OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
TÜRK BANKACILIK TARİHİ

PROF. DR. HAYDAR KAZCAM

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Türk Bankacılık Tarihi

Prof. Dr. Haydar Kazgan

Türkiye Bankalar Birliği'nin
Bir Kültür Hizmetidir

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi

Prof. Dr. Haydar Kazgan

Bir zamanlar hocalarım, daha sonra meslektaşlarım olan
Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu ve Prof. Dr. Besim Üstünel'e

Yazan : Prof. Dr. Haydar KAZGAN

Editör : Alpay KABACALI

Proje Koordinatörü ve
Görsel Yönetmen : Serpil TEOMAN

Teknik Koordinatör : Suat Eğilli

Teknik Ekip : Hakan Koç
Şahin Çelebi

Arşiv malzemesi : Prof. Dr Haydar KAZGAN
Creative Ltd.

Yayınlayan : Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.
Tel:0-212- 227 61 52/53/54
Fax:0-212 -227 61 44

Renk Ayırımı : Punto Ltd. Şti.

Baskı : Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.
Tel: 0-212 276 57 00/01

Cilt: : Tuğ Mücellit

Tüm Hakları saklıdır. © 1997

İçindekiler

Sunuş	9
Önsöz	11
Osmanlı İmparatorluğu'nda Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıkta ki Gecikme	13
Osmanlı'da ilk banka: Banque de Constantinople	25
Yeni banka modeli arayışları	33
Ottoman Bank'a tepkiler	41
Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu	47
Banque de Turquie ve Union Financière	54
Union Financière'nin kuruluşu	61
Kaimeler ve Bozuk Paralar Sorunu	69
Osmanlı Devleti'nin "Merkez Bankası" İhtiyacı	75
Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu ve İlk Yılları	80
Osmanlı Bankası'nın ilk büyük işi: Dış istikraz	85
Société Genérale de l'Empire Ottoman	89
The Ottoman Financial Association	95
Geciken Tarımsal Kredi Kurumları	106
Yeni bir banka: Credit Générale Ottoman	110
Galata'da borsanın kuruluşu	116
Galata'da üç yeni banka	121
Altyapı ve tarımın finansmanında bankalar	127
Menafi Sandıklarından Ziraat Bankası'na	137
Osmanlı İmparatorluğu ve milli bankacılık	143
Ziraat Bankası ve gelişmekte olan Osmanlı merkantilizmi	157
Credit Lyonnais	172
Credit Lyonnais	175
Alman Bankaları	183
Osmanlı'da bankacılık eğitimi	188
Osmanlı İmparatorluğu ve faiz uygulamaları	193
İttihat-Terakki bankacılığı ve İtibar-ı Milli Bankası	199
Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da bankalar	209
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...	214
Sonuç	223
Ekler	225

Sunuş

Türk bankacılık tarihinin araştırılması ihtiyacı, memnuniyetle ifade etmeliyim ki, bankacılık sektörümüzün büyük bir hızla gelişmesinden doğmuştur. Türk finans sisteminde belirgin bir ağırlığı olan bankacılık sektörü, teknolojik altyapısı, nitelikli personel gücü, sunduğu hizmet çeşidi ve kalitesiyle bugün uluslararası normlarda faaliyet gösteren ve ekonomimizin dünya ekonomisine entegrasyonunda da öncü rol oynayan bir konumda bulunmaktadır. Türk bankacılık sektörü, esas itibariyle Cumhuriyet döneminde ve özellikle de son yirmi yıl içinde hızlı bir gelişme göstererek bugünkü seviyelere ulaşmış olmakla beraber, kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır.

Kendi alanının büyük ustası Sayın Prof. Dr. Haydar Kazgan'ın titiz ve kapsamlı araştırmalarının sonucunda kaleme aldığı ve bizi tarihin mali piyasalarında bir geziye götüren "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi" isimli bu değerli çalışmanın birkaç yönden yararlı olacağına inanıyorum.

Öncelikle, Avrupa bankacılık tarihi kadar uzun ve zengin olmamakla beraber, bankacılık tarihimizin Cumhuriyet dönemine kadar olan bölümünün bilimsel ve sistematik olarak incelenmesinin Türk bankacılığının bugün ulaştığı noktayı daha iyi anlamamızı sağlayacağına ve bankacılık sektörünün uzun vadeli stratejilerinin belirlenmesine ışık tutacağına inanıyorum.

İkinci husus, bankacılık tarihinin aynı zamanda banka hissedarlarının, yöneticilerinin ve çalışanlarının da bir anlamda hayat hikayelerini içermekte olmasıdır. Dolayısıyla, karşımıza dönemin finansal faaliyetlerde bulunan kesiminin birey veya sosyal bir grup olarak yaşadıkları tecrübeleri de bize yansıtan, bu anlamda hümanist bir bakış açısıyla okuyucuya o dönemin toplum yapısı hakkında kapsamlı bilgiler sunan bir yapıt çıkmaktadır.

Üçüncü, ve belki de bu araştırmanın en önemli yönü, geçmişe ve günümüze daha global bir perspektiften bakmamızı sağlamasıdır. Finans konusundaki tarihi araştırmaların aynı dönemin sosyal, ekonomik ve politik gelişmelerinden soyutlanamayacağını, Sayın Prof. Kazgan'ın düne tanıklık eden belgelerle bir dantel titizliğinde ördüğü çalışmasında yakından izleyebileceksiniz.

Bu önemli eseri, Cumhuriyet dönemi belgeleri ve olaylarını araştırarak bu konuda çalışma yapacaklara da ışık tutacağı inancıyla, değerli okuyucularımızla paylaşmaktan gurur duyuyor, şahsım ve Türkiye Bankalar Birliği adına, başta Sayın Prof. Dr. Haydar Kazgan olmak üzere, kitabın hazırlanmasında emeği geçen ve katkısı bulunan herkese en içten teşekkürlerimi sunmayı zevkli bir görev addediyorum.

Ünal Korukçu
Türkiye Bankalar Birliği
Yönetim Kurulu Başkanı

Önsöz

Osmanlı İmparatorluğunda bankacılığın gelişmesi ve Avrupa finans Finans kapitali ile ilişkileri konusunda yapılmış ilk çalışma olan bu kitap; konuların önemi bakımından yazarının fizik gücünün yetersizliği dolayısıyla eksiklikler ve boşluklar içermektedir. Gerçekte Türkiye'de ve özellikle Avrupa'nın bazı ülkelerinde bulunan kitaplar ve benzer kaynaklar, Osmanlı Devletini de içine alan finans dünyasının özellikle 19. asırdaki gelişmesini çok daha kapsamlı ve net bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesinde büyük yarar sağlayabilir. Fakat bunlara erişmek için maddi güç yanında fiziksel güç de gerekmektedir ki o da maalesef bende yoktu. Bu sebeble gerek Türkiye'de ve gerek diğer ülkelerdeki kaynaklara ulaşmak için çok zorluk çektim. Ulaştığım kaynakların birçoğuna da özellikle gözlerimde beliren okuma yetersizliği ile bana gerekli bilgileri pek sağlamadı. Ama yine de bilinmeyeni ve yazılmayanı ortaya koyduğumu sanıyorum. Bu da "Finans Dünyası" yayınlarının başında bulunan Şeref Özgencil, Serpil Teoman ve diğer bütün çalışanların destek ve yardımları sayesinde oldu. Hepsine şükranlarımı sunar ve bu başarıma ortak olduklarını okuyuculara arz etmek isterim.

Bu çalışmayı sürdürürken anlatılan dönemlere ilişkin hiçbir görüntü malzemesi olmadığı için o devrelere ait siyasi ve iktisadi çeşitli evraklarla kitaba görsellik katmaya çalıştık. Bu gün bile faaliyetlerini sürdüren çoğu işletme gibi vesika saklama alışkanlığımız olmadığı için, kitaptaki görsel zenginlik, konu ile bütünlük sağlayamadı. Ama yine de bir döneme ait enteresan bulacağınızı umduğum ve binbir zorlukla yurt içi ve yurt dışından toplayabildiğim malzemeyle kitabı toparlamaya çalıştım.

Sayın Alpay Kabacalı'ya "Finans Dünyası" dergisinde üç yıldan fazla bir zamandan beri yayınlanmış olan metnin bir kitaba dönüştürülmesi konusunda sarfettiği gayretler ve bilimsel seviyeye ulaşan tashih ve uyarıları dolayısıyla candan teşekkürlerimi sunar kendisi ile bu yolda ilerde de beraber olmayı arzuladığımı arz etmek isterim.

Bu çalışmamızın Türkiye Bankalar Birliği tarafından yayınlanmasını sağlayan yöneticilerine, Başkan Sayın Ünal Korukçu'ya ve Genel Sekreter Ekrem Keskin'e minnet ve şükranlarımı arzederim.

Prf. Dr. Haydar Kazgan

İstanbul, Kasım 1997

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunda gerileme sebebi olarak bankacılıktaki gecikme

Gerileme sebeplerinin genel yorumu

Bu bahsi yazmadan evvel ortaokul ve liselerde okutulan tarih kitapları ile yüksek eğitim kurumları ders kitapları ile şimdiye kadar yazılmış olup herkesçe bilinen Osmanlı tarihi ile ilgili önemli eserleri ve nihayet son yıllarda ilim adamlarımız tarafından yazılan Osmanlı Tarihi ile ilgili kitap ve makalelerin elime geçenlerini büyük bir sabırla gözden geçirdim. Bunların hemen hemen tümünde Karlofça Antlaşması ile ortaya çıkan, Osmanlı Devleti'nin gerileme, çöküş ve bir bakıma geri kalmışlık sürecinin başlıca sebepleri içinde ekonomik sebepler, nedendir bilinmez, belki de Marksist yorum yapmaktan çekinmek için, hep gözardı edilmiştir. Oysa Karlofça Antlaşması'nın sebep olduğu askeri yenilginin başlıca sebebi teknolojik üstünlüğü rakiplerine kaptırmış olan Osmanlı Devletinin para

yaratma gücünü rakipleri kadar arttıracak bir banka sistemine kavuşmamış olmasıdır. Bilindiği gibi Karlofça Antlaşması'na sebep olan savaşta yenilginin görünür sebebi düşmanın silah üstünlüğüdür. Düşman ordusundaki piyade tüfekleri ve toplar seri olarak fabrika düzeninde imal edilen silahlar iken Osmanlı ordusundaki aynı silah ve toplar artisanal bir düzenleme ile imal edilmişti ve gerek tüfeklere ve gerek toplara mermi ve barut ayrı ayrı konup ateşlenmekte idi. Yağmur yağınca askerin koynunda taşıdığı barut torbası ıslanıyor ve kullanılmaz hale geliyordu, oysa düşmanın tüfek mermisini su içinde bıraksanız dahi nem bile kapmıyordu. Peki bununla banka ve bankacılığın ne işi, ne ilgisi vardı? İşte bu anlaşılmamıştı. Ve belki de bugün dahi bu anlaşılmamazlık sürüp gidiyor...

Osmanlı Devleti'nin mali yapısı, sistemi Karlofça savaşı arifesinde altın, gümüş ve bakır paraların birlikte oluşturdukları ve zaman zaman bunlar arasındaki metal nisbi fiyatlarının değişmesi ile ortaya çıkan ve piyasaları altüst eden değer farklılaşmaları, devlet gücüyle bir müddet için de olsa iç pazarlarda çıkan kargaşayı önlemeye yetiyordu. Özellikle artık savaş araç ve gereçleri dahil, buğdaya kadar birçok malı ithal etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, dış ülkelere giden altın stokunun içerde para darlığı yaratmaması için altın sikkelerin ve hatta gümüş paraların ayar ve ağırlığını düşürüyordu. Gerçekte bu tür operasyon bir yönden de devlete varidat sağlıyordu ama iç ve dış ticareti de allak bullak ediyordu. Zira 18. asır boyunca Osmanlı Devleti ordu başta olmak üzere bütün devlet kurumlarının ihtiyaçlarının çoğunu ithal ettiği gibi özellikle deniz ulaştırmasına açık kent ve kasabalarında ve hatta köylerinde yabancı malların sergilendiği çarşılar yanında semt pazarları ithal malları ile dolup taşıyordu.

Altının, gümüşün ve hatta çuvallara doldurularak dış ülkelere götürülen bakır paraların yerini doldurmak için devlet zaman zaman çok güç durumlara giriyor ve tarihte görülmemiş hukuk dışı olaylara başvurmak zorunda kalıyordu. Bilindiği gibi, Osmanlı tarihinde özellikle para ve iktisadi konularda her nedense devlet ile halk ayırımı yapılmamıştır. Zira "Önemli olan devletin yaşamasıdır", denmiş ve bunun için de devletin iktisadi durumu daima öncelik kazanmıştır. Şöyle ki, devlet hazinesinin açıkları örneğin dış ticaret açıkları, tediye açıkları yanında daima önceliğini korumuştur. Bu sebeble devlet kendi gelir giderini dengelemek için zaman zaman ekonominin dengelerini altüst etmiştir. Para sıkıntısı çeken devlet altın ve gümüş paraların ayar ve ağırlığını düşürmek yanında hukuk düzenini altüst eden ve hatta ekonomisinin çağdaşlaşmasını önleyecek hukuk dışı tedbirlere başvurmuştur. Örneğin; son yıllarda büyük servetler yapan kişiler saptanarak yakalanıyor ve bir "hiyaneti vataniye" suçu uydurularak idam edilip, şeriata uygun olarak da vatana ihanet eden bu kişinin malları tamamen devlete kalıyordu. Bu tür olaylar ise servetlerin gizli kalmasını ve ekonomiye faydalı hale gelmesini önlüyordu. Bütün bu olaylar olup biterken, Avrupa'daki gelişmeyi görüp anlayan bazı kimseler ortaya çıkmışsa da başta padişahlar damatları ve saray dalkavuğu birtakım kişiler her türlü yenileşme ve değişmeden bahsedenleri hemen sindiriyorlardı. O kadar ki Avrupa'da ta 11. asırda bankalardan, bankerlerden ve bunların yaptıkları işler ile bütün bankacılık tekniklerinden bahseden eserler yazılıp basıldığı halde, banka kelimesinin devlet ricali ve Padişahlar için günlük kullanılan bir kelime haline gelmesi için Abdülmecit ve kızları damatları ile Reşit, Fuat ve Âli Paşalara kadar gelmek gerekecektir.

Bankacılıktaki gecikme geri kalmışlığın asıl sebebidir?

Bilindiği gibi. Avrupa'da sanayi devrimi ve onun devlet politikası haline gelmesinin gerektirdiği alt yapılar para talebini hızla arttırmıştı. Sanayi devrimi öncesi Merkantilizm diye adlandırılan altın ve kıymetli maden stokunu azamileştirmek için dış ticaret fazlası yaratma politikası da Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde yığılan altın stoklarının değerini düşürmüştü.

Bu aynı zamanda, zenginleşmenin altın stokunu arttırmakla olmadiğini göstermiştir. Hele refahın geniş halk kitlelerine yayılması için, asla. Fakat Merkantilizm Avrupayı böyle bir çıkmaza sürüklemiş olmasına rağmen eğitim başta olmak üzere tüm devlet faaliyetlerinin bir amaca yönelik olarak düzenlenmesini sağlamıştı. Bireysel mallar yanında ortak malların başka bir deyimle altyapıların üretilmesinde ve düzenlemesinde devletin mali ve siyasi gücü kullanılmıştı. Böylece eğitim hızla gelişirken ulaştırma, nehir sularından faydalanma. üretim merkezlerini pazarlara ve limanlara bağlayan yollar ve saire gibi altyapıların düzenlenmesi birer kamu görevi oluyordu. Bu arada kademeli mesleki eğitim de bu görevlerin başında gelecekti.

Devlet katında bunlar sürüp giderken, buhar makinesinin keşfi ile çok sayıda işçi çalıştırarak başta tekstil olmak üzere çeşitli tüketim mallarını üreten sanayiler yanında bunların kullandıkları alet, makine ve araç gereçleri toplu olarak üreten sanayi firmaları da ortaya çıkacaktı. Bütün bu gelişmeler para, finansman talebini büyük ölçüde artırmıştır. Bu sebeple devletlerin görevi arasına para ile ilgili meseleleri de düzenlemek de girmiştir. Gerçi adına banka denilen ve gerek hükümetlerin gerek sanayi ve ulaştırma vesaire işletmelerin para ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş özel teşebbüs niteliğini taşıyan kuruluş-

lar gitgide artmaya başlamıştı. 18. asrın başından itibaren özellikle büyük sanayi işletmelerinin haftalık ve günlük ihtiyaçlarına cevap verecek bir banka sisteminin kurulması gerekiyordu. Mantar gibi her köşede tezgâh kurup para ikraz eden bazı banka ve bankerler, gerek faiz haddi gerekse kredi şartları bakımından özellikle makinalı, çok büyük miktarlarda üretim yapan, binlere yaklaşan sayıda işçi çalıştıran sanayi işletmelerinin para talebine bir bakımdan ters düşüyorlardı. Bu suretle devletin bu sektöre müdahalesi şart olmuştu. Bu arada sanayi devrimi ülkelerinde demokrasinin gelişmesi ve özellikle işçi ve çalışanların haklarını korumada devletin yeni düzenlemeler getirmesi de işyerlerinde maliyetleri arttırıcı bir sonuç yarattığı için, tek çare olarak finansman maliyetini düşürmek kalıyordu. İşte bu sorunun da Napolyon savaşlarının hemen sonrasında merkez bankalarının kurulması ile halledilmeye çalışıldığını göreceğiz. Böylece gerçekte şekil ve hukuki bakımından bağımsız olarak kurulan bu merkez bankaları, altın para sisteminde banknot ihracı ve reeskont haddini düzenleme süreci içine girdiler. Kısa zamanda sanayi devriminin yaşandığı ülkelerin altyapılarını geliştirmek, eğitim başta olmak üzere kamu hizmetlerinin finansmanını kolaylaştırmak, sanayi, maden ve ticaret sektörünün para talebini karşılayan bankalara destek olmak yoluyla sınai kapital yanında bir finans kapitalinin oluşumuna destek vermişlerdir.

Böylece Napolyon Savaşlarından sonra İngiltere ve Fransa gibi en başta giden iki sanayi ülkesi ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri bir anda şekil değiştirecektir. Şöyle ki, 18. asrın başından itibaren Osmanlı dış ticareti açık vermiş ve bu açık büyük ölçüde altın ve gümüş stokunun erimesine sebep olmuştur. Oysa 1838 ve 1839 yıllarında Fransa ve İngiltere ile yapılan ticaret antlaşmalarıyla bu iki ülkede sadece pazar bütünlüğü değil, fi-

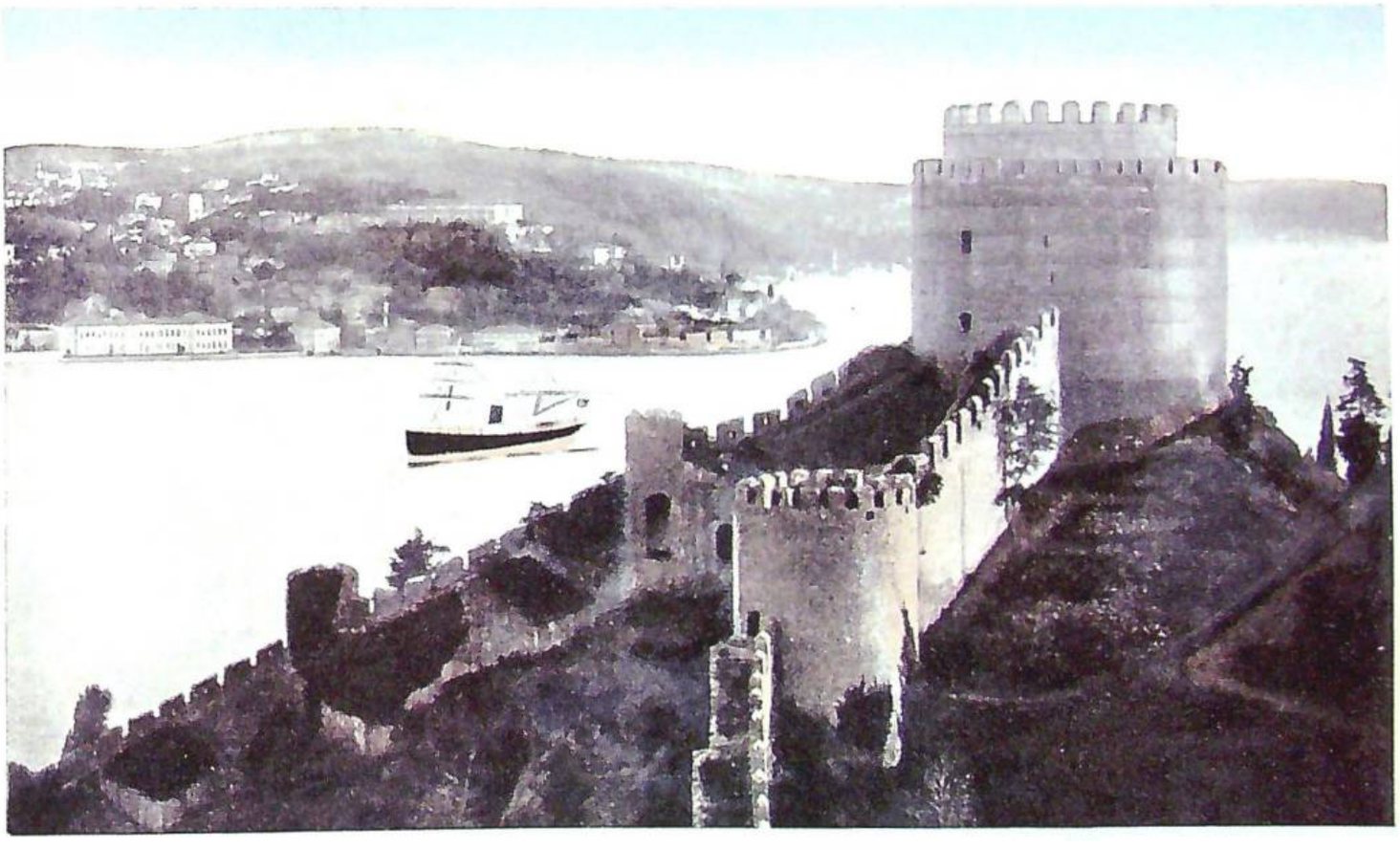

nans birliği de tesis edilmiştir. Bu iki ülke için Osmanlı ülkesi hammadde bakımından diğer alternatiflerin önünde bulunuyordu. Diğer taraftan Osmanlı ülkesinin Avrupa ve Yakındoğu'ya uzanan büyük nüfusu nedeniyle kendi sınai mallarına talep yönünden de elverişli durumda bulunması dolayısıyle ekonomilerini bütünleştirecek antlaşmaları yapabilmek için herşeyi göze almak zorunda kalmışlardır. Hatta bu hedeflerini gerçekleştirmek, yani adı geçen antlaşmaları Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için Mehmet Ali Paşa olayı olarak bilinen ve bu paşanın kumandası altındaki Mısır Ordusunun Adana'ya kadar bir istilacı olarak gelmesini desteklemişlerdir. Tanzimatın ilanı ve ticaret antlaşmalarının imzası bu şekilde sağlandıktan sonra Osmanlı Devleti'nin bir taraftan mübadele hadlerini, diğer taraftan da dış ticaret tediye açıklarını fırsat bilerek finans kapitaline de Osmanlı ülkesinde yeni kazanç kaynakları açmış olacaklardır.

Osmanlı denemesi Batı kapitalizminin uzun zaman ortaya çıkmayan bir yüzünü de bugün ortaya çıkarmamıza yardım etmiştir. Aradan seneler geçtikten sonra şu anlaşılmıştır ki, Batı kapitalizmi sınai mal satıp, hammadde satın alarak mübadele hadlerini kendi lehine çevirmek suretiyle kendileri seviyesine ulaşamayan mülkleri sömürmekle yetinmemiştir. Batı kapitalızmi finans kapitali ile bu ülkelerin dış ticaret ve tediye açıklarının oluşturduğu finansman ihtiyacını da karşılamak suretiyle önemli gelir sağlayarak işçi-işveren ilişkilerinin yumuşamasına ve hatta aynı hedeflere yönelmesine olanak sağlamıştır. Bu modelin en belirli uygulama alanı da Osmanlı Devleti ile bazı Güney Amerika Devletleri olacaktır. Bu sebeple, Osmanlı dönemi bankacılığı üzerindeki çalışmamızla, bu iddiayı da tam olarak değilse bile hiç olmazsa bir ucundan yakalamış olmayı istedik. Başarıp başaramadığımızı okurlar tayin edecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık İstanbul'un fethi ile başlar. İstanbul'un fethi, Avrupa ekonomisi ile Osmanlı Devletinin ve insanın tanışmasını sağlamıştır. Zira fethedilen İstanbul, Akdeniz ve Karadeniz bağlantılı iki ticaret yolunun ortasında bulunuyordu ve bu ticaretin kalbi, bankalar ya da bankerlerdi. Fatih Sultan Mehmet fetih hazırlıklarına başladığı andan itibaren bu ticaretin içine girecek, banka ve bankerleri karşısında bulacaktır. Hatta Galata'ya yerleşmiş olan bankerler ile Venedik ve Cenova bankalarının temsilcilerinin, ekonomik krizin batağına düşmüş Bizans'tan ümit kestikleri için, Bizans'ın borçlarının bir kısmını üstlenmesi koşuluyla Fatih'e her türlü yardım sözü verdikleri yolunda bir söylenti vardır. Bu vaadlerini yerine getirdikleri için de fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet, Galata'daki banker ve banka temsilcilerinin kanunlarına riayet etmek ve gerekli vergileri ödemek şartıyla ülkesinde mesleklerini icraya devam edebilecekleri yolunda bir ferman yayımlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar Fatih'in kendilerine tanıdığı imtiyazlardan yararlanarak gitgide güçlenen Galata bankerleriyle Londra, Paris, Amsterdam, Venedik ve Napoli bankaları temsilcileri, bir taraftan Osmanlı devlet hazinesiyle ilişkilerini devam ettirirken, diğer taraftan Osmanlı Devleti ile diğer dünya ülkeleri arasında sürüp giden ticari alışverişlerde oluşan finans rantlarını kimseye kaptırmak niyetinde olmadıklarını gösteriyorlardı. Özellikle Kanuni devrinde başlayan dış ticaret açıkları ve bunun devlet giderlerine yaptığı etki, bunların büyük kazançlar sağlamalarına yarıyordu. Arada bir bazıları para hırsıyla suç işliyor ve idam cezasına çarptırılıyor, hatta ailesi de sürgüne gönderiliyordu ama, Kanuni'den sonra Osmanlı Devletinin iktisadi durumunun bozulması sonucu ortaya çıkan aşırı spekülatif hareketler, ağır cezalara rağmen devam ediyordu.

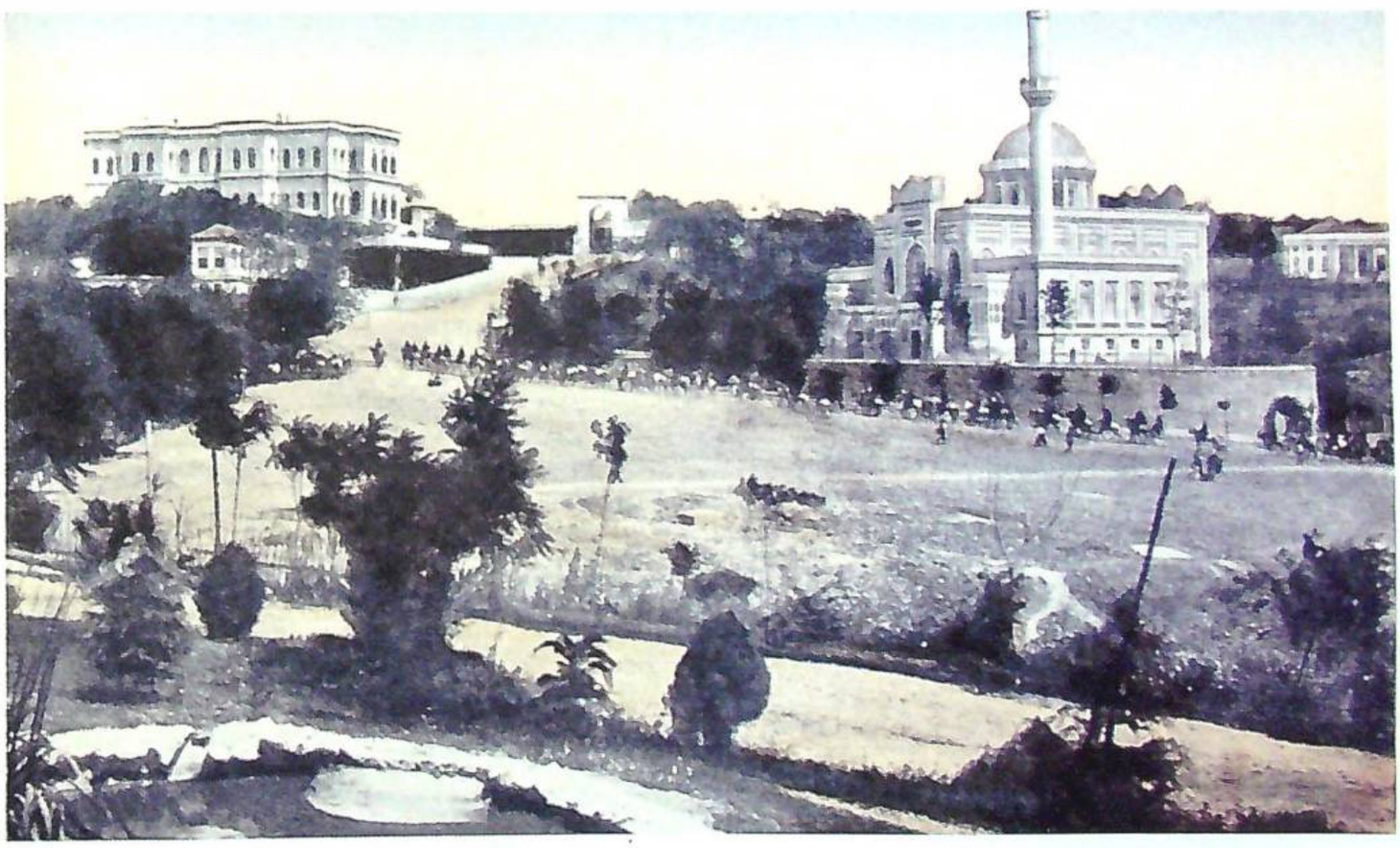

1699'da imzalanan Karlofça Anlaşması'yla Avrupa topraklarında teknik ve silah üstünlüğünü kaybettiğini gören Osmanlı hükümetleri, ordunun donatılması için Batı'dan silah ve askerî araç gereç ithal etme zorunda kalacaklardı. Bankerlerin ve banka temsilcilerinin büyük rantlar getirecek bu ticaretin finansmanına ve düzenlenmesine yönelmeleri doğaldı.

Bu arada Osmanlı Devletinin Avrupa ekonomisiyle bütünleşmesinde büyük bir engel ortaya çıkacaktı. Osmanlı para sistemi altın ve gümüş paraya dayanıyordu. Hükümetler darda kaldıkça her iki madeni paranın ağırlık ve ayarını düşürüyor, böylece iç piyasada terör estirerek narh fiyatları uygulamaya çalışıyorlardı. Zaman zaman da "Sehim", "Sergi" ve başka adlar verilen faizli bonolar ihraç ediliyordu. Bu bonoların büyük bir kısmı şahsa bağlı olduğu için elden ele dolaşamıyordu. Buna rağmen Galata bankerleri bunlar karşılığında kişilere ve devlete yüksek faizli kredi veriyorlardı. Oysa o tarihlerde bütün Avrupa'da altın ve gümüş paraların neredeyse on katına çıkan çeşitli kâğıtlar piyasalarda iş görüyordu. Örneğin 18. yüzyılın başlarında İngiltere'de bazı fabrika sahipleri esnafla anlaşarak işçilere madeni para yerine bu esnafın kabul ettiği mühürlü kâğıtlar veriyordu.

Karlofça Antlaşması'ndan Napolyon dönemine kadar geçen zamanda Osmanlı Devleti'nin altın ve gümüş paraların ağırlık ve ayarını düşürmek suretiyle para darlığını önleme çabalarına, Galata'da yuvalanmış bir avuç bankerin -kendi menfaatleri için de olsa- yaptıkları girişimler, araya kendi kâğıtlarını sokarak girdikleri büyük riskler eklenmiştir. Ama bunlar Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü ve egemenliğini muhafaza için gerekli askeri araç gerecin ve bazı gıda maddelerinin ithaline olanak vermiştir. Doğal olarak bu tür bir alışveriş sürecine girilmesi, özellikle İslam-Türk tebanın nisbi fakirleşmesinin

gerçek sebebi olmuştur. Onların fedakârlıklarına rağmen devlet toprak kayıplarına uğradığı gibi, organizasyon bozulduğu için devletin varidatı da azalmıştır.

İşte bu dönemde altın ve gümüş paraların ağırlık ve maden değeri düşürüldüğü için devletin piyasaların kontrolünü elden kaçırması sonucu devlet varidatında büyük açıklar meydana gelmiştir. Bu açıkları kapatmak için Galata bankerlerinin öncüsü ve düzenleyicisi olacakları "iltizam usulü" denilen bir vergi alma sistemi uygulamaya konulacaktır. Gerçekte bu sistemin Bizans ve Fatih dönemlerinden beri uygulandığı bilinmektedir. Fakat Karlofça yenilgisinden sonra uygulama Osmanlı Devletine özgü denilebilecek bir şekil almıştır. Zira bu usul Avrupa ülkelerinde merkezî maliye örgütleri kuruluncaya kadar devam etmiştir. Fakat Osmanlı'daki uygulaması iktisat ilminin kurallarının her yerde geçerli olduğunu göstermek bakımından da önemlidir.

1838'de Fransızlarla, 1839'da İngilizlerle yapılan ve daha sonraki yıllarda ardı ardına bütün Avrupa'nın ileri güçlü sanayi ülkelerine teşmil edilen ticaret anlaşmaları, askeri eşya yanında sanayi ürünü, giyim kuşam, mobilya ve bazı tarım aletleri ile artisanal araçları kapsayan bir genişlik kazanmıştı. Bu arada buharlı gemiler devreye girince ihracat da eskiye oranla beklenmedik bir şekilde artmıştı. Borçlu gelen gemiler borç döneminin teknik ve ekonomik yükünü hafifletmek için yün, pamuk, incir, üzüm, keten, kenevir, afyon, kuru bakliyat ve hatta yumurta alıp götürüyorlardı. Bu ticaret anlaşmalarının tümünde yabancılara Osmanlı ülkesinde iç ticaret yapma olanağı da tanınmış olduğundan, pazar da canlanmış ve tütün başta olmak üzere bazı mallar için borsalar kurulmuş, ambarlarda kilitli mühürlü duran mallar üzerinde çeşitli spekülatif oyunlar yoğunlaşmıştır. İşte bu gelişme 1845'te Banque de Constantinople (bundan sonra İstanbul Bankası

olarak anılacaktır)'ın kurulmasına vesile olmakla kalmamış, öteden beri altın, gümüş para ve Avrupa ülkelerinin banknotları ile bazı tahvilleri ve Osmanlı Devletinin belgelenmiş borçlarını gösteren "sehim" ve "sergi" gibi evrak yanında konşimentolar, ambar ve depo mevcutlarını belgeleyen çeşitli kâğıtlar da Galata borsasında "repor, depor" oyunlarına konu edilir olmuştur.

Dış ve iç ticaret hacminin artması kısa zamanda Osmanlı ülkesinde pazarlara iletilen mal cins ve miktarında büyük artışa yol açmış, hatta liman kentlerinde zaman zaman sarraflar biraraya gelerek küçük bankalar bile kurmuşlardır. İstanbul'da kurulacak bankaların Osmanlı hükümetleriyle ilişkilerini sürdürürken öte yandan başka banka bankerler, tüccarla ilişkilerini geliştireceklerdir.

Bu noktada önemli bir konuyu gündeme getirmekte yarar vardır. Bütün bu işlemler, faaliyetler, temaslar, sürtüşmeler, spekülasyonlar Osmanlı ülkesine yerleşmiş yabancılarla yerleştirilmiş Ermeni ve Musevi ve hatta İranlı azınlıkların elinde olduğu halde, İslam-Türk uyruklarının bir yüzyıla yakın bir süre boyunca akıp giden finans rantlarını sadece ödeyen kişiler olması pek kolay kabul edilecek bir konu değildir. Gerçi Türkler zaman zaman Galata borsasının pek yabancısı olmamışlardır. Birçok paşa, yüksek memur, hatta şair, edip gibi okumuş yazmış kişiler bazı bankerlerle sıkı dostluklar kurmuşlar ve borsa aracılığıyla da oyun oynayıp para bile kazanmışlardır. Fakat bu kazanılan paraların çoğu şaibelidir; bazı işler için verilen rüşvetlerden başka bir şey değildir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ticaret anlaşmaları sonucu Osmanlı Devleti finans yapısı çok farklı ülkelerle içiçe girmiş oluyordu. Altın ve gümüş para sistemi Avrupa'da bankalar sa-

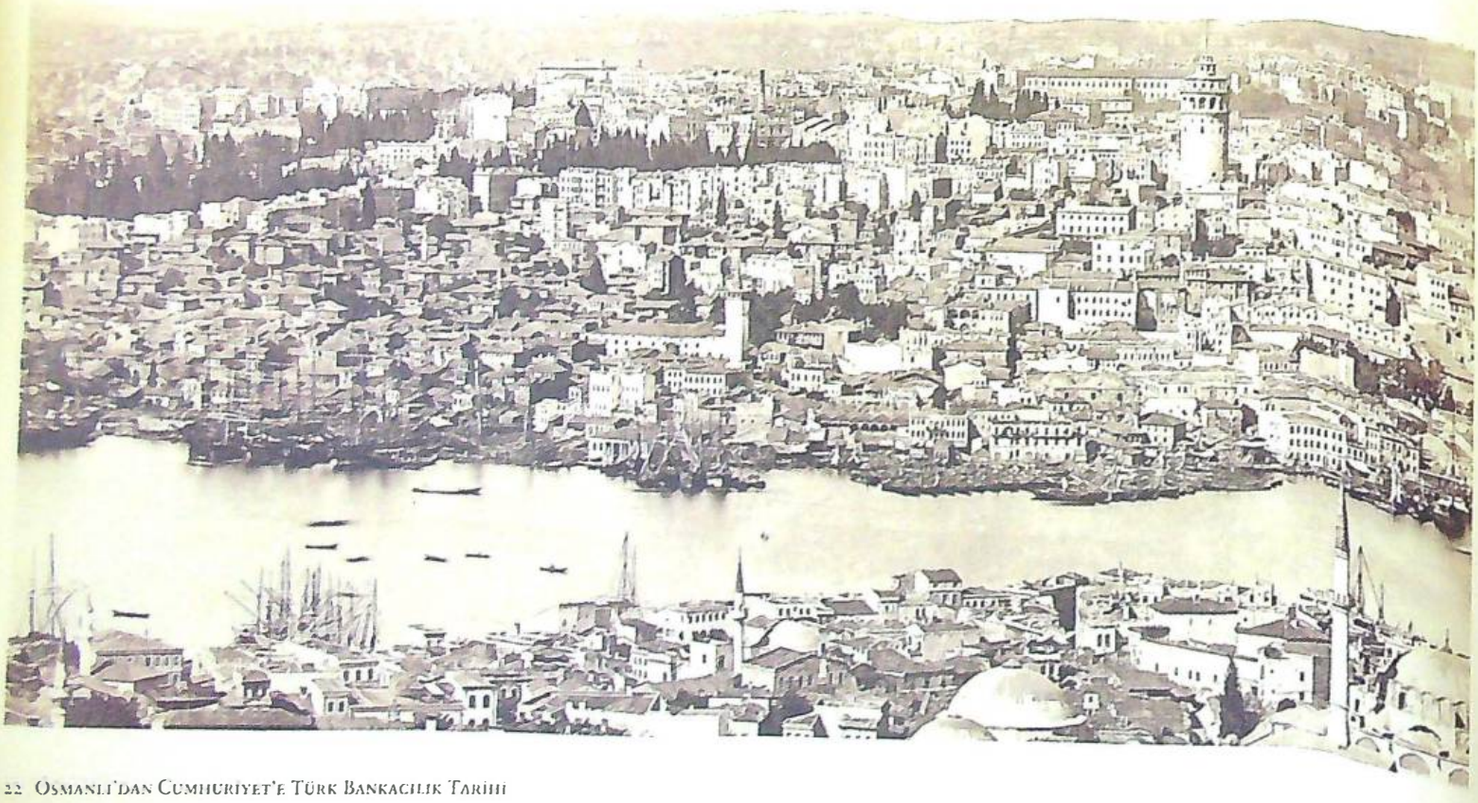

yesinde para arzı altın ve gümüş metal stokunun en az bin katına çıkmasını sağladığı halde Osmanlı Devleti adı geçen ticaret anlaşmaları uygulanırken,1839 ile 1844 arasında geçen altı yıl içinde bütün madeni para stokunu ticaret açığını ödemek için dış ülkelere göndermek zorunda kalmıştı. O günlerde Saray bankerliği yapan, ayrıca en önemli gümrüklerin mültezimi olan İtalyan asıllı (Triesteli olduğu ve o günlerde bu liman kenti Avusturya sınırları içinde bulunduğu için Avusturya uyruğunda bulunan) Teodor Baltazzi, (Baltacı namı ile ün yapmıştı) ile Fransız devrimi sırasında İstanbul'a sığınan asilzade bir aileden gelen Deléon adlı iki banker bir araya gelerek ilk Osmanlı Bankası olan İstanbul Bankası'nı kuracaklardır. Kitabımızda, bu ilk bankadan başlayarak, Cumhuriyet dönemine kadar kurulmuş başlıca bankaları ele alacağız.

Osmanlı'da ilk banka: Banque de Constantinople

Tanzimat'la gelen kurumlardan biri olan bankacılık, bugüne kadar Tanzimat'ın üstyapıda yol açtığı değişmeler çerçevesinde araştınlmış ve tartışılmıştır. Bu sebeple, devletin iktisadi hayatta oynayacağı rol, altyapılar, parabanka politikaları, dış ticaret ve tarım, sanayileşme politikaları ve hatta Tanzimat'ın ana felsefesi kapsamındaki liberal ekonominin gerçekleşmesi konularında pek az araştırma yapılmıştır. Dolayısıyla, örneğin vilayetlerde üçüncü derecede bir mektupçunun görevlerini okul kitaplarına yazacak kadar ileri giden tarihçiler, Tanzimat sonrasında faiz ve kredi alanlarında nasıl bir gelişme olduğunu araştırmamışlardır. Avrupa'da ortalama yüzde 4'ü geçmeyen tarım kredi faizlerinin Tanzimat'tan bir hayli zaman sonra bile yüzde 20'nin altına düşmediğini ve bunun sanayileşmeyi önleyecek sonuçlar yarattığını pek araştıran olmamıştır.

Osmanlı'da finansman sorunu

Gerçekte, Tanzimat'ın ilan edildiği, İngiltere'yle ticari ilişkileri yeniden düzenleyen ve birbiri ardına imzalanan anlaşmaların yürürlüğe girdiği günlerde, Osmanlı liman kentlerinde tüccarın, toptancı ve perakendeci esnafın ödediği faiz, İngiltere ve Fransa'da aynı kurum ve kişilere uygulanan faizin neredeyse üç katıydı. Ren Nehri sularını tarıma açan bend ve arklardan yararlanan Fransız köylüsü, köyüne kadar gelen banka ajanlarından aldığı krediye yüzde 4 faiz ödüyordu. Bunun gibi, örneğin, İstanbul'daki yemenici gedikleri (loncalar) aralarında birbirlerine kefil olma gibi bir dayanışma olmasına rağmen, Galata piyasasından aldıkları krediye en az yüzde 18 faiz ödüyorlardı. Oysa, aynı günlerde Fransa'nın Lyon kentindeki ipek dokumacılarının ödedikleri faiz yüzde 5'i geçmiyordu. İşte Tanzimat ve yukarıda işaret ettiğimiz ticaret anlaşmaları, iç ve dış ticarette, özellikle tüketim yapısındaki değişmeler ve gelişmeler dolayısıyla, ortaya bir finansman sorunu çıkarmıştı. Aynı günlerde bu ticaret anlaşmalarının yapıldığı ülkelerde, tarım üretimden başla-

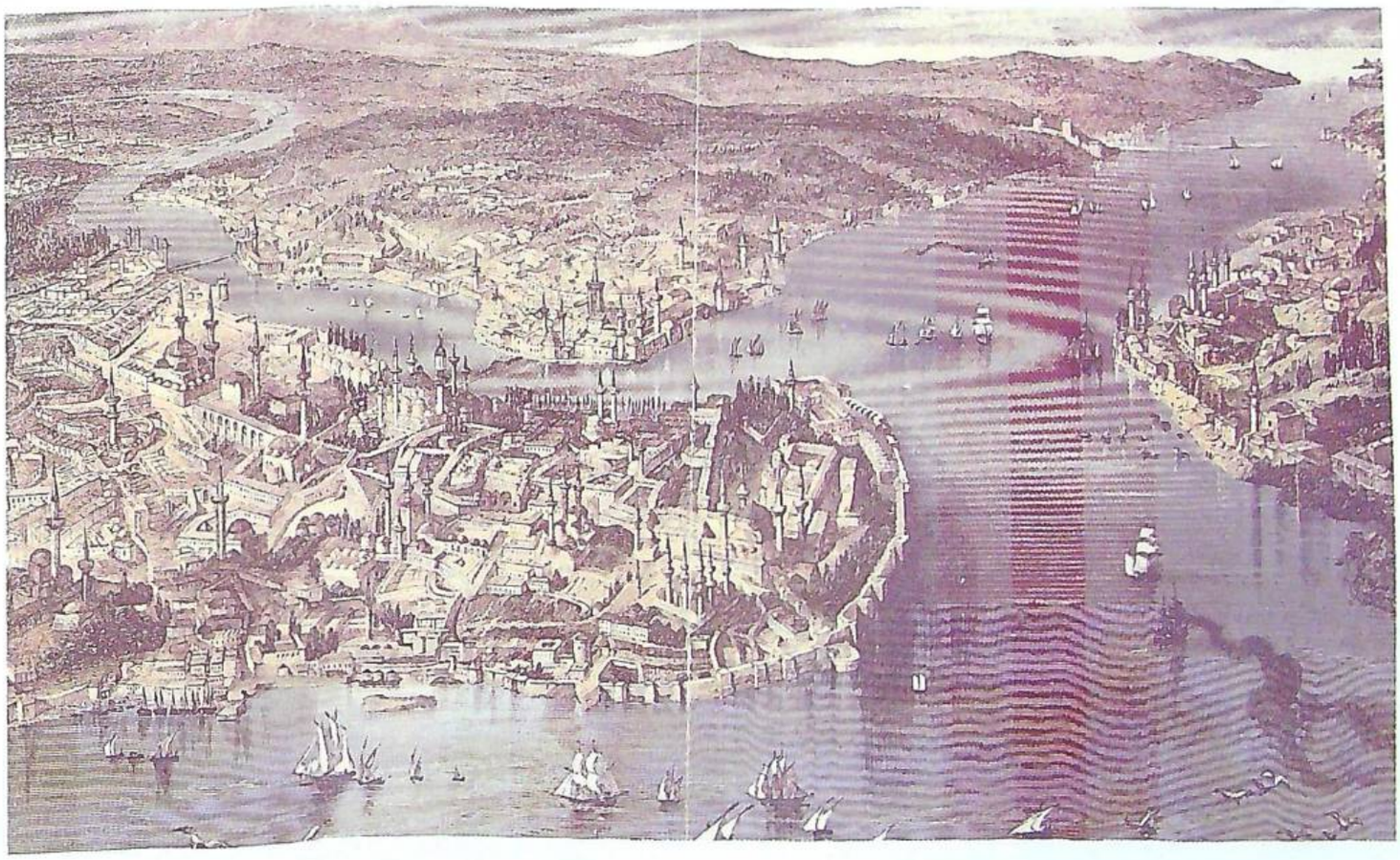

18. yüzyıl sonunda İstanbul ve Boğaziçi

yarak, sınai üretim, madencilik, taşımacılık ve ulaştırma gibi hizmetlerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak için devreye girmiş banka ve bankerlerin sayısında hızlı bir artış olmuş; yoğun rekabet nedeniyle iflaslar baş göstermeye başlamıştı. Avrupa finans dünyası böyle bir krizdeyken, Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaret açıkları bu banka ve bankerlere yeni iş alanları yaratmış oluyordu. Zira, mesele sadece tüccar senetlerinin kırılması, açık finansman ile bazı hizmetlerin getirisi gibi, kendi ülkelerindeki alışılmış bankacılık ve bankerlik işleri değildi. Araya giren komisyoncular, tefeciler, güm-

19. yüzyıl sonunda İstanbul haritası

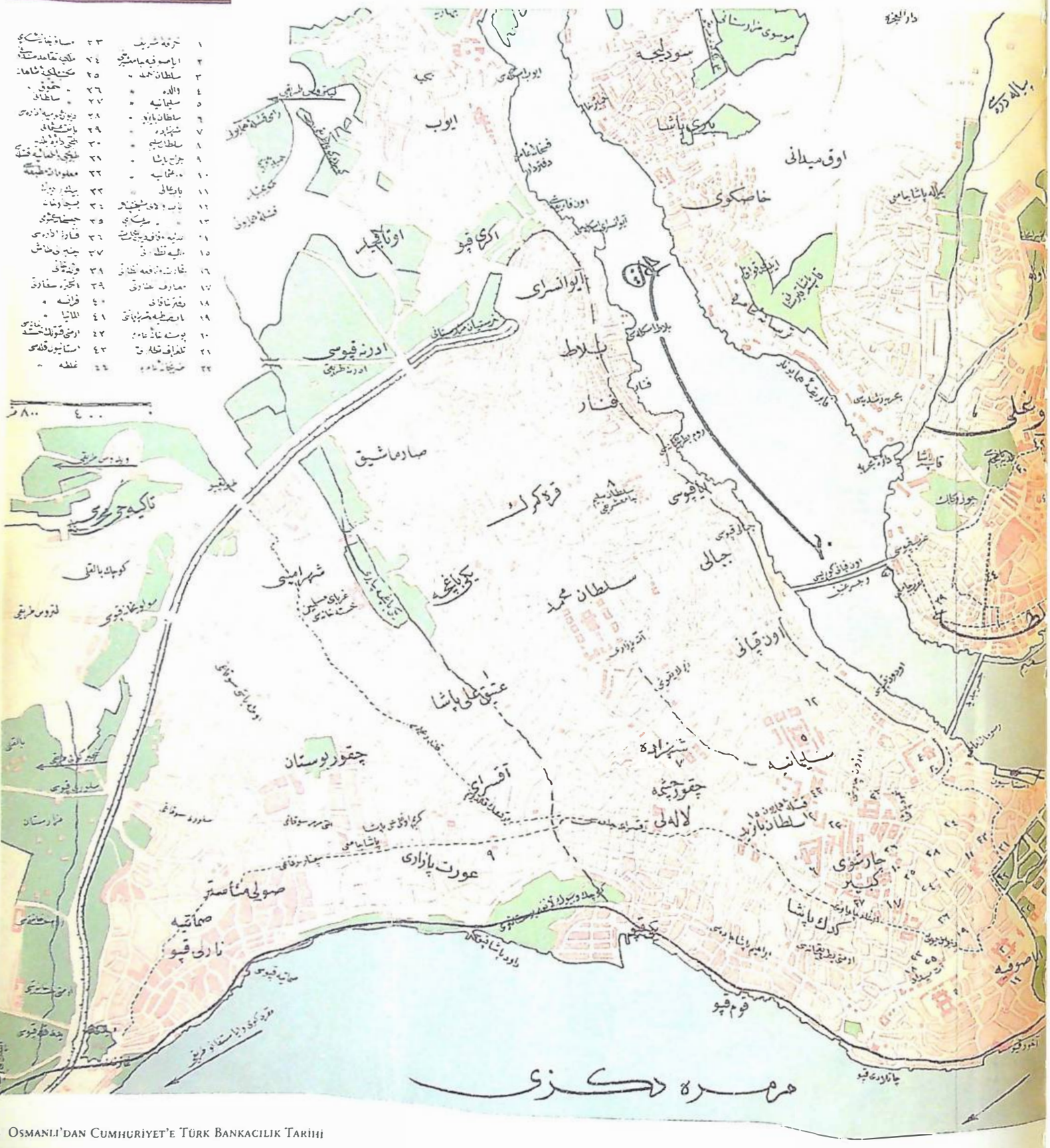

rük komisyoncuları ve bazı nüfuzlu kimselere ödenen rüşvetler de artık İngiliz ve Fransız finans dünyasının görevleri arasına giriyordu. Ancak ilk yıllarda en önemlisi, İstanbul'da güvenilen birkaç banker ve iş adamını ele geçirmekti.

1845 yılında kambiyo istikrazı için Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümetin öncülüğüyle kurulan "Banque de Constantinople", bu yüzden Batıdaki finans dünyasının da işine yarayacak bir banka olacaktır.

Daha Tanzimat'ın ilanı sıralannda, 1838 ve 1839 yıllannda İngiliz ve Fransızlarla yapılan ticaret anlaşmaları kısa zamanda büyük mali sorunlar çıkarmıştı. İlk yıllarda ithalatın yoğunlaştığı, içerdeki bütün altın ve gümüş paranın, külçenin, hatta bu madenlerden yapılmış mücevherlerle her türlü eşyanın alacaklı ülkelere gittiği görülmüştü. Daha iki yıl dolmadan, Avrupalı ihracatçı tüccar ile ithalat yapan ve hemen hemen tümü Osmanlı azınlıklarından oluşan tüccar ve sarraflar, büyük bir finansman krizi içine girmişlerdi. İçerdeki altın, gümüş ve maden stokunun tükenmesi karşısında çaresiz kalan Osmanlı hükümeti, "Kaime" adı verilen (ilk tertibi yüzde 12.5 faizli) tahvilleri on kuruşa kadar küçük küpürler halinde ihraç etmiş ve bunlar para yerine geçtiği için, ithal talebi devam edince dış ticaret açığı daha da büyümüştü.

O yıllarda Avrupa'da güvenli faiz oranı yüzde 3'ü geçmediği ve rizikosu da en fazla yüzde 5 olduğu için, bu kaimeler yabancı tüccar tarafından da kabul edilmeye ve hatta faiz tutulmaya başlanmıştı. Fakat hükümetin yüzde 12.5 gibi bir faizle kendine finansman olanağı sağlaması, hem içerdekilerin, hem de onların Fransa ve İngiltere'deki iş ortakları olan banker ve sarrafların işini bozmuştu. Kısa vadeli kredilerde bile yüzde 20'den aşağı olmayan bir faizle hükümete

kredi sağlamayı meslek edinmiş olan bankerler ve sarraflar, kaime işini baltalamak için ellerinden geleni yapacaklardı. İlk olarak, faizin yüksek oluşu nedeniyle kaimelerin elde tutulmasının, hatta bazı tüccar ve esnafın işlerini tasfiye ederek varlarını yoklarını faizli kaimelere yatırmalarının kötü sonuçlarını hükümete devamlı ihbar ederek, faizlerin yüzde 6 kadar düşürülmesini sağlayacaklardı. Bir Amerikalının getirdiği baskı makinesiyle ikinci tertip kaimeler çıkarılırken, hükümet gitgide artan bütçe açıklarını kapatmak için düşük faizlilerden bol miktarda basmaya başlamıştı. Kısa sürede, kaimelerin altın ve gümüş karşılıkları düşmüş ve bir yıl içinde, spekülatörlerin de çabasıyla 400 kuruş kaime, bir altın lira paritesine ulaşmıştı.

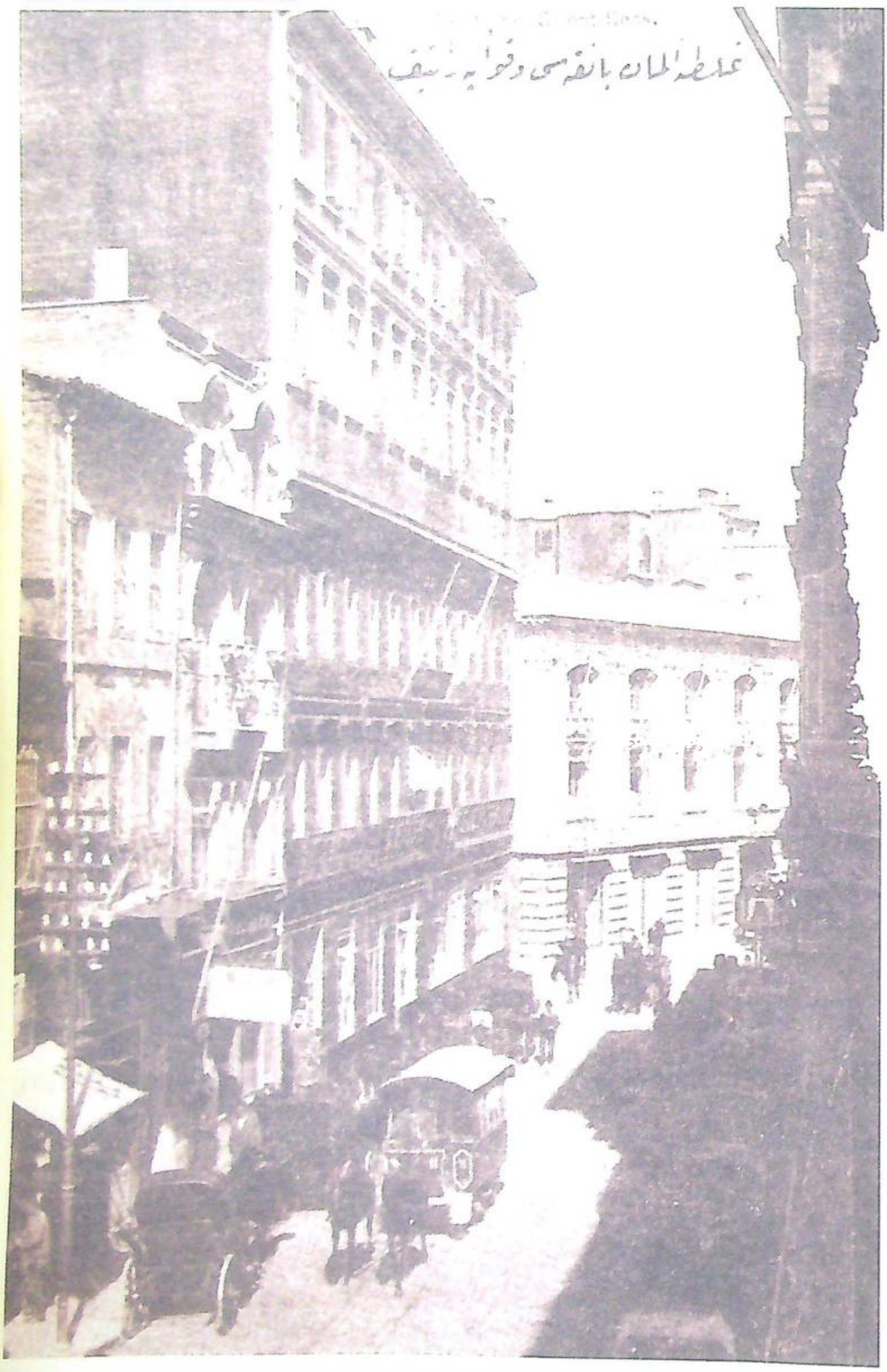

19. yüzyıl Bankalar Caddesi ve yanda Galata

Kaime ile ilgili gelişmeler bu şekilde devam ederken, içerde İstanbul Bankası da ister istemez kambiyoyu 1 sterlin eşittir 110 kuruş ve 24 frank eşittir 100 kuruşta tutabilmek için, kaime spekülasyonuna bulaşmıştı. 1850 yılına doğru, dış ticaret açığı her yıl artmaya, dolayısıyla Baltazzi ve Déléon'un Avrupa piyasalarındaki itibarları da büyük ölçüde sarsılmaya başlamıştı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk banka Banque de Constantinople, dünya finans âleminde pek ender görülen özkaynaksız, yani sermayesiz bir banka konumuna düşerek yaşamını yitirmişti. Ve o günlerde yıldızı parlamaya başlayan Galata'nın ünlü bankerlerinden Jorj Zarifi, hükümet kararıyla bankanın tasfiyesinde hükümet tarafını temsil etmekle görevlendirilmişti.

İstanbul Bankası deneyimi,

belki dünyada ilk kez, bankaların tasarrufu değil, tüketimi artırmada da büyük rol oynayabileceğini göstermiştir. Zira bu banka, ithalatın hızla artmasına sebep olurken, belki kendine kaynak yaratmak için zaman zaman takas odası gibi çalışarak ihracatçılara da hizmet vermişse de, aslında Osmanlı hükümet merkezinden başlayan ve kısa zamanda bütün ülkeye yayılan Avrupa malı ve eşyası tüketiminin Osmanlı ülkesinin olanaklarının üstüne çıkmasına yol açmıştır. Oysa, Ceride-i Havadis gazetesinde çıkmış olan Fransa'daki bir bankayı tanıtma yazısında, bankaların en önemli tasarruf aracı olduğu anlatılmaktadır.

"Agio" işlemleri

Gerçekte, İstanbul Bankası'nın tüketimi finanse eden bir banka olmasına yol açan, devletin "Kaime" adı ile faizli bono para ihracıdır. Fakat bu denemede de, halkın faiz almak için kaimelere gösterdiği rağbet ile tasarruf arasında ancak yüzeyde bir ilgi vardır. Zira devlet, kaimelerle topladığı geliri memurlarına maaş ödemek, silah almak gibi yatırımla hiç ilgisi olmayan işlerde harcadığı için, kaimelerin de gerçek tasarruf doğurduğu söylenemez. Nitekim Anadolu'da ve Rumeli'de çiftçiler tefecilerin eline düştüğü için ya da mültezimlerin tefecilerle işbirliği yüzünden, üretilen malın maliyeti yükselmiş, buna karşılık getirisi düşük kalmıştır. Hükümetin kaimelerle ele geçirdiği parayı harcama yöntemi, örneğin daha ucuz olan Fransız buğdayı satın alması, gerçek anlamda bir banka sisteminin kurulmayışının nelere mal olabileceğini göstermektedir. İstanbul Bankası'nın gerçek anlamda bir banka niteliği taşımayışının bir göstergesi de, dış ticaret tıkanıklıkların sebep olduğu spekülasyonları önlemek görevini üstlenmiş olduğu halde, tam tersine bu spekülasyona yol açması hatta bundan çıkar sağlamak istemesidir.

"Agio" terimi "ilave etmek, eklemek" anlamına gelen İtalyanca "aggiungere" sözcüğünden türemiş; " Venedik'te başlayan agio" işlemleri 19. yüzyılın başına kadar Amsterdam bankalarında uygulanmıştır. Bu tip bankacılıkta, tüccar ve müşterilere bankaya depozito olarak bıraktıkları milli ya da yabancı altın ve gümüş paralar karşılığı, "resepisse" adı verilen makbuz verilmekteydi. Yetkili memur, müşterinin getirdiği maden paralan gözü önünde bir torbaya koyar ve torba müşterinin mühürü ile kapatılıp banka kasalarında saklanırdı. Müşterinin bankaya yatırdığı bu paralar, bankanın hesap-

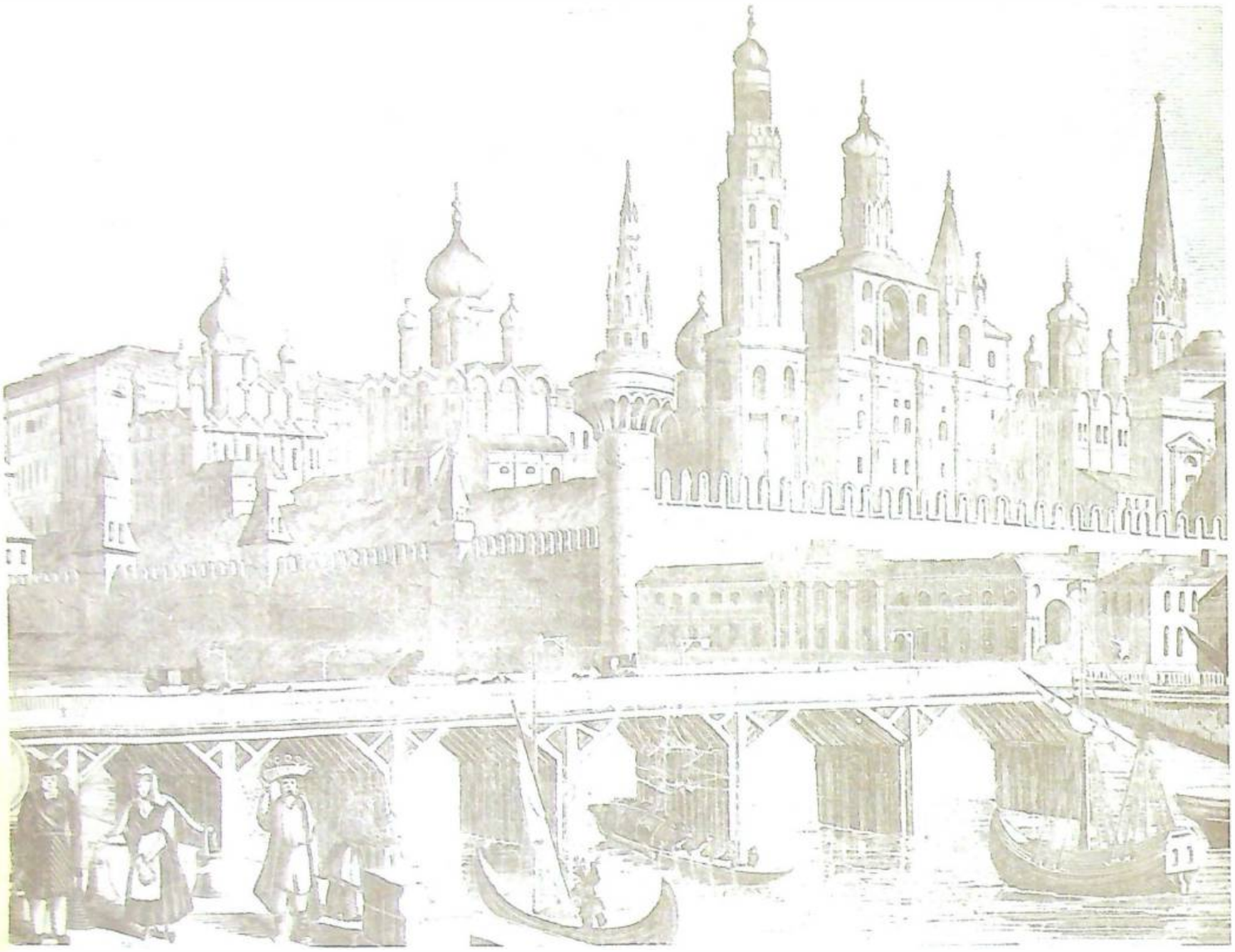

Bankacılığın doğduğu Venedik'in o günlerdeki gravürü

lannda değerinin altında işlenirdi. Örneğin 100 lira yatırmışsa kendisine 95 liralık belge verilir ve kayıtlara da bu rakam geçerdi. Müşteri daha sonra, bu depozitosu karşılığında bugünkü çeke benzer kâğıtlar kullanarak, diğer tüccarlara ödeme yapabilirdi. Aynı işlemler, Hollanda bankalarında yabancı paralarla da yapılabiliyordu. Bu ülkede aynca günlük bütün işlemlerin yapıldığı florin de vardı. Bu durumda, örneğin, eldeki bin florinlik "resepisse"nin banka hesabı carisine göre 951,125 florin değer taşıdığını, müşteri tarafından çekildiği zaman ise 1000 florin getirdiğini ön görmek gerekiyordu. Bu artı değer, yani banka ile piyasada dolaşan para arasındaki fark agio'yu oluşturuyordu. Bu farkın, müşteriye bir ek gelir ve banka için de bir maliyet olması gerektiği açıktır. Ancak banka bu şekilde yaratmış olduğu para ile kimi fonların maliyetini düşürebildiği için, sonuçta agio işlemi bankanın sahip olduğu gerçek paralar üstünde kaynak yaratıyor; dolayısıyla agio operasyonunu da spekülatif bir işlem saymak gerekiyordu. Banka parası ile piyasada tedavülde bulunan para, agio 5,14 olduğunda eşit bulunuyordu. Bu nedenle, Amsterdam'da adı geçen bankanın şartnamesine göre, banka florini cari para birimi olan florinden yüzde 5 daha yüksek bir değer arzediyordu. Fakat, piyasada geçerli olan florin idi ve banka parası ise bu istikrarlı olması gereken paraya nisbetle, zaman zaman değişen bir agio kaydediyordu.

Şimdiye kadar yazılanlara göre, İstanbul Bankası'nı kapanmaya götüren olay, Ban-

ka'nın "Agio" işlemlerine girişmiş olmasıdır. Bu bankanın açtığı devrin de "Agiotaj" devri olduğu söylenmektedir. Para darlığı başgösterince banka piyasaya bol miktarda kaime sürüp sonra bunları iskonto haddini yükseltmek suretiyle geri almaktaydı. Dolayısıyla, kaimelerin altın karşılığı hemen düşüyordu. Bu iş başlangıçta bankaya epey kazanç sağlamıştı; ama kısa bir süre sonra Galata'da bankerler de bu işe girince, banka, rakiplerine nazaran hükümetle ilişkileri ve bu arada Avrupa piyasalarında yapmış olduğu iyi şöhret nedeniyle, oyunu daha açık oynamak zorunda kalmış; sonunda da faaliyetlerine son vermiştir. Ne varki, "Agio" işlemlerini Galata piyasasına getiren bu bankadır. O kapandıktan sonra da bu tür işlemler bütün hızıyla devam edecektir. Aslında, İstanbul Bankası kaimelerle altın ve gümüş paralar arasındaki farkları, kendi menfaatine uygun bir şekilde değerlendirmek istediği agio operasyonlarını, ithalat ve ihracatı finanse etmek ve kambiyoyu tutmak için yapıyordu. Özellikle, sterlin ve frank ile Osmanlı altın ve gümüş paralan ile bu işi yapmıştır. Altın ve gümüş paraların, örneğin Paris'e ve Londra'ya götürülüp getirilmesi, yine aynı şekilde Osmanlı altın ve gümüş paralarının dış ticaret açığı dolayısıyla dış ülkelere götürülmesi, güvenli para taşıma masrafını gerektirdiği için, bu banka tret ve römislerde nakil işini yapmış ve güvenli taşıma masraflarını agio'ya döndürecek, işlemlerde bulunmuştur. Bu arada, dış ticaret açığı dolayısıyla Osmanlı ülkesinden dış ülkelere götürülen Osmanlı altın ve gümüş paralarının agio işlemleri ile çıkış ve gidişlerini ancak kısmen durdurabilmiştir. Kaimelerin içerde doğurduğu ek iştira gücü nedeniyle yaygınlaşan yabancı mal ve hizmetleri kullanma alışkanlığını frenlemek için, bu bankanın hiçbir teşebbüste bulunmadığı da görülmüştür.

Bu bankanın faaliyeti boyunca yapığı garip işlerden biri de İstanbul'a gelmiş olan kadın, erkek piyano, keman, vesair

BANQUE DE CONSTANTINOPLE

Autorisée par Firman Impérial.

CAPITAL L. St. 1,000,000 EN 100,000 ACTIONS. •
DE L. St. 20 CHACUNE.

Capital versé : L. St. 600,000.

BUREAUX : { CONSTANTINOPLE, *16 Zilvari Sokak, Galata.*
LONDRES, Agence, 125, *Graham House.*

CONSEIL D'ADMINISTRATION :
MM. A. VLASTO, *Président.* MM. G. CORONIO.
A. SYNGROS. E. SCOULOUDI.

La Banque de Constantinople, achète vend et reçoit les lettres de Change pour l'encaissement, émet des lettres de crédit, reçoit les dépôts, aux prix courants, et fait toute espèce d'opérations financières et de Banque.

CERİDEYİ HAVADİS
1848

Malum olduğu üzere, erbabı ziraatın bazıları lüzumlu masrafları dolayısı ile çok istikraz ve yardıma muhtaç olmalarına karşılık tüccarın bazısı tamahkar bulunduğundan dolayı bu gibi durumlarda ehli ziraata verdikleri akçenin güzeştesine (faizine) zam ve ilave etmekte olduklarından, bu da ise muamelata gayrı layikeden olduğu için sayın Vali hazretleri bundan böyle bu gibi muamelatı fahişenin vukua gelmemesine dair olarak lazım gelen esbab ve tedbirleri teşebbüs ve sarfı efkâr olunması zımmında kendi idareleri altında bulunan Tarsus sancağı kaymakamı, naibi ve meclis azaları taraflarına bir emir gönderdiği anlaşılmıştır.

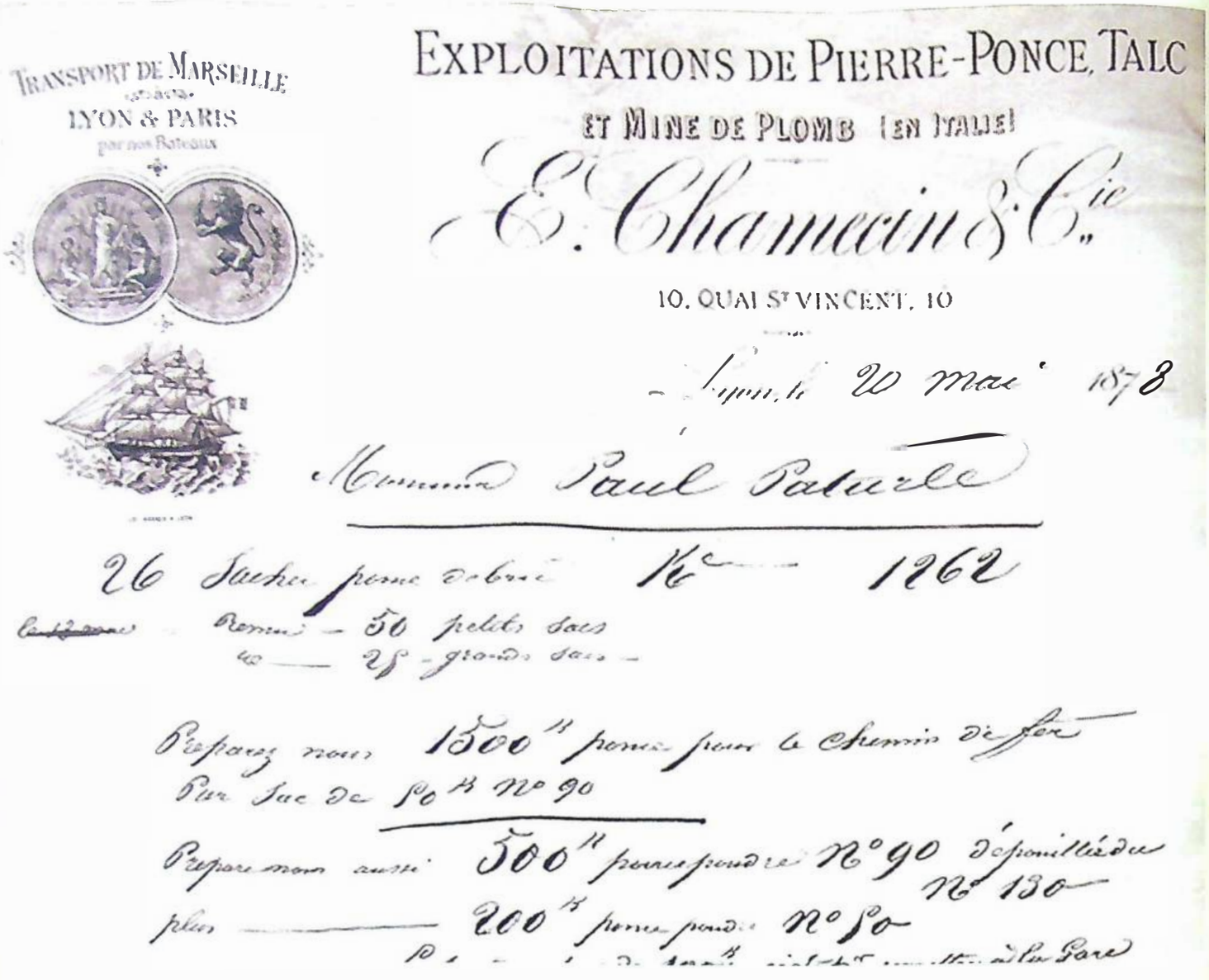

müzik aleti öğretmenleri, tiyatro kumpanyaları ve artistleri, doktorlar, eczacılar, cambazlar ve illüzyonistler tarafından kendi ülkelerine yollanan paraların nakil ve işlemlerini yapmasıdır. Bu insanların büyük bir bölümü, ailelerini bıraktıkları memleketlerine para göndermek için çok zorluklar çekmişler, tüccarlar yolu ile yaptıkları transferlerde büyük riskler ortaya çıkmıştır. Bundan istifade eden İstanbul Bankası yöneticileri, yüzde 5'e varan bir agio ile para yollayarak, epey kazanç elde ettikleri anlaşılmaktadır.

Böylece, Ceride-i Havadis'de "Caisse de Paris" adlı Fransız bankası hakkında çıkan yazıda da görüleceği gibi, bankaların asıl görevi küçük tasarrufları değerlendirerek, her türlü mal ve hizmet üreten şahıs ve kuruluşlara kredi sağlamak olduğu halde, İstanbul Bankası iç ve dış işlemlerinde bir agio, yani spekülasyon bankası olarak kalmış ve bu sebeple de ömrü çok kısa olmuştur.

CERİDEYİ HAVADİS
1849
Batı ülkelerinde bankaların sağladıkları faydalar

Fıkaranın eline geçen beş on kuruşu zayi etmeyerek güzeşte (faiz) vermek ve bu suretle kesbi servet tahsil ettirmek olduğu Avrupa'da olan Caisse de Paris nam bankanın son defa yayınlanan bilançosundan anlaşılmaktadır. Fransa'nın en büyük şehirlerinde şubeleri var ise de asıl başı Paris'de olan "Caisse de Paris" bankasının 1835 senesinden 1840 senesine kadar her sene ne kadar kişinin ne kadar para yatırmış olduğunu aşağıdaki cetvelde göstermiş bulunuyoruz.

Yıllar	Para Yatıranların Sayısı	Yatırılan Birim
1834	91.714	497.480
1835	121.027	582.608
1836	178.878	882.608
1837	306.464	861.096
1838	267.200	1.168.713
1839	210.843	1.311.456

Yeni banka modeli arayışları

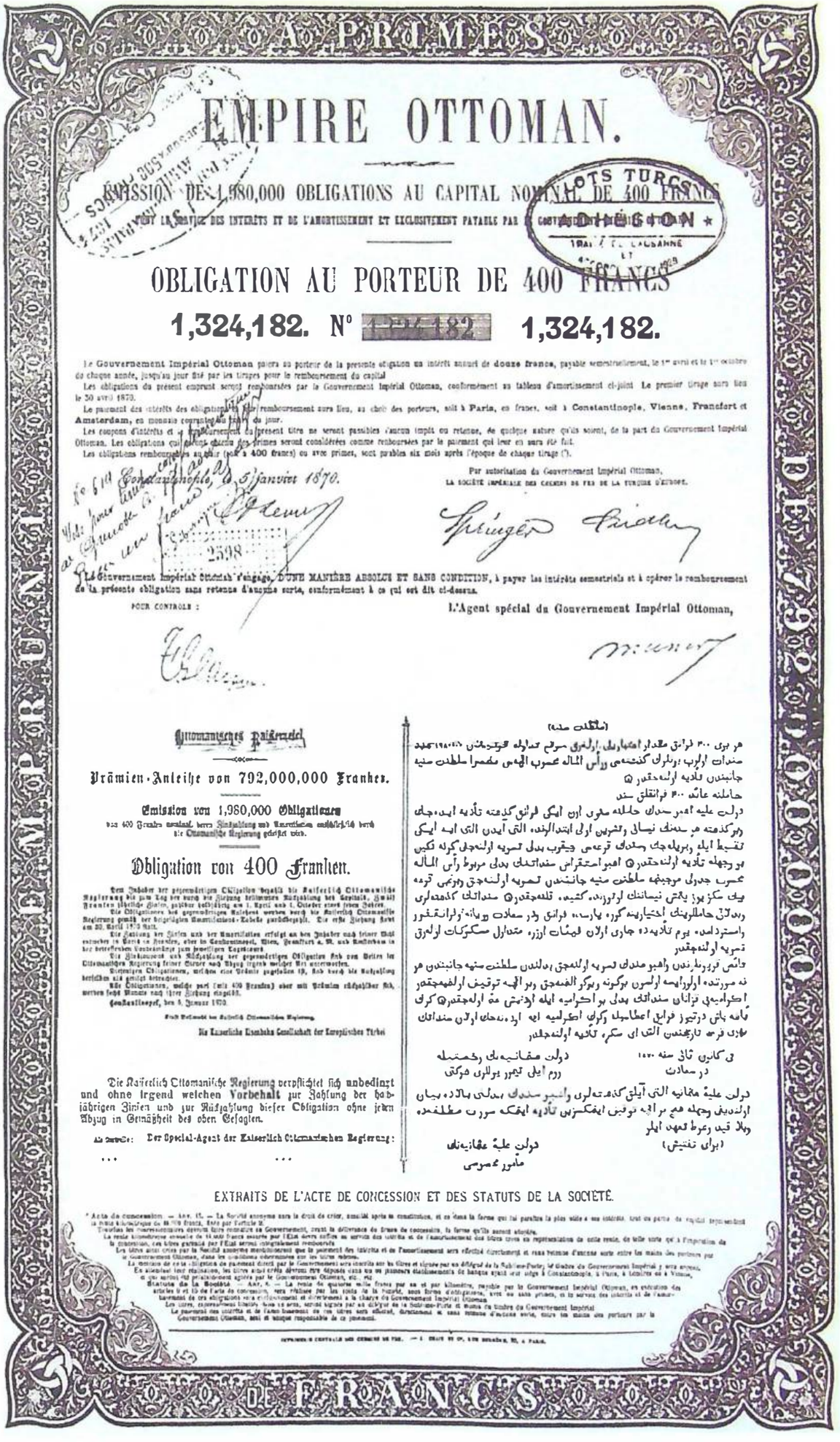

A PRIMES

EMPIRE OTTOMAN.

EMISSION DE 1,980,000 OBLIGATIONS AU CAPITAL NOMINAL DE 400 FRANCS

POUR LE SERVICE DES INTÉRÊTS ET DE L'AMORTISSEMENT ET EXCLUSIVEMENT PAYABLE PAR LE GOUVERNEMENT IMPÉRIAL OTTOMAN

OBLIGATION AU PORTEUR DE 400 FRANCS

1,324,182. N° 1,324,182.

Le Gouvernement Impérial Ottoman paiera au porteur de la présente obligation un intérêt annuel de **douze francs**, payable semestriellement, le 1er avril et le 1er octobre de chaque année, jusqu'au jour fixé par les tirages pour le remboursement du capital.

Les obligations du présent emprunt seront remboursées par le Gouvernement Impérial Ottoman, conformément au tableau d'amortissement ci-joint. Le premier tirage aura lieu le 30 avril 1870.

Le paiement des intérêts des obligations et leur remboursement aura lieu, au choix des porteurs, soit à **Paris**, en francs, soit à **Constantinople, Vienne, Francfort et Amsterdam**, en monnaie courante au taux du jour.

Les coupons d'intérêts et le remboursement du présent titre ne seront passibles d'aucun impôt ou retenue, de quelque nature qu'ils soient, de la part du Gouvernement Impérial Ottoman. Les obligations qui seront obtenues des primes seront considérées comme remboursées par le paiement qui leur en aura été fait.

Les obligations remboursables au pair (soit à 400 francs) ou avec primes, sont payables six mois après l'époque de chaque tirage (*).

Constantinople, le 5 janvier 1870.

Par autorisation du Gouvernement Impérial Ottoman,
LA SOCIÉTÉ IMPÉRIALE DES CHEMINS DE FER DE LA TURQUIE D'EUROPE.

Le Gouvernement Impérial Ottoman s'engage, D'UNE MANIÈRE ABSOLUE ET SANS CONDITION, à payer les intérêts semestriels et à opérer le remboursement de la présente obligation sans retenue d'aucune sorte, conformément à ce qui est dit ci-dessus.

POUR CONTROLE :

L'Agent spécial du Gouvernement Impérial Ottoman,

Ottomanisches Kaiserreich

Prämien-Anleihe von 792,000,000 Franken.

Emission von 1,980,000 Obligationen

von 400 Franken nominal, deren Zinszahlung und Amortisation ausschließlich durch die Ottomanische Regierung geleistet wird.

Obligation von 400 Franken.

Die Kaiserlich Ottomanische Regierung verpflichtet sich unbedingt und ohne irgend welchen Vorbehalt zur Zahlung der halbjährigen Zinsen und zur Rückzahlung dieser Obligation ohne jeden Abzug in Gemäßheit des oben Gesagten.

Als Controlle: Der Special-Agent der Kaiserlich Ottomanischen Regierung:

(سلطنت سنیه)

هر بری ۴۰۰ فرانق مقدار اعتباریلی اولهرق سوق تداوله قوتیلان ۱۹۸۰۰۰ عدد سندات اولوب بونلرك كذشته‌سی ورأس المال محسوب اولمه‌سی منحصرا سلطنت سنیه جانبندن تأدیه اولنه‌جقدر ۞

حاملنه عائد ۴۰۰ فرانقلق سند

دولت علیه اهبو سندك حاملنه سنوی اون ایكی فرانق كذشته تأدیه ایده‌جك وبو كذشته هر سنه‌نك نیسانی وتشرین اولی ابتدالرنده التی آیدن التی ایه ایكی تقسیط ایله ویریله‌جك وسندك قرعه‌سی چیقوب بدلی تسویه اولنه‌جق كونه تكین بو وجهله تأدیه اولنه‌جقدر ۞ اهبو استقراض سندانك بدلی مربوط رأس المال محسوب جدولی موجبنجه سلطنت سنیه جانبندن تسویه اولنه‌جق وبرنجی قرعه بیك سكز یوز یتمش نیسانك اوتوزنده كشیده قلنه‌جقدر ۞ سندانك كذشته‌لری وبدلاتی حاملرینك اختیارینه كوره پاریسده فرانق ودر سعادت وویانه وفرانقفور واستردامده یوم تأدیه‌ده جاری اولان قیمات ارزه متداول مسكوكات اولهرق تسویه اولنه‌جقدر

قائمی قرپونلرندن واهبو سندك تسویه اولنه‌جق بدلندن سلطنت سنیه جانبندن هر نه صورتده اولورایسه اولسون بركونه ویوكر الفه‌جق وبر الچه توقیف اولنمه‌جقدر اكرامیه‌یی قزانان سندانك بدلی بو اكرامیه ایله اودنیش عد اولنه‌جقدر ۞ كرك باشه باش درتیوز فرانق اعطاسیله وكرك اكرامیه ایه اودنه‌جك اولان سندانك بادی قرعه تاریخندن التی ای سكره تأدیه اولنه‌جقدر

فی كانون ثانی سنه ۱۸۷۰ در سعادت

دولت عثمانیه‌نك رخصتیله روم ایلی تیمور یوللری شركتی

دولت علیهٔ عثمانیه‌نك مأمور مخصوصی

EXTRAITS DE L'ACTE DE CONCESSION ET DES STATUTS DE LA SOCIÉTÉ.

DE FRANCS

Osmanlı dış borç tahvilatı ve 1878 yılına ait bir fatura

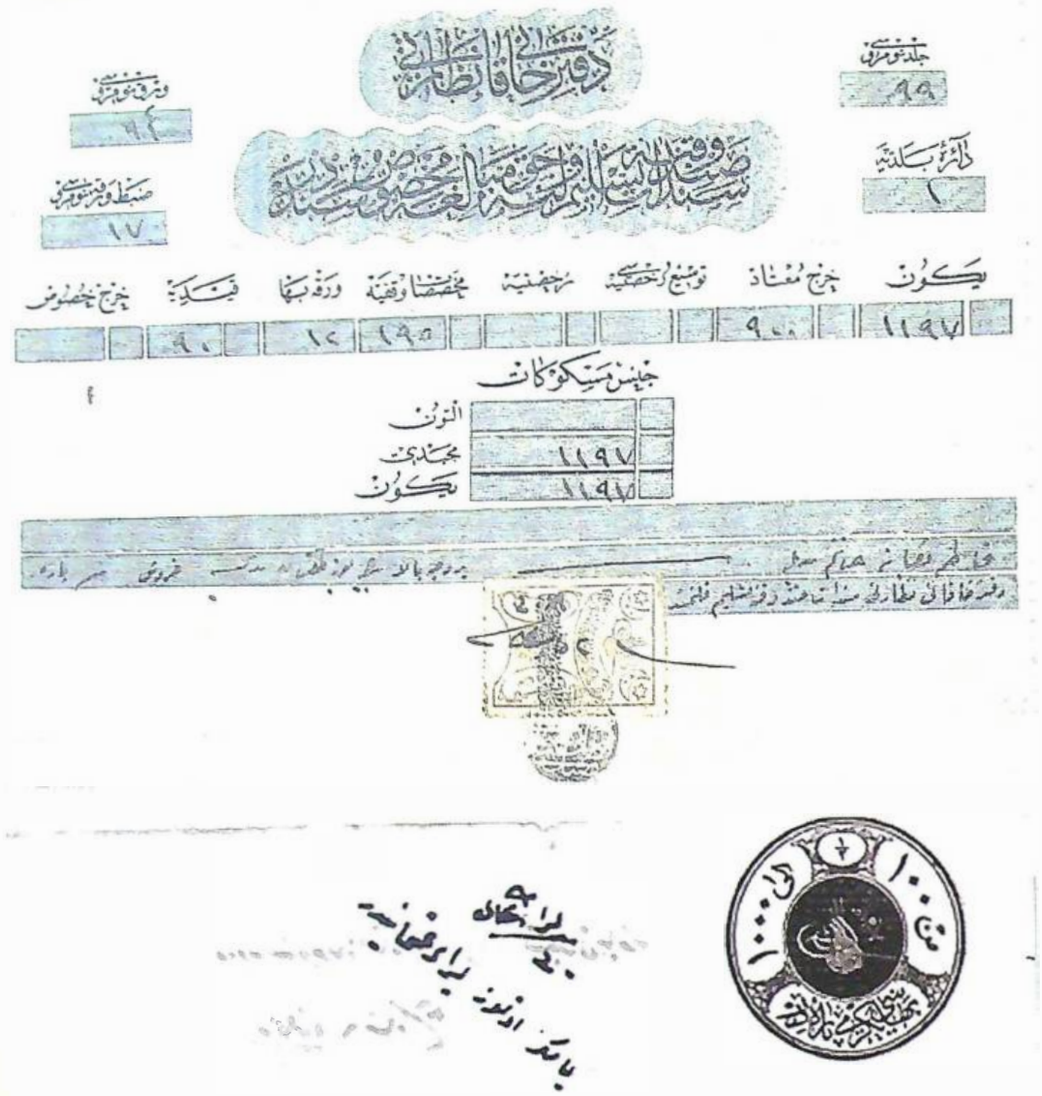

Döneme ait bir evkaf vekaleti 1858 tarihli borç senedi Banque Impériale Ottoman evrakı

"İstanbul Bankası", daha beşinci yılını doldurmadan kapanmıştı. Kapanmasına yol açan etkenler Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın kârlı bir iş olmadığı kanaatini getirmemiş olsa gerek, daha bu bankanın kapanacağı söylentileri dolaşırken Galata'dan ve Galata'nın Paris ve Londra ortaklıklarından gelen yeni banka kurma önerileri hükümetin başını ağrıtmaya başlamıştı. Yeni banka kurma girişimlerinde bulunanların hemen tümü, İstanbul Bankası'nın kapanmasına yol açtığı sanılan "agio" işlemlerinin herhangi bir bankanın işlemleri arasında yer alabileceğine ve bankacılığın İstanbul Bankası'nın içinde bulunduğu şartlarda kârlı bir faaliyet olabileceğine inanıyorlardı. Zira, dış ticaret tıkanıklığının büyük dış ödeme açıkları ile sonuçlanmasının ve içerdeki yüksek faiz haddinin Batılı alacaklılara da yansıması gerçeği gözönüne alındığında faize bağlı her türlü spekülatif hareketlere öncülük yapacak bir bankanın dünyanın en kârlı bankası olması işten

bile değildi. İstanbul Bankası daha kapanmadan yeni banka önerilerinin ortaya çıkması, "karagöz" perdelerinin en gözde oyununa benziyordu. Bu karagöz oyununda zengin bir adam oğluna bırakacağı servetinin akıbetini düşünerek, ölmeden önce bir arkadaşını çağırır ve ona şu ricada bulunur: "Ben, şu oğlumun nasıl bir insan olduğunu henüz anlayamadım; anlayacak zamanım da yok; gel, sen bana bir iyilik yap, oğlumun ilerde bu serveti yönetecek kadar akıllı ve dürüst bir adam olduğuna inanırsan ona devret. Yoksa, fakirlere dağıt gitsin" der ve birkaç gün sonra ölür. Arkadaşı genç delikanlıyı çağırır ve ona babasının istediği gibi bir adam olmasını ispat edebilmesi için, "Git bana dünyanın en akılsız ve en ahmak adamını bul da göreyim; bakalım, bu servete layık mısın değil misin?" der. Delikanlı dünyanın en ahmak adamını bulmak için yola düzülür. Aradan birkaç ay geçer ve bir gün bir ülkenin başkentinde sokakta yürürken, bakar ki beyaz ata binmiş süslü elbiseli bir adam, arkasında bir alay asker ve bando mızıka ile geliyor. Durup onların geçmesini bekledikten sonra arkaları sıra gider. Bakar ki, alay bir meydana ulaşmıştır ve meydanın ortasında darağacında bir adam asılıdır.

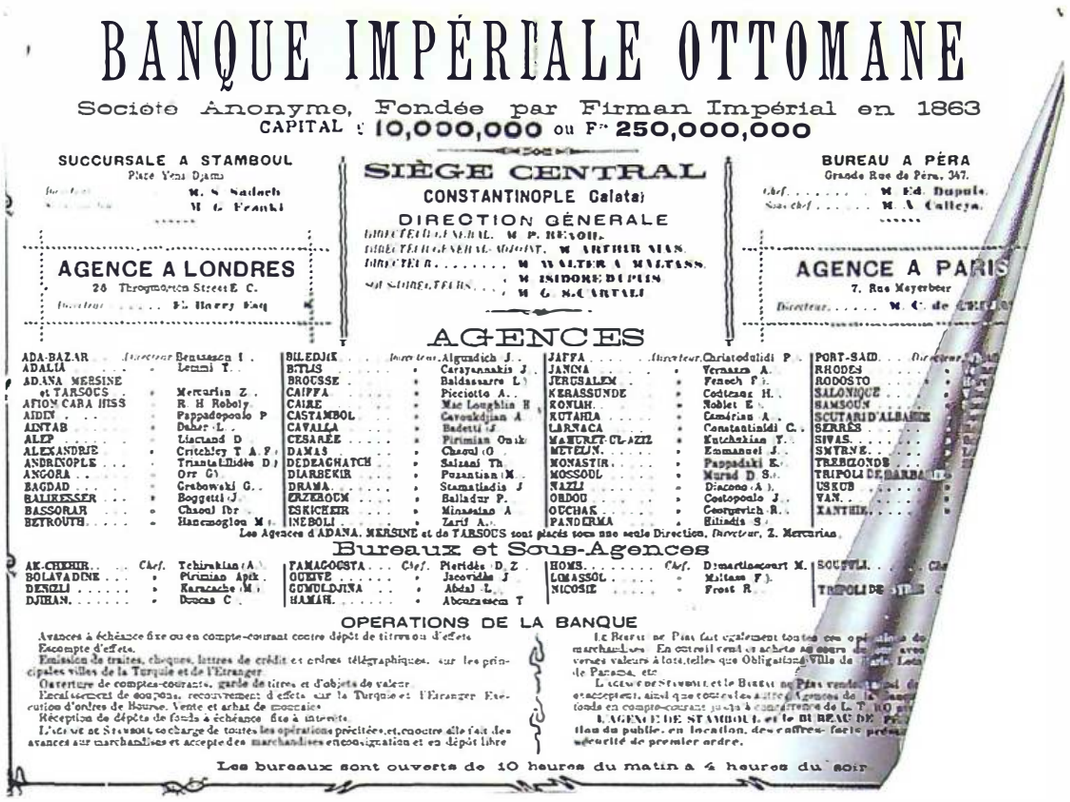

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Société Anonyme, Fondée par Firman Impérial en 1863

CAPITAL : 10,000,000 ou F^rs 250,000,000

SUCCURSALE A STAMBOUL
Place Yeni Djami
M. S. Sadoch
M. G. Franki

SIÈGE CENTRAL
CONSTANTINOPLE (Galata)
DIRECTION GÉNÉRALE
DIRECTEUR GÉNÉRAL ..... M. P. REVOIL.
DIRECTEUR GÉNÉRAL ADJOINT. M. ARTHUR SIAS.
DIRECTEUR ..... M. WALTER A. MACLEAN.
SOUS-DIRECTEURS ..... M. ISIDORE DUPUIS
M. G. SCARTAZZINI

BUREAU A PÉRA
Grande Rue de Péra, 347.
Chef ..... M. Ed. Dupuis.
Sous-chef ..... M. A. Calleya.

AGENCE A LONDRES
26 Throgmorton Street E. C.
Directeur ..... M. Harry Bing

AGENCE A PARIS
7, Rue Meyerbeer
Directeur ..... M. C. de [illegible]

AGENCES

ADA-BAZAR	Directeur Benvenisty I.	BILEDJIK	Inspecteur Algudich J.	JAFFA	Directeur Christodulidi P.	PORT-SAID	Directeur [illegible]
ADALIA	Lemmi T.	BITLIS	Carayannakis J.	JANINA	Vernazza A.	RHODES	
ADANA MERSINE et TARSOUS	Mercurius Z.	BROUSSE	Baldassarre L.	JERUSALEM	Fenech P.	RODOSTO	
AFION CARA HISS	R. H. Robely	CAIFFA	Picciotto A.	KERASSUNDE	Cedenac H.	SALONIQUE	
AIDIN	Pappadopoulo P.	CAIRE	Mac Loughlin H.	KONIAH	Noblet E.	SAMSOUN	
AINTAB	Daher L.	CASTAMBOL	Cavoukdjian A.	KUTAHIA	Camérian A.	SCUTARI D'ALBANIE	
ALEP	Lisciand D.	CAVALLA	Badetti J.	LARNACA	Constantinidi C.	SERRES	
ALEXANDRIE	Critchley T. A. F.	CESAREE	Pirimian Ovsk.	MANURT-CLAZIL	Kutchukian Y.	SIVAS	
ANDRINOPLE	Trianti Lidès D.	DAMAS	Chaoul O.	METELIN	Emanuel J.	SMYRNE	
ANGORA	Orr G.	DEDEAGHATCH	Salzani Th.	MONASTIR	Pappadaki E.	TREBIZONDE	
BAGDAD	Grebowski G.	DIARBEKIR	Pezantzas M.	MOSSOUL	Murad D. S.	TRIPOLI DE BARBARIE	
BALIKESSER	Boggetti J.	DRAMA	Stamatiadis J.	NAZLI	Diacono (A.)	USKUB	
BASSORAH	Chaoul Ibr.	ERZEROUM	Balladur P.	ORDOU	Costopoulo J.	VAN	
BEYROUTH	Hanemoglou M.	ESKICHEIR	Minassian A.	OUCHAK	Georgevich R.	XANTHI	
		INEBOLI	Zarif A.	PANDERMA	Hilmdis S.		

Les Agences d'ADANA, MERSINE et de TARSOUS sont placés sous une seule Direction. Directeur, Z. Mercurius.

Bureaux et Sous-Agences

AK-CHEHIR	Chef. Tchirakian A.	FAMAGOUSTA	Chef. Pieridès D. Z.	HOMS	Chef. Dimartinocort M.	SOUVLI	Chef.
BOLAVADINE	Pirimian Apik.	GUEUVE	Jacovidès J.	LOMASSOL	Maltass F.	TRIPOLI DE SYRIE	
DENIZLI	Karacache M.	GUMULDJINA	Abdul L.	NICOSIE	Frost R.		
DJIHAN	Douzas C.	HAMAH	Abcarius C. T.				

OPERATIONS DE LA BANQUE

Avances à échéance fixe ou en compte-courant contre dépôt de titres ou d'effets.
Escompte d'effets.
Emission de traites, chèques, lettres de crédit et ordres télégraphiques, sur les principales villes de la Turquie et de l'Etranger.
Ouverture de comptes-courants, garde de titres et d'objets de valeur.
Encaissements de coupons, recouvrements d'effets sur la Turquie et l'Etranger. Exécution d'ordres de Bourse. Vente et achat de monnaies.
Réception de dépôts de fonds à échéance fixe à intérêts.
Le Bureau de Pera fait également toutes ces opérations de marchandises. En outre il rend ... achète ... vend ... valeurs à lots, telles que Obligations de la Ville de Paris, Lots de Panama, etc.
L'agence de Stamboul et le Bureau de Péra rendent ... d'acceptent, ainsi que toutes les autres Agences de la Banque, fonds en compte-courant jusqu'à concurrence de L. T. 100 ...
L'AGENCE DE STAMBOUL et le BUREAU DE PÉRA ... tion du public, en location, des coffres-forts ... sécurité de premier ordre.

Les bureaux sont ouverts de 10 heures du matin à 4 heures du soir

Hemen, orada bulunanlardan birine, "Bu da ne?" diye sorar. Asılanın eski sadrazam, atla gelenin de yeni sadrazam olduğunu söylerler. Delikanlı birdenbire ellerini havaya kaldırarak: "Buldum, buldum" diye bağırmaya başlar. Gerçekten de bulmuştur dünyanın ahmak adamını, o da atın üstündeki yeni sadrazamdır.

Bu hikâye, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde banka açmak, için gelen Avrupalı banker ve iş adamları için yazılmış değildir; böyle şeyler ancak Doğu'da olur. Dünyada hiç bir şey olmayıp yatağında ölmeye razı olan insan da ancak Doğu'da vardır. Kapitalizmde iflas ve zarar felaket habercisi ya da göstergesi sayılmaz.

İstanbul Bankası daha kapanmadan birbiri ardına yeni banka kurma önerileri gelmeye başlamasının tek sebebi vardı: Osmanlı ülkesinde faiz haddinin yüksekliği ve bunun kurulacak bir banka için büyük gelir kaynağı olabileceği inanışı. Zira kurulacak banka, İstanbul Bankası örneğinde de görüldüğü gibi banknot ihraç etmese bile, diğer kâğıtlarıyla kendisi için paranın maliyetini düşürebilir ve yüksek faiz hadlerinden yararlanarak büyük kazançlar sağlayabilirdi. Kaldı ki, dış ticaret işlemlerinde tekelci olmak, oligopoller kurmak suretiyle kambiyo kârları sağlamak olanağı da vardı.

Ne var ki, işleri kötüye gittiği için kapatılan İstanbul Bankası ortadan kalkar kalkmaz, bu bankanın büyük çaba ve

Avrupa'da olan sarraflardan, devletlerin istikraz etmesi keyfiyeti eski âdet bulunmakla merkum sarraf Rothschild'in kaç devlete borç verdiği aşağıda gösterilmiştir:

Prusya Devleti'ne	*125.000.000 Frank*
Hess (Alman Prensliği)'ne	*5.000.000 Frank*
Hess Grandükalığı'na	*2.500.000 Frank*
Avusturya Devleti'ne	*92.000.000 Frank*
Rusya Devleti'ne	*92.000.000 Frank*
Altı defada Fransa Devleti'ne	*454.000.000 Frank*
İngiliz Devleti'ne	*500.000.000 Frank*
Yekün	*1.768.500.000 Frank*

("Ceride-i Havadis", 1261 - 1845)
Trait'e de la Porte Ottomane, Tome III, 3, s. 29

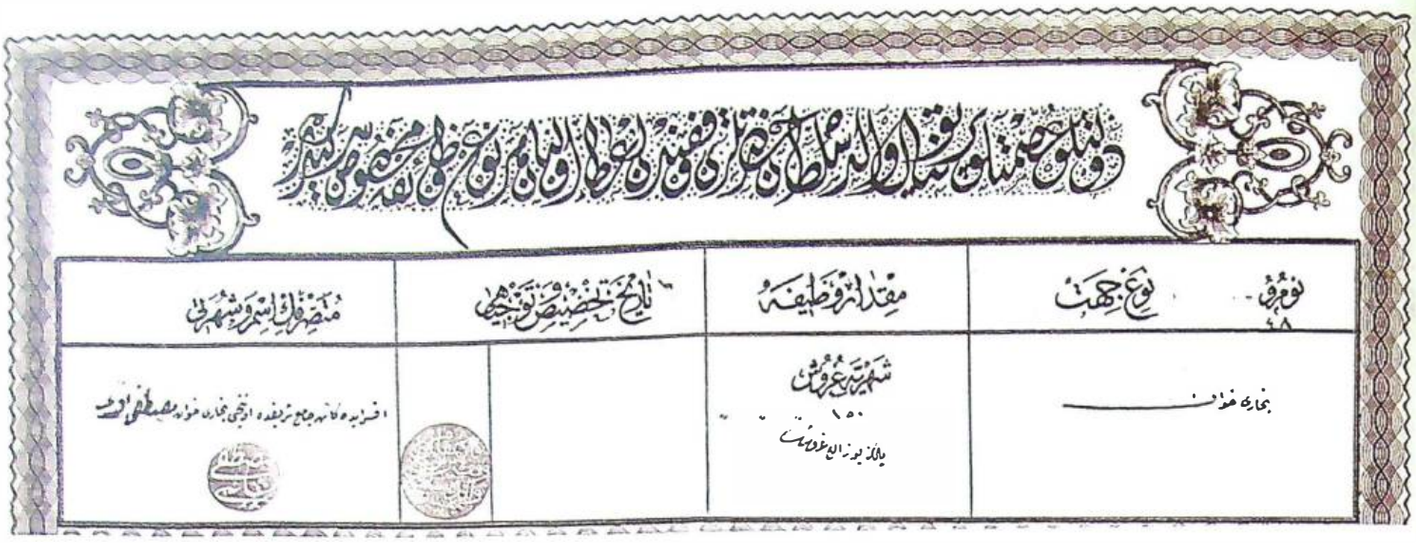

başansıyla 110 kuruşta bir istikrar göstermiş olan İngiliz lirası, ilk ağızda 139 kuruşa çıkmış, kısa bir süre sonra da 150 kuruşu bulmuştu. Tam o günlerde "Trouve-Chauvel Projesi" diye anılan yeni banka kurma girişimleri başlatılmıştı. Fakat aynı günlerde Osmanlı hükümetinin müttefikleri İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı savaş hazırlığına girmişti. Böylece, savaş süresince hükümet bazı masrafları kısmak fırsatını bulduğu gibi, savaş içinde ilk olarak İngiltere finans çevrelerinden, daha sonra da Fransız ve İngiliz ortaklığı ile kurulan bir konsorsiyumdan aldığı iki dış krediyle durumu kurtarmaya çalışacaktı. Gerçekte bu krediler şartlı olarak verilmişti: "silah ve askerî mühimmat alınmasın". Barış zamanlarında dahi devlet gelirlerinin yarısı orduya harcandığından, bu iki kredi savaş durumunda bile büyük ferahlık yaratmıştı.

Devlet iç borç senedi 'Sergi' sağda İtibar-ı Milli Bankası evrakı, altta bir dönemin Pera'sı

Kriz, krizi izliyor

Kırım Savaşı süresince İngilizler ve Fransızlar, gerek savaş dolayısıyla İstanbul'a getirdikleri yüksek rütbeli askerler ve onların aileleriyle, gerek kent dolayında kurdukları asker kampları ve saireyle başkent ekonomisine büyük katkı yapmışlardı. Bir yandan da bu paralı ailelerin tüketim biçimleri Osmanlı azınlıklarını etkilemiş ve Batılı yaşam

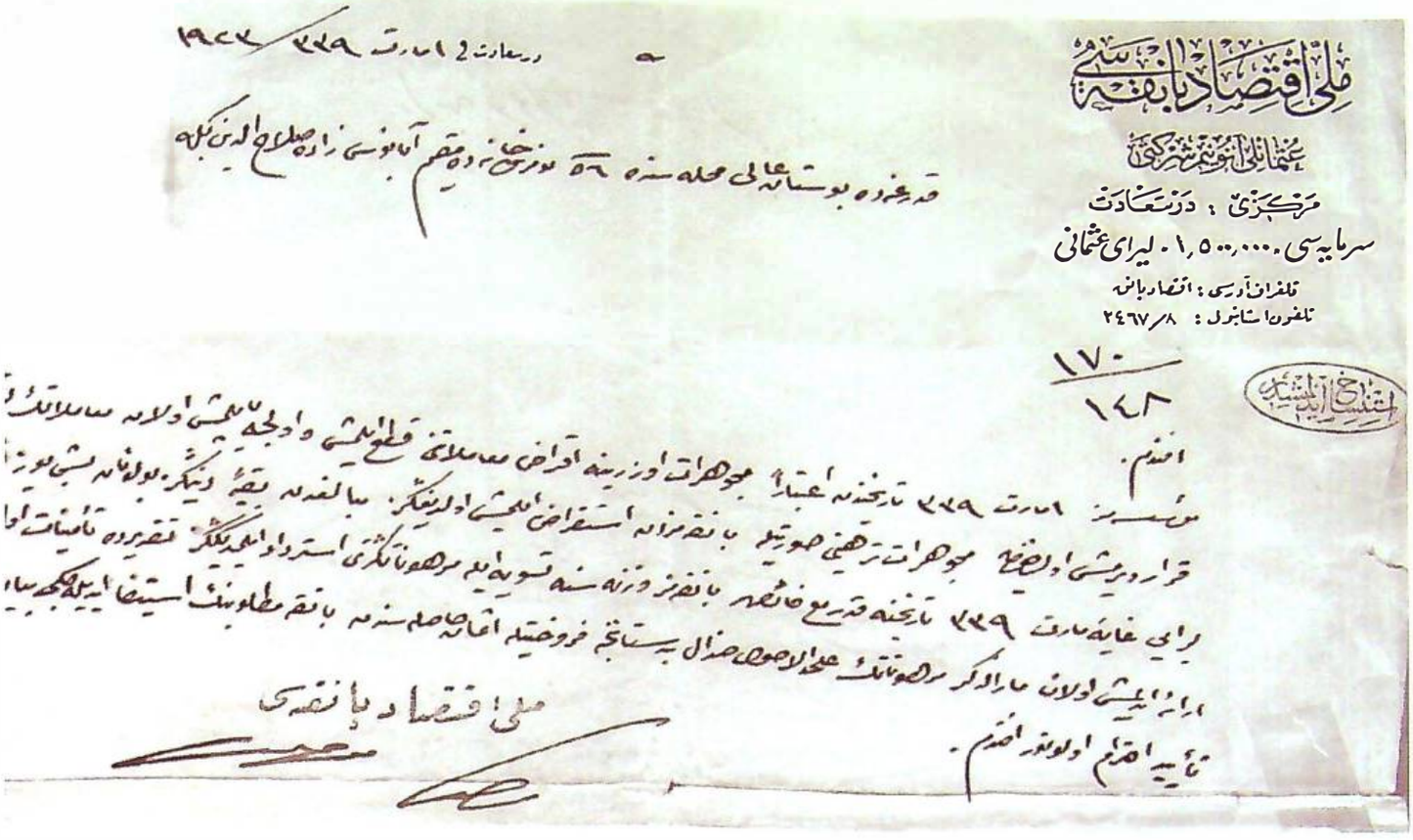

tarzına yöneltmişti. Kırım Savaşı'ndan sonra hükümetin ilk karşılaştığı finansal kriz, terhis edilen askerlere verilmesi gereken yolluklar olmuştu. Bu askerlerin memleketlerine dönebilmeleri için kendilerine hükümet tarafından verilecek yolluklar, hükümeti sıkıntıya sokmaya yetiyordu. Vapurlarla Fransız ve İngiliz limanlarına götürülen müttefik askerlerine yolluktan başka yüklü bir ikramiye verilirken, aynı cephede çarpışmış Osmanlı askerlerine bu paranın yüzde 1'ini bile aşmayan bir yolluk verilmesi, İngiliz ve Fransız askeri çevrelerini ve yetkililerini hayrete düşürmüştü.

Fakat bu askerleri asıl, memleketlerine döndükleri zaman karşılaşacakları felaketler dizisi perişan edecekti. Bilindiği gibi, o devirde Osmanlı azınlıkları askere alınmıyor, buna karşılık ek bir vergi ödüyorlardı. Bu sebeple, azınlıklar tarım bölgelerinde kalarak, savaş konjonktürünün tarım mallarına olumlu etkisinden yararlanırken, savaş dolayısıyla erkeklerin köylerinden ayrılması yüzünden çaresiz kalan İslam Türk aileleri, içlerine kadar sokulan azınlık tefecilerine ve çiftlik sahiplerine borçlanmışlardı. Köylerine beş parasız ve üstlerinde yırtık pırtık giysilerle dönen askerlerin "Savaş bitti" diye sevinmelerine olanak yoktu. Çoğu döndüklerine bile pişman olmuşlardı. Bu akıbeti önceden tahmin edebilen Osmanlı yöneticileri, bazı önlemler almayı düşünmüşlerdir. Cevdet Paşa'nın anlattıklarına göre, o günlerde toplanan Meşveret Meclisi'nde, Fransız ve İngilizlerin müstemlekelerinden Müslüman askerleri getirmeleri göz önünde bulundurularak, Osmanlı ordusuna azınlıkların da alınması gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştı. Bu karar üzerine Cevdet Paşa, "İyi ama, bu azınlık dediğiniz kişiler, günde üç öğün yemek yemeye alışmıştır; bir de üstelik papazları bizim tabur imamları gibi çarık, potur yerine rugan potin ve ipek astarlı üstlük giymeyi adet edinmişlerdir" diye araya girer ve bu işten vazgeçilir. Zira, o günlerde Osmanlı ordusunda biri sabah, öbürü akşam olmak üzere iki öğün yemek çıkmaktadır.

İktisadi ve ticari hayatta madeni paraların çeşitliliği yanında yabancı paraların, bu arada "mangır" denilen, taşıdığı bakır kadar değer arzeden ve hangi ülkeye ait olduğu bilinmeyen paraların da geçerlilik bulması, köylüyü büsbütün perişan etmişti.

Gerçekte tarımda artık ithal malı alet ve edevat ve hatta tohum ve bazı ilaçlar kullanılmaya başlanmıştı; tarımın dış ticarete etkisi sadece ihracatı değil, ithalatı da kapsıyordu. Bu sebeple kırsal kesimlerde de tefecilik almış yürümüştü. İşlerinin başında kalan azınlık çiftçileri savaş konjonktüründen yararlanarak zenginleşmişler ve İstanbul, İzmir, Trabzon,

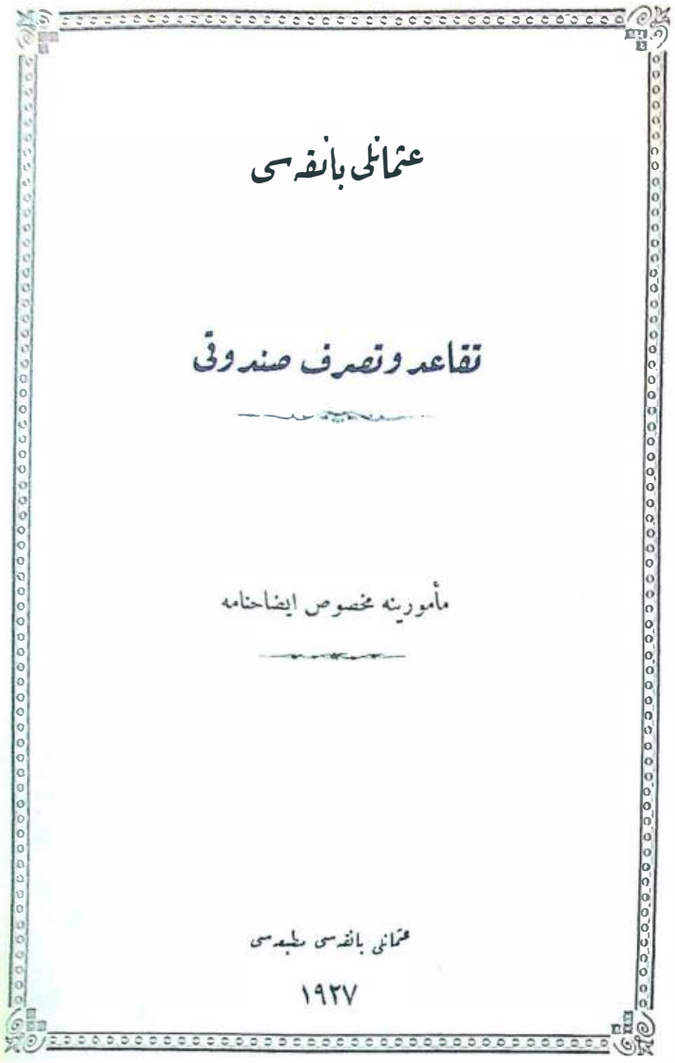
عثمانلی بانقه‌سی

تقاعد وتصرف صندوقی

مأمورینه مخصوص ایضاحنامه

عثمانلی بانقه‌سی مطبعه‌سی

۱۹۲۷

Osmanlı Bankası Emekli Sandığı tüzüğü
Altta ve yanda İzmir, Trabzon gibi kıyı şehirlerinin görüntüleri

Beyrut gibi merkantilist kentlere yerleşmeye başlamışlardı. Ellerinde biriken sermayeyi ticarette kullanmak ve bu arada çocuklarını eğitmek ve her türlü üst yapı olanaklarından yararlanmak için geldikleri bu liman kentlerinde, banka hizmetlerine yeni talepler yaratmaya başlamışlardı. Böylece, bankaların kurulmasını isteyen sadece hükümet değildi; yeni oluşmaya başlayan Osmanlı merkantilist firma ve kurumları da banka arayışı içine girmişlerdi.

Ottoman Bank

Kırım Savaşı, İngiliz ve Fransız iş çevrelerine ve özellikle finans kapitaline Osmanlı ülkesini yakından tanımak fırsatını vermişti. Savaşla birlikte sadece askerler değil, ordunun ve bu iki ülkenin görevlilerinin tüketim ve tasarruf işlemlerini değerlendirmek üzere birçok tüccar ve banker, özellikle önemli bankaların temsilcileri de İstanbul'a gelmişlerdi. Bunlar, bir taraftan kaime (kâğıt para) spekülasyonu, diğer taraftan Galata piyasasında cari olan ikraz işlemleri ve özellikle de faiz hadlerindeki dalgalanmalardan, Osmanlı ülkesinin her türlü mal ve hizmetler yanında finans işlemleri yönünden de kendileri için çok kârlı bir piyasa olabileceğine inanmışlardı. Nitekim savaş dönüşünde, cephelerde olup bitenler ve meşhur Sivastopol muharebesi yanında, Osmanlı ülkesinin bu yönleri de anlatılıyordu.

Batı finans kapitali, Osmanlı ülkesinde banka kurulmasını birçok bakımlardan uygun buluyordu. Ayrıca Fransa ve İngiltere, liberal ekonomi kurallarına bağlı görüntüleri içinde, kendileri tarafından güdümlü bankaların gerek

THE LEVANT HERALD, DECEMBER 19, 1872.

SOCIÉTÉ GÉNÉRALE DE L'EMPIRE OTTOMAN.

AVIS.

MM. LES ACTIONNAIRES DE LA

SOCIÉTÉ GÉNÉRALE DE L'EMPIRE OTTOMAN

sont convoqués à une

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE EXTRAORDINAIRE

qui aura lieu à Constantinople,

au siège de la Société, nouveau Khan Camondo, Galata, [illegible] midi précis, pour délibérer conformément à l'article [illegible] sur une proposition du Conseil d'Administration tendant à une augmentation du fonds social, par une émission de nouvelles actions.

Les porteurs d'actions qui voudront assister à cette réunion, ou s'y faire représenter, devront, conformément à l'article 37 des statuts, déposer leurs actions trente jours avant dans les bureaux de la Société à Constantinople, ou dans les Agences de la Banque Impériale Ottomane à Londres ou à Paris.

Constantinople, le 17 Décembre 1872.

POUR LA SOCIÉTÉ GÉNÉRALE DE L'EMPIRE OTTOMAN,

S. FERNANDEZ, Directeur-Général.

N. BLESSA, Contrôleur-Général.

dış ticaret, gerekse Osmanlı hükümetine verilecek dış borçlar bakımından yararlı olacağı inancındaydılar. Osmanlı Devleti'nin o günlerde büyük ölçüde mültezimlere terkettiği devlet vergi gelirlerini de denetleyecek bir banka modeli öngörüyorlardı. Devletin tahsildarlığını yapacak bu banka sayesinde alacaklarının rizikosu azalacaktı. Önerilerinde, bu tip bir bankanın devlete sağlayacağı yararları sıralayabiliyorlardı. Öne sürdüklerine göre, kurulacak banka devlet gelir ve harcamalarına egemen kuruluş olduğunda, tutacağı hesabı cari ile atıl kalan fonlara devlet namına faiz yürüteceği için, genelde devletin finansman maliyetini düşürmek kabil olacaktı. İleride Osmanlı Bankası'nın kuruluş ve işleyişinde görüleceği gibi, böyle bir yetkiyle banknot çıkarma imtiyazı birleştirilince, o günlere kadar Avrupa finans aleminde benzeri görülmemiş bir banka örneği ortaya çıkacaktı. Avrupa finans kapitali, 1845 yılında başlatılan Osmanlı kâğıt para deneyimini çok yakından takip etmiş ve bu ülkede faiz haddini düşürmedeki rolünü bellemişti. Kurulacak bir bankaya banknot çıkarma hakkının verilmesi yoluyla, bir bakıma Osmanlı ülkesinin kaynaklarını seferber edeceklerini, bu sayede ülkenin kendilerinden iyi şartlarda kredi alma kapasitesinin artacağını düşünmekteydiler.

Osmanlı Devleti'ne Kırım Savaşı içinde verilen iki krediyle ilgili faiz ve ana para ödemelerinin sağlam garantileri olmasına rağmen, pratik birçok engel de söz konusuydu. Öncelikle, Osmanlı Devleti'nin savaş içinde ihraç ettiği bu kaimelerin kuru, sabit tutulamıyordu. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, gümüş ve bakır paraların denetlenmesi olanağı yoktu. Çarşı ve pazarda malların fiyatı, ödenecek paranın türüne göre saptanır olmuştu.

İngiliz kaynaklarından sağlanan iki kredinin bir gereği olarak İngiltere Krallığı, Osmanlı ülkesinde banka kurmak isteminde bulundu. 24 Mayıs 1856 tarihinde resmen kurulan ve adı Ottoman Bank olan bu kuruluşun yönetim merkezi Londra'da olmakla birlikte, bankacılık merkezi olarak İstanbul seçilmişti. Ayrıca, İzmir, Beyrut ve Trabzon'da da şubeler açma girişiminde bulunulmuştu.

İstanbul Bankası'nın kurucularından baba Baltazzi, bankasını kapattıktan sonra Napoli'ye damadının yanına gitmiş ve o günlerde İngiltere'ye limon sevketmekte olan damadına ait bir gemiyle Londra'ya geçmişti. Orada iki oğlu tarafından yönetilen bankerlik firması "Şirket-i Hayriye"nin kuruluşuyla ilgili alım satım işlerini yönettiği sıralarda İstanbul'da ikinci bir banka şubesi açılıyordu.

Yeni bir model

Ottoman Bank'ın sermayesi 500 bin sterlindi; bunu 2 milyon sterline çıkarmak için karar alınmıştı. Bankanın, Mısır hariç bütün Osmanlı ülkesin-

de faaliyet gösterme izni bulunuyordu. İşlemleri ise mevduat kabulü, tedavül işlemleri, senet iskontosu ve her türlü ticari işlemler olarak belirlenmişti.

Hükümetle ilişkileri de sadece birtakım avanslara dayanan hesabı carilerdi. Bankanın bu görünüşüyle yerli Galata bankerlerine rakip olmaktan ileri gidemeyeceği ve bir tekel oluşturamayacağı anlaşılıyordu. Zira o günlerde Galata'da bu bankanın sermayesi olarak görünen 500 bin sterlin önemli bir rakam değildi: bankerler ve tüccarlar arasında yıllık ciroları bu parayı çok aşan en az iki düzine kişi ve kuruluş vardı.

Bankanın sermayesinin önemsiz bir rakam olması, o günlerde Avrupa finans kapitalinin aradığı özkaynak bankacılığı dışında bankacılık şekline uygun bir model oluşturmuştu.

Bu sebeple, Ottoman Bank'ın hedefi, yaratacağı güven ortamıyla ihraç edeceği ve tutacağı kâğıt ve kayıtlarla, Osmanlı ülkesinde hâlâ bulunduğu söylenen fonları harekete geçirmekti. Nitekim, bir süreden beri bu tür bankacılık denemesine girmiş olan Rothschild Bankası'nın 1846 yılı sonuna kadar sağladığı kredilerin 1 milyon 768 bin frankı, yani 700 milyon sterlini geçtiği dü-şünülürse, bu bankanın 500 bin sterlinlik sermayesini 5 milyon sterline çıkarma vadinin hiçbir şey ifade etmediği anlaşılır. Bundan sonraki yaklaşık on yıllık dönemde, Osmanlı ekonomisinde yer alan merkantilist gelişmeler ve buna bağlı olarak kamu yatırım ve masraflarının artışı, bu bankanın Galata'daki diğer banker ve sarraflar sırasında kalmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, bir devlet bankası kurulması düşüncesi güç kazanacak, bu bankanın yerine "Osmanlı Bankası" adı ile bütün eski imtiyazlarına ek olarak banknot çıkarma hakkını ele geçiren bir yeni banka ortaya çıkacaktır.

1855 yılı Temmuz ayında Bâbıâli tarafından yayınlanan duyuru: *"Bir müddetten beri ait oldukları memlekette tedavülde olmayan, tedavülden kaldırılmış bozuk paraların İstanbul'a büyük miktarlarda getirilip kullanıldığı görülmüştür. Bilindiği üzere hiçbir devlete ait olmayan bu paralara halk arasında mangır denilmektedir. Birçok kimse bu paraları değerini bilmediği halde almaktadır. Bu durumun halka ve memleket ekonomisine verdiği zarar düşünülerek bundan böyle bunların alınıp verilmesi katiyyen yasak edilmiştir."* Bu konuda memur ve zabıtaya bilgi verilmiş ve yasağın uygulanmasına geçilmiştir. Ayrıca, yabancı elçilik ve temsilcilikler de uyarılarak kararın uygulanmasına yardımcı olmaları istenmiştir.

Ottoman Bank'a tepkiler

Kırım Savaşı'ndan sonra Paris'te toplanan taraflar, Orta Doğu ve Balkanlar'da kalıcı bir barış için çaba göstermişlerdi. Batılı sanayi devrimi ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun barış sürecine girmesinin ardından, bu ülkeyle ticaret ve finans ilişkilerin artacağını, dolayısıyla kendilerine en yakın bir bölgede mamullerini pazarlayacaklarını ve hammadde ithal etmek olanağını bulacaklarını ümit ediyorlardı. Ayrıca Avrupa finans kapitali, Avrupa ile ithalat ve ihracat yoluyla bütünleşecek Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli finansman ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle, zaman zaman başgösteren krizden kurtulabileceğine inanmış görünüyordu. Bu sebeple, Ottoman Bank denemesi, onlar için çok şey ifade etmekteydi.

Nitekim bankanın ilk altı aylık faaliyeti sonunda verilen direktörler raporunda, iştirakçilere 20 Mayıs 1857 tarihinde hisse başına 16 şilin, yani yüzde 10 temettü dağıtılacağı belirtilmekteydi. Bu, o günlere kadar Avrupa'da hiçbir bankanın kuruluşunun ilk yılında ulaşamadığı bir sonuçtu. Gerçekte, bu bankanın kurulduğu günden itibaren, hükümetin parasal sıkıntılarına çare olabileceğini göstermesi, bir bakıma Osmanlı maliyesini büsbütün çıkmaza sokmuştu.

Vergi geliri düşüyor

O tarihte Osmanlı ülkesinde devlet gelirlerinin yüzde 70'i tarımdan çeşitli adlarla alınan vergilerden geliyordu. Ancak, tarımda üretimi artırıcı altyapılar gerçekleştirilememesi, âşar ve ağnam gibi vergilerin tahsilinin mültezimlere bırakılması, vergi gelirini en az dörtte bire düşürüyordu. İşte Avrupa finans kapitali bu gerçeği kavramış ve mültezimlerin yerini almakta acele etmeye başlamıştı. Zira bu mültezimler aslında Galata'ya yerleşmiş bankerlerdi ve hemen tümünün parasal kaynakları Avrupa finans kapitaline dayanıyordu. Bunlar, örneğin en fazla yüzde 6 faiz karşılığı Avrupa piyasalarından aldıkları kredilerle mültezim olarak ortaya çıkıyor; kullandıkları paranın getirisini en az yüzde 20'ye çıkarıp aradaki farkla adeta İmparatorluğun siyasi gücüne bile ortak oluyorlardı. Nitekim bu banker ve sarraflarla bazı namlı tüccarlar, padişah ve saray erkanı da dahil olmak üzere, bütün devlet ricalinin

15 Zilhicce 1279'da çıkarılmış olan 200 kuruşluk Osmanlı Bankası banknotunun önyüzü

15 Zilhicce 1279'da çıkarılmış olan 200 kuruşluk Osmanlı Bankası banknotunun arka yüzü Sultan II. Abdülhamid döneminde 1Muharrem 1326 senesinde basılmış 100 liralık Bank-ı Osmani banknotunun önyüzü

para işlerini üstlenmişlerdi. Buna karşı da Avrupa'da 1848 İhtilali'nden daha güçlü çıkan kapitalistler, Kırım Savaşı'ndaki başarılarını değerlendirerek, Osmanlı ülkesinde hızla gelişen finans rantlarına el koymayı hedef edinmişlerdi.

1856 Paris Kongresi'nde Osmanlı baştemsilcisi olan Ali Paşa, Fuad Paşa'nın aksine, yol yapımı, sanayileşme gibi yeniliklerin, hatta tarımda toprak reformuna kadar giden bir değişmenin taraftarıydı ve bütün bunları Avrupa sermayesini ve teşebbüs gücünü memlekete getirerek yapmayı düşünüyordu.

Aslında Paris Kongresi ile İngiltere ve Fransa'nın amacı, Osmanlı ülkesi ile Rusya arasındaki sınır anlaşmazlığı ile başka bir takım anlaşmazlıkları çözerek, kalıcı bir barış sağlamak kadar, bu iki ülkenin kapitalizm doğrultusunda gelişme sağlamaları için, gerekli siyasi düzenlemeleri yapabilmekti. Zira bu savaştan önce her iki ülkede de Avrupa ticareti ile bütünleşmeyi engelleyen kanuni ve geleneksel düzenlemeler vardı.

Paris Kongresi'nde yabancı uyruklu tüccar ve iş adamlarına, yabancı şirketlerin yabancı personeline Osmanlı ülkesinde bir mesken ve iş yeri sahibi olma (yabancı şirketler de dahil) hakkı verilmesi kararlaştırılmıştı. İşte Ali Paşa bu hakkın verilmesiyle hem sermayenin hem de Avrupalı deneyim ve bilgi sahibi insanların Osmanlı ülkesine gelip yerleşeceğini umuyordu. Nitekim, bu uygulamadan sonraki sonuçları görmek için İstanbul, İzmir gibi başlıca iki Osmanlı kentinde yabancı yerleşimlerinin, özellikle de işyerlerinin açıldığını, 1850' lerden 1915'e kadar bu iki kentte yayınlanmış ticaret yıllıklarından çıkarmak mümkündür.

Ali Paşa'nın Paris Kongresi'nde Batılılara Osmanlı ülkesinin geleceği hakkında sunduğu bir olumlu tablo ve yeni kurulan Ottoman

Bank'ın ilk altı aylık faaliyetinin sonuçları, Avrupa'da ve içerde bir iyimserlik yaratmıştı ama, gerçekte Osmanlı Devleti o günlerde büyük mali sıkıntılar içindeydi. Üstelik, gelişen Avrupa ticaretinin getirdiği yeni tüketim tarzı ve bir türlü piyasadan kaldırılamayan "kaime"ler devlet yönetimini zorlaştırmıştı. Nitekim, örneğin Ottoman Bank İstanbul'a getirdiği ya da yerli azınlıklardan oluşturduğu memur ve müstahdemlerine altın para ve gümüş mecidiye olarak aylık öderken, o yıl Galata piyasasının karakol polislerinin aylığı dört ay gecikme ile verilecekti. Gerçekte, Batılıların bu durumu görüp devletin mali yönden ne kadar güç durumda olduğunu anlamaları gerektiği kanısına varılabilir. Oysa Batılılar ümitlerini Osmanlı Devleti'nin başka yöndeki savurganlığına bağlıyorlardı. Batılılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaynaklarının çok geniş olduğunu, fakat bu kaynakları seferber etmek için tek çare olan finans kurumlarının yokluğunu da görüyorlardı.

Bu sebeple, bankacılık çok kârlı bir iş olabilirdi. Nitekim Ottoman Bank kurulduğunda, o günlerde özellikle Fransız banker ve işadamlarının desteğini sağlayan "Journal de Constantinople", 5 Mayıs 1857 günlü sayısında, kapanan İstanbul Bankası'nın iki kurucusundan biri olan Jacques Alléon'un oniki ortağı ile birlikte bir banka kurmak için harekete geçtiğini, bankanın faaliyetleri ve işlem şekilleri üzerinde tartışıldığını yazmaktadır. Aynca, bu bankanın İngiliz ve Fransız bankalarından farklı bir politika izleyebileceğini de ifade etmekteydi. İlerde göreceğimiz gibi, Galata bankerleri banka kurmada Batılılardan hiç de aşağı kalmayacaklardır. Galata'da yerli rakiplerin ortaya çıkmasıyla Ottoman Bank girişimcileri işi sıkı tutmaya ve gazetelerde faaliyetlerinin kapsamı hakkında geniş bilgi

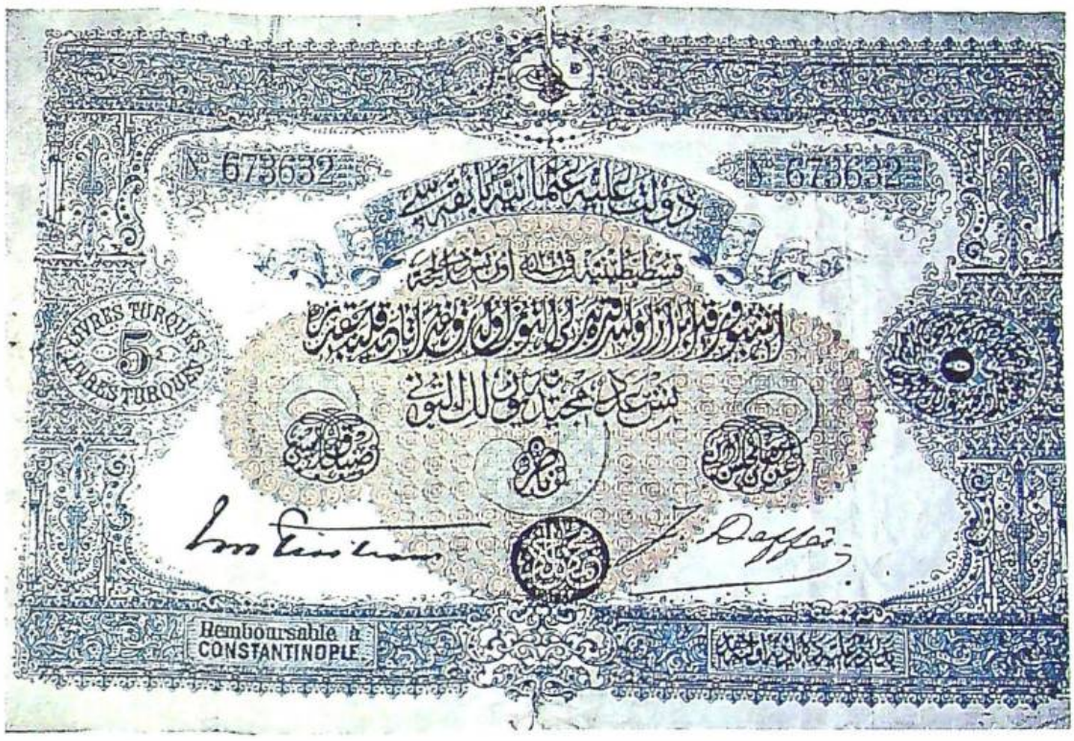

15 Zilhicce 1279'da çıkarılmış olan 2 Mecidiye altınlık Osmanlı Bankası banknotu
15 Zilhicce 1299'da çıkarılmış olan 5 Mecidiye altın liralıkOsmanlı Bankası banknotunun arka yüzü

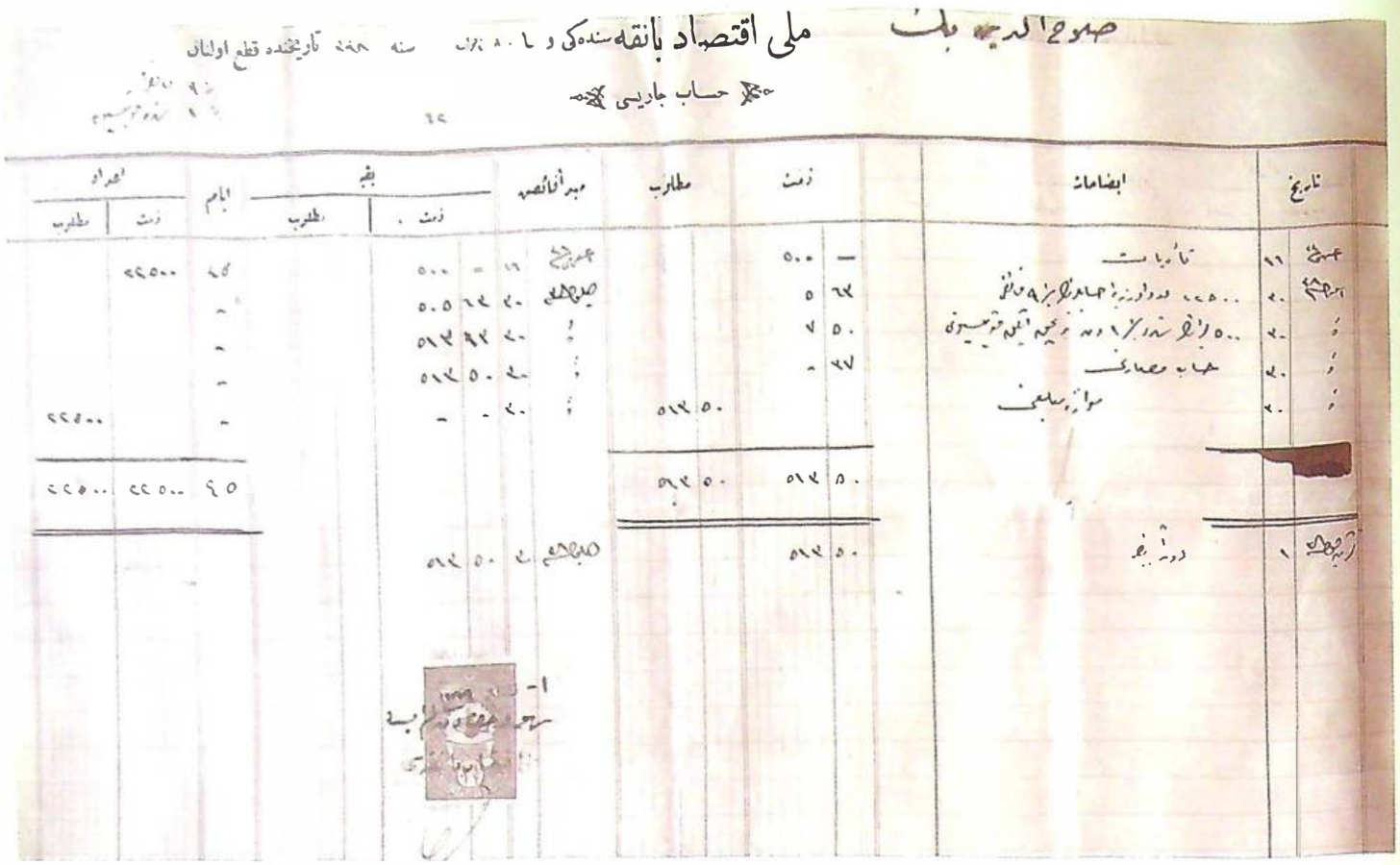

yayınlatmak için harekete geçmeye başlamışlardı.

Bu konu ile ilgili olarak adı geçen gazetenin 15 Ekim 1857 tarihli sayısında şöyle bir habere rastlamaktayız:

"Osmanlı Bankası direktörü, İstanbul tüccar ve iş adamlarına bankanın Galata, Beyrut ve İzmir şubelerinin açıldığını söylemek şerefine nail olmuştur. Bu şubeler sayın tüccarlara ve iş adamlarına İstanbul ile bu kentler arasında bankanın her türlü işlemleri yapmaya hazır olduğunu da göstermektedir. Banka Paris ve Londra banka ve bankerlerinin uyguladıkları şekilde müşterisi tüccarlara bir hesabı cari açmak suretiyle Ticari Sandık görevini de ifade edecektir. Hesabı cari açmış olan müşterilere hesapları üzerine çektikleri tretlerin bankaya tevdii ile ödeme yapılacaktır. Bu işlemde kullanılacak tret koçanlı defterleri, bankanın bürolarında müşterilere bedelsiz verilecektir. Bankamızda hesabı cari açtırmış olan müşterilerimize ait her türlü işlemde banka hiçbir komisyon talep etmeyecektir. Bankamız iskonto işlemlerinde şartlara göre değişik fakat makul bir faiz haddi uygulayacaktır. Bankamız mevduat kabul ederek bu mevduata yatırılan paranın miktarına ve vadesine göre değişen faiz verecektir..."

Bu yan resmi ilan ile Ottoman Bank ciddi bir kuruluş olacağını ve özellikle, o zaman başta İstanbul olmak üzere yabancı vapurların uğradığı her liman kentinde görülen piyangoculuğa artık girişilmeyeceği görüntüsünü veriyordu. Oysa, o günlerde piyangoculuk çok kârlı bir işti.

Bankacılar ve piyangocular savaşı

Kırım Savaşı sonrasında, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, İstanbul ve başlıca liman kentleri halkının büyük bir kısmı din, ırk, mezhep ayrımı olmadan yeni bir tüketim biçimine şartlanmış ve bunun için kolay yoldan para kazanmak hevesine kapılmıştı. Oysa, bankalar halktan bunun tam tersini istiyorlardı. "Paranızı tüketecek yerde tasarruf edin, bize yatırın, faiz alın" diyorlardı. Diğer taraftan, piyangocular da boş durmuyor, görkemli ilanlar vererek ve büyük tiyatrolarda şamata ile karışık çekilişler düzenleyerek, halkı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. İşte bunun sonucu olarak, Ottoman Bank'ın işlemlere başlama günlerinde, bu bankanın haber ve ilanlarını yayınlayan gazeteler, bir taraftan da piyangolar hakkında yazılarla sütunlarını doldurmaktan geri kalmıyorlardı. İşte bunlardan bir tanesi:

"San Stefano (Yeşilköy) piyangosundan her on bilet alana bir adet bilet bedava verilecektir. Bu piyangoda verilecek ikramiyeler şunlardır: Birinci ikramiyeyi kazanacak olana Yeşilköy'de bir ev verilecektir. Bu ev, Paşa Mahallesi denilen yerde olup deniz kenarında ve arkası caddeye açılmaktadır. Evin tatlı suyu

olup tamamen yeni yapıdır, zarif ve sağlamdır ve değeri 180.000 kuruş olarak saptanmıştır.

İkinci ikramiyeyi kazanan da birinci ikramiyenin aynı olan evlerden birini kazanacaktır. Üçüncü ikramiye ise yine aynı yerde deniz kenarında, denize cephesi 14, sokağa cephesi ise 20 metre olan bir arsadır ve bugünkü değeri 80.000 kuruştur. Dördüncü ikramiye aynı yerde aynı değerde olan 88 metrekare bir arsadır. Beşinci ikramiye de aynı yerde ve boyutta ve kıymette bir arsadır. Altıncı ikramiye 10 bin kuruş para ikramiyesidir... Yedinci 5 bin kuruş, sekizinci 3 bin kuruş; dokuzuncu 2 bin kuruş ve onuncu da bin kuruş ikramiye alacaklardır.

Bu piyango 150.000 biletten oluşacak ve çekiliş 28 Aralık'ta Beyoğlu'nda Mişel Naum Efendi'nin tiyatrosunda oniki kişinin yönetimi altında yapılacaktır.

Eğer saptanan bu tarihte bütün biletler satılmış olursa çekiliş asla ertelenmeyecek, ancak elde kalan biletler piyangoyu tertip eden kuruma ait olacaktır.

İkramiye olarak verilecek evler, arsalar ve paralar Ermeni Katolik Kilisesi'nin yetkililerince garanti edilmiştir. İkramiye kazanan biletlerin sahipleri kazandıkları ikramiyeyi hemen alacaklardır.

Adı geçen piyango biletlerinin deposu (satış yeri) Beyoğlu Tekkesinde İsveç sefarethanesi karşısında Mösyö Antoine Calleja'nın eczanesinin ve Journal de Constantinople idarehanesinin yanındaki Mösyö Antuan Endasyon'un dükkânındadır. Bilet alacaklara kolaylık olmak üzere şehrin diğer semtlerinde ve Boğaziçi'nde bilet satış yerleri açılacaktır. Toptan bilet alıp satmak isteyenlere fiyat üzerinden tenzilat yapılacaktır. Bunun için Beyoğlu'ndaki merkez satış yerine müracaat edilmesi."

(Journal de Constantinople, Mart 1857)

Bu ilanı izleyen günlerdeki Beyoğlu ve Bâbıâli gazetelerini şöyle bir karıştırdığımızda, biletlerin kısa zamanda tükendiğini göreceğiz. Bu sebeple Osmanlı ülkesinde ilk olarak "tasarruf"u teşvik için mevduat toplamaya yönelecek Ottoman Bank, bu yolda hiçbir başarı sağlamayacaktır. Zira, yukarda açıkladığımız türden piyangocular dışardan da gelecek ve nihayet ilerde göreceğimiz gibi "Hamburg" piyangosu rezaleti bütün iş âlemini ve bu arada bankaları da büyük ölçüde sarsacaktır.

Solda Milli İktisat Bankası evrakı, yukarıda Mustafa Reşit Paşa ve Sultan II. Abdülhamid döneminde 1Muharrem 1326 senesinde basılmış 100 liralık Bank-ı Osmani banknotunun arka yüzünden detay

Bu bankanın kuruluş aylarında, yani Kırım Savaşı sonunda İngiltere ile İran arasında şimdiki Pakistan sınırındaki bir anlaşmazlık yüzünden savaş çıkmıştı. İngiltere hükümeti, Osmanlı Devleti'ni bu anlaşmazlıkta da yanına çekmek için Ottoman Bank'ın

kuruluşunu kullanmak istemişti. Bu amaçla bankanın statüsü değiştirilmiş ve Osmanlı yönetimine yardımcı olmak yönüne ağırlık verilmişti. Hükümete verilecek avansların tavanı ve ödeme şartları hükümet lehine değiştirilmiş; adeta bankanın Osmanlı hükümeti için bir merkez bankası olması için bütün kapılar açık bırakılmıştı.

1857 yılının sonunda Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ölüp de devletin yönetimi sırasıyla Âli ve Fuad Paşaların eline geçince, devlet işleri ondan çok daha müsrif adamların eline kalmış oluyordu. Gerçekte Reşid Paşa da borçlu ölmüştü. Hatta Reşid Paşa hamamda ölürken, zamanın en ünlü bankeri olan Abraham Kamondo bazı evrakı acele imzalatmak için hamamın kapısına, yani harem dairesinin içerlerine kadar girmişti. "Paşa öldü" diye sesler yükselince, bir anda şaşırmış, "Eyvah" diye bir çığlık atmış, fakat sonra kendini toplayarak "Cennete gitti, cennete..." diye bağırarak ayıbını örtmeye kalkmıştı.

Fuad Paşa ise "Banka ve rut (banka ve yol) bizi Bankerut'a, yani iflasa götürür" diyordu; parasal konularda bir devlet adamı ciddiyetinde değildi. Hele Âli Paşa tam bir müsrifti; "Onlar gelsin banka kursunlar da daha kolay kredi alalım, Londra ve Paris'e telgraf gönderip cevap almak iki üç gün sürüyor; oysa devlet işleri beklemez" diyordu; bankaya sırf kolay kredi alabilmek için ister gibiydi.

Borç nereden geliyor?

Adı geçen paşaların hayatını bütün ayrıntılarıyla kaleme almış olan Mahmut Kemal İnal, "Son Sadrazamlar" adlı yapıtının birinci cüzünde Âli Paşa için şunları yazıyor: *"Ahvaline vâkıf olanların ifadelerine göre Âli Paşa'nın borcu sehavetinden ve evinin idaresiyle meşgul olmamasından ileri gelmiştir. Mukaddema Boyacıköy'ünde ve Kanlıca'daki yalılarda ve yanan konakta otururken, idaresi bir derece mazbut olduğu halde, bilahare teşevvüşe uğramıştır Bebek'te Sadrıesbak Rauf Paşa'nın yalısını alıp naklederek daire ve idarenin büyümesi, Mercan'da yapılan konağın muhteşem surette döşenmesi, yanan eşyanın yerine daha kıymetlilerinin tedarik olunarak ağır masraflara girilmesi, daire halkının ve gelip gidenlerin çokluğu yüzünden varidatının masarife kifayet etmemesi ve kudreti maliyesinin müsait olmamasına rağmen mühürdarı Mustafa Bey'in sarraflardan ve sair mahallerden istikraz eylediği mebaliğ ile -makamının haysiyetini muhafaza etmek için- rüfekasından Yusuf Kâmil, Mustafa Nailî ve Prens Mustafa Fazıl Paşalar gibi ağniyadan fazla ianeler ve ihsanda bulunmaya kalkışması, daima zaruret içinde kalmasına ve ehemmiyetli borç bırakmasına sebep olmuştur."*

İşte, Ottoman Bank yönetimi, Âli Paşa ve benzerleri gibi giderleri gelirlerinden fazla olan devlet adamlarının yönettiği bir ülkede, tasarruf yaratmak, önce tarımda, sonra sanayide gelişme sağlayarak yatırımları gerçekleştirmek gibi amaçlarla işe koyulacaktı. Halktan ne kadar fazla para toplarsa, hükümete de yol yapımını, limanları demiryollarını, deniz ulaşımını sağlayacak düzenlemeleri finanse etmek için o kadar kredi verebilecekti. Mevduatın artması doğal olarak faiz haddini düşürecekti. Bu beklentilerden hiçbiri gerçekleşmeyecek ve -ileride görreceğimiz gibi- bu banka Fransız sermayesinin de katılmasıyla bir İngiliz-Fransız ortaklığı olarak bilinen "Osmanlı Bankası" haline gelince dahi işler düzelmeyecek ve 1875 yılında Osmanlı hükümeti alacaklılarına iflas ettiğini bildirecekti.

Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu

Ora vermeyeceğim, falan gün gel paran hazırdır al' deyip o güne kadar ne yaparsa yapar parasını tedarik ve tasfiye eder, bu suretle hazine-i devletin itibarını muhafaza ederdi. Fuad Paşa (hınzırı) ise sarraf Kamondo'dan bir miktar para alabilmek için 'Aman babacığım, hazinenin pek müzayakası var, bize biraz para bul diye ellerini öpmüş' sözleri ile Fuad Paşa'yı aşağılamaya kalkışmıştır."

Bankerlerden şikayet ve tehdit

Saffeti Paşa birkaç kez Maliye Nazırı olmuştu. Her defasında da çaresizliğe çare bulmak için bu makama getirilmiş ve az çok mali işlerini ve o günlerde hükümete çeşitli yollarla ödünç para ve avans veren Abraham Kamondo gibi bankerlerin hükümete uyguladıkları basit ve bileşik faiz hesaplarını bilen, sırası geldiğinde yanlışları ve hileleri ortaya çıkaran bir devlet adamıydı. İki kez Maliye Nazırlığından azledilmiş olmasının sebebi de bankerlerin şikâyeti ve "Bu adamı değiştirmezseniz para vermeyiz" yollu tehditleri olsa gerektir.

Nazırlığı sırasında Osmanlı vergi sistemini yeniden düzenlemesi bu arada iltizam usulünü kaidelere bağlaması,

Solda Düyun-ı Umumiye'nin Bursa'daki ipekçilik okulu, sağda yukarıda İzmir Gümrüğü ve altta Fransız sefaretinin Tarabya'da ki yazlık köşkü

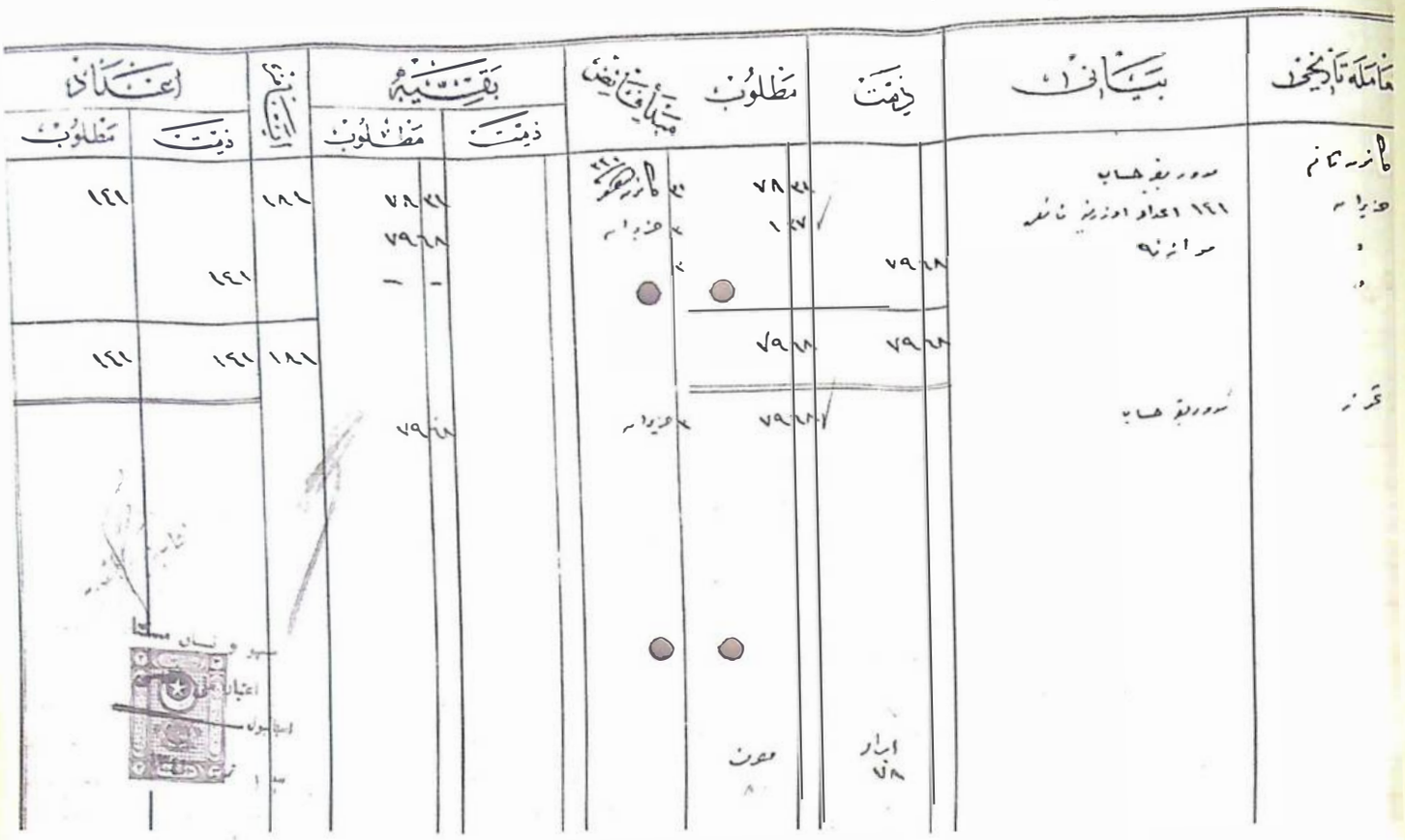

özellikle âşar gelirinin iltizamında devlet payının yüzde 10'lara kadar inmesini önleyen tedbirler alması, bilgi ve tecrübesi yanında devlet çıkarını kişisel çıkarlarının üstünde tuttuğunu gösterir. Zira o yıllarda birçok sadrazam ve maliye nazırı, banker mültezimlerin saflarında yer almaktaydılar.

Ottoman Bank'ın kuruluş görüşmelerinde Musa Saffeti Paşa gibi birinin Maliye Nazırlığında bulunması, bu bankanın kurucularını telaşa düşürmüş ve işi daha sıkı tutmak zorunda kalmışlardı. Nitekim, aşağıda göreceğimiz gibi, özellikle Beyoğlu gazetelerinde bankaların kişilere ve

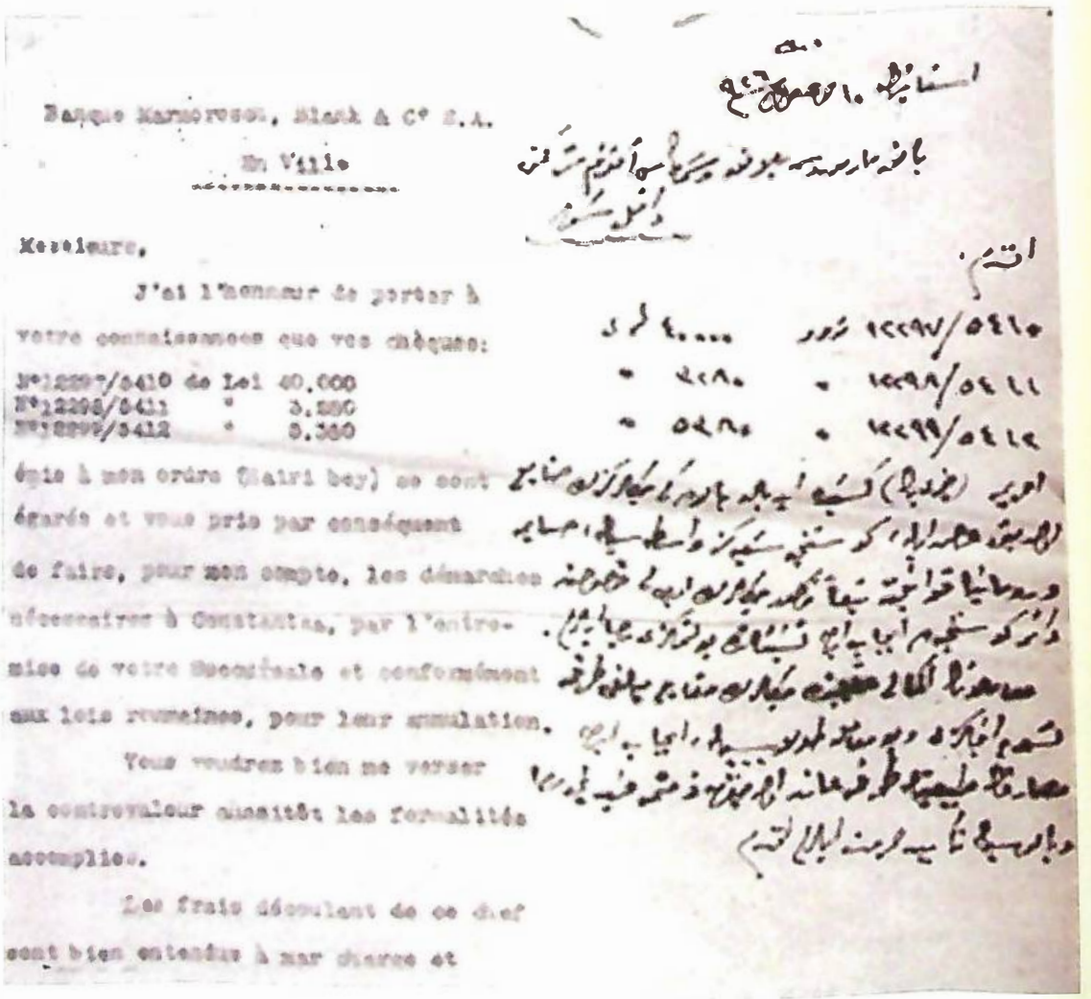

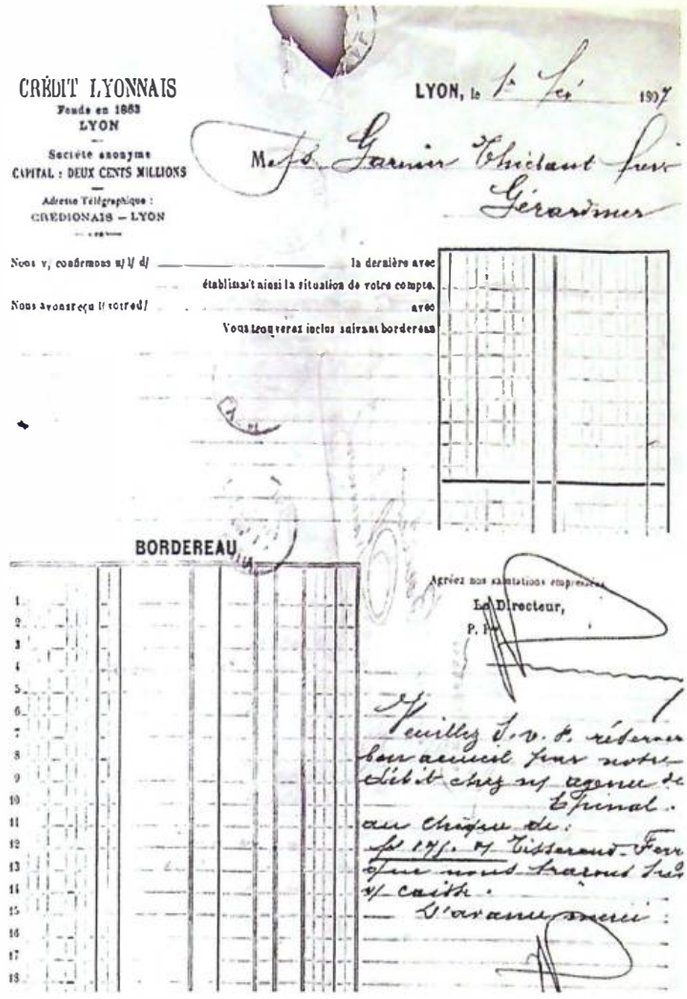

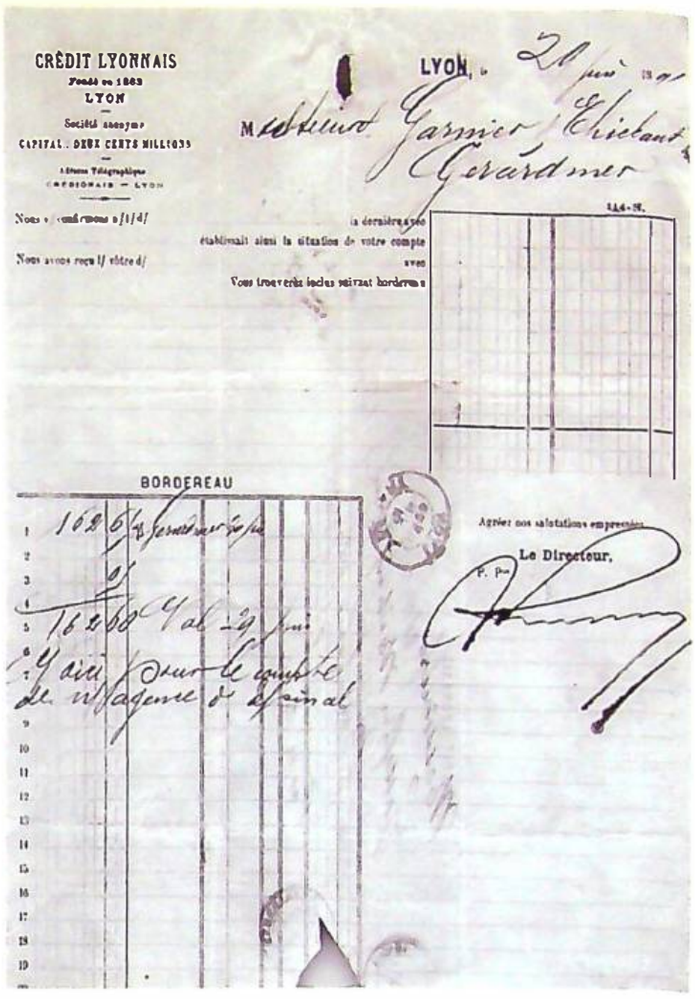

memleket ekonomisine faydaları hakkında bir dizi makale ve haber yayınlatmaya başlayacaklardır.

Mart 1857 tarihli "Journal de Constantinople"daki bir habere göre, *"Geçen Çarşamba günü Hariciye Nazırı Ethem Paşa, Maliye Nazırı Musa Saffeti Paşa, Ticaret Nazırı İsmail Paşa, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın başkanlığında toplanmışlardır. Bu toplantıda Mösyö Wilkin ve Mösyö Revelaki de hazır bulunmuş ve Banque Imperiale Ottoman ile ilgili tüzüğe ait bütün konular ele alınmıştır. Aynı gün bankanın statü işleri ile ilgili komisyon yine Sadrazamın başkanlığı altında toplanmış ve statüdeki hükümleri görüşmüş, bunun imparatorluk hükümetinin programına tamamen uygun olduğunu ve yapılan inceleme çalışmasına tam anlamıyla katıldığını belirtmiştir.*

Bu anlaşmaya götüren bütün konuşmalar ve tartışmalar zapta geçilmiş ve bu toplantılara katılan Avrupalı banker ve tüccarlar onaylayıp kabul olunan bu tüzük ve diğer anlaşmalarla Banque Imperiale Ottoman'ın Osmanlı hükümetlerine büyük hizmetler götüreceğini, ayrıca da bütün memlekete sonsuz fayda, büyük hizmetler sağlayacağını ve ekonomik gelişmeye büyük katkı yapacağını da hep bir ağızdan tekrar etmişlerdir. Bankanın Londra'da bir komitesi olacak, fakat direktörlüğü İstanbul'da bulunacaktır.

Bugün vekiller heyeti sadrazamın riyaseti altında toplanarak bankanın statüsü hakkında görüşmeler yapacaktır."

Bu bankanın kurucuları, ilk iş olarak halka, Galata sarraflarına ve tefecilik kurallarıyla boğuşup durmuş olan esnaf ve tüccarlara, yeni bankanın ne gibi hizmetler götüreceğini anlatan çeşitli broşürler çıkarmış; gazetelerde makaleler, ilanlar yayınlatmaya başlamışlardı. Aşağıda göreceğimiz gibi, bunlardan en ilginci "Banka Bir Lütuftur" başlığı ile yayınlanan ve bankanın sağlayacağı hizmetlerin ayrıntılı olarak ortaya konulması amacı güden broşürdü.

Tarihçi Lütfi Efendi'nin yazdığına göre, bu banka ilk iş olarak İngiltere'den getireceği İngiliz liraları için kur garantisi istemişti. Aslında o günlerde altın para esas alınarak, Osmanlı lirasının sterlin kuru 110 kuruş olmasına rağmen, bir taraftan dış ticaret açıklan, diğer taraftan altın paraya kabili tahvil olma niteliğini kaybetmiş olan kaime adı verilen kağıt paraların hâlâ tedavülde bulunması, kambiyo kurunu istikrarsız bir hale getirmişti. Nitekim hükümet, bu banka faaliyete geçtikten birkaç ay sonra kur taahhüdü

dolayısıyla, artık faaliyetlerini tatil etmiş bulunan İstanbul Bankası'nın Baltazzi ile birlikte kurucusu olan Alleon'a kur farkı olarak önemli bir para ödemiştir. Bu konuda bilgi veren Lütfi Efendi, sadece hazineyi zora sokan bir meblağdan bahsetmekte, kesin bir rakam vermemektedir. ("Lütfi Tarihi, cilt 9, s.42)

Böylece ortaya çıkan Osmanlı Bankası, ilk olarak Perşembe Pazarı'ndaki bir handa işe başlamış, kısa bir süre sonra da İstanbul cihetinde Yenihan'daki Esham-ı Cedide İdaresi merkezine yerleşmiştir. Daha sonra da o günlerde gümrük müdürlüğünün bulunduğu, şimdi Osmanlı Bankası Yenicami Şubesi olan bina inşa olunmuş ve oraya yerleşmiştir. Bu banka, 1863'te Osmanlı Bankası adı ile yeniden kurulup faaliyetine işte bu binada başlamıştır. Ottoman Bank temsilcileri ile masaya oturup pazarlık yapan Maliye Nazırı Musa Saffeti Paşa, devleti tefecilerin elinden kurtaracak bir banka istediğini açıkça belli etmişti. Ancak, onunla birlikte masaya oturan Osmanlı temsilcilerinin hiçbiri faiz hesaplarından anlamıyor ve hatta anlamadıklarını zaman zaman ortaya koymaktan geri kalmıyorlardı. Bu bankanın taahhüt ettiği sermayeyi altın para olarak İstanbul'a getirdiği de pek belli değildi. Gerçekte, aşağıda göreceğimiz gibi, bankanın tanıtma broşüründe riskleri karşılamak için iki milyon sterlinlik sermayesine bir o kadar daha katabileceği yazılıydı; ama asıl amaç, dış ticaret tıkanıklıklarının sebep olduğu kambiyo yükselmelerinden faydalanmak ve Avrupa piyasasından, en fazla yüzde 5'ten topladığı paralarla Osmanlı Hükümeti'ne yüzde 16'ya kadar varan bir faizle, çeşitli adlar ve şekillerde kredi vermekti.

Bir banka broşürünün anlattıkları

Ottoman Bank'ın konu ettiğimiz broşüründe bankacılık dersleri yanında büyük laflar da vardı. Örneğin, bu banka sayesinde Büyük Britanya modeli sanayileşme bile öngörülüyordu. Halktan yüzde 6 faiz verilerek toplanacak paralarla sanayileşme finanse edilecekti. Fakat nedense broşürde ikraz, faiz haddi hakkında hiçbir bilgi verilememişti. Açıkçası, broşürde "hem hükümete sağlayacağımız kısa vadeli kredilerde hem de orta vadeli kredilerde, piyasada cari olan yüzde 15'in altına düşmeyen faiz haddini uygulamayacağız" gibi bir açıklama yoktu. Bu, yerli sarraf ve bankerleri rahatlatmıştı.

Broşürden anlaşıldığına göre banka, devlet adamları, memurlar, rantiyeler, tüccarlar ve hatta köylünün paralarına muhtaç görünüyordu. Herkes parasını emin bir yerde tutmak için faiz almadan dahi bankaya yatırmaktaydı. Zira, işyerlerinde ve evlerde şurada burada saklanan paralar çalınabilirdi. İstanbul'da o günlere kadar görüldüğü gibi, evlerde ya da işyerlerinde kasalarda, yatak altlarında saklanan paralar yangınlar-

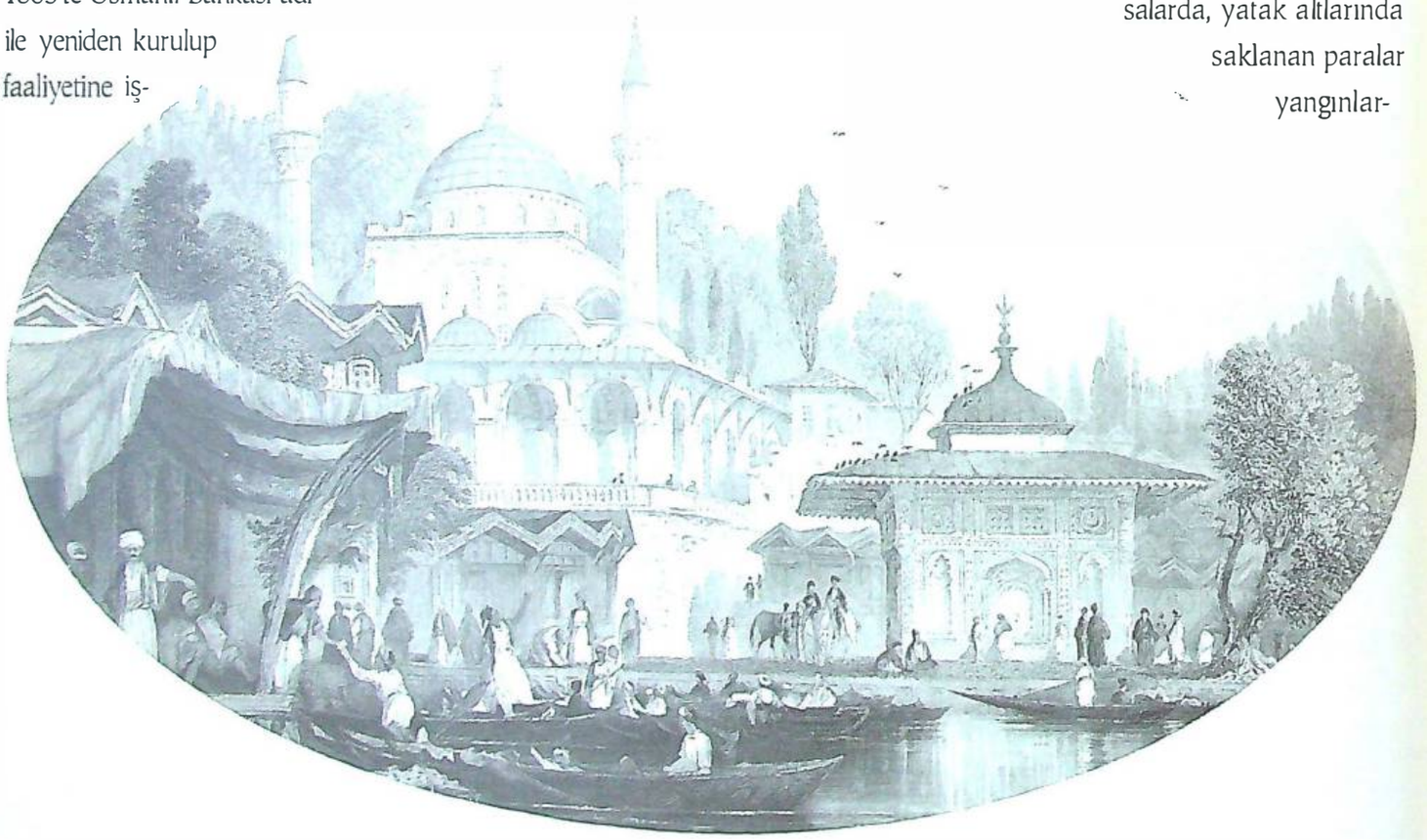

da yanar, madeni paralar toprağa karışırdı; sonradan ele geçirilse bile piyasa değerlerinin en az yüzde 25'ini kaybedebilirdi.

Bankanın hedeflediği önemli bir nokta vardı ki, onun üstü kapalı geçiliyordu. Bilindiği gibi, o günlerde hükümet tarafından ilk başta altın ve gümüş para karşılıkları garanti edilen kaimeler (kâğıt para) büyük ölçüde değer yitirmiş, piyasalarda aslının dörtte birine kadar düşmüştü. İşte bu durumu değerlendirmek üzere, banka yabancı paralarla, özellikle sterlinle de mevduat kabul edileceğini belirtmekteydi. Ne var ki Osmanlı altın ve gümüş paraları ve kaimeler için ödeyeceği faiz haddini, bu yabancı paralar için uygulamayacağını ortaya koymuş olmaktaydı.

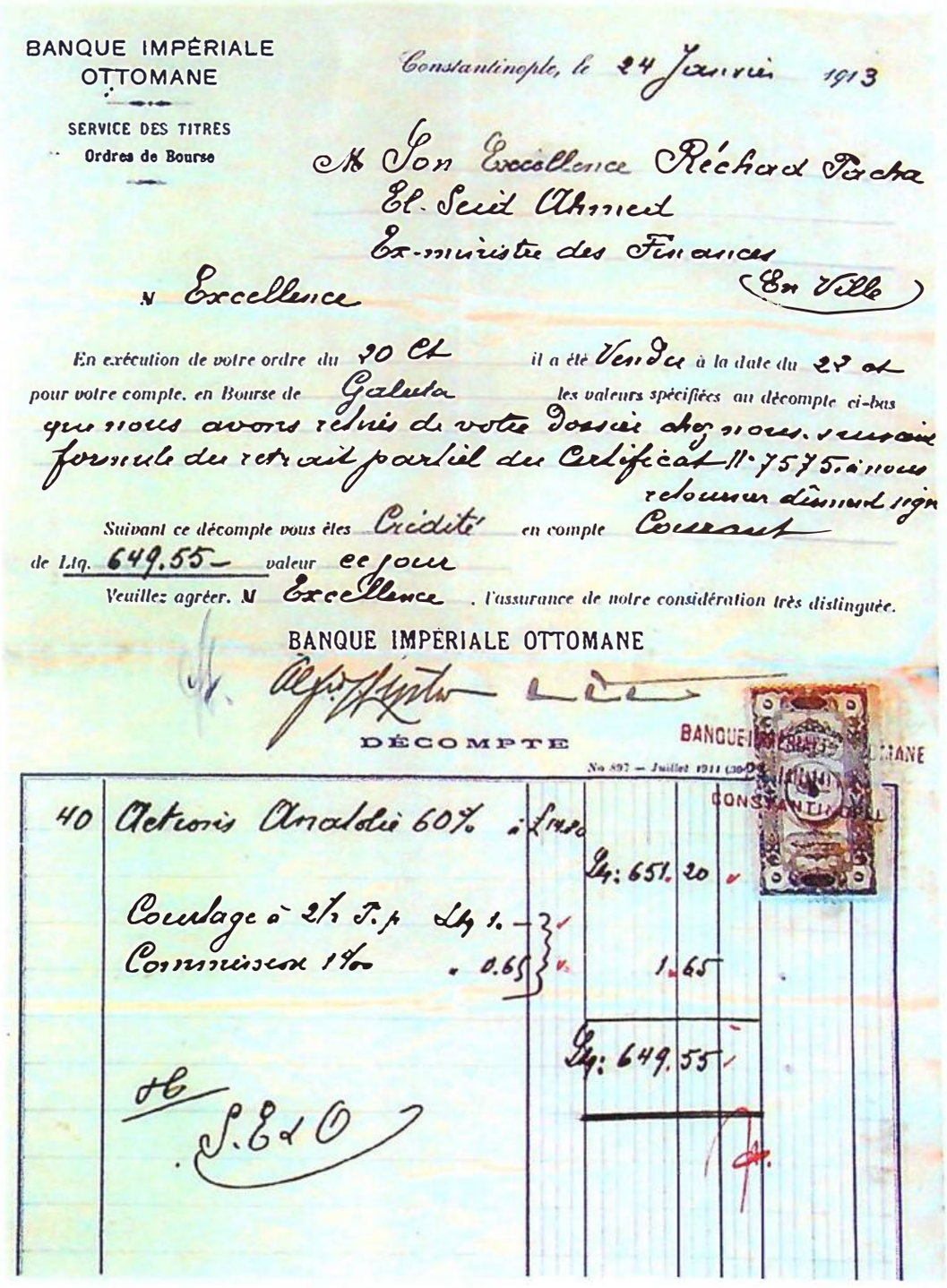
BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

SERVICE DES TITRES
Ordres de Bourse

Constantinople, le 24 Janvier 1913

M Son Excellence Réchad Pacha
El-Seid Ahmed
Ex-ministre des Finances
(En Ville)

M Excellence

En exécution de votre ordre du 20 Ct il a été Vendu à la date du 22 ct pour votre compte, en Bourse de Galata les valeurs spécifiées au décompte ci-bas que nous avons retirés de votre dossier chez nous, suivant formule du retrait partiel du Certificat N° 7575, à nous retourner dûment signé

Suivant ce décompte vous êtes Crédité en compte Courant de Ltq. 649.55 valeur ce jour

Veuillez agréer, M Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

No 897 — Juillet 1911 (30...)

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE CONSTANTINOPLE

40	Actions Anatolie 60% à £14.80		Ltq: 651.20	
	Courtage à 2½ T.p. Ltq 1.—			
	Commission 1‰ " 0.65		1.65	
			Ltq: 649.55	

S.E.L.O

Tasarrufu kimler yapar?

Bankanın broşürde yaptığı açıklamaların en ilginci de fakirlerin de tıpkı zenginler gibi tasarruf yapmak zorunda olduklarını, tasarrufun dünyada bir sınıf işi, yani tüccar ve efendilere mahsus olmadığını ısrarla belirtmesidir. Gerçekte, o günlerde Mısır'a kadar uzanan ve Arabistan'ı da kapsayan Osmanlı sınırları içinde yaşayan halkın yüzde sekseninden fazlasının geçimini tarımla sağladığını düşünen banka yetkilileri, bu halkın türlü piyangolara iştirak oranının yüksekliğini farkederek, en küçük tasarrufları dahi kabul edeceğini ve üç ay vadeden başlamak üzere bu paraları değerlendireceğini ilan etmekteydi. Bunun için de derhal şubeler açmaya koyulacaklardı.

Broşürün Osmanlı ekonomik hayatına büyük etki yaptığı

İngiliz lirası	110 kuruş
Yirmi kuruşluk gümüş para (Mecidiye)	22 kuruş
İngiliz lirası	125 kuruş
20 Frank değerindeki fransız parası	100 kuruş
Rus İmperyal Pol'ü	103 kuruş

Fakat aciotajcılar bu kurları oyunları ile değiştirdiler ve halen aşağıdaki kurlar geçerli olmaya devam etmektedir:

Türk lirası (Osmanlı altın lirası)	138 kuruş
20 kuruşluk gümüş Mecidiye	28 kuruş
Sterlin	150 kuruş
20 franklık Fransız altını	120 kuruş
Rus emperyal Pol'ü	123 kuruş

da bir gerçektir. Örneğin Journal de Constantinople'un 30 Mart 1857 tarihli sayısında "Trabzon" başlığı altında şöyle bir yazıya rastlıyoruz:

"Osmanlı Bankası direktörü, İstanbul tüccar ve ticaretine yardımcı olmak için Galata, İzmir ve Beyrut'ta birer şube açarak faaliyete geçtiklerini bildirmekle büyük şeref duyduklarını ifade etmiştir.

Bu gibi şubeler sayın İstanbul tüccarına İstanbul ile bu kentler arasında yürütecekleri her türlü işlem için büyük faydalar sağlayacaktır. Sayın direktör bu ifadelerini açıklarken, tüccarlara 13 Haziran tarihli bildirisinde belirttiği gibi, aşağıdaki hizmetleri sağlayacağını ifade etmiştir:

Paris ve Londra banka ve bankerlerinin uygulanmakta olan usullerine uygun olarak tüccarlara hesabı cari açmak suretiyle bir Tüccar Sandığı kurulmuştur.

Bankada hesabı cari açtırmış olan şahıslar, tesliminde ödenecek tretlerle ödeme yapacaklardır. Bu maksatla kullanılacak tret karneleri bankanın bürolarında bedelsiz olarak dağıtılmaktadır.

Banka, Hesabı carisi olan kimselere, komisyon talep etmeksizin, tüccar kâğıtlarının tahsilatını yapacaktır. Banka, iskonto bankası olarak, bütün tüccar senetlerini makul ve şartlara göre değişebilen bir iskonto haddi ile kıracaktır. Mevduat bankası olarak da faiz karşılığı mevduat kabul edecek ve ödenecek faiz vadeye ve yatırılacak paranın miktarına göre değişik olacaktır."

Bankaya yoğun ilgi

Bankanın adı ve sanı duyulunca, bütün ticaret alemi büyük ilgi göstermeye başlamıştı. Zira, Avrupalı tüccarların olanaklarına hiç olmazsa bir ucundan kavuşacaklardı. Artık Galata'nın ve bütün liman kentlerinde ona bağlı çalışan ajanların, tüccarın kazançlarının büyük bir kısmını ele geçiren ikraz ve avans işlemlerinden bir nebze olsun kurtulacaklardı. Tabii, bundan tüketiciler de yararlanacaklardı; Galata'nın beyleri de fiyatların en az yüzde on düşeceğini ifade ediliyorlardı. Nitekim durumun ciddiyetini ve kendileri için bir tehdit unsuru olduğunu görerek benzer bankalar kurmak için girişimde bulunacaklar.

Bankanın kurulmasının en önemli etkisi, kambiyo istikrarının sağlanması yolunda emin bir adım olarak

görülmesi oldu. Journal de Constantinople'nun aynı "Trabzon" adlı yazısında şu bilgiler veriliyordu:

"Trabzon temsilcimizin bize yazmış olduğu bu mektubu okuyucularımız için vermek istiyoruz.

Mektupta İstanbul'da yakında faaliyete geçecek olan Osmanlı Bankası'nın Trabzon piyasasında yaratacağı olumlu etkiler yanında bu kentten yapılan ihracat ve ithalat hakkında bilgi verilmekte ve limana girip çıkan tüccar gemileri konu edilmektedir... Ne yazık ki bu gemiler içinde bir tek Fransız gemisi bulunmamaktadır."

Mektup şöyle devam ediyordu:

"İstanbul'da bir banka kurulacağı haberi kentimizin tüccar ve iş çevrelerinde büyük sevinç yaratmıştır. Ümit ederiz ki bu faydalı kuruluş, kısa zamanda İstanbul piyasasında ve burada yürütülen aciotaj işlemlerinin sonunu getirir. Bir yıldan beri bazı açıkgözler büyük kitlelerin zararına olmak üzere tefeci kazançları sağlamaktadırlar.

Son olarak Trabzon valisi Paşa'ya yokluğunda vekalet eden sayın Defterdarımız çok önemli ve övgüye değer bir kararla paraların aşağıda saptanmış olan kurlar üzerinden ticari hayatta işlem göreceğini ilan ettirmiş bulunmaktadır:

1856 yılında Trabzon'a gelen ithal mallarının toplam değeri 400 milyon kuruşa varmıştır. Aynı yılda ihracat ise 300 milyon kuruşa ulaşmıştır. Bu rakamlar Trabzon ile Erzurum arasında araba trafiğine elverişli bir yolun ne kadar gerekli ve acil yerine getirilmesi gereken bir iş olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Toris-Tiflis ve Rafif-Kale yolunun karşımıza nasıl bir güçlü alternatif olarak çıktığını da hatırlatmak isteriz.

Gemi trafiğine gelince, 1856 yılında Trabzon'a uğrayan gemiler adet olarak şöyle bir gelişme göstermiştir."

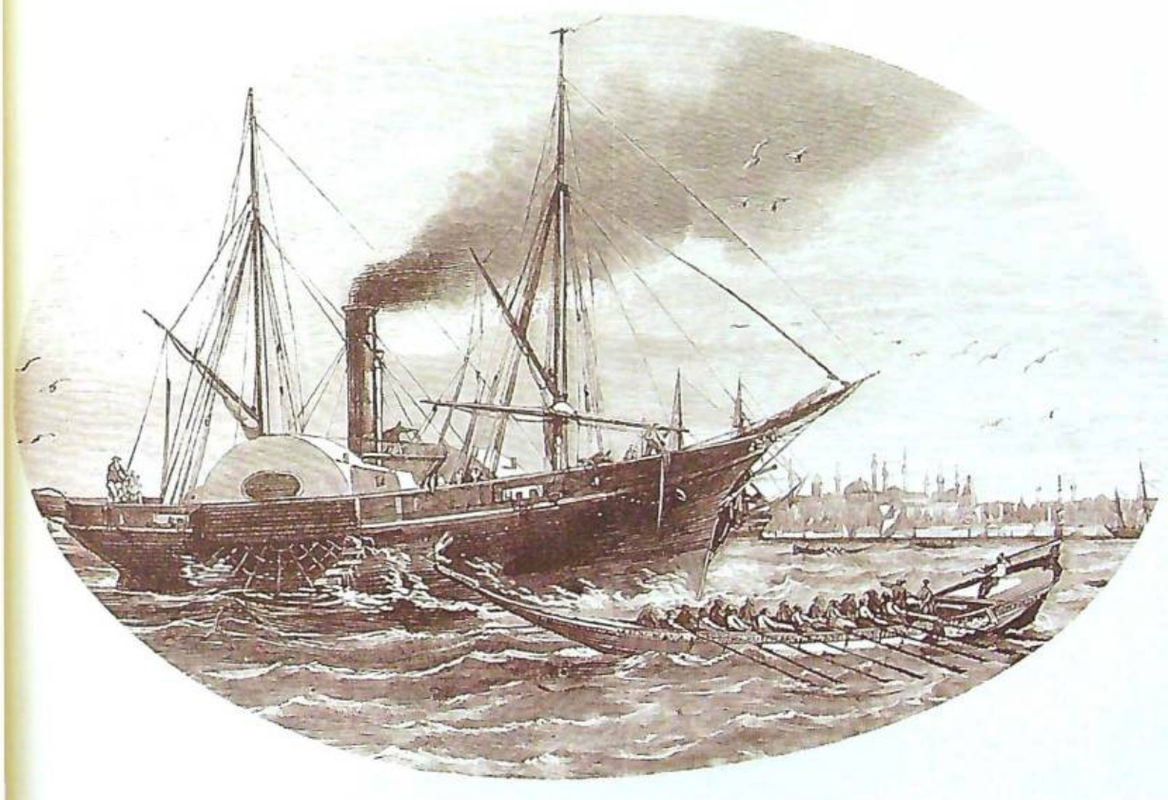

Osmanlı gemileri	94
İngiliz gemileri	75
Avusturya gemileri	38
Yunan gemileri	83
Amerikan gemileri	3
İtalyan gemileri	20
İyonya gemileri	1
Malta gemileri	1
Hollanda gemileri	8
Yekun	317

Aslında, bu adet ve dolayısıyla Trabzon'un ticaret hacmi, Erzurum yolu yapılınca, yani on yıl sonra on katına çıkacak ve burası Osmanlı merkantilizminin en güçlü hattı olacaktır.

Banque de Turquie ve Union Financière

Ottoman Bank bir iki yıl içinde işlerini yoluna koyup Avrupa piyasalarından en fazla yüzde 4 ile topladığı paraları Osmanlı hükümetine ve Galata piyasasına en az yüzde 10'dan çeşitli adlarla plase etmede başarılı olunca, dışardan ve içerden birtakım söylentileri haklı çıkaracak yeni rakiplerin çıkması beklenebilirdi. Çok geçmeden ortaya çıkanlar, daha geçerli bir banka modeli peşinde olduklarını hemen belli etmişlerdi. Nitekim aşağıda göreceğimiz gibi, Banque de Turquie kurucuları bir merkez bankası olma çabasındaydılar.

Galata'nın ünlü simaları ise Galata'nın hükümete açtığı kısa vadeli kredilerindeki aksamaların ve bu arada kaime spekülasyonunun bir devlet bankası kurulup da banknot basma yetkisini almasıyla ortadan kalkabileceğini düşünerek, piyasayı hiç olmazsa paylaşabilmek için bir araya gelmiş ve Union Financiere'yi kurmuşlardı.

Hisse senetlerinin satışı haberi

Türkiye Bankası, aşağıda göreceğimiz gibi, bu adına yakışmış olmak için, bir devlet bankası olmak ve hatta banknot ihracı tekelini elde etmek istiyordu. Doğal olarak, bu büyük heyecan yaratmış ve Galata'nın bu bankaya yanaşamayan beyleri hemen "Union Financière" çatısı altında toplanıp benzer bir işe girişmek istemişlerdi. 3 Şubat 1850 tarihli Journal de Constantinople'da bu bankanın hisse senetlerinin satışı ile ilgili şu habere rastlamaktayız:

"Hisse senetlerinin satışı ile ilgili olarak ilgililere bilgi vermek ve şartları belirtmek, amacıyla Banka Guvernörünün bu konu ile ilgili olarak yayınladığı metni okuyucularımıza sunuyoruz."

Hisse senedi talebi için gerekli işlemleri gösterir model. İstanbul'daki Türkiye Bankası guvernörü Kâni Paşa hazretlerine: Türkiye Bankası hisse senetlerini satın almak üzere Zatı Şahanelerinizin göstermiş bulundukları vezneye her his-

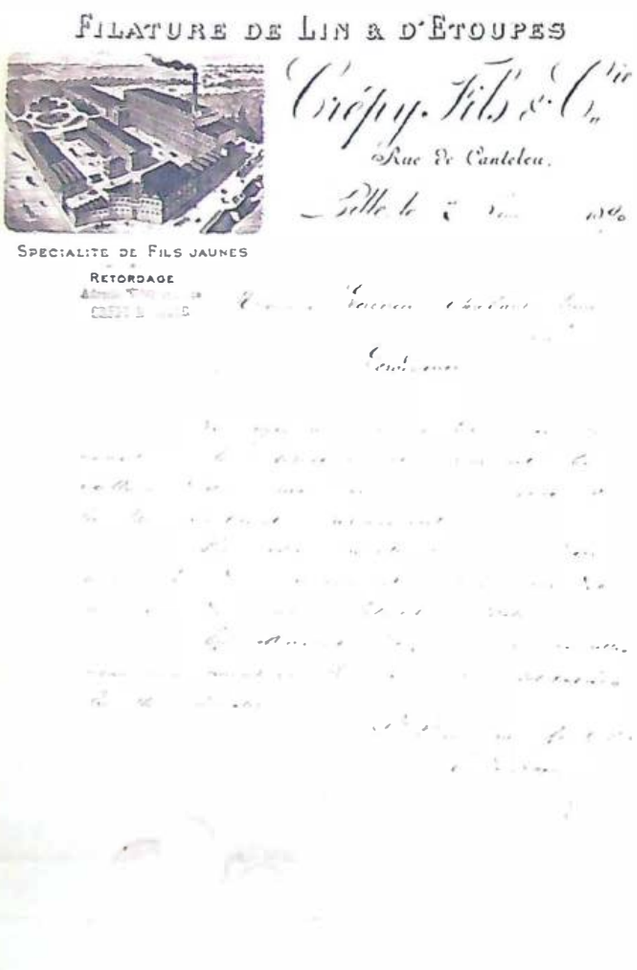

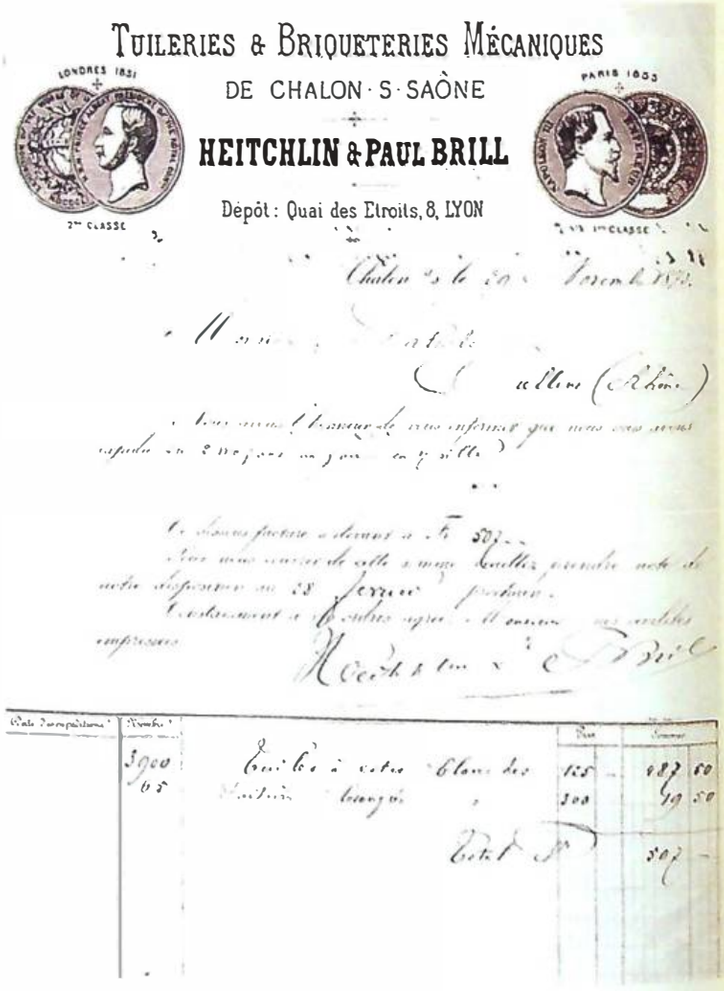

Bankanın guvernörünün alındı modeli:

No. İstanbul 1860..... Mösyö'den Türkiye Bankası hesabına bir hisse senedi için üç sterlin peşinat olmak üzere cem'an.....senet için ..... sterlin peşinat tahsil edilmiştir.

Türkiye Bankası Guvernörü."

se için istenilen üç sterlin peşinatı ödemiş bulunuyorum. Tarafıma bu hisse senetlerinin tahsisini ve bunun için gerekli olan hisse başına 17 sterlin tutarındaki farkı yani .... sterlini ödemeyi taahhüt ediyorum. Geri kalan taahhüt borcumu zamanında ödemediğim takdirde peşinatımın geri verilmemesini şimdiden kabul etmiş bulunuyorum.

İstanbul, Mart 1860

Hükümet kaime ihracından vazgeçince...

Banka hisse senetlerini satmak üzere girişimlerde bulunur ve bu gibi haberlerle ilanlar Beyoğlu gazetelerinde bu arada Ermenice ve Rumca gazetelerle Bâbıâli basınında yer alırken, bir başka ilanda hükümet, kaimelerin yakıldığını belirterek kamuoyunu uyarıyordu. Bunda hükümet, "Artık kaime falan ihraç etmeyeceğim, bu işi Türkiye Bankası yapacak" diye açık bir ifade kullanmıyordu; ama, "Artık kaimeyi ben ihraç etmeyeceğim" demeye getiriyordu.

Kâğıt paraları kim basacak?

Kaimelerin yakılması, Osmanlı ülkesinde altın ve gümüş paraların yeniden tedavülde görüneceğinin müjdecisi olamazdı. Artık Avrupa ülkelerinde bile altın ve gümüş sikkeler para olarak kullanılmıyordu. Altın ve gümüş para torbaları müzelere kaldırılmıştı; herkes kâğıt para cüzdanı taşıyordu. Bu sebeple, kaimelerin yerini alacak kâğıdın kimin tarafından çıkarılacağı önemliydi. İşte Banque de Turquie bu işe hazırlanıyordu. Nitekim, bankanın yabancı ve yerli kurucularının adlarına şöyle bir göz gezdirdiğimizde, mesele daha da açıklığa kavuşuyor.

Ferman-ı Âli ile kurulmuş olan Türkiye Bankası, herbiri 20 sterlin ya da 22 mecidiye değerinde 50 bin adet hisse senedinden oluşan 1 milyon sterlin sermayeyle kurulmuştu. Bu sermaye, yine İrade-i Seniye ile, 3 milyon sterline kadar çıkartılabilecekti. Gerçekte bu banka, bir anonim şirketti bu sebeple adı geçen İrade-i Seniye'de hissedarların sorumluluğunun sahip olduklan hisse senetlerinin nominal değeriyle sınırlı olacağı bildiriliyordu. Buna sebep,

ترکیه تجارت وصنایع بانقه‌سی

مایه‌سی : بهری برر لیرای عثمانی قیمتنده ۵۵۰۰۰۰ عددحصه‌سندینه

منقسم ۵۵۰۰۰۰ عثمانلی لیراسیدر

اولیه‌سنی قید و اعطا ایدن ذوات طرفندن بهری ر لیرای عثمانی و اون

غروش بدلنده ۲۷۵۰۰۰ لیرالق حصه سندی اخراج اولنیور

BANQUE DE TURQ

Pour favoriser le Commerce & l'Industrie

SOCIÉTÉ ANONYME OTTOM

au capital de 550000 Livres Turques, divisé en 5

de Ltq. 1 chaque.

ÉMISSION de 275,000 Actions à Ltq. 1,

faite par les souscripteurs primitifs du capital.

فلمنك بحر سفيد بانقه‌سی استانبول شعبه‌سی

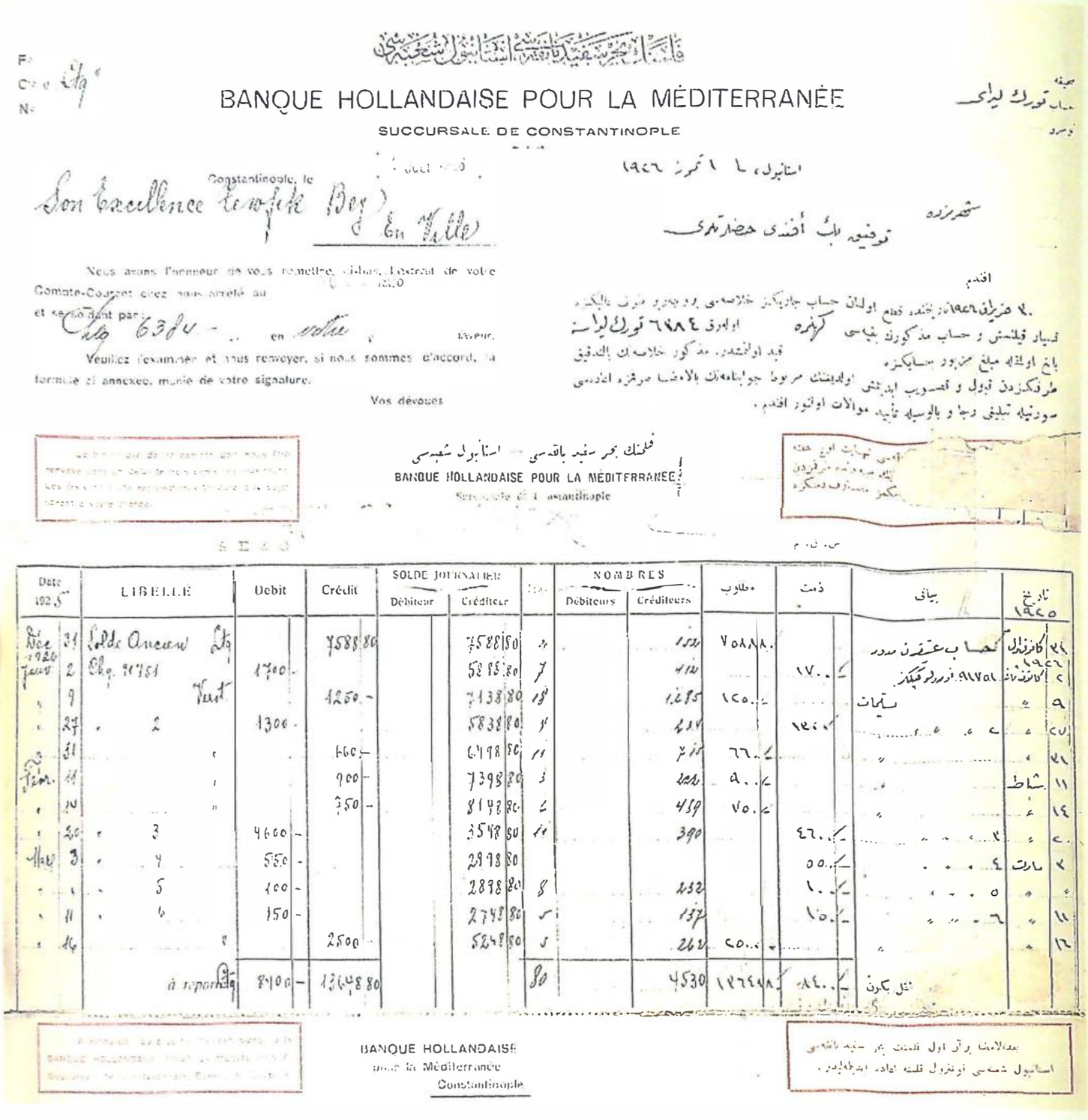

BANQUE HOLLANDAISE POUR LA MÉDITERRANÉE

SUCCURSALE DE CONSTANTINOPLE

Constantinople, le

Son Excellence Tewfik Bey

En Ville

Nous avons l'honneur de vous remettre, ci-bas, l'extrait de votre Comte-Courant chez nous arrêté au et se soldant par: Ltq 6384 en votre faveur.

Veuillez l'examiner et nous renvoyer, si nous sommes d'accord, la formule ci annexée, munie de votre signature.

Vos dévoués

استانبول، ١ تموز ١٩٢٦

شهرمزده

توفيق بك أفندی حضرتلری

افندم

٢٠ حزيران ١٩٢٦ تاريخنده قطع اولنان حساب جاريكز خلاصه‌سی بروجه‌ير طرف عاليكزه تسيار قيلنمش و حساب مذكورك بقيه‌سی كهنه اولرق ٦٣٨٤ تورك ليراسنه بالغ اولمقله مبلغ مزبور حسابكزه قيد اولنمشدر. مذكور خلاصه‌نك بالتدقيق طرفكزدن قبول و تصويب ايديلمش اولديغنك مربوط جوابنامه‌نك بالامضا صرفمزه اعاده‌سی سورتيله تبليغی رجا و بالوسيله تأييد موالات اولنور افندم.

فلمنك بحر سفيد بانقه‌سی — استانبول شعبه‌سی

BANQUE HOLLANDAISE POUR LA MÉDITERRANÉE

Succursale de Constantinople

Date 1925		LIBELLE	Debit	Crédit	SOLDE JOURNALIER Débiteur	SOLDE JOURNALIER Créditeur	Ans	NOMBRES Débiteurs	NOMBRES Créditeurs	مطلوب	ذمت	بياني	تاريخ ١٩٢٥
Déc 1926	31	Solde Ancien Ltq		7588 80		7588 80	2		152	٧٥٨٨٨٠		حساب عتيقدن مدور	٣١ كانون اول ١٩٢٦
Janv	2	Chq. 91751	1700 -			5888 80	7		412		١٧٠٠	كانون ثانی ٩١٧٥١ فورورلو قپلكز	٢
"	9	Vert		1250 -		7138 80	18		1285	١٢٥٠		تسليمات	٩
"	27	" 2	1300 -			5838 80	4		234		١٣٠٠	" " " "	٢٧
"	31	"		660 -		6498 80	11		715	٦٦٠		"	٣١
Févr.	11	"		900 -		7398 80	3		222	٩٠٠		"	١١ شباط
"	14	"		750 -		8148 80	2		459	٧٥٠		"	١٤
"	20	" 3	4600 -			3548 80	11		390		٤٦٠٠	" " " " ٣	٢٠
Mars	3	" 4	550 -			2998 80					٥٥٠٠	" " " ٤	٣ مارت
"	4	" 5	100 -			2898 80	8		232		١٠٠	" " " ٥	٤
"	11	" 6	150 -			2748 80	5		137		١٥٠	" " " ٦	١١
"	16	"		2500 -		5248 80	5		262	٢٥٠٠		"	١٦
		à report Ltq	8400 -	13648 80			80		4530	١٣٦٤٨٨٠	٨٤٠٠	نقل بكرن	

BANQUE HOLLANDAISE
pour la Méditerranée
Constantinople

بعد الامضا برآن اول فلمنك بحر سفيد بانقه‌سی استانبول شعبه‌سی قونترول قلمنه اعاده ايديلمه‌ليدر.

Galata'daki yerli banker kuruluşlarından hiçbirinin anonim şirket haline gelmemiş olmasıydı.

Bankanın guvernörü Kâni Paşa idi. Maliye Nezareti'ni, Gümrükler Müdürlüğünü ve benzer üst devlet kadrolarını işgal etmiş olan Mehmet Kâni Paşa Petersburg'da doğmuş ve genç yaşta İstanbul'a gelmiştir. Yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı Vak'a-i Hayriye sırasında (1826) Mısır'a gitmiş, sonra oradan dönüp Harbiye Mektebi'ne devam etmiştir. Okuldan sonra birkaç yere mutasarrıf olmuş, Maliye Nezareti'ne girerek önemli mevkilerde bulunmuş, kaime işinde komisyon başkanlığı yapmış ve nihayet Maliye Nazırlığı ve Gümrükler Genel Müdürlüğü gibi görevleri üstlenmiştir. Arapça, Fransızca ve İtalyancayı iyi bilen, bu dillerde yazılmış devlet buyruklarında ve benzeri yazılarının altında imzası bulunan Kâni Paşa, muhasebe, ticari hesap, bankacılık ve ticaret hukuku bilgisiyle de ünlüdür. Bu sebeple, Türkiye Bankası guvernörü olabilecek kapasitede biri olduğu anlaşılmaktadır. Bankanın başına Kâni Paşa'nın getirilmesinde herhalde kurucu sermayedarların büyük rolü olmuştur. Zira hükümete kalsa tam aksi

olurdu. Bu bankanın guvernör yani genel müdür yardımcısı, sonradan "paşa" rütbesine ulaşacak ve dış ülkelerde Osmanlı Devleti'ni temsil edecek Paul Musurus idi. Bu zat aynı zamanda, bankanın İstanbul şubesiyle başka kentlerde kurulacak şubelerinden mesul müdür sıfatını taşıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde yetişen ünlü devlet adamları bizlere yanlış tanıtılmıştır. Örneğin, Âli ve Fuat Paşalarla, hatta Mustafa Reşit Paşa'yla kıyaslandığında, zamanın adamı olmak bakımından Kâni Paşa'nın çok daha ilerde olduğu söylenebilir. Para işinde sıkılığı bakımından bu özelliğiyle alay edilmiştir, ama övgüye layık olduğunu ancak bugün anlıyoruz.

Türkiye Bankası'nın ünlüleri...

Aşağıda adlan yazılı kişiler, o günlerde Galata'nın en gözde banker ve iş adamlarıydılar. Galata'nın bazı önemli simaları bu listede yer almayacaktı. Dışarda kalanlar, ilerde göreceğimiz gibi, aynı günlerde "Union Financière"i kurmaktaydılar.

Türkiye Bankası'nın İstanbul'daki yöneticileri aşağıdaki ünlülerden oluşuyordu:

Mösyö T.N. Black, Mısırlıoğlu Agop, F.Calaroni, N. Pisnhnich, P. Durand, Kirilos, İsmet Feyzi, James Frey, j.V. Rally Pavlos, S.C. Hanson, D. Revelaky, B. Korasancı, A. Vlasto, A. Mavrocordato, R. Wilkin.

Londra'daki yöneticiler şunlardı:

Russel Elice, W. Gladstone, E. Rodocanachi, B. Tubini, banka genel sekreteri A. Wilkin, murakıplar G. Aghaton ve M.A. Geordisdes.

Görüldüğü gibi, bankanın Londra yöneticileri de Galata'ya yabancı kişiler değildi. Nitekim, B. Tubini'nin oğlu o günlerde Beşiktaş'ta sonradan ününü bütün Avrupa'ya yayacağı bir mobilya fabrikası işletiyordu. Sonradan İngiltere başbakanı olacak W. Gladstone'un da bankada görev aldığını görüyoruz. Murakıplardan Georgiadis ise yazlan İstanbul'a geliyor ve tatilini Büyükada'daki evinde geçiriyordu.

O günlerde çıkan bütün gazete ve dergilerde, doğrudan doğruya banknot ihracı yapacak bir bankanın, artık ne pahasına olursa olsun faaliyete geçmesi gereği üzerinde duruluyordu. Yapılan yorumlara göre, Osmanlı ülkesinde faiz haddinin yüksekliği bir emisyon bankasının olmayışından kaynaklanıyordu. Bu bir gerçekti, zira o günlerde bütün Avrupa'da merkez bankaları ya da hükümete bağlı bankalar, her ne kadar anonim şirket olarak bir nevi hukuki bağımsızlıklarını sürdürüyor olsalar bile, devlet desteğiyle (örneğin yüzde

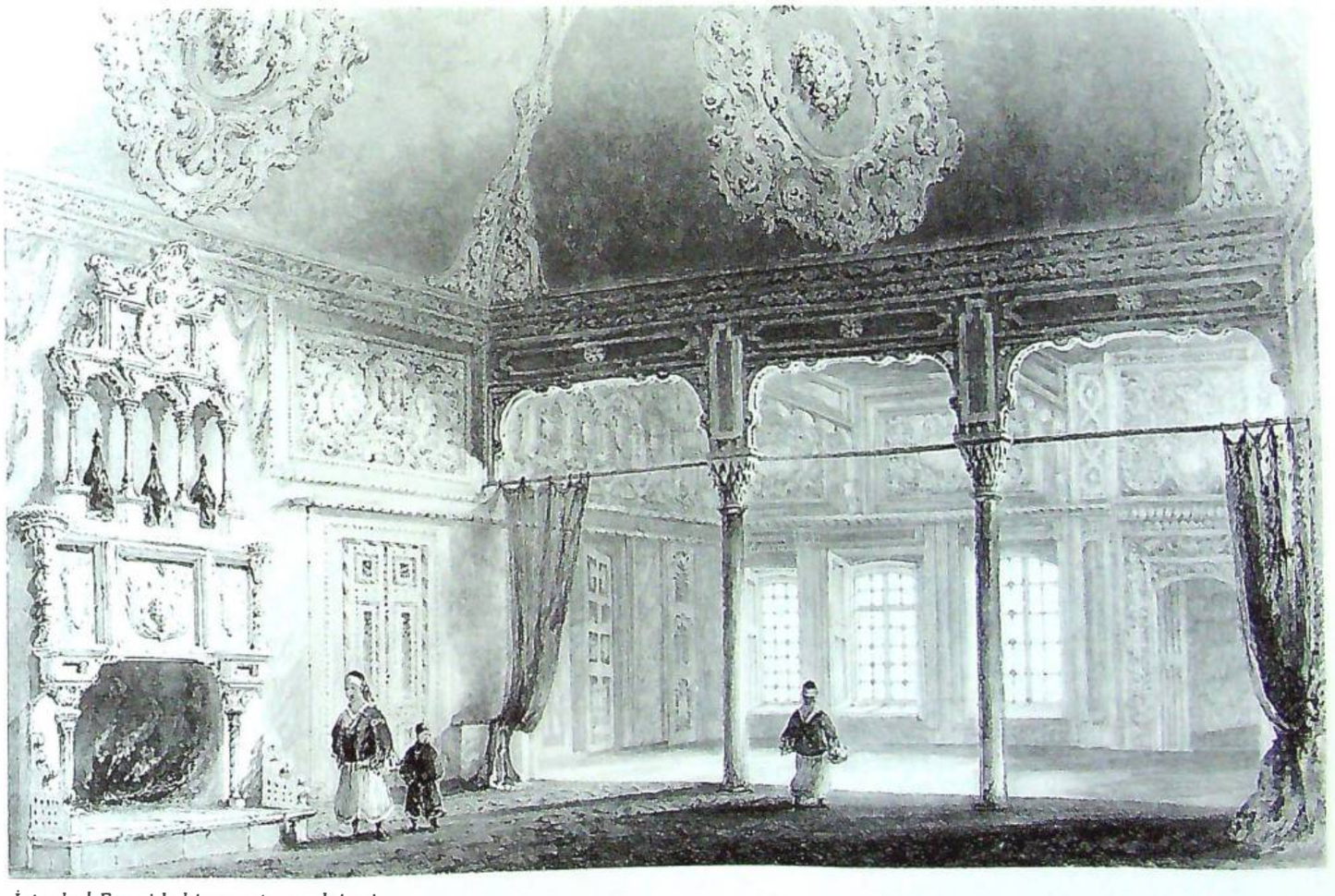

İstanbul Fener'de bir apartman dairesi

20'ye kadar inen altın ankes karşılığı) banknot çıkanyorlardı. Bu yolla da, sadece altın paraya kalan para piyasasının beş kat üstüne çıkarak, faiz haddinin düşmesini sağlayabiliyorlardı. Tabii, böyle bir bankanın, bu operasyon dolayısıyla devletin senyöraj hakkını kullanması karşılığı, bu sayede planladığı büyük kararları devletle paylaşması gerekiyordu. Avrupa'da bu gerçekleştirildiği halde, Türkiye Bankası statüsünde böyle bir paylaşmadan eser yoktu. Örneğin en fazla yüzde 5 faizle Avrupa finans kurumlarından kredi sağlanarak, bu parayı altın ankes olarak getirip beş misli banknot ihraç edilince, paranın maliyeti de beşte bire, faiz oranı ise yüzde 1'e, düşecekti. İşte bu sebepledir ki, bir çok kimse bu işin peşini bırakmayacaktı.

Bankanın statüsü, hedefleri ve vaadleri

Türkiye Bankası, banknot ihraç ederek altın ve gümüş para darlığının sebep olduğu ekonomik zararları önleyecekti. Onbeş yıllık kâğıt para ihracı sonucu Osmanlı Devleti ekonomisinin iflasa sürüklendiği ortadaydı. Zira bu kâğıt para, içerde ekonominin hak etmediği bir satın alma gücü ortaya çıkarmış, ithalatı hızla geliştirmiş, lonca sistemine bağlı yerli üretimi yabancı mallar karşısında savunmasız bırakmıştı.

Banka, banknot ihracını garanti ettikten sonra hükümete yüzde 6'dan kısa ve orta vadeli kredi vermeyi taahhüt etmekteydi.

Bankanın kabul edilen statüsünde en ilginç taraflardan biri de anonim şirket olarak halka açılmış olmasıydı. Anonim ortaklıkta, ortakların sadece taahhüt ettikleri sermaye payı kadar sorumlu oldukları belirtilerek, "halka bu işte zarar yok, kâr var" gibi bir mesaj verilmek isteniyordu. Şirkete her yirmi sterlinlik senet için üç sterlin yatırılarak ortak olunabilecekti. Şirket, geri kalan 17 sterlini ilerki yıllarda tahsil edecekti.

Avrupa'daki bazı kötü sonuçlardan özellikle Kâni Paşa'nın haberi olmuş olacak ki, bankaya kasasındaki altın ve altına çevrilebilir dövizlerin ancak üç katı kadar banknot ihracına müsaade verilmişti. Bu, yüzde 33 ankes demekti ki, Avrupa merkez bankalarının hepsi bu haddin çok altına inmiş bulunuyorlardı. Bu fark, bankanın banknot ihracından sonra da Osmanlı mali piyasasında faiz haddinin Avrupa piyasaları ortalamasının iki katına ya-

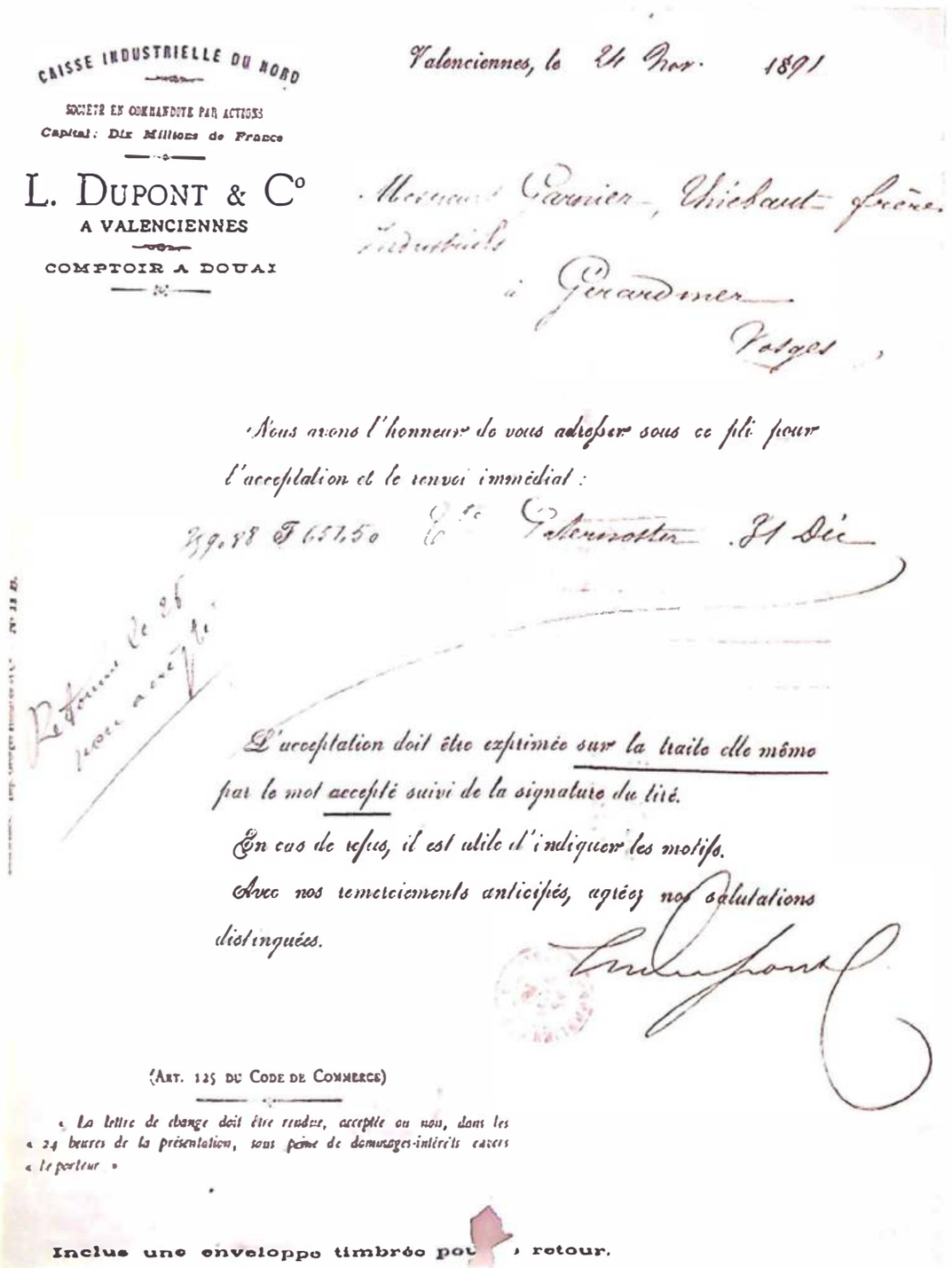

CAISSE INDUSTRIELLE DU NORD
SOCIETE EN COMMANDITE PAR ACTIONS
Capital : Dix Millions de France
L. DUPONT & C°
A VALENCIENNES
COMPTOIR A DOUAI

Valenciennes, le 24 Nov. 1891

Messieurs Garnier, Thiébaut frère
Industriels
à Gérardmer
Vosges

Nous avons l'honneur de vous adresser sous ce pli pour l'acceptation et le renvoi immédiat :

39.88 F 651,50 Ete Paternoster 31 Déc

Retourné le 26 non accepté

L'acceptation doit être exprimée sur la traite elle même par le mot accepté suivi de la signature du tiré.

En cas de refus, il est utile d'indiquer les motifs.

Avec nos remerciements anticipés, agréez nos salutations distinguées.

L. Dupont

(Art. 125 du Code de Commerce)

« La lettre de change doit être rendue, acceptée ou non, dans les « 24 heures de la présentation, sous peine de dommages-intérêts envers « le porteur »

Inclus une enveloppe timbrée pour retour.

kın olacağını gösteriyordu. Ayrıca, statüde hükümetin kâğıt para basma hakkını sona erdireceği taahhüt edildiği için, bunun da faiz haddini yükseltici etkisi olacaktı. Dolayısıyla, bu bankanın da İstanbul Bankası ile Galata'nın irili ufaklı bankerlerinin yaptığı gibi ihracat ve ithalat işlemlerinden, agiotajdan para kazanmayı öngördüğü ortaya çıkıyordu.

Bu bankadan beklenen en önemli yararlardan biri, Avrupa banka, borsa ve piyasalarından bilgi alma olanağına kavuşmaktı. Aynı şekilde, Galata piyasasında olan bitenlerin Avrupa borsa ve piyasalarına yansıtılması, sağlanacak ve özel telgraf görüşmelerinin doğru olup olmadığını kontrol etmek olanağı sağlanacaktı. Zira, Türkiye Bankası'nın Avrupa banka ve borsalarıyla ilişkisi kendisi yönünden hayati önem taşıyor ve bu işi ciddi tutmak zorunda olduğuna inanmak gerekiyordu. Nitekim o günlerde, örneğin İngiltere Bankası'nın iskonto haddini yüzde 0,50 indirdiği haberi Galata piyasasına yansımıştı. Zira, aynı anda Türkiye Bankası da aynı indirimi yapmıştı. Oysa Galata bankerlerinin özel telgrafları, çoğu zaman yanıltıcı haberler getirip götürüyordu.

Türkiye Bankası'nın faaliyete geçebilmesi için 1 milyon sterlin olan sermayesinin kasasına tamamen yatırılmış olması gerekiyordu.

Bankanın kuruluşu günlerinde, İstanbul'a mahsus olmak üzere, bütün gayrımenkullerden alınacak bir bina vergisi için hazırlıklar tamamlanmıştı. Artık, İstanbul'un rant doğuran bir kent olduğu ortaya çıkmıştı; ancak, bu rantın toprak rantına yansıması yanında, finans rantları ve ticaret rantları da önemli seviyelere yükselmişti. İşin tuhafı, özel sözleşmelerle ile kurulmuş olan yerli ve yabancı büyük şirketlerin kazançlan her türlü vergiden muaftı. Bu sebeple, örneğin Galata ve civarı, Cadde-i Kebir (namı diğer Pera), Sultanhamam ve hatta Kapalıçarşı'da han, dükkan kiraları, mülk fiyatları öyle bir yükseliş göstermişti ki, yabancılar bu fahiş kiraların kendi memleketlerinde görülmediğini söylüyor, ama yine de ödemeye razı oluyorlardı. Zira bu rantları gerçekte ödeyecek olanlar hiçbir zaman onlar olmayacaktı.

Neler serbest, neler yasaktı?

Aşağıda, Türkiye Bankası'nın statüsünü özetliyoruz. Bankaya verilen imtiyazın nasıl kullanılacağını ve bazı göstermelik yasaklara rağmen bankanın istediğini yapabileceğini ortaya koyan olan bu belge, ne yazık ki, aradan birbuçuk yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, hiçbir zaman gün ışığına çıkarılmamıştır.

Türkiye Bankası'nın bankacılık işlemleri aşağıdaki gibi gerçekleştirilecekti:

1- İstanbul'da tahsil edilebile-

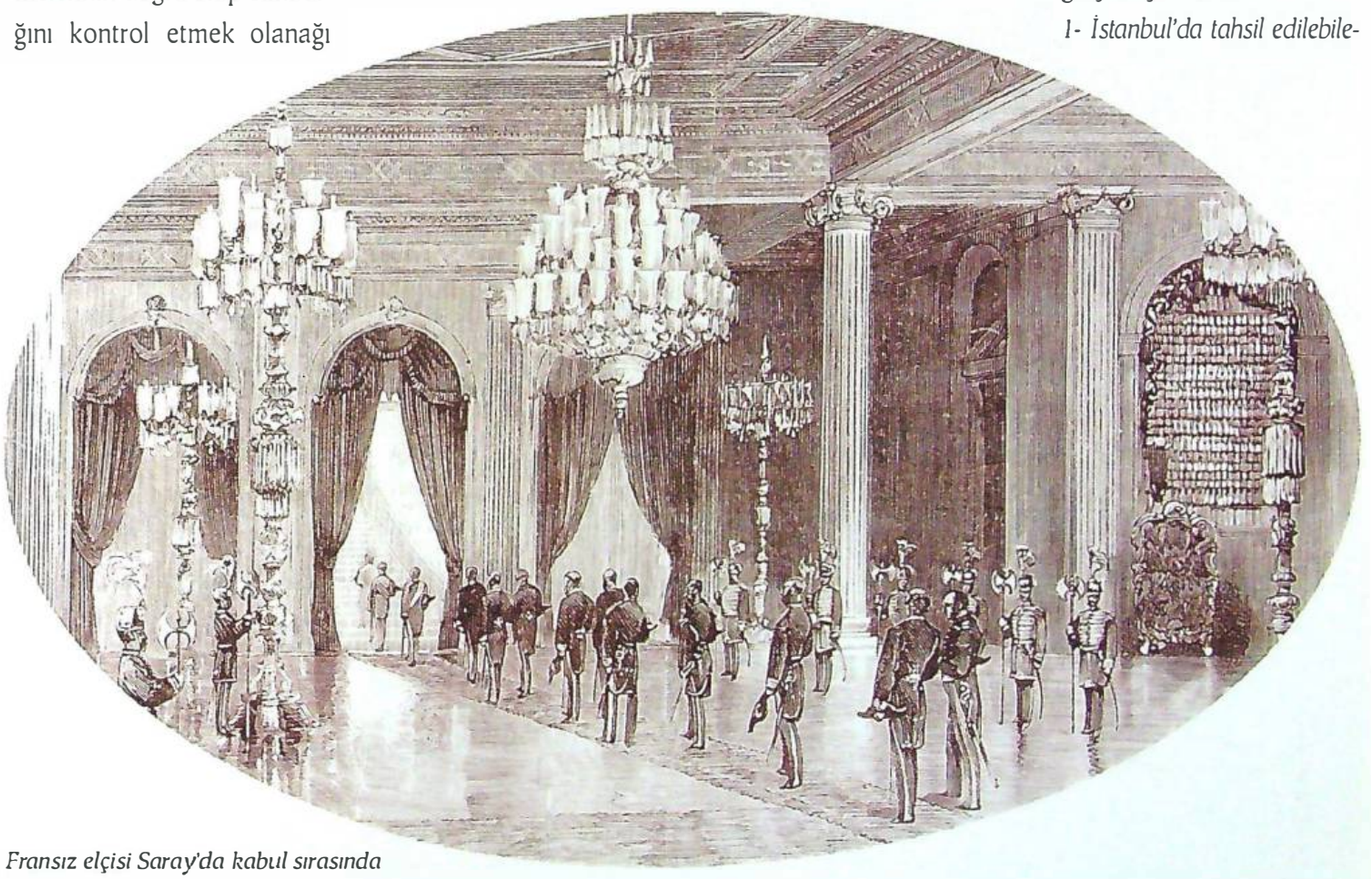

Fransız elçisi Saray'da kabul sırasında

cek kambiyo senetleri ile diğer tüccar senetlerini iskonto etmek. Bankalar, sarraflar ve tüccarlar arasında güvenilirlikleri sabit olanların imzalarını taşıyan, gerek dış ülkelerde, gerek içerde ödeme emri bulunan tüccar ve kambiyo senetlerini satın almak ve satmak.

Bankaya satılmış olan tüccar ve kambiyo senetlerinin 101 günlük bir vade sonunda geri alınması ve belirli bir işleme bağlı olmaları gerekecektir.

2- Banka, ancak muteber üç imzası bulunan kambiyo senetleri ile tüccar senetlerini alabilecektir.

Keşidecinin, yüklenicinin ya da kabullenenin aczi halinde, bu senedi vermiş olan kişi ya hemen parayı ödeyecek ya da itibarını kaybetmiş olan imzanın kefili olduğunu ortaya koyan bir işlemde bulunacaktır.

3- İskonto edilmek üzere kabul edilmiş bulunan İstanbul, veya imparatorluk dahilinde ödenecek tüccar ve kambiyo senetlerinin karşılığı banknot (herhalde bankanın ihraç edeceği banknotlar kastedilmektedir) ya da altın ve gümüş para ile ödenecektir. Bunlardan başka vasıtalarla ödeme, ödemeden kaçınılmış olmak sayılacak, ona göre işlem yapılacaktır.

4- Banka altın, gümüş ve bakır ticareti yapacak ve bu madenler karşılığında avans verecektir.

5- Kamu idare ve işletmeleri ile özel firmaların her nevi tahsilatını yüklenmek ve her türlü senet ve nakit para girişleri için cari hesap tutmak.

6- Banka şubeleri üzerine ödenmek üzere çekilmiş olan havaleleri veya taahhütleri kredi limitlerine göre ödemek.

7- Her türlü hisse senedi, tahvil ve kıymetli evrakı ve kıymetli eşyaları muhafaza görevini yapmak.

8- 90 günü geçmeyecek vadelere göre ve Banka Genel Müdürlüğünce saptanacak limitler çerçevesinde, yüzde 6'dan aşağı düşmeyecek bir faiz haddi ile hazine tahvilleri karşılığında uygun görülen kişilere avans verecektir.

9- Bankanın şubelerine ve temsilcilerine (ajan) üzerine belirli gün sonrası için anında ödenecek havaleler düzenlemek.

10- Banka, hükümetin mühür veya damga pulunu haiz olmayan hiçbir evrakı ya da mahalli değer taşıyan bir senedi kabul edemez, üzerinden işlem yürütemez.

11- Hükümetin isteği üzerine b,anka hükümete ait gelirlerin tahsilatını ve masrafların ödenmesini üstlenecektir. Avrupa'daki kamu bankaları gibi, adı geçen tahsilat karşılığı olmak üzere yine hükümete vereceği avanslar için özel bir defter tutacaktır. Hükümetin ihraç etmiş olduğu ve edeceği 90 gün vadeli ve yüzde 6 faizli Hazine Tahvillerini -seçim hakkı bankaya ait olmak üzere- hükümete vereceği avans karşılığı alacaktır.

Union Financière'nin kuruluşu

Solda Sultan Abdülmecid'in portresi, yukarıda ünlü banker Zarifi'nin oğlu Leonides (sağ başta) Abdullah Biraderlerin objektifinden

22 Nisan 1860 tarihli Beyoğlu gazetelerinin hemen tümü, baş sayfalarında Galata'da "Union Financière" adı ile yeni bir banka kurulduğunu yazıyorlardı. Banque de Turquie'nin banknot ihracı tekelini eline geçirmesi, Galata'nın ünlü banker ve banker kuruluşlarını büyük ölçüde endişelendirmişti. Zira, mevcut düzende devletin doğrudan doğruya kaime adı verilen kâğıt para ihracı, Galata piyasasına nur yağdırmıştı. Kaimeler ve çeşitli adlarla ihraç edilmiş olan hazine tahvilleri, Galata bankerlerinin sermaye getirisini son beş yılda yüzde 20'nin altına düşürmemişti. Oysa banknot ihracı tekeli kendi kontrollerinde olmayan Türkiye Bankası gibi bir kuruma verildiğinde, bu getiri yüzde 5'lere kadar düşebilirdi.

Galata piyasası, 1838 ve 1839 yıllarında İngilizler ve Fransızlarla yapılan ticaret

Ünlü banker Rothschild

antlaşmalarından sonra, gerek Osmanlı hükümetlerini, gerek dış ticareti finanse etmek için, dış ülkelerden yüzde 4 faizi aşmayan hadlerle kredi bulabiliyordu. Şimdi Türkiye Bankası bu faiz haddini belki bir puan yükselterek Avrupa finansının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tek müşterisi olabilecekti. Böyle bir durumda, Galata'nın beylerine, ayarı ve vezni düşük bozuk para alışverişi yapmaktan başka bir iş kalmayacaktı. Bu sebeple hemen harekete geçmişlerdi.

Sermaye
300 bin sterlin

Bu konuda Journal de Constantinople'un 27 Nisan 1860 tarihli sayısında, şöyle bir yazıya rastlamaktayız:

"Geçen perşembe günkü sayımızda, Mösyö Tubini ve Corpi, E. Baltazzi, Camondo ve şürekâsı ve Jorj C. Zarifi gibi kentimiz ünlü bankerlerinin, Osmanlı Hükümeti'nin 8 Kasım 1858 tarihli sözleşmesi ve Sultan hazretlerinin iradeleri ile tasdik olunan Union Financière (Finans Birliği) adı ile bir şirket tesis etmiş olduklarını haber vermiştik. Şirketin sermayesi üçyüz bin sterlin olup yukarıda adı geçenler tarafından tamamı ödenmiş bulunmaktadır."

Aynı yazıdan anlaşıldığına göre, bu finans şirketinin hükümetle yaptığı anlaşma gereği yüklendiği en önemli iş, kambiyo kurunu bir İngiliz lirası 110 kuruş olmak üzere sabit tutmak göreviydi. Bankayı, Mayıs 1860 başından itibaren Abraham

Camondo, Tubini, A.B. Altazzi, Jorj Zarifi her defasında ikisi olmak üzere dönüşümlü olarak yöneteceklerdi.

Aynı gazete yazısında bildirildiğine göre, şirket mukavelenamesinin İstanbul'daki Fransız kançılaryasına gönderilen nüshasının bir kopyası gazetenin eline geçmişti; ayrıntılı bilgilerin bu belgeden alındığı ifade ediliyordu. Aslında bu banka Osmanlı İmparatorluğu'nda ikinci anonim şirket denemesiydi. Birincisi, Şirket-i Hayriye olmuştu.

Aynı amaçla onbeş yıl önce kurulan "İstanbul Bankası" iki ortaklı bir adi şirketti. Bu defa, konu çok önemli olduğu için İngilizler ve Fransızlar da araya girmiş ve statüde özellikle mesul müdürler konusunda açıklık getirmek istemişlerdi. Ama ikişer ikişer müdürlük yapacak olan Tubini, Baltazzi, Camondo ve Zarifi'nin ünleri ve hatta mali güçleri Londra ve Paris finans çevrelerinde de yayılmıştı; bu sebeple şirketin anonim şirket olması ve sermayesinin herbiri 5 bin sterlin değerinde 64 adet hisse senedinden ibaret bulunması, Batı finans dünyasında yadırganan bir şekil değildi.

Bankaların kader birliği

Nitekim, o günlerde Paris ve Londra'da da benzer kapital yapısında ve daha ziyade aile şirketleri niteliğinde anonim şirketler vardı. Ünlü Rothschild Bankası bunun tipik bir örneğiydi.

Şirketin faaliyete geçmesi için bütün kaimelerin piyasadan çekilmiş olmalan kaydı vardı. Zira kaimelerin Osmanlı altın ve gümüş paralan ve sterlin ve frank karşısındaki değeri, Kınm Savaşı'ndan sonra hemen her gün düşüyordu. Bundan en çok rahatsız olan,

zarara giren yabancı tüccarlar, muvakkaten kabul ettikleri kaimeleri kendilerine verilmiş tarihte altına ya da kendi paralarına kayba uğramadan çevirdikleri için. Batı ile ticaret birçok anlaşmazlıklara yol açıyordu. Anlaşmazlıkların hangi mahkemelerde halledileceği hususunda da zaman zaman büyük tartışmalar çıkıyordu. Bu durumda Avrupalı tüccarlar, kambiyo kurları aynı kalsa bile, sırf bu ödeme vasıtalarının güvensizliği sebebiyle fiyatları yüksek tutuyorlardı. Bu ise uzun vadede mübadele hadlerinin Osmanlı ülkesi aleyhine daha da artmasına sebep oluyordu. Galata'nın ünlü bankerlerinin Union Financière'i kurma sebeplerine gelince... Tabii, kambiyoyu tutmak, agiotaj ve bağlı kambiyo spekülasyonlarını gerektirecekti. Gerçekte bu şirketin banka adını almaması da anlamlıdır. Zira, bir taraftan hükümetin büyük ümitler beslediği "Türkiye Bankası" na rakip olmak istenmediği görülmektedir. Eğer Türkiye Bankası banknot ihracı tekelini ele geçirirse, bu defa Galata bankerlerinin en büyük gelir kaynakları olan kısa vadeli ve çeşitli adlarla anılan devlet tahvillerinin önemi azalacağı gibi, bunların faiz hadlerinde de büyük düşmeler kaydedilebilecekti. Paranın maliyeti böylece dü-

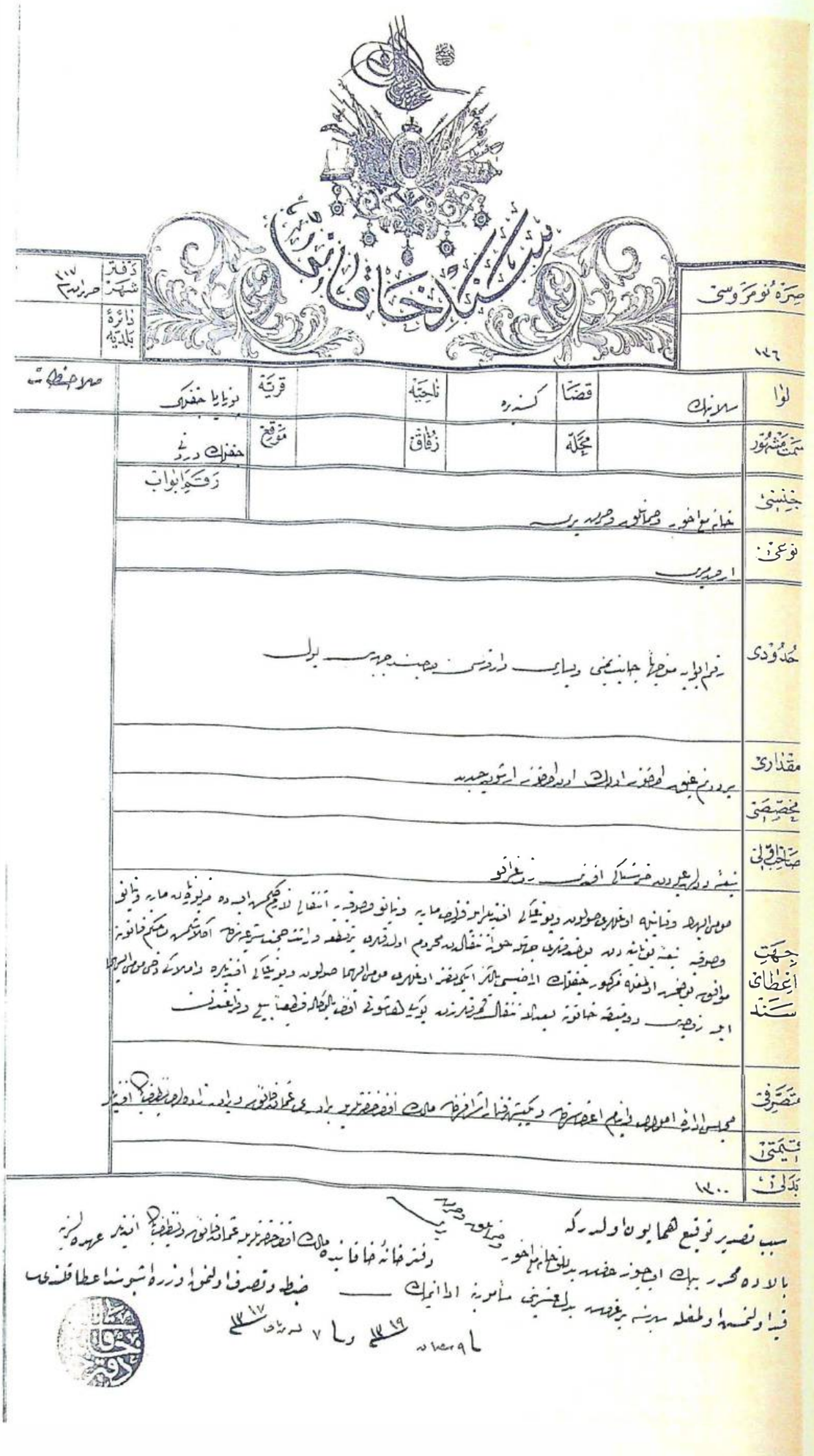

İstanbul'dan bir tapu senedi

şünce, Galata'nın aracı kârlanyla spekülasyon kârları da azalacaktı. Bu sebeple, Galata'nın bu altı ünlü bankeri Osmanlı piyasasındaki gelecekleriniı garanti için çok cesur bir adım atmış ve kambiyoyu istikrarda tutmak görevini üstlenmişlerdi.

Böylece Türkiye Bankası bir devlet merkez bankası haline gelse de ekonomisi tamamen dışa bağlı bir ülkede kambiyo kontrolü ile görevlendirilmiş bir başka banka ile mukadderat birliği yapmak zorunda kalacaktı. Daha ilerde göreceğimiz gibi, Türkiye Bankası'nın ömrü çok kısa sürdüğü için, Union Financière de onun ardından yok olmuş ve ünlü sahipleri yine kendi nam ve hesaplarına Galata'daki eski işlerinin başına dönmüşlerdir. Galata bankerlerinin bir araya gelerek güçlerini birleştirmelerinin başka bir nedeni vardı:

Galata'da mevcut olduğu halde henüz Osmanlı Devleti'nin, ve büyük devletlerin resmen tanımadığı Galata Borsası'nı resmileştirerek, banker olarak katlandıkları bazı riskleri daha geniş bir kitleyle paylaşmak istiyorlardı. Bu sebeple Union Financière, Galata Borsası'nı resmileştirmek, içerde ve dışarda daha iyi tanıtmak görevini de yüklenmiş oluyordu.

Ünlü kurucu bankerler ayrıca, borsanın resmileşmesiyle kontrolü de tamamen ele geçireceklerini düşünüyorlardı. Fakat hükümete çok güç bir işlem konusunda destek vermeyi, yani kambiyoyu istikrarda tutmayı vaadetmenin pek kolay olmayacağı ortaya çıkacak ve bu şirket de ölü doğacaktı.

Kambiyoyu tutmak mümkün müydü?

Galata bankerlerinin 1844'te finans birliği oluşturup beş yıl kadar bir süre içinde İstanbul Bankası'nın başaramadığı işi başarmaları mümkün müydü? Aradan on beş yıl geçmiş olmasına rağmen İstanbul ve bazı liman kentlerinde yaşam seviyesi o kadar yükselmiş, ithal eşya kullanmak alışkanlığı öylesine yaygınlaşmıştı ki, alınacak dış borçlarla memleketi kalkındırmak amacına kapılanlann, başta Abdülmecid olmak üzere, hemen hepsi Kınm Savaşı'ndan sonra

varıldıklarını anlamışlardı. Zira ithalat her yıl katlanıyor ve buna karşılık Lonca (Gedik) sistemine dayanan iç üretim yapısı dış tüketim mallarıyla rekabet edemez hale geliyordu. Yirmibeş yıl önce sarayda tahta kaşıkla çorba içilirken, Kırım Savaşı'nın sonunda hamal kâhyalarının evinde bile Avrupa'dan ithal edilmiş metal çatal, kaşık kullanılmaya başlanmıştı. Ayrıca Fransa'dan kiremit ve patates, İngiltere'den ucuz kumaş ithali için ödenen paralara bakılacak olursa, iki milyondan fazla Osmanlı'nın ithal malı ağırlıklı bir yaşam içine girdiği görülecektir.

İçerdeki tüketimin bu şekilde artışının başlıca sebebi kaimelerdi. O günlerde Osmanlı Devleti'nin Batı dünyasından ithal ettiği işlerin başında para basmak geliyordu denebilir. Başka işler ve kurumlarda hiçbir başarı gösterilemediği halde, kaime basmada hiç aksama olmamıştı ve bu da toplumun üretim, gelir yaratma gücünün üstünde bir tüketime yönelmesine sebep olmuştu. İşte Union Financière böyle bir ortamda, kaimelerin ilgası şartıyla ve "Ben ancak kambiyoyu tutarım" sözüyle ortaya çıkıyordu.

Babıâli Bildirisi

Union Financière ile hükümet arasındaki anlaşmayı derli toplu bir halde sunmak için

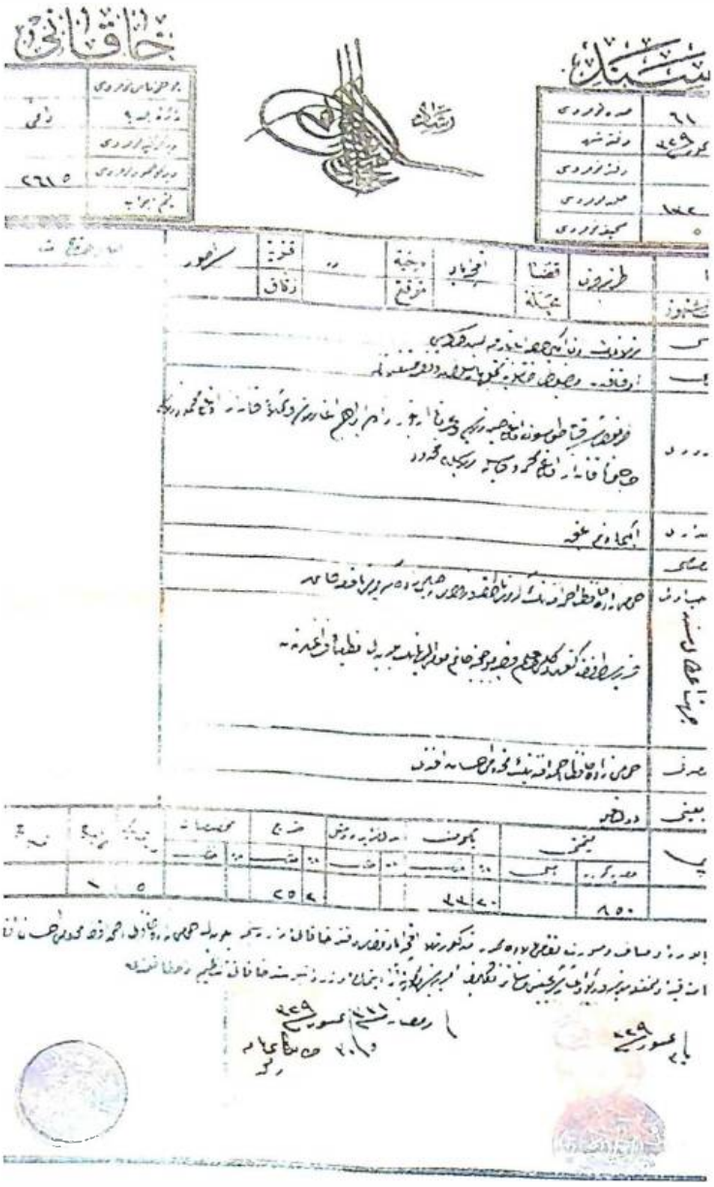

10 Ağustos 1860 tarihli Bâbıâli Bildirisi'ni burada özetlemeyi gerekli buluyoruz.

(Bak. Baron I. de Testa "Recueil des Traités de la Porte Ottomane", Paris 192, s. 45-47):

"Osmanlı hükümetinin gayretleri, daima mal alışverişleri ile şahıslara ait her türlü servetlerin transferinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için, piyasada gerçek kıymetlerini aksettiren paraların tedavülünü sağlamaktır. Fakat piyasalarda mevcut olan kaimeler ve beşlikler (*) hükümetin bu yolda gösterdiği gayretleri semeresiz kıldıkları için hükümet kaimeleri tamamen ortadan kaldırmak ve beşliklerin yerine de ayarı tam beşlikler piyasaya sürmek kararını almıştır. Ayrıca, Maliye Bakanlığı Union Financière ile yaptığı bir anlaşmaya göre, bu şirketten piyasada mevcut olan gümüş beşlikleri geri çekme süresi içinde Londra üzerinde kambiyoyu 110 kuruşta tutabilmek için piyasaya Londra üzerine çekilmiş havale olanakları arzetmesini istemiştir. Fakat, diğer taraftan kaimelerin büyük bir kısmı piyasadan çekilmiş olmasına rağmen, hükümetin acil ihtiyaçlar dolayısıyla daha bir müddet geri kalan kaimelerin tedavülde kalmasını gerekli gördüğü adı geçen şirket ilgililerine iletilmiştir.

Bu durumda, hükümet ile Union Financière'in şimdilik amaçları, piyasada belirli bir miktarda kaime tedavül ederken, mevut gümüş paralar karşılığı kambiyoyu tutmakla sınırlanmıştır. Bu maksatla, Padişah Efendimiz'in onayları ile hükümet ile adı geçen şirket arasında bir anlaşma yapılmış bulunmaktadır. Hazine Şûrası'nın tasdikine sunulan bu anlaşma şu hükümleri de içermektedir.

Bahis konusu edilen 75 milyon kuruş değerindeki kaimelerin tamamen piyasadan çekilişi için son tarih olarak 1 Temmuz 1861 günü kabul edilmiştir. Halkın, bu saptanan kaime miktarının aşılmayacağına inanmış olmasını sağlamak üzere, adı geçen kaimeler numerote olacak ve herbirinin özel bir mühürle damgalanmasına gidilecektir."

Bu kadar garanti yetmemiş olacak ki, bu mühür, Union Financière'nin göstereceği delegeler ile Esham-ı Cedide adı verilen ve bir anlamda bütün kısa vadeli borçların konsolidasyonu ile ortaya çıkan devlet bonolarının faiz

ödemeleri ve itfalanyla ilgilenecek, finans tarihinin en önemli simalarının toplandığı Amortisman Sandığı Temsilcileri'nin gözetiminde bulundurulacaktı. Bunun sebebi, o günlere kadar devletin bu kaimeler hususunda verdiği sözü tutmamış olmasıydı. Banka sahipleri bu yolla, devlet otoritesini kendi otoritelsiyle eşleştirilmiş oluyorlardı.

Rekabet ömür kısalttı

Bütün bu önlemlere rağmen hükümet, güvendiği kaynakların kuruması yüzünden 75 milyon kuruş tutanndaki kaimeleri, piyasadan çekemeyecekti. İşin önemli tarafı bu değildi. Zira Union Financière'in kurucularının hepsi, son yıllarda kaime ticaretiyle fazlasıyla ilgilenmişler ve bu sayede büyük kârlar sağlamışlardı. Hatta zaman zaman kaimenin altın ve gümüş paritesini, yabancı paralar karşısındaki kurunu kendi istedikleri gibi saptamışlardı. Şimdi ise sanki bu kaime işini hükümet onların başlarına bela etmiş gibi, hükümete "Bu işi temizlerseniz biz de kambiyo kurunu 110 kuruşta tutarız" diyorlardı. Bugünkü mantıkla bunu anlamak mümkün değildir. Tabii, kaimelerin spekülasyon yoluyla değer yitirmesi sonucu özellikle memurlar ve bu memurlara mal satan bakkal, manav, aktar ve benzerleri zarar görüyordu. İlerde göreceğimiz gibi, Union Financière ile Banque de Turquie arasında amansız bir rekabetin başgöstermesi, sonunda her ikisinin de kısa ömürlü olmalanna yol açacaktır. O günlerde, rakip kurumlar arasındaki rekabet piyasa şartları içinde değil, Osmanlı hükümetine ve Padişah dahil yüksek kademe devlet adamlarına yakınlık nedeniyle ya da yangın, zelzele ve başka doğal afetler vesilesiyle, bir de yeni açılan ve desteğe muhtaç olan okullara yardım yoluyla ortaya çıkıyordu. Nitekim, İzmir'de büyük zarara yol açan yangına yardım için toplanan paraların bir listesini, Türkiye Bankası kurucularından olan Mavrokordato Efendi Joumal de Constantinople'a göndermişti. 20 Kasım 1860 tarihli yazısında şöyle diyordu: *"İzmir'de çıkan yangından büyük zarar gören felaketzedelere yardım maksa-*

dı ile toplanan paranın bir listesini gazetenizde yayınlanmak üzere sizlere iletmekle şeref duymaktayım. Bu listeyi gazetenizde yayınlayacağınız için kendim ve listede yer alan arkadaş ve meslekdaşım adına sizlere teşekkür etmeyi bir şeref bilirim."

Listedeki toplam yardım miktan 87 bin kuruş, yani 870 Osmanlı lirasıydı. Burada yer alan Banque de Turquie kuruculan ile Union Financière kuruculan ve ödedikleri para şöyleydi:

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE
SERVICE DE CAISSE

Reçu pour le
Pacha - ex
la somme de Liv
Versée par Ali
B.I.O. Ltq 280,-

Black Bey	1.000 Kuruş
A. Rally	1.000 Kuruş
Maurokordato	1.000 Kuruş
Tubini	1.000 Kuruş
A. Baltazzi	15.000 Kuruş
Jorj Zarifi	1.000 Kuruş
Kamondo	1.000 Kuruş
Tubini ve Corpi	1.000 Kuruş

Bu listenin başında 10 bin kuruş ile baba Baltazzi'nin dul eşi yer alıyordu. Baltazzi ailesinin İzmir yangınına diğerlerinden çok daha fazla yardım göndermeleri, herhalde Aydın'da büyük çiftlikleri olmasından ve bu ailenin yıllardır İzmir'in tütün, incir, üzüm ürünlerinin mültezimi bulunmalarından ileri geliyor.

(*) Osmanlı para tarihinde gümüş beşlikler, Sultan II. Mahmud zamanında, Rus savaşının getirdiği açıkları kapatmak üzere, zamanın darphane amiri Artin Kazaz'ın girişimleriyle darbedilmiştir. Artin Kazaz gümüş beşliklerin ayarını onikiden yediye indirerek savaşın sebep olduğu para kıtlığını büyük ölçüde hafifletmiş ve mükâfat olarak II. Mahmud onun adına Kumkapı'da halen mevcut olan Ermeni kilisesini inşa ettirmiştir.

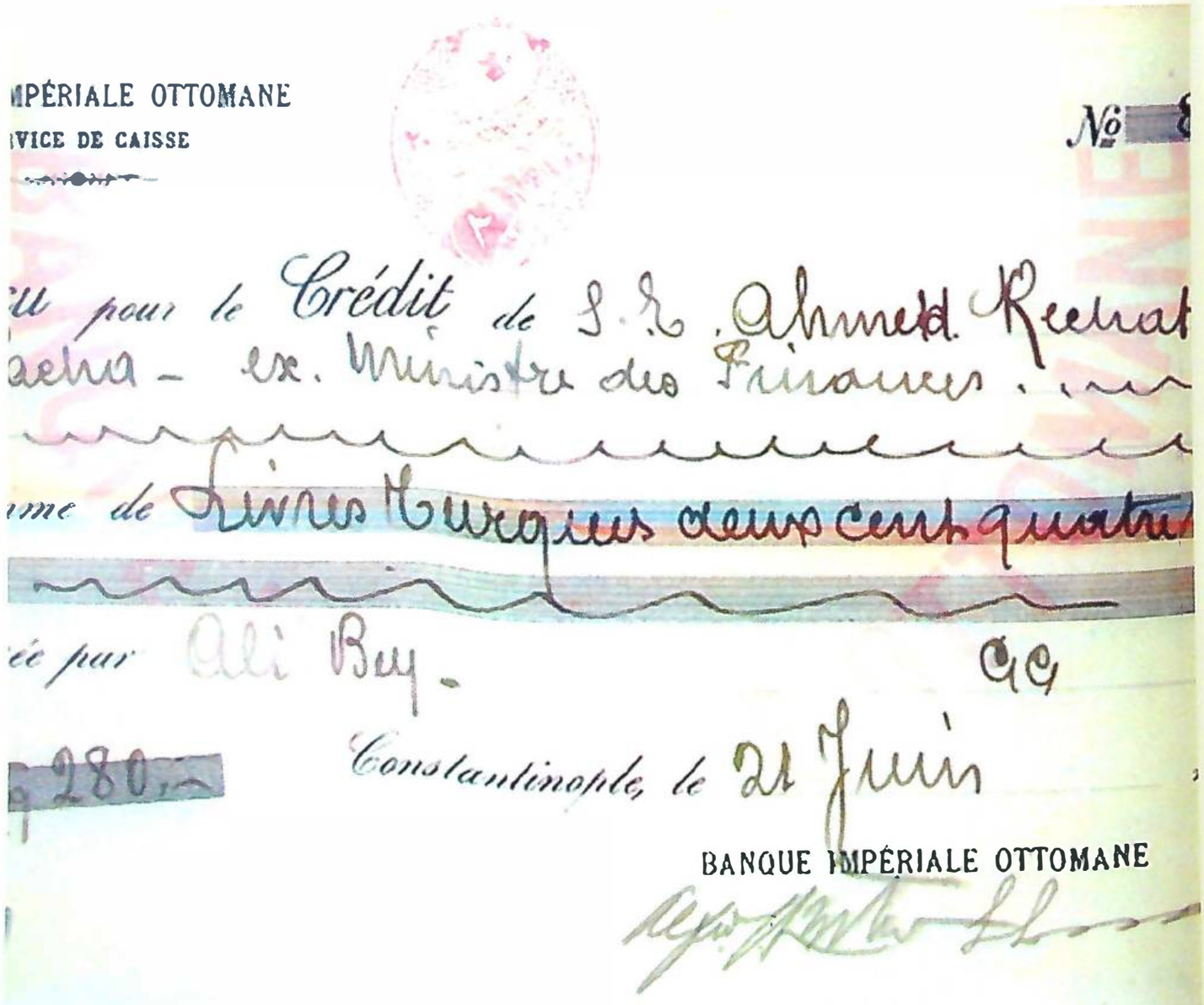
MPÉRIALE OTTOMANE
VICE DE CAISSE

№

u pour le Crédit de S. E. Ahmed Rechat
acha - ex. Ministre des Finances.
me de Livres Turques deux cent quatre
ée par Ali Bey.
280,-
Constantinople, le 21 Juin
BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Kaimeler ve Bozuk Paralar Sorunu

Padişah Abdülmecid'in genç yaşında öldüğü 25 Haziran 1861 tarihinde, Osmanlı Devleti "tüketim toplumu" modelini artık iyice benimsemişti. Bir yandan da geleneksel isyan ve savaşlar devam ediyordu.

Tanzimat sonrasında İngilizler ve Fransızlarla yapılan iki ticaret antlaşması yenilendiği gibi, "Osmanlı Merkantilizmi"nin doğmasına olanak veren yeni ticaret antlaşmalarıyla Osmanlı ülkesi her yanından transit ticarete de açık hale gelmişti. Bu olumlu gelişmelere rağmen, dış ticaret açığını borçlarla kapamak usulüne bir çare bulunamamış. Tersine, gerek Türkiye Bankası ve gerek Union Financière asli görevleri olan kambiyoyu tutmak ve kâğıt paralarla ayarı düşük beşlik paraları tedavülden kaldırmakta hükümete yardımcı olmadıkları gibi, bu yoldaki zararlarını karşılamak için zaman zaman agiotaj'a başvurmak zorunda kalmışlardı. Gelişen ticari hayat dolayısıyla, Osmanlı azınlıkları bu ticaretten pay almak üzere İstanbul, İzmir, Trabzon, gibi vesair liman kentlerine yerleşmişler ve Batı usulü yaşamı seçmişlerdi. Yıllarca tasarruf güçleriyle imparatorluğu ayakta tutmuş olan bu insanlar da tüketim toplumunun bireyi, hatta öncüleri olmuşlardı.

Diğer taraftan, iç isyanlar ve mahalli savaşlar da birbiri ardına gelip artık her şeyini ithal malı ile karşılayan Osmanlı ordusunu da tüketim toplumunun bir parçası haline getirmişti. Nitekim, anılan iki bankanın kuruluş yıllarında, Karadağ ve Lübnan isyanları için hazine tahvili, Esham-ı Cedide ile 110 milyon Osmanlı liralık iç borç tahvili çıkarıldığı gibi, Londra piyasasına ve Paris bankalarına 710 milyon altın lira borçlanılmıştır. Paris ve Londra'ya olan borçların önemli bir kısmı ordu ihtiyaçları ve silah alımına harcanmıştır. İç borçlar ise Galata bankerlerinin eski alacaklarını ödemekte kullanıldığı için, hükümet bu iki bankaya verdiği söze rağmen, kaime ihracını durduramamıştır. Hatta, bahanesini bile bulmuştur.

Sultan II. Abdülhamid döneminde 1Muharrem 1326 senesinde basılmış 100 liralık Bank-ı Osmani banknotunun ön yüzü

Ceride-i Havadis'ten yaptığımız alıntıdan anlaşılacağı gibi, sahte kaimelerin piyasaya sürüldüğünü bahane eden hükümet, her yıl mevcutları yenileriyle değiştirmek yoluna giderek bu iki bankayı da atlatıp işini yürütmüş, yani maaşları ödemek amacıyla kaime basmaya devam etmiştir. Ayrıca bugün olduğu gibi iç borçların faizlerini ödeyebilmek için de, kambiyonun yükselmesine hiç aldırmayarak, eskileri yenileme bahanesiyle yeni kaimeler çıkarmaya devam etmiştir. Ve Sultan II. Mahmud devrinin meşhur Darphane Amiri Artin Kazaz'ın Rus savaşları dolayısı ile devlete varidat sağlamak maksadıyla piyasaya sürdürdüğü ayarı düşük beşlikler dış ticarete de bulaştığı için, gümrüklerde büyük kargaşa yaşanıyordu.

Galata'ya ümit veren iki önemli olay

Ayrıca, gerek kaimenin ve gerek beşliklerin kambiyo değerleri her gün değiştiğinden, dış ticaretin finansmanında en önemli vasıta olan remiz ve tretlerin altına bağlı olması isteniyor, bu da talebi düşürdüğü için Avrupa tüccarının işine gelmiyordu. Oysa gerek Union Financière ve gerek Türkiye Bankası kendilerinden beklenilen işlemlerin kaimeler ve beşliklerin tamamen ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu ileri sürerek, bankacılık işlemlerine bir türlü ağırlıklarını koyamıyorlardı. Bu arada iki önemli olay, Galata piyasasında bazı ümitlerin doğmasını sağlamıştı. Birincisi, aşağıda Ceride-i Havadis'ten bir örneğini aktaracağımız hükümete kaime bağışlama olayıydı. İkincisi ise, Amerika'nın kendi pamuğunu kendi fabrikalarında işlemek için İngiltere'ye pamuk satma karan almasıydı. Bunun üzerine çaresiz kalan İngilizler, Osmanlı topraklarında pamuk yetiştirmek için girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Özellikle mesafenin yakın olması dolayısıyla navlun ücretleri düşeceği için, Galata piyasası pamuk üretimi ve ihracı dış ticaret açıklarını kapatmada etkili olacağını öngörmüştü. Bu yüzden, kaimeler ve beşlikler dahil bütün Osmanlı kâğıtlarını elde tutmak yoluna gidecekti.

Kaimelerin altın paraya karşı paritesinin düşmesi, ticaret hacmini düşürücü etkisi dolayısıyla, özellikle Avrupa ile ticaret yapanları sıkıntıya sokuyordu. Bu sebeple, aşağıdaki örnekte görüleceği gibi, zaman zaman bazı tüccarlar ve özellikle ithalatçılar ellerinde birikmiş kaimelerin bir kısmını hükümete bağışlamaktaydılar. Yakılmak şartıyla bağışlanan kaimeler konusunda da ilginç bir örneği Ceride-i Havadis'ten *(sayı 975, yıl 1273-1861)* aktarıyoruz:

"Evrak-ı nakdiye için bir ianei fahire olmak üzere devlet müteahhitlerinden Avrupa tüccarından Bekâroğlu Agop Bezirgân tarafından bu defa Hazine-i Celileye 100 bin kuruşluk kavaim teslim ve kabulü hususu istida kılınıp, evrak-ı nakdiyenin kaldırılması hususunda Saltanat-ı Seniye'nin zuhura gelen ikdâmat-ı aliyesinin umum hakkında olan menfaat-i kesiranesinin cümlenin malûmu olan halât, bediiye ve berriyeden olarak Dersaadet'te icra olan ianenin neşri ve ilanına mübaşeret olunmaksızın böyle bir hizmet-i hamiyetle ibraz eylemesi eser-i sadakat ve himmet-i sahhiyesi olarak mezkûrun harikine (yakılmasına) İrade-i Seniye-i Hazret-i Padişahiyeye müteallik ve şerefsüdur buyurulmuş olmakla..."

Yazıdan anlaşıldığına göre, Agop Efendi iane suretiyle herkesten bir miktar kaime toplanıp, halkın huzurunda yakma kararı alınmadan, 100 bin kuruşluk kaimeyi yakılmak üzere hükümete teslim ederken, herhalde İngiliz lirasının 21 Eylül 1861 tarihini taşıyan kambiyo cetvelinde görüleceği gibi, 100 kuruştan 199 kuruşa çıkmasını, keza Fransız frangının da aynı oranda fırlamış olmasını gözönünde bulundurmuş; kendisi gibi düşünecek tüccarlara örnek olmak üzere böyle bir fedakârlığa katlanmıştır. Zira Agop Efendi için kambiyonun bu şekilde yükselmesi sonucu sadece ithalat durmakla kalmayacak, hükümet ile yürüttüğü müteahhitlik işleri de duracaktı. Nitekim bu kaime işinde benzer fedakârlıkları Galata'nın ünlü ban-

kerleri de yapacaklar ve hepsi sıra sıra dizilerek ardı ardına ellerindeki kaimelerin bir kısmını Agop Efendi gibi hükümete devredecek ve gazete sütunlarında benzer yazılara ve övgülere konu olacaklardır.

Ancak, piyasadaki değer kaybına uğramış olan kaime ve beşlik gümüş bozuk paralar, öyle iane ile falan toplanıp ortadan kaldırılacak gibi değildi. Nitekim gerek Türkiye Bankası ve gerek Union Financière, bu paraların piyasadan nasıl kaldırılacağı üzerinde hükümetle devamlı pazarlıkta idiler. Hele beşlikler, hükümet ile Union Financière arasında çok gergin durumların çıkmasına sebep oluyordu. Zira bu beşlikler ve beşlik hesabına göre çekilmiş tret ve römizler Londra ve Paris'te bütün finans kurumlarında dolaşmaktaydı.

Bilindiği üzere, Union Financière Galata'nın dört önemli bankerinin biraraya gelmesi ile kurulmuş, fakat anonim şirket haline dönüşmesine kadar olan zaman içinde gerçek anlamda bir kollektif şirket olarak kalmıştır. Ancak kurucular her ne kadar Galata'yı kendilerine karargâh edinmişlerse de, ikisi Avusturyalı, biri Fransız ve diğeri Yunan uyruklu olduğu için, o zaman yürürlükte olan kapitüler hükümler uyarınca, Fransız Kanunu'na göre hareket ederek şirketi kurmuşlardı. Ne varki, Fransız Ticaret Kanunu'na göre, anonim şirket olabilmeleri için aynı zamanda şirket yöneticileri olan kurucuların yönetim görevlerini bırakmaları gerekiyordu.

(Ceride-i Havadis, 11 Şubat 1274-1859)

Faizsiz olarak tedavül eden evrak-ı nakdiyenin sahtekârlar tarafından taklitlerinin bol bulunması zımnında, beher sene yeniden tabettirilmiş olan evrak-ı nakdiye ile tebdil olunması nizamının konmasının gereği olarak bu sene dahi yenileme zamanının gelmiş olması dolayısıyle iki defadır bu iş yapılmadığı için ellerinde eski kaime bulunanların mehl-i mezkûr zarfında Hazine-i Maliye'ye getirip tarz-ı cedid üzere tab olunan kavaimle tebdil ettirmeleri ve bu müddetin sona ermesinden sonra da ilgili kişilere dahi geçen Recep ayının onbeş ve Muharrem ayının onsekizi tarihlerinde müzakere ile beyan kılınmış ve mezkûr mahaller muktazi olmuş ise de, henüz evrak-ı atikanın arkası alınmış olduğuna ve bu sahtekârın işlerini bırakıp birtakım ehl-i arz adamların zarar görmesine sebep vermiş olması yüzünden, bundan böyle bir daha temdid olunmamak üzere işbu hesabı Rumi üzere Eylül ayının sonuna kadar bir mehil daha verilerek bu müddet içinde her kimin elinde bu gibi evrak-ı nakdiye var ise yenisi ile tebdil ettirmesi ve hitamı müddetinde yine eski evrak görüldüğü halde kabul ve itibar olunmaması hususunda bu kere katiyyen karar verilmiş olmakla, sonra beyan-ı mazerete mahal kalmamak için, keyfiyetin suret-i katiyyede gereğinin yapılmasına müzakere ile karar verilmiştir.

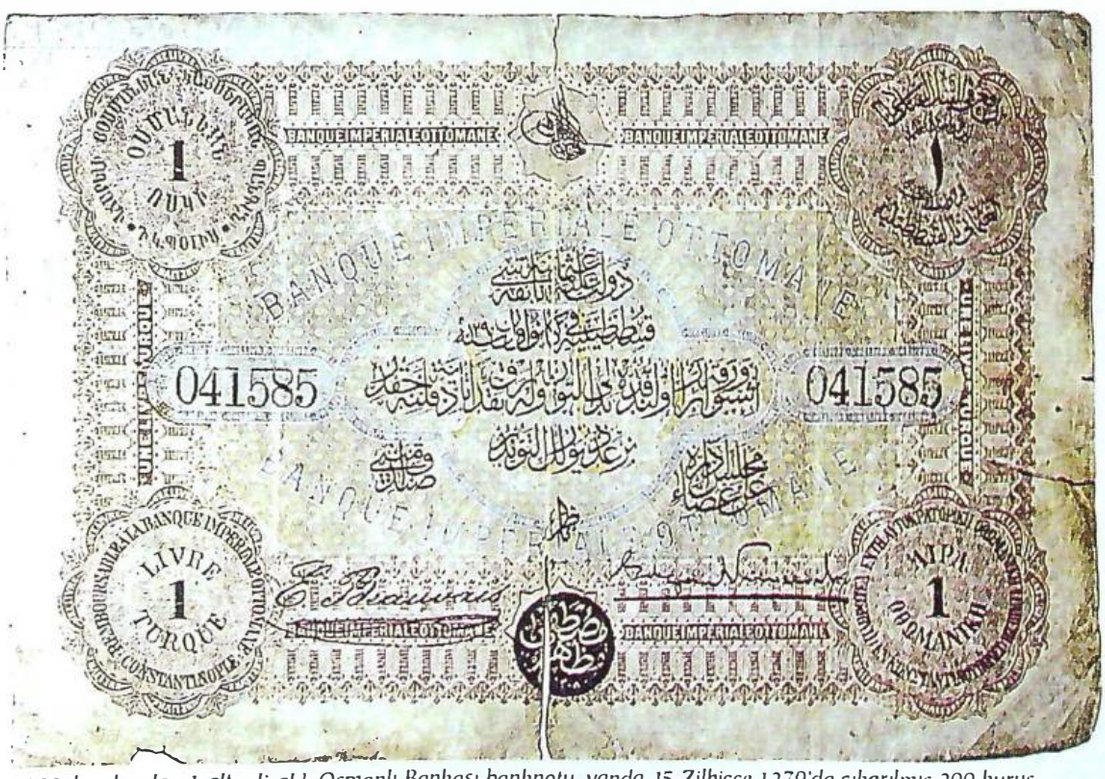

1290'da çıkarılan 1 altın liralık Osmanlı Bankası banknotu, yanda 15 Zilhicce 1279'da çıkarılmış 200 kuruş

Union Financière'in hükümete önerisi

Bu durumda, hukuken meşru kalmak için kollektif şirket olarak faaliyet göstermeleri gerekiyordu. Bu da onları taahhütlerinin riskini asgariye indirmeye zorluyordu. Çünkü kaimelerin kaldırılmış olmasına bağlı olan kambiyoyu başabaş tutmak görevlerini aksatan bir işi de yüklenmiş oluyorlardı. Bu da, hükümete beşliklerin tasfiye edilmesinde kambiyo operasyonlarıyla yardımcı olmaktı. Oysa piyasada geçerli değeri

22 Eylül 1861'de Kuruş
KAİME Olarak Yabancı Paraların Kuru

Altın Türk Lirası	182	20	182	–
İngiliz lirası (1)	199	20	199	–
Rus imperiali	161	10	160	30
20 Franklık altın sikke (2)	158	10	157	30
Hazine tahvili	73.25	–	74	–
Konsolide (eski tertip)	54.25	–	65	–
Sıhhiye	71	30	72	–
Konsolid (yeni)	63	25	64	–
Metal para AGİO'su	695	–	69	–

(1) (2) Altın sikke olarak sterlin 110 kuruş ve 1 Osmanlı altın lirası 24 frank idi. Kaynak: Journal de Constantinople.

100 milyon altın lira değerinde, nominal değeri ise bunun iki katı, yani 200 milyon altın liralık ayarı düşük beşlik para vardı. Böyle bir operasyonun riskini komandit veya şirket olarak yüklenmeyecek kadar deneyimli kimselerdi kollektif kurucular...

Bu durumda Union Financière kurucuları, statülerindeki kaimelerin tamamen ortadan kaldırılmasından sonra kambiyoyu 110'da tutmak görevinin, beşliklerin ortadan kaldırılması şartına bağlanması gibi yeni bir durum çıkarmış oluyorlardı. Gerçekte, beşlikler tamamen kaldırılmadan kaimelerin ortadan kaldırılması hiçbir işe yaramayacaktı. Anlaşıldığına göre, Artin Kazaz'ın beşlikleri Amerika'ya, hatta Güney Amerika'ya kadar -mangır olarak olmasa bile tret ve remiz olarak- gitmişti.

Kaimeler bitince...

Kaimeler bitince, ayarı düşük, fakat ayar ve vezin bakımından birbirinden farklı gümüş beşlikler yine spekülasyonu canlı ve kazançlı tutmaya yetecekti. Aslında bu, bir bakıma dış ticarette daha açık bir şekil alıyordu: Özellikle çiftçiler mallarını ucuza satmış oluyorlardı. Diğer taraftan da tüketim maddeleri ile ziraat aletlerinin fiyatları yükseliyordu. Hele memurlar, maaşlarını kaime ve beşliklerle aldıkları için büsbütün güç duruma girmişlerdi. Köşe sarraflarına para bozdururken uğradıkları zarar yetmiyormuş gibi, maaşlarıyla geçinemedikleri için, maaş kırdırma olayıyla büsbütün perişan oluyorlardı. Gerçekte, memurlar başta olmak üzere, genellikle İslam-Türk uyrukların tüketim toplumundan nasibini almaması, bir bakıma dış ticaret açığının daha da büyümesini önlüyordu. Nitekim, bizzat Abdülmecid son yıllarında saray kadınlarının israfını önlemek için bir dizi tedbir almış, öz kızlarının bile arkasına casuslar koydurmuştu.

Kaimelerin tamamen ortadan kaldırılması, Union Financière'in amacına erişmesi için tek şart olamazdı; yukarıda işaret ettiğimiz gibi, piyasadaki beşliklere bir çare bulunmadıkça, bu dört ünlü ve

güçlü bankerin ne ünleri ne de mali güçleri, İngiliz lirasını 110 kuruşta tutmaya yetecekti. Adı geçen anonim şirket, gerek altın mecidiye ve gerek bu beşliklerin yasal değerleri üzerinden tüccann tretlerini işleme sokacaktı. Bu demek oluyordu ki, Galata'da 60'a satacağını Londra'da 100'den alacaktı. Gerçekte, Darphane-i Amire bu ayarı ve vezni düşük beşlik gümüş paralan topluyor, zaman zaman tam ayarlı beşlik basıp piyasaya sürüyordu. Fakat bu işte yan yarıya zarar etmek de vardı. Bu gerçek karşısında, şirket sahip ve yöneticileri hükümete şöyle bir teklifte bulunmuşlardı:

"Darphane-i Amire 50 veya 60 kuruş eden bu paraları 100 kuruştan almış olursa buna devletin gücü yetmez. Şu anda piyasada nominal değeri 200 milyon altın lira olan ayan ve vezni düşük beşlik var. İşte biz on yılda bu paraları tamamen ortadan kaldırmak için size bir plan teklif ediyoruz. Bu, yılda 20 milyon lira eder. Her yıl 20 milyonluk beşliği Darphane gönderip aynı değerde sağlam para bastırdığınızda, 10 milyon liralık ek bir ödenek yeterli olacaktır. Böylece onuncu yıl sonunda piyasada ayarı ve vezni düşük beşlik kalmamış olacaktır... Oysa bu işi böyle yapmayıp da her yıl bizim zararımız olan 10 milyon lirayı bize ödemiş olsanız, piyasadaki beşlik miktarı aynı kalacağı için, aslında iki misli para ödemiş olacaksınız." Bu durumda, Union Financière'in ünlü bankerleri meseleyi şöyle bir denklem şekline sokmuşlardı:

"Kapital olarak 100 lira, 100 liralık faize eşit oluyordu. Gerçekte verdikleri 100 liralık kredi karşılığında yılda 100 lira faiz almış olacaklardı..."

İşte Union Financière'in tartışma kabul etmez işlevi bu olacak ve on yıl boyunca yatırmış olduğu para kadar faiz elde edecekti. Aslında bu yüzde 100 faiz hikâyesi, kâğıt paraların ve beşliklerin Avrupa ve Galata'da başabaş sayıldığı günlerde, Union Financière yöneticilerinin keşide ettikleri tretlerden kaynaklanıyordu. Bunlar, şimdi 'bu tretlerdeki para yarı yarıya düştü' deyip hükümetten aradaki farkı şu ya da bu şekilde ödemesini istiyorlardı... Sonuçta, tretler olarak ifade edilen 100 milyon liralık sermaye, metal para olarak 100 milyonluk faiz getirmiş oluyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu işte katlanacağı yükün en hafifi, ayarı düşük beşliklerin Darphane'ye yollanıp sağlam ayarlı para basılması karan olarak görünüyordu.

Mala ve yere göre değeri değişen beşlikler

Union Financière yöneticilerinin hükümete bu tekliflerini götürdükleri günlerde, beşlikler her yerde ve her mal için değişik değer taşımaktaydı. Zira, paranın değeri üstünde yazılıydı ama, fiyatlara da bir narh konma-

mıştı. Bu sebeple, piyasadaki darlıklar beşlik olarak fiyatların yükselmesine yol açtığı sürece, Union Financière tüketiciden adeta kendine gelir aktarmış oluyordu... Gerçekte, devletin bu beşlikleri tamamen tedavülden kaldırıp yerine sağlam ayar ve vezinli beşlikleri piyasaya sürmeye gücü olmadığı için Union Financière'nin kurulması istenmişti. Oysa şimdi olan şuydu ki, eninde sonunda bu zararı devlet çekecekti: hem de bu şirkete hiç yoktan en azından on yıl 100 milyon altın lira ödeyerek... Bu para yıllık taksitler olarak devletten çıkacağı için, onuncu yıl sonundaki değerine faiz yükünü de eklemek gerekiyordu. İşte bu daha çok soyguna benzeyen pazarlık, birkaç ay sürecek ve günün birinde Union Financière'in de sonu gelecekti.

15 Zilhicce 1279'da çıkarılmış 200 kuruşluk Osmanlı Bankası banknotu

Gazetelerde çıkan ilan şu idi:

1 Şubat 1860

Bâbıâli'den Resmi Tebliğ:

Bugün İrade-i Seniye gereği olarak aşağıda adları ve görevleri bildirilen kişilerin huzurunda Darphane'de, halka açık olarak 32 milyon 771 bin kuruş değerinde KAİME yakılmıştır.

Esat Mehmet Hasip:.....Maliye Nazırı

Mustafa Zarif Paşa:.....Şüra-yı Devlet Azası, Bâbıâli temsilcisi

İstikraz Sendikası Üyeleri:

Salih Efendi:.....Ticaret Nezareti Müşaviri

P. Falconnet:.....Ottoman Bank Müdürü

Mösyö S. Hanion:.....Banker

Veysi Efendi:.....Kuyud-ı Umumiye Kalemi Şefi

Osmanlı Devleti'nin "Merkez Bankası" İhtiyacı

19. yüzyıl ortalarında Avrupa'nın iki güçlü sanayi ülkesi, İngiltere ve Fransa, devletin güçlü merkez bankalarına rağmen, zaman zaman, özellikle ithalatın özelliği ve Osmanlı İmparatorluğu'na bu ülkelerden yapılan ihracatın finansmanına reeskont işlemleriyle katılmaları dolayısıyla çok zorlu günler yaşamışlardır. O günlerde İngiltere ve Fransa, kentlere aktif nüfusun hızla akması sonucu, buğday ve hatta Amerikan unu ithal etmek zorunda kalmışlardı. Aslında, altın para ile ithal ettikleri buğdayı, unu içeride ekmek, çörek gibi meteliklerle satılan mallara dönüştürdükleri için, her iki banka da bundan büyük zarar görüyordu. Zira, ekmek alırken tüketenin fırına ödediği bakır ve gümüş meteliklerin altın paraya konvertibilitesi çok zordu. Bozuk paralar, mecburi tedavül esasına göre işlem gör-

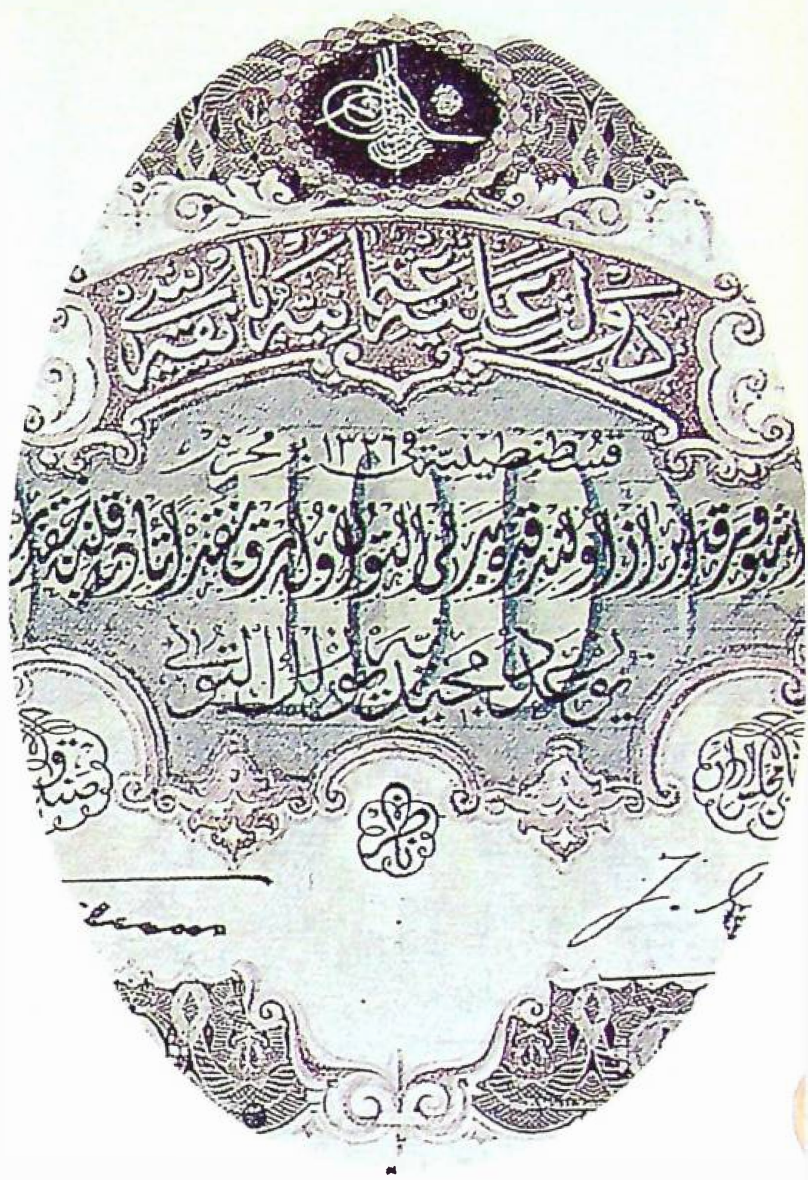

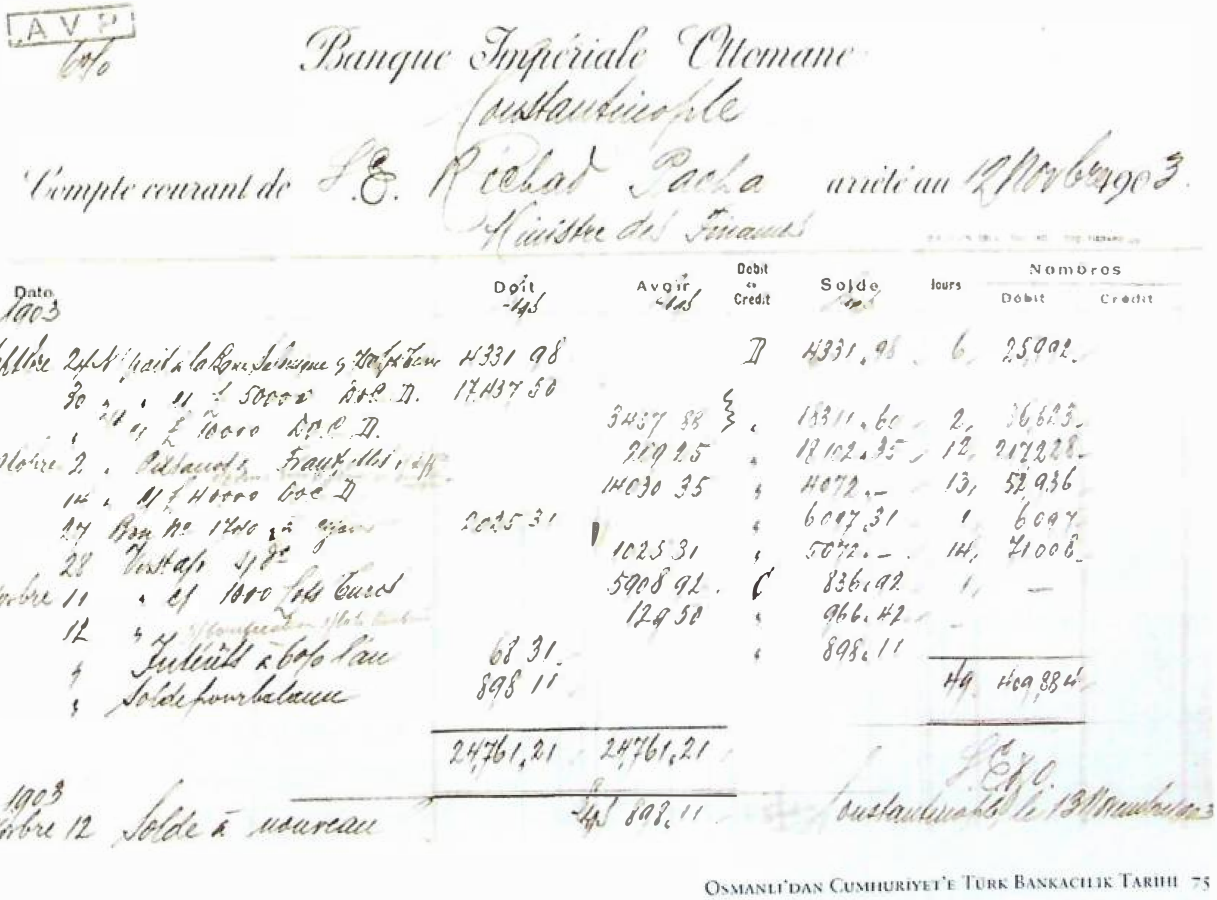

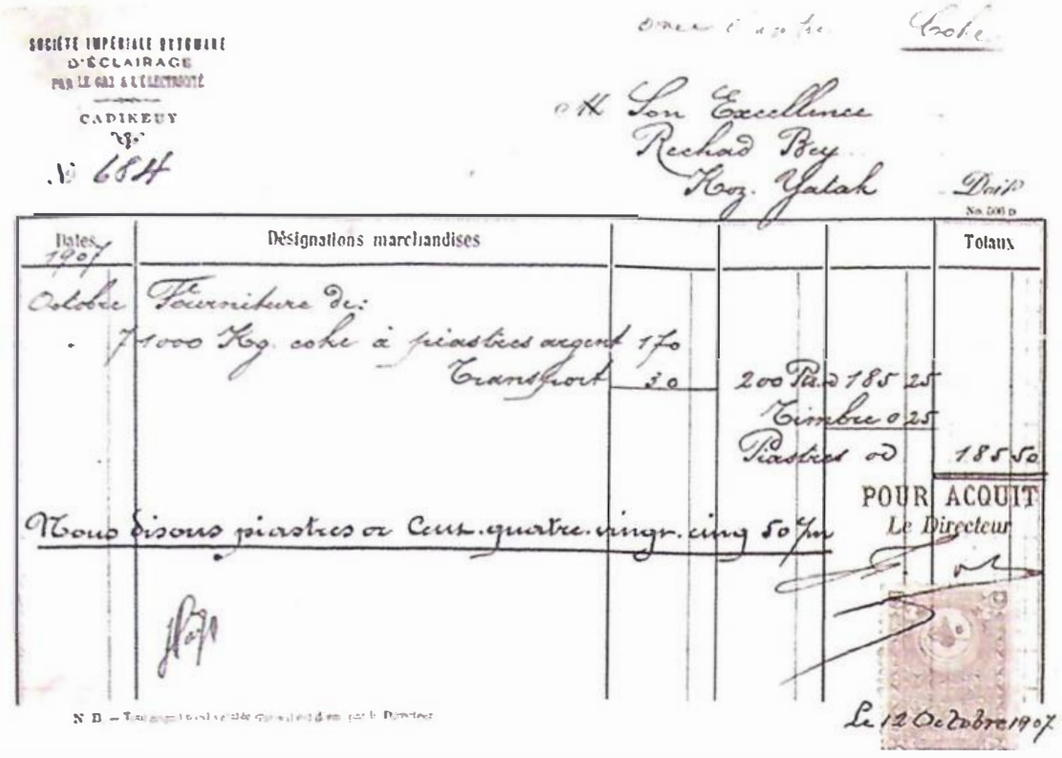
SOCIÉTÉ IMPÉRIALE OTTOMANE D'ÉCLAIRAGE PAR LE GAZ & L'ELECTRICITÉ
CADIKEUY
No 684
Son Excellence Rechad Bey Hoz. Yalak
Dates 1907
Désignations marchandises
Totaux
Octobre Fourniture de:
7000 Kg. coke à piastres argent 1.70
Transport 30
200 Pias 185 25
Timbre 0.25
Piastres 00 185 50
POUR ACQUIT
Le Directeur
Nous disons piastres cent.quatre.vingt.cinq 50/m
Le 12 Octobre 1907

mekteydi. Bu sebeple. merkez bankaları kendilerini kurtarmak için ihracatı teşvik etmek zorundaydılar. Onları ancak ihracat ile sağlanan altınlar. kasalarında yığılan çeşitli tüccar senetlerinden kurtarabilirdi.

Oysa Osmanlı ihracatında görüldüğü gibi. pek de beklenileni elde edemiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'na Fransa ve İngiltere'den ihraç edilen her nevi kumaş ve bez de içerde altına ve has gümüş paralara dönüştürülme özelliğini kaybetmişti. Örneğin bir Osmanlı altını ikiyüzün üstünde kuruş kaimeye yükselmişti ve bu mallar içerde ayarları düşük. mecburi tedavül özelliğini koruyan gümüş beşliklerle satılabildiği için, perakendeciler, toptancılar, ithalatçılar, ihracatçılar arasında bir ödeme keşmekeşi alıp yürümüştü.

Banque de Turquie çıkmazda

Açıldığı günden itibaren en önemli ve en kazançlı faaliyeti tüccar senetlerinin İngiliz ve Fransız merkez bankalarında iskonto edilmesi için aracılık olan Banque de Turquie de bu durumda çıkmaz bir yola girmiş oluyordu.

13 Kasım 1861 tarihli "Journal de Constantinople"da Banque de Turquie ile ilgili bir yazıya rastlamaktayız.

Journal de Francfort gazetesinin Londra muhabiri, yorumunda Banque de Turquie olarak bilinen. İngiliz-Osmanlı ortaklığıyla kurulmuş olan bankanın faaliyetini tatil etmesini ele almıştır.

İngiliz muhabiri, Osmanlı'da iki bankanın daha battığına işaret etmektedir. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya savaşından muzaffer çıktığı 1856 yılında kurulmuştu. Osmanlı ülkesi, bu savaş sonunda bütünlüğünü korumak olanağını elde edince, müttefikleri İngiltere ve Fransa İstanbul'da güçlü bir finans kurumu kurmak ve bu sayede iç ve dış ticaretin finansmanı kadar. devlet maliyesinin güçlenmesini sağlamak istemişlerdi.

Reşid Paşa'nın sadrazam olduğu günlerde, ömrünün ve çalışma hayatının büyük bir kısmını Doğu'da geçirmiş olan Mösyö Wilkins'in, bir Banque Imperiale Ottomane kurmak teşebbüsü İstanbul'da çok olumlu karşılanmıştı. İngiltere'nin en güçlü finans kuruluşları ile Fransa ve Almanya'nın tanınmış kapitalistleri, böyle bir teşebbüse katılmayı büyük bir coşkuyla kabul etmişlerdi.

Bu banka ile ulaşılması istenen ilk hedef şuydu: Oniki bin sterlin sermayeli bir devlet bankası kurmak. Bankanın merkezi İstanbul'da olacak ve yönetim kurulu İngilizler, Fransızlar ve Almanlardan olmak üzere. her birinin üçte bir oranında katılımıyla oluşacaktı. Sermayenin dörtte biri de hemen ödenmiş olacaktı. Çıkarılan ferman ile bu bankanın yatırılmış sermayesine oranlı olarak banknot ihracına izin verilmişti. Banka bütün devlet vergi ve harçlarını tahsil edip Hazine'ye matlup yazacak ve bundan küçük bir yüzde alacaktı. Bu suretle, bankanın Osmanlı Hazinesi ile olan ilişkileri, tıpkı İngiltere Bankası'nınkine benziyordu. Nihayet son iş olarak piyasada tedavülde bulunan kaimeleri ve diğer kâğıt paraları çekmek, bankanın üstleneceği önemli bir iş oluyordu.

Banque de Turquie ne yapmıştı?

Bu arada, kaimelerin devamlı değer kaybedip kazanması, hükümetin istekleri arasında maalesef yer almıyordu. Oysa, hükümetin 'Banque de Turquie'den istedikleri bunlardı. Peki, bu banka ne yapmıştı?

O günlerde kaimelerin İngiliz ve Fransız paralarına göre yüzde 25 değer yitirdiğine ve İstanbul'da bu kâğıt paraların miktarını bilen olmadığına işaret etmek yerinde olur. Bu arada, İstanbul'da bazı bankerler ellerindeki gümüş beşlik karşılığı olan senetleri küçük bir agio ile kaimeye dönüştürmeyi kendileri için kârlı bir iş haline getirmişlerdi.

İşte, bu konuda, bu iş için kurulmuş komisyonun üyelerinden birinin yaptığı yorum:

"Beşlik olarak ödenmiş ve beşlik olarak devredilebilecek aşar iltizam bedellerinin kaime karşılığı beşlik verilmesi (neden olduğu bilinmiyor) şeklindeki yeni operasyon ile hiçbir ilgisi yoktur. Biri ticari bir işlem iken, ötekı bir Havyar Hanı (Borsa) işlemidir. Türkiye Bankası olarak, bu paralarla spekülasyon yaptınız, oysa buna hiç ihtiyacınız yoktu. Zira kontratınızda hangi paraları tahsil edebileceğiniz ve hangi cins paraları tediyede kullanabileceğiniz yazılı idi.

Elinizde bulunan metal paralarla âşar vergisinin başarısı oranında spekülasyon yaptınız. Aynı şekilde, Mires Kredisi'nin başarısızlığından da faydalanmak üzere, spekülasyona giriştiniz. Mires Kredisi'nin etkisi sebebiye kambiyodaki değişmeler sizin lehinize olmadı. Siz de aynı şekilde İstanbul halkının durumuna düştünüz. Şayet onların isteyecek bir şeyleri olursa sizin de olabilirdi."

Bu banka, âşar vergisinden topladığı gümüşleri aynı tür para ile yapmayı taahhüt ettiği ödemelerinde kullanmak yerine, kaime ile beşlik gümüş arasındaki borsa farklarını değerlendirmek için bunları elde tutmuş ve taahhütlerini yerine getirmemek için bir sürü bahaneler ileri sürmüştür.

Journal de Constantinople da Banque de Turquie'nin kapanma sebepleriyle ilgili yazı karşısında söylenecek bir şey olmadığını ifade etmekte ve Fransız Bankası'nın kaimeler ve beşlikler gibi altın paraya, yani uluslararası ödemeler için gerekli olan altına bağlı bütün kâğıtlarda, Galata'nın borçlularına davranışını haklı bulmaktadır.

Fransız Merkez Bankası ve Galata piyasası

Tarihçilerimiz, 1830'lann başında Fransa'nın Cezayir'i istilasını, Osmanlı devletinin eyaleti olan bu ülkenin temsilcisi olan beyin Fransız elçisiyle tartışması sonucu elindeki sinekleri kovmaya mahsus tüylü sopayla elçiye saldırmasına ve elçiyi sözle de hırpalamış olmasına bağlarlar. Oysa mesele tamamen iktisadidir. Fransa, işgücünün kentlere akını dolayısıyla Cezayir buğdayına ve pamuğuna göz koymuştur. Gerçekte, Cezayir'e yerleşmiş Osmanlı uyruğundaki Musevi tüccarlar, bu buğday ihracat işini düzenlemişlerdi. Buğday taşıyan gemiler Fransız-Osmanlı donanması işbirliğiyle hâlâ Akdeniz'de dolaşan korsanlardan korunarak, Marsilya'ya düzenli seferler yapmaktaydı. Daha önce açıkladığımız gibi, Fransa'da ekmeğin bakır ve gümüş meteliklerle satılması, buna karşılık buğdayın altın para ve külçeyle satın alınması ortaya yeni bir iktisadi sorun çıkarmıştı.

O günlerde, Cezayir'e yerleşmiş olan Osmanlı yöneticileri ve aileleri de dahil olmak üzere halk, çok basit bir hayat sürmekteydi. Bu sebeple, satılan buğday karşılığında Fransa'dan mal almak gibi bir oluşum beklenmiyordu. Durum, o

Ottomanisches Kaiserreich.

Prämien Anleihe

von

792,000,000 Franken.

EMISSION

von

1,980,000 Obligationen

von

400 Franken nominal.

Obligation auf den Inhaber lautend

von 400 Franken

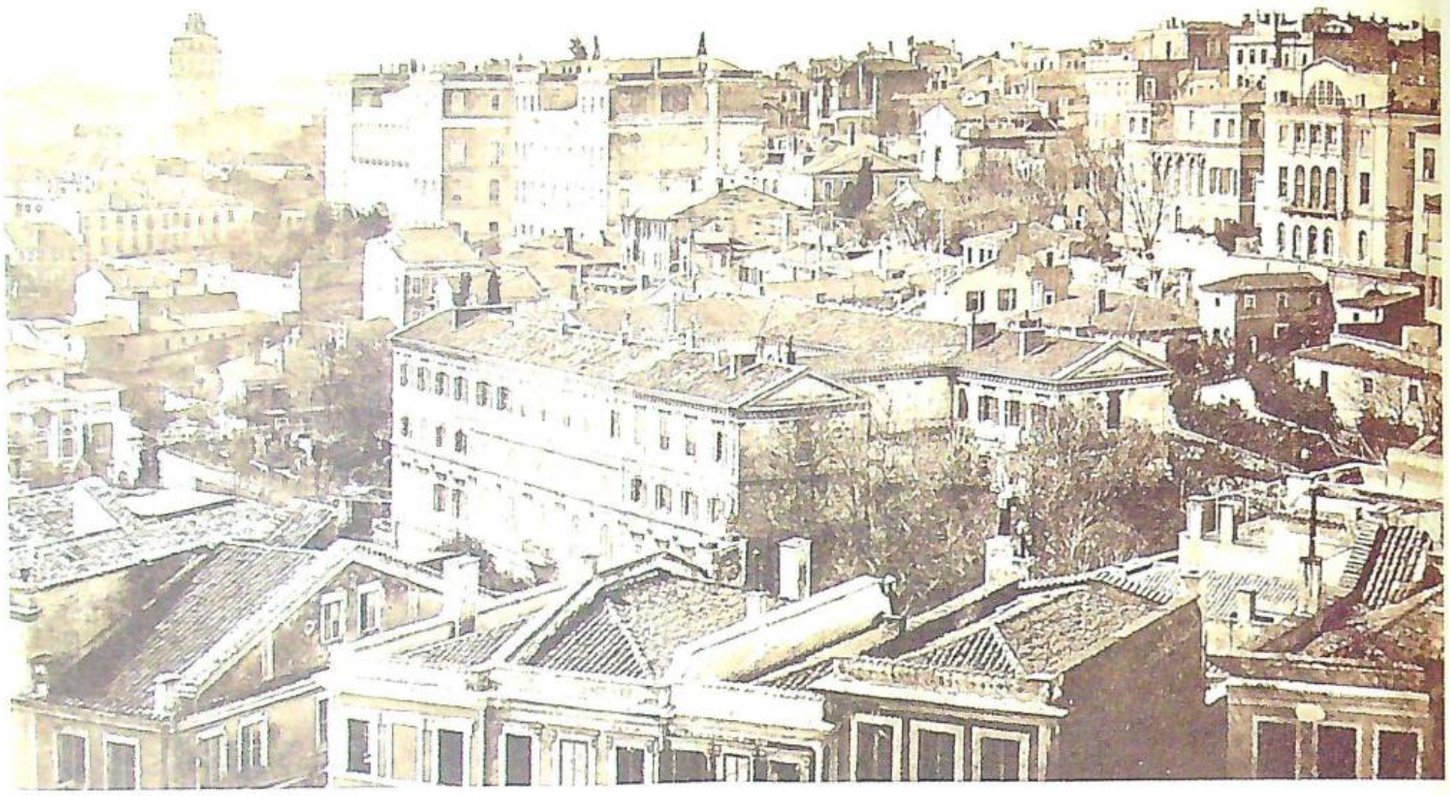

yıllarda Sultan II. Mahmud yönetimindeki Osmanlı ülkesinin başkentinde bile farklı değildi. Gedik esnafı ve üreticiler, kendilerini destekleyen yeniçeriler ortadan kaldırılmış olmasına rağmen, hâlâ yabancı mallara karşı direniyorlardı. O kadar ki, İkinci Mahmud'un kendi tüc-canna limanda ve gümrüklerde müşkilat gösterildiğini ifade etmek ve çare bulmasını istemek için huzuruna çıkan Fransız elçilerinin saray trafiği günlük olağan olaylar arasına girmişti. Bir gün İkinci Mahmud dayanamayarak elçi gittikten sonra yanındakilere *"Şu Fransız elçinin kibar ve asil bir adam olduğu her halinden belli, ama gel gör ki üç lafın ikisinde çorbacı işinden bahsediyor"* gibi bir cümleyi ağzından kaçırmıştır. Elçilerin neden artık çorbacı (esnaf, tüccar) olduğunu, ancak ondan sonraki padişah Abdülmecid anlayacaktır.

23 Kasım 1861 tarihli Journal de Constantinople'da çıkan bir inceleme yazısında, Fransız Merkez Bankası'nda yapılan reform ve yeni politika arayışlarından sözedilirken, bu banka için Akdeniz ve Orta Doğu ticaretinin önemi de vurgulanıyordu. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan mallardan fazlasını aynı ülkeye satmak da tıpkı bunun tersi gibi büyük tehlikeler arzetmekteydi.

Örneğin, Fransız Merkez Bankası'na muhatap olabilecek bir Türk Merkez Bankası kurulamadığı müddetçe, bu tehlike devam edecekti. Örneğin, Cezayir örneğinde olduğu gibi, Fransa bu Akdeniz ülkesinden aldığı buğday, yün ve pamuk karşılığı mal, yani sanayi ürünleri satamadığı takdirde, ithalatı altın ve has gümüş parayla ödemek zorunda kalacaktı. Osmanlı İmparatorluğu için ise durum, tersine bir gelişme göstermişti. 1839 yılındaki Ticaret Antlaşması'ndan sonra Fransa'nın bu ülkeye ihracatı, ithalatının iki mislini aşmıştı. Bu farkı, Osmanlılar altın, has gümüş ya da altına tam anlamıyla çevrilebilen banka, tüccar ve banker kâğıtları ile ödeyemediklerinden, ihracatçı Fransız tüccarları ellerindeki remiz ve tretleri iskonto ettirmek üzere bankanın kapısına yığılıyorlardı. Bu duruma bir çare bulmak ve bu tür kısa vadeli senetleri konsolide etmek için, Osmanlı hükümetinin araya girip devletin hiç olmazsa aldığı top tüfek ve devletin tüketeceği bazı ithal mallarının karşılığı olarak, aracı tüccar ve bankerlerin elindeki senetleri konsolide etmek üzere, Batı finans piyasalarına çıkarak dış istikraz sağlaması gerekiyordu.

Yedi yılda üç dış istikraz

1854'ten 1861'e kadar üç kez dış istikraz yapılmış ve dördüncüsü, olan Mires Kredisi Fransız Merkez Bankası'nı güç duruma sokmuştu. Zira, Osmanlı devletinin iç borçları, bu arada iç borçların en önemlileri olan kaimeler ve ayarı düşük beşlik gümüş paralar ve çeşitli adlarla çıkarılan iç borç tahvilleri toplamının önemli bir kısmı, özellikle

Fransız tüccarlarının ve Merkez Bankası'nın elinde kalmıştı. Böyle bir duruma çare olmak yeni bir dış istikraz kadar, içerde Avrupa merkez bankalarının bir uydusu, bir şubesi gibi çalışacak bir Osmanlı Merkez Bankası arayışlarına gidilmişti. İşte tasfiye sürecine giren Banque de Turquie'nin böyle bir banka olması gerekiyordu. Fakat bu banka kaime ve beşlik gümüş paraların çıkardığı sorunları ortadan kaldırmak için kurulduğu halde, kurucuları "daha aktif olmak gerekir" diyerek bu iki tür para üzerine spekülasyona girmişlerdi.

Bu yolla ithalatın daha da artmasına yol açıp işi çözümsüz hale getirmişlerdi. Bu bankanın Mires Kredisi'nin başarısı üzerine bina edildiği ve bu kredinin başarısız kalması sebebiyle faaliyetini tatil ettiği iddiası asla gerçek değildir.

Fransa ve İngiltere'nin, hatta Almanya'nın Osmanlı ülkesinde bir merkez bankası kurulmasını istemeleri aslında, yukarda açıkladığımız gibi, kendi merkez bankalarının riskini azaltmak kadar, bu memleketin ithalat ve ihracatının kendi ulusal çıkarlarına uygun bir şekilde yürümesini sağlamak isteğine dayanıyordu. Daha açık bir ifadeyle, bu ülkeye ithalatlarının üstünde ihracat yapmak istiyorlardı. Bu durumda ortaya çıkacak Osmanlı tediye açığını da kendi kontrolleri altında olacak bir Osmanlı Merkez Bankasının reeskont, remiz ve tret operasyonlarıyla çözmeyi, bakiyeleri konsolide edilmiş dış borçlar haline getirmeyi planlıyorlardı. İlerde Osmanlı Bankası'nı konu ederken, bu projelerinde ne kadar başarılı olduklarını göreceğiz.

Sahte kaimelerin basılışı ve piyasaya sürülmesi

Aşağıya aktardığımız, 1861' de yarı resmi "Ceride-i Havadis" gazetesinde yayımlanan yazıdan anlaşıldığına göre, Avrupalı devlet ve finans adamlarının sandığı gibi kaime basan yalnız Osmanlı hükümeti değildi. Bir sürü Avrupalı ve hatta Amerikalı, sırf bu işi yapmak için İstanbul'a gelmişti. Yazıda sözü geçen ve Sicilyalı olmakla birlikte Sardunya devleti uyruğunda bulunan Bianchi adlı İtalyan, Amerikalı ortağıyla şebeke oluşturarak Batılı finans âleminin kurduramadığı banknot bankasını, etrafına aldığı gözüpek İtalyan sabıkalılarıyla kurmuştu. Osmanlı hükümetinin bir Amerikalıdan satın aldığı kaime matbaasında basılmakta olan kâğıt paraların hiç farkedilmeyecek benzerlerini piyasaya sürmüş ve yakalanıncaya kadar geçen sekiz yıl içersinde İstanbul'da kışın Maçka'da bir köşkte ve yazları da Emirgân'da bir yalıda yaşamıştı.

Ceride-i Havadis'ten:

"Devlet-i Aliye'nin evrak-ı nakdiyesini takliden bir vakitten beri üç dört cins kalp kaimelerin sürülmekte olduğu görülmesi ile buna cesaret eden kalpazanların ve piyasaya sürücülerin yakalanmalarına polis tarafından fevkalâde dikkat ve ehemmiyet verildiği halde, kalp kaime sürülmekte olan Tekfurdağı (şimdiki Tekirdağ) sakinlerinden Yorgi adındaki şahıs, Beyoğlu zabıta memuru izzetlû Hasan Efendi tarafından ele geçirilip, icra olunan istintakda mezkûr kaimelerin asıl kalpazanı Sardunya devleti tebasından Bianchi olduğunu söylemiş ve kendisi sürücüsü bulunduğunu itiraf etmiştir. Aynı polis efendinin işin başı Bianchi'yi de ele geçirdiğinden makine ve edevatın nerede bulunduğu sual edildiğinde, Amerika devleti tebasından Doyle Demancini'nin Tarlabaşı'ndaki hanesinde olduğu ortaya çıkması ile adı geçen haneye varılıp yeni basılmış yirmilik kaimeler ile makinesi ele geçirilmiştir. Ayrıca yeni yüzlük altın ve çeyrekleri taklit etmek için başka ve İngiliz ve Fransız liraları ile Karambisa altınlarını takliden kalp akçe imal eylemek için bir başka makinalar bulunarak cümlesi cenah-ı zabıtaya götürülmüş ve adı geçen sahtekâr olduğunu itiraf ve imza eylemiş olduğu için takımı ile zaptiyeye götürülmüştür."

Banque de Turquie'nin tasfiyesi

Üçüncü devlet bankası denemesi olan "Türkiye Bankası" yani "Banque de Turquie"nin tasfiyesi yeni bir devlet bankası arayışlarının yine Batıdan destek görmesini hızlandırmıştı. İşte o günlerde İngiltere hükümeti, yeni Padişah Abdülaziz'in özellikle dış ticarete, serbestliğe devam ve Osmanlı devletinin gelir kaynaklarını değerlendirme konusundaki yeni politikasını oluşturmaya yardım amacıyla İstanbul'a Foster ve Hobart adlarında iki uzman maliyecisini göndermişti. Bunlar İstanbul'da Mires Kredisi'nin doğurduğu sonuçları inceleyecek ve Osmanlı Devleti'nin vergi kaynakları hakkında bir rapor hazırlayacaklardı. Vergi konusunda hazırlanan rapor ümit vericiydi. Osmanlı vergi gelirleri, iltizam usulünün kaldırılıp, vergi toplama işlerinin Batı tarzında düzenlenmesi yoluyla, üç ile beş kat arasında artabilirdi. Hatta bu sayede piyasadaki kaimeleri bir yılda kaldırmak bile mümkündü.

Foster ve Hubart'ın raporları Avrupa finans çevrelerini rahatlatmıştı. Hele aynı günlerde Avrupa ülkeleriyle yapılan yeni ticaret antlaşmasıyla transit mallar için gümrük resminin sıfırlanması, Orta Doğu ve özellikle Karadeniz ticareti için yeni ufuklar açılacağını müjdeliyordu. Bunun üzerine Batılı çevreler, ellerindeki kaimeleri ve kaime ile ödenecek çeşitli senetleri tasfiye etmek üzere Osmanlı ülkesine yeni bir dış kredi verme hazırlıklarına girişeceklerdi.

Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu ve İlk Yılları

Osmanlı Devleti'nde ithalatın ihracatın iki katını aşması, sadece bir tediye açığı ve bu açığı kapamak endişesini doğurmuyor, müdahalelerin sanayi ülkeleri lehine gelişmesine de engel oluyordu. Oysa, bu ülkeler mal satmakla yetinecek durumda değildi; hammaddeye ve bu arada tütün, tuz gibi maddelere de ihtiyaçlan gün geçtikçe artıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'ya pamuk ihracatını durdurması ve buharlı gemilerin sefere konmasından sonra, mesafe dolayısıyla, Akdeniz pamuğu için ödenen navlun fiyatının ABD pamuğuna ödenen navlunun beşte birinde kalması, özellikle İngiltere'yi Akdeniz'de yeni pamuk alanlan aramaya yöneltmişti. Tuzun kimyasal bir girdi olarak kullanılmaya başlanması ve bu arada tütün içenlerin Avrupa'da her yıl yüzde 10'a yaklaşan bir oranla artması, dolayısıyla Osmanlı tuzlarına ve tütünlerine talebin yükselmesi, sanayi devrimi ülkelerinin Osmanlı ekonomisi ve dış ticaretiyle yeni baştan ve tamamen eskisine ters düşen bir biçimde ilgilenmelerine sebep olacaktı. Artık, eski merkantilist zihniyet geride bırakılarak, mübadele hadleriyle hedefe varmak yolu açılmış olacaktı. Şöyle ki, tuz, pamuk, tütün, incir, üzüm, palamut, afyon gibi tarımsal maddeler ithal edip her türlü sanayi maddesi ihracı sayesinde zenginleşme yolu açılmıştı. Bu suretle, sanayide işçi-işveren çatışmalarına ve işçi sendikalarının gelişmelerine karşı bir güç oluşturabilecekti.

Neden Osmanlı Bankası?

İşte bu hedef içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda banknot ihracı tekeli sorunu önem kazanıyordu. Konu, Avrupa finans kapitali yönünden de önemliydi. Zira 1845'ten beri Osmanlı hükümeti ilk önce faizli, sonra da faizsiz kaimelerle, ardından çeşitli adlar alan, o günlerde "Konsolid" denilen ve bütün finans aleminde spekülasyona en elverişli tahvilat olarak ün yapan bonoları ile iç piyasasında faiz haddini düşürmeyi başarmıştı. Gerçekte bütün bu kaimeler ve bonolar, gerek Ga-

Sultan II. Abdülhamid döneminde 1 Muharrem 1326 senesinde hazırlanmış bulunan 5 liralık Bank-ı Osmani banknotu

lata bankerlerine ve gerek Avrupa finans kapitaline spekülasyon kârları sağlamıştı; ama, işin büyük riski olduğu da ortaya çıkıyordu. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin elinden bu olanağı almak ve Osmanlı ülkesini finans kapital bakımından elverişli bir alan haline getirmek için, kurulacak bankayla riskleri ve getirileri kendi kontrolleri altına almak istiyorlardı.

Fakat Batılı devlet adamları, sanayiciler ve finans kapitalinin Osmanlı Bankası'ndan asıl bekledikleri, dış borç ile dış ticaret açıklarının yol açtığı tediye açıklarıyla ana para ve faizlerini garanti etmekti. Bunun için hükümetin bu bankada bir hesabı cari açması ve bu hesabı carinin dış ve iç alacaklılarını koruyucu bir nitelik taşımasını istiyorlardı. Zira Osmanlı Devleti Tanzimat'tan beri Galata piyasasına olan borçları ile Avrupa'ya devlet olarak yaptığı borçların ana para ve faizlerinin ödemede hiç de arzu edilmeyen aksaklıklar ve gecikmelere sebep olmuş, bunlara bağlı bileşik faiz hesaplarının Osmanlı yetkililerine bir türlü kabul ettirilememesi dolayısıyla, siyasi anlaşmazlıklar bile çıkmıştı. Bu temerrüt faizini ya da halk dilindeki anlatımla faizin faizini ödemek zorunda kalan Osmanlı hükümetlerinde nâzırlar da kendi aralarında tartışıyorlardı.

Bankanın kuruluşundan beklenen yarar

Osmanlı Bankası'nın kuruluşundan beklenen yararlardan Osmanlı hükümeti yönünden en önemlisi, iltizam usulünün yol açtığı zararların kısmen olsun giderilmesiydi. Tarımdan alınan âşar, ağnam, gibi vergiler devlet gelirinin yüzde 80'ini oluşturmaktaydı. Bunlar müzayede yöntemiyle iltizama veriliyordu. Genellikle Galata bankerleri ilk mültezim olarak iş kapatıyor ve hükümete peşin olarak bir miktar para verip haklarını ikinci mültezimlere, yani vilayetlerdeki sarraflara devrediyorlardı. Onlar da köylü ile karşı karşıya gelmemek için haklarını muteber kişilere, genellikle ağalara devrediyorlardı. Böylece köylünün, yani asıl üreticinin ödediği verginin ancak yarısı, hatta bazan dörtte biri hükümetin kasasına giriyordu.

Osmanlı Bankası'nın kurucularını en çok ilgilendiren husus buydu. Zira iltizam usulü Avrupa'da da uzun yıllar denenmiş, 17. yüzyıldan başlayarak da merkezi devletlerin maliye örgütlerinin kırsal kesimlere kadar uzanacak güce erişmeleriyle ortadan kaldırılmıştı. İşte şimdi Osmanlı Devleti'nde bu bankayla vergilerin toplanması da sağlanacaktı. Bu yolla Avrupa finans kapitali, yeni bir tür mültezim olarak Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş oluyordu. Osmanlı Bankası, eski mültezimlere göre küçük sayılabilecek bir harç ya da komisyon alarak vergileri tahsil edecekti, ama gerçekte bunun için tuttuğu cari hesapta Osmanlı hükümeti devamlı borçlu durumda kalacağı için hükümet bankaya devamlı olarak faiz ödeyecek ve yine vergi gelirlerine başkalarını ortak etmiş olacaktı.

Bu arada banka kısa zamanda kırsal merkezlerde dahi şubeler açacağı ve mahalli sarraflar banka temsilciliğinden istifade ederek çiftçilere vergilerini ödemek için de kredi sağlayacağı için, eski mültezimler devrinde olduğu gibi, köylünün elinden çıkan ile devlete varidat olan para arasındaki fark devam edecekti. Ayrıca, bankaya istediği garantiyi verebilecek durumda olabilenler, sadece mahalli sarraflar olacağı için, her kredi işleminde bu sarrafların payını hesaba katarsak, çiftçi yönünden pek fazla bir gelişme kaydedilmiş olmayacaktı.

Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa

Osmanlı Bankası'nın kuruluşuyla ilgili formaliteler ve hükümetle bankanın arasında geçen yazışmalar, görüşmeler, mukavelelerde bağlanan esaslar hakkında şimdiye kadar yazıp çizenler, bu bankanın kuruluşu sırasında Mustafa Fazıl Paşa'nın Maliye Nazırlığı görevini yürüttüğünü hatırlatarak, yorumlar yapmaktan kaçınmışlar ya da bu olayı ve arkasındaki

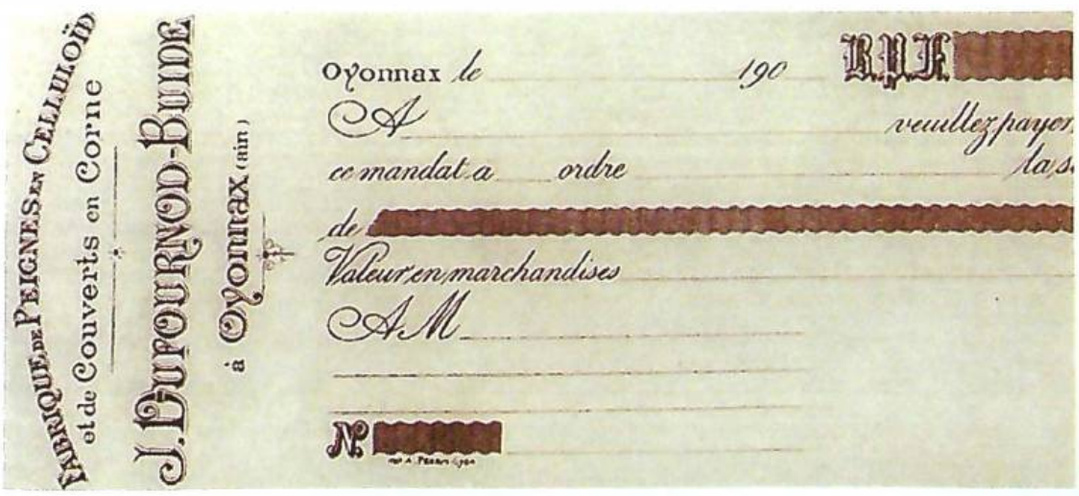

Mustafa Fazıl Paşa

gerçekleri araştırma merakına kapılmamışlardır.

Oysa, zamanına Osmanlı padişahları kadar damgasını vuran ve imparatorluğu yıllarca sarsacak ve 1908 ihtilaliyle son bulacak "Jön Türk" hareketinin kurucusu, yürütücüsü ve en önemlisi finansörü olan bu ünlü kişinin Maliye Nazırlığı sırasında, Osmanlı Bankası'na Osmanlı Devleti'nin egemenliğine gölge düşürecek banknot ihracı yetkisi verilmesi çok anlamlıdır ve bize kalırsa ciltlere sığmayacak kadar çok araştırmayı gerektirmektedir.

Mustafa Fazıl Paşa, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olup kardeşi İsmail Paşa'dan dört saat sonra dünyaya geldiği için Mısır'a hidiv olma hakkını yitiren bir kişidir. Maliye Nazırı olduğu günlerde, Mısır veliahdı olarak hakkı olan geliri yanında, pamuk ve şekerkamışı tarlaları ile şeker üreten bir fabrikanın getirisi, Avrupa Bankası'ndaki mevduatı ve en kârlı Avrupa fabrikalarının hisse senetlerini içeren portföyü ile geliri Maliye Bakanı olduğu günlerde Osmanlı Padişahı Abdülaziz'den bile kat kat fazla olan bu adam, bir taraftan parası ile peşinde sürüklediği birkaç aydın ile devrimcilik oyunlarına da girecektir.

Fakat Mustafa Fazıl Paşa'nın, iki defa Maliye Nazırı olduğu halde, para, hesap, hele bileşik faiz işinden pek anlamadığı da ortaya çıkmaktadır. Mısır'daki şeker fabrikasının müdürü Sakakin'i İstanbul'a çağırarak, devlet borçlarının faizlerini ve bu arada bileşik faiz işlemlerini, devleti bir bütçeye kavuşturarak gelir ve giderleri zaman içinde denkleştirme tedbirlerini öğrenmeye başlamıştı. Osmanlı Bankası'nın kuruluş günlerinde Sakakin'in Paşa'nın yanında olması, bu adamın Osmanlı Bankası kurucuları ile ilişki kurup kurmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Zira Osmanlı Bankası'na kendi nam ve hesabına, istenildiği zaman altın veya altına çevrilebilir yabancı paralarla cari kambiyo üzerinden banknot ihracı hakkı vermesi, senyöraj hakkını bedelsiz olarak bu bankaya devretmek anlamına geldiği için, böyle bir maddenin kabulünde Sakakin'in Paşa'yı ikna edebilmesi için Osmanlı Bankası kurucularıyla nasıl bir ilişki içine girdiğini kestirmek güç olmasa gerek.

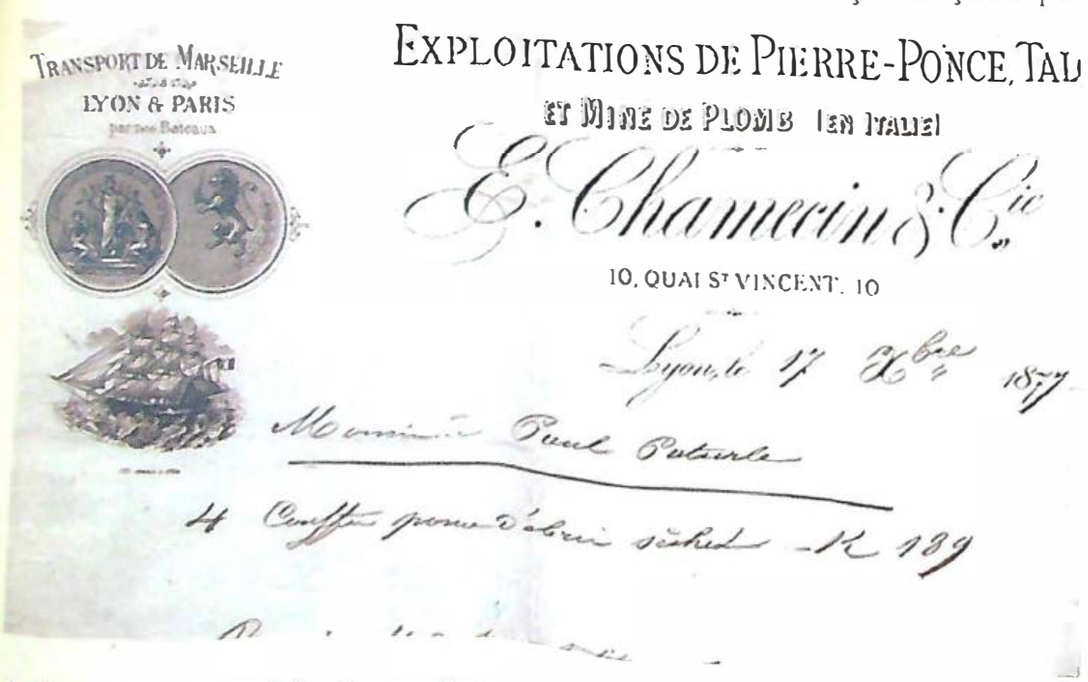

Düzenlenen devlet bütçesi

Bu arada Paşa, Osmanlı Bankası'nın devlet namına topladığı vergileri ve yaptığı ödemeleri yazdığı bir cari hesap defteri tutmasını sağlayarak, içerideki bankerlerin yüksek faizinden kurtulmasının müj-

desini padişaha verince, Abdülaziz tarafından çok kıymetli bir enfiye kutusuyla ödüllendirilmekle kalmamış, bir müddettir aksayan Mısır geliriyle ilgili ödemeler için de garanti sağlamıştır. Devleti bir bütçeye kavuştururken, maalesef kendi bütçesini bir türlü denkleştirme olanağını bulamamıştı. Zira müsrif bir adam olarak kalmayıp, soylu bir kişi, bir prens olduğu halde, bir anlatıma göre, kapıcı çocuklarıyla bir olup devrimcilik oyununun kaptanı olacaktı.

Gerçekte Mustafa Fazıl Paşa'nın ilk olarak düzenlediği devlet bütçesi, çağdaş bir anlayış getirmişti. İlk olarak vatandaşın ödediği vergilerin nereye sarfolunduğu ortaya çıkmıştı. Bütçe rakamlarının ve gerekçelerinin yayınlanması da kabul edildiği için, ilk kez vergi mükelleflerinin, ödedikleri vergilerin nerelere sarf olunduğu hakkında fikir edinmeleri sağlanmış oluyordu. Oysa eski sistemde, ödenen vergiler padişahın ya da devletin parası sayılıyordu ve nereye sarfedildiği ancak padişahın ve devleti idare edenlerin bileceği bir şeydi. Bu bakımdan, Mustafa Fazıl Paşa'nın en önemli kurumu işte bu bütçe olacaktı. Şimdiye kadar devrimci Jön Türk hareketi edebiyatçılar ve iktisadi olayları adeta inkâr eden tarihçiler tarafından ele alındığı için, vatandaşın ödediği vergilerin nerelere harcandığını gösteren ve milletin kendisini yönetenlere ödedikleri vergiler hakkında hesap sormasına olanak veren bu ilk bütçenin, devrim hareketinin en önemli belgesi olarak gösterilmesi mümkün olmamıştır.

Bir yemek hikâyesi

Mustafa Fazıl Paşa, her ne kadar bazı yenilikler getirmede başarılı olmuşsa da yine de fazlasıyla paralı ve o kadar da müsrif olan ve öldüğü zaman 200 bin altın lira borç bırakan bir Maliye Nazırı olarak da değerlendirilmelidir. Gerçekte, şahsı adına harcadığı paraların önemli bir kısmı Jön Türk hareketine ve birçok önemli eserlerin yayınlanmasına gitmesine rağmen, Avrupa'da ve içerde doğu prenslerinin hovardalık örneğini en iyi vermiş olan bir kimse sayılıyordu.

Onun bu yönünü açıklamak için M. Zeki Pakalın'ın "Maliye Teşkilatı Tarihi"nden (cilt 3, s. 237-238) şu satırları aynen aktarmayı faydalı buluyoruz:

"Mustafa Fazıl Paşa, Avrupa görmüş, ora âdetlerini, meslek ve meşrebine uygun gelenleri-

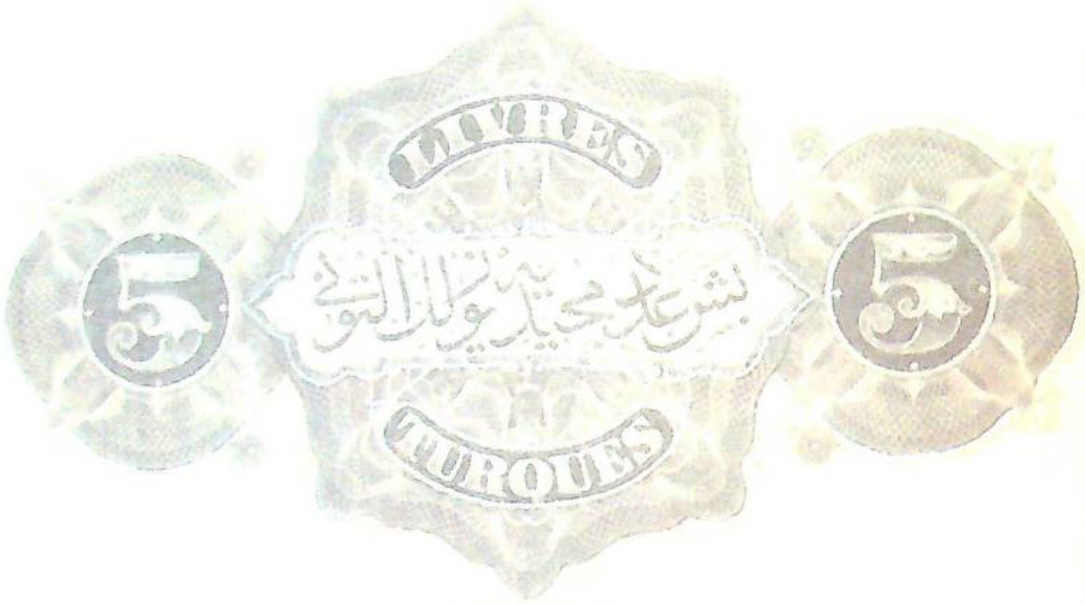

ni tatbikata yeltenmekte bulunmuştu. Nitekim, Avrupalıların 'Klüp'ünü bundan yarım asır evvel 'Encümen-i Ülfet' adı altında açmıştı. Müessisleri arasında erkek güzeli namı ile şöhret yapmış ve babasından evvel ölen Şirvanzade Rüştü Paşa'nın oğlu Hakkı Bey'in de bulunduğu, son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin anlattığı bu klüp, Âli Paşa sadaretinin sonlarında, 1287 (1871) başlarında sonradan Evkaf Nezareti olan Asım Paşa konağında açılmıştı."

Tefriş masrafı Mustafa Fazıl Paşa'nın kesesinden verilerek kurulan "Encümeni Ülfet" hakkında Abdurrahman Şeref Bey şu bilgileri veriyor:

"Encümen-i Ülfet'in mükellefleri ve mutfağı vardı. Ahçıbaşı meşhur Dimitri idi ki maharetine meftun olan nefais-perver-i kübera bile masrafına dayanamamıştı. Çünkü ustalığı kadar hırsız idi. Bu iki sıfatını şu iki misal ile arzedeceğim:

"Mustafa Fazıl Paşa orta elçilerden biri şerefine klüpte verdiği bir ziyafette orada bulunan Sakız Ohannes Paşa (iktisadi ve mali konularda çağdaş bilgileri aktarmaya çalışmış ve önemli bir iktisat kitabı yazmıştır) bana şunları anlatmıştı.

'O akşam onbeş türlü yemek yedik. Yediğimiz yemeklerde o kadar sanat vardı ki, sebze mi, balık mı fark olmuyordu. O kadar yedik, o kadar doyduk ve binnetice o kadar betaet-i hazma dûçar olduk ki, bir iki gün aç gezmeye mecbur kaldık.'

Encümen-i Ülfet'in daire müdürü olan Andon Atik Efendi naklederdi ki, onbeş kişilik öyle bir ziyafetin hesabını belki Paşa sorar diye evvelce ahçıbaşından sual etmiş. Dimitri, 'Otuzbeşbin kuruş' (350 Osmanlı altın lirası) demiş. Atik Efendi, taaccüp ile yüzüne baktığını görünce, 'Yüzüme ne bakıyorsun, verdiğim çorba horoz hayasından yapılır. Konserve olarak Avrupa'dan gelir, şişesi on franktır, sadece bundan on beş şişe gitti' izahati ile sözüne devam etti. Atik Efendi çorbanın bir harcına 150 frank giderse, diğer yemeklere belki otuzbeşbin kuruş yetmeyeceği vesvesesi ile ihtiyarı susturmayı tercih etti. İki üç gün sonra Paşa, 'Şu bizim geçen akşamın yemek masrafını ahçıdan alsanız' diye Atik Efendi'ye emretmekte. 'Ben ahçıya sordum, otuzbeşbin kuruş diyor' cevabını verip Paşa'nın buna karşı gelmek şöyle dursun 'Bizim Dimitri çok idarelidir' sözleri ile lafın sonunu getinmiştir..."

Osmanlı Bankası böyle bir adamın Maliye Nazırlığı sırasında kurulduğu için, Mustafa Fazıl Paşa'nın yaşantısı ve davranışlarına ilişkin birkaç örnek vererek konuya girmeye çalıştık.

Osmanlı Bankası'nın ilk büyük işi: Dış istikraz

Bankanın kurulduğu günlerde, en önemli meselelerden biri, özellikle genelde adına 'konsolid' denilen Osmanlı iç borçları tahvilatı idi. Bu tahvilat, çeşitli adlarla ve hatta tüccar senetlerini içine alan çeşitli devlet iç borçlarını temsil eden kâğıtların zaman zaman konsolide edilmesiyle ortaya çıkıyordu. Örneğin devlet, zaman zaman üç ay vadeli her türlü borç senetlerini vadeleri geldiğinde ödemeyerek, bunların yerine konsolid adı verilen senetler veriyordu. Diğer taraftan, II. Mahmud zamanında darphane amiri Artin Kazaz'ın icadı olarak düşük ayarlı beşlik kuruşluklar, daha sonra da yine düşük ayarlı paralar basıldığı için, bunlar piyasada alışverişte olduğu kadar devletle ilgili ödemelerde de büyük sorunlar yaratmaktaydı. Osmanlı Bankası'nın devletin veznedarlığını üstlenmiş olması, bu beşliklerle ilgili bazı sorunları çözümlemeyi gerektiriyordu.

Osmanlı Devleti'nin, bankanın kurulduğu günlerde, bu beşliklerin getirdiği sorun yanında, 'konsolid'ler 250 milyon Osmanlı Lirasına varıyordu. Bu 'konsolid'lerin hemen tümü Galata bankerlerinin elinde bulunuyordu. Bu arada hükümet ve saray için satın alınan mallar karşılığında tüccarlara verilen, yine aynı vadeli senetler vadesinde ödenmeyip konsolid haline getirildiklerinden, bu işlemin devam edebilmesi için bunların bir kısmının tasfiyesi gerekiyordu. Zaten Galata piyasası ve bu arada tüccarlar da ellerindeki bu konsolidleri sağlam paraya çevirmek ve Avrupa'ya olan borçlarını ödemek sorunuyla karşı karşıyaydılar. Ama yine de ortada bir gerçek vardı ki, bu konsolid'ler, 100 kuruşluk konsolidin o günlerde borsa değeri 50 kuruş civarında olduğu için, yüzde 6 nominal değer üzerinde olan getirisi nedeniyle bunun iki misli faiz sağlıyordu.

Bankanın, faiz haddinin bu

30 Mart 1331 tarihli kanunla çıkarılan ve Maliye Nazırı Vekili Tal'at imzalı 5 liralık kaimenin ön yüzü
Solda 1326 senesi 5 liralık Bank-ı Osmani banknotunun arka yüzü

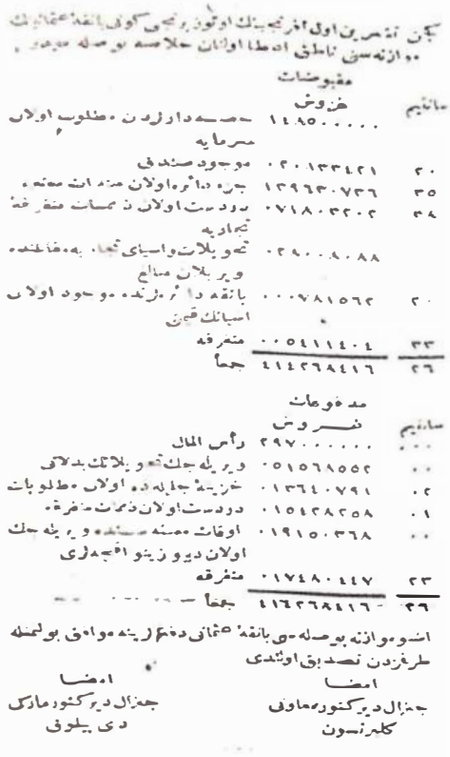

OSMANLI BANKASI'NIN İLK FAALİYET YILI SONU BİLANÇOSU

Banque Impériale Ottomane. 31 Mayıs 1864

AKTİF

Ödenmiş Sermaye	148.500.000
Kasa (İstanbul'daki)	39.465.129
Şubelerde Kasa	17.829.572
Osmanlı Hükümeti Cari Hesabı	42.985.265
Muhtelif Borçlular Cari Hesabı	16.417.888
Kamu Senetleri ve Tüccar Senetleri	
Karşılığı Avanslar	18.750.346
Mobilya ve Levazım	81.682
Sair Aktifler	716.200
Yekün	**537.001.940**

PASİF

Sermaye	297.000.000
İstanbul ve Şubelerin Bulunduğu Yerlerde Tedavül Eden Banknotlar	400.000.000
Ödenecek Senetler	56.739.364
Osmanlı Hükümeti Cari Hesabı	39.222.685
Muhtelif Alacaklılar Cari Hesabı	119.891.022
Sair Vadeli Mevduat	11.232.173
Sair Pasifler	31.931.787
Yekün	**537.001.940**

İmzalar: E. Gilberson. Mario De Plocuc
(Kaynak: Journal de Constantinople. 4 Haziran 1864)

kadar yükselmiş olması karşısında. buna bir çare bulmak zorunda olduğunu farketmesi gerekiyordu. Öyle de oldu.

Faiz haddi böyle yüksek kaldığı müddetçe. bankanın hükümete yüzde 6'dan cari hesap yoluyla avans ve kredi vermesi mümkün olamazdı. Ayrıca. piyasada yüzde 12. bazen daha da fazlasını veren bu 'konsolid'ler varken. kim parasını bankaya getirip yüzde 4 ya da yüzde 5 faizle vadeli olarak bankaya yatırırdı?

En önemlisi. bu konsolidlerin alışverişte de kullanılmasıydı. Bu bakımdan. konsolidlerin bankanın ihraç edeceği banknotlara da rakip olması beklenebilirdi. Zira, bankanın en önemli beklentisi kendi banknotları ile tasarruf mevduatı toplamaktı.

İmparatorluğu 'konsolid' tutkusu sarmıştı

Ama gelin görün ki, imparatorluğu baştan aşağı bir konsolid tutkusu sarmıştı. O günlerde Maliye Nazırı olan Mustafa Fazıl Paşa'nın amcası İbrahim Paşa. Abdülaziz Mustafa Fazıl Paşa'yı Mısır'a geri yollamasın diye. konsolid oyunlarına başvurmuştu. Padişah namına konsolid oynuyor. kazanırsa Padişah'a gönderiyor. kaybederse kendi cebinden ödüyordu.

Fakat bankanın yeni bir istikraz için aracılık yapması pek de kolay görünmüyordu. Piyasada faiz haddi yüzde 10'un üstüne çıkmışken, bunu çok daha aşağı indirerek bir dış istikraz yapmak kolay değildi. Sonra, konsolidler için hiçbir devlet geliri karşılık gösterilememişti. Oysa dış kredilerde sağlam devlet gelirlerinin karşılık gösterilmesi gerekiyordu.

O günlerde dış istikrazlar, genellikle bir grup bankerlerin bir "sendika" kurarak, hükümete verilecek parayı hemen sağlamalarıyla başlıyordu. Bunun bir alternatifi de silah, savaş gemisi, gibi önemli malların satın alınmasından doğan borçlar için dış krediye başvurmaktı. Bunda da bazı satıcılar "sendika" oluyor, aralarına birkaç banka ve banker alıyorlardı. Sonradan, tahviller Osmanlı Devleti namına basılıp halka borsalarda satılıyordu. İşte bu, 1863 kredisinin bir başka özelliği olacaktı. Bu krediyi finanse edecek, aslında Osmanlı Bankası kurucularından oluşan "sendika" üyelerinin ellerinde büyük miktarlarda konsolid bulunduğu ve bu kredi haberi üzerine bir miktar da borsalardan konsolid topladıkları anlaşılıyordu. Alınan kararlara göre, yeni istikraz tahvillerini Osmanlı Bankası içerde ve dışarda tertip edecek ve pazarlayacaktı. Böylece Osmanlı Bankası daha kurulur kurulmaz, kuruluş sebeplerinden biri olan dış kredi simsarlığına girişecekti. Fakat bu işi daha bankanın adı kullanılmadan ve o günlerde bankanın kurucuları arasında yer almış olan, aralarında Credit Mobiler (Paris) genel müdürü Emile Pereire'yi içine alan bir grup banker ve işadamı üstleneceklerdi. İşin hukuki ve iktisadi prosedürlerini banka yüklenmişti. Bu istikraz tahvillerinin ilk 150 milyon franklık tutarının her biri 500 frank değerindeydi; fakat banka bunları 360 franktan kapatmıştı. Opsiyonlu kısmı oluşturan 50 milyon franklık bölüme 350 frank değer biçilmişti. Bu tahvillere nominal değerleri üzerinden yüzde 6 faiz verileceği için gerçek faiz yüzde 9.64'e varıyordu. Ayrıca yüzde 2 amortisman payı da eklenir ve ilk yılın sonundan başlayarak, her yıl kura ile yüzde 2'nin amorti edileceği, her tahvil için 500 frank ödeneceği kabul edilirse, faiz oranının yüzde 10'u geçtiği sonucuna varılır.

Gerçekte Osmanlı hükümetinin daha önce aldığı dışbor-

cun gerçek faiz haddi yüzde 13'e geldiği için, Osmanlı Bankası aracılığıyla alınan bu dış kredinin Osmanlı hükümetini memnun ettiği söylenebilir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, bu krediyle ilgili bütün işlemler, itfa süresinin sonuna kadar Osmanlı Bankası tarafından yürütülecekti. Bunun bankaya ne kadar yarar ve ne kadar yük getireceğini ilerde açıklayacağız.

Gerçekte, bu kredinin karşılığı şunlardı: O günlerde iltizam usulüyle dahi devlete önemli varidat sağlayan bazı vilayetlerin gümrük geliri, yine o günlerde Avrupa'ya ham ipek ihracı dolayısıyla büyük gelişme gösteren Bursa ipek öşrü (onda bir oranında alınan vergi), Midilli adası, Balıkesir ve İzmir zeytinyağı öşrü ve tütün öşrü. Ayrıca, 1862 dış borcunun yıllık faiz ve anapara taksitleri ödendikten sonra, bu borca tahsis edilmiş gelirlerin bakiyesi, 1860 kredisine karşılık gösterilen, fakat Mires Kredisi olarak bilinen bu kredinin suya düşmesi dolayısıyla elde kalan karşılıkların sekizde yedisi de bu yeni kredinin karşılığına dahil edilmişti.

Bu kredinin getirisi ile yapılmak istenen, başta söylediğimiz gibi, Sultan II. Mahmud döneminden beri ayan düşürülerek basılmış olan beş kuruşluk gümüş paraları piyasadan toplayıp, tek bir ayarda beşlik basmaktı. Galata bankerlerine olan borçlar dış ve iç ticareti durdurmak gibi bir noktaya eriştiğinden, alınan bu dış kredi, bunların büyük bir kısmının tasfiyesine harcandı. Bunun bir olumlu sonucu daha vardı: Bankerlerin senetleri ve bu arada meşhur konsolidler Avrupa'da dolaşıyordu. Bunların itfası Avrupa'da finans ve ticaret çevrelerinde güven yaratacak ve bunun şerefini de Osmanlı Bankası ile yeni Sadrazam Fuad Paşa paylaşacaktı.

Bankanın iki büyük kazancı

Gerçekte, Osmanlı Bankası'nın yaptığı bu ilk büyük işlemden iki türlü kazanç sağlanmıştı. Osmanlı Bankası, krediye sadece aracılık etmişti; işin riski ve kârı, bankanın kurucularının ve onların ortaklarınındı. Banka, yalnız yaptığı servisin karşılığını elde edecek ve daha sonraki yıllarda da her altı ayda bir bu borçla ilgili olarak devlet namına yapacağı faiz ve ana para ödemeleri için bir küçük komisyon alacaktı. Ancak ilerde, emisyon bankası olarak umduğunu bulamayacağı için Galata'nın spekülasyon ortamına kapılıp gidecektir.

Diğer taraftan, Galata bankerleri o günlere kadar oluşan finans rantlarına ortak olmaya yönelen Avrupalı büyük meslektaşlarına meydanı boş bırakmak istemeyecekler ve 1863 yılı sonunda, bu son dış krediyle ilgili dedikodular arasında, Galata'da bazı bankerlerin yeni bir banka kurma hazırlığında oldukları haberi çıkacak ve bu söylenti bile Osmanlı Bankası'nın hisse senetlerinin dünya borsalarında bir iki puan düşmesine sebep olacaktır.

Kuruluş yılındaki sürprizler

Yukarda sözünü ettiğimiz 1863 kredisi Galata bankerlerine olan borcun ancak bir kısmına yeterken, bu krediyle yapılmak istenen ayarı düşük beşliklerle ilgili yeni düzenlemelere başvurulamamıştı bile. O günlerde çıkan isyanlar dolayısıyla hükümetin silah talep edeceğini öngören silah tüccarları, İstanbul'a akın etmişlerdi. Bunların arasında Merton diye biri vardı. Osmanlı Bankası kurucuları arasında kendisine yer verilemediği için intikam alma fırsatı kolluyordu.

Banka, bu yeni kredinin coşkunluğu arasında, İstanbul'a

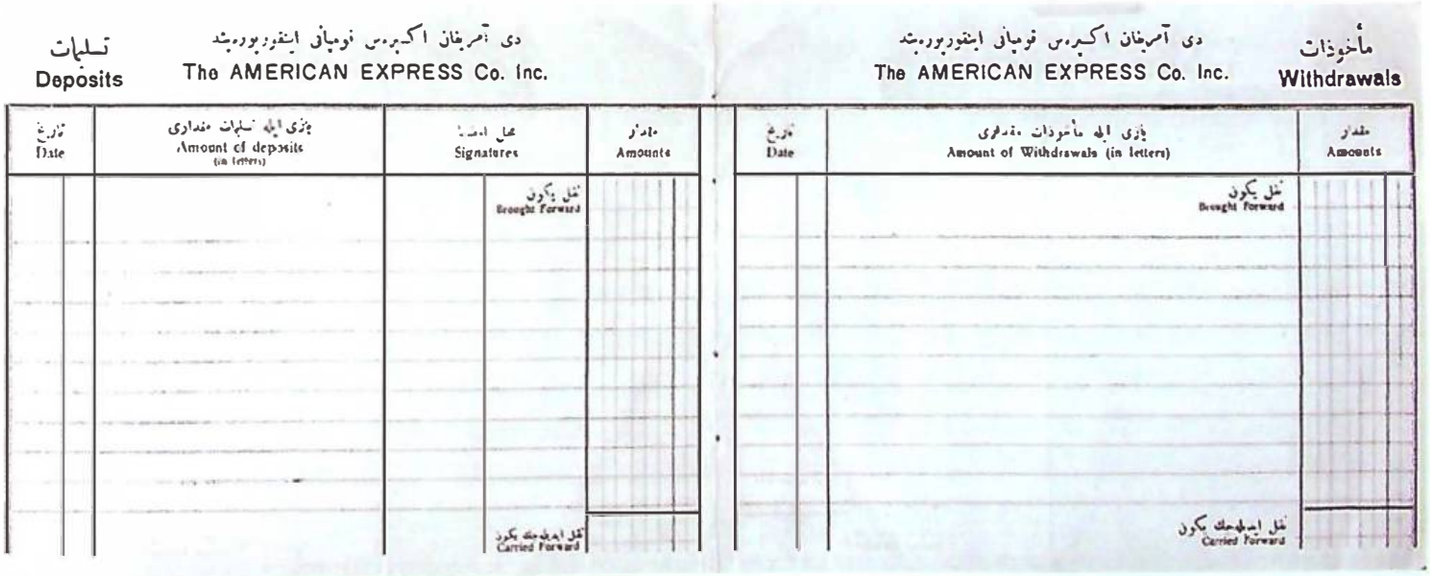

yerleşmek için büyük çaba gösteriyordu. Gerçekte, yeni bir binanın yapılması için proje çalışmalarına girişilmişti; ama bu o dönemin olanaklarıyla en az üç yılda tamamlanacak bir işti.

Ceride-i Havadis'te 1863'te çıkan bir habere göre, yeni kurulan bankaya Karaköy civarında tahsis edilecek ve üzerinde banka merkezinin yapılacağı arsanın tesbitine başlanmıştı. Bankanın hemen yerleşmesi için rıhtımdaki eski gümrük binası uygun görülmüştü; bankanın bir yıl sonra bu binaya yerleşebileceği ifade edilmekteydi.

İç istikrazlar tahvile dönüşüyor

O günlerde Osmanlı ülkesinin hemen her tarafında, özellikle Rumeli ve Arabistan'da, bazı halklar, kabileler Osmanlı yönetimine karşı ayaklandıkları gibi, çeşitli sebepler yüzünden birbirleriyle de savaşmaya hazırlanıyorlardı. Pamuk, buğday ve arpa fiyatlarının artması ve bu ürünlerin Avrupa'ya ihracı dolayısıyla hemen paraya çevrilebilir olması, birçok yerde toprak kavgalarına ve isyanlara sebep oluyordu. Feodalite kalıntısı yerleşim yerlerinde de beyler birbirleriyle toprak kavgasına girişmişlerdi.

Osmanlı hükümetleri, isyancıları bastırmak ve kavgaları önlemek için asker ve jandarma birliklerini yeniden teçhiz etmek zorunda kalmış ve Avrupa'nın silah tüccarları İstanbul'a akın etmişlerdi. İşte bunlar arasında, bulunan M. Merton, Sadrazam Fuad Paşa ile çeşitli konular hakkında görüşürken, o günlerde bütün Avrupa borsalarını karıştıran Osmanlı iç borç tahvilatı ve senetlerinin Avrupa'da olduğu gibi konsolide edilerek, yeni senetlerle değiştirilmesini teklif etmişti. Önerisi uygun görülünce İstanbul'da kalma süresini uzatan M. Merton, bütün devlet iç istikraz tahvillerini "Esham-ı Cedide" adını taşıyan 100 kuruş nominal değerli tahviller haline getirmeyi başarmıştı. Bu sayede Merton, o zamanın İngiliz elçisi Henri Bulwer'in bile takdirini kazanmış ve İngiltere Kraliçesi Victoria tarafından nişanla ödüllendirilmişti. Aslında, Esham-ı Cedide'ler en çok hükümeti ve saray ile iş yapan tüccarı memnun etmişti.

Zira, bunlar, ellerindeki ne olacağı belli olmayan birtakım alacak senetlerini de yeni tahvillerle değiştirme olanağını bulmuşlardır. Fakat işin bundan sonrası Osmanlı Bankası yöneticilerini pek memnun etmeyecektir. 40 milyon Osmanlı lirası değerinde "Esham-ı Cedide"yi piyasaya sürerek iç ve dış finans ve iş aleminin takdirini kazanan Merton, bir anda Avrupa'nın ünlü bir kişisi olmuştu. Dedikodulara bakılacak olursa, Osmanlı Bankası'nın kurucuları arasına alınmamasından dolayı gücenmişti; bu sayede intikam almış oluyordu. Zira böyle bir operasyonu yapmak bankanın görevi olacak ve bu işten epey kâr sağlayacaktı. Böylece Osmanlı Bankası kurucuları tekelciliklerine karşı ilk darbeyi yemiş oluyorlardı. Bir ikincisini de, yeni bir dış kredi anlaşmasında erken davranacak olan kısa bir süre önce kurulmuş "Credit General Ottoman" adlı bankadan yiyecekti. İleride göreceğimiz gibi, bu yeni banka her yönden Osmanlı Bankası'nın tekelciliğini bozmaya çalışacaktır.

Gösterişli ve görkemli banknotlar

Osmanlı Bankası'nın kurucuları, her an altın paraya faizsiz banknotlarının zamanla bu özelliğini yitirecek sandıkları "Esham-ı Cedide"ler yanında rağbet göreceğini umuyorlardı.

Piyasada banknotlarına alternatifler çıkmasını önlemek için her türlü işlemi yapmaya hazırdılar. İlk olarak banknotların gösterişli, piyasada dolaşan İngiliz ve Fransız merkez bankaları banknotlarından daha görkemli olmasını sağlamışlardı. Hatta bu işi o kadar sıkı tutmuşlardı ki, halk bankanın geçici binası önünde kuyruklar bile oluşturmuştu. Banka yöneticileri, bankanın tüzü-günün İngiltere ve Fransa devletleri merkez bankalarınca aksatılmadan yürütüleceği garantisine benzer bir politik destek içinde olmalarına rağmen, Osmanlı hükümetlerinin yine kaime ihracına giderek halkın kâğıt paraya karşı güvensizliğini tekrar gündeme getirmesinden korkuyorlardı. Zira, tüzük gereği, ihraç ettikleri banknotların üçte biri oranında altın ankes bulundurmaları gerekiyordu ama, bu ancak bir bilanço kaydı olarak bir şey ifade ediyordu. Bankanın kasasında kurucularından ve hissedarlardan sermaye olarak topladığı altına çevrilebilir İngiliz ve Fransız banknotları yanında bir hayli de tüccar senedi ve Avrupa devletleri tahvilatı vardı. Gerçi altınları koymak için görkemli kasalar getirilmişti, ama bunların içinde neler bulunduğunu pek bilen olmayacaktı.

Nitekim ileride göreceğimiz gibi bazı buhranlı günlerde banka kapısına dayanan banknot sahiplerine altın karşılıklarını ödemek için, alelacele dışardan getirdiği altınları darphaneye yollayıp Osmanlı altın liralarına dönüştürüp krizi atlatmaya çalışacaktır.

Société Générale de l' Empire Ottoman

Daha önce açıkladığımız gibi Osmanlı Bankası'nın kuruluş yılı olan 1863 sonunda İmparatorluğun o yıllardaki mali şartlarının kötülüğüne rağmen, finans kapital ölçülerine göre olumlu sonuçlar alması hem içerde hem de dışarda rakiplerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Gerek içteki ve gerek dıştaki finans kapital ve bazı iş adamları, sanayiciler, rantiyeler Osmanlı ülkesinde sanayi kurmanın şimdilik büyük riskler arzettiğine, fakat bu ülkenin doğu, batı ve kuzeydeki komşularını da içine alacak bir merkantilist alanın gelişebileceğine ve bu sebeple de ticari bankacılığın bu merkantilizmin nemalarını toplayabileceğine inanmışlardı. Nitekim, Kırım Savaşı'ndan sonra yukarıda açıkladığımız alan içinde Avrupa ticareti üç katına çıkmıştı.

Gerçekte bu ticaret, özellikle pamuk, keten, kenevir, palamut, yün, incir, üzüm, fındık gibi ürünlerin ihracı yanında, başta halı olmak üzere bazı el dokuması ürünleriyle eski Roma ve Yunan eserlerinin Avrupa'ya ihracı sayesinde kıymetli maden çıkışlarını asgariye indirmiş ve bu bölgenin de dış ticaretinin, Avrupa'nın sanayi ülkelerinde görüldüğü gibi, bankaların aracılığı ile gelişeceği gerçeğini ortaya koymuştu.

O günlerde yapılan hesaplara göre, gelişen dış ticaretin finansmanında Osmanlı Bankası tekelci durumda kaldığından, ikinci yılın sonunda yatırılmış sermayesini amorti edebilecekti. Hele kaimelerin ortadan kaldırılmasından sonra, banka kâğıtlarının her türlü ödeme vasıtası olması, Osmanlı ülkesinde bankacılık devrini başlatmaya yetecekti. Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmed devrinden beri Galata'ya yerleşmiş olan bankerler de artık anonim şirket anlayışına ve uygulamasına sıcak bakmaya başlayacaklardı. Güçlerini birleştirmek ve risklerini dağıtmak zorunda olduklarını ilk denemeleri olan "Union Financiére"de görmüşlerdi. Bu deneme tutmamıştı, ama bir başkasını denemekte fayda görmüş olacaklardı ki, 1864 tarihinde çıkartılan bir İrade-i Seniye, 2 milyon sterlin sermayeli bir şirket kurulmasına izin veriyordu. Hisselerin herbirinin değeri 20 sterlindi. Hisse senetlerini almak için yapılan başvuruda 4 sterlin ödenecekti. Hisse senetlerinin teslimininde de 6 sterlin ödenecek ve geriye kalan 10 sterlin için ödeme zamanı İdare Meclisi tarafından saptanacaktı. İşin en önemli yanı, bu bankanın kuruluşunda Osmanlı Bankası'nın aktif bir

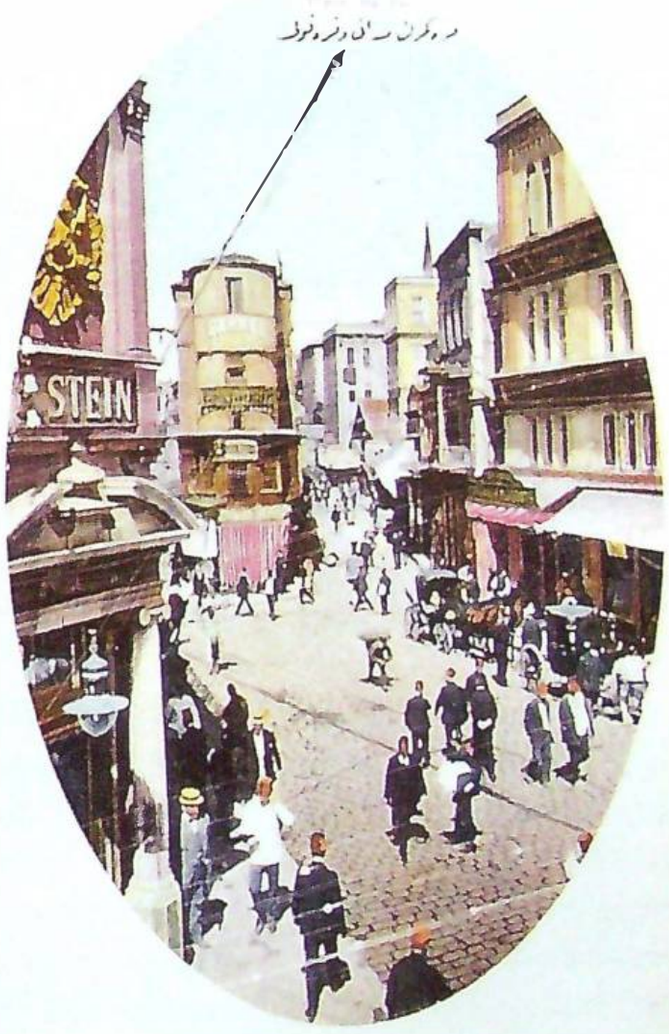

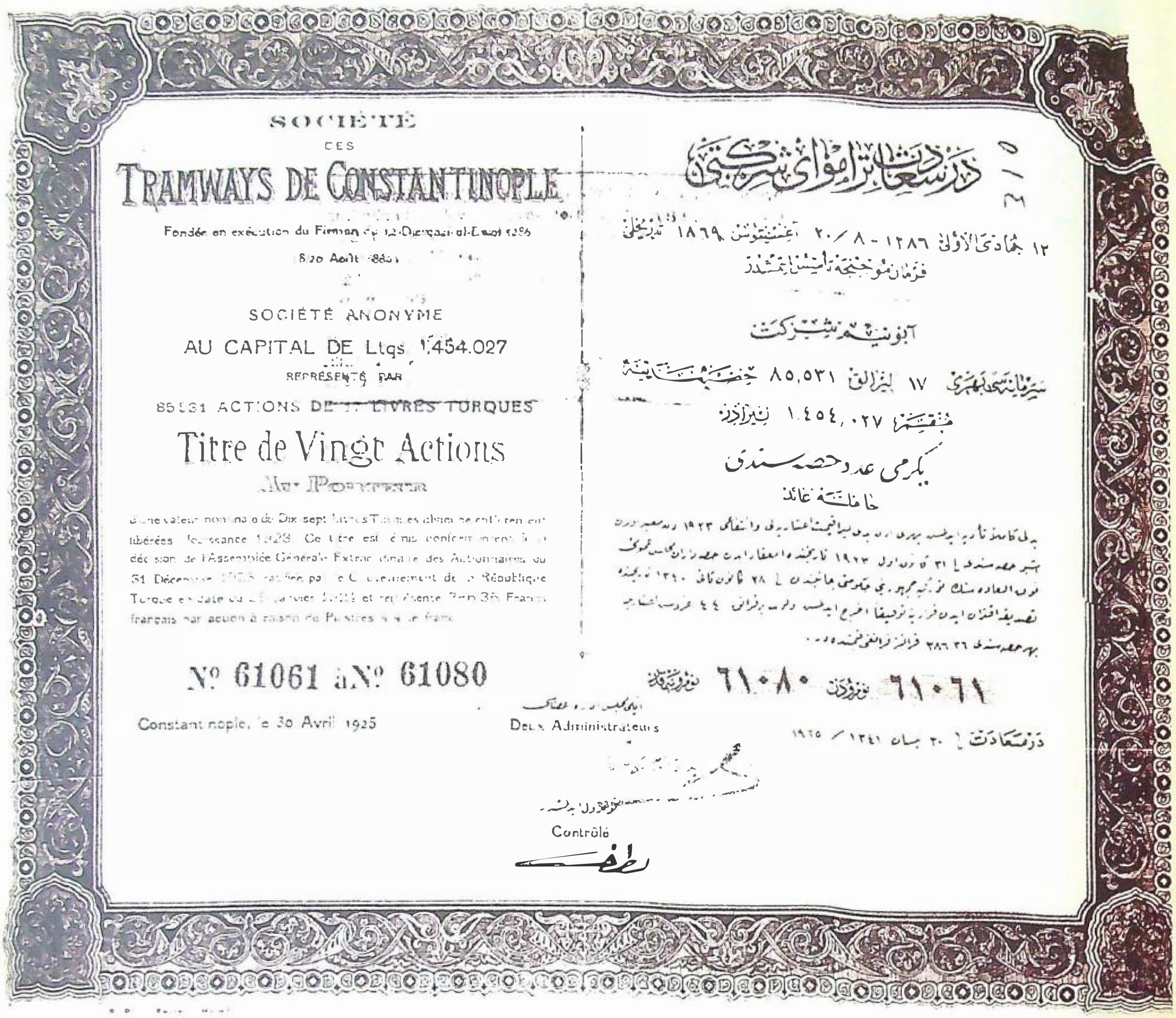

rol oynamasıydı. Bunun sebebi, ileride göreceğimiz gibi, Osmanlı Bankası'nın bir banknot bankası ya da diğer bir anlamı ile merkez bankası olabilmesi için, etrafında en az bir-iki bankanın bulunması gereğiydi. Osmanlı Bankası, Galata'da birbirinden bağımsız çalışan bankerler, sarraflar yerine, bunların birleşerek bankalar kurmalarını daima destekleyecektir.

İşte Société Générale de l'Empire Ottoman, o zamanın Bâbıâli basınında yer alan ilanlarındaki adı ile "Osmanlı İmparatorluğu Umum Şirketi", ardı ardına kurulacak yerli bankaların ilk halkasını oluşturacaktır.

Bankanın semayesini oluşturan 10 bin aksiyonun 6 bin 500 adedi İstanbul'da halka açılmıştı. 26 bin 500 hisse senedi İngiliz müşterilere ayrılmış ve Osmanlı Bankası vasıtasıyla Londra'da halka sunulmuştu. 24 bin hisse senedi de adlarına yazılı olmak üzere kuruculara hasredilmişti. Geriye kalan 43 bin hisse senedi ise halka dağıtılan hamiline yazılı hisse senetleri olarak kuruculara ayrılmıştı.

Şirketin merkezi İstanbul'daydı. Banka olarak kurulduğu halde, adında banka kelimesinin yer almaması, o devirde Fransa ve İngiltere'deki benzer finans kurumlarının banka adını taşımamalarından esinlenmiş olacağı gibi, o günlerin sadrazamı ünlü devlet adamı Fuad Paşa'nın banka kelimesine karşı olduğunu her fırsatta göstermesinden de ileri gelmiş olabilir.

"Banka ve route, bizi bankörut'a, yani iflasa götürecek" diyen Fuad Paşa'yı incitmemek için olsa gerek, yine Galata'da kurulacak bir başka bankanın adında da banka kelimesine rastlanmayacaktır.

Kuruluşun ortaklık yapısı

Société Genérale de l'Empire Ottoman'ın diğer kurucularından Baltazzi'nin (namı diğer Baltacı) iki oğlu Londra'daki Baltazzi Bankası'nın başında bulunmaktaydılar ve o günlerde kurulmuş olan Şirket-i Hayriye'nin vapur siparişlerini üstlenmişlerdi. Kristiaki Zoğrafos ise aynı zamanda Rum cemaatinin lideri, çeşitli Rum okullarının ve Teologos adı ile bilinen ünlü Elen Medeniyeti Araştırma Merkezi'nin kurucusu olan bu banker, 1875 yılında, bankeri olduğu Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın "Moratoryum" ilanını kendisine daha önce haber vermemesine gücenerek Rusya Savaşı başında Fransa'ya gitmiş ve Paris'e yerleşerek burada ölmüştür.

Diğer ünlü bir ortak da Ermeni cemaati lideri. Kadıköy'deki Mısırlıoğlu semtine adını veren ve Ermenilerin Kadıköy'e yerleşmelerinde büyük payı olan Boğos Mısırlıoğlu'dur. Sadrazam Reşid Paşa'nın bankeri olan Abraham Kamondo da ortaklar arasında yer alıyordu. Baba Kamondo, bir süre sonra işlerini iki oğluna devrederek yaşamını Paris'te sürdürecektir. Oğullarından 1912 yılında Paris'te ölen İshak Kamondo, ölmüş Louvre Müzesi'ne altmış parça nadide eser bağışlamış olmakla ün yapmıştı. Diğer kardeşinin de çocuğu olmadığı için ailenin İstanbul'daki 76 parça mülkü mirasçısız kalmıştı. Bazı açıkgözler ortaya çıkarak "Biz Abraham babanın torunlanyız" diyerek mirasa konmak istemişlerse de İstanbul'da Hahambaşı mahkemede bunları tanımadığını ifade etmiş ve bu muazzam mirasın bir kısmı Milli Emlak'e kalmıştır. İstanbul'da bugün "Kamondo Hanı" olarak hâlâ işlevini sürdüren iki han bulunmaktadır. Diğer ortaklar arasında Zafiropolo ve Zarifi, Ab Ralli, Oppenheim Alberti ve ortaklan Sulzbach, Fruling Groschohen, Stern Kardeşler, Bischoffheim ve Goldschmidt gibi Galata'nın ve Avrupa finans aleminin ünlü kişileri yer alıyordu. Kurucular, Avrupa ve Galata finans çevrelerinin bu bankayı ne kadar önemsediğini, şirketin hisse senetlerinin halka açıldığı günlerde göstermiş oluyorlardı.

Galata'da, sabahın erken saatlerinde hisse senedi almak için toplananlar arasında sadece borsa simsarları değil, şapkalı, fesli bir insan kalabalığı ve ilk olarak günün modası olan tüylü şapkalar giymiş madamlar madamalar da yer alıyordu. Bu rağbet sonucu,

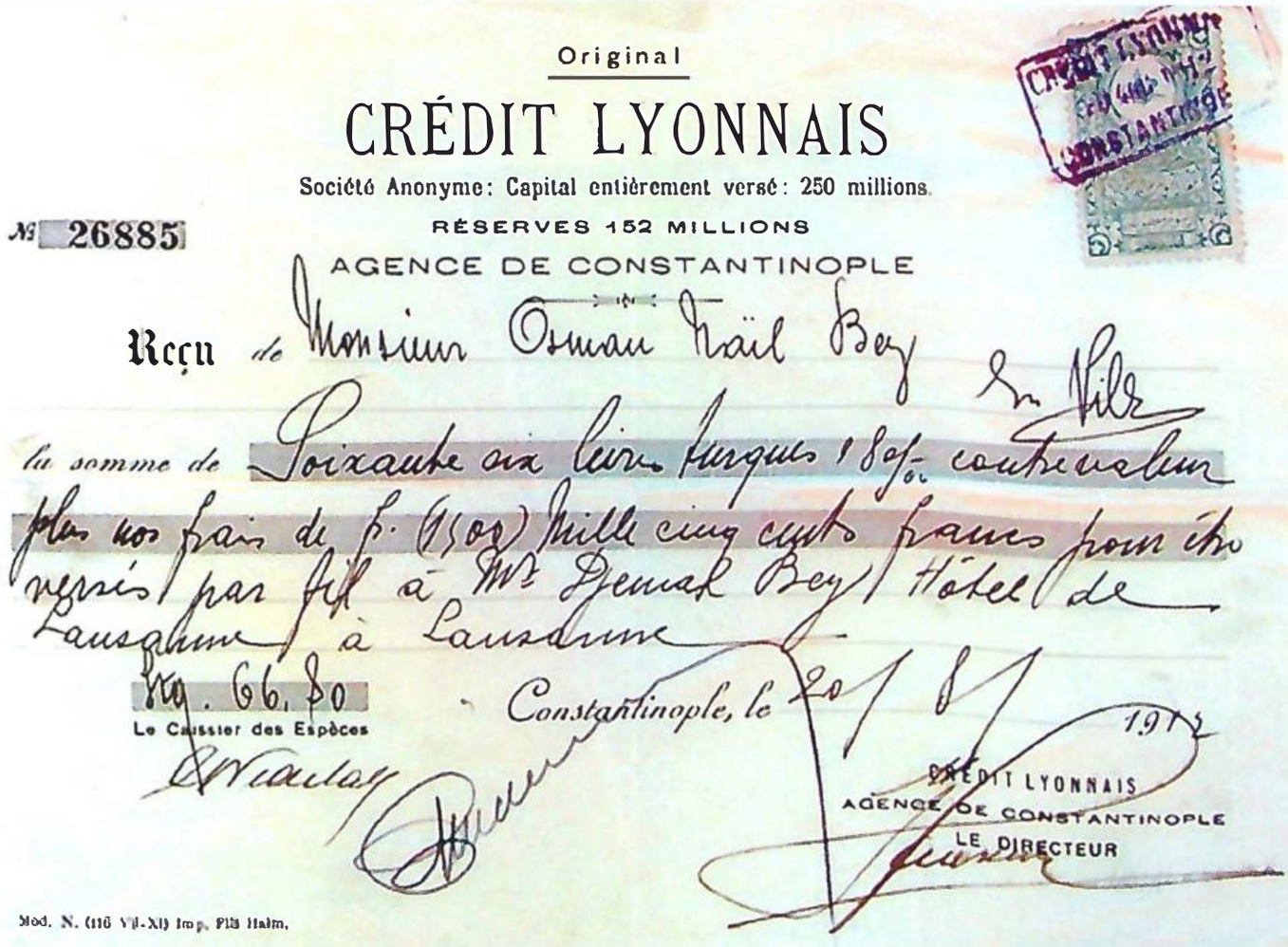
Original

CRÉDIT LYONNAIS

Société Anonyme: Capital entièrement versé: 250 millions.

RÉSERVES 152 MILLIONS

AGENCE DE CONSTANTINOPLE

№ 26885

Reçu de Monsieur Osman Naïl Bey en Vile

la somme de Soixante six livres turques 18 o/o contrevaleur plus nos frais de fr. (1500) Mille cinq cents francs pour être versés par fil à Mr Djemal Bey Hôtel de Lausanne à Lausanne

Stg. 66.80

Le Caissier des Espèces

Constantinople, le 20/8/1912

CRÉDIT LYONNAIS
AGENCE DE CONSTANTINOPLE
LE DIRECTEUR

Mod. N. (116 VII-XI) Imp. Fils Halm.

şirket hisseleri birkaç gün sonra hisse başına 3 sterlin prim yapmaya başlayacaktı. Böylece Galata'da şirket kurma modası başlayacak ve daha önce kurulan Şirket-i Hayriye yanında Tramvay, Gaz, Elektrik, Liman şirketleri ve bir dizi banka da kurulacak ve bunları kendilerine iç piyasadan da ortaklar bulacaklardı.

Société Générale'nin gördüğü rağbet Osmanlı hükümetinin de hemen işine yarayacak ve şirketin kuruluşunun ve faaliyete geçişinin ilk yılı sonunda, 50 milyon frank kredi alma olanağını bulacaktı.

Osmanlı ekonomisinde yeni gelişmeler

Şirketin kuruluş haberlerini veren Beyoğlu basını, bu arada Rumca ve Ermenice olarak yayınlanan gazeteler, hemen her gün şirketin resmi ilanları yanında şirketle ilgili finansal ve ekonomik haberler ve yorumları hiç eksik etmiyorlardı. Gerçekte Abdülaziz'in tahta çıkmasının ardından, büyük devlet olmanın gereğini yerine getirmek için harcamalara hız verilmişti. Özellikle dış ticaretin hızla gelişmesi, bu arada Karadeniz bölgesinin Osmanlı ekonomisi için bir transit ticaret alanı olması, Trabzon ve Samsun limanlarının ve bunları içeriye bağlayan yolların,

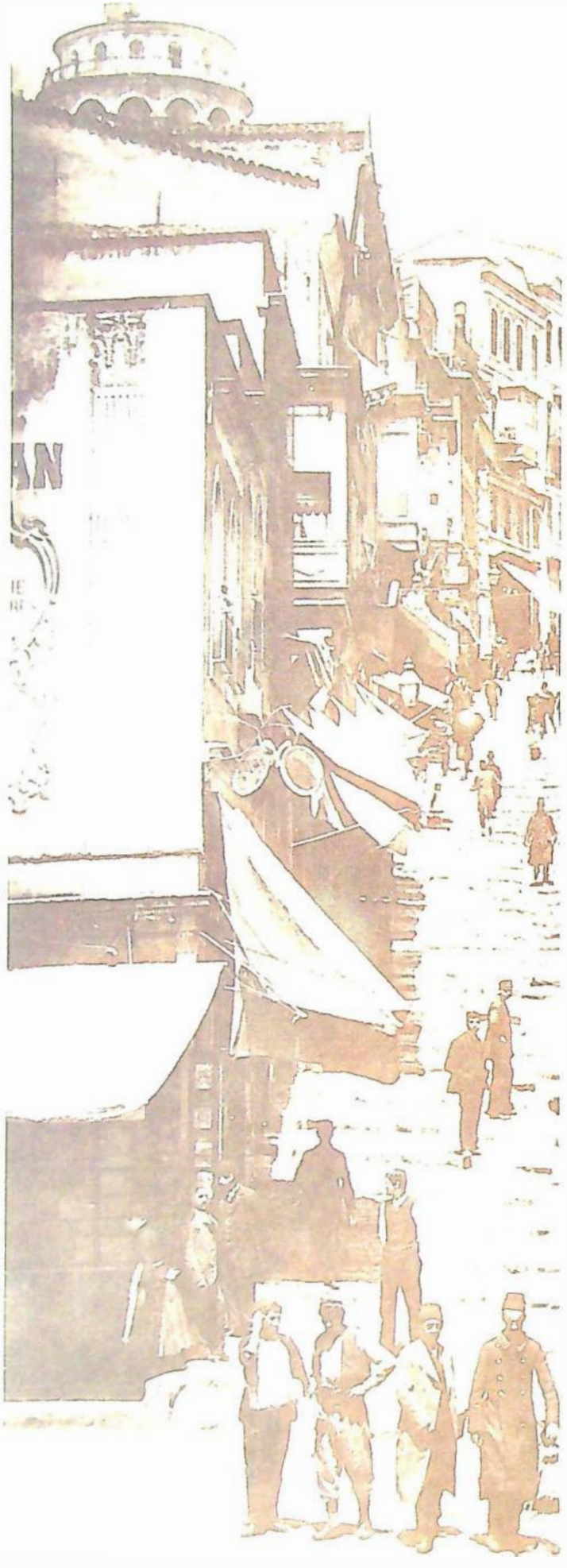

Özellikle Trabzon-Tebriz karayolunun düzenlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştı.

Fakat bu iktisadi yatırımlar yanında, yeni bir donanma kurma, orduyu son model tüfek ve toplarla donatma gibi askeri masraflar, yeni yaşam biçimine uygun saraylar, köşkler, yalılar yapımı da söz konusuydu. Fakat buna rağmen, İstanbul'u Ortadoğu merkantilizminin merkezi yapacak binalar ve altyapılar da gerçekleştirilecekti. Abdülaziz döneminde Beyoğlu, zamanın Fransız elçisinin eşi olan meşhur Fransız şairi Romen asıllı Kontes de Noay'ın anlatımıyla "İstanbul, Paris'i aratmıyordu", üstelik yaz aylarında İstanbul'un Bosfor'u vardı ki, dünyada bir eşi yoktu... Aslında, Galata'da kök salmış bankerlerin kurduğu bu banka, yeni bir devrin finansman aracı olacaktı. Şöyle ki, sadece devlete kredi açmak ve avans vermekle yetinmeyecek, yeni doğan merkantilizmi de finanse edecekti. Artık Beyoğlu mağazalarından alış-veriş edenler, ceplerinden, çantalarından bu bankanın çek defterini çıkararak ödeme yapacaklardı.

Journal de Constantinople'un 28 Haziran 1864 tarihli sayısında, bankanın işlevleri bütün ayrıntılarıyla, gazete sayfasını dolduracak şekilde açıklanıyordu. Bu uzun inceleme yazısında, bankanın yapacağı işlemler şöyle sıralanıyordu:

"• Hükümete ve mahalli idarelere kredi açmak ve hesabı cari düzenlemek.

• Devlet ve mahalli idarelerin ihraç edeceği tahvil ve benzeri kâğıtları ve şirketlerin aksiyon ve obligasyonlarını alıp satmak.

• Demiryolları, karayolları, kanal, fabrika, maden, dok, aydınlatma, su, sulama, arazi parselleme ve iskâna açma, bataklıkları kurutma (bonifikasyon) ve diğer bütün sanayi işletmelerini kurmak, kurulmuş olanlara iştirak etmek.

• Her türlü ticari ve sınai işletmelerin füzyonunu, yani birleşmelerini, değişmelerini düzenlemek ve bunlara ait hisse senetlerinin düzenlenmesini ve piyasaya sürülmesini üstlenmek.

• Âşar ve diğer vergileri, kamu imar işlerini ve hizmetlerini müteahhidi veya mültezim olmak suretiyle üstlenmek, bu konuda geçmişte sonuçlandırılmamış işleri üstlenerek tasfiyelerini sağlamak.

• Bütün devlet tahvillerini, aksiyon ve obligasyonları alıp satmak, bunları garanti olarak kullanmak, bu gibi kıymetli evrak karşılığı avans ve ödünç para vermek.

• Kendi veya başkaları hesabına her türlü mal ve eşyayı alıp satmak. Her türlü mal, eşya, ürün, gayrimenkul, gemi ve gemi hamulesi ve diğer kıymetler karşılığı kredi vermek ve aynı mal ve eşyalar karşılığı hesabı cari açmak.

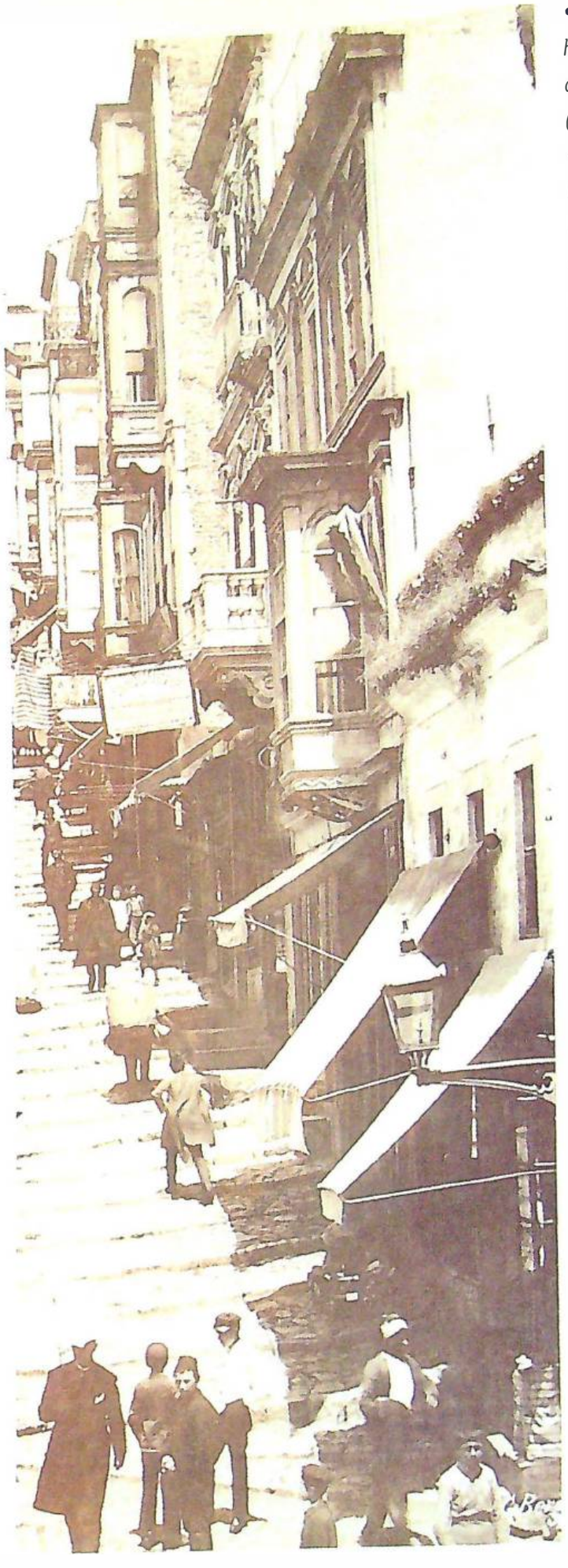

• Her türlü kambiyo senedi ve her türlü banknot ve senetleri alıp satmak ve iskonto etmek (ticari senetler dahil).

• Kendi nam ve hesabına, obligasyon (tahvil) ihraç etmek. Bu tahvillerin değeri, banka alacaklarının toplam değerine kadar ulaşabilir."

Bu bankanın hisse senetlerine içerden büyük talep olması ve faaliyete geçer geçmez mevduat toplamaya başlaması, Osmanlı ekonomisinde yeni bir devrin açıldığını göstermekteydi. Kaimelerin (kâğıt paraların) tamamen tedavülden kaldırılmasından sonra geniş halk kitlelerinin gelir ve harcamalarının tekrar altın ve gümüş para aracılığı ile yapılması mümkün olmadığından, Osmanlı Bankası ile Société Générale'nin araya girerek, kaimeler yerine daha güvenilir kâğıtlar çıkarması, Osmanlı ekonomisine büyük canlılık getirmişti. Özellikle kaimelerin devamlı değer yitirmesi ve değerlerindeki iniş-çıkışlar nedeniyle, dış ticaretle ilgili işlemlerin zaman zaman büyük tıkanıklıklar göstermesi ve bazı ithal mallarının iç piyasalardan çekilmesi, ekonominin haketmediği krizlere sebep oluyordu.

Dış ticaret artıyor...

Oysa bu iki banka faaliyete geçtikten sonra, dış ticaret hacmi iki yıl içinde iki misli

artmıştı. Bu arada yine bu iki banka sayesinde her türlü ödemelerde tüccara sağlanan olanaklar ihracatı da artırmış, bu arada transit ticaret ve reeksport olanakları artınca, Osmanlı dış ticaret açıklarından kaynaklanan tediye açığını kısmen olsun kapatmak olanağı elde edilmişti.

İç ve dış ticaretin gelişmesi, Rumeli'den başlayarak ta Arabistan'a kadar uzanan ticaret, üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlayan yolların inşasına hız verilmesini sağlamıştı.

Gerçekte, yol yapımı o günlerde emek yoğun bir faaliyet olduğundan kırsal bölgelerde tarım dışı gelir oluşmasına yol açmıştı. Bu gelir, sadece yol yapımında çalışan ameleye ödenen ücretlerden oluşmuyordu. Yollar üzerinde inşa edilen konaklama yerleri, depolar, mağazalar da hem ticari gelir, hem hizmet geliri yaratıyordu.

Daha önce belirttiğimiz gibi, sanayileşmiş ülkelerin merkez bankaları altın ankeslerini koruyabilmek için özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile kendi ülkeleri arasındaki dış ticaretin gelişmesini desteklemek zorunda kalmışlardı. Nitekim bu ülkeden son yıllarda almaya başladıkları pamuk, yün ve sair dokuma sanayii girdileri karşılığında, Osmanlı Bankası aracılığı sayesinde altınla ödeme yapmak yerine, cari hesapları, tüccar senetlerini ve diğer banka kâğıtlarını devreye sokabileceklerdi. Nitekim, adı geçen hammadde üretim bölgelerinde üretimin büyük bir kısmı ve bu tarımsal ürünlerin pazarlanması, Osmanlı azınlıklarının elindeydi ve onlar da artık ödemelerin altınla yapılması yerine, işi kâğıtlarla yürütmenin yararını anlamışlardı.

Böylece, özellikle ihraç edilen tarımsal ürün ve malların pazarlanmasında, bunları üretenlerin kaimelerden gördükleri zarar sebebiyle satışlarda altın ve gümüş parada ısrar etmeleri, yeni oluşacak bu banka sistemi sayesinde gevşeyecek ve banka kâğıtları üreticilerin faiz yükünü de azaltacağı için, yüzyıllardan beri tarımsal alanlarda görülmeyen özel yatırımlar devreye girecek, çağdaş tarım aletleri ithal edilebilecek ve bu sayede tarımsal üretim özellikle azınlıkların hakim olduğu bölgelerde hem miktar hem de kalite yönünden yükselecekti.

The Ottoman Financial Association

Aydın ve Söke ovalarında pamuk yetiştirilmesinde kısa zamanda büyük gelişme kaydedilince, bu pamuğun özellikle İngiltere'ye büyük miktarlarda ihraç edilmesi, İngiliz banka, banker ve tüccarlarını, bu ihracatı yürütebilmek için, gücünü büyük ölçüde bu işe hasredecek bir banka kurmaya yöneltmişti.

Türk finans ve bankacılık tarihine ait şimdiye kadar yazılmış olan eserlerin yalnız bir tanesinde adı anılan ve hakkında bir-iki satırlık bilgi verilen bu banka üzerine biraz daha bilgi toplamak için yaptığımız araştırmalar sonucu elimize 'Journal de Constantinople'un 8 Mart 1865 tarihli sayısındaki ilginç bir yazı geçti. Bu banka tarafından 1864 yılına ait -gerekçeli açıklaması ile- bilanço, kâr ve zarar hesabı da aynı gazetede yayınlanmış. İlginç bulduğumuz bu iki belgenin İngilizce olarak yayınlanmış aslını Türkçe'ye çevirerek, sunmayı gerekli görüyoruz:

Bankadan gerekçeli açıklama

"Sultan hazretlerinin özel emirleriyle kurulmuş ve Türkiye'de şubeleri ile faaliyette bulunacak Osmanlı Finansal Birliği Limited Şirketi (İngilizce The Ottoman Financial Association Limited) direktörleri hissedarlara incelenerek kontrol ve tasdik edilmiş olan bilanço kâr ve zarar hesaplarını aşağıda sunmakla şeref duyarlar.

Bu mali birliğin Londra'da faaliyete başladığını ve İzmir'de geçen Ağustos ayında ve İstanbul'da da geçen Eylül ayında faaliyete geçtiğini arz ederiz.

Kurumumuz müdürleri mali senenin her yılın 30 Haziran'ında sona erdirilmesini teklif etmektedirler. Aşağıda hissedarlara gerekli bilgiyi vermek üzere son yılın 31 Aralık ayına göre bilançomuzu sunmaktadırlar. Bu arada müdürler hissedarlara yüzde 10 oranında temettü dağıtılacağını ve 2 bin sterlinlik bir ihtiyat akçesi oluşturulacağını ve böylece geriye 6.833,6 sterlinlik kullanılabilir fon kalacağını açıklamış olmaktadırlar.

Direktörlerimiz ticaret işlerinin ne kadar kritik bir devre geçirmekte oldukları bilinci içinde ve rakip firmaların niyetlerinin neler olduğunu bilerek, bankanın şimdiye kadar sağladığı başarılarla ilerde sağlayacağı başarılar hakkında kendileri

Sultan Mehmed Reşad döneminde Şevval 1332'de Osmanlı Bankası tarafından tedavüle çıkarılan 1 Mecidiye altın banknotun ön yüzü

Société Générale d'Assurances Ottomane

NEUVIÈME ASSEMBLÉE GÉNÉRALE

DES ACTIONNAIRES

TENUE LE 27 JUIN 1902

RAPPORT

DU

CONSEIL D'ADMINISTRATION

CONSTANTINOPLE

IMPRIMERIE DU LEVANT HERALD, PÉRA, RUE ASMALI-MÉDJID, Nº 35

1902

tam bir güven içinde bulunduklarından dolayı, hissedarlara teşekkürlerini sunmak ve kendilerini tebrik etmek için yeterli sebep görmektedirler.

Bankamızın İstanbul şubesinin genel müdürü M. Mavrocordato, İstanbul'daki hissedarları Londra'da toplanan genel kurulda temsil etmek üzere İngiltere'ye gelmiş ve bu arada Londra'daki yöneticilerle Türkiye'de açılacak yeni şubeler ve bankanın faaliyet ve işlemlerinin gelecekteki boyutlarını saptamak üzere görüşmeler de yapmıştır.

İlgili tüzük maddesine dayanarak müdürler heyeti Jonstone firmasından James Cooper, Mers firmasından Jonstone Copper, Wintle, Evans ve Edvin Galsworth'ı murakıp olarak atamış bulunmaktadırlar. Bu kişiler yeniden aynı göreve seçilebilecek kadar gerekli niteliklere sahiptirler."

Aşağıdaki bilanço ve kâr-zarar hesabından anlaşılacağı üzere, bu finans kuruluşunun, Aydın'dan Adana'ya kadar uzanan alanda yapılmakta ve hızla gelişmekte olan pamuk tarımının sağlayacağı toprak rantına ortak olmaktan başlayarak, pamukların İzmir'e getirilmesi, depo edilmesi, denk ve balya haline sokulması ve gemilere yükleme, hatta sigorta işlemlerinden doğacak kazançlara ortak olmak amacı ile kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu banka, pamuk yetiştiricisini mahalli bankerler ve sarraflar yoluyla finanse edecekti. Üreticiye kredi veren sarrafları banka finanse edecekti. Gemilere pamuğun yüklenmesine kadar olan işlemleri yapan tüccarlar da özellikle stok finansmanında bankayı kullanacaklardı. Nitekim, "Ottoman Financial Association" adının kısa zamanda, bankanın römiz ve tretleriyle bütün bölgede tanındığı anlaşılmaktadır. Bankanın 100 bin sterlini bile bulmayan sermayesiyle bir yılda bu değerin en az on katına varan cirosuyla İzmir limanından İngiltere'ye ihraç edilen pamuk piyasasını kontrol altına almasına pek olanak yoktu. Kaldı ki, Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerinin kurdukları Société Générale Ottomane adlı banka da pamuk işine el atmıştı. Araştırmacıların adını bile kısaltarak sayıp geçtikleri bu banka, başta ilginç bir gelişme de göstermiştir.

Osmanlı Bankası'nın kuruluş yıllarında, bankanın yöneticileri bazı ciddi kararlar almak zorundaydılar. Banknot ihraç etmek, devletin kasadarlığını yapmak ve bu arada devlete kısa vadeli kredi ve avanslar sağlamak gibi işlemler yapan ağırlıklı bir banka olmanın riskinin büyük olabileceğine kanaat getirmiş olan yöneticilerin, bu riski ticaret bankacılığına yönelerek hafifletmek istedikleri ve bunda da haklı oldukları kısa zamanda anlaşılmıştı. Buna karşılık Osmanlı dış ticaretinin ithalat ağırlıklı olmaktan çıkıp ihracata ve bu arada özellikle transit ticaret ve reeksporta yönelmesi ile bir anda genişleyen tret, römiz, vb. kâğıtları hareketlilik kazanmıştı.

Böyle bir gelişmenin, gerektiği kadar aktif olmayan Osmanlı Bankası'nı yeni rakiplerle karşı karşıya bırakacağı muhakkaktı. Nitekim, yukarıda konu ettiğimiz Financial Company ile Société Générale de l'Empire Ottoman'ın ortaya çıkış sebepleri bunu doğrulamıştı. Abdülaziz'in, imparatorluğun Batı ile bütünleşmesinin sebep olduğu tediye açıklarını bir kat arttıracak olan bir girişimi İngiliz donanmasına eşit donanma meydana getirme çabalan da dış kredilerin ardı ardına gerçekleşeceğini, Osmanlı Bankası'nın bu işte de pasif kalamayacağını, aracılığı başkalarına kaptırmayacağını ortaya koyuyordu.

Diğer taraftan, önemli bir gelişme de bu bankanın banknot ihracında görülmeye başlanmıştı. Banka, hükümete vereceği avans ve krediler karşılığı banknot ihraç etmek, yani hükümete banknot vermek yerine, hükümet hesabına yaptığı tahsilat ve verdiği avansları, yani hesabı cari işlemlerini gözönünde bulundurarak, banknot ihraç ediyordu.

Bankayı en kârlı sonuçlara götürecek işlemin banknot ihracı olduğu kesindi. Öme-

31 ARALIK 1865 TARİHİNE GÖRE BİLANÇO

PASİF	STERLİN	ŞİLİN	PENS	AKTİF	STERLİN	ŞİLİN	PENS
				Bankalardaki nakit, Londra merkezinde ve şubelerdeki nakit	82.804	12	5
Londra'da Sermaye Herbiri 10 Sterlinden 10.000 hisse senedi	100.000						
İade edilen	650	99.350		Alacak senetleri	92.135	12	11
İstanbul'da Herbiri 10 Sterlinden 4.675 hisse senedi	46.750			Yatırımlar ve alacaklar	396.355	0	7
İade edilen	3.567	43.183		Londra ve Türkiye'de ofis eşya ve mobilyası	888	9	6
İzmir'de herbiri 5 Sterlinden 2.045 hisse senedi	10.225			Kuruluş masrafları: Londra 7.414 Osmanlı İmparatorluğundaki şubelerde 2.179	9.594	0	1
İade edilen	350	9.875					
	152.408	-	-				
Senetli alacaklar mevduat ve diğer alacaklar	406.179	1	11				
Ekte sunulan hesaba göre kâr ve zarar	23.200	13	7				
Yekün Sterlin	581.787	15	6	Yekün Sterlin	581.787	15	6

** Bankanın bilançosunun aktif ve pasifi o devirde İngiltere'de kullanıldığı şekilde alınmıştır. Avrupa sisteminin tam tersi olan bu şekil halen İngiltere'de kullanılmaktadır.*

KÂR VE ZARAR HESABI

Masraflar	Sterlin	Şilin	Pens
Maaş ve ücretler, yöneticilerin Londra ve şubelerdeki gezi ve yolluk masrafları dahil	6.007	12	1
Hisse senedi başına 10 Sterlin temettü	8.360		
İhtiyat akçesi	2.000		
300 Sterlini geçmeyen indirimlere uygulanacak meblağlara tahsis edilecek bir yeni hesaba aktarılan	6.833	1	6
Sterlin	**23.200**	**13**	**7**
Getiriler			
Gayrisafi kâr	23.200	13	7
Sterlin	**23.200**	**13**	**7**

Yukarıdaki bilanço ve kâr-zarar hesapları şirketin muhasebe kayıtları, ilgili evrakı ve şubelerle muhaberatı karşılaştırılıp incelendikten sonra doğru olduğuna karar verildi.

Londra, 24 Şubat 1865 Murakıplar James Cooper, Edwin Galsworthy

ğin, altın ankesinin dört katı banknot ihraç edebildiğinde, kullanacağı fonların maliyeti bu altını, yani satın almak için aldığı kredinin faizini dörtte bire düşürmüş olacaktı. Daha fazla riske girip bu farkı düşürmemek için temkinli davranıyordu. Fransız ve İngiliz merkez bankalarının deneyimi ortadağıydı; aynı hataları yapmamak için bu banka, 1864 yılına ait bilan-çosunda görüleceği gibi, banknot ihracını sembolik olarak kullanmış görünecek.

Banknot ihracını kullanmamasının bir başka sebebi de iç ticaretteki gelişmenin bankaya römiz ve tretler yoluyla büyük paralar kazandırmaya başlamasıydı.

Banka yöneticilerini en fazla endişeye kaptıran, Osmanlı hükümetinin kısa vadeli iç borçlarını temsil eden, çeşitli adlar taşıyan, kaimelerin ortadan kaldırılmasından sonra piyasada her türlü işlemde ikinci el olarak da kullanlan kağıtlardı. Bankanın banknotlarına faizleri dolayısıyla rakip olacak bu kâğıtların konsolidasyon ve konversiyonu için, banka, hükümete yardımcı olmak zorunda kalmıştı.

Osmanlı iç borç tahvilatı

O günlerde piyasada, Osmanlı iç borç tahvilatı olarak Avrupa piyasalarında ve içerde "Konsolide" adı ile tanınan "Esham-ı Cedide"ler, "Tahvilat-ı Mümtaz", "Sergi" vb. adlarla çıkarılmış faizli, kısa vadeli devlet bonoları bulunmaktaydı. Bunlar genellikle çeşitli bakanlıkların tüccardan aldıkları mallar ya da müteahhitlere, şuna buna yaptırdıkları işler ve hizmetler karşılığı verilen bonolardı. Bu tahviller, gerek faiz getirilerinin Avrupa piyasalarına oranla yüksekliği, gerek spekülasyona uy-

gun olmaları dolayısıyla, içeride ve dış ülkelerde borsa metaı olarak da tutulmaktaydı. Osmanlı Bankası, bu tahvillerin İstanbul'da yapılan faiz ve ana para ödemelerini üstlenmişti. 1865 yılı bütçesine konvensiyon işlemi için kullanılmak üzere 2.5 milyon lira tahsisat konulmuştu. Fakat bu tahvillerin, 1865 yılında Galata piyasasında amortisman vadesi bakımından farklılıkları dolayısıyla farklı değerleri oluşmuştu.

Örneğin, Tahvilat-ı Mümtazlar 64 kuruştan işlem görürken, Esham-ı Cedide'ler 56 kuruş ile 53 kuruş arasında değişen bir değer arzetmekteydi.

Fuad Paşa iktidara gelir gelmez, konsolid adı verilen bu Osmanlı tahvillerinin Avrupa'da talebini devamlı kılmayı, bununla sağlanacak hasılatı, özellikle kamu malları oluşturmak ve yeni altyapıları inşa ettirmek için kullanabileceğini tasarlamıştı.

Değişik adlar ve vadeler taşıyan ve karmaşık oldukları için daha çok spekülatörlerin eline kalmış bu tahvillerin, konsolidlerin faiz ve vade bakımından tek tip hale getirilmesi ve faiz cazibesiyle Avrupa'da halkın tasarruflarını da değerlendirmek olanağını vereceğini Osmanlı Bankası yetkililerinden öğrenen Fuad Paşa, bu işi bu bankaya havale etmişti. Banka, 1865 yılının başında hükümete aşağıdaki prensipleri içeren bir konversiyon modeli sundu:

- Piyasada tedavülde bulunan çeşitli değerlerdeki tahvilleri, piyasa değerleri hesaba katılarak, yeni tahvillerle değiştirmek;
- Yeni tahvillerin faizinin eskilere oranla daha az yüksek olması;
- Yeni tahvillerin amortismanın hazineye maliyetleri yönünden daha hafif olması;
- Bu faiz ve amortisman düşüklüğü tahvil sahiplerine zarar vereceğinden kuponların Avrupa'da ve ülke içinde birçok yerlerde ödenebilmesine olanak sağlanması;
- Hazineye yeni kaynak sağlamak amacıyla ihraç edilecek yeni tahvillerin toplam değerlerinin, konversiyona tabi eski tahviller değerlerinden fazla tutulması, böylece elde edilen bu fazla getirinin sağlayacağı fonla yeni tahvillerin piyasalarda değer kaybetmesini önlenmesi ve piyasaya alıcı olarak girmenin mümkün olması.

Bankanın bu projesi, tahvillerin banknot ve diğer kâğıtlarını da peşinden sürüklemesinden ne kadar çekindiğinin bir göstergesiydi. Zira banknotların spekülasyon metaı olması, bankanın sonu demekti.

1865 Konvensiyonu ve Osmanlı Bankası

"Türkiye Bankası"ndan söz ederken Kâni paşa üzerinde de durmuştuk. Paşa birkaç Avrupa dilini çok iyi bilen, uzun süre Gümrükler Nazırlığı görevinde bulunduğu için de mali konularda diğer Osmanlı ricaline nazaran çok daha fazla bilgi sahibi olan bir zattı. Aynı zamanda kindar biri olduğu da söylenir.

Gümrükler Nazırı olduğu günlerde Sadrazam Âli Paşa'nın gümrükten rüsumunu ödemeden geçirdiği bir kılıcı mesele yapmış ve uzun dedi-

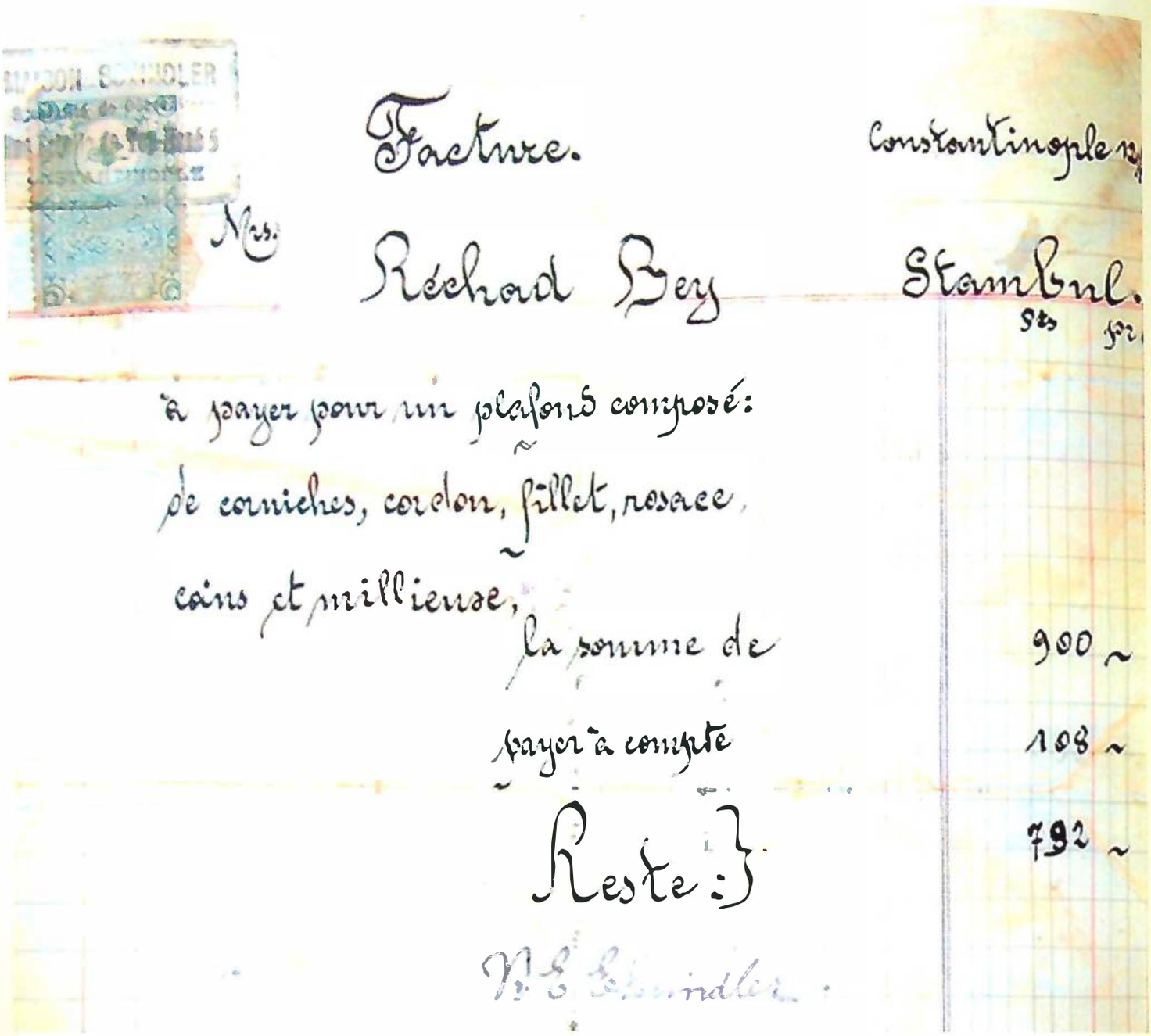
Facture. Constantinople 12

Mrs. Réchad Bey Stambul.

	Sts	Pr.
à payer pour un plafond composé: de corniches, cordon, fillet, rosace, coins et millieuse, la somme de	900	~
payer à compte	108	~
Reste:	792	~

kodulardan sonra kırk lira tutan bu parayı tahsil ettirmişti. Türkiye Bankası'na genel müdür olduğu günlerde Osmanlı Bankası bir devlet bankası özelliğine kavuşunca, bunu kendisine bir hakaret saymış ve kendi bankasını bu iş için hazırlamakta olduğunu ifade ederek buna karşı çıkmıştı. Fakat Osmanlı Bankası kurucuları, Avrupa finans kapitalini arkasına alarak "Türkiye Bankası"nın ölü doğmasını sağlamışlardı.

Kamu Borçlarının Defter-i Kebiri

İşte bu manevrayı bilen Kâni Paşa'nın Maliye Nazırı olduğu günlerde, piyasada mevcut, hatta Avrupa'da halk tarafından tutulan iç borç tahvillerini de içine alan bir genel konersiyon işlemi gündeme gelmişti.

Aslında bu işin Osmanlı Bankası'na verilmeyişinin bir tercih meselesi olduğu da iddia edilebilir. Bu konvensiyon, kısa ve orta vadeli iç borç tahvil sahiplerine, bunların bedelini borsa rayicine göre ödemek yerine yine borsa rayicine göre karşılığında yeni bonoları vermek şeklinde uygulanacaktı. Oysa Osmanlı Bankası, bu şeklin Osmanlı maliyesinin dış ve iç itibarını sarsacağını ileri sürerek, tahvil sahiplerinin opsiyon yani tercih hakkını kullanmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Hükümetin korkusu, opsiyon hakkı tanındığında borsalarda tahvillerin değerinin yükseltilebileceği ve bu suretle aracıların araya girmesiyle büyük zarara uğranabileceği düşüncesine dayanıyordu. İlerde bu işin Londra mahkemelerine kadar gideceğini ve Osmanlı Devleti için ne gibi kötü sonuçlar doğuracağını göreceğiz.

Sonuçta Osmanlı Bankası'nın opsiyon hakkını tahvil sahiplerine kullandırmak alternatifi kabul edilmemiş, hükümetin isteği doğrultusunda bir projeyi yürütmeyi

üstlenen bir Londra Bankası'na Société Générale de France olarak bilinen, daha önce de sözü geçen banka da katılmıştı. Londra'nın General Credit and Finance Bankası'yla Lang Morton, Drumond Wolf gibi finans aleminde karışık işlerde becerileri olan kişiler de ortaklığa katılmışlardı.

Bu anlaşmayı Osmanlı hükümeti namına bizzat yürüten Kâni Paşa, Osmanlı Bankası'nı karşısına aldığını bilerek işi büyük bir ciddiyetle sonuçlandırmak zorunda kaldığının bilincindeydi.

İlk olarak hükümete "Kamu Borçlarının Defter-i Kebiri" adı altında, denetlenmesi kolay ve her an için mümkün bir kayıt sistemi kabul ettirilmişti. Bu deftere kanun gereğince kaydı gereken bütün devlet borçları geçirilecekti. Maliye tarihine Esham-ı Umumiye olarak geçecek yeni tahviller ise üç lisanda tabedilmiş olacak ve yüzde 5 oranında faiz getirecekti.

Bu faizler, vadelerinde İstanbul, Londra, Paris gibi kentler yanında diğer Avrupa ve Osmanlı kentlerinde de ödenebilecekti. Böylece, tahviller bütün Avrupa ve hatta dünya borsa ve banka çevrelerinde işlem görür hale getirilecekti. Her yıl yüzde 1 oranında tahvil kurra ile amorti edilecek, yani bedeli ödenecekti. Her yıl adı geçen tahvillerin yüzde 1 oranında amorti edilmesiyle bunların ilerde faiz ödemeleri karşılığı olan paralar hükü-met tarafından kamu mallan oluşturmakta ve kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılacaktı. Fakat ilerde göreceğimiz gibi, Osmanlı hükümetleri bu amortisman işini ancak bir yıl yürütebileceklerdir, o da aldıkları dış kredi sayesinde.

Bu konuda çıkarılan kanun, Esham-ı Umumiye'nin faiz ve amortisman bedellerini ödemek için kullanılacak fonları şimdiye kadar alınmış dış borçların faiz ve amortisman taksitlerini ödemeye tahsis edilmiş devlet gelirleri dışında kalan bütün gelirler olarak saptanmıştı. Esham-ı Umumiye'nin yüz-de 5 olan faizleri ve yüzde 1 oranındaki amortisman bedelleri 1/13 Ocak ve Temmuz tarihleri arasında olmak üzere Paris, Londra, Amsterdam, Frankfurt kentlerinde de ödenecekti.

Esham-ı Umumiye Defteri ise Osmanlı hükümetince muhafaza edilecek, fakat bir gözlemci komitenin kontrolüne açık tutulacaktı. İkinci bir kanun, 40 milyon Osmanlı lirası değerinde Es-

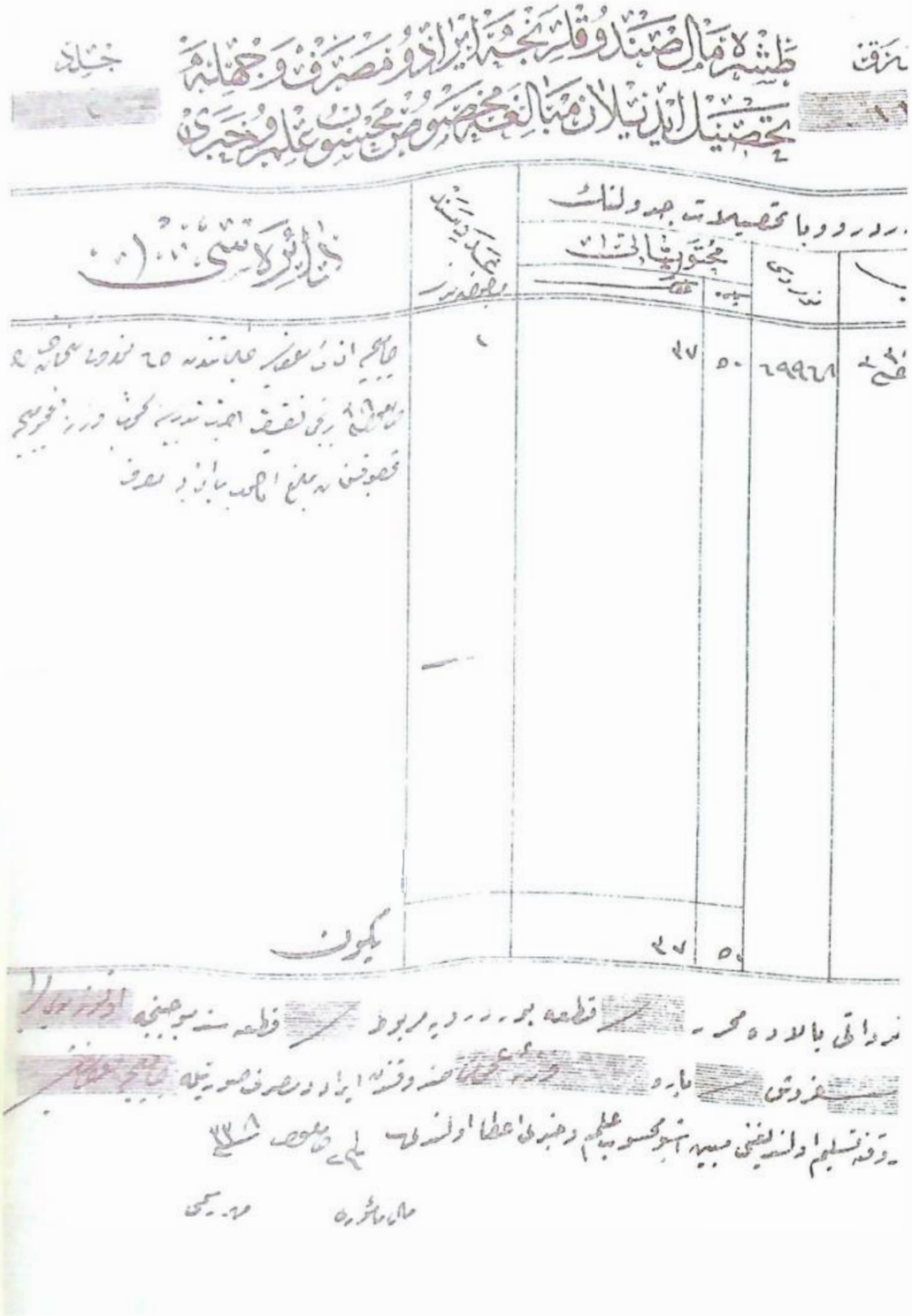

ham-ı Umumiye çıkanlıp defter kaydedilmesini öngörüyordu. Bu tahvillerin 29 milyon liralık kısmı konversiyona tahsis edilmişti, yani değiştirilecek eski tahviller karşılığında verilecekti. 7 milyonu da hazinenin ihtiyacına göre sonra ihraç edilecekti. Geriye kalan 4 milyon ise bu konversiyonun asıl amacını oluşturmaktaydı.

Eski tahvillerin Esham-ı Cedide'yle değiştirilmesi

Üçüncü bir kanun, konversiyona tabi eski tahvillerin karşılıklarını düzenliyordu. Buna göre eski tahvillerin Esham-ı Cedide ile değiştirilmesinde şu esaslar uygulanacaktı: "Sergi" adı ile bilinen şahsa yazılı tahvilat başa baş değiştirilecekti. Buna karşılık Tahvilat-ı Mümtaz her yüz liralığı karşılığında 143 lira hesabı ile geri alınacak, keza her 100 liralık Esham-ı Cedide karşılığında 121 lira değerinde yeni tahvilat, yani, Esham-ı Umumiye verilecekti.

Yukarıda belirttiğimiz esaslara göre yürütülen konversiyon operasyonu gerçekte büyük başarı kazanmış ve sonuç olarak eski tahvilatın hemen tümü yeni tahvilatla değiştirilmişti. Gerçekte Osmanlı hükümeti, yeni tahvillerin faiz ve anapara taksitlerini ödeme konusunda hiçbir somut garanti vermediği, yani diğer tahvilatta görülen bazı devlet gelirlerini karşılık gösterme şekli bu konversiyon için uygulanmadığı halde, Osmanlı Bankası'nın faiz ve anapara ödemelerini üstlenmesi dolayısıyla olacak, beklenilmeyen bir iyi sonuç elde edilmişti. Aslında, ancak bir defa ödenebilen yıllık amortisman paylarını dışarda tuttuğumuzda, faiz kuponlarının yıllık ödeme tutarı 45.5 milyon frank [1] tutmaktaydı. Gerçekte bu rakam, aynı tahvilata konversiyondan önce ödenen faizlerin toplamından daha düşüktü.

Osmanlı Bankası ve Esham-ı Umumiye'nin akibeti

Konversiyonun başarısı, tahvil sahipleri bakımından da olumlu sonuç vermesiyle açıklanabilir. Nominal değeri

500 frank olan her yeni tahvil 250 franktan, yani 50 Osmanlı Lirası üzerinden piyasaya sürülmüştü. Buna göre nominal faiz haddi yüzde 5, gerçek getiri ise yüzde 10 oluyordu. Fakat ne olmuşsa olmuş, hükümet belki de bu işi yürüten ortaklıkta anlaşarak, toplamı konversiyona tabi tutulacak olan eski tahvillerin piyasa değerlerinin çok üstünde, 7 milyon adet tahvil çıkarmıştı. Yüzde 10 faiz getirebilen bu tahvillerin Fransızların kızlarına çeyiz olarak verdikleri yüzde 3 faizli meşhur tahvillerine bile rakip olacağını düşünen Fransız hükümeti, yeni Osmanlı tahvilatının Paris borsasında kote edilmesine karşı çıkmıştı. Bu olay büyük panik yaratmış ve sonuçta yine spekülatörler kazanmıştı. Nitekim Fransız hükümetinin aldığı bu karardan sonra örneğin 10 Osmanlı lirası ya da 250 franktan ihraç edilmiş Esham-ı Umumiye'ler 30 franka kadar düşmüştü. Bu şaşırtıcı sonuç, yoksa Osmanlı Bankası'nın bir oyunu muydu? Banka yöneticileri bu konversiyon işini hükümetin başkalarına vermesi üzerine hükümete bir ders vermiş olmak için böyle bir sonuca destek mi olmuşlardı? Bu konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

Değişime, yani konversiyona tabi Osmanlı iç borçlarına ait tahvillerin en önemlisi dün-

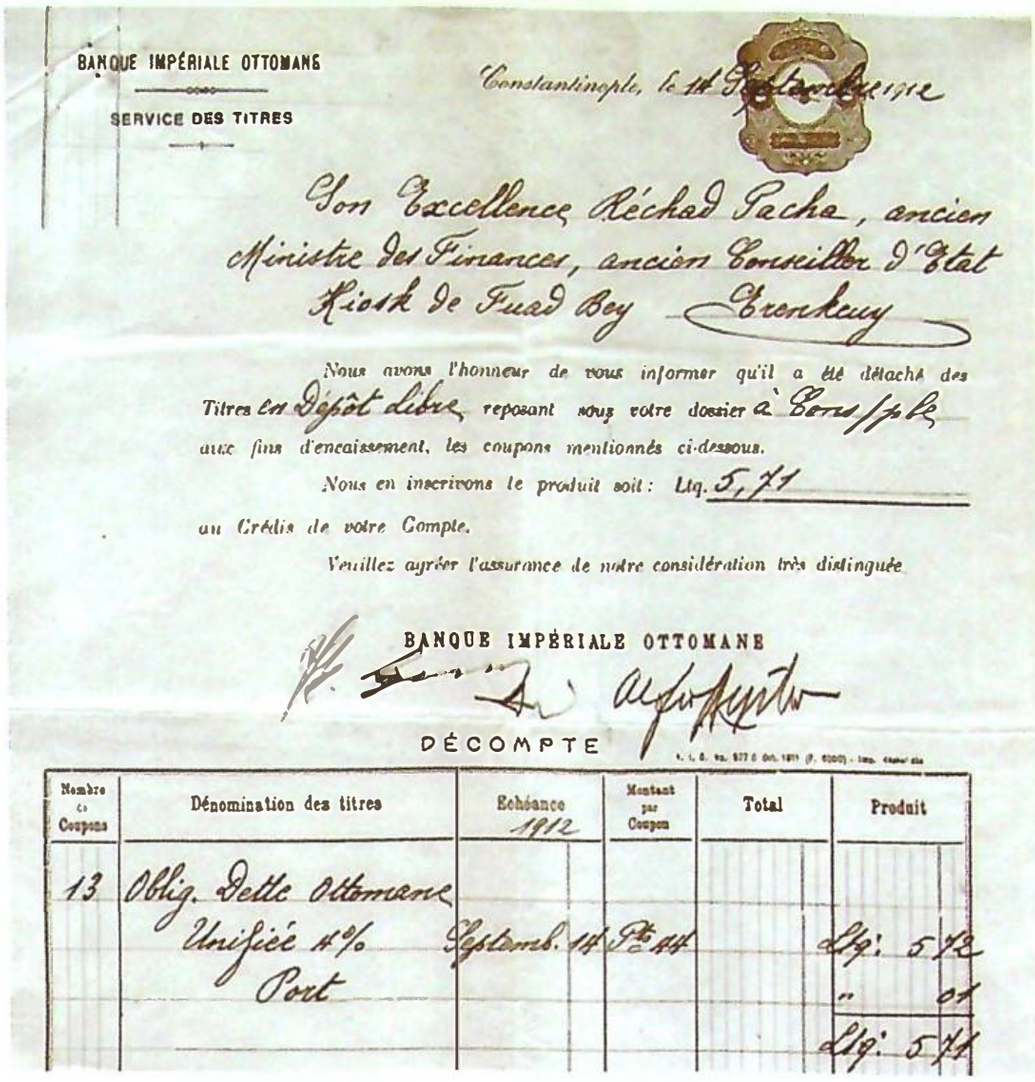

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

SERVICE DES TITRES

Constantinople, le 14 Septembre 1912

Son Excellence Réchad Pacha, ancien Ministre des Finances, ancien Conseiller d'Etat Kiosk de Fuad Bey Erenkeuy

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en Dépôt libre reposant sous votre dossier à Cons/ple aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.

Nous en inscrivons le produit soit: Ltq. 5,71 au Crédit de votre Compte.

Veuillez agréer l'assurance de notre considération très distinguée

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance 1912	Montant par Coupon	Total	Produit
13	Oblig. Dette Ottomane Unifiée 4% Port	Septemb. 14	Pts 44		Ltq: 5 72
					" 01
					Ltq: 5 71

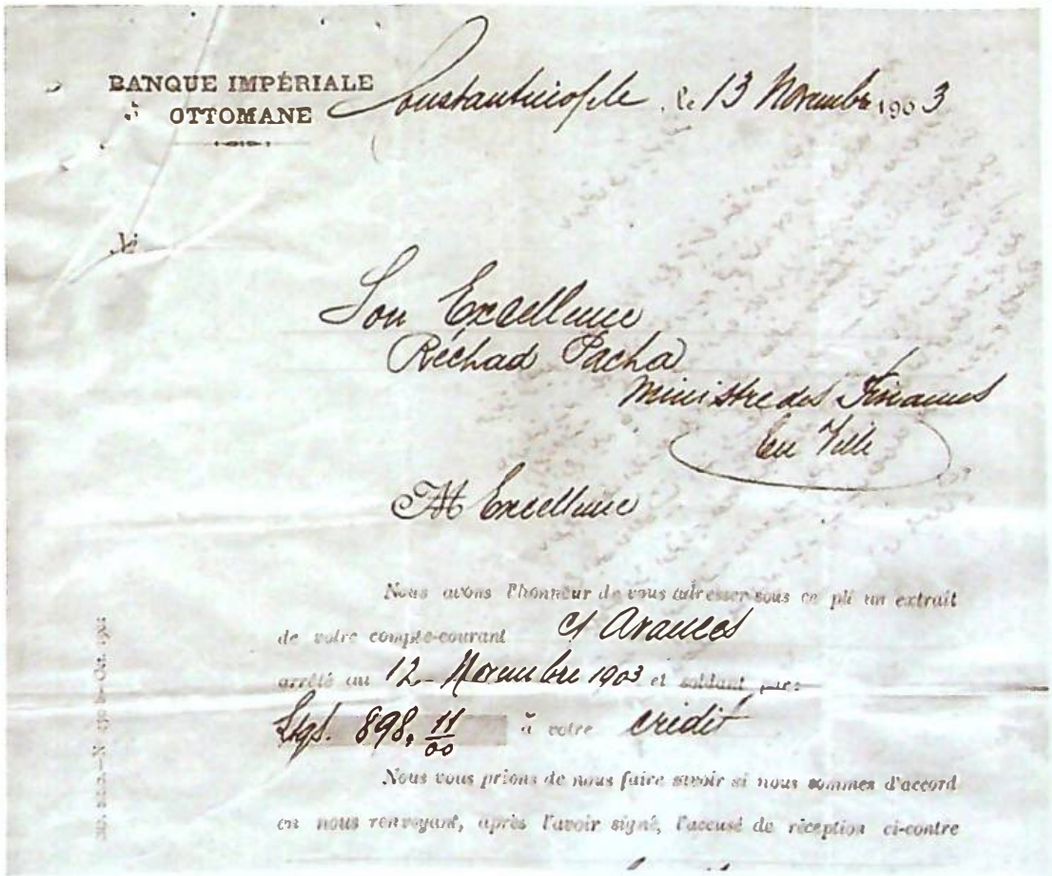

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Constantinople, le 13 Novembre 1903

Son Excellence Réchad Pacha Ministre des Finances en Ville

M. Excellence

Nous avons l'honneur de vous adresser sous ce pli un extrait de votre compte-courant c/ Avances arrêté au 12 Novembre 1903 et soldant par Ltqs. 898,11/00 à votre crédit

Nous vous prions de nous faire savoir si nous sommes d'accord en nous renvoyant, après l'avoir signé, l'accusé de réception ci-contre

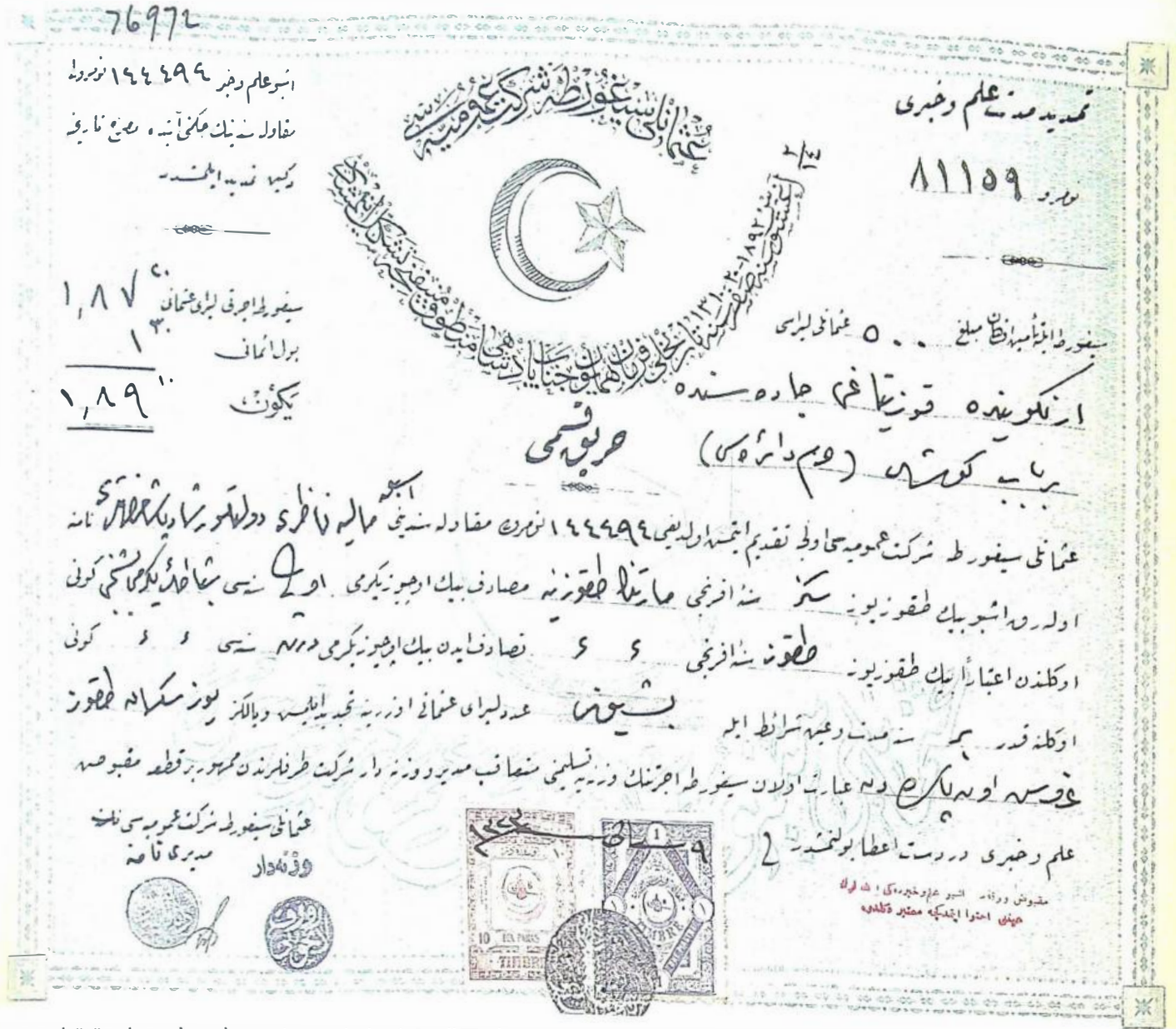

yanın bütün borsalarında 'Konsolid' adı ile bilinen Esham-ı Cedide'lerdi ve hükümetin Galata piyasasına yani bankerlere olan borçlarını tasfiye etmek için ihraç edilmişti. Bu tahviller nominal değeri üzerinden yüzde 6 faiz getiriyordu. Konversiyon yü-rütüldüğü sıralarda nominal değeri 100 kuruş olan tahvillerin piyasa değeri 50 kuruş dolayındaydı. Böylece yüzde 12 oranında bir faiz getirmiş oluyordu. Fakat bütün Avrupa mali çevrelerinde hem yüksek faizi hem de spekülatif özelliğinden ötürü tutulduğu için, bunların konversiyonu uluslararası bir mesele idi ve hükümetin bunu kendisine bütün finans aleminin ayrıntılarına kadar bildiği bir sözleşmyle bağladığı Osmanlı Bankası'na vermesi, başarısızlığın bir nedeni olabilirdi. Sonradan bu iş bize niye verilmedi diye orada burada söz eden Osmanlı Bankası yöneticileri de başta pek istekli görünmemişlerdi. Oysa bu, dünya mali piyasalarında her zaman görülmeyecek ölçüde kârlı bir işti. Bu sebeple, Osmanlı Bankası yöneticilerinin adı geçen ortaklığı gayrı resmi yoldan katılmış oldukları konusunda dedikodular çıkacaktı.

Nitekim bu ortaklığın katılımcıları arasında çıkacak anlaşmazlık Londra mahkemelerine yansıyınca, ortaya atılan bazı isimler ve bazı işlemler bu şüpheyi doğrulamıştır. Bir başka yorum da Osmanlı Bankası'nın ortaklık dışında kalarak konversiyonun getireceği spekülatif işlemlere serbestçe katılmış olması yolundadır. Konversiyon şart-ları belirlenince, konversiyona tabi olacak tahviller üzerinde büyük bir spekülasyon başgöstereceği belliydi. Örneğin, Galata'da ve dünya borsalarında 50 kuruş civarında alınıp satılan konsolidler, bir anda 60 kuruşa çıkmıştı.

Borsalardaki Osmanlı kâğıtları

Bu tahviller gerçek, yani piyasa değerlerinin çok üstünde konversiyona tabi tutulacak ve karşılığında verilecek

Esham-ı Umumiye'ler nominal değerlerinin yüzde 60'ıyla hesaba alınacağından, bütün dünya borsalarında bu konversiyonun sıcaklığı hissedilmeye başlamıştı.

Bu konu ile ilgili olarak "Journal de Constantinople"un 23 Nisan 1865 tarihli sayısında Bulletin Financuer başlığı altında aşağıdaki yazıya rastlamaktayız:

"Bu hafta borsa çok hareketli geçmiştir. Bütün Osmanlı kâğıtları tam tersine bir seyir ihtimalini güçlendirecek şekilde bir yükselme kaydetmiştir. Cumartesi günkü kapanışta yeni ihraç edilen konsolidler 60, 3/8 kote edilmişti. Pazartesi borsanın açılışında likidasyon işlemleri sakin geçmişti. Zira satıcılar gerekli bütün tedbirleri almış bulunuyorlardı.

Bu sebeple daha önce 12 ile 15 arasında değişen rapor farkları bu defa 9 ile 10 para arasında işlem gördü. Salı, Çarşamba günleri ise hafif bir değişmeden sonra aynı konsolid 61, 3/4 yükseltildi. İşte bu fiyat, satışların artması sonucunu verdi. Fakat hafta sonu kapanışta aynı konsolidler 60, 1/4 idi.[2]

Bu fiyat Avrupa borsalarındaki fiyat ile karşılaştırıldığında yüksekti, zira Londra'dan gelen son telgraf haberleri aynı kurun yarım sterlin, yani takriben 60 kuruş civarında olduğunu bildiriyordu.

Bu duruma göre dışardaki tepki hissedilir olmuştur. Nihayet Paris'ten gelen bir telgraf aynı kurun 53, 1/4'e kadar indiğini bildiriyordu. Aynı konsolidin Paris borsasında 50, 3/4'te kote edilmiş olmasına rağmen düşüşün, bir gece önceki fiyatın yüzde ikisinden fazla olduğunu görmekteyiz. Bütün bu gelişmeler sonucu konsolid 60, 1/2'ye kadar düşmüş, bu düşüş daha da devam ederek 59, 7/8'e inmiş ve nihayet kapanışta da 60 kuruş 6 parada kalmıştır.

Gerçekte bu düşüş, çok kötü sonuçların ortaya çıkmasını da hazırlamıştır. Son günlerde görülen atılganlık bazı spekülatörlerin güçlerinin üstünde alımlara girişmeleri ve işin sonunu getirememeleri dolayısıyla yükselişin arkasından hemen iniş başlamıştır. İş o kadar ileri gitmiştir ki, bu spekülatörler kapılarına yığılan kalabalığı dağıtmak için polisten yardım istemişlerdir.

Bugün Londra'dan gelen telgrafların getirdiği iyimserlik havası sonucu dördüncü tertip konsolidler sabah 60 ile açılmış, akşama doğru 60, 3/8'de kapanmıştır. Paris'ten gelen telgraflara şüpheli gözlerle bakılmaya devam ediliyor. Hele son gelen telgrafların 53, 1/6 yerine 54, 1/4 olarak çıkması inandırıcılığı bozuyor." [3]

Avrupa borsalarında spekülatörler, konsolidlerin konversiyonunda esas tutulacak olan piyasa fiyatı üzerinde spekülatif hareketleri yoğunlaştırmak suretiyle, bir bakıma hükümetin işini kolaylaştırıyorlardı.

Bu arada Osmanlı Bankası da değiştirilecek ve bir bakıma itfa olunacak konsolidlerden (asıl adı Esham-ı Cedide) 11 Nisan 1865 tarihinde Esham-ı Umumiye ile değiştirilecek olanlarının numaralarını Joumal da Constantinople'nin 24 Nisan 1865 tarihli sayısında yayınlamakta idi.

Bu konversiyonun önemli özelliği, yeni tahvillere karşılık gösterilmemiş olmasıydı. Yeni tahvillerin faiz ve anapara ödemeleri Osmanlı Bankası tarafından yapılacaktı. Banka bu ödemeyi bazı devlet varidatının kendisine verilen tahsilatı ve hükümet ile olan hesabı carisi ile yürüteceğine göre, zamanında konsolidasyon olan bu yeni işlem bir bakıma kısa vadeli tahvilleri uzun vadeli muntazam tahvile bağlı borç haline getirmiş oluyordu.

Bu sebep hükümeti, Londra ortaklarının oyununa getirecek ve bu ortaklığı oluşturan üyeler arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle hükümet, elde kalan konsolidleri değerlerinin yüzde 30'una kadar indirerek satmak zorunda kalacaktır.

Yine Journal de Constantinople'de yer alan, ilanda (5 Mayıs 1865), Osmanlı hükümetinin ilanında Esham-ı Umumiye'leri yüzde 50 tenzilat ile halka açtığını görmekteyiz. Aslında, eski konsolidlerin yeni Esham-ı Umumiye ile değiştirilmeleri, bunların borsa fiyatını yukarıda açıkladığımız gibi 50 kuruş civarından 60 kuruş civarına çıkarmıştı.

Hükümetin bu ilanına göre nominal değeri örneğin 100 kuruş olan eski konsolidler itfada 100 kuruş kabul edilecek ve yerine 160 kuruşluk Esham-ı Umumiye verilecekti. Bu duruma göre hem eski hem de yeni konsolidlerin değeri borsalarda 0(sıfır) kuruş dolayında seyredecekti.. Piyasa kurunun daha aşağı inmesi ya da daha yukarıya çıkması bir taraftan konversiyonun tamamlanması için geçen zamana, bir taraftan da spekülatif faaliyetlere bağlı olacaktı.

Gerçekte Osmanlı Bankası'nın bu işe sıcak bakmaması fonlarına çok daha iyi alternatifler bulma olanağına bağlanabilir. İlerde göreceğimiz gibi bu banka, banknot ihracı için kendisine iyi bir ortam hazırlamak amacıyla ilk yıllarda başarısız kalması muhtemel olabilen bütün işlerden kaçınacaktır. Oysa Galata'daki öbür banka, Galata piyasasına uygun davranışlarıyla kısa zamanda güçlenecek ve ilerde göreceğimiz gibi dış kredilerde aracılık etmede Osmanlı Bankası'na büyük rakip olacaktır.

(1) Yaklaşık 2 milyon Osmanlı lirası.

(2) Daha önce belirtildiği gibi, Esham-ı Cedideler Eshamı Umumiye olarak konverse tabi tutulurken, örneğin 100 kuruşluk nominal değer 120 kuruşa çıkarılacaktı. İşte bu fark özellikle faiz getirisinde mutlak bir artış sağlayacağı için eski konsolidlerin borsa fiyatı 50 kuruş dolayında yenilerin 60 kuruş civarına yükselmesi beklenen bir olaydı.

(3) Fransız hükümetinin konsolidleri Esham-ı Umumiye olarak değiştirme konversiyonu Paris borsasında işlem görmesini yasaklamış olması dolayısıyla konsolidler bu borsada 53'e kadar düşmüştür.

Geciken Tarımsal Kredi Kurumları

Galata'da, Osmanlı Bankası'nın yanında Société Générale Ottoman'ın yer alması ve hemen ardından İzmir-Kasaba demiryolu hattının işletmeye açılması ile birlikte, pamuk tüccarını finanse etmeye yönelik, İngiliz sermayesiyle kurulan "The Ottoman Financial Association" adlı banka faaliyete geçmişti. Bankanın ilk yıl bilançosunu 1855 yılı süresince çeşitli Beyoğlu ve İzmir gazetelerinde ardı ardına yayınlaması ve gerekli açıklamalarda bulunması üzerine, banka kurmak üzere İstanbul'a bir hücum başlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin 1863 yılı sonundan itibaren kaime'leri tamamen ortadan kaldırmış olması, bu boşluğu dolduracak olan Osmanlı Bankası'nın da banknot ihraç etmekte aşırı muhafazakâr davranmasıyla ortaya çıkan açığı kısa vadeli iç borçların konsolidasyonuyla olması mümkün değildi. Zira bir taraftan Abdülaziz'in donanma kurma girişimleri ve vükela maaşlarının Abdülmecid devrine oranla iki katına çıkması, ticaretin gelişmesi sebebiyle yol yapımına hız verilmesi ve orada burada patlayan isyanları bastırmak için harcanan paralar, bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Osmanlı ülkesinde de bütçe açığı yaratmıştı. Bu açık İngiltere ve Fransa için de geçerliydi, ama oralarda ticaret bilançosu fazla verirken, Abdülaziz devrinde dış tediye açığı gitgide büyümekteydi. Diğer taraftan, ne Osmanlı Bankası, ne de Ottoman Financial bu tediye açıklarının dışardan getirdikleri

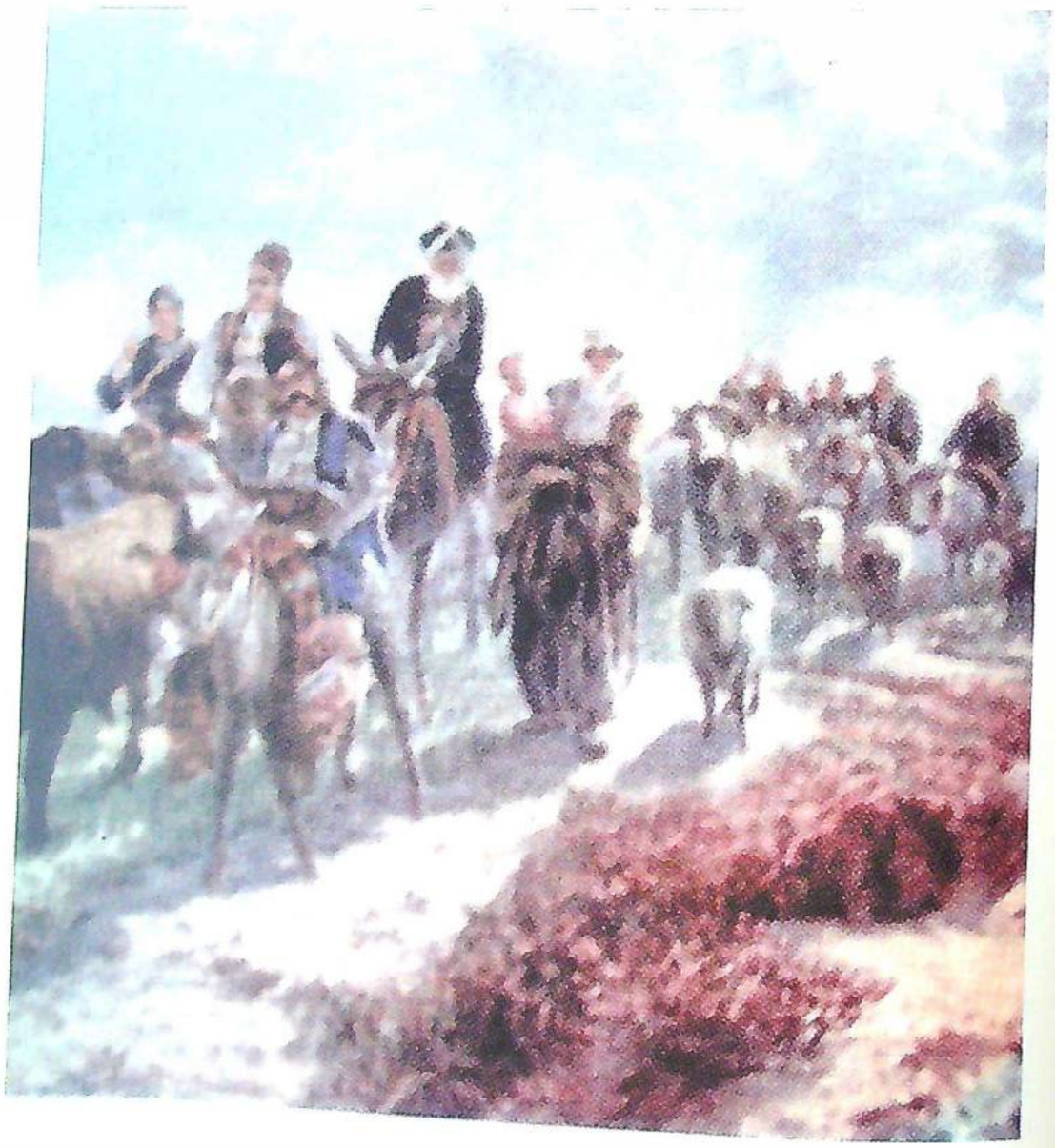

sermaye ile kapatılması yolunda ufak bir adım dahi atmıyorlardı. Zira banka ve bankerleri zengin eden yüksek faiz uygulama olanağının devamlı oluşu, bu dış tediye açığından güç alıyordu.

Fakat 1866 yılı boyunca en çok gündeme gelen konu, tarımsal kredi idi. İzmir ve Aydın dolayında geleneksel ürünler yanında pamuk ekiminin gelişmesi için sadece ürünle ilgili prefinansman yeterli değildi. Kalitenin artması, hektar başına verimin yükselmesi için tarlaların elden geçirilmesi, civarda bol olan sulardan yararlanılması gerekiyordu. Bu sebeple de Avrupa'nın çeşitli okullarından tarımla ilgili konularda diploma, belge alan bir sürü maceraperest İzmir'e akın etmişti. Ayrıca İzmir ve İstanbul'da kentleşme olayı yeni bir boyut kazanmış, yeni caddeler, yeni binalar, yeni yerleşim yerleri, çarşılar kurulmaya başlanmıştı.

1860'lı yıllarda Osmanlı tarımının dışa açılmasıyla birlikte, finansman sorunları ön plana çıkmıştı. Ticarette ve hatta küçük sanayide kullanılan finansman vasıtaları, yani her türlü senede bağlı krediler, banka ve bankerlerden çeşitli kâğıtlar ve adlarla alınan avanslar, tarımda ancak aracı tüccarlar aracılığıyla iş görüyordu. Bu da, tabii çiftçiyi tüccar karşısında âciz duruma düşürüyordu. Nitekim Aydın ve civarındaki çiftçilerle, pamukları Mersin'den Avrupa'ya sevkedilen Adana çiftçileri mahalli sarrafların ve aracı tüccarların eline düşmüşlerdi. Ancak yüzde 20'ye kadar varan faiz hadleri ile borçlanabiliyorlardı. Bu gelişme, özellikle Müslüman Türklere ait tarım topraklarının mahalli Ermeni ve Rum bankerlere ipotek edilmesiyle sonuçlandı ve bu Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devam etti. Bütün bunlara rağmen Beyoğlu gazetelerinin sık sık tanım kredisinin gereği üzerinde durduklarını, kısa bir zaman sonra da Mithat Paşa'nın öncülüğüyle tarım kredi kurumlarının ortaya çıktığını göreceğiz.

Osmanlı'da tarım kredisinin ne kadar büyük önem kazandığını belirtmek için "La Turquie" gazetesinin 23 Şubat 1885 tarihli sayısında yayınlanan, Fransa'nın Osmanlı ülkesinde yaptığı ithalat kalemlerini ele alacağız. Sadece ipek ve koza ithalatının yılda 180 milyon frank gibi bir değere ulaştığını görüp Osmanlı banka sisteminin kredi sağlama gücünü bu rakamla karşılaştırabiliriz. Nitekim aynı yılda, örneğin Osmanlı Bankası'nın Osmanlı hükümetine verdiği avans ve krediler dahil, tüccar ve ekonomiye sağladığı kredilerin toplamı üç milyon frank kadardır.

Krediler nereye gidiyor?

Aynı yıllarda İngiltere'nin Osmanlı ülkesinden Fransa'dan yaptığının yüzde 30'u oranında ithalat yaptığını hesaba katarsak, Osmanlı İmparatorluğu'nun tanım kökenli ihracatı ile tarımın finansmanı arasında ki ilişkinin yok denecek kadar düşük olduğunu görürüz. Kaldı ki, verdiğimiz Osmanlı Bankası'na ait kredi rakamlarının, büyük ölçüde ithalat ve ona bağlı hükümet finansmanına gittiğini hesaba katmak zorundayız. Gerçekte tarım kredisi, tarımsal

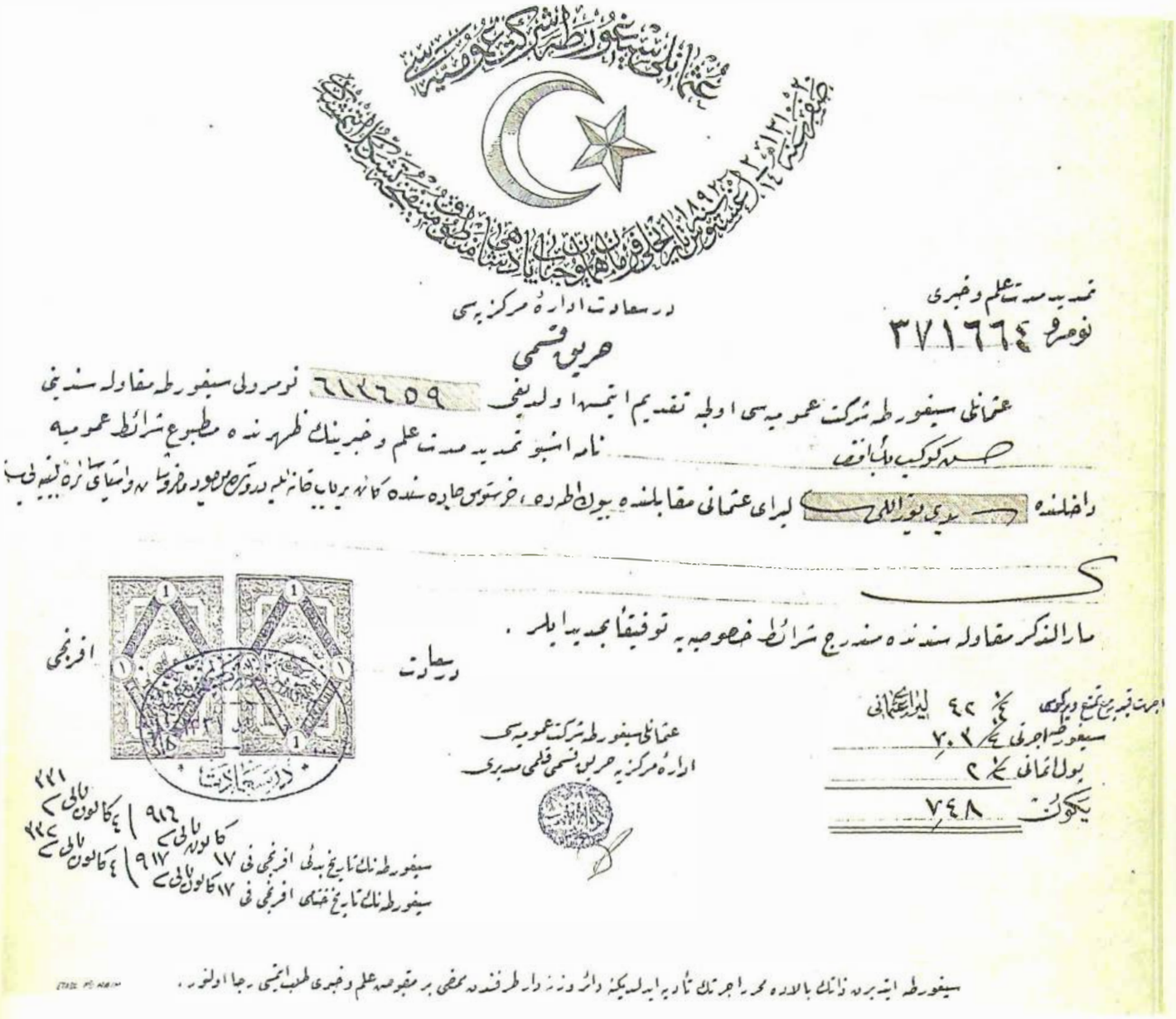

topraklann ipoteği karşılığı olarak ağırlık kazanır. Osmanlı ülkesinde, tanm bölgelerinde kadastro çalışmalarına henüz başlanmadığını ve mülkiyet rejiminin daha ziyade küçük ve orta boy toprak sahiplerini oluşturan Osmanlı azınlıklanna ait tanımsal alanlarda geçerli olduğunu da unutmamak gerekir. İpekçilikte pamuk ve buğday üretiminde, incir, üzüm, tütün gibi Anadolu'ya has ürünlerin yetiştirilmesinde büyük başarı göstermiş olan Osmanlı azınlıkları, 1838 ve 1839 yıllannda İngiltere ve Fransa ile yapılan ticaret antlaşmaları ile genişleyen dış ticaretin ortaya çıkardığı rantlara el koymak için kentlere göç ettikleri halde, geride kalanlar Müslüman Türk emeğini çok ucuza kullanmak suretiyle tanmda ihracata yönelik gelişmeyi hızlandırmışlardır. Bu arada, ardı ardına kurulan bankalar ve Anadolu'nun Arap yarımadasının ve Rumeli'nin en uzak köşelerine kadar uzanan sarraf, mültezim ağını kuran aynı azınlıklar, yarım yüzyıldan fazla sürecek bir zaman sürecinde, Anadolu topraklarının çeşitlenmiş ürünlerle Batı aleminde yeniden gündeme gelmesini sağlayacaklardır.

Bu arada geri kalmış olan Müslüman Türk çiftçileri, ağalık düzeni içinde büyük topraklarda ziraat yapmalarına ve ucuz emek sağlamalarına rağmen, sırf finansman yönünden başarısız kaldıkları için, hiçbir gelişme gösteremişler ve kazançlarının büyük bir kısmını faiz ve aracı komisyonu olarak Osmanlı azınlıklarından oluşan aracı kurum, sarraf ve bankalara bırakmışlardır. Bu gelişmede, Müslüman Türklerin ranttan pay almadıkları, ama bu rantın oluşmasında ucuz emek ve ürünleriyle büyük rol oynadıkları artık gözle görünür bir hal aldığı için, Osmanlı devlet adamları, ve bu arada Mithat Paşa tarımsal kredi kurumlarını oluşturmaya yöneleceklerdir.

Société Générale'nin oyunu

Galata bankerlerinin bir araya gelerek kurdukları, Société Générale de l'Empire Ottoman adı ile Avrupa'da da ün salmaya başlamış olan banka, Mart 1866 başında bütün Beyoğlu gazeteleriyle Osmanlıca yayınlanan gazetelere şu ilanı vermişti Ceride-i Havadis adlı yarı resmi gazeteden aktarıyoruz:

"Şirket-i Umumiye-i Devlet-i Osmaniye'nin ilanıdır. İşbu binsekizyüzaltmışaltı seney-i miladiyesinde vaki Mayıs efrancinin (alafranga Mayıs ayı) sekizinci günü ve adı geçen ayın altıncı Cuma günü Dersaadet'te bulunan âzanın kâfesi hazır bulundukları halde Galata'da Balıkpazarı civarında kain Kazto hanında bulunan şirket-i mezkûrenin merkezinde bir meclis-i mahsus akd ve teşkil olunacaktır. Meclis-i mezkûrede binsekizyüzaltmışdört senesinin nihayet binsekizyüzaltmışbeşle, Kânun-ı evvelinin otuzbirinci gününe kadar vaki olan kâffe-i muhasebatı rüyet ve tasdik olunmak üzere mevki-i müzakereye konulacaktır ve canib-i idare edene verilecek beyanname ve hissedarâna ait olan taksit müesses olan nizamnameye göre bazı mevad-ı elacel tasdik edilerek müzakere olunacaktır. Her bir hissedar için encümen-i mezkûrdâ hazır bulunmak üzere arzu edecek olduğu surette meclis–i mezkûrun akd ve küşadından otuz gün evvel Dersaadette bulunan kumpanye idaresi canibine müracaatla yeddinde bulunan hisse senedatının tevdii ile yeddine ruhsatname verilecektir. Londra'da bulunan hissedaran dahi Bank–ı Osmani'nin merkezine müesses olan nizamnamesinin otuzyedinci bendine tatbiken hisse senetlerini kezalik irae ile vekaletname ahz eyleyeceklerdir.

İstanbul 1 Mart 1866
imza: General Direktör Vlasto."

Avrupa tüketimine örnek

Société Générale Ottoman'ın bu ilana bağlı olarak Balıkpazarı sokağındaki meşhur Kazto hanında yaptığı yıllık şirket genel kurulundan basına akseden sadece bilanço ve kâr ve zarar hesapları olduğu halde, 2 Zilhicce 1283, yani 1866 tarihli "Ceride-i Havadis", başlığı olmayan uzun bir yazıda, şirketin o devirde memleketin adı ile alınan Eflak-Boğdan'da dedikodusu yıllarca sürecek bir işe nasıl bulaştığını hikâye etmektedir. Kırım Savaşı'ndan sonra yapılan Paris Konferansı'nda mali ve idari yönden bazı özerkliklere kavuşan Eflak-Boğdan İstanbul'da elçi olarak bulundurduğu kethudaları ile son yıllarda mali sahadaki gelişmeleri izliyor ve bazı sorunlarını halletmek ümidini taşıyordu.

O devirde Eflak-Boğdan geniş tanım topraklarına sahipti ve bu topraklar verimlilik yönünden Orta Avrupa seviyesine ulaşmıştı. Büyük toprak sahipleri Voyvodalar ve prensler, Avrupa tüketim tarzının benimsenmesinde adeta İstanbul'a örnek oluyorlardı. Bu arada, yörede manastırlar vardı. Bunlar da büyük topraklara sahiptiler ve binlerce keşişin boğaz tokluğuna çalıştırılması sonucu, yöredeki manastırların kasaları dolmuştu. İşte o günlerde memleketin Voyvodası Koziyik Bey, bunların en ünlülerinden birinin parasını alıp yol yapımında kullanmak için İstanbul'dan icazet almıştı.

Fakat Paris Andlaşması'na göre (1856), manastırlarda birikmiş olan paralar, galip taraf devletlerinin oluşturacağı bir heyet tarafından gözetim altında tutulacak ve bunlann vereceği bir karara kadar bloke kalacaktı. Bu durumda, memleketin Voyvodası için parayı ele geçirmek ve kullanmak ancak İstanbul'da çözümlenecek bir meseleydi.

Yanına birkaç kişi alarak İstanbul'a gelen Voyvoda'yı karşılayanlar arasında Société Générale Ottoman'ın yöneticileri de vardı. Uzun tartışma ve konuşmalardan sonra bu paranın usulüne uygun olarak kullanılması için bir formül bulunmuştu. Gerçekte manastırda birikmiş duran para 3 milyon Osmanlı altın lirasıydı. Société Générale Ottoman yöneticileri, Eflak Boğdan hükümetine, bunun yarısı kadar bir kredi açmak teklifinde bulunmuşlardı.

Böylece banka bu işi halletmiş olacak ve para boş yere duracağına imar işlerine harcanabilecekti. Fakat bankanın asıl yapacağı işlem bu hükümete para vermek olmayacaktı; manastırın kasasında muhafaza edilecek ve kasadan çekilen paraların yerine konacak 11.5 milyon liralık bir senet verecekti. Bu durumda manastırların paralarını koruyup yönetmekle görevlendirmiş olan heyetin, çekilen 1.5 milyon liranın yerine aynı değeri taşıyan itibarlı bir bankanın senedine diyeceği olmazdı. Böylece Société Générale Ottoman, ödemediği bir para için yüzde 6 faiz alacak ve bu da yetmiyormuş gibi, her yıl ayrıca 30 bin Osmanlı altın lirası komisyon almaktan çekinmeyecekti.

Bu gibi işlemler Avrupa finans piyasasında nadir de olsa görülüyordu. Ödenmeyen bir paraya faiz yürütmek ve ayrıca komisyon almak olayına, bir iki yıl sonra Osmanlı dış borçlarından birinde de rastlanacaktı. Bu ve benzer olaylar, Galata'da adı geçen bankanın dışında kalmış olan banker ve iş adamlarının ayranını kabartmış olacaktı ki, bunların bir kısmı bir araya gelerek "Credit Générale Ottoman" adlı bir banka kuracaklardı.

Yeni bir banka: Credit Générale Ottoman

1863 yılı sonlarına doğru resmen faaliyete geçen Osmanlı Bankası, banknot ihracında, yani para yaratma gücünü kullanmakta âciz kalınca, bu boşluğu doldurmak için Galata'daki bankerleri devreye sokmak yolunu seçmek zorunda kalmıştı.

O günlerde, tüketim ekonomisi kalıplarına sığmayacak hale gelen Osmanlı ekonomisi, donanma ve askeri donatım gibi geleneksel alışkanlıklar yanında yol, liman gibi altyapı inşaatına girişip bütçe açığı yaratmaya devam edince, bu açıkları kapatmak için içerde ve dışarda kredi aramak alışkanlığını tazelemek zorunda kalıyordu. "Konversiyon" işlemi sonucu çıkarılan yeni tahvillerin ("Eshamı Umumiye"nin) anapara ve faiz taksitleri de art arda gelmeye başlayınca, ortaya çıkan bütçe açığını kapatabilmek için önemli miktarda krediye ihtiyaç duyulmuştu. Hükümetin içinde bulunduğu mali istikrarsızlık, Galata'da Societe Générale dışında kalan bazı bankerleri harekete getirmiş ve hemen biraraya gelerek yabancı ortaklarıyla bir "sendika" kurup Esham-ı Umumiye'ye anapara ve faizlerinin ödenmesi için hükümete kaynak sağlamak teklifini sunmuşlardı. Böylece Galata'nın ünlü bankerlerinden Tobini'nin "Tobini ve Oğulları" adıyla tanınan bankerlik kuruluşuyla "Société Générale de France" ile biraraya gelerek, Osmanlı hükümeti namına 50 milyon frank değerinde hazine bono-

DEUTSCHE ORIENTBANK AKTIENGESELLSCHAFT

Fondée par Dresdner Bank — A. Schaaffhausen'scher Bankverein et Nationalbank für Deutschland.

CAPITAL SOCIAL FRS. 40.000.000

BERLIN,
Constantinople, Brousse, Alexandrie,
Le Caire, Hambourg, Mersine,
Adana, Alep, Andrinople, Dédéagatch,
Tanger, Casablanca.

Péra, LE 15 Septembre 1916.

Madame Vve A. Seneine,

EN VILLE

Madame,

Le bien-trouvé de l'extrait de votre Compte-Courant chez nous, arrêté au 30. Juin 1916 nous faisant défaut jusqu'à ce jour, ~~nous vous remettons sous ce pli, une seconde formule, que~~ nous vous prions de bien vouloir nous faire parvenir, le plus tôt possible, dûment signée par vous, cette pièce nous étant indispensable pour la régularité de notre service interne.

Nous vous en remercions d'avance et vous présentons, Madame, nos très distinguées salutations.

DEUTSCHE ORIENTBANK
Aktiengesellschaft.
FILIALE PÉRA

Adresse Télégraphique: "DORIBANK"

~~Une Annexe~~

su ihraç etmek üzere bir anlaşma imzalamışlardı. Kısa vadeli olan bu krediye bazı vilayetlerin yıldan yıla artış gösteren önemli vergi gelirleri karşılık gösterilmişti.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin dış borçların faiz ve anapara taksitlerinin zamanında ödenmemesi ve en son operasyonla piyasaya yeni sürülmüş olan Esham-ı Umumiye faizlerinden bir kısmının anapara ödemeleri tarihi yaklaştığı için, bir yerden para bulunması gerekiyordu. Zira o günlerde başlayan Prusya-Avusturya Savaşı piyasaları altüst etmişti. Zaten Avrupa borsalarında Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntıda olması ve Fuad Paşa'nın sadrazamlığı bırakması, bütün Osmanlı dış borç tahvilatının değer kaybetmesine sebep olmuştu. Fuad Paşa'dan sonra sadrazamlığa geçen Rüştü Paşa, para hesabında titiz ve cimri denecek kadar da tutumlu bir adam olmasına rağmen, kendi için olmasa bile memleketi için para bulmak zorundaydı. Yeni sadrazam, Osmanlı tahvilatının borsalardaki kurlarını öğrenmekle işe başlamıştı. Gelen haberler çok kötüydü: nominal değeri 100 kuruş olan Esham-ı Umumiye, namı diğer konsolid, 68 kuruşa ve 500 frank nominal değeri olan dış istikraz tahvilleri 205 franka düşmüştü.

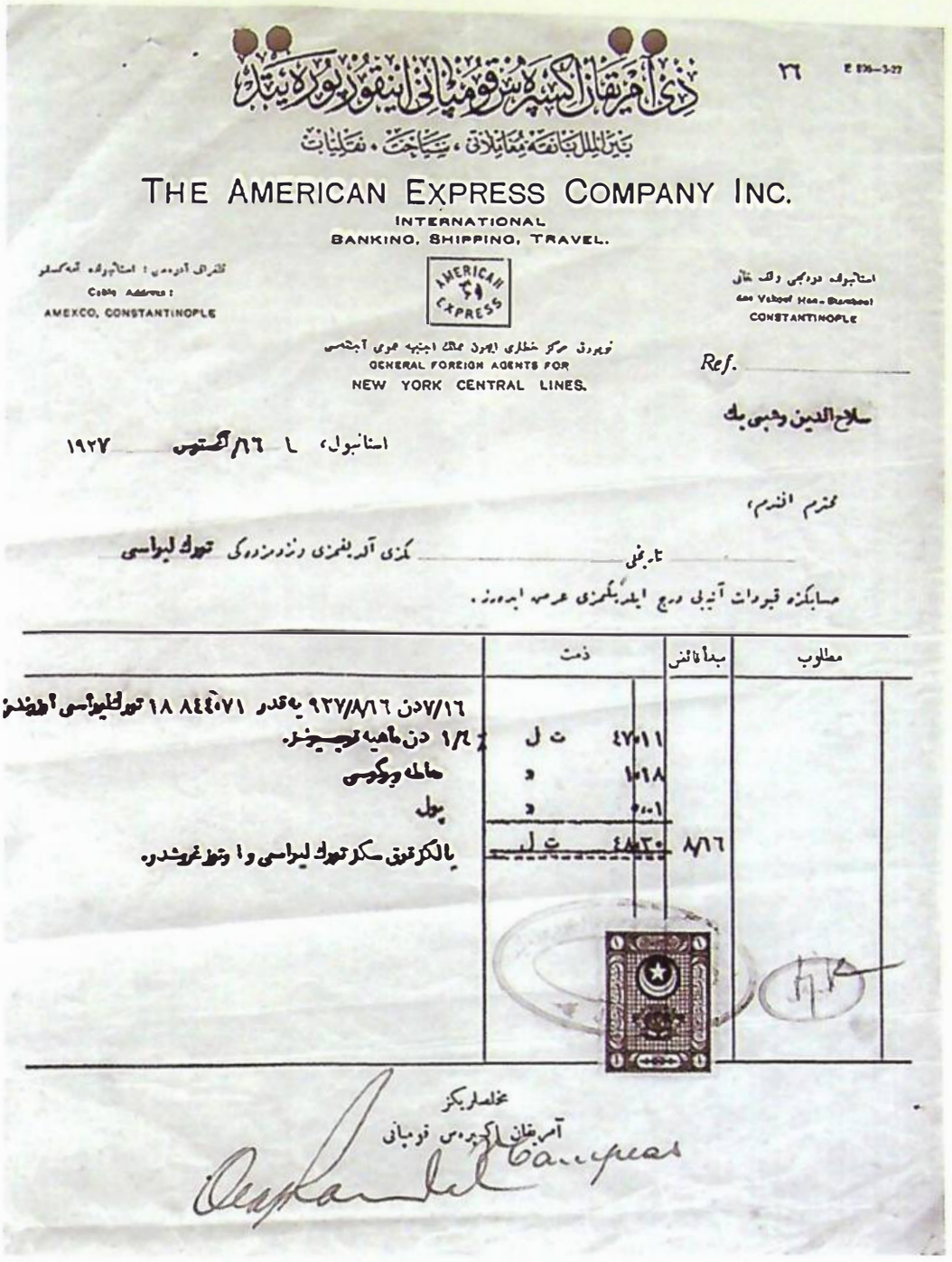
THE AMERICAN EXPRESS COMPANY INC.
INTERNATIONAL
BANKING, SHIPPING, TRAVEL.
Cable Address: AMEXCO, CONSTANTINOPLE
CONSTANTINOPLE
GENERAL FOREIGN AGENTS FOR
NEW YORK CENTRAL LINES.
Ref.
سلاح الدین وهبی بك
استانبول، ١٦/اگستوس ١٩٢٧
محترم افندم،
مطلوب
مبدأ فائض
ذمت
مخلصلریکز
آمریقان اکسپرس قومپانی

Halktan hazineye destek...

Osmanlı iç ve dış tahvilatının bu şekilde değer kaybetmesini önlemek için faiz ve ana para taksitlerinin zamanında ödenmesi amacıyla halktan ve memurlardan yardım isteme yoluna bile gidilmişti. Memurlar, bir aylık maaşlarını hazineye bağışlayacaklardı. Abdülaziz bile, sarayda kasasında tuttuğu tahvilleri Osmanlı Bankası'na rehin ederek hazineye bir miktar avans verilmesini sağlayacaktı.

Ama bu işin bir de öteki yönü vardı. Bu sayede vurgun vuranlar, ilk borsa komiseri Abidin Paşa'nın "Hava Oyunları" adlı küçük hacimli, fakat çok büyük önem taşıyan kitabında yazdığı gibi, İslam-Türk halkı ve özellikle maaşlan bütçe açıklarını kapatmak için devamlı kesintiye uğrayan memurlar, Galata borsasında şanslarını denemeye koyulmuşlardı. Rum, Ermeni simsar ve borsa tellallarının oyununa gelerek, ellerindekini avuçlarındakini kaptıran bu zavallılara, zamanın padişahı Abdülaziz de iyi bir örnek oluşturuyordu. Kendisinden teslim aldığı

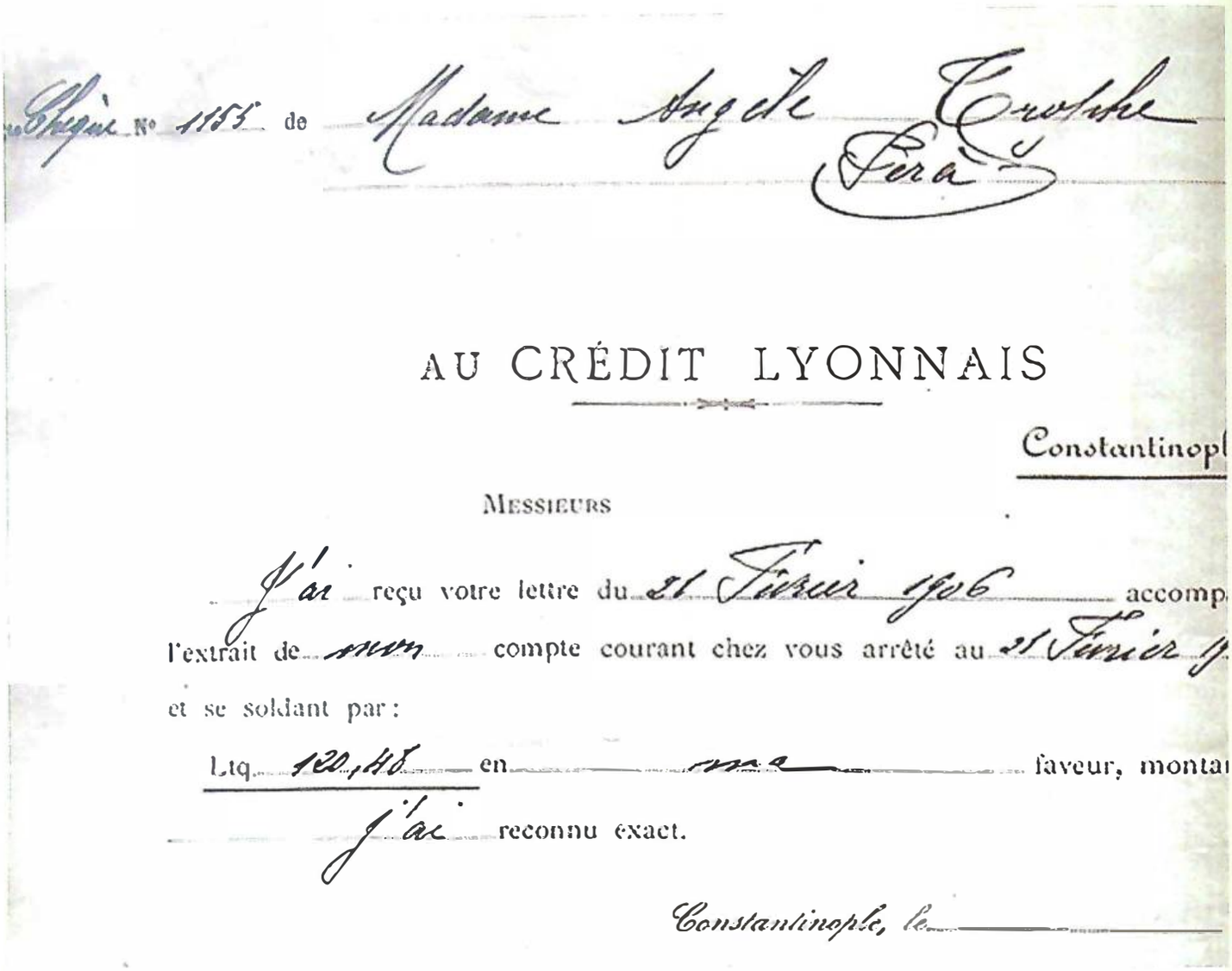

Chèque N° 1155 de Madame Angèle Trophe
Pera

AU CRÉDIT LYONNAIS

Constantinopl

MESSIEURS

J'ai reçu votre lettre du 21 Février 1906 accomp
l'extrait de mon compte courant chez vous arrêté au 21 Février 1
et se soldant par :

Ltq. 120,48 en ma faveur, montai

J'ai reconnu exact.

Constantinople, le

tahvilat karşılığı makbuz isteyen mabeyinciye, "Beni Yahudi sarrafı mı zannettin?" diye bağınp çağıran koca Osmanlı padişahının asıl öfkesini, kendi mühür ve tuğrasını taşıyan yüz kuruşluk bir tahvilin neden 28 kuruşa düştüğünü öğrendiği zaman dışa vurması gerekmez miydi?

Bütün bu olaylar gelişirken, Rüştü Paşa sadaretten alınıp yerine yine Fuad Paşa getirilmişti. Fuad Paşa da "Eğer bütçe açıksa, bunu kapatmanın tek yolu her ne pahasına olursa olsun borç alıp bu açığı kapatmaktır" düşüncesiyle işe koyulmuştu. Bu durum bütün Avrupa'da özellikle Fransa'da endişeyle takip edilmekteydi. Osmanlıların yüzde 20'ye kadar faiz ödeyerek borç para aldıklarına kimse inanmak istemiyordu. O dönemin en ünlü edebiyat ve fikir dergisi "Revue des deux Mondes" Fuad Paşa ile yapılan bir sözleşmeyi yayınlamıştı (15 Şubat 1869). "Türkiye'de Devlet Adamları" başlığını taşıyan bu uzun inceleme yazısında Challement Lacour, Osmanlı Devleti'nin mali durumunu açıklamak amacıyla, sözlerine Fuad Paşa'ya sorduğu şu özel soru ile başlıyordu: "İflasa doğru sürüklenmekte olduğunuzu inkâr edebilir misiniz? Ve eski borçlarınızı ödemek için, borçlarınızın devamlı olarak artması sebebiyle, her defasında daha ağırlaşan bir faiz oranı ile yeni borçlanmalara gitmek zorunda kaldığınız bütün Avrupaca bilinmiyor mu zannediyorsunuz?"

Fuad Paşa bu sözlere itiraz ediyor; yazar yorumunu sürdürüyor:

"İnsan ancak layık olduğu bankerleri bulur. Bir memleketin mali itibarı, keyif ve arzuya bağlı değildir. Borç para alanlar, bu itibarı ne yaratırlar, ne de bunu ortadan kaldırabilirler; sadece bu itibarı olduğu gibi müşahede ederler."

Bu sözlere Fuat Paşa'nın cevabı şöyledir:

"Türkiye, bizimle birlikte hizmet etmek isteyen kimselerle doludur."

İşte bu cevabında Fuat Paşa haklı gibi görünüyordu. Kapısına gelen Avrupalı banker, işadamı ve devlet adamlarını hoş karşılamayı ve hepsine ümit vermeyi adet edindiği

için olacak ki, sadrazam olduğu zaman İstanbul'a birbiri ardından ziyaretçi getiren kayıkları, çatanaları izlemeye koyulması, işte bu sebepten olsa gerekir. Nitekim yeni banka kurucuları da onun yalısına bir çatana ile geleceklerdi.

Bankerler arasında gruplaşmalar

Osmanlı Bankası ile "Société Générale Ottoman", Crédit Mobilier de Pari ve Banker Pereire kardeşlerin oluşturdukları gruba dahil bulunuyorlardı. Oysa o yıllarda Fransa'da Crédit Mobiller grubuna rakip bir başka grup oluşmuştu ve bu grubun başında "Société Général Pour Favoriser le dévelopment du Commerce et de l'Endustrie en France" bulunuyordu. Bu grubun amacı Osmanlı Bankası grubundan biraz farklıydı. Osmanlı ülkesine sadece bankacılık yapmaya değil; yol, liman ve hatta fabrikalar tesis etmek üzere gelmek istiyordu. Fakat bu grubun da gelişi diğeri gibi acil bir mali meseleyi çözmek amacı taşıyordu. Daha mürekkepleri kurumamış olan yeni Esham-ı Umumiye'nin faiz ve anapara taksitlerini ödeyebilmek için hükümet namına hazine bonosu ihraç edecek bir teşebbüs olmakla işe koyulacaklardı. Tabii, bu iş onlara rakiplerine karşı çıkma gücünü alt edecek

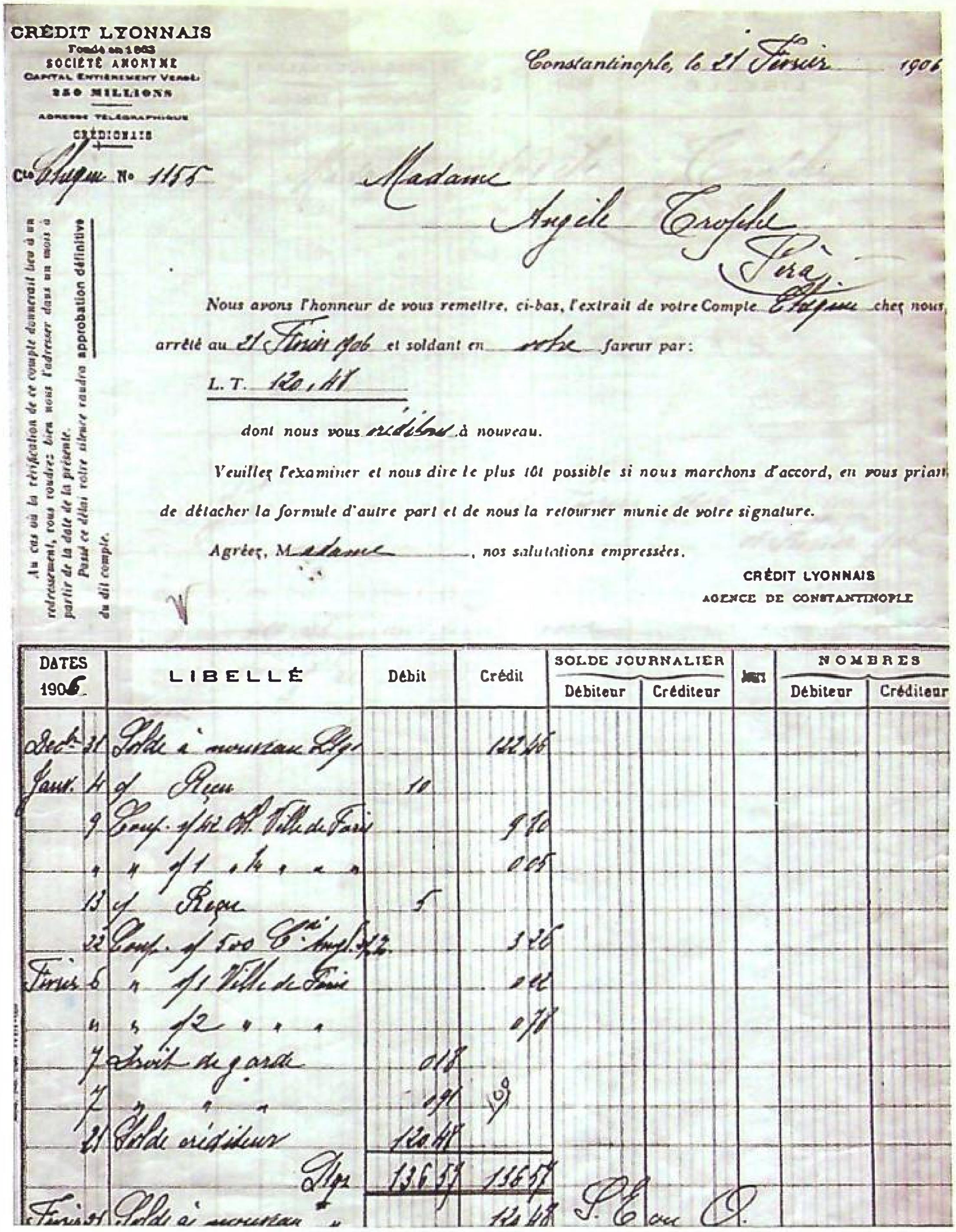

CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
SOCIÉTÉ ANONYME
CAPITAL ENTIÈREMENT VERSÉ:
250 MILLIONS
ADRESSE TÉLÉGRAPHIQUE
CRÉDIONAIS

Constantinople, le 21 Février 1906

Cte Chèque No 1155

Madame
Angèle Crofila
Péra

Nous avons l'honneur de vous remettre, ci-bas, l'extrait de votre Compte Chèque chez nous, arrêté au 21 Février 1906 et soldant en votre faveur par:

L. T. 120,47

dont nous vous créditons à nouveau.

Veuillez l'examiner et nous dire le plus tôt possible si nous marchons d'accord, en vous priant de détacher la formule d'autre part et de nous la retourner munie de votre signature.

Agréez, Madame, nos salutations empressées.

CRÉDIT LYONNAIS
AGENCE DE CONSTANTINOPLE

Au cas où la vérification de ce compte donnerait lieu à un redressement, vous voudrez bien nous l'adresser dans un mois à partir de la date de la présente. Passé ce délai votre silence vaudra approbation définitive du dit compte.

DATES 1906	LIBELLÉ	Débit	Crédit	SOLDE JOURNALIER Débiteur	SOLDE JOURNALIER Créditeur	Jours	NOMBRES Débiteur	NOMBRES Créditeur

bir kuvvet kazandıracaktı. Bu yeni bankanın sermayesi nominal değeri 500 franklık 100 bin hisse senedinden oluşan 50 milyon frank idi. Aşağı yukarı 2 milyon Osmanlı altın lirası bir sermaye taahhüdünde bulunulmuş oluyordu. Bankanın ilk idare meclisi şu kişilerden oluşuyordu. G. Tobini, Parisli banker Bount, Düzoğlu Mihran Bey, Paris Ticaret Odası Başkanı Guillome Deniére, Fransız Merkez Bankası murakıbı Victor Fére, fahri kambiyo ajanı Frederic Gameron, Galata'da banker Köçeoğlu Agop, Parisli işadamı Koen Igsmarter ve meşhur demiryolcu o günlerde Paris-Lyon-Akdeniz demiryollarının genel müdürü Jaboth Palin...

Galata'da kurulan üçüncü banka, Galata bankerlerini de gruplaşmaya itecektir. Bu bankanın Galatalı kurucusu Gérard Tubini Fransız asıllıdır. Fransız İhtilali sırasında Türkiye'ye sığınan birçok soylu ailenin İstanbul'a yerleşmiş, bankerlik ve tüccarlık gibi meslekleri benimsemiş olanlarından birinin büyük oğludur. Osmanlı hükümetiyle özellikle bu bankanın kuruluşundan sonra adeta mukadderat birliği

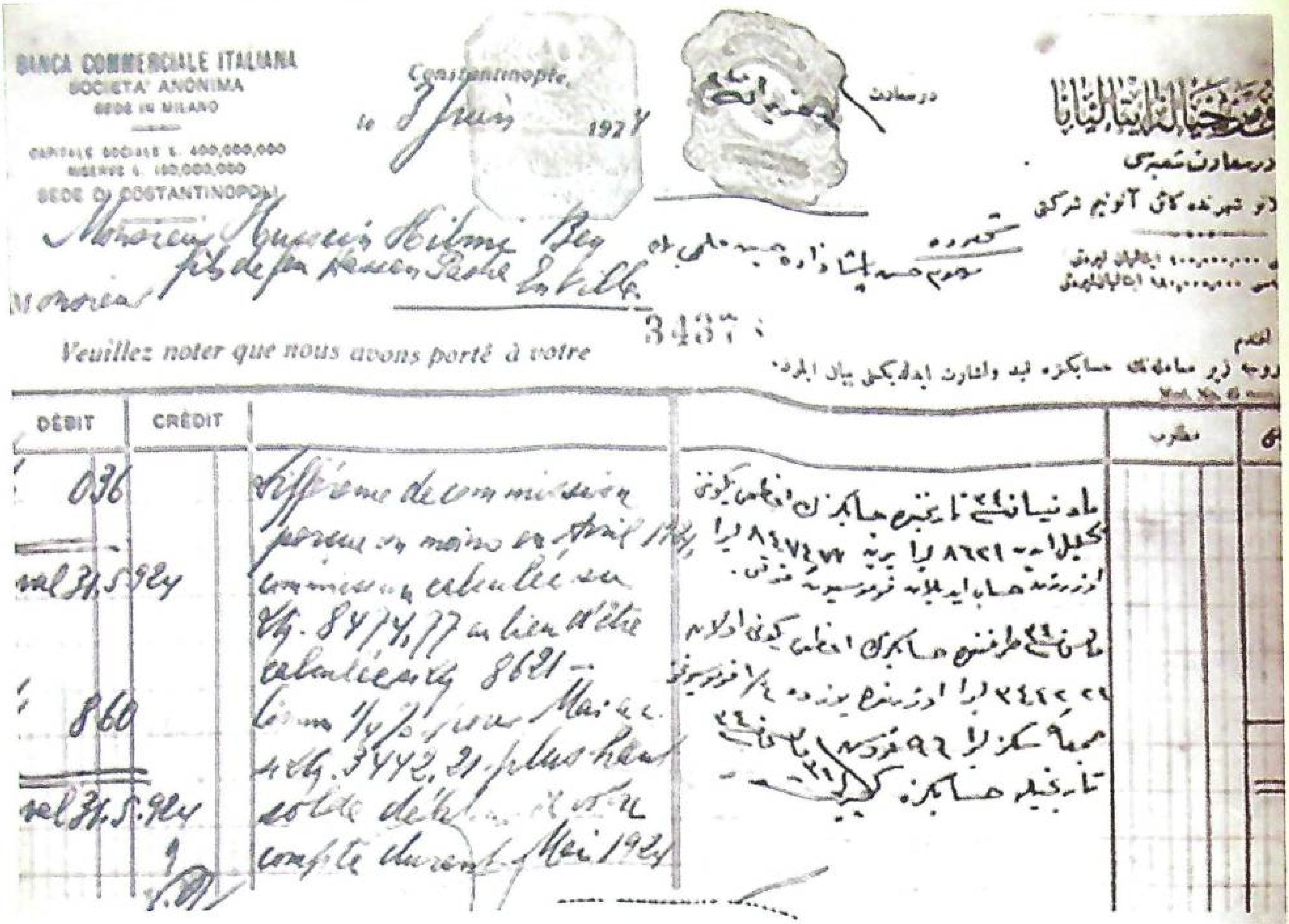

içine girmiş olan Tobini'ler, hele küçük Tubini, Beşiktaş'ta kurdukları mobilya fabrikası ile dünyaya ün salmışlardır. Fakat Osmanlı ülkesinde debdebeli ve sarayları andıran köşklerde yaşayıp zenginlik yanında şan ve şöhrete kavuşmalarına rağmen, ilerde göreceğimiz gibi, önemsiz bir alacak meselesini politik anlaşmazlık seviyesine getirmiş, çok tatsız olayların çıkmasına sebep olmuşlardır. Ailenin bir kısmı hâlâ Türkiye'de yaşamaktadır.

Bu bankanın ortaklarından biri de Düzoğulları adı ile bilinen ve özellikle II. Mahmut devrinde Darphane'nin teknik

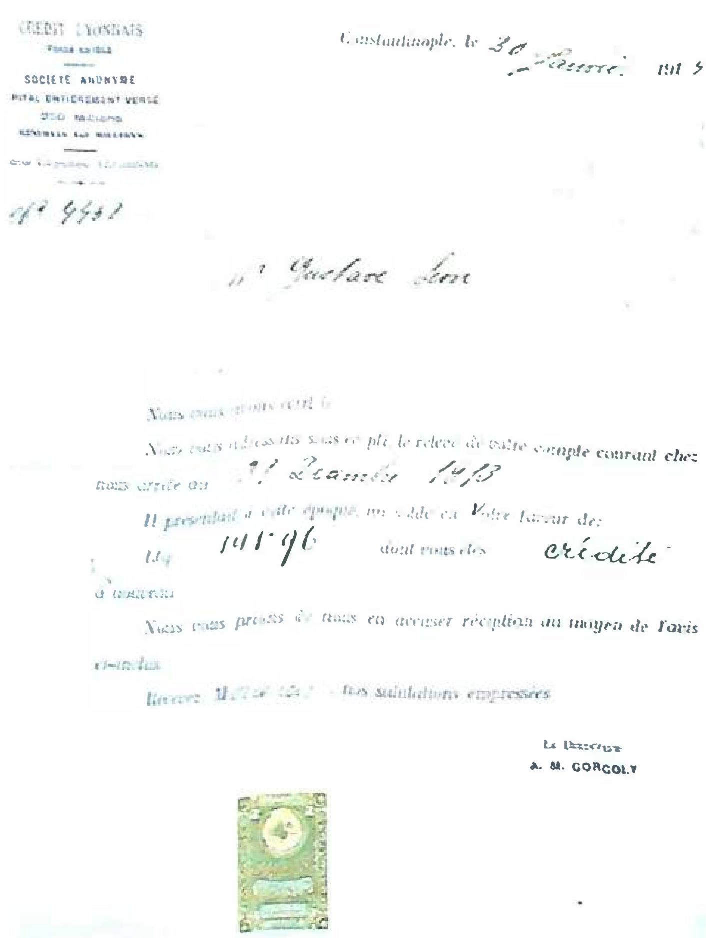

ve iktisadi yönünü yönetmekle görevli bulunan Düzoğlu kardeşlerden birinin oğludur. 1820'lerin başında, meşhur Halet Efendi'nin musevi bankeriyle dalaşan Düzoğulları, Halet Efendi'nin II. Mahmud nezdindeki gücü yüzünden Darphane'yi soymak, devlet parasını gaspetmek suçundan mahkemeye verilip idam ve sürgüne mahkûm edilmişlerdir. İşte yeni kurulan bankaya ortak olan, idam edilenlerden birinin oğludur ve nasılsa ailenin diğer fertleri ve anasıyla birlikte sürüldüğü Konya'dan sağ dönebilmiş ve yine aynı işe atılmıştır. Şurası gariptir ki, Osmanlı ülkesinde Fatih dev-

rinden beri Rum, Ermeni, Musevi ve hatta levanten bankerlerin çoğu yiyicilik, kalp para basmak, sahte kâğıtlar ve imzalar düzenlemek suçundan idam edildikleri halde, sağ kalan aile fertleri aynı mesleği sürdürmüşlerdir. Tıpkı, başı vurulan sadrazamın oğlunun sadrazam olmak için çırpınıp durması gibi.

Banka sarsıntı geçiriyor

Credit Générale Ottoman, namı diğer İtibar-ı Umumi Bankası kurulduktan sonra, özellikle 1872 yılına kadar, dış kredilerde aracılık etmek gibi çok önemli işlere girişecektir. Fakat 1874 dış kredisinin yarattığı kötü sonuçlar ve bu arada 1875 yılında ilan edilen moratoryum sonucu Osmanlı Maliyesi ve ticaretinin Batı maliyesi ve ticaretiyle ilişkilerinin tamamıyla dondurulması sonucu banka büyük sarsıntı geçirmiştir. Bu arada, dışardan silah ve askeri mühimmat alamadığı için Osmanlı-Rus savaşını kaybeden Osmanlı Devleti'nden savaş galibi Rusya istediği tazminatın ödenmesinde küçük de olsa payı olan bu banka, ilerde açıklayacağımız bazı sebepler yüzünden 1899 yılında faaliyetine son vermiştir.

'Ben, Yahudi sarrafı mıyım?..'

Ali Fuad, "Rical-i Mühimme-i Siyasiye"de "Ferid Hakkı Paşa'dan işitilen garip hikâye" kaydıyla anlatıyor (Servet-i Fünun, Sayı 1537, sayfa 170):

"Bir gün Sadrazam Şirvanizade Rüştü Paşa ile havass-ı vükelâdan bazıları Saray-ı Hümayün'a gelerek acele olarak huzura çıkmışlar. Müzayaka-i maliyeden, aylık taksitleri gelmiş olan konsolide faizlerinin tediyesine imkân bulunmadığından, ademi tediyesi halinde devletin itibar-ı maliyesi büsbütün sukut edeceğinden bahis ile bankaya terhin edilip mukabilinde alınacak para ile faizleri ödemek ve ilk basılacak yeni istikraz tahvilleri ile aynen takdim ve iade olunmak üzere nezd-i şahanede mevcut konsolidlerden lüzumu kadarının muvakkaten ihsan buyurulmasını müştereken istirham ve Sultan Abdülaziz'in muvafakatını istihsal ederek tekrar tekrar teşekkürle avdet ettiler. Biz de konsolidleri teslim eyledik. Bir müddet sonra yapılan istikraz neticesinde Sadrazam sandıklarla getirip takdim etti. Ertesi gün yine gelerek bu konsolidleri istedi, biz heyetçe almıştık. Halbuki biz münferiden götürüp takdim ettik.

Dünyanın bin türlü hali var, takdimine dair elimde bir vesika yok, bir makbuz inayet buyurulmasını suret-i münasib ile efendimize arz etseniz, dedi. Sadrazam odada kaldı, ben huzura çıktım ve kendisine durumunu arz ettim. Makbuz sözünü ağzıma alır almaz Sultan Abdülaziz bir ateş kesilerek ve oturduğu koltuğun üzerinde sanki iki üç misli büyümüş gibi görünerek kemal-i şiddetle 'Çık dışarı herif, ben Yahudi sarrafı mıyım?' diye haykırdı. Ben yarı baygın bir halde odama avdet ettim. Sadrazamın beni öyle bir vartaya düşürdükten sonra savuşup gitmiş olduğunu anladım. Sonra mabeyn müşiri Ferit Paşa gelerek 'İnşallah yine gıyaben müzahir-i aff-ı şahane olursunuz' mukaddemesi ile işten atıldığımı tebliğ etti."

Galata'da borsanın kuruluşu

1850'lerin başına gelindiğinde, Galata ve civarındaki ayar ve vezinleri farklı madeni paraların alışverişini yapan köşe sarrafları yanında, kaimeler de dahil olmak üzere her nevi kâğıt alışverişinde bulunan sarraflar da görünmeye başlamıştı. Bu arada Avrupa bankalarının banknot ve sair kâğıtları yanında yine Avrupa devletlerinin iç istikraz tahvilleri de Galata piyasasında satılıyordu. Bunlarla faizli kaimeler üzerinde yeni tür alışverişlere de rastlanmaktaydı.

Nihayet, Kırım Savaşı için İstanbul'a gelen yabancı yüksek rütbeli subaylar ve devlet görevlileri, birtakım başka alışkanlıkları yanında İstanbul'a yeni bir kâğıt oyunu da getirmişlerdi. Savaş nedeniyle İstanbul'a bağlanan Londra ve Paris telgraf hatları, savaşın gerektirdiği haberleşme yanında Londra ve Paris borsalarındaki gelişmelere ait haber ve bilgilerin de anında İstanbul'a ulaşmasını sağlıyordu. Ve artık Galata'da sabahın erken saatlerinde birtakım yabancılar, ellerinde kâğıtlar, bağrışıp duruyorlardı. İşte genellikle Rumca ve Fransızca olarak bağrılıp çağrılan bu sözler arasına kısa zamanda Türkçe olarak faizli kaimeler ve devletin kısa va-

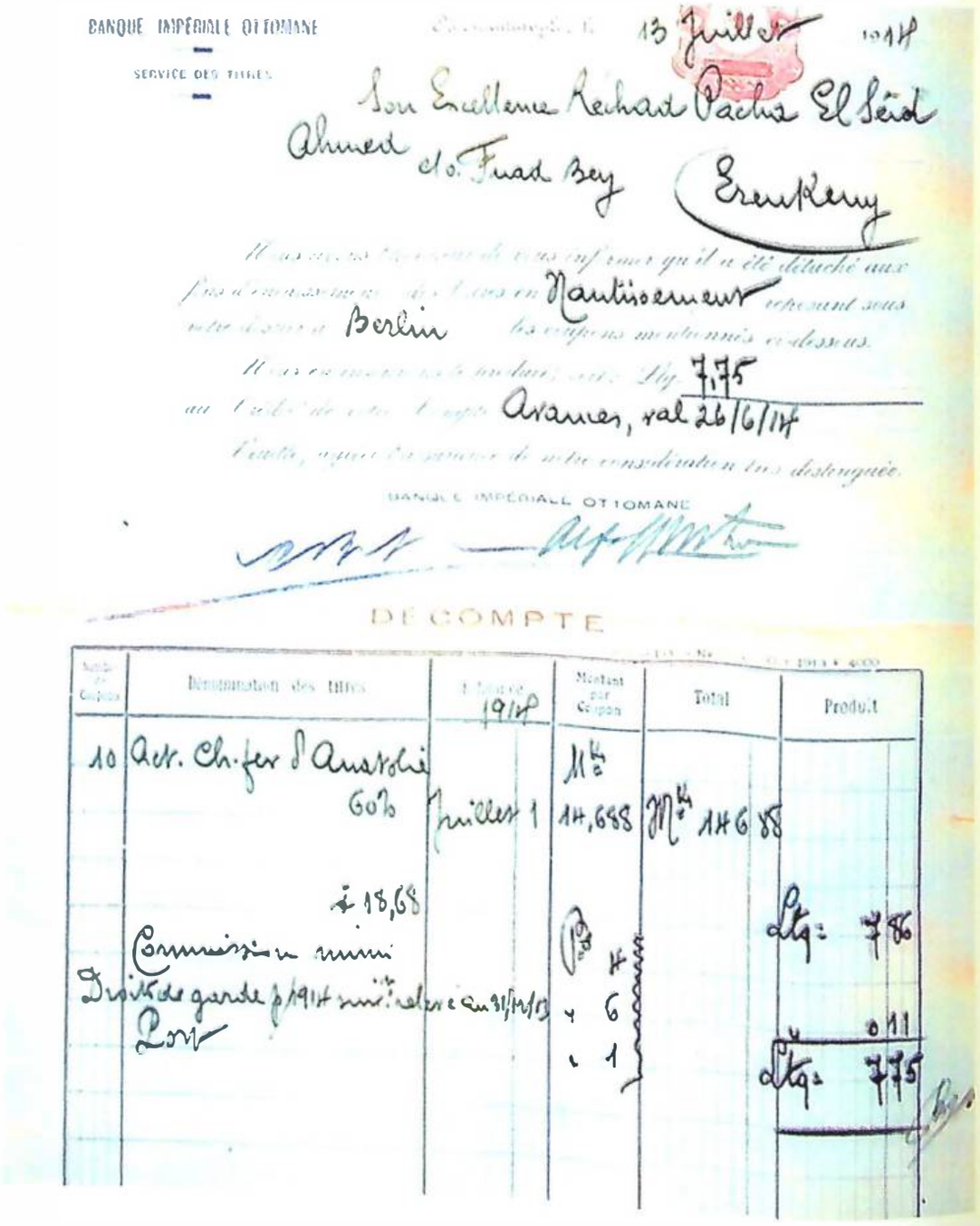

deli borçlarını ifade eden çeşitli adlardaki kâğıtlar da girekcektir.

Böylece Galata'da resmen değilse bile Rum yerli sarrafların, bankerlerin öncülüğüyle, gayrıresmi de olsa, bir borsa kurulmuş olacaktır. Bu borsa, kısa zamanda, art arda gelen iç ve dış borçların belgeleri ve borsa metaı olan kâğıtlarla kısa zamanda dünya finans alemindeki yerini alacaktır. Hatta 1860'lı yıllarda spekülatif hareketlerin bolluğu sayesinde zaman zaman ünlü Paris ve Londra borsalarının önüne geçecek, bir cazibe merkezi haline gelecektir.

Ortaya çıkan çelişkiler...

İşte Galata'da borsa bu şekilde kendi kendine teşkilatlanmış olarak gelişirken, ardı ardına bankaların sözleşmeyle ve hükümet denetimine açık olarak kurulması, kısa zamanda ortaya çelişkili bir durum çıkarmıştır. Zira bu bankaların hisse senetleri de borsanın aracı olmaya başlamış; spekülatif hareketlerin bolluğu sebebiyle, Avrupa piyasalarını etkilemeye devam eden Galata borsasının, bu bankaların hisse senetlerini de spekülasyon metaı haline getirmesi, bankaları borsaya karşı cephe almaya sevketmiştir.

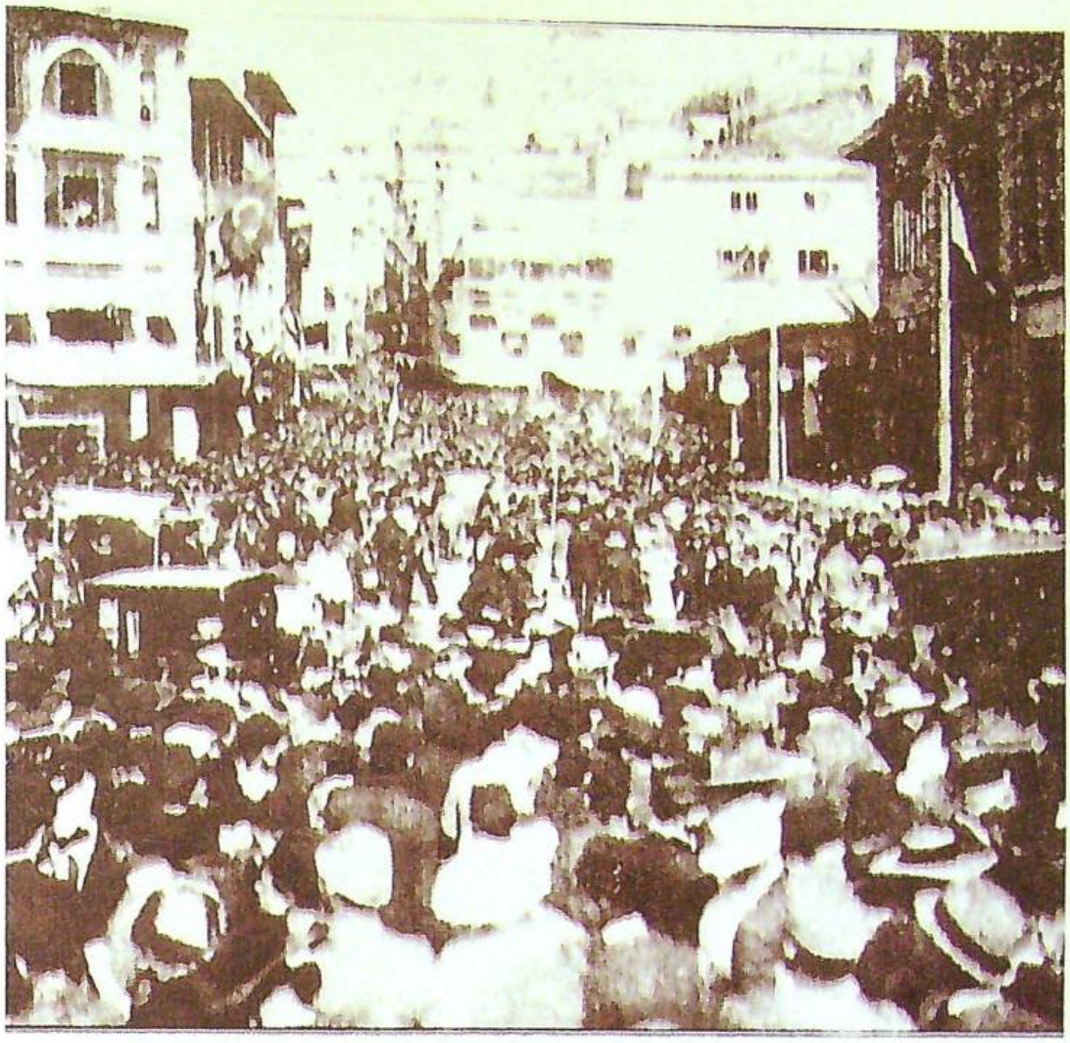

Başta Osmanlı Bankası olmak üzere diğer iki Galata bankası, Osmanlı Umum Şirketi ve İtibar-ı Umumi Bankası, iç ve dış borçlanmalarda aracı oldukları gibi, konsolid adı ile anılacak kısa vadeli devlet iç istikraz bonolarının düzenlenmesini ve bunlara ait faiz ve anapara ödemelerini üstlenmiş bulunuyorlardı. Bu sebeple sözü geçen bankalar, adına konsolid denilen bonolar üzerinde çeşitli oyunların oynanmasına sahne olan Galata borsasının resmileştirilmesi konusunda da harekete geçeceklerdir.

Gerçekte bunlar, Galata borsasının kendilerinin etkili olacaklan bir düzene kavuşturulmasını istiyorlardı. Nitekim Paris ve Londra'da borsa ile bankalar arasındaki güç çekişmelerinde bankalar ağır basıyordu. Özel bankalar merkez bankalarının kontrolü altına girmek pahasına, borsalara hakim olmayı sağlamışlardı. Aslında Galata'daki bankaların spekülasyon kadar atıl fonlara hakim olamamaktan, bu fonların mevduat olarak kendilerine gelmemesinden yakınmaları gerekirdi ama bunu söylemekle açık piyasa ekonomisine karşı çıkmış olacaklarını bildikleri için, kamuoyunda borsanın bir kumarhane olduğu fikrini yaymakla işe koyulmuşlardı. Birçok aileler borsa oyunları yüzünden mahvoluyordu. Bu bankalar her fırsatta halkın birkaç borsa simsarı tarafından soyulduğunu temasa geçtikleri hükümet adamlarına iletiyorlardı.

İşin en önemli tarafı, bu borsada çok büyük paralar kazanıldığı halde, hükümetin vergi ya da harç olarak bu kazançlardan bir kuruş bile alamamasıydı. Oysa bankalar kazançları üzerinden patent vergisi

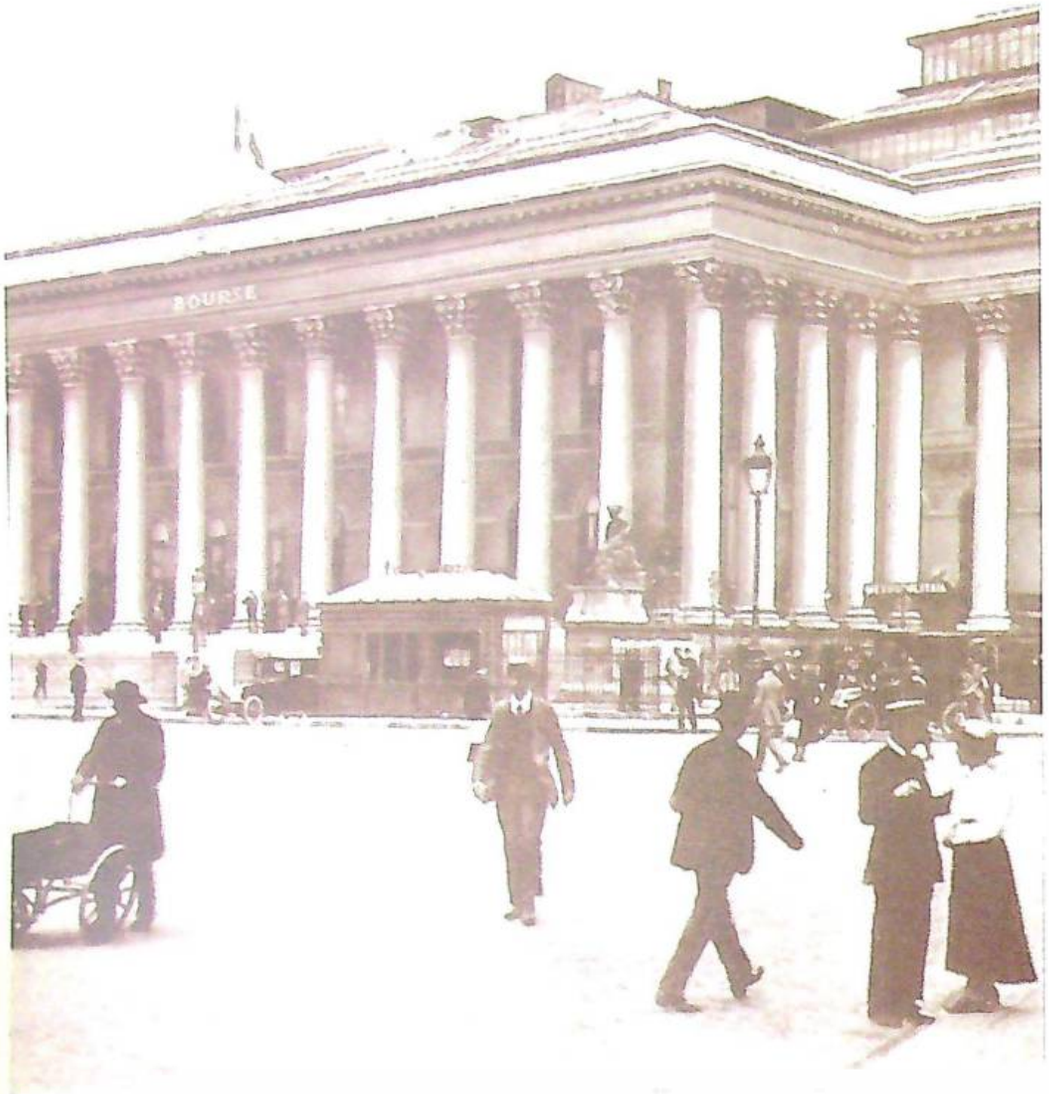

vermekle kalmıyor, damga resmi başta olmak üzere bir dizi harç ödüyorlardı. Nitekim 30 Haziran 1873 tarihli Ruzname-i Ceride-i Havadis adlı yan resmi devlet gazetesinde, Galata borsasında "konsolid" oyunlarının bazı kimselere bir günde binlerce lira kazandırdığı, Avrupa borsalarında bu tür kazançlar vergilendirildiği halde bizde vergilendirilmediği için devletin kasasına düşen payın alınamadığını açık bir dille ifade edilmektedir.

Avusturya-Osmanlı ve Avusturya-Türk Bankaları

Galata borsasının gayr-i resmi bir kuruluş halinde kalması, Galata'ya artık iyice yerleşmiş olan bankaları birçok yönden tedirgin ediyordu. Borsanın Batı'da olduğu gibi devlet kontrolü altına alınması en çok bankaların işine yarayacaktı. Zira bir bakıma borsa, kontrolsüzlüğün getirdiği cazibeyi kaybedecek ve halk da işlemleri resmileşen borsada oyun oynamak için dahi bankaların aracılığına başvuracaktı. Artık kimse elinde birkaç kuruşla Komisyon Hanı'na gidip şansını deneyemeyecekti. Paralar mevduat olarak bankalara akacağı gibi, konsolidciler de Komisyon Hanı simsarlarından kurtulup, konsolid alıp satmak için banka gişelerine geleceklerdi.

Diğer taraftan artık Osmanlı ülkesine demiryolu vb. altyapı işletmelerinin kurulması ve genişletilmesinin zamanı geldiği için, bu işin finansmanını ve projelerin uygulanmasını sağlamak için deneyimli bankaların kurulması gerekiyordu. Zira demiryolu inşaatı konusunda ihtisaslaşmış Avrupalı şirketlerin gözü Osmanlı ülkesindeydi. Demiryolu araç gereçleri ve malzemesi üretenler de keza... Bir de başka bir mesele vardı: Demiryolu teknolojisi hızla ilerliyor ve bu teknoloji her gün getirdiği yeniliklerle eskileri tehdit ediyordu. Kısacası Avrupa'da demiryolu sistemini yenileme gereği, müşteri bulma olanaklarına bağlı kalmıştı. İşte bu durumu farkeden Avusturyalı demiryolcu, iş adamı, banker Baron Hirsch, Avusturya'ya kadar gelmiş olan Avrupa demiryollarını geniş Osmanlı topraklarına uzatmak projesiyle ortaya çıkacaktı.

Osmanlı ülkesinin Avrupa demiryollarına bağlanması için işe Balkanlar'dan başlamak gerekiyordu. Balkanlar da o günlerde İmparatorluğun en hassas topraklarını oluşturuyordu. Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek isyanları birbirini takip ediyor, bir yandan da Yunanistan toprak kazanmak istiyordu. Bulgarlar ve Romenler de bağımsızlık ve toprak peşinde idiler.

Bu durumda iktisadi ve sosyal amaçlara yönelik bir plan ile İstanbul'a gelmenin eli boş dönmek olacağını anlayan Baron Hirsch, dünyanın ilk askeri amaçlı demiryolunu Balkanlar'da gerçekleştirecekti. Osmanlı hükümetine götürdüğü teklifte, kuracağı demiryolu ağı sayesinde Rumeli ordusunu 400 binden 35-40 bine indirmenin mümkün olacağını ispat etmeye çalışacak, sonunda Osmanlı yönetimini ikna etmeyi başaracaktı. Asker ve askeri araç gereçler, gerektiğinde birkaç merkezden, eskiden olduğu gibi günlerle değil birkaç saat içinde demiryoluyla taşınabilecekti. Ancak bu işin finansmanı, özellikle hurda malzeme ve modası geçmiş araç gereçler, vagonlar, lokomotifler kullanılabileceği için pek kolay olmayacaktı. Hirsch, bunun da çaresini bulacak, adına 'Lots Turcs' denilecek ve bütün dünyada müşteri bulacak ikramiyeli tahvilleri piyasaya sürecekti. Bu muazzam işi yürütmek için de birbiri ardınca iki banka art ardına ortaya çıkacaktı.

Fransız-Alman Savaşı ve bozulan dengeler

1870-71 Fransız-Alman Savaşı, Fransız-Osmanlı finans ve ekonomi ilişkilerini birdenbire durdurunca, Almanlar ve Avusturyalılar bu boşluğu doldurmak için harekete geçmişlerdi. Savaş Alman kaynaklarına da büyük zarar verdiği için Avusturya bu konuda yalnız kalmıştı. Hirsch, büyük projenin finanse edilmesi ve ortaya çıkabilecek kârları paylaşmak üzere, Viyana finans çevrelerince birbiri ardına iki banka kurulmasını sağlayacaktır. Böylece kurulacak olan Avusturya-Osmanlı Bankası ile Avusturya-Türk Bankası merkezlerini Viyana'da bırakarak, İstanbul'da bir ana şube olarak faaliyete geçeceklerdir. Avusturya-Osmanlı Bankası, Avusturya Dahiliye Nezareti'nin kararnamesiyle 26 Aralık 1871'de kurulmuştu. Sermayesi 2.5 milyon sterlin olarak saptanmıştı ve her biri 20 sterlin nominal değeri olan 26 bin hisse senedinden oluşuyordu. Bankanın kuruculan arasında Anglo-Avusturya Bankası, Viyana Union Bank, Bükreş Bankası, bir de Galata'da yabancı ortaklıkları ile sivrilmeye başlayan Société Générale de e'Empire Ottoman (Osmanlı Umum Şirketi adlı banka) vardı. Avusturya-Türk Bankası ise 1872 yılı Mart başında iki milyon sterlin sermaye ile kurulmuştu. Her biri 20 sterlin nominal değer ile 100 bin adet hisse senedi ihraç etmişti.

Bu banka, Osmanlı Devleti tarafından verilen izin ve pa-

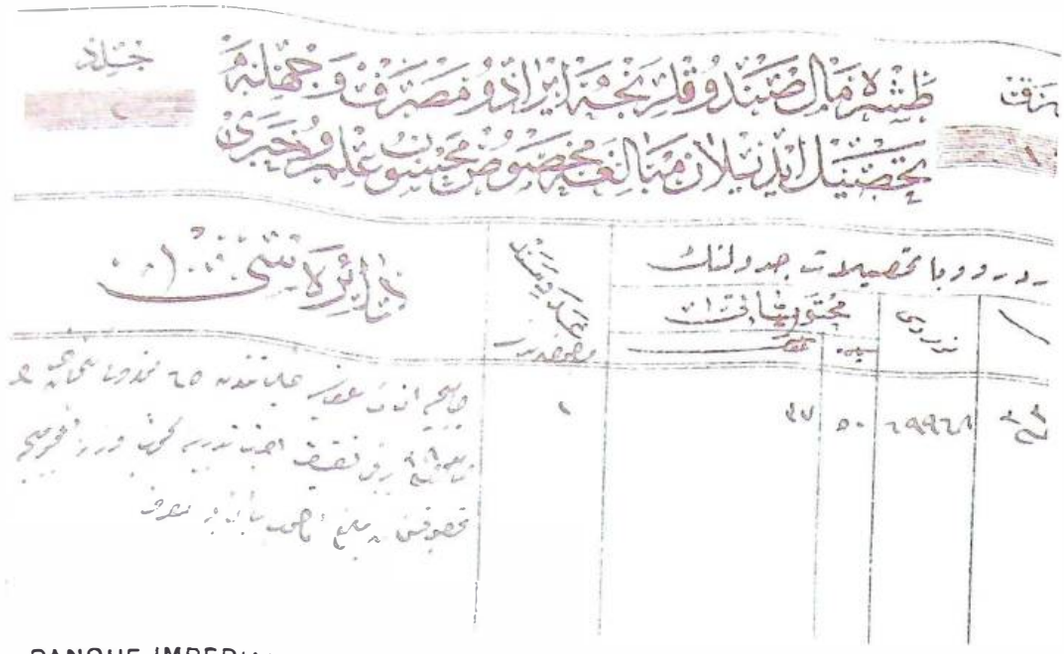

BANQUE IMPERIALE
OTTOMANE

Service des Titres

Constantinople, le 1 Juillet 1908

Son Excellence Sléchad Pacha
Ancien Ministre des Finances
En Ville

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en dépôt libre reposant sous votre dossier à Compte aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.

Nous en inscrivons le produit, soit : Pt. 314 64/00 au Crédit de votre Compte.

Veuillez agréer Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

Pour la BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

B. I. O. No. 377 c Sept. 1907 Imp. A. Coromila

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance	Montant par Coupon	Total	Produit
400	ACT. CHEMIN [illegible] d'ANATOLIE 60 %	1908 Juillet 1	frs 18	frs 7200 -	
					Sq: 314 64

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE
CONSTANTINOPLE

dişah fermanı ile kurulmuş olduğu halde, İstanbul'da küçük bir şubeyle yetinmek zorunda kalacaktı. Fakat ortakları arasında ağırlık Galata banka ve bankerlerindeydi. Nitekim başlıca ortakları yukarıda adı geçen Sociéte Générale de l'Empire Ottoman yanında, Galata'nın o günkü ünlü banker ve tüccarları olan Karapanos, Kamondo ve Ortakları firması, Ralli Stenfanoviç, Otto Haan, Antuan Vlasto, Kristaki, Jorj Zarifi, Viyanalı ortakları ise Union Bank, Anglo-Avusturya Bankası ve birçok tanınmış banker ve iş adamlarıydı.

Bu iki bankanın da ömrü çok kısa olmuştur. Buna sebep, Avusturya ekonomisinin krize girmesinin yanında Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Galata'nın işlerinin iyi gitmemesi ve hükümetin moratoryum ilan etmekten başka bir çıkar yolu olmadığı kanaatinin yaygınlaşmasıdır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin 1870'lerden sonra aldığı dış istikrazların faiz haddini yüzde 15'in üstüne çıkarmak zorunda kalması, bu iki bankanın büyük ümitlerinin sönmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu iki bankanın Hirsch ile olan ilişkileri ve Rumeli demiryollarının finansmanı için tertip edilmiş olan Lots Turc adı verilen istikraz tahvilleri üzerinde yapılan spekülasyon, bunları da çok sarsmıştır.

Galata'da üç yeni banka

Osmanlı Bankası'nı takip ederek kurulan Osmanlı Umum Şirketi ve Osmanlı İtibar-ı Umumi Şirketi adlı iki Galata bankasının ilk yıllarda kaydettiği gelişmeler, Galata'da bu iki bankanın dışında kalmış olan banker ve tüccarları bir araya getirip, üçüncü bir bankanın kurulmasına yol açmıştı. Daha önce kurulan iki banka, bir taraftan kurucularının eskiden yaptıkları gibi Osmanlı hükümetinin Avrupa finans kapitali ve tüccarı ile olan işlerini büyük ölçüde üstlenirken, bir taraftan da özellikle buharlı gemilerin ve demiryollarının gelişmesiyle önem kazanan Levant ve Karadeniz ticaretinin finansmanında da yer alacak ve bu suretle ticari rantlara ortak olmaya başlayacaklardı. Galata'da bu işi kendi şahsi servet ve güçleri ile yapmaya devam edenler de bir araya gelerek, Galata'da üçüncü bir bankanın, yani "Banque de Constantinople"un kurucusu olacaklardı.

İstanbul Bankası'nın kurulması ile Galata'nın geleneksel işlev ve boyutları da değişmeye başlayacaktı. Fatih Sultan Mehmed devrinden 1870'lere kadar Osmanlı Devleti hükümetlerinin kamu finansmanına ve Avrupa ile olan silah ve askeri mühimmat alışverişini düzenleme ve finanse etmeye yönelik olmuşken, artık devlet dışında kalan ticarete ve bu ticarete bağlı işlerin finanse edilmesine yönelecekti. Bireysel hareketlilikten doğan riskleri

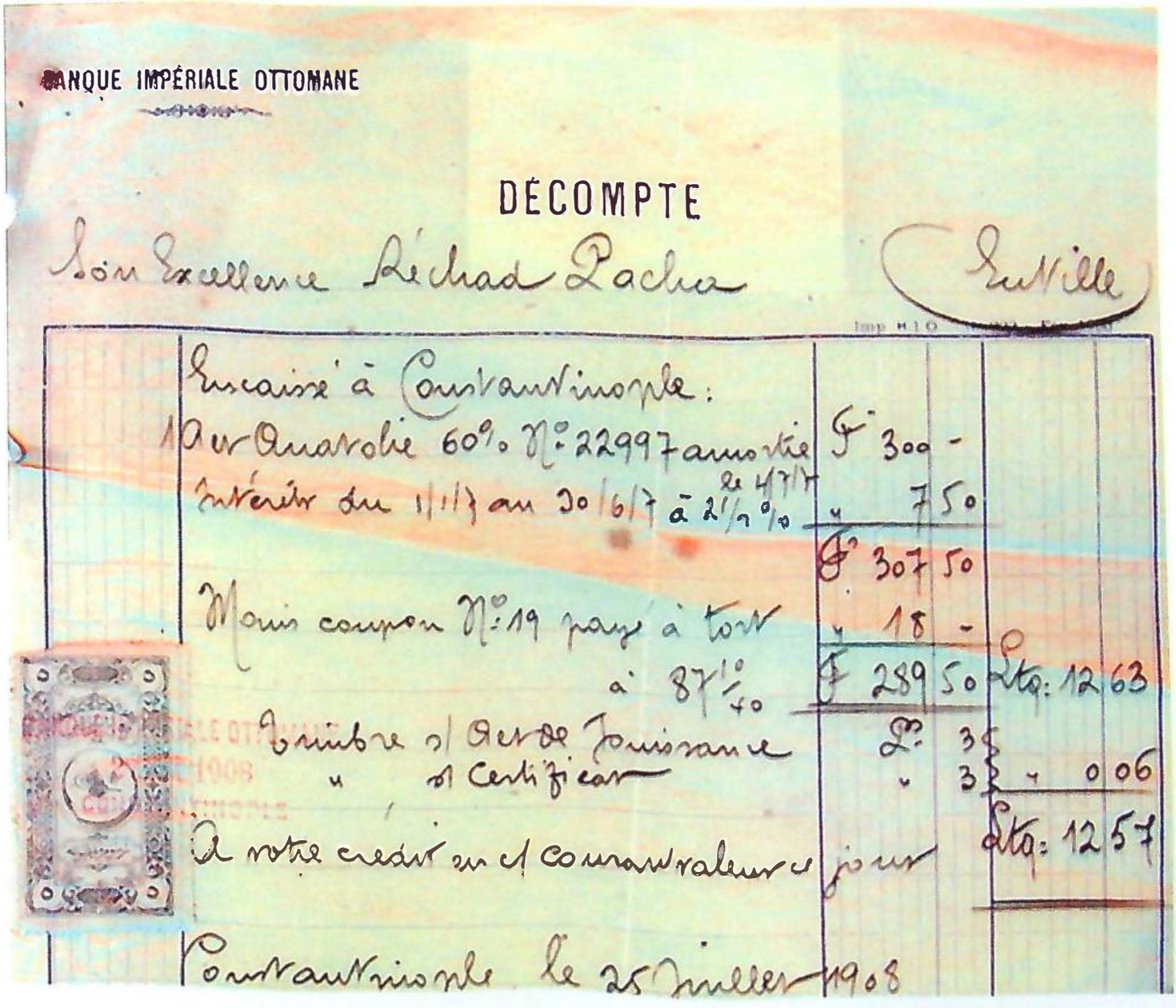

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

Son Excellence Réchad Pacha — Eutille

Encaissé à Constantinople :

1 Act Anatolie 60% N° 22997 amortie le 4/7/7 — F 300 -

Intérêts du 1/1/7 au 30/6/7 à 2½ % — " 7 50

F 307 50

Moins coupon N° 19 payé à tort — " 18 -

à 87 10/40 — F 289 50 — Ltq: 12 63

Timbre s/ Act de Jouissance — P 3

" s/ Certificat — " 3 — " 0 06

A votre crédit en c/ courant valeur ce jour — Ltq: 12 57

Constantinople le 25 juillet 1908

azaltmak ve aralarında dağıtmak amacıyla art arda bankalar kuracak olan Galata banker ve tüccarları, kısa bir zaman sonra Osmanlı merkantilizmi adını verebileceğimiz yeni bir faaliyet alanının en güçlü yanını oluşturacaklardı.

Ticaret için yol gerekli ama...

Osmanlı merkantilizminin bu bankalar için önemi, -ki bu önem ortaya tam anlamıyla çıktığında yabancı birçok banka da "Levant" şubelerini art arda açarak iki taraflı bir ticareti Orta Doğu ve Karadeniz'e getirmiş olmasıydı. Buharlı gemiler ve trenlerle ticari eşya taşımacılığı, bu araçların gelişte ve gidişte dolu olması zorunluğunu getirmişti. Örneğin Marsilya'dan kalkıp Trabzon'a kadar gelen gemi, Trabzon'dan ambarları boş dönemiyordu. Teknik olarak böyle bir durumda ambarlarını taş toprakla doldurması gerekiyordu. İşte bu sebeple, Trabzon dönüşü navlunları yandan aşağı düşürerek, mal alıp geri dönmesi gerekiyordu. Durum trenler için de farklı değildi. Vapurların dalgalara karşı dayanıklı olmak için ambarlarının dolu olması gereği trenler için söz konusu değildi ama, boş vagonla yüklü vagon arasında lokomotiflerin çekim gücü yönünden maliyet farkı çok

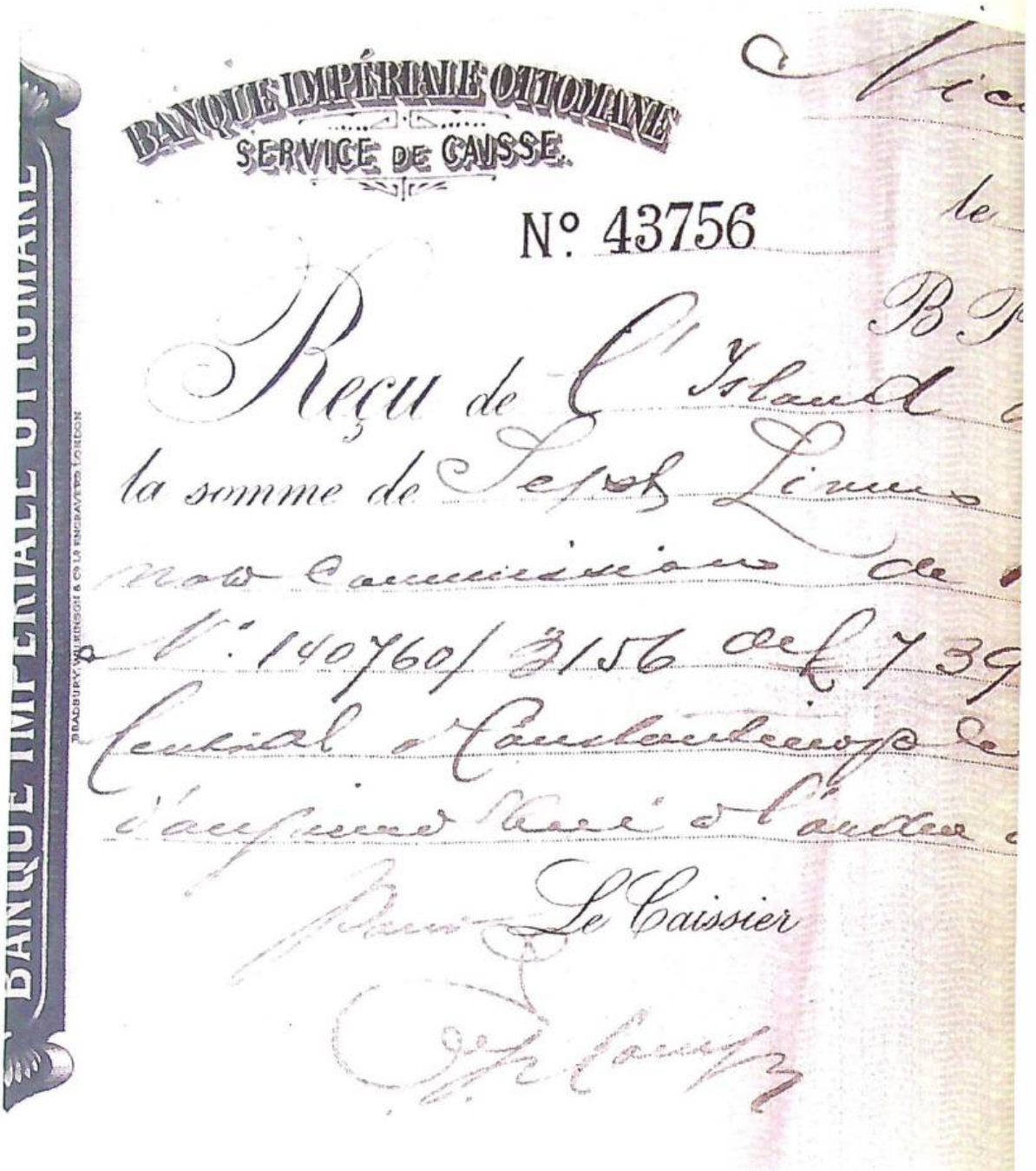

düşüktü. Örneğin Simplon Ekspresi'ne Paris'ten takılan bir vagon yüklü eşyanın demiryolu işletmesine ek maliyetiyle aynı vagonun dönüşte İstanbul'dan Paris'e, boş dönme alternatifi hesap edildiğinde, arada çok az bir fark vardı. İşte bu durum, Osmanlı merkantilizminin gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri olacaktı. Böylece onaltıncı yüzyılın başından 1870'lere kadar devam edegelen tek taraflı ticaret, bu defa iki taraflı ticaret gibi önemli bir safhaya girecekti.

Tren ve vapurların Avrupa'ya boş dönmemesi için tarımsal ürünlerin bol olduğu ve el sanatlarının geliştiği bölgelere ulaşması gerekiyordu, bunun için de karayollarına ihtiyaç vardı. Liman kentlerini tarımsal ünün ve el sanatları yönünden gelişmiş merkezlere bağlayabilmek ve yük taşımacılığını ekonomik hale getirmek için yol yapmak de yeterli olmuyordu. Kervansaraylarda, duraklama ve ikmal merkezleri oluşturmak, güvenlik teşkilatı kurmak gerekiyordu. Oysa 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, 16-45 yaş arasındaki İslam-Türk erkeklerinin neredeyse tümünü askerde tutmaktaydı. Azınlıklar kentlere

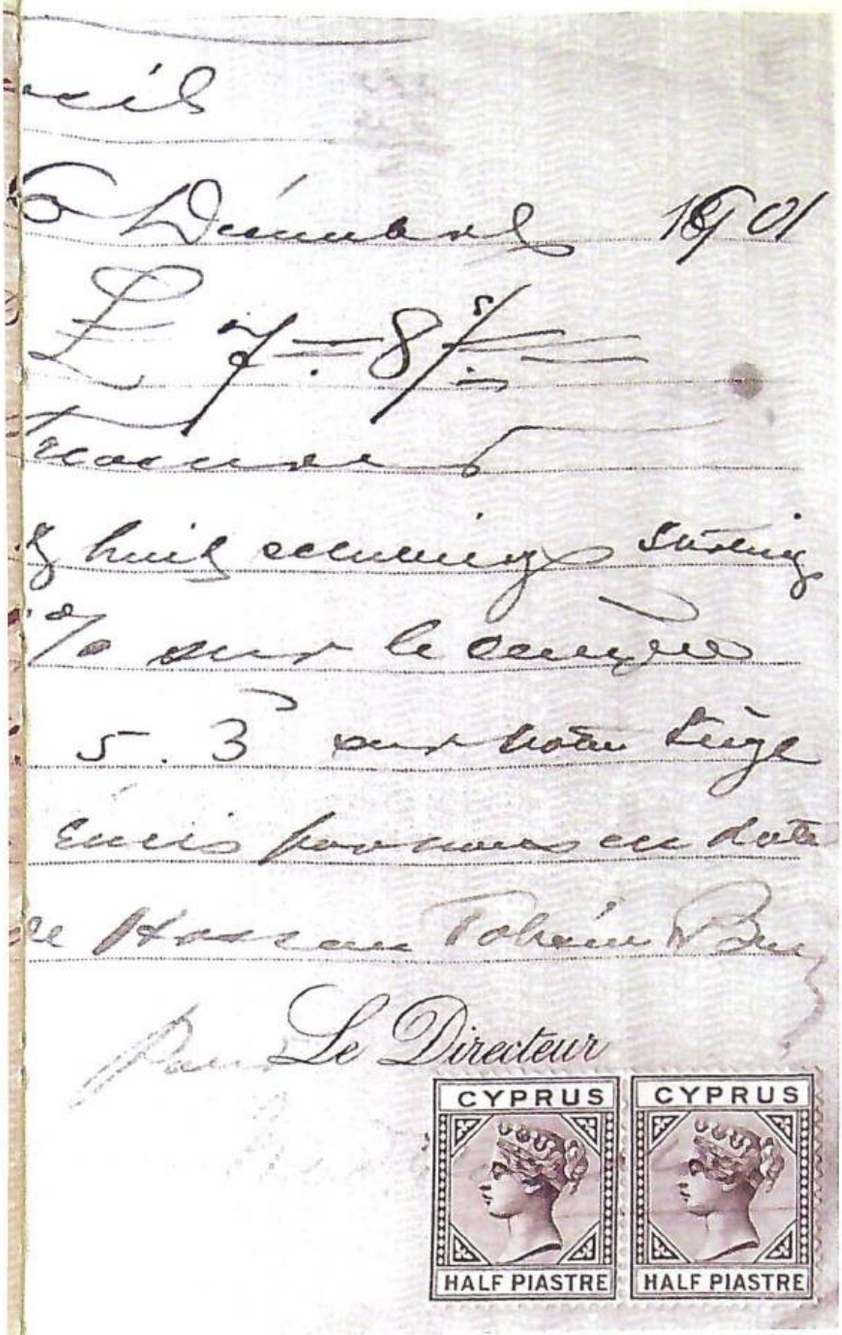

göç etmeye devam ediyor; kırsal bölgelerde kalanlar, yeni gelişen ticaretinin üreticisi ve pazarlayıcısı olduklarından, hükümet yol inşası için işçi bulamıyordu. Örneğin Trabzon-Tebriz transit yolunun onarımı için işçi bulmak olanaksızdı. Durum Akdeniz tarafında da aynı idi. İzmir-Kasaba-Aydın demiryolunu yapan şirket, işçi bulmakta zorlandığından işleri uzatmak zorunda kalmıştı. Zira, İzmir limanında hamallık yapan bir delikanlı, bazı günler bir altın lira kazanabiliyordu. 10 kuruşa sabahtan akşama kadar kazma sallayacak adam bulunamadığı için, başlangıçta Demiryolu şirketinin işleri beklendiği gibi gelişme gösterememişti.

Bu noktaya gelmişken şunu söylemek gerekir ki, bugünkü Türkiye'nin azgelişmişliği o günlerde başlamıştır. Örneğin İngiltere o günlerde 60 bin askerle imparatorluğu her gün biraz daha genişlettiği halde, Osmanlı Devleti en az bir milyon kişiyi silah altında tutmasına karşın girdiği her savaşı kaybediyordu. Aynı günlerde Sapanca Gölü taştığı için, Adapazarı'ndan patatesi İstanbul'a getiremeyip Fransa'dan patates ithal etmek zorunda kalınmıştı. İşte azgelişmişliğin başlangıcını burada aramak gerekir.

Osmanlı Devleti, son yüzyılında bir milyon kişiyi askerde tutmasının bir sonucu olarak, emeğin fiyatının yükselmesine yol açmıştı. Bu nedenle, sanayileşme bir tarafa, üretim bölgelerinden buğdayı tren yoluna ulaştıracak karayolunu bir türlü inşa ettiremediği için, İstanbul'un bile kış günlerinde buğdaysız kalması ve fırınların önünde kalabalıklar toplanması, söylentiler çıkması cidden ilginçtir.

Yol yapımı için işçi bulmanın güçlüğüne rağmen talep zorlaması ile ortaya çıkacak Osmanlı merkantilizmi, iki taraflı ticaretin yerleşmesi anlamında da değerlendirilebilir. Bu iki taraflı ticarette bankacılığın rolü dolayısıyla Galata'da art arda bankalar açılacak, yabancı bankalar da İstanbul ve İzmir dışında Trabzon, Mersin, Erzurum ve Beyrut'ta şubeler açmakla kalmayacak, örneğin Trabzon-Tebriz transit yolu üzerindeki hanlarda ortaya çıkan, özellikle handan otele geçişin ilk örnekleri olan konaklama yerlerinde duvarlara asılmış ilanlara rastlanacaktır.

İşte İstanbul Bankası'nın kurulduğu günlerde Galata, bu gelişen yeni merkantilizmin rantlarına ortak olmak üzere yeni bir çehreye bürünmeye başlayacaktır.

İstanbul Bankası'nın yeniden kuruluşu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa modeli ilk banka 1845 yılında Osmanlı hükümetinin isteğiyle zamanın meşhur Galata sarraflarından Baltacı (Baltazzi) ve Aléon tarafından kurulmuştu. Fakat bunun gerçek anlamda bir banka olduğu öne sürülemez. Zira yatırılmış sermayesi yoktu. Kendisine hükümet tarafından verilen bir misyonu ifa edecekti. Şöyle ki, kurucuların Avrupa piyasalarındaki şahsi itibarları sayesinde, tret ve römiz'lerle tıkanan dış ticaret açılacaktı; bu arada banka kambiyo kurunu İngiliz lirası için 110, Fransız frankı için 24 kuruşta tutmak görevini de üstlenmişti. Fakat hükümetin faizli kaimeler ihraç etmesi ve Avrupa paralarının Osmanlı ülkesinde tedavüle girmesi ve dış ticaretin devamlı açık vermesi sebe-

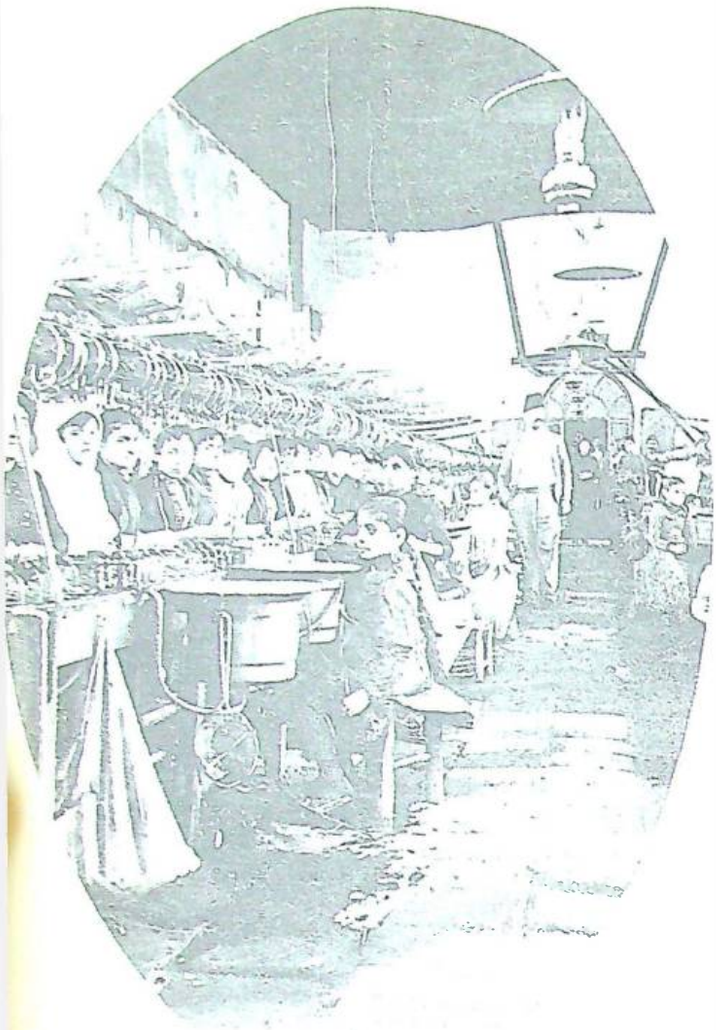

biyle bu banka kendisine verilen görevi ancak beş altı yıl sürdürebilmiş ve sonunda faaliyeti yine hükümet tarafından durdurularak tasfiye edilmişti.

10 Nisan 1872 tarihinde resmen kurulmuş olan İstanbul Bankası, Galata'da bir süredir komandit şirket olarak faaliyetini sürdüren "Syngros-Coronio ve Ortakları Komandit Şirketi'nin anonim şirket haline getirilip, "Banque de Constantinople" adını almasıyla ortaya çıkmıştı. Banka kurulur kurulmaz Londra'da bir şube açmış, merkezi ise İstanbul olarak belirlenmişti. Bankanın sermayesi 1 milyon sterlin olup, her biri 10 sterlin nominal değeri olan 100 bin hisse senedinden oluşuyordu. Bankanın kuruluşunda Coronio ailesi hakim durumdaydı. Sermayedarlan arasında, bankanın idare meclisi reisliğine de getirilecek Galata'nın tanınmış bankerlerinden Antoine Vlasto ve André O. Syngros, Georges Coronio ve Etienne Scoulidi vardı. Bunlardan A. Vlasto, Osmanlı Umum Şirketi adıyla bilinen Galata bankasının idare meclisi reisliğini yapmıştı. Bankanın hisse senetlerinin satılmasında İstanbul'da Osmanlı Bankası ve Londra'nın Bischoshim ve Goldsmidt gibi meşhur bankerleri büyük başarı göstermişlerdi. Kısa bir zamanda bütün hisse senetleri kapışılmış ve birkaç gün sonra da borsalarda nominal değerinin üstüne çıkmıştı.

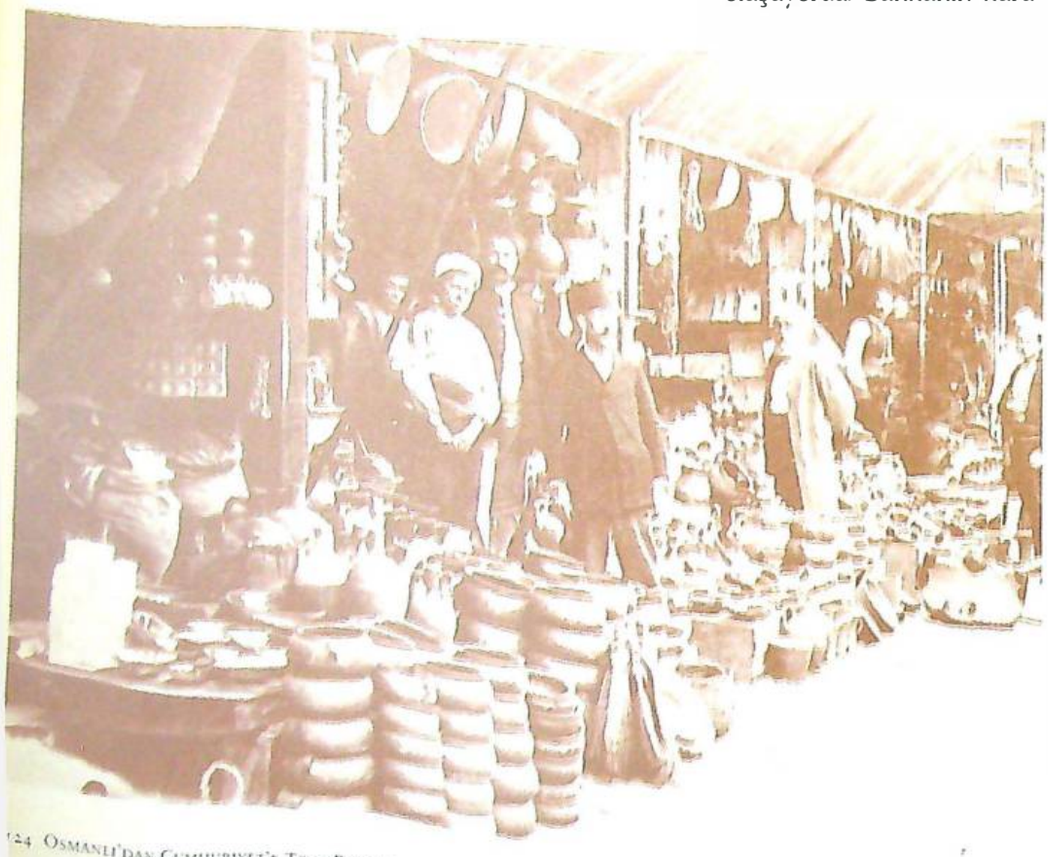

İstanbul Bankası bir süre sonra meşhur banker Jorj Zarifi'nin eline geçecek ve Osmanlı-Rum azınlıkların özellikle Karadeniz transit ticaretindeki rolünün artmasında büyük rol oynayacaktır. Bu banka, aynı zamanda Yunanistan bankalarını da kontrol altına alacağı için Yunan siyaset hayatında da büyük rol oynayacaktır. "Umur-ı Sarrafiye ve Ticariye" adlı makalede bahsedildiği gibi, Osmanlı azınlıklarının banka kurmadaki becerileri ve bu sayede sağladıkları kazançlar Osmanlı hükümetini fazlaca tedirgin etmiş ve İslam-Türkle-

Umur-ı Sarrafiye ve Tüccariye

İnsanların yaptıkları işlerin her gün yeni bir iş etrafında dönüp durduğu, uygar devletler tebaasının memuriyetlere göz dikmeyerek bazı büyük ticaret ve mali işlerle uğraştıkları bilinmektedir. Çünkü, bir ülkede sarraf ve tüccarlar bulunmadığı takdirde, zorunlu ve mali ihtiyaçları gidermek zordur. Sarraf, sürekli olarak ülkeye gerekli bir eleman olup, sarrafı olmayan bir ülkede tüccar ne kadar çok olsa da yine beşeri ihtiyaçların bir tarafı eksik olur. Tüccar olmaması da öyledir.
Kanıtlandı ki, bir ülkeye hem tacir ve hem de sarraf gereklidir. Özellikle dünyanın ikinci şehri denmeye layık olan şehrimizde -bu iki meslek grubunun- varlığı elzemdir. Fakat her bir şeye ârız olan tembellikten dolayı bugün her iki sınıfın dahi noksanları göz önündedir. Hele sarraflar eskiden gerekli olan işler ve borçlarla meşgul olurlar ve günümüzde servetleri artarken, bugün hepsi ya bütün borsa işleriyle veya sermayesinin en büyük kısmını buraya havaleye uğraşmaktadır. Çünkü halkımız borsa işlemlerini yabancılar kadar bilmediğinden, bundan on ve yirmi yıl önceleri pek büyük işlerle uğraşmış İslam, Rum, Ermeni ve Yahudi mültezim ve sarrafların varlıkları gerçek değer sağlamayan varlıklar olarak kalmış ve çoğunlukla sermaye sahipleri yabancılar olmuşlardır. Eğer bu yolun daha çıkmaz olduğu anlaşılmazsa yakında sarraflık işlemlerinde tebaamız bütün bütün görülmeyerek en büyük işleri Galata ve köşe sarraflığı olacaktır.

(Ruzname-i Ceride-i Havadis'ten)

ri'nin de bu alanlarda faaliyet göstermesini teşvik için, yarı resmi Ruzname-i Ceride-i Havadis'te bu tür yazılara sık sık rastlanacaktır. Bu yazı, bir bakıma Galata'da kurulmaya başlayan yerli bankaların politikalarını da eleştirmekte ve onların fonlarını ticari kredilere kaydırmaları konusunda uyarmaktaydı.

Türk uyrukları sarraflığa yöneltmek için

Aslında İslam-Türk uyrukları sarraflığa ve ticarete yöneltmek için Osmanlı hükümetinin çaba içine girmesi, birçok tabuların da yıkılmasını sağlayacaktır. İkinci Mahmud devrinden beri Osmanlı İmparatorluğu'nda devleti yönetenler, devlet bürokrasisinde yer alanlar ve ulemadan bir kısmı, memleketin iktisadiya-

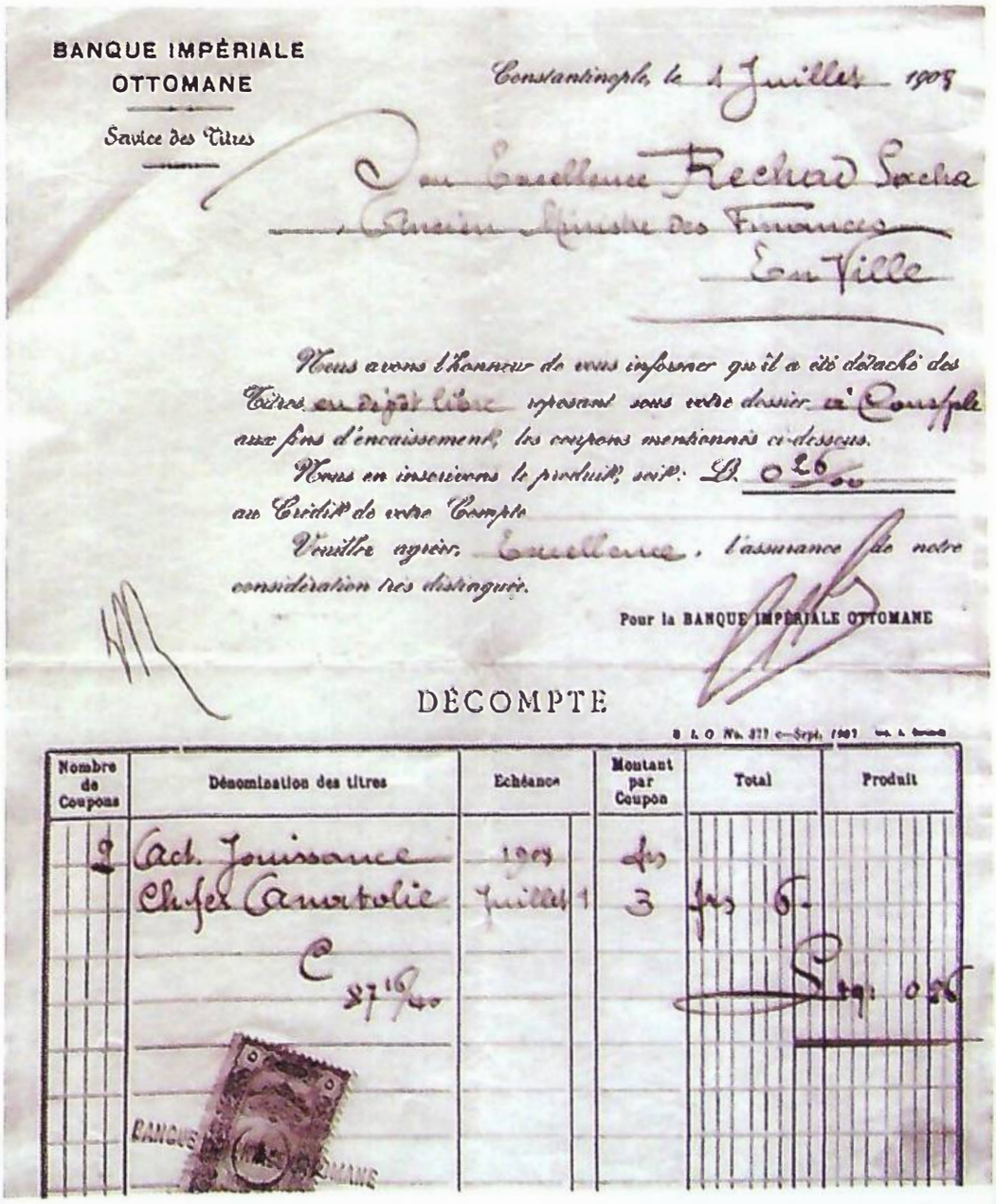
BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Service des Titres

Constantinople, le 1 Juillet 1908

Son Excellence Rechad Sacha
Ancien Ministre des Finances
En Ville

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en dépôt libre reposant sous votre dossier à Compte aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.
Nous en inscrivons le produit, soit: L. 0 26/00 au Crédit de votre Compte
Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

Pour la BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance	Montant par Coupon	Total	Produit
2	Act. Jouissance	1908	frs		
	Chefs Anatolie	Juillet 1	3	frs 6.-	
	C 87 16/40				Stg: 0 26

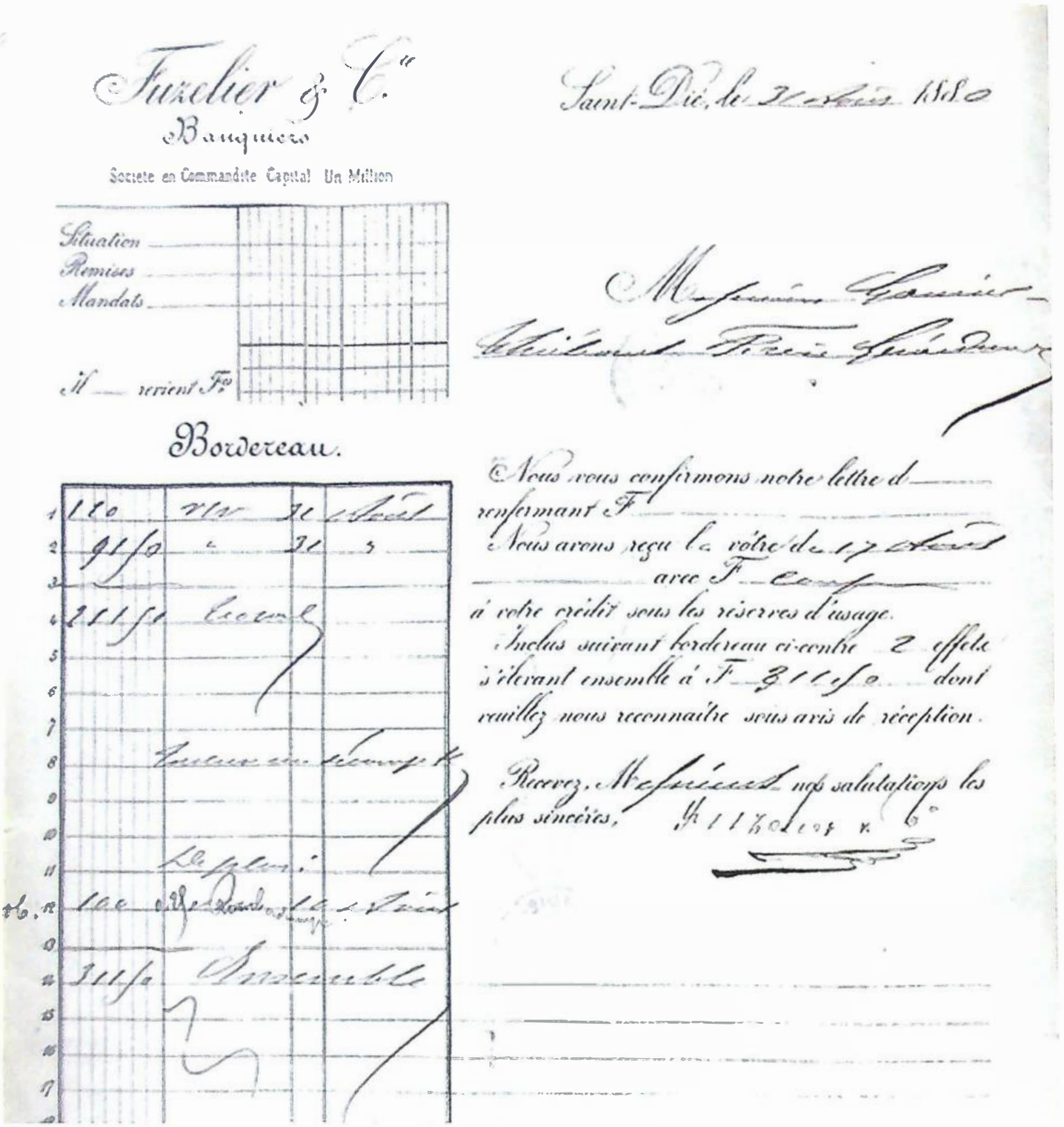
Fuzelier & Cie
Banquiers
Societe en Commandite Capital Un Million

Situation
Remises
Mandats

Il revient F.

Saint-Dié, le 31 Août 1880

Bordereau.

Nous vous confirmons notre lettre d
renfermant F
Nous avons reçu la vôtre de 17 Août
avec F
à votre crédit sous les réserves d'usage.
Inclus suivant bordereau ci-contre 2 effets
s'élevant ensemble à F 311,50 dont
veuillez nous reconnaître sous avis de réception.

Recevez, Monsieur nos salutations les
plus sincères,

tını azınlıklara bırakmamak için bazı çabalar harcamışlardır. Bazılan bu uğurda servetlerini bile teşebbüsçülere feda etmiştir. Ancak İslam-Türklerle azınlıkların arasında, formel ve enformel eğitimden kaynaklanan sebepler yüzünden, Tanzimat'ın getirdiği yeni iktisadi düzene adapte olmak gücü büyük farklar arzediyordu. Azınlıklar, yukarıdaki sözü edilen sorunun önemini misyoner okullannda aşağı yukarı yanm yüzyıl önce öğrenmiş olduklan halde, bu gibi uyanlann İslam Türkler üzerinde pek etki yapmadığını gelişen olaylar gösterecektir.

Konunun bu yönünü, Mithat Paşa'nın Ziraat Bankası'nı kurarken karşılaştığı engelleri dile getirirken aynntılı olarak ele alacağız. 1872 Nisanı sonunda kurulan İstanbul Bankası birkaç yıl sonra banker Jorj Zarifi'nin eline geçecek ve Zarifi'nin ısrarı ile Abdülhamit'de bu bankaya ortak olacaktır. Fakat işler tam yoluna konulmuşken, 1875 yılı Ekim ayında patlayan moratoryum krizi, Rus Savaşı'nın da ana sebebini teşkil edeceği için, özellikle İslam Türklerin sarraflık ve tüccarlık mesleğine atılmalarını bir süre daha erteleyecektir.

Altyapı ve tarımın finansmanında bankalar

Zamanın önde gelen iktisat, ticaret ve siyaset gazetesi olan, hem İngilizce hem Fransızca yayınlanan Levant Herald'ın bir tam sayfasını dolduran, bir kısmını ekte sunduğumuz ilanda, Fransızca adı "Société de Crédit Austro-Turque", olan Avusturya-Türk Bankası'nın başlıca faaliyetleri şöyle özetlenmekteydi:

- Sınai, ticari ve kamu yararına faaliyet gösterecek işletmeleri finanse etmek. Bu tür işletmeleri kurmak veya kurulmuş olanlara iştirak etmek ve katılmak.
- Her türlü banka işlemini yapmak.
- Her türlü malın ve özellikle memlekette yetişen ve üretilen hammaddelerin komisyon karşılığı alım-satımını yapmak. Depolanmış mal rehni karşılığında kredi ve avans sağlamak. Bu mallan sigorta etmek v.s.
- Devlet, mahalli idareler ve şirketlerin ihraç edecekleri tahvilat ve borçlanmalarda aracılık etmek. Vergiler, harçlar ve benzer kamusal gelirlerde mültezim görevini ifa etmek.
- Bankanın yatınlmış sermaye tutannı geçmemek şartıyla tahvil ihraç etmek. Bu tahvliler, bankanın tüm mal varlığıyla garanti edilmiş bulunacak ve Avusturya'dan ihraç edilmiş olanlar için hükümetin izni alınacaktır.

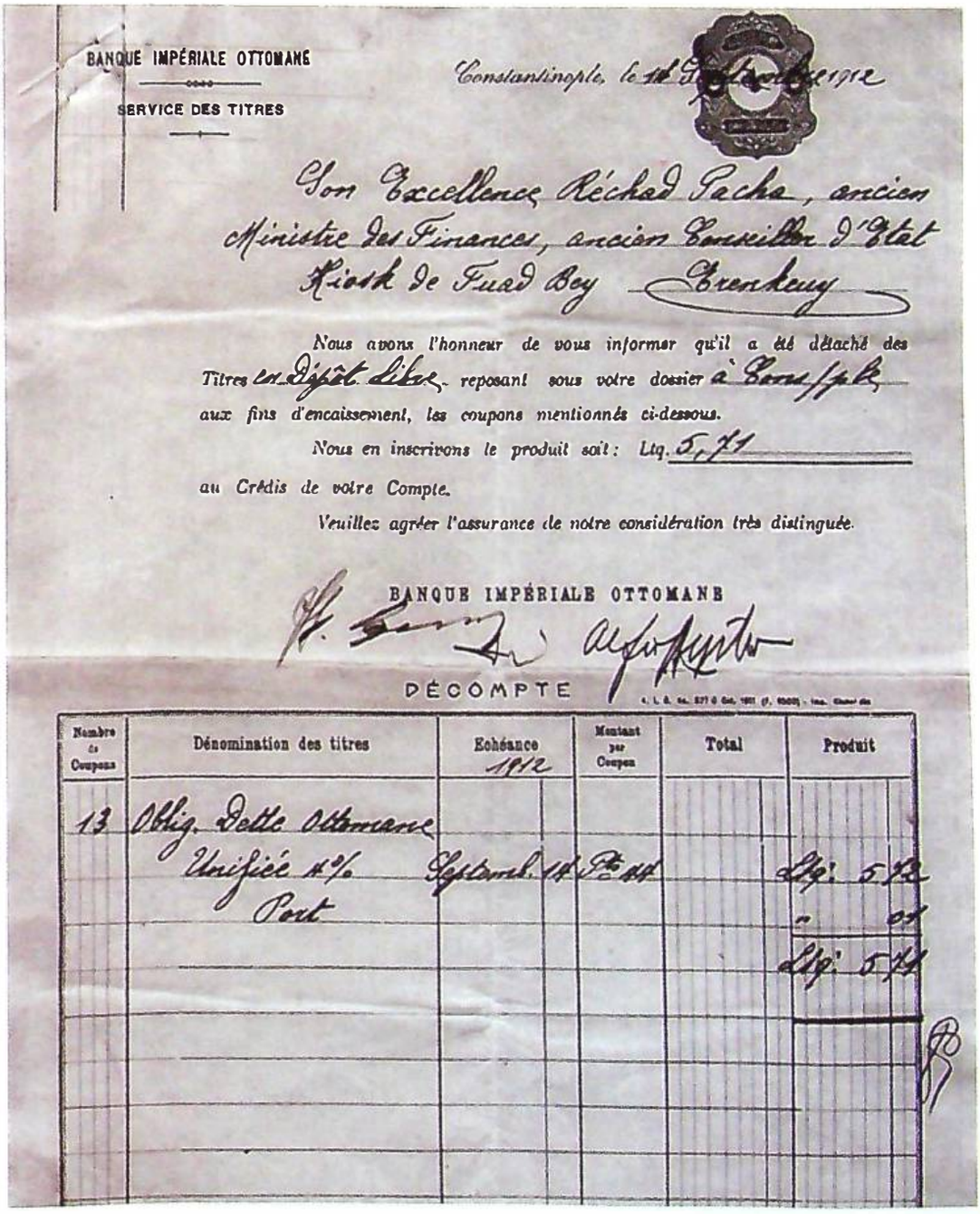

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

SERVICE DES TITRES

Constantinople, le 14 Septembre 1912

Son Excellence Réchad Pacha, ancien Ministre des Finances, ancien Conseiller d'État Kiosk de Fuad Bey Erenkeuy

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en Dépôt libre reposant sous votre dossier à Cons/ple aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.

Nous en inscrivons le produit soit: Ltq. 5,71 au Crédis de votre Compte.

Veuillez agréer l'assurance de notre considération très distinguée.

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance 1912	Montant par Coupon	Total	Produit
13	Oblig. Dette Ottomane Unifiée 4% Port	Septemb. 14	Pts 44		Ltq. 5 72
					" 01
					Ltq. 5 71

Yukarıda gördüğümüz gibi Avusturya Bankası, gerek faaliyet, gerek yetki alanı yönünden bazı yenilikler getirmekteydi. En önemlisi de altyapı ve bu arada demiryolu yapımı ve işletmeciliğini üstlenmek isteğini ortaya koymasıydı. Diğer taraftan, mültezimliği üstlenecek ilk banka olarak da tarihe geçecekti. Gerçekte, o zamana kadar Osmanlı Bankası başta olmak üzere diğer bankalar şu veya bu şekilde mültezimleri finanse ediyorlardı, ama kendileri mültezim olmamışlardı ve hatta böyle bir teklife cesaret bile edememişlerdi.

Bu bankanın kurucuları arasında bulunan Caparos Camondo, Ralli, Stefanoviç, Vlasto Kristaki ve Jorj Zarifi gibi Galata'nın ünlü simaları, kendi adlarına mültezimlik niteliğini neredeyse bir çeyrek yüzyıldır taşıyorlardı, ama bu defa iş başkaydı. Bankanın özellikle mültezim olmak isteği, şimdi açıklayacağımız bir sebepten ileri geliyordu: Bu banka Rumeli demiryollarının yapımı ve işletilmesinde yer almayı hedef saydığı için, hatta bankanın Rumeli demiryolları yapımcısı meşhur Baron Hirsch ile anlaşma üzerine kurulduğu rivayetinin sonradan ortaya çıkmış olmasından da anlaşıldığına göre, bu bankanın demiryollarının Rumeli tarımına ve ticaretine sağlayacağı faydayı her yönüyle değerlendirmek istemesi olağandı. Demiryollan bu yörede askeri amaçlarla yapılmaktaydı. Hirsch, sadece bu hedefe bağlı demiryolculuğun hiçbir gelişme sağlamayacağını bildiği için, Rumeli tarımını geliştirmek için bankayı harekete geçirmek istemişti. Hirsch'e göre birkaç büyük Rumeli kentini Avrupa trenlerine bağlamak ve yolcu ağırlıklı bir demiryolu sistemi hiçbir yerde verimli olamayacağı için, Rumeli demiryollarının gelişmesi Rumeli tarımındaki gelişmeye bağlı bulunuyordu. Gerçekte 19. yüzyılın son çeyreğine girerken, birtakım siyasi sebeplerin yanı sıra taşıma zorlukları yüzünden de tarımda kullanılabilir arazinin yarısı bile

Ziraat Bankası'nın kurucusu Mithat Paşa

Levant Herald, 15 Nisan 1872

SOCIETE DE CREDIT AUSTRO-TURQUE

Société anonyme par actions dont les Statuts, approuvés par le Gouverment Impérial et Royal Austro-Hongrois, ont été enrégistrés au Tribunal de Commerce à Vienne. Siége de la Société à Vienne. Centre de ses opérations à Constantinople.

CAPITALDE DEUX MILLIONS LIVRES STERLING.

divisé en 100,000 Actions à 20 Livres Sterling (200 florins, valeur Autrichienne) en argent, sur lesquelles il sera versé 40 % soit £8 par Action. Le Capital peut être étré élevé justqu'à 4 millions de Livres Sterling (40 millions de florins, valeur Autrichienne) en argent.

Fondateurs de la Société

SOCIETE GENERALE DE L'EMPIRE OTTOMAN

MM. C. CARAPANOS
" I. CAMONDO et Cie.
" S. A. RALLI
" Z. STEPHANOVICH
" OTTO ULLMANN
" ANTONIE VLASTO
" CHRISTAKI EFFENDI ZOGRAPHOS
" GEORGES ZARIFI

à CONSTANTINOPLE

L'UNION BANK
LA BANQUE ANGLO-AUTRICHIENNE
MM. CASIMIR FLORI
" Le Chevalier VICTOR d'OFENHEIM
" FR. SCHAY
" MAX SPRINGER
" HERMAN TODESCU. FLS.

à VIENNE

ekime açılmamıştı. Oysa bu arazi tarıma açıldığında mahalli ihtiyacın üstüne çıkacak tarım ürünleri rekoltesi, demiryollarının en gözde müşterisi olabilecekti. Bu sebeple Avusturya-Türkiye Bankası'nın kurulduğu günlerde, Rumeli tarımının finansmanı hedef alınarak, Beyoğlu gazetelerinde tarım kredisinin faydaları hakkında çok ciddi bir yayın kampanyası başlatılmıştı.

Tarımda gelişme ve ipotek kanunu

İşte Avusturya-Türkiye Bankası tarımdaki bu gelişmeyi öngörerek mültezimlik yapmaya hazırlanıyordu. Banka yöneticilerinin hesabına göre, demiryolları ağı Hirsch'in planladığı gibi askeri hedeflere bağlı kalsa bile, banka bazı karayolları inşası için Osmanlı Devleti'ni zorlayabilir ve hatta tüzüğünde belirtildiği gibi, bu yolların yapımını finanse edebilirdi. Böylece, kısa bir zamanda en az beş katına çıkacak pazara iletilebilir tarım ürünlerinden alınacak âşar başta olmak üzere diğer vergiler artacaktı. Bu gelişme büyük çiftliklerin kurulmasını da sağlayacaktı. Bu sebeple artık, Galata'nın eski alışkanlıkları yerine tarıma yönelik iş ve finans alanlarına yönelme belirtileri başlayacaktı. Hele tarım topraklarının ipoteği karşılığı kredi sağlama usulü yasallaştıktan sonra bu gelişme daha da belirginleşecekti. Aslında böyle bir gelişme, yani Rumeli'de özellikle Avrupa'ya ihraç edilebilecek tarımsal ürünlerde bir artış kaydedilmesi, demiryollarının gelişmesinde büyük rol oynayabilecekti. Zira Avrupa'dan dolu olarak bu yöreye gelen vagonları yeniden tarım malları ile doldurmak, demiryolculuğun hızla gelişmesinin en önemli itici gücünü oluşturacaktı.

Osmanlı Bankası ile yeni kurulan Avusturya-Türkiye Bankası, demiryolunun getireceği bu tarımsal gelişmeden ve yeni ipotek kanunundan yararlanarak Rumeli'ye yönelik bazı yeni denemelere girmeye başlamışlardı. Galata'nın bu girişimi, aslında mültezimlikle de ilgiliydi. İpotek karşılığı sağlanan krediler risklerini azalttığı için bankalar ve sarraflar daha cesur davranıyorlardı. Öte yandan, bu banka ve bankerlerle ilişkileri ve hatta işbirliği içinde olmaları sebebiyle mültezimler kredi sağlayıp gelirlerini katlamış olacaklardı. Başka bir deyişle, sadece para ikrazından değil, mültezimlikten de kazanç sağlayacaklardı. İşte bu sebeple, özellikle Beyoğlu gazetelerinde ipotek usulünü öven ve bu sayede Osmanlı tarımının büyük gelişme göstereceğini belirten bir dizi yazıya rastlanmaktaydı.

Gerçekte, ipotek usulünün gelmesi çiftçi için kredi maliyetinin düşmesine sebep olacak ve özellikle Trakya'da İslam-Türklere ait topraklarda tarımsal gelişme görülecekti. Fakat Anadolu'da ve Arabistan'da bu gelişmeden sadece Osmanlı azınlıkları yararla-

عثمانلی املاك بانقه‌سی

حصه سنداتی موقت قید علم وخبری

صره نومروسی

عثمانلی املاك بانقه‌سی آتونیم شرکتنك بهری برلیرای عثمانی قیمتنده بولنان حصه سنداتندن عددی بهر حصه ایچون رایج اقچه سکزر غروشدن غروش اخذ ایدلمشدر.

مؤسس و مدیر مسئول

اخطار — حصه سنداتی حصهٔ تمتعدن بشقه سنوی یوزده بش فائض تأمین ایدر. برنجی تقسیطك اعطاسندن سکره اشبو موقت علم وخبر تقسیطی مبین نامه‌عرر موقت سندلرله تبدیل ایدیله‌جك وبقیهٔ بدل اولان یوزغروش اون تقسیطله استیفا ایدیله‌جکدر. پول ونظامنامهٔ داخلی بدلی اولهرق بهر حصه سندی ایچون بشقه‌جه ایکی غروش اخذ ایدیله‌جکدر.

(ادرهس — استانبول : محمودپاشاده یکی چارشی عبود افندی خان نومرو ٤٩)

nacaklardı. Hatta ipotek uygulamaları ile İslam-Türklere ait toprakların bir kısmı Osmanlı azınlıklarının eline geçecekti. Bu durum yıllarca devam edecek, hatta Türkiye'de Cumhuriyet ilan edildiğinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tarımsal toprakların yerli azınlıklardan oluşan sarraflara ipotekli olduğu saptanacaktı.

Tarım kredi politikalarının benimsenememe nedenleri

Avusturya Türkiye-Bankası'nın kuruluşu ve ipotek kanununun yürürlüğe girmesiyle Galata'da tartışmaya açılan tarım kredisi politikası, özellikle Beyoğlu basınında çıkan olumlu yazı ve incelemelere rağmen beklenileni vememiştir. Bunun sebebi, Galata'nın geleneğini bozmak için hiçbir çaba gösterilmemesiydi. Özellikle yabancıların kurduğu ya da Türkiye'de şubesini açtığı bankalar, faaliyetleri arasında tarım kredisine yer vereceklerini Avusturya-Türkiye Bankası örneğinde de görüldüğü gibi, gazetelere verdikleri ilanlarla duyurmalarına rağmen, yine de Galata geleneğine uymuşlar ve özellikle dış ticareti finanse etmeye, bu arada tabii Osmanlı Devleti'ne çeşitli vade ve adlarla kredi sağlamaya devam etmişlerdir.

İpotek kanununun yürürlüğe girmesine rağmen tarımda ipotek karşılığı kredinin gelişmemesinin bir önemli sebebi de, bankaların Osmanlı hukuk düzenine ve mahkemelere inançlarının olmamasıydı. Üstelik, Osmanlı Devleti ile yabancı bankaların alışverişlerinde, ihtilaf halinde Osmanlı mahkemeleri yerine uluslararası hukuk hükümleri geçerli ve yabancı mahkemelere başvurma olanağı bulunuyordu.

Bütün bunlara rağmen Beyoğlu gazeteleri tarım bankalarından ve tarım kredisinden bahsetmekte gecikmemişlerdi. Başta da söylediğimiz gibi, ipotek kanununun yürürlüğe girmesi ile sırf tarım kredisine yönelik bankaların bile kurulmasının teşvik edilmiş olacağı ısrarla belirtiliyordu.

Beyoğlu gazetelerinin tarım kredisi ve tarım bankalarına ilişkin yazıları konusunda bir fikir verebilmek için "The Oriental Herald"ın 15 Nisan 1872 tarihli sayısında "Tarım Bankaları" adı ile yayınlanan makaleyi özetlemeyi yararlı görüyoruz.

Yazar, Osmanlı padişahlarının iyi niyetini ve idarecilerin gayretini övdükten sonra, demiryollarının faydasına değinerek konuya giriyor. Trenlerle yük ve özellikle tarım malları taşımacılığında büyük işler başarıldığını belirtiyor. Osmanlı topraklarının, bu arada yeni işletmeye açılan Rumeli demiryollarının geçtiği toprakların verimli olduğunu, bütün meselenin ürünleri Avrupa pazarlarına taşıma yollarının inşa edilmesinden ibaret olduğunu göstermek amacında olduğunu ifade ediyor. Yazara göre, eğer demiryolları her türlü malı taşıyacak hale getirilirse, kendi kendini finanse etmekte daha etkili olur. Başka bir deyişle, Rumeli demiryolları örneğinde görüldüğü gibi hükümet, işletici şirkete kilometre başına yıllık hasılat garantisi vermek gibi çağdışı bir usule başvurmak zorunda kalmaz.

Yazara göre, demiryollarını tarım mallarını taşıyacak şekilde inşa etmek ve geliştirmek tarımda verim artışına ve ürün çeşitlendirilmesine bağlıdır. Bu da Avrupa'da olduğu gibi, özellikleri bulunan tarım kredisine bağlıdır. Hatta mevcut ticari bankaların bu görevi yapması bile ama-

ca uygun olamayabileceğinden bir Tarım Kredi ve Ziraat Bankası kurulmasında yarar vardır. Yazar bu noktada çok önemli bir konuya değiniyor: Avrupa'da çiftçilerin toprak dahil yatırımlarının değeriyle her yıl sağladıkları kazancı oranladığımızda bunun mevduata verilen faizin çok üstünde olduğunu görürüz. Bu, tarımda kredi alırken çiftçinin hesabında yanılmaması için çok önemli bir ölçüdür. Bizde çiftçi, mahalli sarraflardan yüzde 30'dan aşağı düşmeyen faizlerle borç almakta, bunun sonucu olarak da âşar ve ağnam vergilerini ödedikten sonra kalan para ile ancak geçimini sağlamaktadır. Oysa tasarruf yapıp aletlerini yenilemesi, su kanalları inşa etmesi gerekir. Çiftçi tarım kredisiyle kaldıraç etkisinden yararlanmadığı takdirde, tarımda gelişme olmaz ve demiryolları da sadece insan taşımaya devam eder, yani tramvay görevini yerine getirir.

Yazar ipotek kanununun çıkmasını olumlu karşılamakla beraber, kadastro sistemine gidilmemiş, toprak mülkiyetinin düzenlenmemiş olmasını ipoteğe bağlı kredilerdeki gelişmeyi engelliyor bir sebep olarak gömüyor. O yıllarda Avrupa'da hemen bütün gelişmiş ülkelerde, örneğin İtalya'da Po Ovası'nda tarım kazançları kadastro sistemiyle vergilendirilmekteydi. Her parselin getirebileceği gelir saptanmıştı ve vergi bu saptanmış gelir üzerinden ödeniyordu. Bunun üstünde bir gelir sağlayan çiftçilerin vergi yükü nisbi olarak azalıyordu. Bu da toprak sahiplerinin toprağın verimini artırmak için yatırım yapmalarını sağlayan en etkili bir teşvik unsuru olmuştu.

Menafi Sandıkları

Yazar Mithat Paşa'nın adını vermeden, Menafi Sandıkları kurulmasını, başka bir deyişle tanma kredi sağlamak için köylüden emredici bir suretle toplanan paralarla yine aynı köylüye kredi sağlama yoluna gidilmesini ağır bir dille eleştiriyor. Tarım kredisine yönelik bir banka kurulduğunda, tarıma tarım dışında oluşan tasarrufların akması sağlanmış olacaktır. Bu arada ipotek usulünün işleyebilmesi için kadastroya ihtiyaç olduğu ve bu yapılamadığı takdirde bu yöntemle kurulacak bir bankanın tarım kredisi sağlamasının zor olacağını belirtiyor ve Ziraat Bankası

modelinin o günlerde Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren kâr amaçlı bankalardan farklı olmaması gereğini ısrarla belirterek yazısına son veriyor.

Türkiye'de tarım kredisinin gündeme geldiği o günlerde, bir taraftan askeri amaçlı trenler işletilmesi, diğer taraftan Sultan Aziz'in İngiliz donanmasına eşit donanma kurma girişimi Osmanlı maliyesini çok zor duruma düşürmüştü. Nitekim 1872'de alınan dış kredinin şartları, o güne kadar hiçbir ülkenin kabul etmemiş olduğu ağırlıktaydı. Diğer taraftan Rumeli demiryolları işletmeye açılmış olmasına rağmen, beklenilen hasılatı veremediği için Osmanlı hükümeti işletici şirkete kilometre garantisi ödemeleri yapmak zorunda kalıyordu. Buna karşılık askeri amaçlara yapılan bu demiryollarında askerler yük vagonlarında taşınıyor, İslam-Türk halkı da üçüncü mevkide yolculuk ediyordu. Hatta istasyonlarda, sadece üçüncü mevki salonlarında Türkçe tarife ve sair trenlerle ilgili bilgiler vardı. Zira Rumeli Türkleri gerek tanımda, gerek ticaret ve hatta esnaflık seviyesinde marjinal durumda idiler. Bu sebeple, Mithat Paşa'nın tarıma yönelik finansman olanakları ve kurumlan arayışı Rumeli'ne trenlerle gelen bu manzaranın etkisi olduğu bir gerçektir.

Bankacılığın sonu: Fuad Paşa'nın kehaneti ve iflas

Fuad Paşa, Kırım Savaşı'ndan sonra art arda kurulan bankaları kasdederek endişesini ortaya atmıştı. Osmanlı sadrazamı, Batılıların "Sizi ancak banka ve yol kurtarır" şeklindeki sözlerini değerlendiren Paşa, "Evet, Banque et Route bizi gerçekte bankörut'a, yani iflasa götürecek" demekten kendini alamamıştır. Ve birkaç yıl geçmeden de dediği olmuştur. "Société des Chasges et des Valeurs" olarak bilinen Kambiyo ve Menkul Kıymetler Bankası, 1875 yılı ortasında patlak verecek Osmanlı mali iflasından önce son kurulan banka olma özelliğini taşıyacaktır.

Fuad Paşa

Osmanlı maliyesinin buhranlı günleri

1872 yılı sona erip 1873 yılına girilirken Osmanlı maliyesi de tarihinin en buhranlı günlerine girmişti. İç borçların konsolidasyonu için ihraç edilen ve adına Esham-ı Umumiye denilen tahviller, daha bir yıl dolmadan 62.5'den 52.5'e inmişti. Ayrıca Rumeli demiryolları tahvi-

latı 183'den 113'e düşmüş, Galata'nın ünlü bankalarından Crédit Général Ottoman, Osmanlı Bankası, İstanbul Bankası, Tranvay Şirketi ve aşağıda ele alacağımız Kambiyo Şirketi'nin hisse senetleri de bu düşüşten nasiplerini almışlardı.

Her zaman olduğu gibi bu düşüşü önlemenin tek yolu dış krediydi. Zira adı geçen bankalar ve şirketlerin Osmanlı hükümetinden alacakları tehlikeye girdiği için hisse senetlerinin fiyatı düşmüştü. Bu borçların bir dış kredi gibi kısmen de olsa ödenmesi, banka ve şirketlerin hisse senetlerindeki düşüşü durdurmakla kalmayacak, yine nominal değerleri üstüne doğru yükseltebilecekti.

Bu mali krizin boyutlarından ve özelliklerinden bahsedebilmek için, krizden en fazla etkilenen Galata'nın ünlü bankası Credit Général Ottoman'ın yani İtibar-ı Osmani Bankası'nın 7 Nisan 1873 tarihinde yapılan genel kurul toplantısının zabıtlarından kimi önemli kısımları buraya aktarmayı gerekli buluyoruz:

"Bilançomuzun incelenmesine geçmeden evvel geçirdiğimiz 1873 yılının gelişen olaylarına şöyle bir göz atmak yerinde olacaktır. Gerçekte Galata piyasası için çok önemli olayların bu yıl içinde gerçekleşmiş olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Tranvay ve Omnibus (çok sayıda insan ve yük taşıyan, düzenli sefer yapan atlı arabalar) Şirketleri büyük halk kitleleri tarafından sevinç ve gururla karşılanmış ve bu da bu tür işletmeciliğin yayılması için halk desteği boyutlarını ortaya koymuştur.

Osmanlı hükümetinin bu defa farklı bir anlayışla eline geçen fonları gerçek anlamda gelir sağlayacak işlere yatırması ve özellikle kamu hizmetlerinin ve altyapıların ıslahında kaydedilen başarılar, ekonominin etkinliğini artırarak ortalama faizin yüzde 10'dan yüzde 5'e kadar düşmesini sağlamıştır ki, bu devlet dışındaki yatırımcılara da cesaret veren bir sonuç olarak kabul edilebilir."

İşte bu sözler, biraz abartılmış olmasına rağmen, bu şirketin hissedarlarına o yılın kârı olarak yüzde 27'ye varan bir oranda temettü dağıtmış olması gözönüne alınarak başka bir şekilde de yorumlanabilir. Gerçekte Rumeli ve Anadolu demiryollarındaki gelişmeler tarım ve ticarette beklenilmeyen gelirlerin oluşumunu sağlamışsa da, bu gelişmeden asıl faydalanan Galata ve özellikle Osmanlı Bankası ile Kredi Jeneral ve Sosyete Jeneral idi. İstanbul Bankası da bu arada büyük gelişmeler kaydediyordu.

Galata'nın hakimi faizciler

1872 yılının ilk altı ayı sonunda Galata'da faizlerin düşmesi ve buna karşılık kârların yükselmesi, Avrupa sermayesini risk üstlenen sermaye ile birlikte gelip, demiryolları başta olmak üzere birçok altyapı işletmesi kurmaya özen-

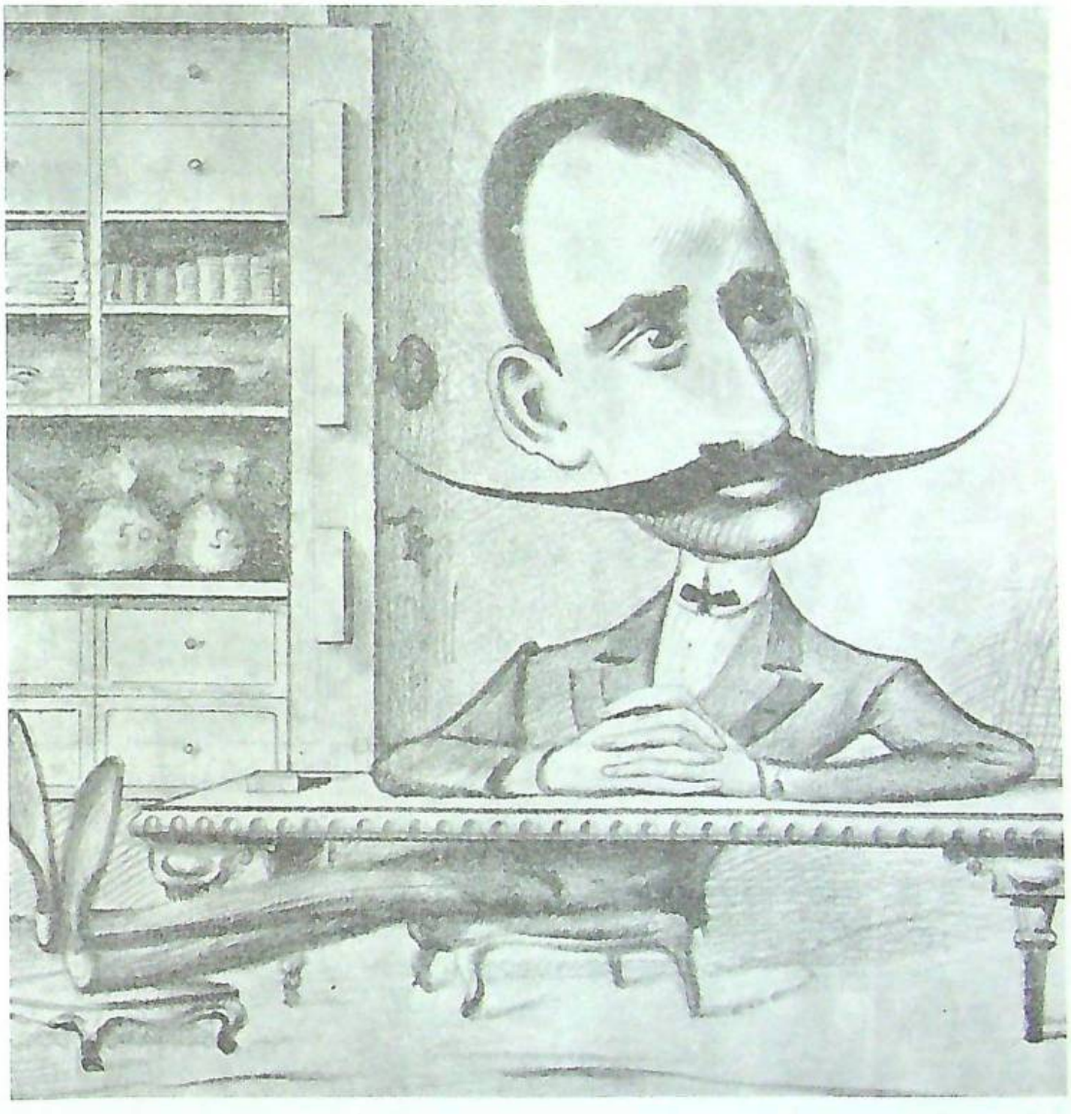

Yarım asır kadar süren bir zaman içinde Galata'da sesini en çok duyuran Banker Eliasko

dinmişti. Osmanlı hükümeti de bu konuda aktif olabilmek için Sadık Paşa'yı görevlendirmiş; böylece o yıl içinde Osmanlı Bankası, Credit Général Ottoman ve Société Générale Ottoman'ın da katılımlarıyla yabancı ortaklı iki anonim şirket kurulmuştu. Osmanlı Bankası ile diğer iki Galata bankasının demiryolu başta olmak üzere altyapı işletmelerine ortak olmalarının artık faizcilikten para kazanmanın sonu geldiğini kabul ettikleri anlamına geleceğini sananlar yine yanılacaklardı. Bu tür şirketler, kısa zaman sonra Osmanlı hükümetlerinin başına bela olacaklar ve bu sebeple, gerek 1873'de alınan dış borç, gerekse "Esham-ı Umumiye" adı ile ve devletin iç borçlarının önemli bir kısmını konsolide etmek için çıkarılan tahviller, cazip faizleriyle faizcileri tekrar Galata'nın hakimi yapacaktır.

Gerçekte Galata'da gerek bu dış kredi ve gerekse Esham-ı Umumiye'nin yarattığı tesir hiç de iyimser olmamıştı. Artık Avrupa mali çevreleri bile bu kadar ağır şartlarla borçlanan Osmanlı hükümetinin bu borçları ödemek için tarımda üretimi artırması ve bazı sınai mallarını içerde imal etmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu arada ticaretin gelişmesi, özellikle transit ticaret, gelir yaratıcı yönü konu edilerek gündeme geliyordu. Bunun için de demiryolları yapımındaki gelişmeyi olumlu görüyorlardı. Fakat bunlar zamana bağlıydı. Oysa bir yıl önceki Fransa-Almanya savaşı, yeni bir gerçeği daha ortaya çıkarmıştı. Almanya artık İngiltere ve Fransa gibi silah yapımcısı bir devlet olmuş ve toplarıyla öne bile geçmişti. Bu sebeple Fransızlar ve İngilizler yanında Almanlar da silah satmak istiyorlardı. Abdülaziz de yeni silah ve savaş gemisi modelleriyle donattığı odasında, Mahmud Nedim Paşa'ya "Bak, bunları istiyorum" diyordu. Paşa'nın "Durum kötü, hiçbir şey alamayız" sözlerine karşı tehditler savuruyordu. Ama bir taraftan da 1874 yılına kadar art arda alınan dış borçlar ve son olarak ihraç edilen Esham-ı Umumiye tahvillerinin faiz ve anapara taksitlerini ödemek gerekiyordu. Her yıl 1 Ocak ve 1 Temmuz'da iki taksit olarak ödenen bu faiz ve amortisman bedelinin yarattığı bayram havasını kutlamak için İngiliz ve Fransız donanma-

ları, her yıl olmasa da ara sıra Marmara'ya kadar gelip top atışıyla padişahı selamlıyorlardı!..

Kambiyo ve Menkul Kıymetler Şirketi

Galata'da Eugénidi ve Ortakları adıyla bir kollektif şirket halinde faaliyet gösteren, genellikle kambiyo işlemlerinde ihtisaslaşmış bir şirket, 16 Ekim 1873 tarihinde aşağıda adlarını sıralayacağımız Galata bankerlerinin katılımıyla bir anonim şirket haline getirilmişti. Bu bankanın sermayesi 600 bin sterlin olarak hesaplanmıştı. Her biri 10 sterlin olan hisse senetleri hemen Galata'da ve Avrupa'nın finans merkezlerinde müşteri bulmuştu. Mösyö Vlado, kardeş Eugénidi ve Alfred Baker gibi Galata'nın ünlü simaları da kurucu ortaklar arasındaydı.

Aslında bu bankadan başka, 1872 ve 1873 yıllarında Galata'da bir dizi banka daha kurulmuş, fakat bunların hemen tümü ölü doğmuştur. Bu bankaların en önemlileri Rusya Bankası, Ermeni Bankası, Finans ve Kamusal İşlemler Bankası, Şark Bankası, Osmanlı Ticaret Şirketi, Kredi ve Komisyon Bankası, Kamu İşleri Osmanlı Bankası, Avusturya Şark Bankası, Türkiye Milli Bankası'dır.

Bu banka furyası, Osmanlı Bankası başta olmak üzere Kredi Jeneral Ottoman ve Sosyete Jeneral Ottoman olarak işlemlerinin ayrıntılarına kadar indiğimiz bankaların o yıllarda yarattığı cazibenin bir sonucudur. Ancak bunlar "kaldıraç bankası" değildirler. Başka bir deyişle, Avrupa piyasalarından düşük faizle topladıkları paraları ve Galata'da borsa konjonktüründen yararlanarak ucuza sağladıkları fonları, Osmanlı hükümetlerine şu ya da bu adlar ve şartlar altında avans ve kredi şeklinde sunmak gibi bir amaç gütmüyorlardı.

Bunların hemen tümünün amacı, demiryolu başta olmak üzere kamusal nitelikli işletmecilikti; özellikle maden ve doğal kaynakları işletmeye taliptiler. Zira demiryollarına kilometre garantisi sağlanması örneğinde görüldüğü gibi, bu tür işletmecilikte istenilen kârlılık, adeta devlet tarafından garanti edilmiş oluyordu. Fakat bütün bunların aldandıkları bir nokta vardı: Padişahın donanma sevdası ve ithal mallarına bağlı tüketim alışkanlığının hızla yaygınlaşması Osmanlı ekonomisinin tasarruf gücünü sıfırladığı gibi, bir de çeşitli adlar ve şekillerde Batı'ya olan borçları hızla artırıyordu.

Bu son iki yılda kurulan bankaların ömrünü kısaltan ve yukarda belirtilenlerin doğal bir sonucu sayılması gereken olay, 1875 yılı Ekim ayında, Osmanlı sadrazamı Mahmud Nedim Paşa'nın bir gece ani-den kabinesini toplayarak "Moratoryom" kararı almasıdır. Son yıllarda dış ve iç borçların konsolidasyonunda aczini ortaya koymuş olan Osmanlı hükümeti, nihayet gecikmiş bir kararı almaktan çekinmeyecek ve gece Bâbıâli'ye kapanan Osmanlı kabinesi, aldığı moratoryom kararını sabah Galata borsası açılana kadar gizli tutmaya çalışacak, ancak Osmanlı Bankası müdürleriyle yapılan ilk görüşmeden sonra dağılacaktı. Durum Osmanlı Bankası müdürlerine iletilmiş ve

Galata borsasında bir yıl önceye göre banka hisse senetleriyle devlet tahvillerinin borsa değerlerindeki değişme (30 Ekim 1973)

		1872	1873
Esham-ı Umumiye	Kuruş	60.5	52.5
1853 dış borç tahvilleri	Kuruş	351.0	342.0
1865 dış borç tahvilleri	Kuruş	363	344
1869 dış borç tahvilleri	Kuruş	327	2888
1872 yılı hazine bonoları			% 72
Rumeli D.Y. (LotsTurcs) tahvilatı	Kuruş	183	116
İtibar-ı Umumi Bankası			
Birinci tertip	O.L.*	17	241.1
İkinci tertip	O.L.	10	221.1
Osmanlı Umum Bankası			
Birinci tertip	O.L.	13	17
İkinci tertip	O.L.	8	17
İstanbul Bankası			
Birinci tertip	O.L.	8	18
İkinci tertip	O.L.	5	12
Tranvay Şirketi	O.L.	15	30
Kambiyo ve Menkul Kıymetler Bankası	O.L.	6	28

** O.L.= Osmanlı Lirası.*
Bu tablo, faiz haddinin düşmesi ile tahvil fiyatlarının nasıl düştüğünü, buna karşılık kârlılıkları arttığı için hisse senetleri fiyatlarının nasıl yükseldiğini göstermektedir.

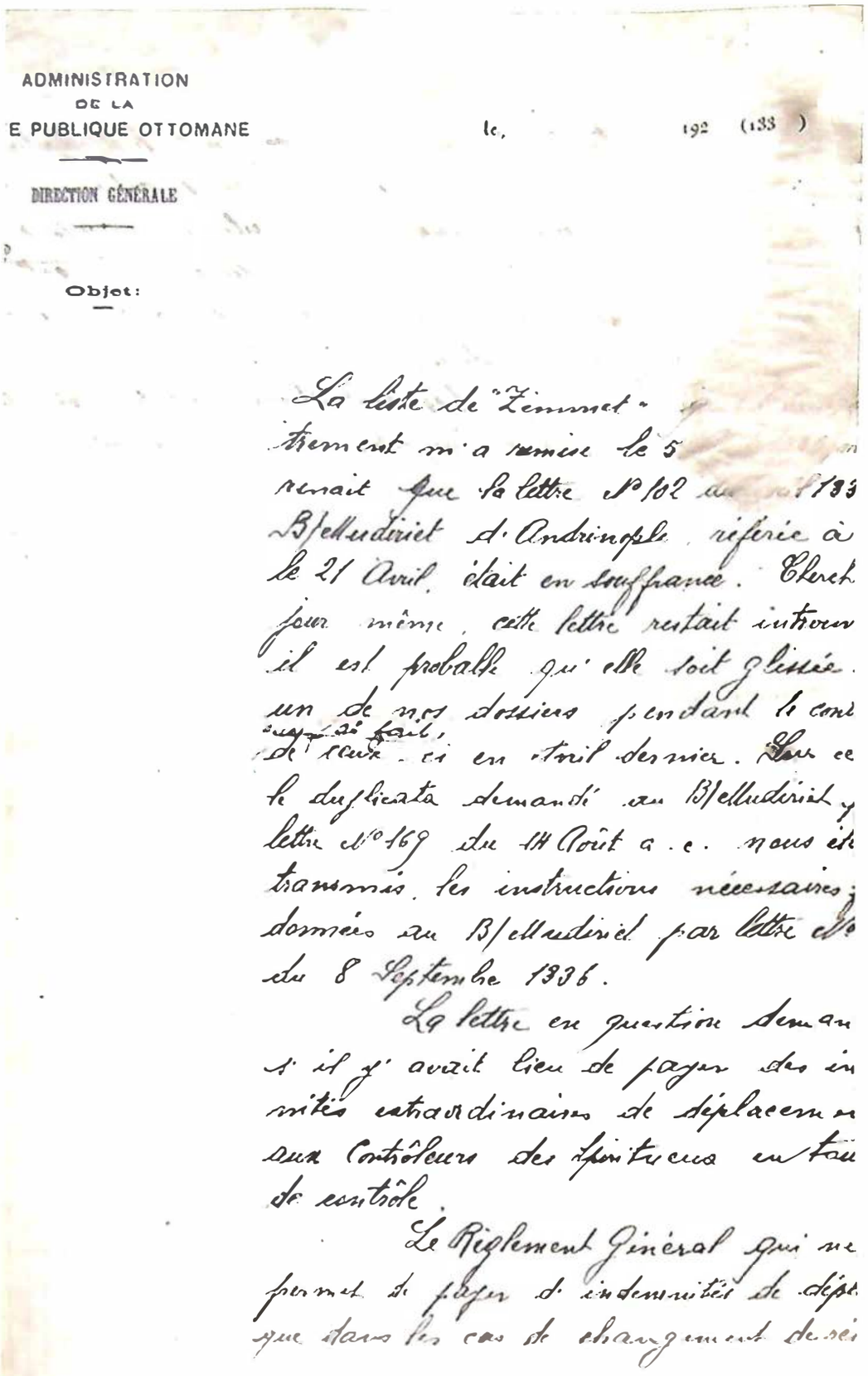

ADMINISTRATION
DE LA
E PUBLIQUE OTTOMANE

DIRECTION GÉNÉRALE

Objet:

le, 192 (133)

La liste de "Zimmet" [illegible]
trement m'a remise le 5 [illegible]
renait que la lettre N° 102 du [illegible] 133
B/Mudiriet d'Andrinople, référée à
le 21 Avril, était en souffrance. Cherch
jour même, cette lettre restait introuv
il est probable qu'elle soit glissée
un de nos dossiers pendant le cont
[illegible] fait,
de ceux-ci en Avril dernier. Sur ce
le duplicata demandé au B/Mudiriet p
lettre N° 169 du 14 Août a.c. nous ét
transmis les instructions nécessaires
données au B/Mudiriet par lettre N°
du 8 Septembre 1336.

La lettre en question deman
s'il y avait lieu de payer des in
nités extraordinaires de déplacem
aux Contrôleurs des Spiritueux en tou
de contrôle.

Le Règlement Général qui ne
permet de payer d'indemnités de dép
que dans les cas de changement de rés

onlar da bütün dünyaya durumu hemen telgrafla bildirmişlerdi. Ertesi gün bütün Avrupa, "Türkler bizi aldattı, paraları Harem sefalarında yediler" diye feryat etmeye başlamıştı.

Sonun başlangıcı

Mahmud Nedim Paşa kabinesinde aldığı karar, bir bakıma finans çevrelerinde benzeri o zamana kadar görülmemiş bir karardı. Gerçi Osmanlı kabinesi kararıyla borçlar inkâr edilmiyordu. Yılda iki taksitte ödenen dış borç tahvilatının faiz ve anapara taksitleri karşılığında, o güne kadar olduğu gibi para değil, yeni borç senedi yani tahvilat verilecekti. Ama Avrupa finans çevreleri, para yerine borç senedi verilmesini ve bu senetlerin de kısa vadeli değil, yine uzun vadeli borçlarla bir araya konulmasını, tahvilat sahiplerinin haklarının yenilmesi şeklinde yorumlayacaklardı. Bütün finans alemini ayağa kaldıran ve Avrupa'da dahi birçok banka ve banker kuruluşunu iflasa sürükleyen bu karar, Osmanlı Devleti için de adeta sonun başlangıcı olacaktı. Avrupa ile iktisadi ilişkileri kesilen Osmanlı Devleti'nin bir anda silah ve askeri araç gereç bakımından düşeceği aczi değerlendiren Ruslar, klasik bahanelerini ileri sürerek hemen savaş açmışlar ve Avrupa'nın her türlü desteğinden uzak kalmış Osmanlı Devleti'ni tarihinde görülmemiş bir yenilgiye uğratmışlardı.

İşte Fuad Paşa'nın banka ve yolun bizi bankörut'a (yani iflasa) götüreceği şeklindeki kehaneti, sağlığında değilse bile ölümünden birkaç yıl sonra gerçekleşecektir.

Bütün bu olaylar, eninde sonunda İmparatorluğun iktisadi bakımdan marjinal uyrukları olan, binlercesi bu son savaşta can veren İslam-Türk tarımcısı ile tarım ürünlerinin ticaretini yapan Ahmet ya da Mehmet efendilere de dolaylı olarak büyük zararlar getirmişti. İşte bu gerçek, ilerde göreceğimiz gibi Mithat Paşa'nın milli bankacılık girişimlerinin itici gücü olacaktır.

Menafi Sandıklarından Ziraat Bankası'na

Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın gelişmesine rağmen mahalli sarrafların ve tüccarların ipotek karşılığı çiftçilere sağladıkları kredilerin faiz ve ödeme şartları gitgide ağırlaşmıştı.

1860'lara gelindiğinde, Avrupa'dan alınan dış borçların gerçek faizleri yüzde 10'u geçince, Galata'da banka ve bankerlerin finanse ettikleri mahalli tüccar ve bankerler, sarraflar ve çiftçilere uyguladıkları faizi yüzde 30'lara kadar çıkarmışlardı. Fakat Rumeli'deki İslam-Türk çiftçilerin bu banker ve sarraflara borçlanma olanakları yoktu. Zira çiftçilere ait topraklar üzerindeki mülkiyet henüz resmileştirilmiş, yani en basit bir kadastro işlemi yapılmamıştı. Mithat Paşa 1864 yılında Tuna Valisi olunca Türk-İslam çiftçilerin tefeci sarraflardan çektiklerini hemen farketmiş ve bu çiftçilere kredi kaynağı yaratma girişimlerini sürdürmeye başlamıştı. O devirde tarım kazançlarına mahsul değerinin onda biri oranında, "Aşar" adı ile alınan vergi uygulanmaktaydı. Bu vergi de "İltizam" denilen bir usulle toplanırdı. Bir yıl sonraki âşar gelirini tahsil etmek gibi olumlu bir sonuç verebilecek bu yöntem, bir bakıma devletin vergi tahsilatının en azından yarısından vazgeçmesine yol açtığı gibi Türk-İslam köylüsünü de perişan etmişti. Örneğin Rumeli'nin herhangi bir kazasına bağlı köylerin arpa öşürü İstanbul'da müzayedeye çıkarılır ve ünlü bankerlerden biri bu işi üstlenmiş olurdu. Fakat bu ünlü kişi, yaz mevsiminde Adalar'daki. Boğaz'daki yalısını bırakıp öşür toplamaya gitmezdi. İhaleden sonra hakkını ikinci sarrafa, o da üçüncüsüne devreder ve nihayet o yörenin ağası sonuncu mültezim olur ve arpayı buğdayı toplardı.

İşte bu sistem özellikle Rumeli'de Hıristiyan çiftçilerle İslam-Türk çiftçiler arasında vergi yükü bakımından büyük farklar oluşturuyordu. Zira Hıristiyan çiftçilerin öşürünü toplayan sonuncu mültezim, genellikle o yöre-

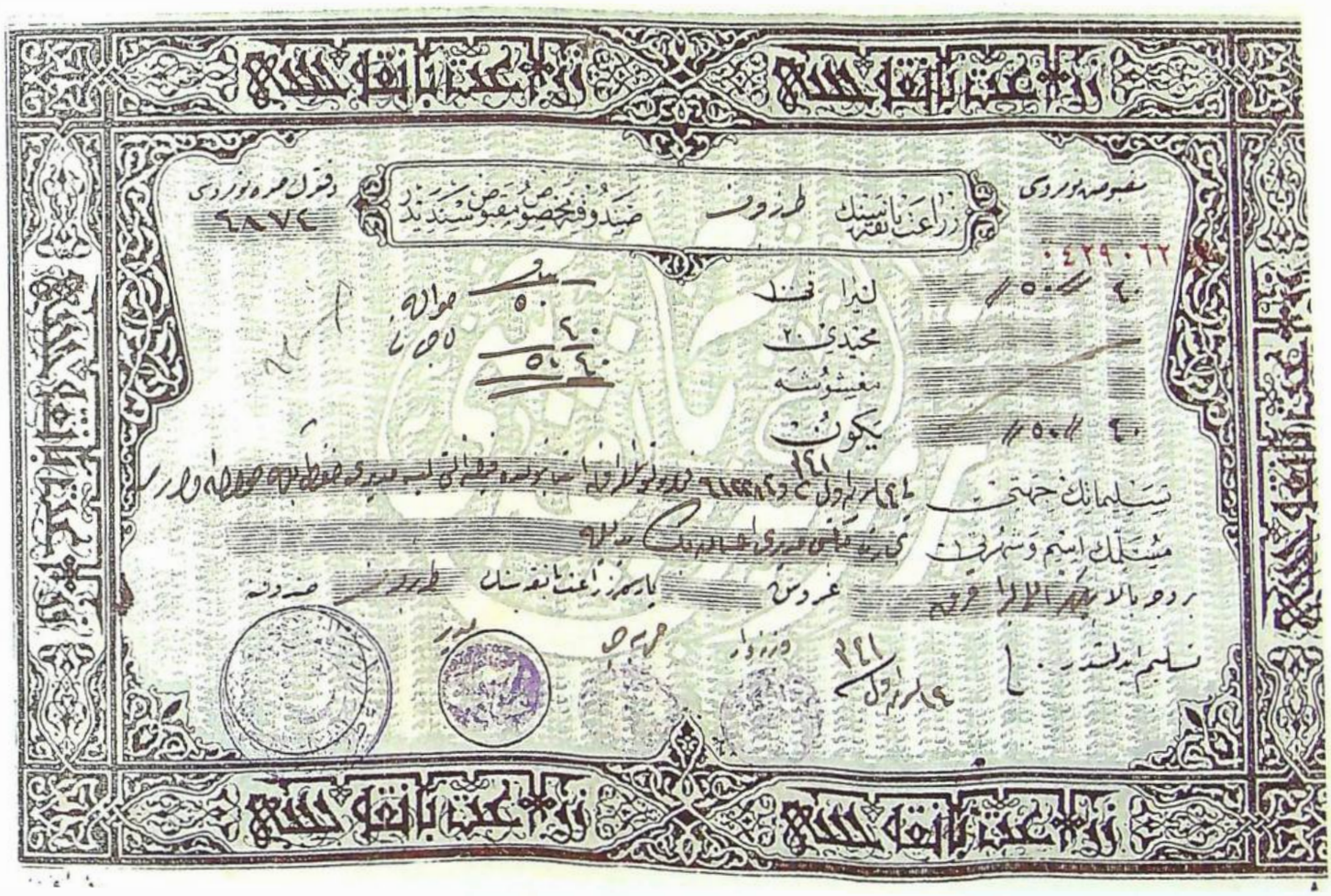

nin tanınmış, özellikle kilisenin itibar ettiği bir kişisi olur ve öşürü dürüstçe toplardı. Türk-İslam çiftçilerinin âşarında sonuncu mültezim olan ağa, zorbalığını kolayca çiftçiye gösterir ve onda bir yerine bunun çok üstünde pay alırdı. İşte bu durumu farkeden Mithat Paşa, hemen işe koyulmuş ve kısa zamanda İslam-Türk köylüsünü tefeci, zorba mültezimlerin elinden kurtarma yolunda önemli adımlar atmıştı.

Mithat Paşa'nın âşara küçük bir zam yaparak elde edeceği kaynakla kuracağı, adına Menafi Sandıkları denilen organizasyon, milli bankacılığın ilk örneği olarak tarihe geçecektir. 1864 yılında kurulan Menafi Sandıkları, ilk günlerde çok eleştirilmiş, hatta Rumeli'nin birçok yerinde kiliselerin protesto çanları çalmaya başlamıştır. Bir bakıma protestoları haklı görmek de mümkündü!..

Menafi Sandıkları'nda toplanan para

Menafi Sandıkları daha çok azınlıklara ait tarım işletmelerine büyük destek olmuş, İslam-Türk çiftçileri bu sandıklar kurulduktan sonra da uzun süre tefecilerden kurtulamamışlardır. Oysa aşağıda açıklayacağımız gibi, İzmir ve civarındaki uygulamalar hiç de umulmadık bir şekilde gelişmiştir. Journal de Constantinople'da yayınlanan "İzmir'den İstanbul'a yazılan bir mektup (24 Ekim 1868)", İzmir vilayeti içindeki Menafi Sandıkları'nda birikmiş olan fonları açıklamaktadır. Buna göre İzmir merkez, Bornova, Karaburun, Sivrihisar, Çeşme, Alazata, Sakala Nova, Tire, Ödemiş, Bayındır, Menemen, Eskifoça, Bergama sandıklarında birikmiş olan para, 8 milyon kuruşu aşmaktaydı. Aydın ve civarı için bu rakam 3 milyon kuruşa yaklaşıyordu. Saruhan Sancağı'ndaki sandıklarda biriken ise 225 bin kuruş idi. Bütün bu rakamlara Menteşe ve Denizli sancaklarındaki sandıklarda biriken parayı da eklersek 16.5 milyon kuruşa ulaşılıyordu ki, bu da 165 bin Osmanlı altın lirası ediyordu. Devletin böyle bir parayı birkaç aylığına en azından yüzde 15 faiz ödeyerek alabilmesi için, 1850'lerden itibaren kurulan yabancı veya yerli bankalara önemli bir devlet gelirini rehin göstermek bir yana, alacaklılarına

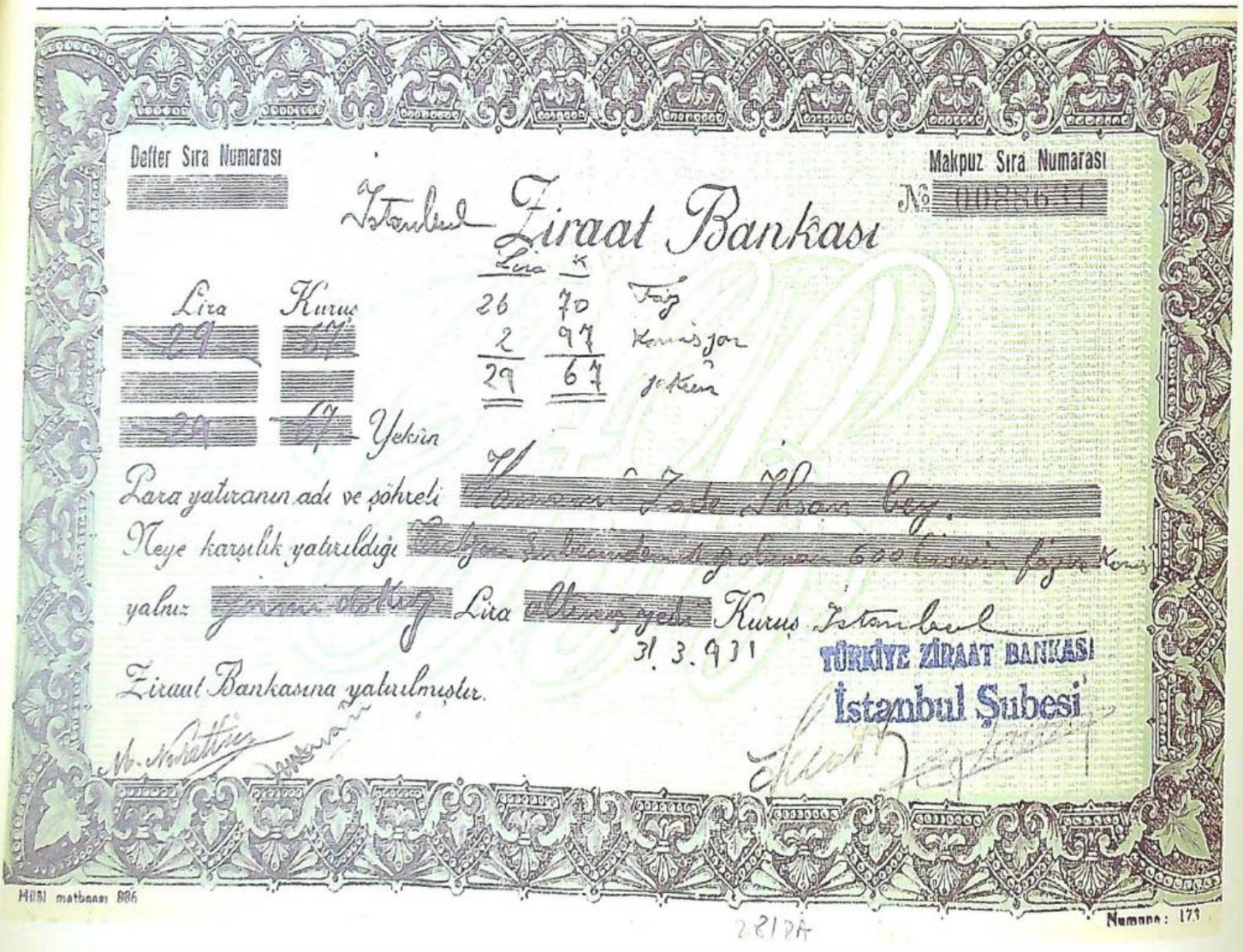

rica ve minnetten geri kalmayacağı açıktır.

Bu yorumdan çok ilginç bir sonuç çıkıyor. Sandıklarda biriken paralar, âşara ilave edilen yüzde 1 oranında sandık payı ile oluştuğuna göre, bu 160 küsur bin liralık rakamın on katı âşar vergisi toplanmış demektir. Bunun on katı da pazara iletilen ürünün değeri sayılmak gerekir. Bu sonuç, Menafi Sandıkları'nın önemini belirtmeye yeterlidir. Öte yandan bu rakamlar, çiftçinin tefecilerin elinden kurtulduğunu göstermektedir. İşte bu yorumdan sonra yazar kuşkusunu ortaya atıyor ve sandıklarda toplanan paraların ihtiyacı olan çiftçilere değil de başka işlere harcandığının kanıtlarıyla ortaya konulabileceğini iddia ediyor. O günlerde Osmanlı Devleti'nin geçirdiği mali krizlere bakacak olursak, bu sandıklardaki paraların tamamının çiftçilere gitmediğini kestirebiliriz. Nitekim, Mahmud Nedim Paşa'nın 1875'te ilan edeceği moratoryumdan en az beş yıl önce dahi Osmanlı devleti içerdeki ve dışardaki banka ve bankerlerden ödünç para alabilmek için sadece yüksek faiz ödememiş, fakat devletin şan ve şerefine leke sürecek olan kararlar almak zorunda kalmıştır. Bu sebeple, Menafi Sandıkları'nda biriken paraların tümünün çiftçiyi finanse etmediği yorumuna varmak gerçekçi olacaktır. Yalnız şunu da ifade etmek gerekir ki, o günlerde Osmanlı ülkesinde sanayi ve ticaret gelişmemiş olduğundan, gelir yaratma gücü sadece tarımdaydı. Hiç olmazsa tarımı bu açığı kapatmak için devreye sokmak mümkün olsaydı, belki de 1875'te Mahmut Nedim Paşa o itibar kırıcı kararı almaya mecbur kalmayacaktı. Nitekim bu karar alındıktan sonra Osmanlı dış borçlarının akibetini görüşmek için gelen delegasyonların ilkiyle yapılan ilk görüşmede, Fransız alacakları temsilcisi Marki de Pleuc, Osmanlı tarımının ne kadar ihmal edildiğini belirtmek için "Fransa topraklarının iki katı büyüklüğünde tarıma müsait araziye sahipsiniz, ama tarım üretiminiz bizimkinin yarısı bile değil" demekten kendini alamamıştır.

Mali iflasa götüren sebepler

Fuad Paşa'nın "Banka ve route yani yol, bizi bankörut'a, yani iflasa götürecek" demesi, bu sözü söylediği zaman herkesi güldürmüştü, ama bankanın iflasa götürdüğü doğru çıkacaktı. Belki banka ile yollar da yapılsaydı tarım üretimi gelişecek ve ürünler kolayca iç ve dış pazarlara ulaştırılacak, bu sayede bankalar da asli fonksiyonlarını yerine getirecek ve işin sonu iflas olmayacaktı. Oysa 1863'te resmen kurulan Osmanlı Bankası ve onu takiben Galata bankerlerinin bazı yabancıları da aralarına alarak kurdukları dört banka, ilk iş olarak dış ülkelerdeki finans kapitali ile ilişkileri geliştirmek suretiyle Osmanlı Devleti'ne dışardan borç para bulmaya yönelmişlerdi. Bu sayede elde ettikleri aracı gelirleri kafi gelmiş olacaktı ki, asıl bankacılık işlerini büyük ölçüde ihmal etmişlerdi.

Aslında bu bankaların aracılığıyla dış finans kurum ve ki-

şilerinden alınan borçlarda "kaldıraç" olayı tam tersine işlemişti. Başka bir deyişle, maliyeti gitgide artan ve alınan son kredide görüldüğü gibi yüzde 20 faiz yüküne ulaşan bu dış kredilerle içerde gelir yaratıcı yatırımlar yerine top, tüfek, savaş gemisi ve askeri malzeme ve bir sürü tüketim eşyası alındığı için Batılılar Osmanlı Devleti'ni çok garip bir şekilde değerlenmişlerdi. Örneğin, bu ülkede tüfek sayısının saban, top, eşya, mal ve yük taşıyan araba sayısından fazla olduğu söyleniyordu. Ama yine de borç vermeye devam ediyorlardı. Gerçekte borç verenler aracı banka ve bankerler değildi. Avrupa burjuvazisinin finans kurtları tarafından kandırılmış tutucu bireyler ve ailelerdi.

Zaman zaman Osmanlı Bankası ile diğer Galata bankalarının yöneticilerine "Bu işin sonunun nereye varacağını bildiğiniz halde Osmanlı yöneticilerini uyarmak ve akibetlerinin ne olacağını söylemekten neden kaçındınız?" şeklinde sorular sorulmuştur. Bunlar kapalı kapılar arkasında "Biz bankacıyız, şartların bize göre elverişli olması yeter" demekten hiç çekinmemişlerdir. Son ana kadar, yani iflastan birkaç ay öncesine kadar hep borçluya cesaret vermişlerdir. Hep vurgun peşinde koşmuşlar ve her türlü yalan dolanı söylemekten çekinmemişlerdir. Aslında bankaların bu tutumlarının bir de siyasi yanı var. Gerek Osmanlı Bankası ve gerek Galata'da art arda kurulan dört bankanın arkasında İngiliz ve Fransız finans kapitali vardı ve özellikle dış borçların anapara ve faiz taksitlerinin ödeme günlerinde Galata, adeta bir bayram yerine dönüyordu. Çeşitli dedikodular çıkarılarak ödemelerin gecikeceği söyleniyordu. Fakat ödeme konusunda şüphelerin ortadan kalkması için İngiliz ve Fransız donanmasından bir tek geminin bile Marmara sularında görünmesi yetiyordu.

Osmanlı Bankası ve onun birer uydusu haline gelen diğer Galata bankaları, Osmanlı iç ve dış tahvilatının yalnız pazarlanmasından değil, müşterilerinin bu tahvillerle Galata, Avrupa ve hatta New York borsasında çeşitli oyunlar oynamalarına dahi olanak sağlıyorlardı. Osmanlı Bankası zaman zaman Galata'daki diğer bankalarla bu tür spekülatif hareketler konusunda anlaşamıyordu, ama bu iş, bankanın hükümetle resmi ilişkilerinin doğal bir sonucuydu. Nitekim, eninde sonunda oyunun kurallarına banka dayanmak zorunda kalıyordu.

1854-1856 yılları arasında Kırım Savaşı dolayısıyla İngiltere ve Fransa'nın askeri durumu ve bağlı kurumları

yanında bu iki ülkenin maliyesi ve ekonomisi hakkında bilgi sahibi olan Osmanlı yöneticileri, bu ülkelerden kredi sağlamanın faydaları ile zararlarını tartışmaya başlamışlardı. Kırım Savaşı'nda bu iki ülkenin verdiği desteğin olumlu sonuçları görülmeye başlayınca, ekonomik alanda da işbirliğinin bu savaşta olduğu gibi olumlu sonuçlar vereceğine inanmışlardı. Fakat Mustafa Reşid Paşa ile Âli ve Fuat Paşa'lar, bu ülkelere borçlanma yoluyla iktisadi ve sosyal alanda kalkınmanın mümkün olabilmesi için devlet maliyesini düzene sokacak bir organizasyona ve bir devlet bankasına olan ihtiyacı devamlı olarak Batılı dostlarıyla tartışıp konuşmuş ve bazı kararlar almak durumuna girmişlerdi. Bir gerçek ortaya çıkmıştı ki, Galata bankerlerinin sınırlı kaynaklarıyla yetinilemezdi.

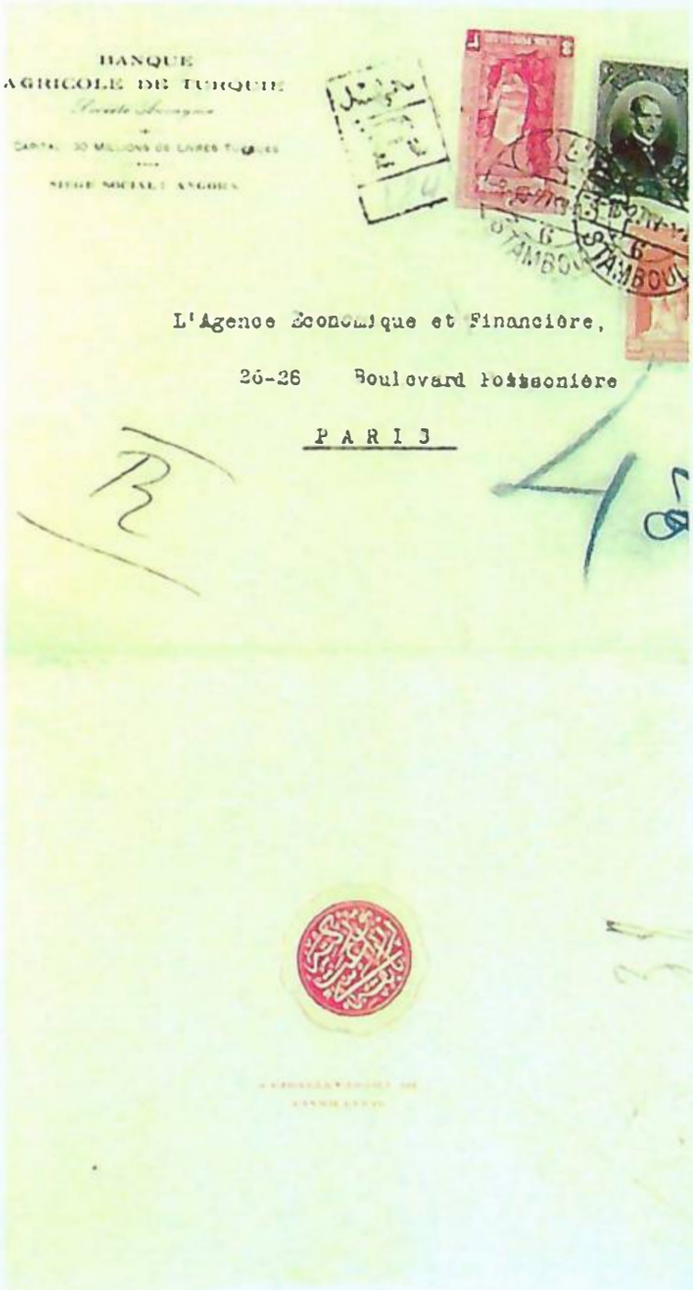

Düşünülen, bir devlet bankası kurmaktı. Bu, aynı zamanda banknot ihracını Avrupa merkez bankalarında olduğu gibi bankanın üstleneceği anlamına geldiği için, o zamana kadar kaime adı verilen kâğıt para ihracının hükümetin başına açtığı belaların tekrar edilmesi de önlenmiş olacaktı. Fakat yabancıların sermayesi ile kurulmuş bir devlet bankası örneği bulunamıyordu. Bu sebeple, gerek Ottoman Bank ve gerek birkaç yıl sonra onun yerini alacak olan Osmanlı Bankası tam anlamıyla bir merkez bankası olamayacaktı. Ama dış borçların alınmasında aracılık edebilecek, bu borçların anapara ve faizlerinin taksitlerinin ödenmesini üstlenecek ve devlete avans verecek, hatta birtakım vergi ve devlet alacaklarının tahsilatında yardımcı olabilecek bir banka

tipi nihayet ortaya çıkacaktı. Gerçekte Osmanlı Bankası banknot çıkarma imtiyazını da ele geçirmişti ama bu olanağını tam olarak kullanamayacaktı. Zira banknot ve kâğıt para çıkarma tekelini ele geçirememişti. Nitekim, çıkardığı banknotlar yanında devletin ihraç ettiği kaimeler de tedavüldeydi. Banka, devamlı olarak altın lira karşısında değer yitiren kaimelerin yanında banknotların da aynı akibete uğramasından çekindiği için, banknot ihracında pek istekli görünmüyordu. Zaten buna ihtiyacı da yoktu. İlk beş yılında, yatırılmış sermayesine göre dünyada en yüksek kârı sağlayan banka haline gelmişti. İç ve dış borçların tertibinde, konversiyon ve konsolidasyonunda aldığı yüzdelerle devlete para yetiştiren bir banka olma yanında, devlet gücünü kullanarak kazanç sağlayan, finans rantları elde eden bir banka olmuştu. Bu arada Galata'da art arda kurulan bankalara da kendi tüzüğünde olmayan ve şanına şerefine yakışmayacak işleri devrederek onları kendi kontrolü altına alacaktı. Ara sıra bazı ufak tefek anlaşmazlıklar çıkıyordu, ama bu oyunun bir parçası sayılırdı.

İşte bu tür bankacılık 1875 Ekiminde o beklenen sonucu getirmiş ve Osmanlı Hükümeti, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın başkanlığında toplanarak kapalı kapılar ardında moratoryum kararı almıştı. Bu karara göre, 1854 yılından itibaren alınmış olan dış borçların yılda iki defa ödenen faiz ve anapara taksitleri nakden değil, yeni tahvillerle ödenecekti. İşte kıyamet ertesi sabah, bu haber telgrafla Amerika'ya kadar duyurulduktan sonra kopacaktı. Oysa bu, Osmanlı Bankası müdürlerinin her an bekledikleri bir şeydi ve bunun için gerekli tedbirleri almışlardı bile. Nitekim bu olay ne Osmanlı Bankası'nı, ne de onun Galata'daki uydu banka ve bankerlerini sarsmış, hatta bazı Osmanlı ricaliyle birlikte hareket ettikleri ve bu sayede büyük paralar kazanıldığı şayiaları Beyoğlu'nun kenar mahallelerinde bile konuşulmaya başlamıştı.

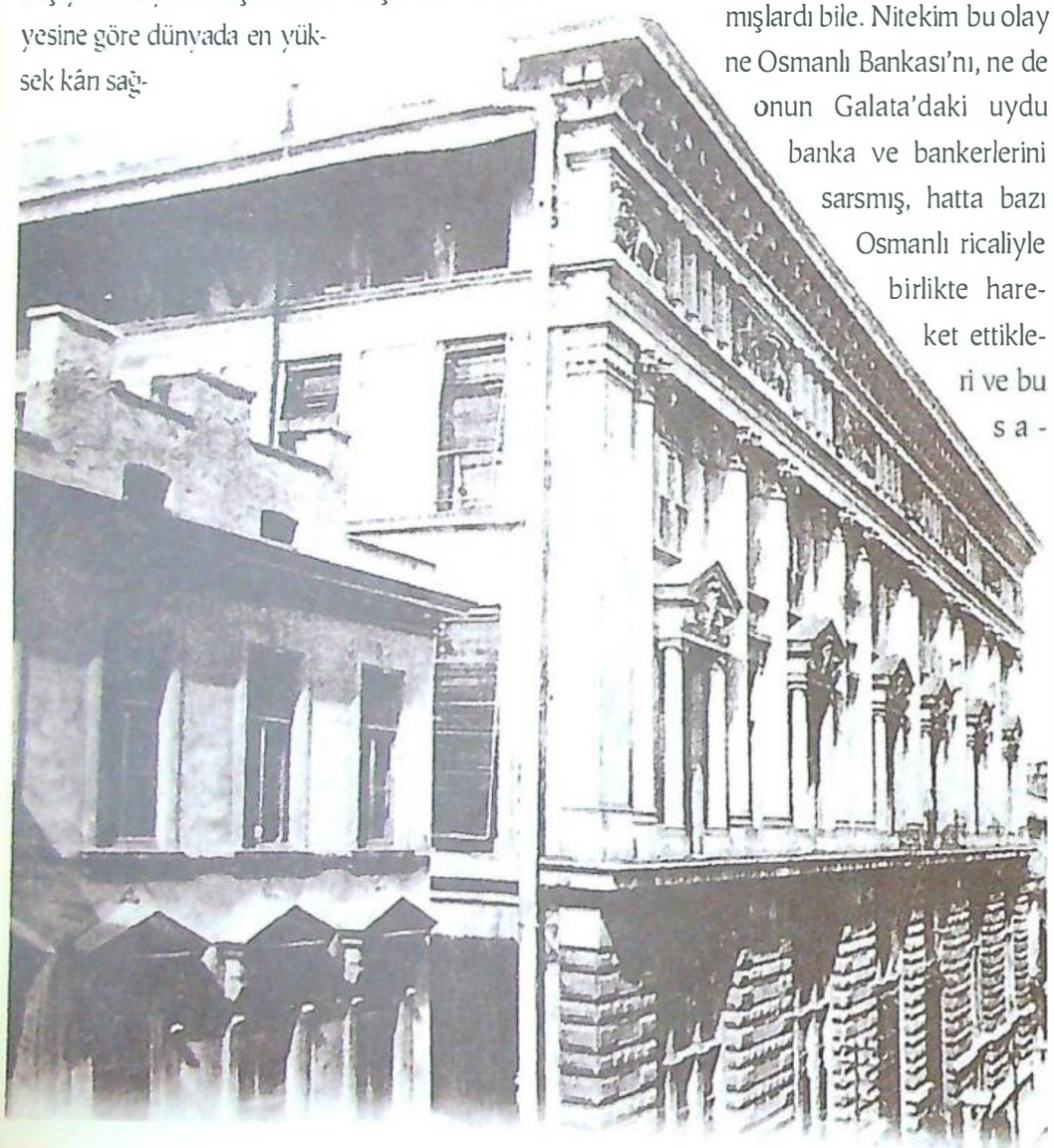

Ama aynı banka ve bankerler gerek Rus Savaşı sırasında, gerek sebep oldukları büyük yenilginin maliyetini sırtlamada büyük çaba gösterecek ve günahlarını affettirmek için adeta ellerinden geleni yapacaklardı. Avrupa ile olan ilişkiler moratoryum sebebiyle tamamen kesilince silah, cephane ve askeri araç gereç ithal etme olanağını yitiren Osmanlı ordusu Ruslara yem olmuş ve tarihinin en büyük yenilgisini almıştı. Yeşilköy kırlarında büyük bir debdebe ile kamp kuran Rus ordusunun generalleri, savaş tazminatı verilmezse İstanbul'a girecekleri tehdidini savurunca, Osmanlı Bankası müdürlerinin başkanlığı altında toplanan Galata'nın ünlü banker ve tüccarları hemen anlaşarak bu tazminatı ödemeye razı olmuşlardır. Bu, sadece geçmişle ilgili bir vicdan borcu değildi.

Savaştan önce alınmış ve savaş süresince sürdürülmüş olan avans ve kredileri Osmanlı hükümetinden geri almak için bu devletin yaşamasından, hele İstanbul'un Osmanlı kalmasından başka çare olmadığını en iyi bilen yine onlardı. Zira hükümetten alacakları, Rusya tazminatının en az beş katı idi...

Osmanlı İmparatorluğu ve milli bankacılık

1863 yılında Osmanlı Bankası resmen kurulurken bankanın memleketin iktisadi kalkınmasından çok sanayi devrimi ülkeleriyle pazar bütünleşmesini sağlamada etkili olacağı biliniyordu. Diğer taraftan, ithalatın hızla artışının meydana getirdiği tediye açıklarının dış borçlarla kapanması, dünyada ilk defa denenen bir yöntemdi. Güvensizlik dolayısıyla bazı tedbirlerin alınması gerekmişti. Fakat çok gariptir ki, alınan bu tedbirler ve bunların başında gelen tarım mallarının ihracatını kolaylaştıracak üretim fazlası yaratmak amacıyla çiftçiye tanm kredisi sağlama girişimleri hiç beklenilmeyen bir sonuç yaratmıştı: çiftçinin de ithal malı üretim araçları yanında aynı tür tüketim malları talebine katıldığı görülmüştü.

Diğer taraftan, İstanbul başta olmak üzere ithal malı tüketim eşyasının ulaşabildiği her liman kentinde İslam-Türk memur ve subay aileleri yaşam biçimlerini levanten ve azınlıklarınkine uydurmak çabası içine girince, tüketim için borçlanma dönemine de girilmişti. Abdülmecid döneminin sonlarına doğru şişirilmiş olan devlet kadrolan ve bu arada artırılan subay ve erbaş sayısı sebebiyle devlet devamlı olarak iç ve dış borç sağlama çabası içindeydi. Buna rağmen maaşlan bazen altı aya kadar gecikmeyle ödediği için, Galata bankerleri ve hatta Osmanlı Bankası kârlı bir iş haline gelen devlet maaş senetlerini kırmak işlemlerine yönelmişlerdi. Artık Sadrazam ve Şeyhülislam'dan başlayarak bütün bakanlar, yüksek devlet görevlileri, en küçük memurlar ve hatta mahalli idarelerden aylık alan polis ve bekçiler, bu arada Vakıflar'dan maaş alan cami imamlan o göz kamaştıncı Avrupa tüketim eşyasını satın alabilmek için maaşların ödenmesini bekleyemediklerinden, ellerindeki senetleri sarraflara yıllık yüzde 50'den aşağı olmayan faizlerle kırdırmaktaydılar.

Bu gidişat kendine has kurumlan da bir çırpıda ortaya çıkarmıştı. Büyük kentlerdeki büyük mağazalar krediyle satış yapmaya başlamış, veresi-

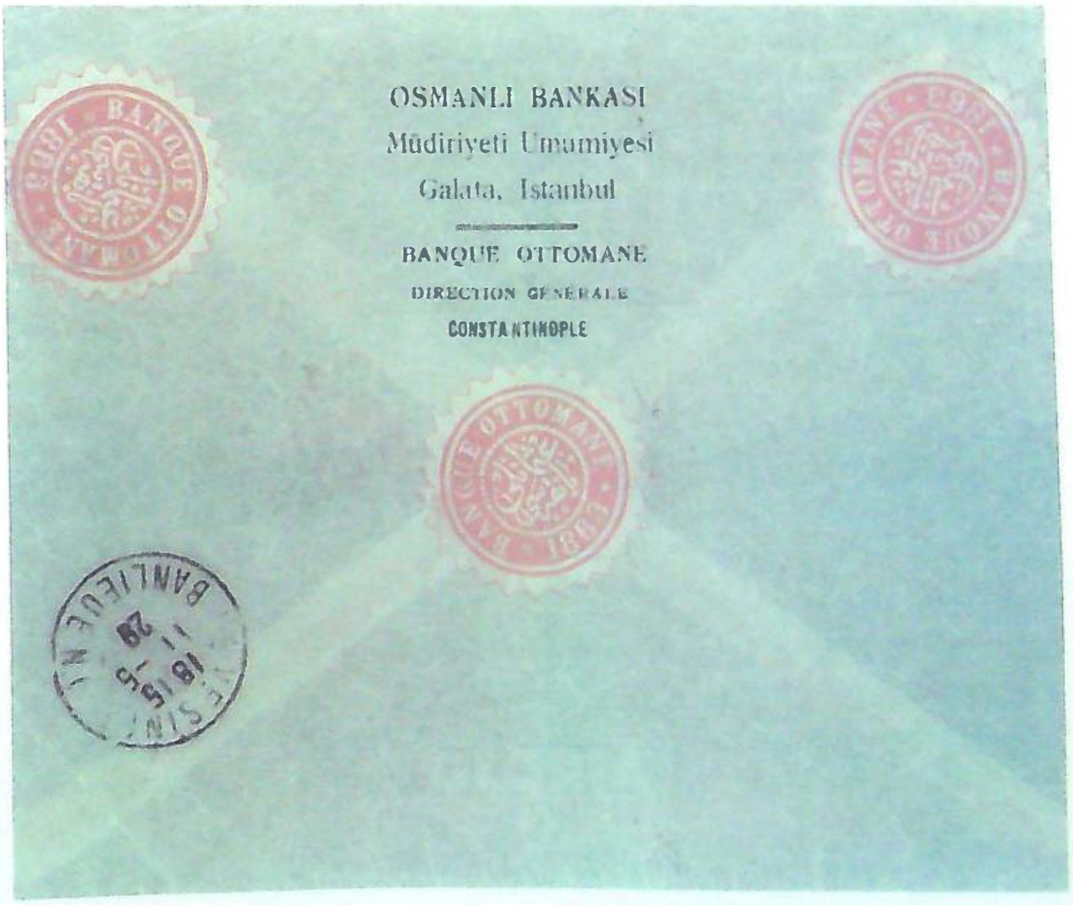

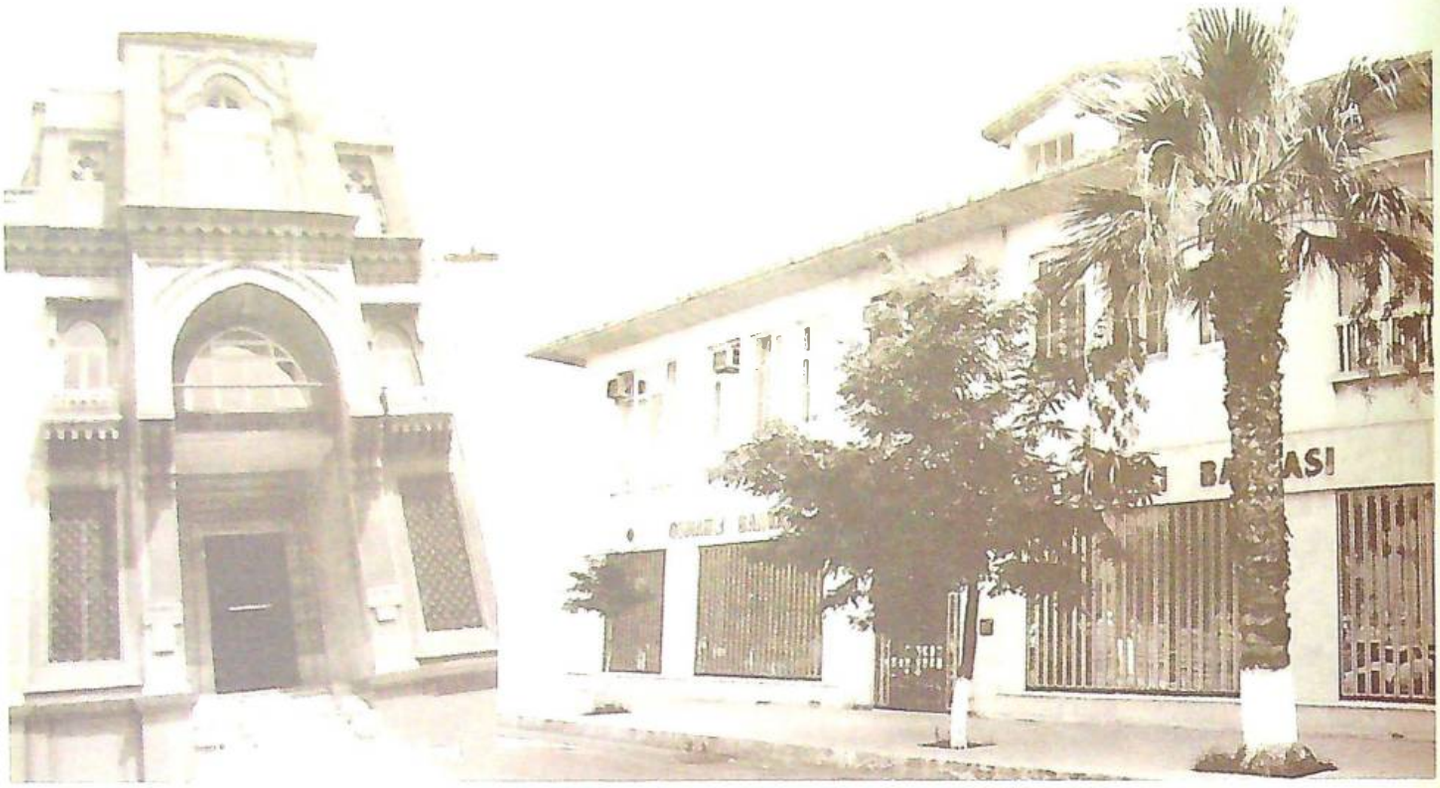

ve satıcılık kenar mahalle bakkallarına ve aktarlarına kadar uzanmıştı. İşte bütün bu gelişmelerin içinde bu yeni tüketim biçimini ayakta tutabilecek tek kaynağın tarım olduğu görülerek. iç tüketim fazlası yaratmak ve tarımsal mal ihracını artırmak için tarım üretimini kredi yoluyla teşvik gibi zamanın en geçerli usulü denenecekti. Bu noktada şunu hatırlatmak isteriz ki, yeni ekonomik düzene intibak edemeyen yalnız Türk-İslam çiftçisiydi.

Türk köylüsünü kalkındırma çareleri...

İmparatorluğun en verimli topraklarını ele geçirmiş olan Osmanlı azınlıkları, II. Mahmud devrinden, daha doğrusu Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra, kendilerine sağlanan güvenceyle tarımda çağdaş teknikler kullanmaktaydılar. Gerçekte Osmanlı azınlıkları. ödedikleri önemsiz bir vergiyle gençlerini askerlikten muaf kılabilmişler ve böylece gerek tarımda gerek ticaret ve sınai üretim dallarında büyük gelişme sağlama olanağına kavuşmuşlardı. Oysa İslam-Türk çiftçileri büyük ölçüde insan gücünden bile yoksun kalmışlardı. Art arda gelen savaşlar ve isyanlar 16-50 yaş arasındaki erkekleri senelerce köylerin, çiftliklerin dışında bırakmıştı. Bu da özellikle tarım bölgelerinde Türk-İslam köylerinin azınlık köylerine nazaran çok geride kalmalarına sebep olmuştu. İşte bu fark siyasi bir mesele haline gelince, devlet de bazı çareler aramak zorunda kalmıştı. Hıristiyan köylerinde kilise, okul binaları yenilenirken, tarlalarda Avrupa'dan ithal edilen tarım aletleri ve sulama tesisleri görülmeye başlamıştı. Avrupa başkentlerine eğitim için gidenler azınlık gençleri arasında tarım eğitimi görmeye gidenlerin sayısı artmaya başlamıştı. İşte bu görüntü ve gerçek karşısında Türk köylüsünü kalkındırma çareleri aranmış ve ilk olarak köylüye kredi sağlanması üzerinde durulmuştu. Ve çare Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında bulunmuştu. Ama başarısı yine de uygulama olanaklarına bağlıydı. Yüzde 95'i okur yazar olmayan ve hele hesap kitaptan hiç anlamayan, devletle olan ilişkilerinde daima çekingen davranan, hakkını aramakta âciz kalan İslam-Türk çiftçisinin kırtasiyeciliğe boğulmuş bir düzen içinde, kendisine tanınmış bir hakkı dahi kullanması çok zordu. Fakat yine de gerek Memleket Sandıkları, gerek onun yerini alacak olan Menafi Sandıklan ve daha sonra da Ziraat Bankası sayesinde Türk-İslam köylüsüne sadece tarım kredisi sağlanmakla kalmayacak, köylü devletle olan ilişkilerinde, tarihinde ilk olarak eli boş dönmeyecektir. Gerçekte bu bir dönüm noktası da sayılabilir.

Yıllarca devletine her şeyini, insanını, malını bahşeden Türk-İslam köylüsü, bu sayede devletten bir şeyler alma olanağına kavuşacaktır. Gerçekte çağdaş anlamda tarım kredisinin, tarımın mübadele hadleri ile diğer faktörlere kaptırdığı gelirin bir kısmını olsun geri verecek bir mekanizmanın işletilmesiyle, gene köylüye, çiftçiye fayda sağla-

dığı bilinmektedir. Oysa Memleket Sandıkları ve daha sonra kurulan Menafi Sandıkları ve Ziraat Bankası uygulamalarında kredi kaynaklarının tamamı neredeyse tarımın yarattığı gelire dayanacaktır.

Fakat yine de 1863 yılında başlatılan bu uygulamayla köylerdeki kamusal arazinin köylüler tarafından imece usulüyle ekilip biçilmesi ve kaynağın büyük bir kısmının aynı köylüye ayda yüzde bir gibi bir faizle kredi olarak verilmesi, Türkiye'de sosyal devletin başlangıcıdır denebilir.

Tüketim kredisi sağlayan kredi kurumları

Gerek Memleket Sandıkları ve birkaç yıl sonra Menafi Sandıkları adı ile anılan kredi kurumları, gerek merkezi hükümette aynı yıllarda faaliyete geçirilen Emniyet Sandığı, bir bakıma kapitalist dünya pazarlarıyla bütünleşen Osmanlı ülkesinde, bu pazardan uzak kalan İslam-Türk halkı bu piyasaya çekmiştir, denebilir. Gerek tarım kredisi sağlayan sandıklar, gerek İstanbul'da genellikle bürokrat, asker ve küçük İslam Türk esnafa kredi sağlayan Emniyet Sandığı, başka amaçlarla kurulmuş olmalarına rağmen böyle bir sonuç doğurmuştur.

Adı geçen sandıklann köylüye yararını saptamak için kaldıraç etkisine bakılması gerekir. Gerçekte bu sandıkların köylüye verdiği kredi ayda yüzde bir gibi düşük denebilecek bir faiz yükü getirmekte idi. Ama çiftçilerin hiç olmazsa ödedikleri faiz kadar parasal ya da ayni gelir sağladıkları konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Kaldı ki, bu sandıkların parasal kaynak edinmeleri ve bunları kredi olarak dağıtmaları şartları, bu arada faiz oranları devamlı değiştirilmiştir. Fakat en önemlisi, köylünün kredi almak için kasabasındaki sandık merkezine gittiği günlerde Avrupa'nın cicili bicili eşya ve kumaşlarının bolca sergilendiği pazarlar kurulması bir tesadüf değildir.

Kasabalara kadar yayılmış olan Avrupa malı tarım alet ve makinelerini, üretim araçlarını almak için kasabaya bile gitmeye hacet yoktu. Zira bunların satıcıları sık sık köylere kadar uzanıyorlardı. Ama köylünün aklı kasabada, pazardaki cicili bicili kumaşlarda ve eşyada idi. Bu sebeple, alınan kredinin, kaldıraç etkisi yaratmak yerine, köylüyü ayağına kadar ulaşmaya başlamış olan tüketim toplumu ürünleri içine itmekten pek öteye gidemediği söylenebilir.

İstanbul'da Emniyet Sandığı'nın kuruluşu da aynı sonucu doğuracaktı. Bu sandık kurulmadan öncede Beyoğlu ve Sultanhamam'ın her gün ihtişamı ve mal çeşitliliği artan mağazalarını bahaneler uydurarak ziyarete koşan İslam Türk memur ve asker aileleri, maaşlar da doğru

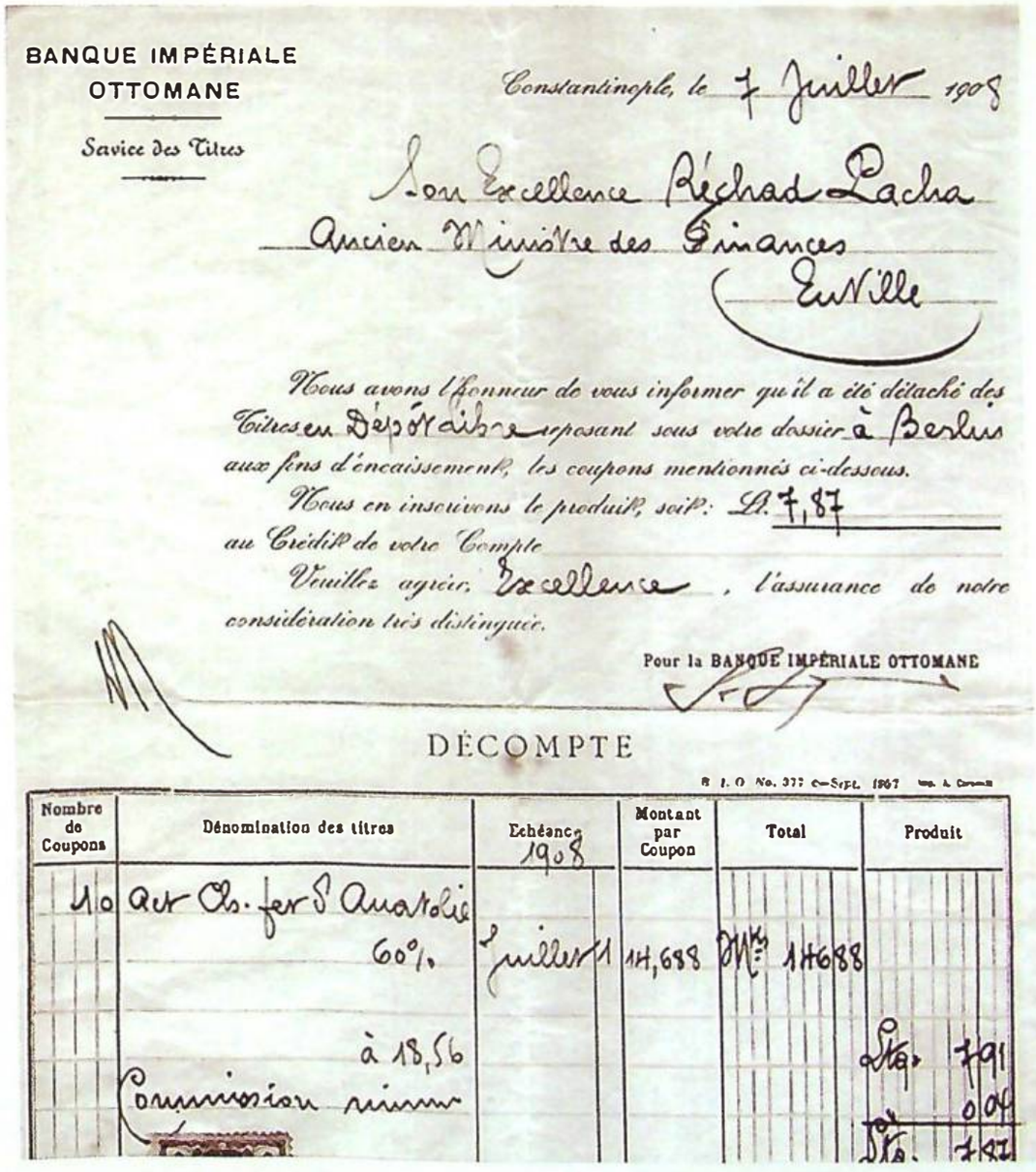

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Service des Titres

Constantinople, le 7 Juillet 1908

Son Excellence Réchad Pacha
Ancien Ministre des Finances
Eutille

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en Dépôt libre reposant sous votre dossier à Berlin aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.

Nous en inscrivons le produit, soit: Lt. 7,87 au Crédit de votre Compte

Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

Pour la BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

DÉCOMPTE

B. I. O. No. 377 c—Sept. 1907

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance 1908	Montant par Coupon	Total	Produit
10	Act Ch. fer S Anatolie 60%	Juillet 1	14,688	Mts 14688	
	à 18,56				Ltq. 7,91
	Commission minim				0,04
					Ltq. 7,87

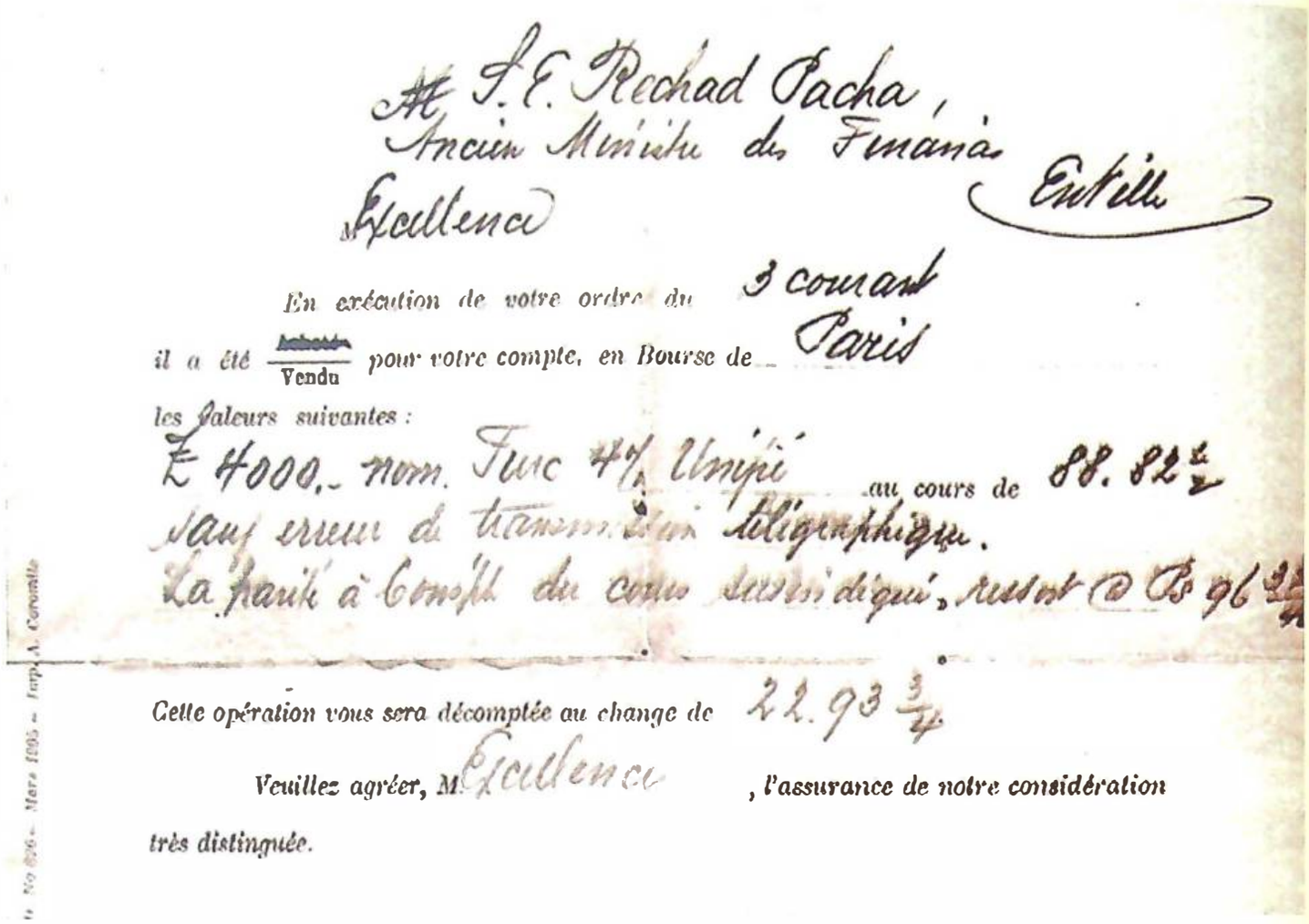

A S. E. Rechad Pacha,
Ancien Ministre des Finances
Excellence
Entille

En exécution de votre ordre du 3 courant
il a été ~~Acheté~~ / Vendu pour votre compte, en Bourse de Paris
les valeurs suivantes :
£ 4000.- nom. Turc 4% Unifié au cours de 88.82½
sauf erreur de transmission télégraphique.
La parité à Constpl du cours susindiqué, ressort @ Ps 96 3/4

Cette opération vous sera décomptée au change de 22.93 3/4

Veuillez agréer, M. Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

No 826 – Mars 1905 – Imp. A. Coromile

dürüst ödenmediği için, ellerindeki maaş senetlerini sarraflara kırdırarak bu mağazaların yollarını tutuyorlardı. Artık kadınlar da Sultanhamam'dan başlayarak Mahmutpaşa ve Kapalıçarşı'ya kadar uzanabiliyor ve alışveriş yapabiliyorlardı. Beyoğlu'na ise kadınlar, kızlar, eşleri ya da babaları, amcalarıyla çıkabiliyorlardı. 1850'lerin başına gelindiğinde, maaşını yıllık olarak yüzde 50'yi geçen faizle kırdıran vekil vükeladan kenar mahalle camileri imamlarına kadar herkes bu paranın bir kısmıyla yeni tüketim ve yaşam tarzının gerektirdiği malları satın alıyordu. O günlere ait mahkeme zabıtlarını incelediğimizde bunun ne kadar gerçek olduğunu görebiliriz. Hele Ayasofya Camisi imamının sarraf Kirkor Efendi'ye altın saatini rehin bırakarak aldığı beş lira kredinin hikâyesi ne kadar hazindir... Saati elinden gider ve üstelik yine de borçlu kalır...

İşte bu gibi olaylar ve mahkemelerden gelen şikâyetler üzerine, İstanbul'daki İslam-Türk halkını tüketim toplumuna geçirmeyi kolaylaştıracak olan yeni bir kurumun gerektiği anlaşılmıştır. Bu arada Bâbıâli basınının tefeciler

ve sarraflar hakkındaki haber ve hikâyelerinin etkisi de hükümeti "Emniyet Sandığı"nın kurulması kararını almaya yöneltmiştir denilebilir. Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında Memleket Sandıklarının kurulması ve ilk tarım kredisi uygulamasına geçilmesi, köylüyü kendi yarattığı kaynakla finanse etmek gibi acayip bir usul olarak görülebilir. Köylerdeki kamu arazisi imece usulü ile köylü tarafından ekilip biçilecek ve elde edilen ürünün hasılatı, kredinin kaynağını oluşturacaktı. Aslında, toprağın kendine has gelir yaratma gücü olduğu hallerde bu gerçek bir kaynak sayılabilirdi. Fakat o günlerde özellikle İslam-Türkler'e ait Rumeli ve Anadolu topraklarının büyük bir kısmının, hatta büyük toprak sahiplerine ait toprakların bile rant sağladığı söylenemezdi. Susuzluk, erozyon, mahsulün pazara götürülebilmesi için yol ve araçsızlık ve nihayet cahillik ve art arda gelen hastalıklar, toprağı iktisadi bir varlık olmaktan, yani kendi başına gelir yaratacak durumdan çıkarmıştı. Evet, büyük toprak sahipleri topraklarından bir gelir alıyorlardı ama bu, çalıştırdıkları insanların açlığı yoksulluğu pahasına elde edilen bir gelirdi. Mesele bununla da bitmiyordu; köylünün ve özellikle de İslam-Türk köylüsünün başında bir de tefeci, sarraf ve mültezim belası vardı. Sağlanan krediyle tefeciden kurtulsa bile, çoğu zaman aynı kişi olan mültezimden nasıl kurtulacaktı?

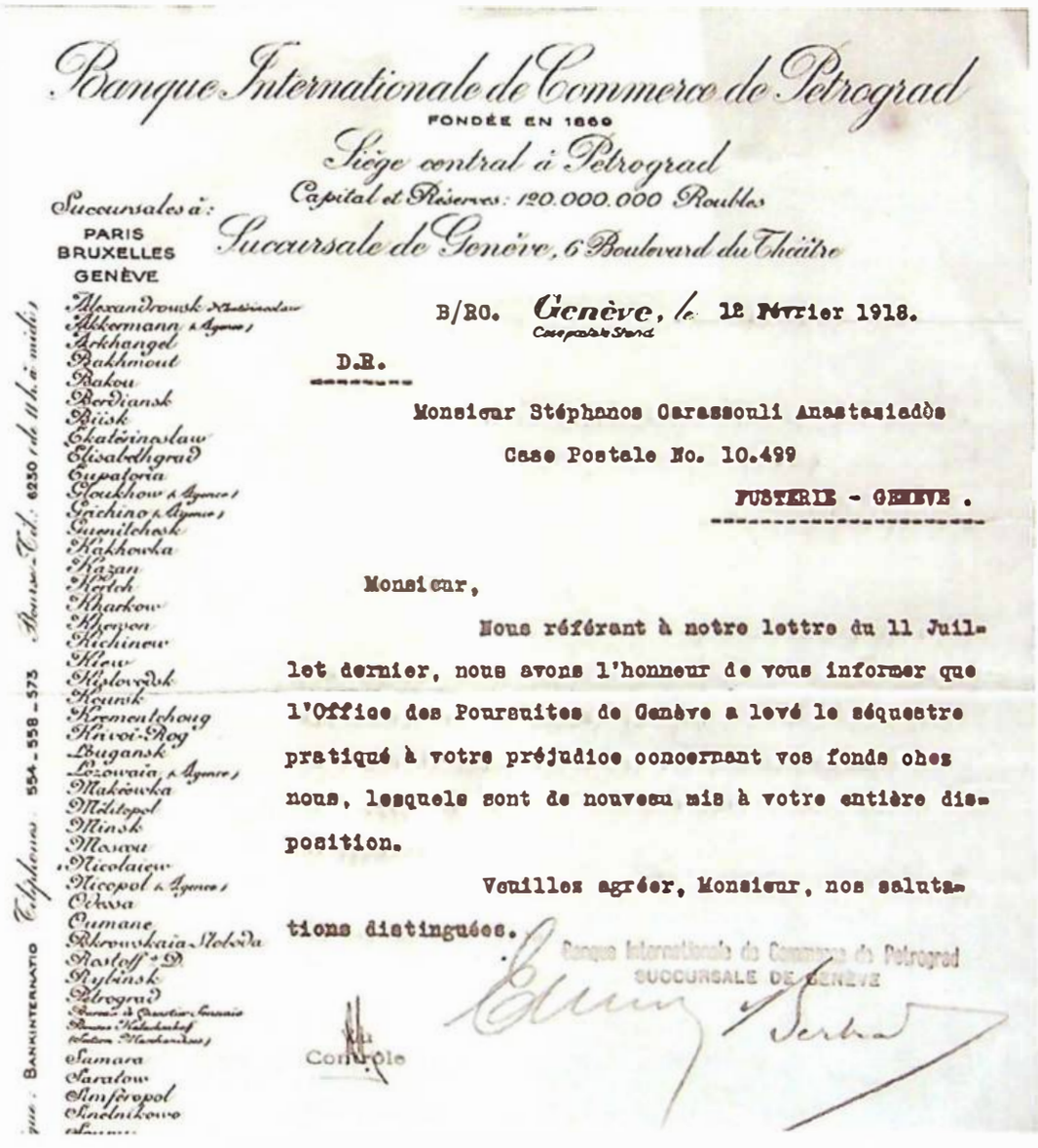

Banque Internationale de Commerce de Petrograd

FONDÉE EN 1869

Siège central à Petrograd

Capital et Réserves: 120.000.000 Roubles

Succursales à:
PARIS
BRUXELLES
GENÈVE

Succursale de Genève, 6 Boulevard du Théâtre

B/RO. Genève, le 12 Février 1918.

D.R.

Monsieur Stéphanos Carassouli Anastasiadès
Case Postale No. 10.499
FUSTERIE - GENEVE.

Monsieur,

Nous référant à notre lettre du 11 Juillet dernier, nous avons l'honneur de vous informer que l'Office des Poursuites de Genève a levé le séquestre pratiqué à votre préjudice concernant vos fonds chez nous, lesquels sont de nouveau mis à votre entière disposition.

Veuillez agréer, Monsieur, nos salutations distinguées.

Banque Internationale de Commerce de Petrograd
SUCCURSALE DE GENÈVE

Au Contrôle

Bütün dinlerin emrettiği vergi: âşar...

Âşar gerçekte bütün dinlerin emrettiği bir vergiydi ve zirai ürünün onda birini kapsıyordu. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmud devrinde yeni bir şekil alan bu verginin mültezimler yolu ile tahsil edilmesi, özellikle fakir ve küçük toprak sahibi İslam Türk çiftçiler için vergi yükünün ikiye katlanması gibi bir sonuç yaratıyordu. Bilindiği üzere bu vergi, 1838 ve 1839 yıllarında İngiltere ve Fransa ile yapılan ticaret anlaşmaları sonucu açık piyasa haline gelen ve bu arada finans yönünden Batı ile bütünleşen Osmanlı İmparatorluğu'nda müzayede ile satılırdı. Örneğin Edirne'nin falanca kazasına bağlı tüm köylerin buğday öşürü, resmi gazete ve diğer gazetelerde ilan edildiği günde yapılan müzayedeyle Galata banker ve tüccarlarından birine, rakamın büyük olması durumunda bunların sırf bu iş için kurdukları ortaklığa verilmiş oluyordu. Galatalı banker, işi hemen Edirne kentindeki mahalli sarraflardan birine ya da birkaçına havale ediyordu. Mahalli sarraf da köy köy dolaşıp bu vergiyi toplayacak statüde bir adam olmadığından, bu işi o köylerin bağlı olduğu kazadaki örneğin tanm aletleri satıcısı, sarraf bir Ermeni, Rum ya da

Museviye devrediyordu. Fakat iş burada da bitmiyordu. Bu kaza mültezimleri de yaşadıkları küçük burjuva hayatı ve yetişme tarzları dolayısıyla, köylünün karşısına çıkacak durumda değildiler. Onlar da işi o köydeki muteber bir kişiye çoğukez ekseriyetle de mütegallibeye, yani köy ağalarına devrediyorlardı. Sonuçta köylü onda bir yerine bazan beşte bir ödediği halde, devletin kasasına yirmide bir bile girmiyordu.

Fakat burada asıl önemli sorun, köylünün bu vergiyi ayni olarak öderken, sistemin kendisine sağladığı kredilerin anapara ve faizlerini de ödemesiyle ortaya çıkıyordu. Zira kapısına gelen hem mültezim hem de sarrafı idi. Bazan hesaplar o kadar karışıyordu ki, işler ya mahkemelere kalıyor, ya da muteber bir kişinin aracılığı isteniyordu. Bütün bu uzayıp giden işlemler köylünün ürettiği mahsulün en az yansını elden çıkarmasına sebep oluyordu.

İşte Mithat Paşa, Memleket Sandıkları'nı bu gerçeği görüp bir şeyler yapmak gerekliliğine inanarak kurdurmuştu. Ona göre, çiftçiyi tefecinin elinden kurtarmak yoluyla devletin âşar vergisi geliri de artırılabilirdi; bu denemeye değer bir olaydı.

Yalnız o günlerde kapitalist dünyada çiftçilerin finansmanında kullanılan kapital, tanım dışı gelirlerden oluşan finans kapitali idi. Bu sayede tarım ile sanayi ve diğer sektörlerdeki mübadele hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi az çok telafi edilmiş oluyordu. Ama Türkiye, bu güce ancak 1970'lerden sonra ulaşabilecekti.

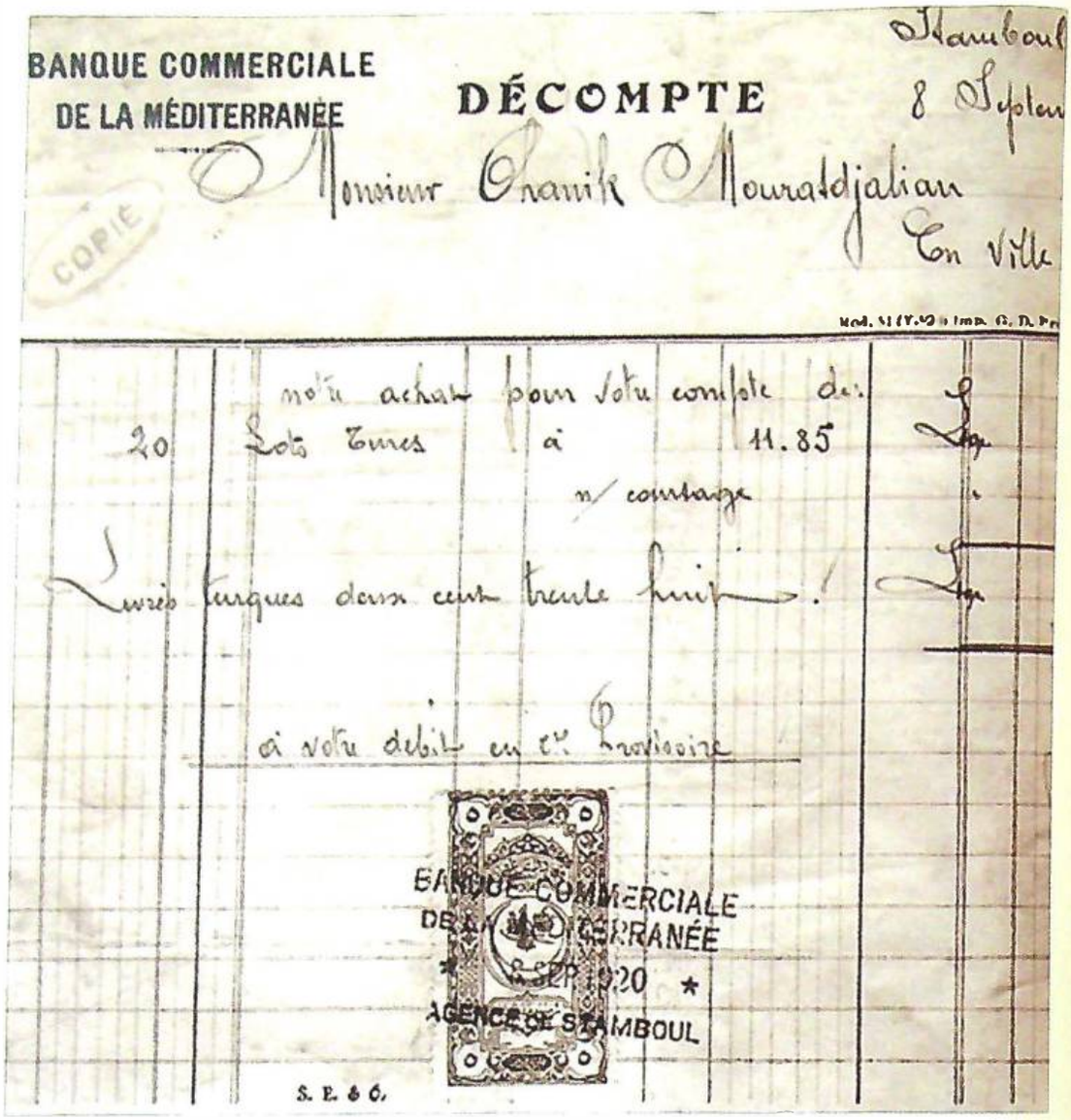

Ziraat Bankası'nın kuruluşu ve tarıma devlet müdahalesi

Sanayi devrimi hızlanıp da köylerden kentlere akın gelişince tarım sektöründe üretim düşmüştü. Sanayi devrimi ülkeleri, tarım kredisini kaldıraç olarak kullanma yoluyla kırsal bölgelerin nüfusunun azalmasını önlemeyi ve tarım üretimindeki teknolojik şartların gelişmesi ile üretimin artmasını amaçlamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise durum farklıydı. Artisanal ve lonca sistemine bağlı sanayi dış rekabete dayanamayınca, tarımın imparatorluğun ayakta kalması için tek gelir kaynağı olması ve bu arada Batı ülkelerinde pamuk, yün, keten, tütün gibi tarım mallarına talebin hızla artması, devleti Avrupa'da olduğundan farklı bir şekilde de olsa müdahaleye zorlamıştı. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki, 19. yüzyılın son çeyreğine doğru gelindiğinde gelişen merkantilizm Osmanlı İmparatorluğu'nda da -Avrupa'nınkinden farklı olmakla birlikte- merkantilist bir gelişmeye sebep olmuştu. Özellikle Osmanlı azınlıkları, gelişen ticaretten pay almak ve daha iyi yaşamak, çocuklarını iyi yetiştirmek için kıyı kentlerine doğru yoğun bir göçe başlamışlardı. 19. yüzyılın başından II. Abdülhamid dönemine kadar geçen zaman içinde İstanbul, İzmir,

Trabzon, Beyrut ve sair kıyı kentlerindeki azınlık nüfusu üç katına çıkmıştı. Bu da iç piyasada tarım mallarına talebin artmasına yol açmıştı. Bu son dönemde nüfus artışı, eskiden beri sürüp giden "kentlere göç" hareketinden farklıydı. Örneğin Osmanlı Devleti İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra bu kentte zaman zaman başgösteren gıda maddeleri yetersizliğinin önüne geçmek için, göç etmiş olanları memleketlerine göndermek gibi bir çareye başvurabiliyordu. Oysa konu ettiğimiz merkantilist gelişme, farklı sonuçlar yaratmıştı. Bu kez kente son gelenler, kentin önemli kişileri olmaya başladıkları için bu çareye başvurulamayacaktı.

Gelişen merkantilizmin fonlara etkisi

Diğer taraftan, Avrupa ticaretinin gelişmesi, mesafenin kısalığı ve deniz ulaştırmasına elverişli olması, Osmanlı ülkesinde kısa zamanda hammadde tarımını hızla geliştirecekti. İşte bu gelişme içinde Osmanlı azınlıkları özellikle finansman yönünden kurmuş oldukları organizasyon sayesinde, yıllardır rant getirmeyen Osmanlı topraklarını rant getirir hale sokmuşlardı. Azınlıkların tarımsal yerleşme bölgelerindeki İslam-Türk köylüleri de kasabalara yerleşememiş azınlık sarraflarından kredi sağlayabiliyorlardı. Hele 1870'lerde İpotek Kanunu çıktıktan sonra, büyük toprak sahibi İslam-Türk çiftçiler, topraklarını sarraflara rehin etmek suretiyle tarım aletlerine sahip olarak kısmen de olsa çağdaş hale getirebilmişlerdi. Fakat dışa bağlı Osmanlı ekonomisinin içerde sermaye birikimini ancak merkantilist kesimde gerçekleştirebilmesi ve Galata'daki borsa ile kredi kurumlarının tamamen dış finansman kaynaklarına bağlı kalması, tarımda artan kredi talebine yetmeyecekti. Zira hızla gelişmekte olan merkantilizm, bütün fonlara el koyuyordu. İşte böyle bir ortam içinde sandıkların ve sonra Ziraat Bankası'nın kuruluşu, o günlerde Fransa'da "Economiste Moderne" adlı dergide şöyle yorumlanmaktadır: [1]

"1867 yılında çıkarılan bir nizamname ile sandıklar (tarım kredisi sağlayan ve ilk olarak Menafi Sandıkları, sonra Memleket Sandıkları adıyla kurulan kredi kuruluşları) Nafia Nezareti'ne bağlı kılınmışlardı ve iki İslam iki Hıristiyan üyeden oluşan bir komite de her kazada faaliyet gösteren

(1) Bak: Du Velay, "Essai sur L'Histoire Financiere de la Turquie", Paris 1903, sayfa 206-207.

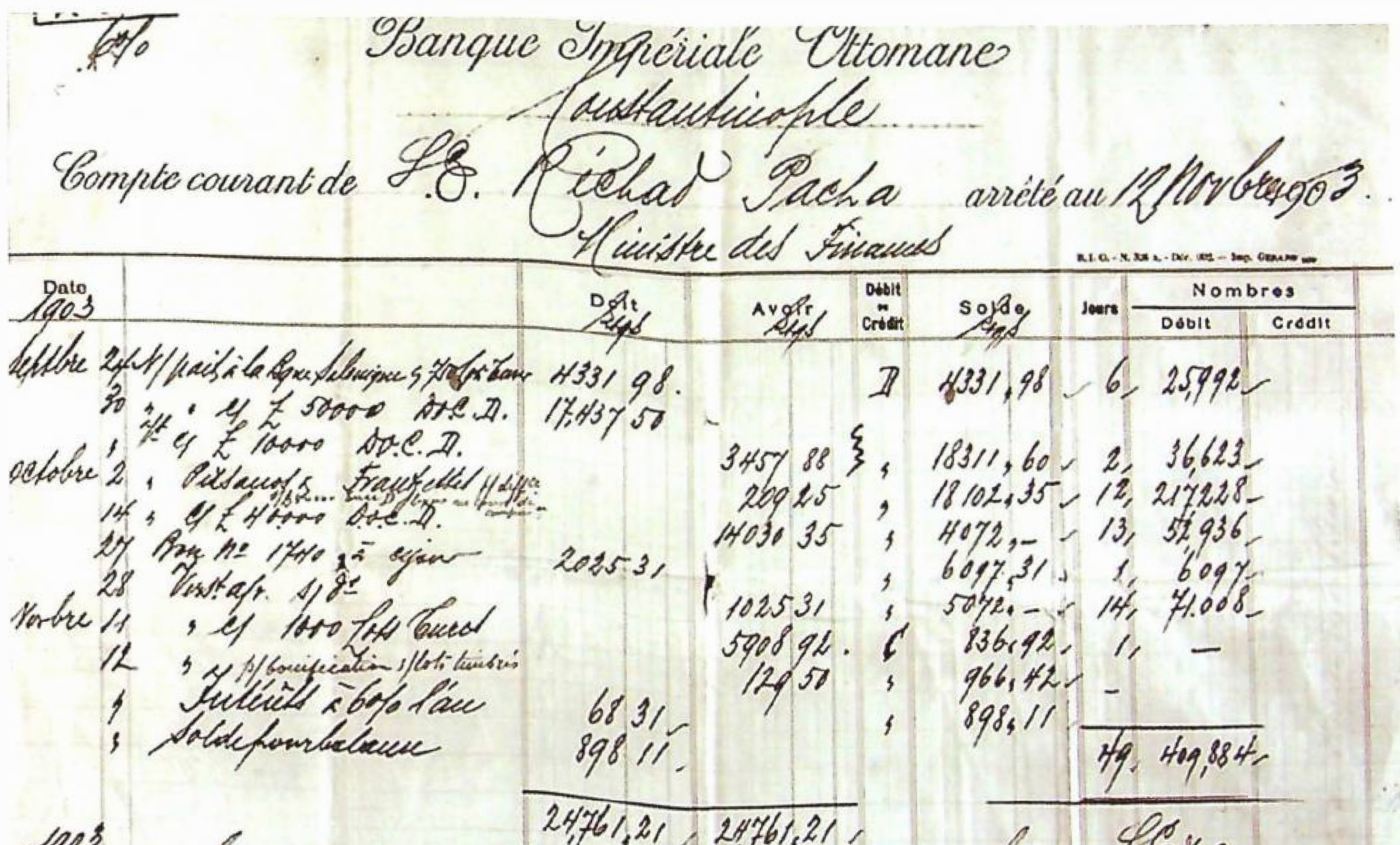

Banque Impériale Ottomane
Constantinople
Compte courant de S.E. Rechad Pacha arrêté au 12 Novbre 1903.
Ministre des Finances

Date 1903		Débit Ltqs	Avoir Ltqs	Débit ou Crédit	Solde Ltqs	Jours	Nombres Débit	Nombres Crédit
Octbre 24	[illegible]	4331 98		D	4331,98	6	25992	
30	£ 5000 [illegible]	17437 50						
1	£ 1000 [illegible]							
Octobre 2	[illegible]		3457 88		18311,60	2	36623	
14	£ 40000 [illegible]		209 25		18102,35	12	217228	
27	[illegible]		14030 35		4072,–	13	52936	
28	[illegible]	2025 31			6097,31	1	6097	
Novbre 11	[illegible]		1025 31		5072,–	14	71008	
12	[illegible]		5908 92	C	836,92	1	–	
	Intérêts à 6% l'an	68 31	129 50		966,42	–		
	Solde pour balance	898 11			898,11			
							49, 409,884	
		24761,21	24761,21					
1903 Novbre 12	Solde à nouveau		Ltqs 898,11					

Constantinople le 13 Novembre 1903

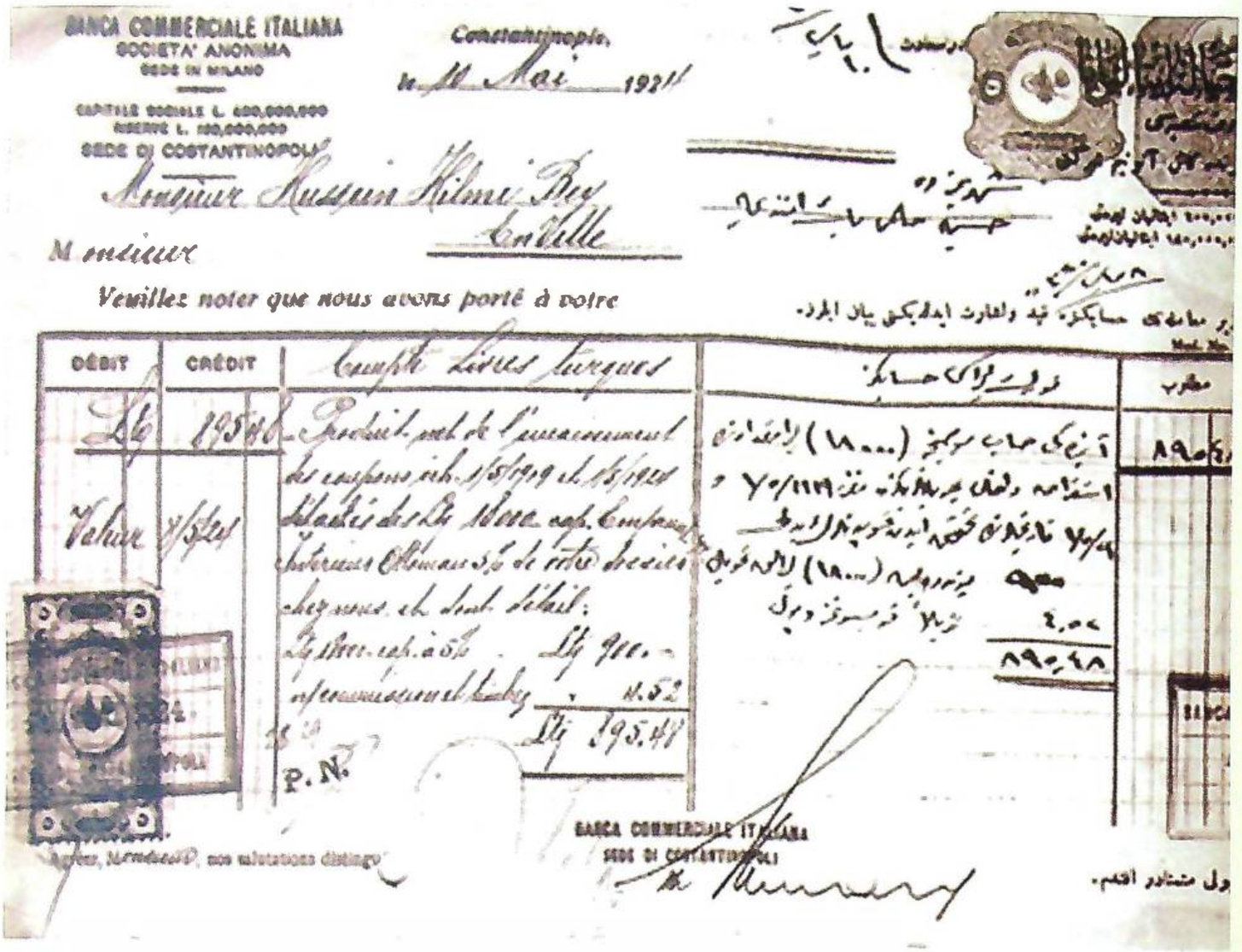

sandıkların gözetimcisi seçilmişti. Bunlar aynı yörenin halkı, yani İslam ve Hıristiyan cemaati tarafından seçilmiş kimselerdi. Fakat sandığın mali yönetimi ve muhasebesi bu işlerden anlayan birine veriliyordu. Bu kişi de ücret olarak, kredilerden küçük bir yüzde almaktaydı.

Sandıklar haftada bir gün, kasabanın panayır günü, açık tutuluyordu. Bu gün sandığın dört görevlisi ve kaza meclisi üyelerinden biri de komiteye riyaset ediyordu. Böylece oluşan komite, bir taraftan tahsilat yapıyor, bir yandan da kredi taleplerini inceleyerek ödemelere karar veriyordu.

Yılda bir defa ekim ayında (Saint Demetre Yortusu) komite, muhasebe işlerine bakan kişiyle birlikte toplanarak hesapların ve işlemlerin kontrolünü yapmaktaydı."

Aslında köylü, aldığı kredinin, yani borcunun geri ödemesini ürün olarak sandığa devrettiği için sandık bunları paraya çeviriyordu ve bundan kazanç da sağlamaktaydı. Sandığı olmayan kazalara bağlı çiftçiler de kredilerden faydalandığı için, bunlara ait hesaplar yine aynı komite tarafından kontrol edilmekteydi. Bu şekilde sağladıkları kârlarla sandıklar, kendilerine kaynak yaratmış oluyorlardı. Bu kaynaklan da okul, yol yapım ve tamiri, çeşme yapım ve tamiri, köprü yapım ve tamiri gibi işlerde kullanıyorlardı. Bunlar, hem tarıma hem de sözü edilen kamu yatırım ve faaliyetlerine hizmet etmek amacıyla kurulmuş oldukları için, tarım sandıkları olarak değil de kaza sandıkları olarak anılacaklardır.

Her sandığın hesapları ve bilançosu ilk olarak kazalardaki mutasarrıfa yollanmakta ve incelendikten sonra vilayet merkezine, valiliğe gönderilmekteydi.

İşte sayıları üç yüzü geçen ve herbirine aynı şekilde eşit işlem yapabilecek bir merkezi organizasyondan yoksun tarım sandıklarının anahatları ile görüntüsü bu idi."

Bu yazının bundan sonraki kısmını Ziraat Bankası'nın kuruluşundan söz ederken ele alacağız. Şimdi, Ziraat Bankası'nın kuruluşuna kadar uzunca bir sürenin geçmesinin nedenlerini ele alacağız.

Kaybolan umutlar

Abdülaziz devrinin sonralarına gelindiğinde Osmanlı ekonomisinin acı tablosu ortaya çıkmaya başlamıştı. Gitgide artan ithalat, özellikle devletin Osmanlı Bankası ile banknot ihracı konusunda anlaşamaması, art arda alınan dış borçları da etkilemişti. Yirmi yıl önce, nominal değerini aşan bir değer üzerinden piyasaya sürüldüğü zaman Paris ve Londra bankalarının önünde uzun kuyruklar oluşmasına sebep olan Osmanlı tahvilatı, artık yüzde 20 eksiğiyle dahi müşteri bulamaz olmuştu. Bütün bu olumsuz gidişat içinde tek bir umut kaynağı vardı: Merkantilizm. Gerçekte Osmanlı azınlıklan, bu arada Beyrut, Şam ve İskenderiye'de yaşayan bazı İslam-Türk-Arap vatandaşlar, ticaret yoluyla gerçek anlamda gelir yaratma olanaklannı kullanmaya başlayacaklardı. Bu akım kısa bir zaman içinde bütün Karadeniz, Akdeniz, Ege liman kentlerini saracaktı. Fakat bu gelişme henüz ilk aşamasındaydı ve büyük bir darbe yiyecekti. Osmanlı sadrazamı Mahmud Nedim paşa, belki de kendisinden devamlı para isteyen Abdülaziz'e bir ders vermek için, hiç beklenilmeyen bir şey yapmış ve 6 Ekim 1875'te bir bildiriyle o yıla ait dış borçların anapara ve faizlerinin nakden değil, yeni bono vermek suretiyle ödeneceğini ilan ettirmişti. Böyle bir karar, Napolyon Savaşları'ndan sonra Batı ekonomilerine ağırlığını koymuş olan "Finans Kapitali" dünyasını bir anda altüst edecekti. Gerçekte 1854-1874 yıllan arasında alınan dış borçların geri ödenmiş ve ödenmesi gereken toplamı 5.2 milyar frank, yani 200 milyon Osmanlı lirası olduğu halde, yukanda açıkladığımız sebepten ötürü ele geçen para sadece 3 milyar frank, yani 125 milyon Osmanlı altın lirası idi. Aslında bu dış borçlann hemen tümü silah alımı ve 2 bin 500 kilometrelik bir demiryolu şebekesinin finansmanına harcanmıştı. Askerin iç çamaşır beziyle yünlü üniformasının ipliği ve boyası dışardan geliyor ve yine ithal malı makinelerde dokunuyordu. Hatta donanmanın kömürü bile ithal malıydı. Oysa Zonguldak kömürlerinin kalitesi, ithal Cardiff kömürünün üstündeydi.

Sansürlü tarihi karar...

Mahmud Nedim Paşa'nın aldığı karar, Avrupa finans çevrelerinde "La Banqueroute Ottomane" olarak adlandırılıp aynı adla İngiltere ve Fransa'da lise tarih kitaplarına girecekti. Osmanlı ülkesinde ise sansür ve yasağın örtüsüyle sonraki nesillere duyurulmamak için büyük çaba harcanacaktır. Nitekim bu habere sansür konulmuş, gibi yer veren bir köşesinde sanki önemsiz bir olaymış gibi gösteren Beyoğlu gazeteleri dahi kapatılmıştır. Oysa Rusya savaşının çıkışı ve kaybedilişi, hatta Gazi Osman Paşa'nın Plevne zaferi diye bilinen direnişi, bu moratoryum olayının bir sonucudur. Avrupa ile ilişkileri kesilen ve artık piyade tüfeklerine mermi bile alma gücü kalmayan Osmanlı ordusu karşısında durumu fırsat bilen Ruslar, istediklerini kolayca elde etmek üzere savaş açarak birkaç ay içinde Yeşilköy'e gelmişlerdi. İstenilen tazminatın verilememesi halinde İstanbul'u işgal tehdidini bile savurunca işler değişmiş, bu defa aynı finans kapitali araya girip tazminat işini

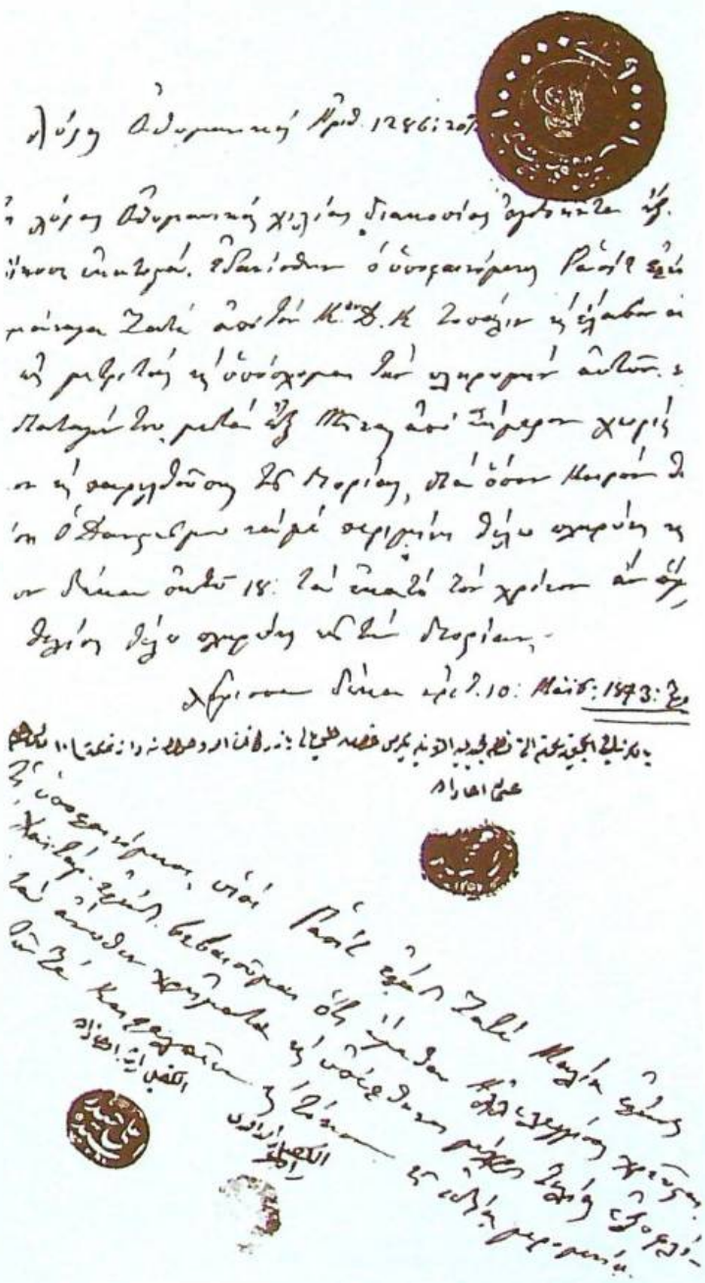

Galata'daki taşaronlarıyla halletmişlerdir. Berlin Kongresi'nde ödenmemiş Osmanlı dış borçları tekrar gündeme getirilmiş ve ilk olarak Rüsum-ı Sitte ve sonra onun yerini alacak olan Düyun-ı Umumiye İdaresi ile Osmanlı borçlarının tasfiyesi için kurumlaşmaya gidilmiştir. İşte bu olaylar zinciri, Ziraat Bankası'nın kuruluşunun onbeş yıldan fazla bir zaman ertelenmesine sebep olmuştur.

Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın aldırdığı moratoryum karan, Ziraat Bankası gibi birçok kuruluşun da oluşumunu ertelemişti. Örneğin Fransızların kuracağı İstanbul Terkos Su Şirketi bunlardan biriydi. 1874 yılında kuruluş imtiyazını alan bu şirket, ilk olarak Beyoğlu'na ve sonra İstanbul yakasına su şebekesi döşeyecekti. Şirket, Terkos Gölü'nden aldığı ve içilebilir hale getirdiği suyu evlere, işyerlerine, halka bedava su vermek için açacağı çeşmelere ve yangın musluklarına vermeyi yükümleniyordu. Şirketin kuruluş günlerinde ortaya atılan iddiaya göre, İstanbul'da Osmanlı Padişahı dahi sağlıklı su içemiyordu. Nitekim İngiliz donanmasından sonra dünyanın ikinci büyük donanması sayılan Osmanlı donanmasının, İngiltere'den yeni getirilmiş bazı gemilerinin kazanları için arıtılmış temiz su sağlanabilmesi amacıyla özel bir arıtma makinesi bile ithal edilmişti.

Beyoğlu'na Terkos suyu...

İşte Ziraat Bankası'nın resmen kurulduğu 1888 yılı 27 Ağustos'unda İstanbul'un birçok değişikliklere uğradığı görülüyordu. Beyoğlu'nda Terkos Kumpanyası'nın suyu apartmanlarda ve evlerde gürül gürül akıyordu. Düyun-ı Umumiye'nin Sirkeci'de Celal Bey Hanı'ndaki merkezi artık yeterli olamıyor ve kurumun yöneticileri yeni bir bina inşası için Abdülhamit'e ziyaretlerini sıklaştırıyorlardı. Reji idaresinin cicili bicili sigara ve tütün paketleri artık Avrupa'ya da ihraç ediliyordu. Ama bu arada tütün ekicisinin kredisizlikten, faiz haddinin yüksekliğinden şikâyet ettiği haberlerini sık sık yayınlamaya başlayan Bâbıâli gazetelerine rastlanıyordu. Köylünün tütünü ucuza mal etmesinin Reji'nin de işine geleceği tabii idi. Bu sebeple, şirketin kurucu ortağı Düyun-ı Umumiye İdaresi de Ziraat Bankası'nın açılmasına destek olacaktı.

Ziraat Bankası'nın kuruluşunun yukarıda saydığımız sebeplerle on beş yıl kadar gecikmesini, bir Süleymaniye Camisi'nin yapımındaki gecikme ile kıyaslayıp değerlendiremeyiz. Zira, banka on beş

yıl evvel kurulmuş olsaydı, özellikle İslam-Türk çiftçileri bir ucu Avrupa finans kapitaline kadar uzanan mahalli sarraf ve tefecilerin ellerinden kısmen de olsa kurtarılmış olacak; bu kurtuluş refah artışı sağlayacak, okuyup yazma ve çocuklarını eğitme isteği ve olanakları yaratacaktı. Konuyu bu açıdanda değerlendirmek gerekir.

Tarımsal gelir kaynaklarına dayanan banka örneği

27 Ağustos 1888 tarihinde resmen faaliyete geçen ve daha önce konu ettiğimiz sandıkların görevini üstlenecek olan Ziraat Bankası, finansman kaynakları bakımından sandıklardan farklı olmayacaktı. Oysa o günlerde bütün Avrupa'da tarımın finansmanı, tarım ile sanayi ve hizmetler kesimi arasındaki mübadele hadlerinin tarımın aleyhine gelişmesine karşı bir araç olarak kullanılmaktaydı. Şöyle ki; tarıma sağlanan kredi Osmanlı örneğinde olduğu gibi tarımdan alınan vergilerle değil, sanayi ve hizmetlerden alınan vergi kaynaklarıyla ve bu iki sektörü finanse eden banka kaynaklarından yapılan transferlerle sağlanıyordu. İşte bu sebepledir ki, Ziraat Bankası kurulduktan sonra da, yakın zamana kadar –belki de bugün bile– Türkiye'de tarım kredisi, tarımı destekleme aracı olarak kullanılamayacaktır.

Sandıkların belirli bir merkeze bağlı olmamaları sebebiyle bir tarım kredi politikası yürütülemiyordu. Bu sebeple, bankanın kuruluşu da bir tarım kredi politikasını yürürlüğe koyma olanağını vermemekteydi. Bankaya diğer sektörlerden fon aktarılmamasına rağmen, bu çok önemli bir yenilikti; geri kalmış tarım bölgelerine sağlayacağı kredilerle destek sağlayabilecek hale getirilmişti.

Bu arada önemli bir olaydan söz etmek gerekiyor. 1881 yılında yapılan Osmanlı dış borçları'nın yeniden düzenlenmesiyle ilgili, adına "Muharrem Kararnamesi" denilen antlaşma hükümlerine göre 1883 yılında kurulan Osmanlı Tütün Rejisi Şirke-

ti'nin ilk iki yılında sağladığı kâr Ziraat Bankası'nın aşağıda sıralayacağımız kaynaklarının üç katından fazlaydı. Bunu gözönüne alırsak. bankanın Osmanlı tanmına destek sağlama gücünün ne olduğunu daha iyi anlanz. Kaldı ki Cumhuriyet devrine kadar, hatta 1930'lann başına kadar Türk tanmının finansmanında Ziraat Bankası'nın çiftçiye ve köylüye sağladığı çeşitli adlar taşıyan kredilerdeki payı düşük kalmıştır. Bunun tek sebebi de kaynaklarının yetersizliği ve sadece tarım kökenli olmasıdır.

Bankanın kuruluşunda tanım kredisine kaynak olacak gelirleri şöyle idi:

1- 1886 mali yılına kadar ayni ve nakit olarak menafi sandıkları tarafından teslim alınmış meblağlar.

2- Durumları incelemeye alınmış sandıklardaki meblağlar.

3- 1887 mali yılından başlamak üzere âşar vergisi mükelleflerinden alınacak yüzde 1 oranındaki ek vergi.

4- Bankanın mesleki faaliyetleri sonucu sağlayacağı kârlar.

Görüldüğü gibi bankanın çiftçi kredisine dönüştürebileceği mali kaynaklannın tümü tarımda yaratılmış gelirlere dayanıyordu. Bankanın kuruluşunda yeralmış olan Batılı uzmanlar herhalde bu durumdan rahatsız olmuş olacaklardı ki, sermayesinin 10 milyon Osmanlı lirasına ulaşması halinde, âşara ek olarak alınan yüzde 1 oranındaki vergi ya da bankaya ait pay kaldınlacaktı. Ne var ki bu yüzde 1 oranındaki banka payı 20. yüzyılın başına gelindiğinde henüz kaldırılmamıştı ve o yıllarda 350 bin Osmanlı lirası hasılat sağlamaktaydı.

Ziraat Bankası, Nafia Nezareti'ne bağlı bir kuruluş olup, bir genel müdür, bir müdür muavini, bir idare meclisinden oluşan yönetim kadrosuna sahipti. İdare Meclisi bir genel müdür ve genel müdür muavini yanında, Devlet Şûrası'nı temsilen bir üye, Divan-ı Muhaasebat (Sayıştay) temsilcisi, bağlı olduğu vekâleti temsilen bir üye, İstanbul Ticaret Odası temsilcisi olarak iki üye ve nihayet bir tarım müfettişinden oluşuyordu.

Bankanın şubeleri ve memleketin her tarafına yayılmış olan küçük şube veya büroları, bir muhasebe memuru ile bir tarım müfettişi, mahalli tarım ve ticaret odasından iki temsilci, iki de vilayet meclisi üyesinden oluşan bir idare meclisi tarafından yönetiliyordu. Bu idare heyetinin reisi vilayet belediye meclisi tarafından seçilmekteydi. Mahalli şubelerin ve kazalara kadar yayılmış olan büroların, kredi sağlamada tamamen merkeziyetçi bir karar ortamı içinde bulunmaları dolayısıyla kredinin adilane dağıtılmasında hemen hemen hiçbir rolleri yoktu. Kaldı ki birçok zamanlar vadedilen krediler şube ve ajanslara ulaşamadan heder olup gidiyordu. İlerde göreceğimiz gibi, Ziraat Bankası'nın şube ve bürolarının sayısındaki artışa rağmen, memur ve idare masraflarının nisbi bir artış göstermesi sebebiyle çiftçiye sağlanacak fonlarda gelişme kaydedilmemiştir.

Gerçekte şubelerde mahalli

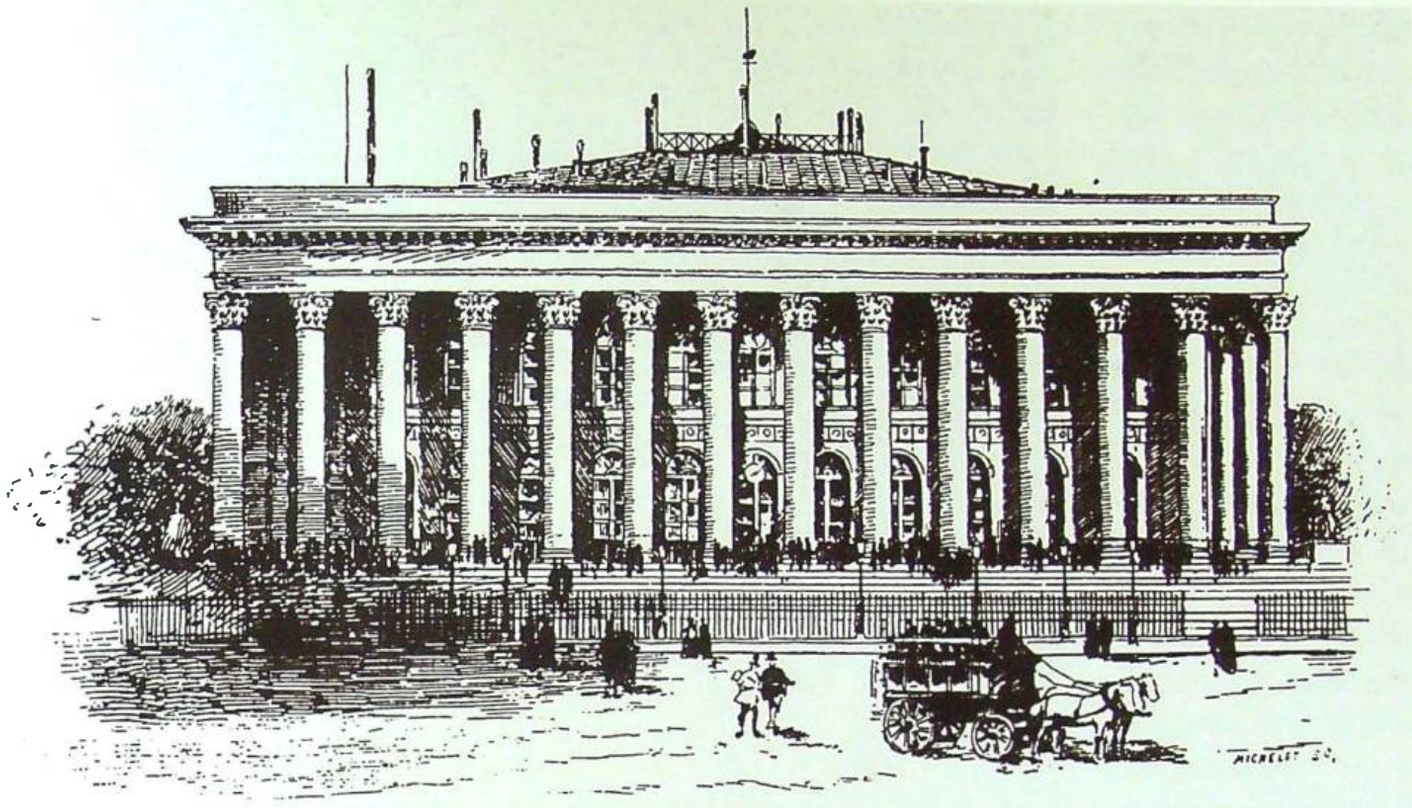

پارس بۆرسەسی

برج ایام	بهار ثانی	بقیهٔ نیسان	رمضان	مواسم وتحوّلات اجرام	امساك س	امساك د	طلوع شمس ☉ س	طلوع شمس ☉ د
چارشنبه	١	٢٣	٤		٨	١٩	١٠	١٤
پنجشنبه	٢	٢٤	٥			١٦		١٢
❀ جمعه	٣	٢٥	٦			١٣		٩
جمعه ایرتسی	٤	٢٦	٧	آخر ستهٔ ثور .		١٠		٧
پازار	٥	٢٧	٨	☾ رسیدن لاله بکمال .		٧		٥
پازارایرتسی	٦	٢٨	٩	تواند نخل .		٤		٢
صالی	٧	٢٩	١٠	جمع العصافیر .		١		٠
چارشنبه	٨	٣٠	١١		٧	٥٨	٩	٥٧
پنجشنبه	٩	١	١٢	مایس افرنجی .		٥٥		٥٥
❀ جمعه	١٠	٢	١٣	ازدیاد ماء فرات .		٥٢		٥٣
جمعه ایرتسی	١١	٣	١٤			٤٩		٥٠
پازار	١٢	٤	١٥	☺ زیارة خرقة النبی علیه		٤٦		٤٨
پازارایرتسی	١٣	٥	١٦	[السلام .		٤٣		٤٦
صالی	١٤	٦	١٧	چیچك فورطنه‌سی .		٤٠		٤٤
چارشنبه	١٥	٧	١٨	نهایت بهار .		٣٧		٤٢

برج ایام	بهار ثانی	مایس	رمضان	مواسم وتحوّلات اجرام	امساك س	امساك د	طلوع شمس ☉ س	طلوع شمس ☉ د
پنجشنبه	١٦	٨	١٩		٧	٣٤	٩	٤٠
❀ جمعه	١٧	٩	٢٠	وزیدن باد شرقی .		٣١		٣٨
جمعه ایرتسی	١٨	١٠	٢١			٢٩		٣٦
پازار	١٩	١١	٢٢	☽		٢٨		٣٤
پازارایرتسی	٢٠	١٢	٢٣	آخر ایام مطر .		٢٣		٣٢
صالی	٢١	١٣	٢٤	قرار نیل .		٢١		٣٠
چارشنبه	٢٢	١٤	٢٥	فلیز قوپاران فورطنه‌سی .		١٨		٢٨
پنجشنبه	٢٣	١٥	٢٦			١٥		٢٦
❀ جمعه	٢٤	١٦	٢٧	لیلة القدر .		١٣		٢٤
جمعه ایرتسی	٢٥	١٧	٢٨			١٠		٢٢
پازار	٢٦	١٨	٢٩	❀		٨		٢٠
پازارایرتسی	٢٧	١٩	٣٠	قوقونیه فورطنه‌سی .		٦		١٨
صالی	٢٨	٢٠	١	ـ ـ غرهٔ شوال . صلات		٤		١٧
چارشنبه	٢٩	٢١	٢	[عید فطر عت ١٠ د ٤		٢		١٥
پنجشنبه	٣٠	٢٢	٣	اولکر فورطنه‌سی .		٠		١٣

زراعت : قوقوروز ، پاتاتس مارتده دیکلمه‌دمش ایسه نیسانده دیکیلیر . باقلالرك دیلری قبارتیلیر . قیش بغدایله آرپه‌سنك آره‌سنده بیتن یبانجی اوتلر آیقلانیر .

بعض عملیات : مارتدن اول دیکلمش فدانلرك ضعیفلری صولانیر . ویازه قدر چایر حالنه کتیرلمسی مطلوب اولان [illegible]

مخصوصدر . چایرلره صیق صیق وآرار آزار صو صالیویرلمدلی .

حیوانات : اکثر حیوانات بو موسمده قزیشیر . قصراقلره دخی آیغیر قاتمق لازمدر . قیش ایچون بسی یدجك چکیلدجك صیغیرلر ایشدن آلنه‌رق مرعایه صالینیر . قویونلره لااقل هفته‌ده بردفعه طوز ویرلمدلی . مرعایه چیقارمه‌لی ، فقط اوزاقلره سوق [illegible]

idare ile ilgili kamusal kurumları temsil edenler hiçbir ücret almadıkları halde, bunların zaman zaman büyük çiftçilerin adamı olmaları dolayısıyla kredi dağılımında büyük adaletsizlikler olmuştur.

Kaynaklarının tarıma dayalı olmasına rağmen, Ziraat Bankası'nın 1908 yılına kadar gösterdiği gelişme rakamları çok önemlidir. Bunun sebebi, bu devrede demiryolu ile bazı karayollarının inşası, limanların yeniden düzenlenmesi dolayısıyla mübadele hadlerinin tarım lehine gelişme göstermemesine rağmen, tarım gelirinde mutlak artışlar kaydedilmesidir. Tabii bunda devlet tarafından açılan tarım okulları, nümune çiftlikleri, bazı sulama kanallarının inşası ve nihayet Türk çiftçisinin ithal malı gübre kullanmaya başlaması ile tarımda beliren gelişmelerin olumlu etkileri olduğu düşünülebilir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, tarımdaki bu gelişmede en büyük payı olanlar Osmanlı azınlıklandır ve onların gösterdiği gelişmenin de Ziraat Bankası kredileriyle pek ilgisi yoktur.

Ünlü Fransız yazar Lamartine

Banker Baltazzi'nin çiftliği ve Lamartine'in rüyası...

Bu bankanın Osmanlı tarımında oynadığı rolü belirtmek için özellikle Osmanlı azınlık çiftçileri üzerinde duracağız.

Osmanlı azınlıklarının tarımda ne kadar başarılı olduğunu yansıtan bir örnek, meşhur banker Baltazzi (namı diğer Baltacı) ile ünlü Fransız yazan Lamartine arasındaki ilişkidir:

1845 yılında ortağı Alléon ile İstanbul Bankası'nı kurarak dış ticaret açığının sebep olduğu tediye açığını kapatmak için tret ve römiz'lerle adeta bir takas odası gibi çalışarak ithalatın sürmesini sağlayan Baltacı, aynı zamanda en ünlü mültezim olarak da biliniyordu. İşte bu Baltacı'nın eline Aydın'ın bir Rum'a ait olan en büyük ve görkemli çiftliği, malum kredi alışverişi sonucu geçivermişti. Baltazzi, banker ve mültezimdi; çiftçilikten anlamadığı gibi, Beyrut ve Basra gümrüklerine kadar uzanan mültezim teşkilatı içindeki güvenilir adamları arasında çiftçilik yapabilecek biri de yoktu. Kırım Savaşı öncesi Rus tehditlerinin art arda gelmesi dolayısıyla hükümetin artık Galata sarraflarının açtıkları kredilerle yetinemeyeceği ve orduyu donatmak için Avrupa kredisi gerektiği anlaşılmıştı. Fakat Avrupa kamuoyunun henüz Osmanlı ülkesinin, topraklarının genişliğinden, Avrupa'ya olan yakınlığından pek haberi yoktu. Reşid Paşa bir-

kaç Paris ve Londra gazetesinde yazılar yayımlatmıştı ama, kamuoyunu etkilemek için büyük bir yazar, büyük bir isim gerekiyordu. O günlerde Fransa'da bu gibi adamlar bulunmaz da değildi. Hatta İstanbul'a kadar gelip bu iş için hazır olduklarını söyleyenler bile vardı. Ünlü yazar Alphonse de Lamartine de bunlar arasındaydı.

Lamartine, aynı zamanda tarım uzmanıydı. Zaten hayatı bu iki meslek arasında gelip gitmişti. İşte bu gelip gitmeyi Türkiye'de de sürdürecek ve bir taraftan "Histoire de la Turquie" adı Osmanlı tarihini yazarken diğer taraftan Baltacı'nın Aydın'daki çiftliğini işletmeye talip olacaktır.

Ünlü yazar, kumara hep yenik düşüyordu. Vannı yoğunu kumarda kaybedince, o da birçokları gibi Doğu'nun masallar dolu ülkesine gelip Abdülmecid'in hizmetine girecek ve Paris'in meşhur gazetelerinden "Le Soleil"de Avrupalı küçük tasarruf sahiplerinin Osmanlı tahvilatını satın almalannı sağlamalanna yönelik makaleler düzenleyecekti. Karşılığında kendisine işletmek için banker Baltazzi'nin Aydın'daki görkemli çiftliği kiralanacak ve kirayı hazine ödeyecekti. Daha doğrusu, Baltazzi'nin Beyrut gümrükleri mültezimi olarak hükümete olan borcuna mahsuben bir kira sözleşmesi yapılmıştı. İşte işin ilginç tarafı burada başlıyodu. Lamartine hemen yanında adamlarıyla Aydın'a gitmiş ve yerleşeceği çiftlik hakkında etraftakileri hayrette bırakacak usullerle incelemeler yapmıştı. Şair pek memnun olmuştu. Paris'teki, mali işleriyle uğraşan olan Paris'teki dostuna "Toprak öyle verimli ki, parmağımı sokunca hemen filizlenmeye başlıyor..." şeklinde mektuplar yazmaya başlamıştı. Anlaşmaya göre hükümet yıllığı 80 bin kuruş olan kirayı üstleniyordu ve Lamartine de Fransa'ya gidip büyük bir tarım şirketi kuracaktı.

Gerçekten de bu şirketi kurmak için para toplamaya başlamıştı. İkna edici sözleriyle III. Napolyon'u bile hissedar yaptığı söylenir. Fakat topladığı paraları kumarda yer ve İstanbul'a eli boş döner. Hükümet, kira olarak gözden çıkardığı yılda 80 bin kuruşu şairin ölümüne kadar kendisine ödeyecektir.

Bu hikâyenin en ilginç tarafı, Osmanlı azınlıklannın özellikle 19. yüzyılın ikinci yansından itibaren tarımda da güç sahibi olduklannı ortaya koymasında ve tarımın o günlerde Fransa gibi sanayileşmiş bir ülke için dahi taşıdığı önemi belirtmesindedir. Lamartine'in anlattığına bakılacak olursa, Baltacı'nın Aydın'daki çiftliğinde bağ ve çeşitli meyve ağaçlan bulunduğu gibi, yılda iki kez ürün elde etme olanağı da vardı. Nitekim Aydın-İzmir demiryolu devreye girince pamuk ve

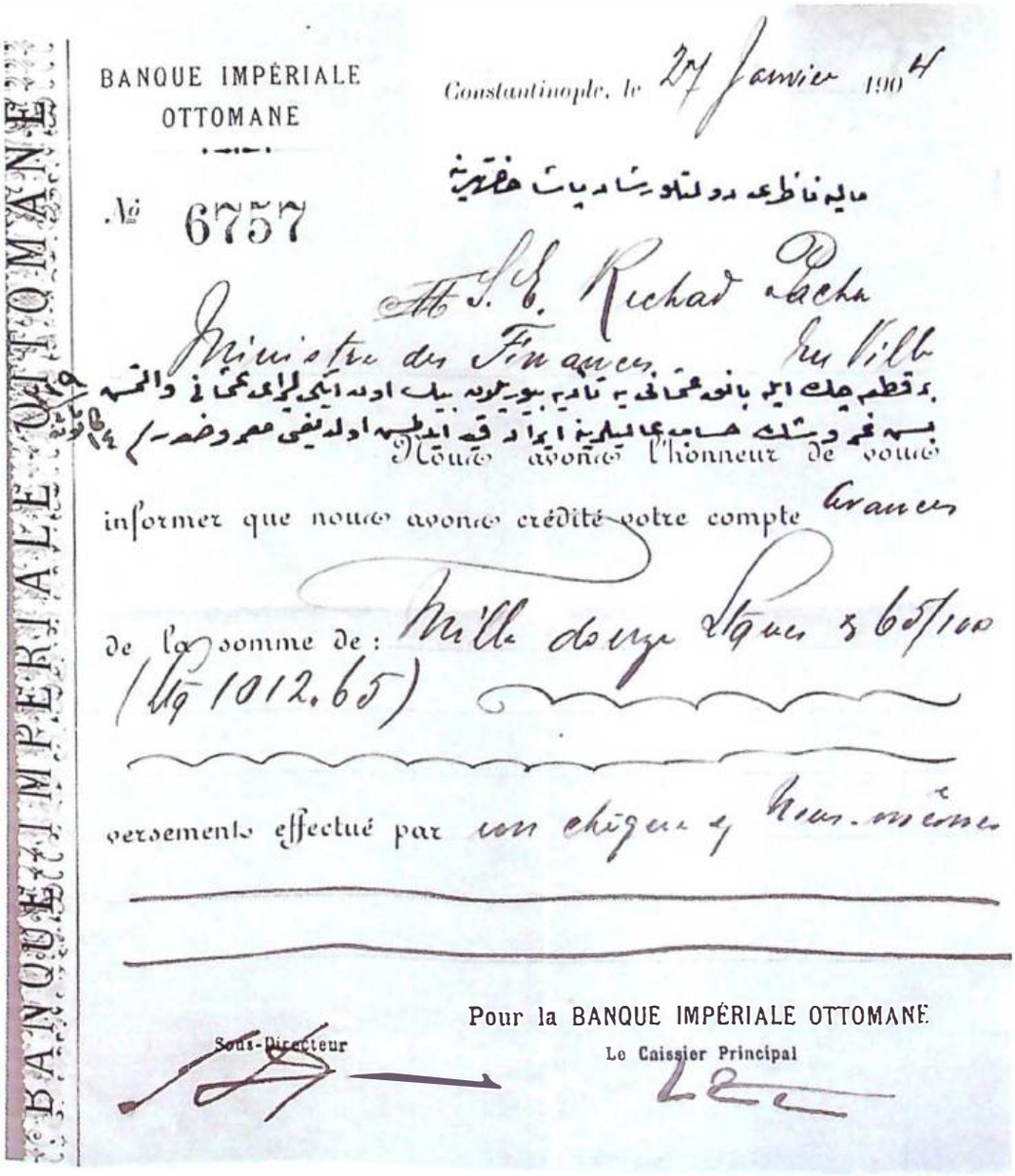
BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Constantinople, le 27 janvier 1904

№ 6757

A S. E. Richad Pacha

Ministre des Finances

Nous avons l'honneur de vous informer que nous avons crédité votre compte Finances de la somme de: Mille douze Ltqs 65/100 (Ltq 1012.65)

versement effectué par un chèque sur Nous-même

Pour la BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Sous-Directeur

Le Caissier Principal

Constantinople, le

Bientrouvé relatif au compte courant au nom de

COMPTE

BANCA COMMERCIALE ITALIANA

SEDE DI COSTANTINOPOLI

En Ville

Messieurs,

au 30 1924

بانقا قومرجیاله ایتالیانا

درسعادتده

buğday, arpa ve mısır ekiminde bu özelliğin tamamen belirlendiğini görmekteyiz. Ege, Mezopototamya ve Karadeniz bölgesiyle bütün Rumeli topraklanndaki tanm faaliyetlerinde Osmanlı azınlıklannın finansmandan pazarlamaya kadar kurduklan organizasyonlarla sağladıklan başanlan şöyle bir gözden geçirirsek, aynlıkçı akımlann nasıl ve ne ile finanse edildiğini de anlayabiliriz.

Tarımda azınlık imtiyazı...

Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Osmanlı azınlıklan tarımın hem finansmanını sağlamakla, hem de tanm geliri dolayısıyla devlete olan vergi borçlannı ödemekle kalmamışlar, sarraf ve mültezimlerin de kendilerinden olması sonucu adeta imtiyazlı duruma girmişlerdi. Bu gerçeği belirtmek için, geçen yüzyılın sonlarına doğru Ege'deki Türk-İslam çiftçilerin Ziraat Bankası'ndan aldıkları kredinin maliyetinin, aynı yöredeki azınlık çiftçilerinin mahalli sarraflardan aldıklan kredinin maliyetinden yüksek olduğunu hatırlatmak yeterlidir. Ödenen âşar vergisinde de aynı farklılığı görmekteyiz.

1888 yılında kurulan Ziraat Bankası, Menafi Sandıklan'nın çiftçiye olan katkısını tarım gelişme politikası açısından değerlendirmeyi amaç edinen bir banka olacaktı. 1888 yılında Osmanlı ekonomisi ve özellikle tarımı, Düyun-ı Umumiye İdaresi ve Reji Şirketi'nin de katkısıyla büyük bir gelişme göstermeye başlamıştı. Özellikle Tütün Reji Şirketi'nin yarattığı ek tütün talebi, tütün dışında kalan ürünleri yetiştiren çiftçileri de harekete geçirmişti. Tütün talebi ve fiyatlannın istikarlı bir hal alması alternatif tarım alanlarında da etkili olmuştu. Bu sebeple tanmda kredi, daha önce sandıkların yürüttüğü politikalardan farklı olmak zorundaydı.

Diğer taraftan demiryolları ve bağlı karayollarının gelişmesi, Türk tarım ürünlerinin dünya piyasalarına çıkmasını kolaylaştırmıştı. Fakat bazı tarım mallarının kalite ve miktar olarak ihraç edilebilir olabilmesi için, bunları üretenlere finansal yardım yanında teknik yardımlar da sağlamak gerekiyordu. Reji Şirketi Ziraat Bankası'ndan dört yıl gibi kısa bir süre önce kurulmuş olmasına rağmen Osmanlı tütünlerine dış talep iki misline çıkmıştı. Hatta Reji İdaresi'nin süslü püslü tütün ve sigara kutuları bütün Avrupa kentlerindeki bayilerin camekânlarında baş köşeyi tutmuştu. İşte bu sebeple, Ziraat Bankası'nın görevleri arasına kredi sağlamak yanında her türlü tarımsal gelişmeyi sağlayacak faaliyetler de yer alacaktı. Fakat bu olanak ancak 1930'larda gündeme gelecekti.

Ziraat Bankası'nın kuruluş yıllarına ait gazetelere şöyle bir göz attığımızda "Abdülhamit Devri Sansürü" diye bildiğimiz şiddetli yayın yasaklarına rağmen Bâbıâli ve Beyoğlu gazetelerinde kıtlık çeken tarımsal bölgelerin acı hikâyelerine rastlamaktayız. Hiçbir altyapı olmadığı için sular akıp giderken birkaç kilometre ötede çiftçilerin çatlayan toprakları topluca terketmelerinin hikâyeleri dile getirilerek "İane-Yardım" kampanyalarına başvurulması günlük olaylar arasında yer almakta idi. Namık Kemal "Basiret" gazetesinde, "Bu köylülerin hali iane toplamak ve onlara sadaka nevinden birkaç lira göndermekle düzeltilemez. Hadi bu sene yolladık, ya gelecek sene durum düzelecek mi?" deyip, işe radikal çözüm getirmek üzere köylünün cahillikten ve tefecilerin elinden kurtarılmasının tek çare olduğunu ısrarla belirtecektir.

Ziraat Bankası'ndan kredi...

Ziraat Bankası yüzde 6 faiz ve bir defaya mahsus olmak üzere yüzde 1 harç almak suretiyle köylüye üç yıldan on yıl vadeye kadar kredi vermek üzere ortaya çıktığı zaman, Türk-İslam çiftçilerin yüzü biraz gülecekti. Osmanlı azınlıkları arasında da çiftçiler vardı, ama onlar Ziraat Bankası olmadan da işlerini gerektiği gibi yürütüyorlardı. Hatta bazı azınlık köylerindeki azınlık okullarında pratik tarım dersleri verildiği gibi, çiftliklerin çoğunun yönetimi Avrupa'da, Amerika'da eğitim görmüş gençlerin eline geçmişti. Kredi ihtiyaçlarını da Galata'ya kadar uzanan finans ağına bağlı mahalli azınlık sarraflarından sağlıyorlardı. Hatta Ziraat Bankası kurulduğu günlerde bu sar-

raflar banka ve tüccar ile rekabete girmek üzere faizleri yüzde 5'e indirmişlerdi.

Ziraat Bankası'nın ipotekli kredi üst tabanı 150 Osmanlı lirası olarak saptanmıştı. En üst sınırdan kaç kişiye kredi verildiğine dair elimizde hiçbir kayıt olmadığını kabul ederek bu rakamı başka bir yoldan değerlendirmeye çalışacağız. Gazete ilanlarına baktığımızda, o günlerde örneğin İstanbul yakınlarında Bostancı ile Pendik arasında üç kuyulu 10 dönümlük bir bostanın 200 Osmanlı lirasına satılmakta olduğunu görüyoruz. Osmanlı Düyun-ı Umumiyesi ve Reji İdaresi müdürlerinin aylıkları 150 Osmanlı lirasını geçiyordu. Bir başka kıyaslamayı da tarım ürünleri ihracat rakamlarına bakarak yapabiliriz. İzmir'de kuru incir, kuru üzüm ve pamuk ihracatı yapan ve birkaçı da anonim şirket olarak kurulmuş olan firmaların mallarını yükleme boşaltma için ödedikleri hamal parası 100'er liranın üstündeydi. Nihayet Osmanlı vekil vükelası da o günlerde 150 liranın üstünde aylık alıyorlardı.

Aslında Ziraat Bankası'nın Türk tarımına katkısına en büyük engel, bankanın kuruluşunda geç kalınmasıydı. 1875 yılında Mahmud Nedim Paşa'nın ilan ettirdiği moratoryum Osmanlı finans dünyasını büyük bir krize sokmuştu. Hemen bir yıl sonra bu moratoryumu fırsat bilen Ruslar saldırıya geçmişler ve Osmanlı Devleti tarihinin en büyük yenilgisini almıştı. Bu yenilginin önemi, askeri bir yenilgi olmasından ziyade ekonomik bir çöküntü ile sonuçlanmış olmasıyla ortaya çıkacaktı. Nitekim 1876 yılından Düyun-ı Umumiye'nin kuruluşu ve bütün kurumları ile faaliyete geçişi tarihine, 1891 yılına kadar Osmanlı tanımı, tarihinin en büyük krizini geçirmişti.

Mesele sadece Türk-İslam çiftçinin askere alınması değildi. Bu savaşta Avrupa'dan hiç kredi alamayan Osmanlı Devleti'nin, kendi kaynaklarıyla yetinmek zorunda olması nedeniyle, Menafi Sandıkları'nın fonlarını savaşın finansmanında kullanılması gibi zorunlu bir karar almış olmasıydı. Bu ise İslam-Türk çiftçisine büyük bir darbe indirmişti. Bu arada Osmanlı azınlıkları askerlik görevlerinden muaf oldukları için tarım faaliyetlerini sürdürebilmişler ve savaş konjonktüründen faydalanarak topraklarını genişlettikleri gibi, tarım teknolojisinde büyük gelişmeler sağlamışlardı.

Ziraat Bankası'nın yabancı bankalar arasındaki yeri...

Ziraat Bankası'nın geciken kuruluşu, bankanın kredi gücünün kendisinden önce kurulan bankalara nazaran geri kalmasına neden olmuştur denebilir. Avrupa'da o yıllarda tarım kredisi sağlama özelliği olan bankalara nazaran Ziraat Bankası en geride kalmaktadır. 1850'lerden 1888 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan, yani merkezleri Osmanlı toprakları içinde bulunan yabancı ortaklı bankaları dışardan gelip Osmanlı ülkesinde şubeler açan bankalarla mukayese ettiğimizde, Ziraat Bankası'nı alt sıralarda görmekteyiz.

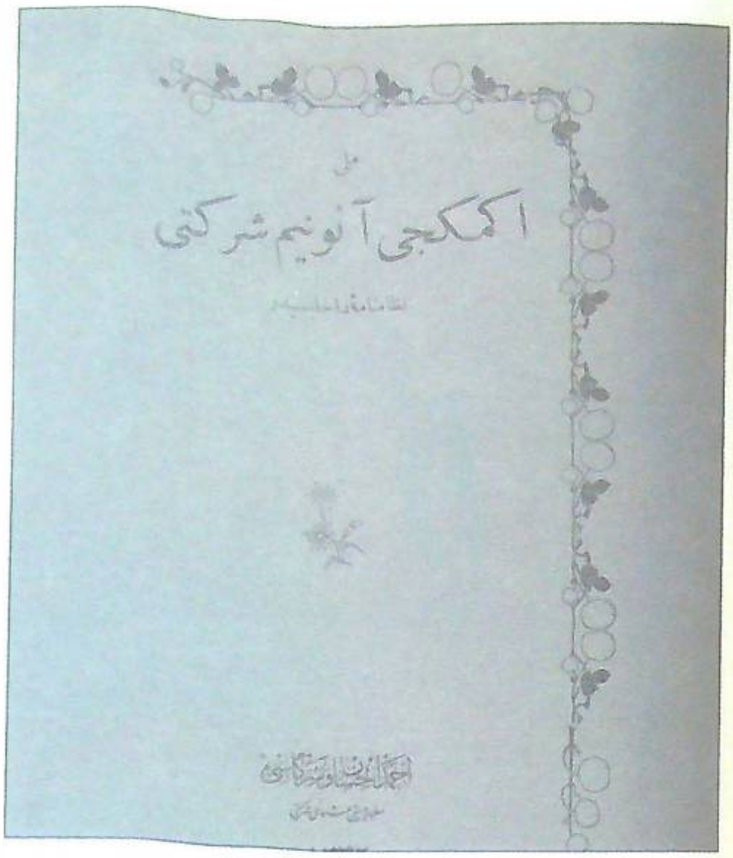

Osmanlı Bankası ile kıyaslamayı bir yana bırakıp 1860'lardan itibaren kurulan Galata bankerleri ile yabancı ortaklara ait ve merkezleri İstanbul'da olan Société Générale Ottomane (Osmanlı Umum Şirketi), Credit Générale Ottoman (Osmanlı İtibar-ı Umumi Bankası), Banque de Constantinople (İstanbul Bankası), Société des Changes et des Valeurs (Kambiyo ve Menkul Kıymetler Şirketi) gibi bankalarla kıyasladığımızda, devlet desteğine rağmen, Ziraat Bankası'nın adeta bunların güdümünde olduğunu görüyoruz. Aslında Osmanlı Bankası'nın gölgesinde yaşayan bu bankalar, kurucularının büyük bir kısmı Ziraat Bankası'nın kuruluşu sırasında hâlâ "Mültezim" olma faaliyetlerini sürdürdükleri için, Ziraat Bankası'na bırakılan âşar gelirine ilave edilmiş yüzde 1 oranındaki payı da mültezimler toplayıp bankaya devretmekteydiler. Aynca Ziraat Bankası'nın kârlarını ikraz edilebilir fonlara aktarması gerekmekteydi; yani bu bankanın fonlarının büyük bir kısmının da mültezimlerin ve dolayısıyla adı geçen dört Galata bankasının finansman olanaklarına bağlı olduğu görülmektedir. Maalesef ne Osmanlı Bankası'nın ne de adı geçen dört bankanın

ilk olarak sandıklar, sonra da Ziraat Bankası ile olan cari hesapları hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız için, bu konuda spekülasyondan öteye gidemiyoruz. Hükümetin 1890 ile 1920'lerin başına kadar Ziraat Bankası fonlarına şu ya da bu bahane veya zorunluk ile el attığı bilinmekle birlikte, bu işte Osmanlı Bankası'nın rolünü saptamadan bir sonuca varmak mümkün olamaz. Yalnız şunu söyleyelim ki, Ziraat Bankası kurulduktan sonra Osmanlı merkantilizmi adını vereceğimiz bir dönemin getirdiği zorunluluk, Avrupa'nın ünlü bankalarının İstanbul ve özellikle Karadeniz liman kentlerinde şubeler açmasına sebep olmuştur. Hemen bütün Avrupa devletlerinin ünlü ticaret bankalarının Karadeniz ticaretinin rantlarına ortak olmak üzere Osmanlı ülkesine akın etmeleri karşısında Ziraat Bankası'nın faaliyetlerini nasıl sürdürdüğünü ve bu ticari gelişmede büyük pay aldığı bilinen Osmanlı tarımına ne ölçüde katkı yaptığını, bu olumlu gelişmenin ikraz edilebilir fonlarında ne gibi bir artış sağladığını araştırmak konumuzun en önemli tarafını teşkil edecektir.

Ziraat Bankası'nın 1888 ile 1914 yılları arasında yani 26 yıl Osmanlı tarımına toplam olarak 6 milyon Osmanlı lirası civannda bir kredi sağladığı görülmektedir. Bu rakamı aynı devrede sadece İzmir limanından dış ülkelere yapılan pamuk, incir, üzüm, tütün vesaire tanım ürünleri değeri ile kıyasladığımızda, yüzde 2 ile yüzde 3 arasında kalmaktayız. Bunun asıl sebebi, adı geçen ihraç mallarını üretenlerin büyük kısmının Osmanlı azınlıklarından oluşması ve bunlann finansmanının da mahalli sarraflar ve tüccarlar tarafından sağlanmasıdır.

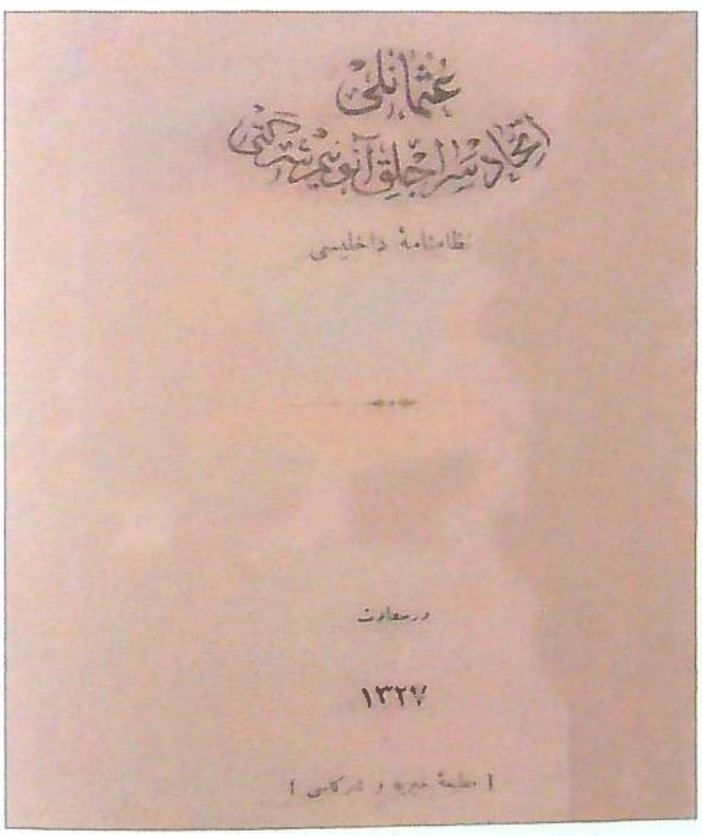

Tarımın önemi azalınca...

Ziraat Bankası, kuruluşundan 1950'lere kadar, tanmın ekonomide önemini yitirmesine paralel olarak, zaman zaman ihmal edilmiştir. Nitekim bu bankanın kuruluş yıllarında gelişmeye başlayan Osmanlı merkantilizmi, Osmanlı hükümetine çeşitli gelir ve harçlar yoluyla katkı sağladığı için, bu ticareti destekleyen yabancı bankalar, Osmanlı ülkesinde açtıkları şubelerle, örneğin Ziraat Bankası'nın mevduata verdiği yüzde 4'ün üstünde faiz vererek, bu bankayı büyük zararlara sokmuşlardır. Bu arada doğal olarak Osmanlı ekonomisindeki bu ticarete kayma hareketi, fonların da tarımdan ticarete akmasına sebep olmuştur.

Merkantilizmin tarım kredi kaynaklarına getirdiği bu kesinti İttihat ve Terakki'nin 1908'lerden sonra başlattığı şirketleşme hareketinden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu partinin Türk-İslam uyruklara ait tasarrufları büyük anonim şirketlerde toplama politikasında başarısızlığa rağmen ısrar etmesi, Ziraat Bankası'nın ikraz edilebilir fonlarının beklenen gelişmeyi göstermesine engel olmuştur. Aynı dönemde gazeteler Balkan, İtalyan ve nihayet Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı tarımına insangücü kaybı dolayısıyla verebileceği zararı makineleşmeyle telafi etme politikasının benimsendiğini yazmışlarsa da, tam aksine, savaş yıllarında hükümet Ziraat Bankası kaynaklarına el bile koymuştur. Hatta bu savaşlar boyunca İslam-Türk köylüleri 18-60 yaş arasındaki erkeklerin savaşa gitmesi sebebiyle tarımsal faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmış ve birçok aile yine eskiden olduğu gibi ellerindekini mahalli sarraflara kaptırmış, bunlara olan ipotek borçlan ödenememiştir. Bu konuda şunu belirtmek lazımdır ki, 1930'lara kadar dünya finans piyasası ile bütünleşmiş olan Osmanlı Devleti ile T.C. Devleti maliyeleri, 1850-1929 yıllan arasında tarımın finansmanında dış kaynak kullanabildiği halde, 1930'ların başından 1980'lerin sonuna kadar tarım sektörü kendi kaynağını kendi yaratmakla kalmamış, 1950'den itibaren sanayileşmenin finansmanına büyük katkı yapmıştır. Ve bunda da Ziraat Bankası'nın büyük rolü vardır. Türkiye Cumhuriyeti belki dünyada ilk defa olarak sanayileşmede tarımdan işgücü çekmekle yetinmemiş, aynı zamanda 1950'den sonra zaman zaman tarım lehine işleyen dünya konjonktüründen de yararlanarak sanayileşmenin finansmanını da sağlamıştır. İşte bu modelin içinde Ziraat Bankası başrolü oynayacaktır.

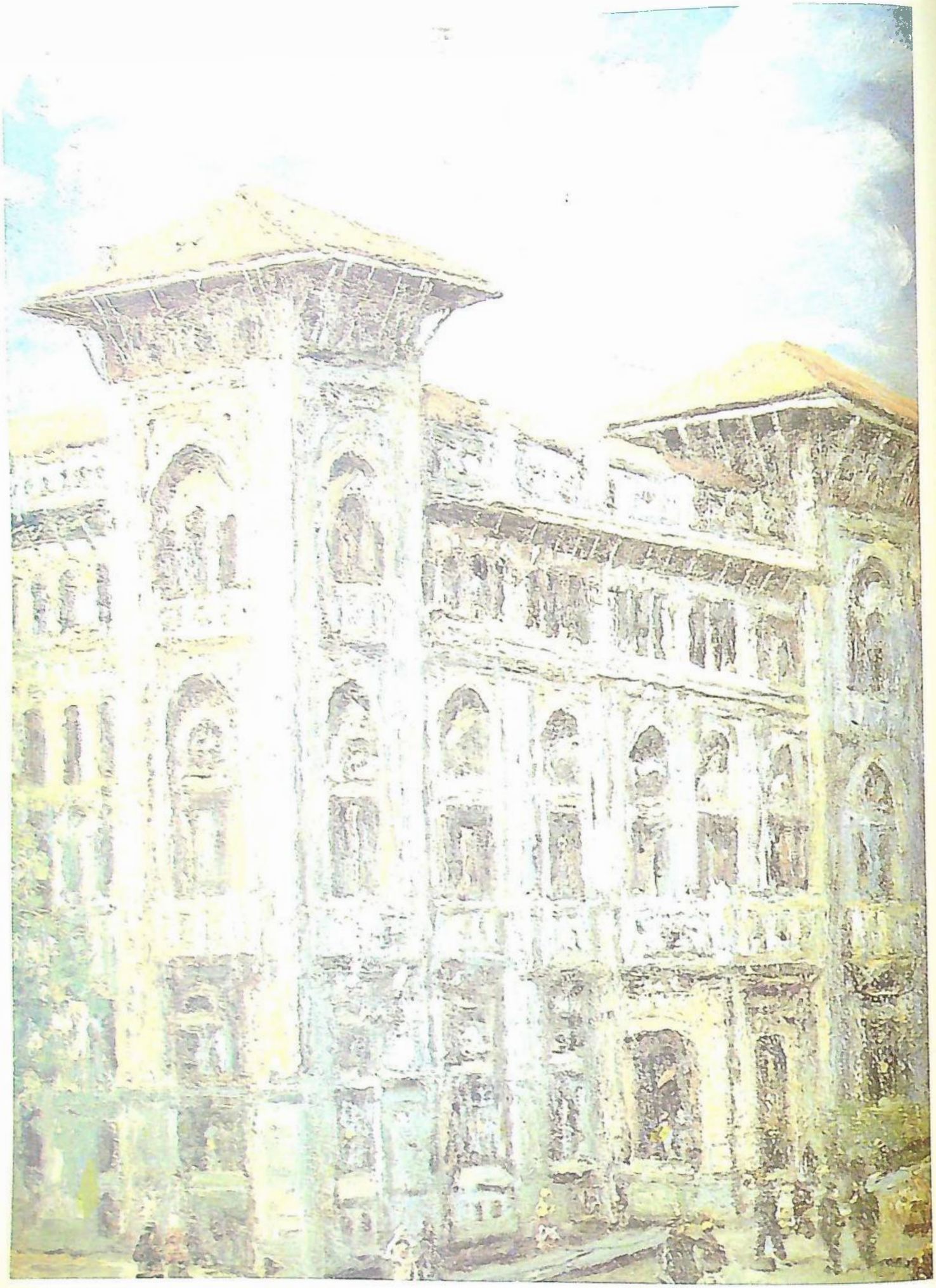

Ziraat Bankası ve gelişmekte olan Osmanlı merkantilizmi

Ziraat Bankası'nın resmen kurulduğu 1888 yılı, aslında Osmanlı merkantilizmi adı verebileceğimiz, ticaret yolu ile gelir ve kaynak yaratma döneminin başladığı ve bankayı hiç beklenmedik olaylarla karşı karşıya bırakan bir yıl olmuştur. Aşağıda göreceğimiz gibi, banka ile ilgili mevzuat sık sık değişime uğrayacak ve bankanın Osmanlı ekonomisine hakim olan bu yeni tür ticarete intibakı sağlanmak istenecektir.

Osmanlı merkantilizmi denilen bir devreye ait, genel iktisat hayatına hakim olan ve ticaret yoluyla kaynak yaratmayı amaçlayan politika, bir devlet politikasından ziyade Osmanlı ticaret erbabının çaresizliklerini yenmek için ortaya konulmuş bir politikadır. Osmanlı azınlıklarının oluşturduğu Osmanlı tüccarları, devamlı şekilde dış ticaretin açık verdiğini ve bunun da bir sürü dış tediye sıkıntıları yarattığını görünce, duruma bir çare olarak dış tediye olanaklarını transit ticarete ve buna bağlı faaliyetlerin sağlayacağı, tediye bilançosuna gelir kazandıracak faaliyetlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Özellikle Trabzon-Tebriz yoluyla gerçekleştirilen İran transit ticareti ile Karadeniz'de limanlan olan Bulgaristan, Romanya, Rusya gibi ülkelerle sürdürülen transit ticaret işlemlerini üstlenecek olan Osmanlı tüccarlan, kısa zamanda önemli bir kaynak sağlamışlardır. Aynca onlann bu faaliyetlerinden sağladıklan kazançlanndan pay almak için Avrupa'nın en güçlü bankaları bu merkantilist hareketten pay almak üzere başlıca liman kentlerinde şubeler açmaya başlayacaklardır.

Osmanlı merkantilizmi gerek liman kentlerinde, gerek Trabzon-Tebriz transit yolu üzerinde sadece azınlıklara değil, Türk-İslam uyruklara da gelir sağladığı için, tanım mallarına olan talep artmış, hatta tanım fiyatlannda hissedilir bir yükselme görülmüştü. Bu da doğal olarak tarım üretiminde bir artışı gerektirdiği için Ziraat Bankası'nın kapasitesini zorlayan bir ortam yaratılmış oluyordu.

Murabaha Nizamnamesi

Menafi Sandıkları zamanında verilen kredilerde, Murabaha Nizamnamesi gereğince ayda yüzde 1 hesabıyla yıllık yüzde 12 faiz alınıyordu. Oysa Ziraat Bankası'nın kurulmasından bir sene önce, 1887'de çıkarılan Murabaha Nizamnamesi'yle yıllık faizin tavanı yüzde 9 olarak saptanmış ve ikrazat faizleriyle birikmiş faizlerin, aradan kaç yıl geçmiş olursa olsun anaparayı geçemeyeceği hükme bağlanmıştı. İşte bu madde o günlerde Galata piyasasında büyük etki yapmıştı. Zira o güne kadar Osmanlı Bankası başta olmak üzere yerli yabancı bütün bankalar, birikmiş faizlerin anaparayı geçmemesi gibi bir uygulamayı akıllanna bile getirmemişlerdi. Saptanan bu miktarı aşmış olan faiz borçlan da senede bağlanmıştı.

Ziraat Bankası'nın ilk bilanço ve kâr-zarar hesabı, bu arada sağlanan kredilerin miktarı ve çiftçinin borçlarını gösteren kayıtlar 1889-1890 hesap yılı, yani 1305 yılı sonuna göre yayınlanmıştır. Bankanın 1319 (1903-1904) hesap yılına ait raporunda henüz tahsil edilmemiş olan krediler yani borçluların bankaya olan matlubatı 50 bin 550 Osmanlı lirası olarak gösterilmiştir. Bankanın çiftçiden birikmiş olan alacaklarının tahsili imkânsız görüldüğü için, bir kararla bu borçlar silinmiştir. Ziraat Bankası, bundan sonra günümüze kadar bu politikasını sürdürecek ve zaman zaman köylünün, çiftçinin birikmiş borçlan politik ağırlıklı kararlarla silinecektir.

Maalesef 1904 yılında silinen bu borçlann kimlere ait olduğu ve en önemlisi, borçlu İslam-Türkler ile Osmanlı azınlık çiftçilerinin hakkında bir bilgi sahibi olamadık. 19. yüzyılın son yıllarında Osmanlı azınlıklan tarımda çağ-

daş teknolojiler kullanarak büyük başan kaydetmelerine rağmen özellikle Ziraat Bankası'nın istediği garantiyi sağlamada da üstünlük göstermeleri, bunların kredi sağlamada İslam-Türk çiftçilerden çok daha başanlı olduklan bir gerçektir.

Osmanlı hükümeti, Ziraat Bankası'nın bir devlet bankası gibi kullanılmasını sağlayabilmek için, bu bankaya asli faaliyeti dışında sayılabilecek bazı faaliyetleri yürütme mükellefiyeti de getirmiştir. Bunların başında Maarif ve Nafia İdareleri'nin mali işlerini üstlenmek ve yürütmek geliyordu. O günlerde Osmanlı hükümetleri, fevkalade masraflar ortaya çıktığında vergilere zam yapmak ya da yeni vergi koymak gibi yollara başvurarak hazinenin munzam para ihtiyaçlarını karşılama hakkına sahip olmadığından, başka bir deyişle Düyun-ı Umumiye antlaşması gereğince, böyle bir teşebbüste bu idareyle anlaşmak gerektiğinden, genellikle iane sistemine başvurulmaktaydı. İşte bu ianeleri toplamak ve merkeze yollamak, ilgili kurumların eline geçmesini sağlamak da Ziraat Bankası'nın görevleri arasına girmişti. Bu arada Hicaz Demiryollan yapımı için tertip edilen iane de Ziraat Bankası'na bırakılmıştı. Anadolu ve sair yörelerde afetler ve kuraklıklar dolayısıyla bazı köylerin açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalması sonucunda İstanbul başta olmak üzere diğer önemli kentlerde açılan ianeler de Ziraat Bankası tarafından yürütülmekteydi. Banka bütün bu hizmetleri hiçbir ücret almadan yerine getirmekteydi.

Yol vergisi mükellefleri

Ziraat Bankası'nın kurulduğu günlerde Osmanlı Devleti âşar vergisini mültezimler vasıtasıyla toplayabiliyordu. Tanınmış banker, sarraf ve tüccarların, genellikle Osmanlı azınlıklarının ve hatta bazı yabancı uyrukluların da katıldığı ihale sonucunda âşar iltizamı mültezimliğini elde edenler, bedelin yüzde 12,5'unun yüzde 1,5'u Ziraat Bankası'nın payı olarak yatırıyorlardı. Genellikle iltizam ihalesi sonunda kazanan mültezimden bu paya ait bir senet alınıp bankaya veriliyordu. Böylece banka ile mültezimler arasında bir ekonomik bağ kurulacak, tahsilat safhasında türlü anlaşmazlıklar olacak ve sık sık bu iş mahkemelere kadar gidecektir.

İltizam usulü yanında kullanılmaya başlayan emanet usulü ile ayni âşarın tahsiline gelince, bu usul âşarın tayin edilmiş devlet memurlan tarafından tahsilatını getirmişti. Devlet zaman zaman bu usulden iltizam usulüne geçmiş, sonra yine bu usule dönmüştü. Aslında mültezimler âşar hasılatının yüksek olduğu yörelerde iş görüyorlardı. Mültezimlerin ma-

halli olarak teşkilatlanması meselesini gözönüne aldığımızda, emanet usulünün bu teşkilatlanmanın yapılamadığı yerlerde yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Emanet usulünde tayin edilen memurlar, çiftçinin mahsulü toplayıp hazır ettiği yere bizzat giderek öşürü ayni olarak alır ve araçlara yükleyerek devlet ambarlarına getirirlerdi. İşte ambarlara gelen öşürün on ikibuçukta birbuçuğu yine ayni olarak Ziraat Bankası'na verilir ve banka bu mahsulü müzayede ile satardı. Banka bu şekilde elde ettiği hasılatın üçte birini sermayesini artırmak için kullanır, diğer üçte biri Maarif İdaresi hesabına aktarılırdı. Bu yolda yapılan masrafların yansı da maarife ait tahsilattan düşürülürdü. Ziraat Bankası'nda maarif için teşekkül eden fonlar, civar kasaba ve köylerdeki öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi için kullanılır, geri kalan para maarif idarelerine varidat kaydedilirdi.

Ziraat Bankası, bankacılık yanında örneğin nafia işlerinin para ve hesaba dayanan yönlerini yürütmeklede görevli tutulmuştu. Bu sebeple yol vergisi olarak bilinen ve köyleri kasabalara, kasabaları anayollara ulaştıran yolların yapımı için civar köylerde oturan erkek nüfustan, "yol vergisi" alınırdı. 1952 yılına kadar uygulanan bu vergiyi ödemek yerine bizzat yol yapımında çalışmak alternatifi de getirildiği için, en çok karşı çıkılan vergi türü olarak vergi tarihimize geçmiştir. İşte Ziraat Bankası gerek bu yol vergisinin tahsilatında ve gerek para ödemek yerine yol yapımında çalışmayı tercih edenlerin bu mükellefiyetlerini kayıt ve tanzim ile yükümlü olması dolayısıyla genelde köylü ve küçük çiftçi tarafından hiç de benimsenmeyecek bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. İstenilen bir sürü formalite ve garantileri yerine getiremedikleri için bankadan kredi alamayanların karşısına yol yapımı mükellefiyetinin düzenleyicisi olarak çıkması, birçok yazarın bu bankaya zaman zaman eleştiri yağdırmasına sebep olmuştur. Dahası, bu bankanın hiç kredi vermediği yerlerde memurunu, tahsildarını yollayıp yol vergisini tahsile kalkışması, Avrupalı yazarları bile ilgilendirmiştir. Bankanın tuttuğu vergi hesapları da zaman zaman büyük eleştirilere uğramıştır. Bu arada vergiyi para olarak ödemeyi taahhüt edip senet imzalayanlar sonradan acze düştükleri zaman, durum mahkemeye intikal etmekteydi. Mahkemelerin haciz ve bedeni mükellefiye kararları zaman zaman banka idaresini çok güç durumlara sokuyordu. Bazı köylerde halkla jandarma arasında bu yüzden sürtüşmeler çıktığı da görülüyordu.

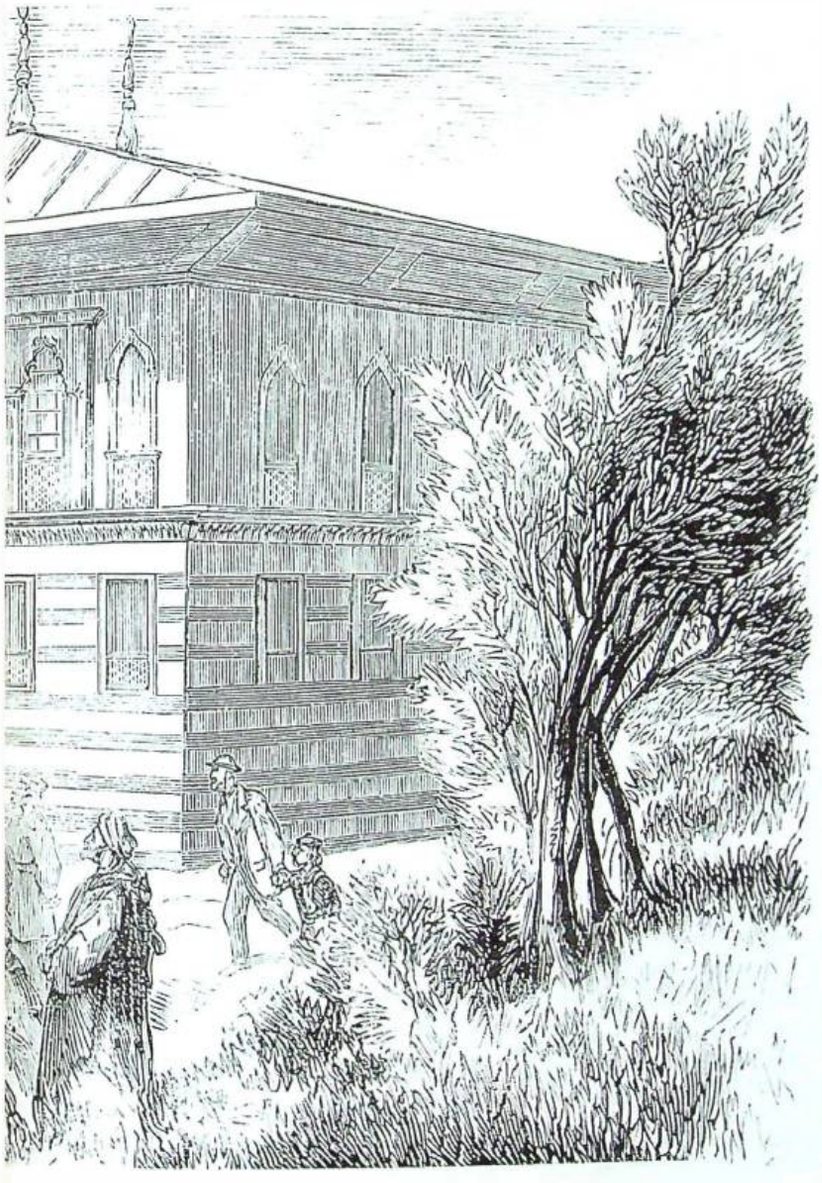

İane mi, gizli vergi mi?

1902 yılı Aralık ayından itibaren Rumeli vilayetlerinde, Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ait olmayan âşar hasılatının yüzde 5'i bankaya gelir olarak tahsis edilmişti. Banka bu parayı nafia işletmelerinin finansmanında kullanacaktı. O günlerde Rumeli'de iltizam usulü tamamen kaldırılmış olduğundan, âşar vergisini mal sandıkları tahsil ediyordu. Böylece bu mal sandıkları yapılan toplam hasılatın yüzde 5'i tutarındaki parayı yine yol yapımı ve benzer imar hareketlerinin finansmanında kullanacaktı. Gerçekte bu yüzde 5'ler Rumeli'de yol yapımını, özellikle demiryoluna bağlanan karayollarının yapımını hızlandırmıştır. Yine aynı yıllarda bazı vergilere "Techizat-ı Askeriye Tertibi" adı ile yapılan zamların oluşturduğu hasılat, Osmanlı Bankası'nın bulunma-

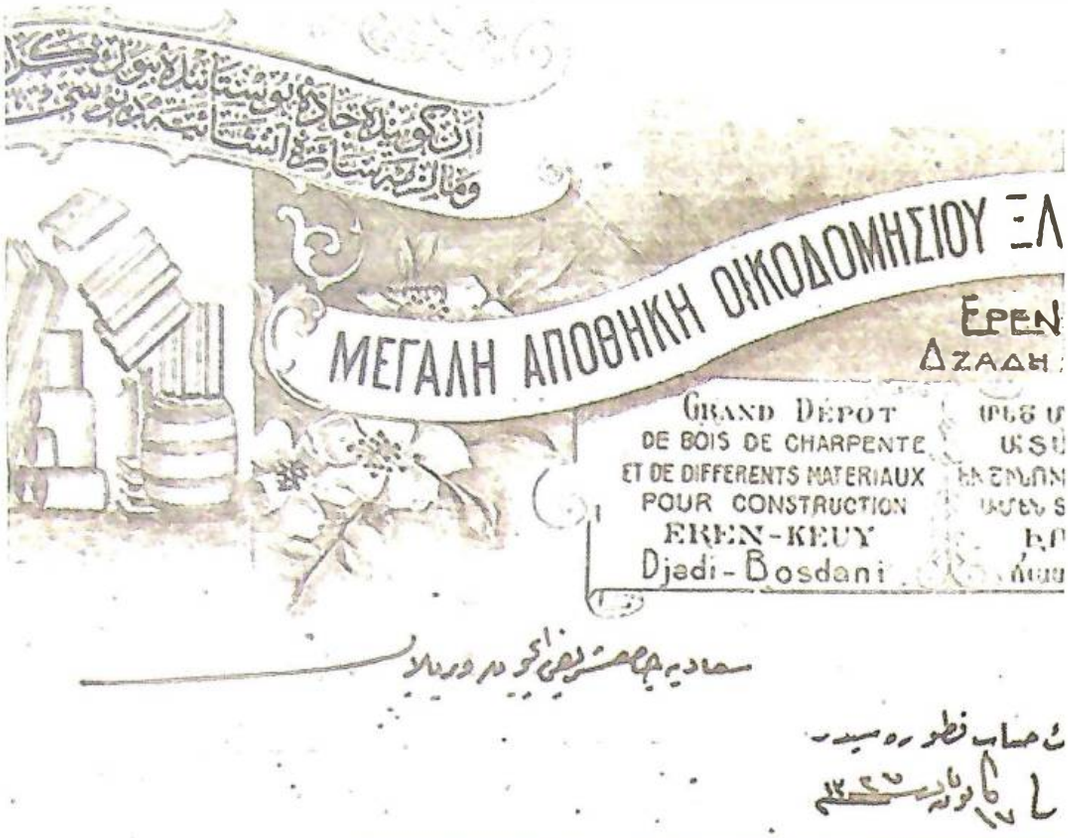

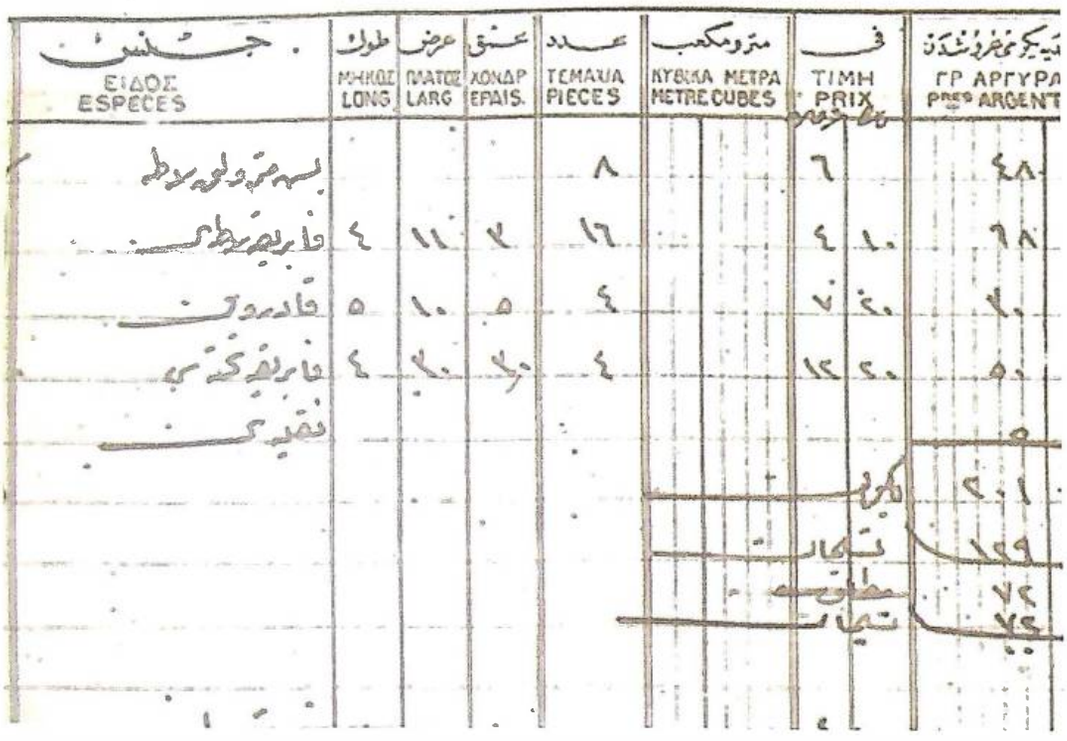

dığı yerlerde Ziraat Bankası sandıklarına yatırılmaktaydı. Ayrıca Ziraat Bankası'nın Anadolu'ya ve Rumeli'ye yayılmış olan şubeleri çeşitli nezaretlere ait vergi ve sair gelirlerin tahsiliyle de görevlendirilmişti. Örneğin "Devair-i Askeriye Aylıkları-Haftalıkları", "Maaş-ı Umumi Karşılıkları" tahsilat-ı Maliye Hazinesi hesabına olmak üzere Ziraat Bankası şube ve sandıkları tarafından yapılıyordu. Fakat Osmanlı Bankası gelişip de daha çok yerde şube açınca bu gelirlerin toplanması Osmanlı Bankası'na bırakılmıştı. Bunun sebebi, hükümetin bu banka ile olan hesabı carisinde uygulanan yüzde 6'lık faizin yükünü bu ödemelerle biraz olsun azaltmaktı. Bankanın o günlerde iane sisteminde de etkili olduğuna işaret etmiştik. Düyun-ı Umumiye antlaşması sebebiyle vergi olanaklarını zorlayamayan Osmanlı hükümeti, örneğin Hicaz Demiryolları yapımında olduğu gibi iane sistemine başvurmuş ve tahsilat işini Ziraat Bankası'na bırakmıştı. Aslında bu tür ianeler gizli bir vergiydi. Zira, iane makbuzlarını görevli polis memurları esnaf ve tüccarın işyerine giderek adeta emredici bir şekilde teslim edip, üzerinde yazılı olan parayı tahsil ediyorlardı.

Abdülhamid devrinde olduğu kadar 1908 devrimi sonrasında art arda çıkan savaşlarda da iane sistemi çok etkili olmuş ve Ziraat Bankası bu işi düzenlemede büyük ihtisas kazandığını adeta ispatlamıştır.

Osmanlı Bankası ile Ziraat Bankası bir bakıma bir işbölümü içinde bir Merkez Bankası görevini yapmaya başlamışlar ve bunda başarılı da olmuşlardır. Yalnız külfetler ile nimetlerin paylaşılmasında parasal olanakları daha güçlü olan ve gerçekte kapitalist bir zihniyet ile yönetilen Osmanlı Bankası, bazı devlet kanun ve kararlarının oluşturduğu rantlara sahip çıkmada daima önde gitmiştir.

1908 devrimi ve Ziraat Bankası

"Düyun-ı Umumiye İdaresi", Osmanlı ekonomisi üzerinde büyük değişimlere sebep olacaktı. Bu tarihten sonra dış ve iç borçlar daha düzenli bir şekle girecek ve Galata borsası, Osmanlı Bankası, diğer yerli ve yabancı bankalar adeta bu Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin gözetimi altına gireceklerdir. Bu durum, doğal olarak Ziraat Bankası'nı da etkilemişti. Ayrıca Düyun-ı Umumiye İdaresi faaliyete geçtikten sonra alınan dış borçlara çeşitli vilayet veya kazalara bağlı tarım bölgelerinin "âşar" gelirleri karşılık gösterildiği için, aynı âşar vergisinin hasılatının küçük bir payı ile kendine kaynak sağlayan Ziraat Bankası'nın da bir ölçüde de olsa Düyun-ı Umumiye'nin yönetim ve kontrolü altına girdiği ifade edilebilir.

Düyun-ı Umumiye kurulduktan sonra Ziraat Bankası ile ilgili ilk düzenleme 1900 yılında, bir süre önce başlayan Yunan Savaşı'nın finansmanı için "Askeri Yardım" adı altında bazı vergilere yapılan zamlarla ortaya çıkacaktır. Savaşın Osmanlı ordularının her cephede galip gelmesiyle başlaması, bu verginin halk tarafından desteklenmesine yol açmış ve verginin, Osmanlı Bankası 'nın şubesinin bulunmadığı yerlerde Ziraat

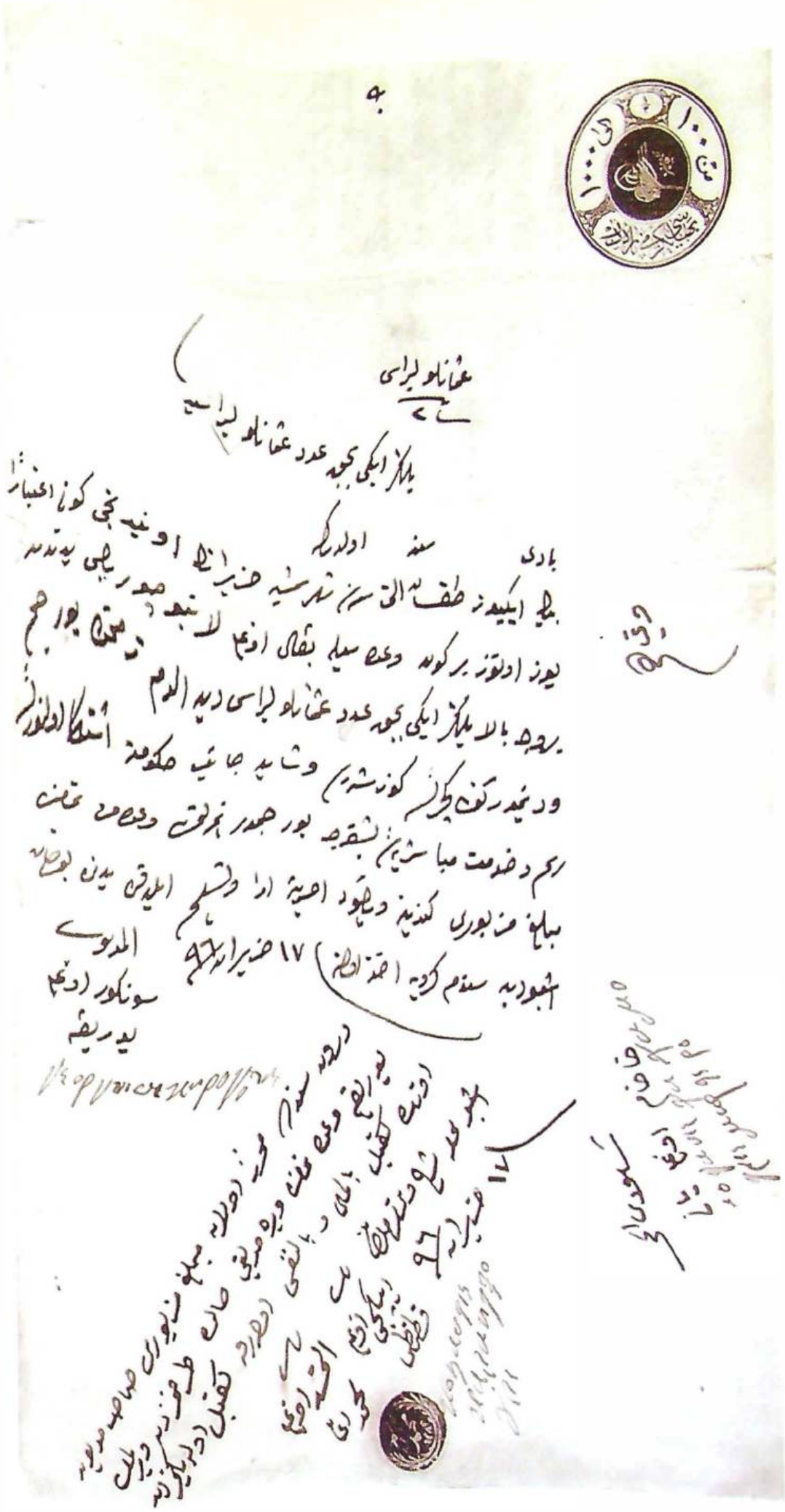

Bankası şube veya sandıklarına yatırılması kararı alınmıştır. Bu savaş sırasında, Ziraat Bankası fonları sayesinde, Osmanlı ordusu o zamana kadar görülmedik bir biçimde teçhiz edilmiş ve iaşe işleri de düzenli bir şekilde yürütülmüştü. Bu sebeple zaferin arkasında Ziraat Bankası'nın bulunduğunu kaydetmek isteriz.

Ziraat Bankası adı geçen savaşın finansmanında kullanılmak üzere orman hasılatını ve memurin tekaüd sandıklarında biriken fonları değerlendirmede de büyük başarı göstermiştir. Yine aynı yıllarda inşasına başlanan Hicaz Demiryolları için halktan toplanan ianenin düzenlenmesinde de büyük rol oynamıştır. Yirminci yüzyıla girildiği günlerde Ziraat Bankası, bir türlü bir devlet bankası, yani merkez bankası haline getirilememiş olan Osmanlı Bankası'nın boşluğunu doldurmuştur. Böylece Ziraat Bankası'nın özellikle savaş sırasında ve onu takip eden yıllarda, bazı vergilerin tahsilatı ve kendine bırakılmış olan fonlar sayesinde, hükümete faizsiz kaynak sağlamıştır. Osmanlı Bankası'nın aynı tür fonlar için hükümete yüzde 6 faiz yüklediği dikkate alınırsa, Ziraat Bankası'nın devlete büyük ölçüde destek olduğu söylenebilir.

Rumeli vilayetlerinde Ocak 1902'den itibaren hasılatı Düyun-ı Umumiye'ye bırakılmış olan âşar geliri dışında, bu verginin yüzde 5'inin nafia işlerine tahsis edilmesi kararı alınmıştır. Ziraat Bankası namına mal sandıklarının tahsil ettiği paralar Ziraat Bankası'na yatırılıyor ve banka da tıpkı yol vergisi hasılatında olduğu gibi, bu parayla ilgili bakanlıkların işlerini finanse ediyordu.

1908 devriminin ardından ilk hükümetleri kuran İttihat ve Terakki Partisi politika olarak liberal bir ekonomiden yana olmasına rağmen kendine has diyebileceğimiz bir müdahalecilikten bir türlü vazgeçmemiştir. Devlet, bir taraftan kendi desteğiyle çeşitli sahalarda faaliyet gösterecek anonim şirketler kurdurken, diğer taraftan Türk-İslam uyruklarının iş ve ekonomi hayatına atılmasını teşvik edici bazı tedbirler de getirmekteydi. Ayrıca tarım alanında da Müslüman-Türk çiftçilerinin eğitilmesini kamu desteği görmelerini sağlayacak yeni kurumlar da oluşturulmuştu. Fakat art arda gelen savaşlar umulan başarıya erişilmesini önlemiştir. Buna rağmen aşağıda Ziraat Bankası örneğinde göreceğimiz gibi bazı olumlu işler yapılmış ve olumlu sonuçlar da alınmıştır.

1908 yılı bütçesinden önce yüzde 1 oranında alınmakta olan Menafi hissesi yüzde 0.5 ve yüzde 0.5 oranındaki Maarif payı yüzde 1'e çıkarılmıştı. Bu iki hissenin hasılatı doğrudan doğruya bütçeye varidat kaydedilerek bütçeden bankaya menafi hisseleri karşılığı bir miktar para verilmesi kararlaştırılmıştı. Gerçekte zamanın Maliye Nazırı Cavid Bey'in hazırladığı ilk Meşrutiyet bütçesinin "ademi tahsis" prensibine uygun olma özelliğini taşıdığını göstermek için bütçeye ufak tefek yenilikler getirilmişti. Bunun için de son beş yıl içerisinde gerçekleşen tahsilatın ortalamasının yarısı alınarak bu miktardan fen memurlarının tahsisatına karşılık olmak üzere ve Nafia Nezareti'ne verilmesi lazım gelen yüzde onu tenzil edilmek suretiyle, geriye kalan 218 bin 357 lira Hazine'den bankaya tediye ile masraf bütçesine konulmuştu. Aynı zamanda Maarif İane Hissesi ile yol ve muhabere (haberleşme) varidatının toplanması ve sarfedilmesi, başka devlet dairelerine ait olan bazı varidatın celb ile ait olduğu nezaretlere teslimi işlemi de ek görev olarak bankaya verilmişti.

1912 ve 1913 yıllarında yayınlanan "İdare-i Hususiye ve Vilayet Kanunu" ile vilayetlere ait gelirlerin tahsilatı ve sarfı ile ilgili işlemler tekrar Ziraat Bankası yönetimine bırakıldı. O devirde, vilayet muhasebelerinde ilkokul diploması dahi olmayan muhasebe ve hesap memurları çalıştırılırdı. Oysa Ziraat Bankası'nda durum biraz daha iyi idi. Zira yirmi yıla yakın bir zamandır faaliyette bulunan İstanbul'daki Ticaret Lisesi mezunları bu bankada görev almaya başlamışlar ve bankanın kayıtlarını düzenli du-

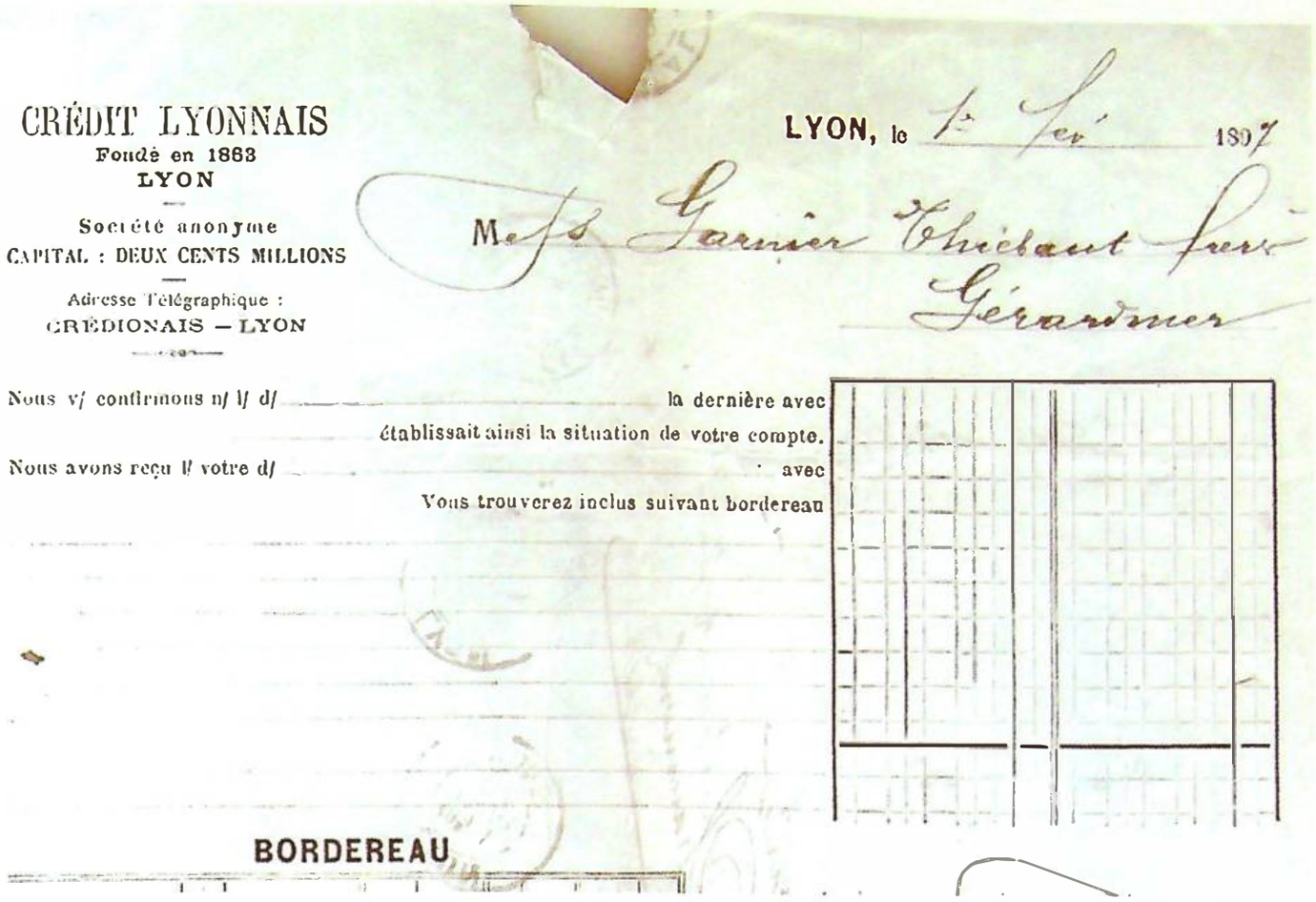

CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
LYON

Société anonyme
CAPITAL : DEUX CENTS MILLIONS

Adresse Télégraphique :
CRÉDIONAIS — LYON

LYON, le 1er Fév 1897

Mrs Garnier Thiebaut fils
Gérardmer

Nous v/ confirmons n/ l/ d/ ____ la dernière avec
établissait ainsi la situation de votre compte.
Nous avons reçu l/ votre d/ ____ avec
Vous trouverez inclus suivant bordereau

BORDEREAU

ruma getirmişlerdi. Oysa daha Vilayet Özel İdareleri'nde hesap işleri iyi bir düzene girememişti. Ziraat Bankası'nın bulunmadığı yerlerde aynı işi Mal Sandıkları yüklenmiş durumdaydı. Yani bu kanun gereğince, Özel Varidat olarak kabul edilmiş olan Maarif ve Menafi Hisse-i İanesi ve Menafi Hisseleri'nin hasılatı, Umumi Bütçe'de tahsisat dairesi olarak gösterilmiş olan Ziraat Bankası'na aktarılmıştı. Ziraat Bankası Nizamnamesi gereğince yine bankanın temettü hissesinin de Ziraat Bankası aracılığı ile vilayetlere verilmesi kararlaştırılmıştır.

Çok geçmeden Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katıldığı için savaşın finansmanında Ziraat Bankası'nı şu veya bu şekilde kullanmak gerekmişti. Nitekim 1916 yılında çıkarılan bir kanunla Ziraat Bankası, genel gelir ve giderlerden vilayetlere bırakılmış olanların tahsilatı ve sarfı işlemleriyle görevlendirilmişti. Böylece savaş dolayısıyla ademi merkeziyetçi mali politikadan tekrar merkeziyetçi politikaya dönülmüş oluyordu.

Birinci Dünya Savaşı ve Ziraat Bankası

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni çeşitli cephelerde savaşa katılmaya büyük bir seferberlik içine girmeye zorlamıştı. Karadeniz transit ticareti ve Beyrut-Basra yolu ile çok verimli hale gelmiş Uzakdoğu ticareti büyük darbe yediğinden transit ticaret hacmi daralmış, bu arada da Galata borsasındaki Amerika Birleşik Devletleri'nden Hindistan ve Japonya'ya kadar ulaşan muamelat hacmi ve çeşitliliği kısa bir zamanda yok olmuştur.

Galata borsasının seçimle işbaşına gelmiş yöneticileri, savaş ilan edilince hükümete başvurarak borsayı resmen kapalı tutacaklarını bildirmişlerdi. Gerçekte bu başvuru ile kapanacak olan Galata borsası, gayriresmi olarak kıraathane, kahve ve lokantalarda açılacak ve başkentin tüccar ve borsacıları savaş konjonktürünün getirdiği spekülatif kazançlar peşinde hararetli günler yaşayacaklardır.

İşte borsa resmen kapanmış olmasına rağmen bu spekülatif hareketlere bir dereceye kadar hakim olabilmek ya da bu hareketlerin hükümetin gelirlerini aşağı çekmesini kısmen olsun önlemek için, Osmanlı hükümeti Ziraat Bankası'nda bazı yeni ve gerekli düzenlemeler yapmak zorunda kalacaktır. İlk düzenleme 1916 yılında yeni Ziraat Bankası Kanunu'nun yürürlüğe konması ile başlamış olacaktır. Bu kanuna incelendiğinde, hükümetin Ziraat Bankası'nı adeta bir Merkez Bankası olarak kullanmak istediği ortaya çıkmaktadır.

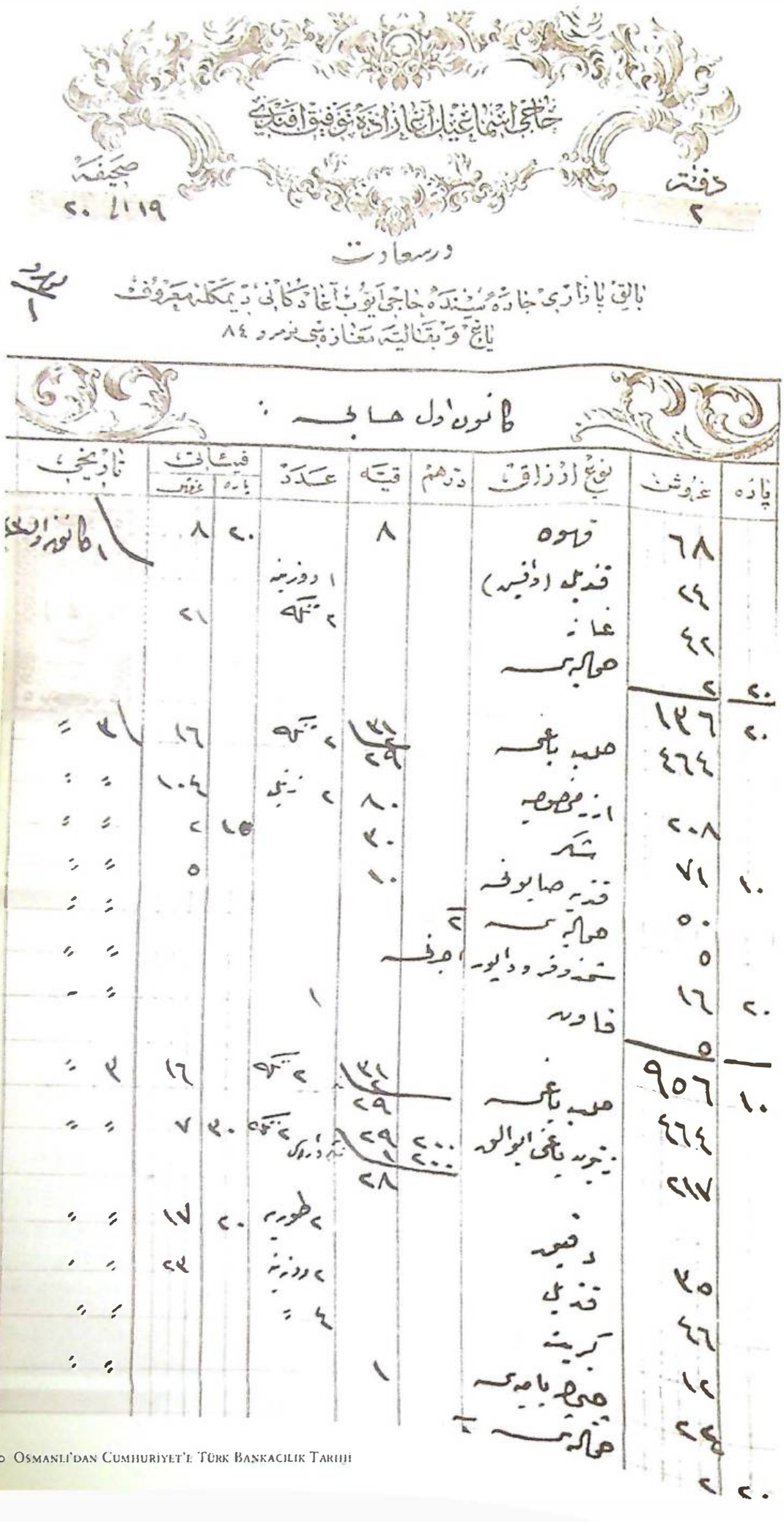

Bu kanun gereğince banka bankacılık faaliyetlerini genişletme ve çeşitlendirme olanağını elde ediyordu. Bunun yanı sıra, hükümetin müsaadesiyle ikramiyeli ve ikramiyesiz tahvilat ihraç etmek yetkisini elde etmiş bulunuyordu. Yeni kanun, Ziraat Bankası'nın ziraat işleri dışına açılmasını da sağlıyordu. Bu konuda getirilen en önemli yenilik, zamanın deyimiyle "sanayi-i zirai"ye, yani ziraata her türlü girdi sağlayan imalat işlerine bankanın kredi sağlamasıydı. Ayrıca bankaya, memlekette ziraati teşvik eden şirketlere, Ziraat Bankası tahvilatı sahiplerine, arazi sahiplerine, Ziraat Bankası'nda mevduatı olanlara, küçük zanaatları icra edenlere hesabı cari açma izni de veriliyordu. Bunlardan başka en önemli karar, bankanın ziraatin ilerlemesi ve gelişmesi için kurulacak şirketlere, sermayesinin yüzde 20'sine kadar bir oranda iştirak etme yetkisiydi. Bu şirketlere iştirak ve destek sağlama işi, İttihat ve Terakki Partisi'nin savaş süresince yürütmek istediği ekonomi politikasının en önemli araçlarını oluşturacak ve şirketlerin kuruluş ve işleyişlerinde çok etkili olacaktı. Ayrıca İstanbul başta olmak üzere özellikle ekmek, hububat, bakliyat ve diğer gıda maddelerinin fiyat ve miktarlarının ayarlanmasında ve

dağıtımında da bu politikalar çok etkili olacaktır.

Her türlü kredi ve hesabı carilerde, karşılık olarak gösterilecek değerlerde ve sistemin işleyişinde bu yeni kanun bazı değişiklikler de getirmiştir.

Bu yeni kanunla, bankanın, yapılan istikrazlar karşılığı kabul edileceği teminatlar da belirlenmişti. Bunların başında her türlü gayrımenkul ipoteği geliyordu. Depo edilmiş her türlü malın fiyatı arttığı için, bankanın karaborsacıları ve istifçileri finanse ettiği dedikodusu çıkaracaktır. Altın, gümüş para ve eşya da sağlanan kredilere karşılık gösterilebilecektir. Ayrıca bazı önemli kurum ve şirketlerin hisse senetleri ve kooperatiflere ait iki imzalı poliçeler ve emre yazılı senetler de karşılık gösterilebilir. Bu arada, bankanın bu genişletilen faaliyet sahasında daha başarılı olması için birtakım vergi ve harçlardan muafiyet de sağlanmıştır. Örneğin banka, damga resmi, iane payı, gibi önemli külfetlerden muaf tutulmuştu.Yeni kanun hükümlerinden en önemlisi, yıllık safi kazanç üzerinden ödenen Hazine ve Vilayet paylarının bankaya aktarılmış olmasıdır. Bu yeni düzenlemeye göre, yıllık kârın yüzde 75'i sermaye artırımına tahsis edilecek, yüzde 15'i ihtiyat akçesi olarak alıkonacak, geriye kalan yüzde 10 memur ve idare meclisi üyelerine yıllık ikramiye olarak tevzi edilecekti. Bankanın sermayesi, Menafi Sandıkları'ndan bankaya aktarılmış olan para ve alacaklardan sonra, bankanın sağlamış olduğu, ancak henüz tahsis edilmemiş kredileri 15 milyonu buluncaya kadar, alınacak menafi hissesiydi. Âşar vergisine ilave olarak banka namına tahsil edilen paradan oluşacak bu sermaye, şubelerin bulundukları mahallerin bankaya devrettiği âşar gelirlerinden bankanın payı olan orana bağlı olarak tevzi edilecekti.

Yeni kanun savaş konjonktürünün bir ürünü olarak ortaya çıktığı halde, hükümet bankanın fonlarına el koymuyordu. Daha fazla kredi sağlaması için bankayı adeta teşvik etmiş oluyor, köylüye araç gereç, tohum ve gübre kullandırma olanaklarını artırarak savaş dolayısıyla tarım kesiminde oluşan emek açığını telafi etme yolunu açıyordu.

Walter A. Wood namındaki fabrikanın meşhur orak makinası. Acenteleri: S. Loto ve Şürekâsı.

Hadd-i asgari olarak bir çift beygir ile saatte dört dönüm ve bir çift öküz ile saatte üç dönüm eken biçen metin ve nisbeten hafif orak makinası.

Ziraat makineleri reçberliği ki zahmetler ile masrafın yüzde doksan kısmını kolay bir hale getirir. Birinci mucidi olan Amerikalı Walter A. Wood nam fabrikanın makineleri kürre-i arzın (dünyanın) her tarafında ziraate tatbik edilmektedir. Birkaç seneden beri ötede beride bu makinelere benzer başka nevi bazı makineler görülmekte ise de erbab-ı dikkat keyfiyeti iyice tahkik ve tetkik eylemeksizin elbette mübayaa etmek istemezler. Walter A. Wood nam fabrikanın özellikle memalik-i Osmaniye arazisine mahsusu olarak "Muharriki zincirsiz ve muhafazaları ve çarkı sair makinalarda olduğu gibi dökme olmayıp dövme çelikten" imal eylediği gayet hafif ve metin orak makineleri ile meşhur (Ransom ve Simson ve Hafers) ve sair İngiliz fabrikalarının saban, pulluk ve tırmıklar ile tohum saban ve tınaz savuran ve tohumluk buğday ile muhtelif altı nevi karışık zahireyi birbirinden ayıran kalbur makinaları mısır tanelerini ve el müteharrik afyon tohumu ezen değirmenler ve yarama ve saman kesen otları balya eden makineler ve tereyağı istihsaline mahsus makine ve baskılar ve civciv çıkarmak için kuluçka makinesi ve sair emsal olan ziraatin her nevi Dersaadet'te Galata Perşembe Pazarı'nda 3 numaralı Lotoon ve Şürekâsı mağazasında bulunur.

İhtiyaç sahiplerinin taklitlere aldanmamak üzere evvela mezkür mağazaya icabet etmeleri halisane tavsiye olunur. Ziraat makinelerimizi mubayaa edip fevkalade hoşnut kalan rağbetli müşterilerimizden gönderilen müteaddit mektuplar ve taraf-ı hükümette musaddak şehadetnameler mağazamızda mevcuttur.

(Osmanlı Ziraat Gazetesi, 1 Eylül 1911)

Credit Lyonnais

İlk kez 1838 ve 1839'da Fransa ve İngiltere'yle imzalanan, sonradan birçok Avrupa devletiyle benzerleri yapılan ticaret anlaşmalarının hükümleri, yabancı tüccarlara transit yönünden büyük kolaylıklar ve hatta destek sağladığından, bu ticaretin Karadeniz'e kadar uzanıp önem kazanmasına yol açacaktı. İşte bu sebeple Avrupa finans kapitali hiç olmazsa bu defa bu ticaretin sağlayacağı finans rantlarını ele geçirmek için harekete geçecekti. Fakat en önemlisi, bu ticaret rantlarına yönelik bankaların art arda kurulması ve hemen Osmanlı ülkesinde şubeler açmaları olgusuydu. 1867 yılında kurulan Credit Lyonnais bu tip bankacılığın önemli bir örneği olacaktır.

Credit Lyonnais'in kurulur kurulmaz İstanbul, İzmir, İskenderiye, Kahire, Odessa, Moskova, Sen Petersburg, Madrid, Barcelona gibi yabancı ülkelerde şubeler açmıştı. Fransa'nın önemli ihracat malı imal eden kentlerinde de şubeler açan bu bankanın merkezi Lyon kentiydi. Paris'te de Fransız finans kurumlarına ve borsaya yakın olmak amacıyla ikinci bir merkez oluşturmuştu. Bankanın sermayesi 250 milyon frank, oluşturabildiği ihtiyatlar yani ek kaynakları ise 100 milyon franka ulaşmıştı. Oysa aynı yılda kurulan Osmanlı Bankası'nın sermayesi 70 milyon frankı geçmiyordu. 1875 yılında Osmanlı Bankası'nın sermayesi 251 milyon franka çıkarken, hisse senet-

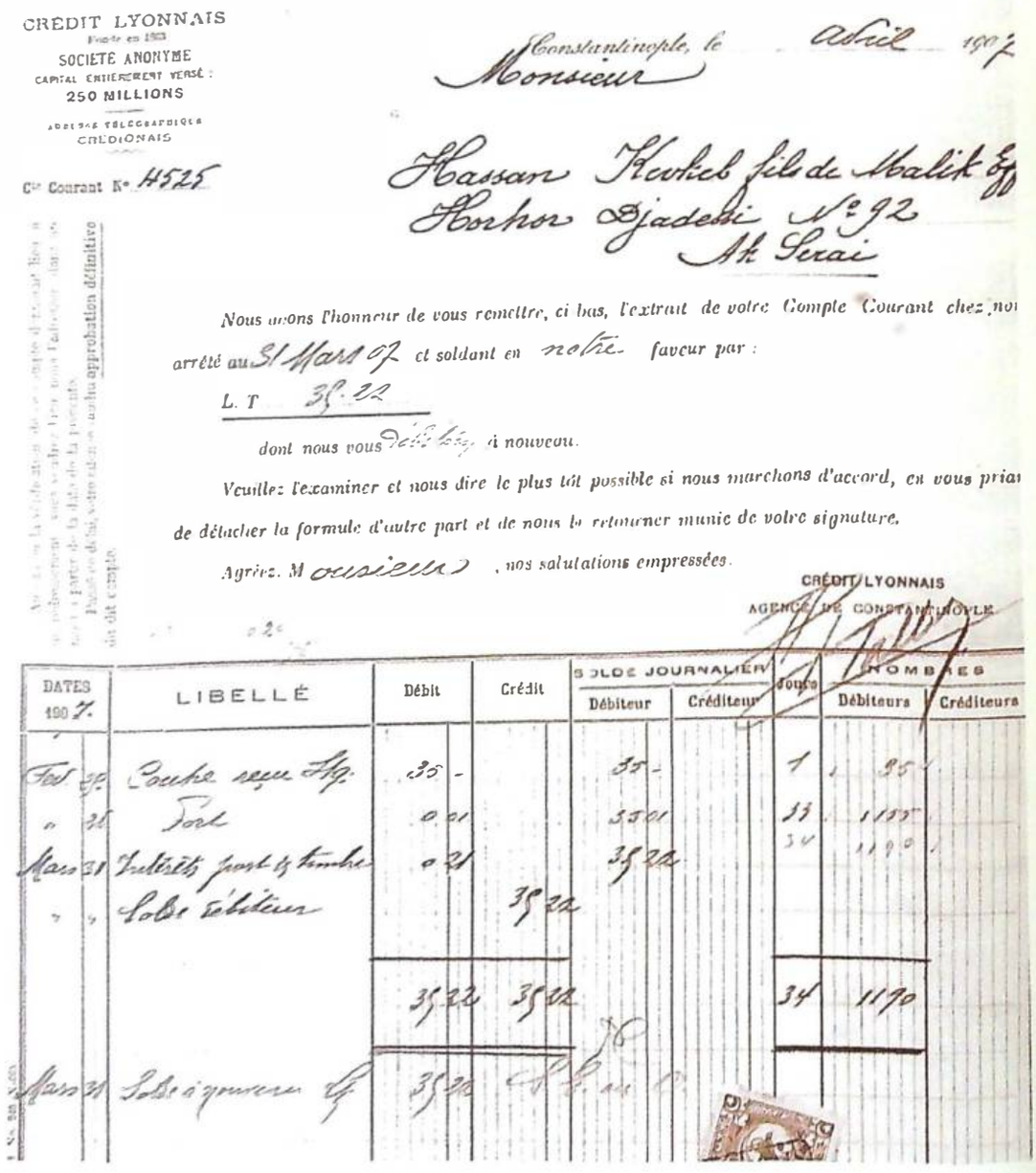

CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
SOCIÉTÉ ANONYME
CAPITAL ENTIÈREMENT VERSÉ :
250 MILLIONS
ADRESSE TÉLÉGRAPHIQUE
CRÉDIONAIS

Cte Courant N° 4525

Constantinople, le Avril 1907

Monsieur

Hassan Kevkeb fils de Malik Eff
Horhor Djadessi N° 92
Ak Serai

Nous avons l'honneur de vous remettre, ci bas, l'extrait de votre Compte Courant chez nous arrêté au 31 Mars 07 et soldant en notre faveur par :

L. T 35.22

dont nous vous débitons à nouveau.

Veuillez l'examiner et nous dire le plus tôt possible si nous marchons d'accord, en vous priant de détacher la formule d'autre part et de nous la retourner munie de votre signature.

Agréez, Monsieur, nos salutations empressées.

CRÉDIT LYONNAIS
AGENCE DE CONSTANTINOPLE

DATES 1907		LIBELLÉ	Débit	Crédit	SOLDE JOURNALIER Débiteur	SOLDE JOURNALIER Créditeur	Jours	NOMBRES Débiteurs	NOMBRES Créditeurs
Fev	25	Couche reçu Stg.	35 -		35 -		1	35	
"	26	Port	0 01		35 01		33	1155	
Mars	31	Intérêts port & timbre	0 21		35 22		34	1190	
"	"	Solde débiteur		35 22					
			35 22	35 22			34	1190	
Mars	31	Solde à gouverner Lg	35 22						

lerinin piyasa da değerlenmesi yönünden Credit Lyonnais'nin daha başarılı olduğunu görmekteyiz. Nitekim Osmanlı Bankası'nın 1000 frank nominal değeri olan ve 250 frankı henüz ödenmemiş olan hisse senetlerinin piyasa fiyatı bankanın kuruluş yılında 728 frank iken 1902 yılında 572'ye düşmüştü. Oysa Credit Lyonnais'in 500 frank nominal değeri olan hisse senetleri kuruluş yılında piyasa fiyatı 512 frank iken 1902 yılında 1038'e yükselmişti. Bunun tek bir açıklaması vardı, o da Credit Lyonnais'nin gelişen merkantilizme uygun politika izlemede Osmanlı Bankası'na nazaran büyük üstünlük göstermesiydi.

Credit Lyonnais'in işlemleri hakkında etraflı bilgi vermekle, bankaların Karadeniz ticaretini de içine alan Levant, yani Ortadoğu ticaretinde oynadığı rolü ortaya koymak mümkündür. Şimdi bu bankanın adı geçen ticareti finanse etmek üzere hangi işlemleri yaptığını belirteceğiz.

Credit Lyonnais'nin en önemli işlemi, bütün ticari kâğıtlar karşılığında kısa vadeli kredi açmasıydı. Bunun da başında bu kâğıtların iskontosu gelmekteydi. Varantları, rehin senetlerini özetle ticari işlemlerin ortaya çıkardığı her türlü vesikayı iskonto ederek nakde çevirme olanağını sağlamaktaydı. Merkantilist bir politikaya öncelik vereceğini kabul etmek zorunda kalacağımız bu işlemlerin yanında, banka Osmanlı Devleti'nin damgasını taşıyan tahviller karşılığında avans da vermekteydi. Hatta bu tür evrak, report işlemi için borsada alıkonmuş ise borsanın resmi belgesi aynı işlemi yürütmeye yeterli oluyordu. Hatta İstanbul'a geldikten sonra report olayına girmiş olan tahvilat karşılığı işlem yapmakla kalmayacak, Osmanlı Bankası başta olmak üzere diğer bankaları da aynı işlemi yapmaya zorlayacaktır.

Banka, başkaları hesabına her türlü ödemeleri çeklerle ya da başka usullerle yapmayı üstlenmişti. Yine aynı şekilde kamu borçları kâğıtları ile sanayi ve ticaret işletmelerine ait hisse senedi ve tahviller satın alma ve satma işlemlerini bir başkası hesabına yapmayı da üstlenmişti. İşte bu da İstanbul'daki mevcudi-

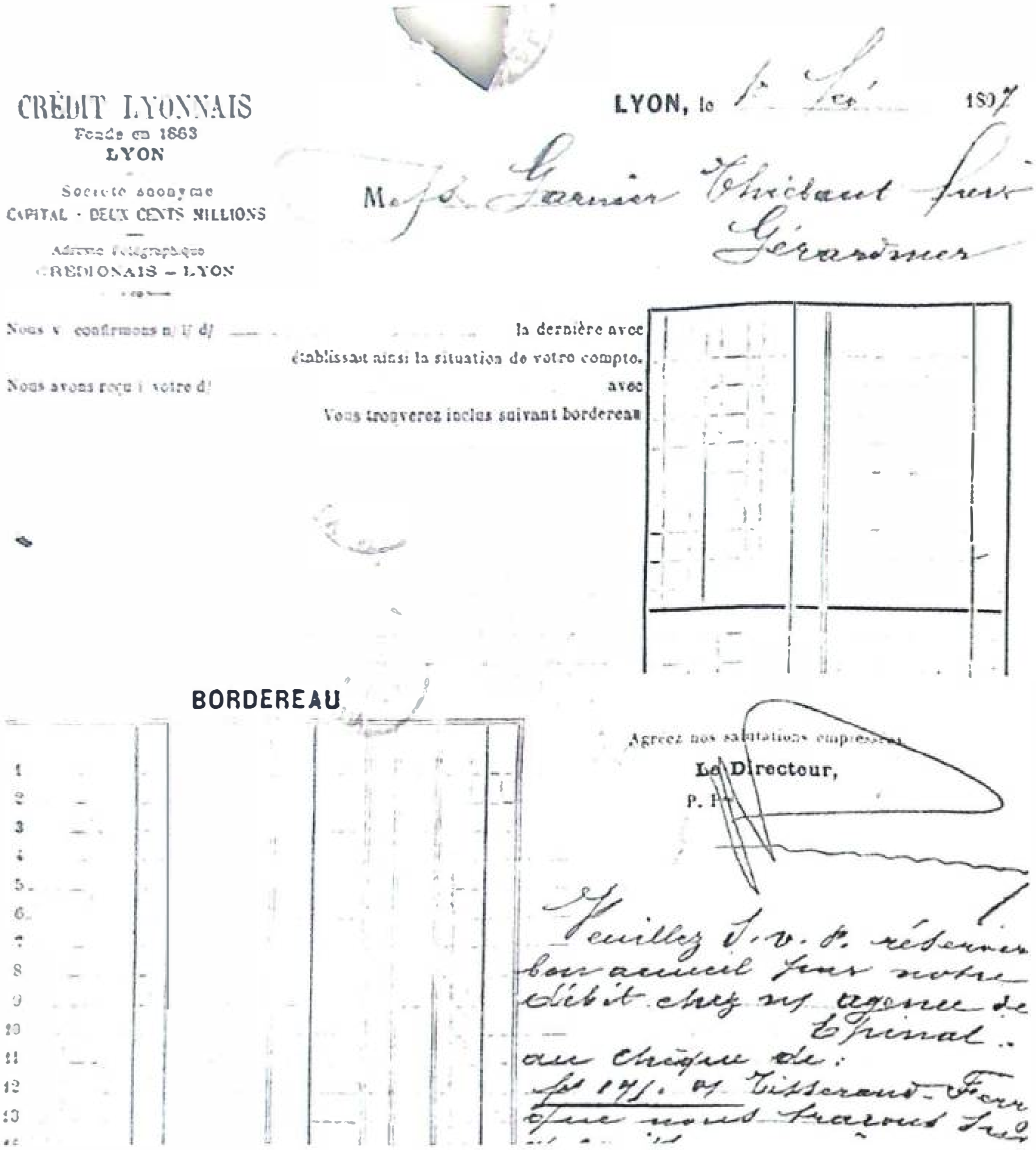
CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
LYON
Société anonyme
CAPITAL : DEUX CENTS MILLIONS
Adresse Télégraphique
CRÉDIONAIS – LYON
LYON, le 1897
Nous vous confirmons n/ l/ d/ la dernière avec
établissant ainsi la situation de votre compte.
Nous avons reçu votre d/ avec
Vous trouverez inclus suivant bordereau
BORDEREAU
Agréez nos salutations empressées.
Le Directeur,
P. P.

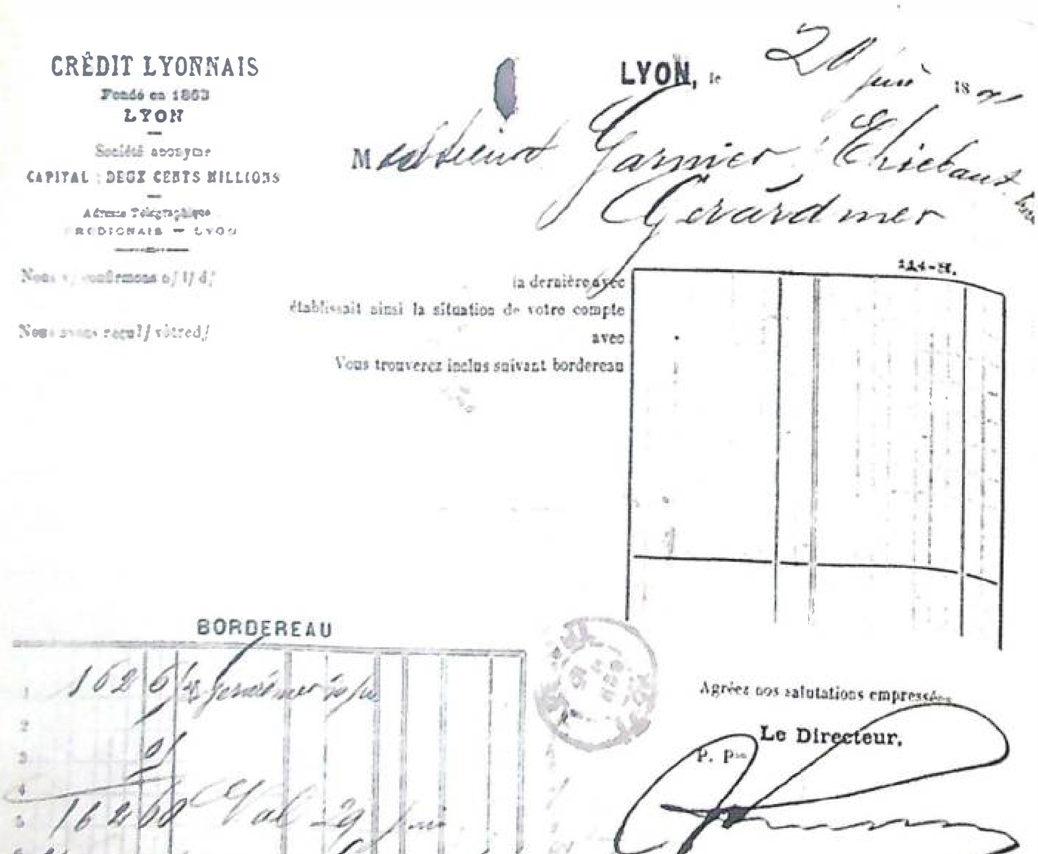
CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
LYON
Société anonyme
CAPITAL : DEUX CENTS MILLIONS
Adresse Télégraphique
CRÉDIONAIS – LYON
LYON, le 18
Nous vous confirmons n/ l/ d/ la dernière avec
établissant ainsi la situation de votre compte
Nous avons reçu/ votre d/ avec
Vous trouverez inclus suivant bordereau
BORDEREAU
Agréez nos salutations empressées.
Le Directeur,
P. P.

yetinin özelliğini ortaya koyuyordu. Zira Osmanlı devlet tahvillerinin bir özelliği de aracı kurumlara büyük marjlar bırakmasıydı. Aynı özelliği bu ülkede kurulmakta olan tramvay, tünel, motor, demiryolları işletmeleri de taşımaktaydı. Avrupa'nın herhangi bir yerinde bulunan kimseler bu suretle iştahları kabartan Osmanlı kâğıtlarına kolayca ulaşmış olacaklardı.

Aracı kurumların sağladığı büyük kârlar

Banka özellikle devlet tahvilleri ve kurulurken ya da faaliyetleri sırasında şirketlerin ihraç edecekleri her türlü tahvilat ve hisse senetleri için ön kayıt işlemlerini üstlenmeye hazır olduğunu tüzüğünde belirttiği gibi, İstanbul'daki görkemli binasına elli kadar memurla gelip yerleşmesinin sebebini ortaya koymuş oluyordu. Bu banka, 1863 yılına kadar alınan Osmanlı dış borçlarında bu tür işlemleri üstlenerek aracılık eden bankaların ne büyük paralar kazandığını ispat edecektir. Böylece Osmanlı Devleti'nin, henüz ilk dış borçlanmalardan başlayarak aracılık yapan bankalara o zamana kadar hiç görülmemiş kazançlar sağladığı artık apaçık ortaya çıkmış olacaktır.

Selanik Bankası

Selanik, 19. yüzyılın son çeyreğinde dünya ticareti içinde önemli bir pay almaya başlamış, Osmanlı merkantilizmi ilk gelişme belirtilerini Selanik'te göstermişti. Baron Hirsch'ın "İkramiyeli Demiryolu Tahvilleri" ile umulmadık bir şekilde finansman maliyetini düşük tutması sayesinde hızla gelişen Rumeli'yi Avrupa'nın bütün önemli ticaret merkezlerine bağlayan demiryollarının liman kenti Selanik'e ulaşması, Selanik limanını hareketli bir merkez haline getirmişti. Osmanlı Rumelisi'nin olduğu kadar Ukranya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ı da içine alan büyük bir alanın tarım ürünlerinin pazarlanmasında önemli bir liman kenti haline gelen Selanik, kısa bir zamanda Avrupa'nın önemli bankalarının uğrak yeri olacaktı. Kente gelen Avrupa bankalarına, bir bakıma Osmanlı sermaye ve teşebbüs gücünü temsil edecek olan Selanikli Alatini kardeşler de katılacaklardı.

Selanik Bankası'nın en önemli özelliği, kurucular ve sermaye bakımından Avrupa finans kapitali ağırlıklı olmasına rağmen, Selanikli tanınmış tüccarlardan Alatini kardeşlerin de bankaya kurucu olarak katılmaları ile merkezi İstanbul'da bulunan bir Osmanlı bankasının ortaya çıkmış olmasıdır.

Bankanın ortakları o günlerde Fransa ve Avrupa'nın en güçlü bankalarından olan "Comptoir d'Escompte de Paris" ile azameti adından da belli olan "Avusturya Memleketleri Emperyal ve Kraliyet İmtiyazlı Bankası" ve "Macar Ülkeleri Bankası" idi.

Bankanın kuruluşunda ve sermayesinin oluşturulmasında herhalde Alatini kardeşler ağır basmışlardı ki, banka bir Osmanlı bankası olarak tescil edilmiş ve 1888 yılında İstanbul'daki merkezini faaliyete geçirmişti.

Merkezi İstanbul'da olan bu bankanın hissedarları arasında Galata'nın tanınmış Musevi bankerleri de büyük pay sahibi idi. Baba oğul Salmon ve İsak Fernandez'i, J. Eliasco, E. Salem gibileri bunların arasında sayabiliriz. Bankanın Selanik, Manastır, Kavala, Üsküp ve Edirne gibi Os-

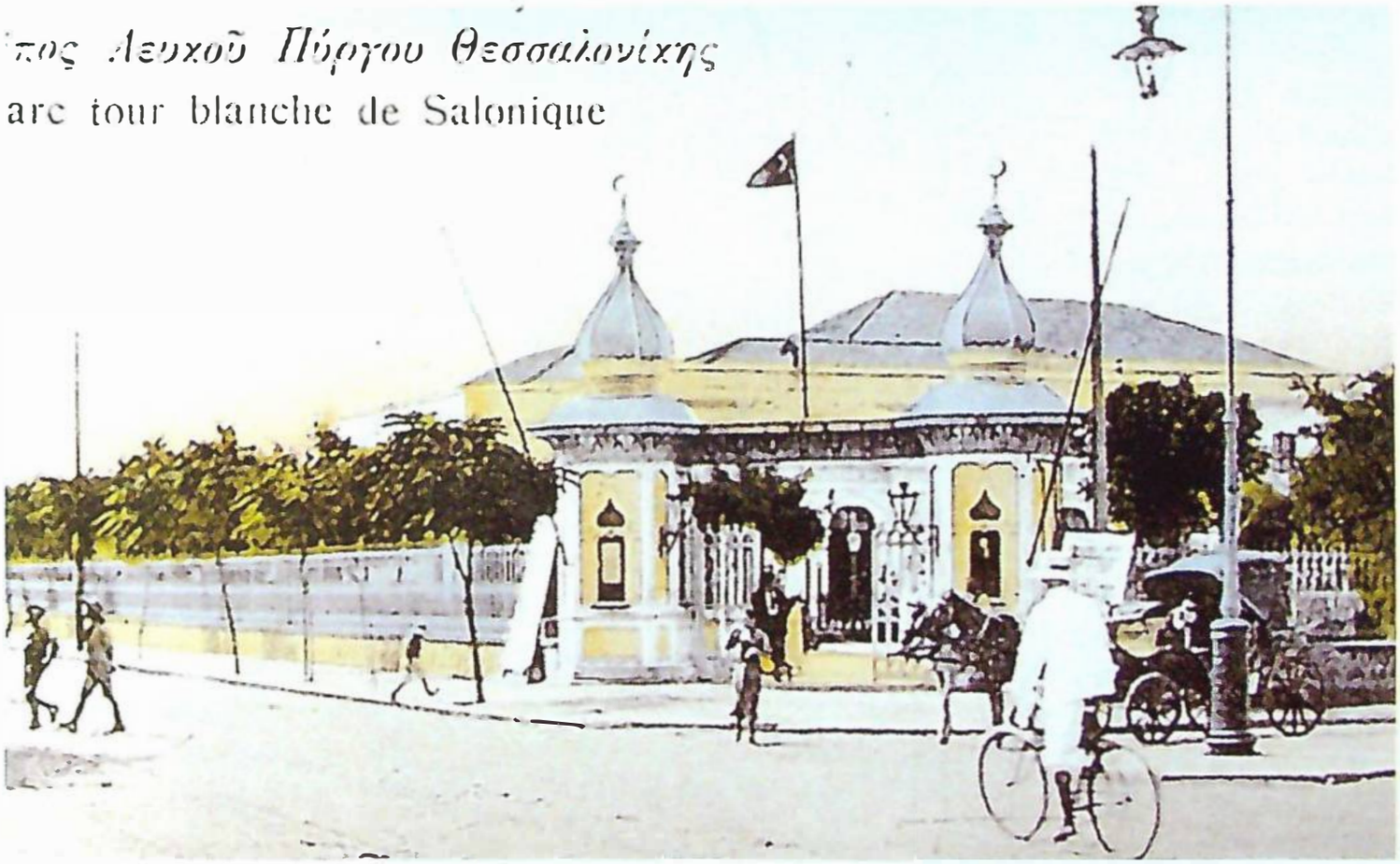

manlı Rumelisi kentlerinde şubeleri vardı. Ayrıca 19. yüzyılın son çeyreğinde hızlanan merkantilist birikimle Avrupa'nın bütün finans âleminin ilgili alanlarının başında gelen İzmir ve Beyrut kentleri yanında Drama, Dedeağaç, Samsun, Kandiye gibi önemli tarım mallarının iskele ve ticaret merkezi olan kentlerde şubeler açmıştı. Gümülcine, Sofya ve Kumanova kentlerinde birer acentesi vardı.

Bankanın tüzüğünde, ticari işlemlerin her türlüsünü üstlenmek yanında, âşar başta olmak üzere belli başlı vergilerde mültezim olarak faaliyet göstermesi de öngörülüyordu. Nitekim bu banka, kurulduğu yıldan itibaren âşar ve gümrük mültezimi olarak büyük işlere girişecekti.

Fransa'da hiçbir şubesi olmadığı halde genelde Fransız kurucuların ve sermayesinin ağır basmış olması sebebiyle, bankanın sermayesi ve bütün hesaplan frank olarak gösteriliyordu. Sermayesi 500 frank nominal değeri olan 4.000 hisse senedinden oluşmaktaydı. İki milyon frank olarak saptanmış nominal değerin yansı ödenmişti ve sermayenin 16 milyon franka kadar çıkarılması planlanmıştı.

Selanik Bankası, kısa zaman içinde özellikle Osmanlı Rumelisi'nde demiryollan hatlarının gelişmesiyle yeni boyutlar kazanan ticaret ve tarım sektörlerinde fevkalade etkili olmuştur. Banka Selanik'ten dış ülkelere veya başka Osmanlı limanlarına sevk edilecek tarım ürünlerini antrepolarında rehin tutma karşılığında, tüccara binlerce lira kredi verebilmekteydi.

Bu kredinin bir kısmı çiftçiye tüccarlar aracılığıyla verilmiş oluyordu. Muteber tüccarlar araya girince çiftçinin avans olarak tüccardan aldığı kredinin maliyeti Ziraat Bankası kredilerinin seviyesini aşmıyordu. Tarım ürünlerinde beklenen kaliteye erişemeyen küçük çiftçiler, özellikle de İslam-Türk çiftçiler yeni piyasa koşullarına uyumsuzluk dolayısıyla topraklarını terk etmek zorunda kalıyordu. Selanik Bankası ve onu takiben Rumeli'nin tarım bölgelerine kadar aracı tüccar vasıtasıyla uzanabilen bir dizi banka, verdikleri kredilerle Rumeli'de toprak mülkiyetinde, tarım kapasitesi ve ölçeklerinde büyük değişmelere sebep olacaklardır.

2 milyon frank nominal sermaye ile işe başlayan Selanik Bankası, 1896 yılına tamamı ödenmiş 4 milyon frank sermaye ile girmişti. Fakat anlaşıldığına göre hisse senetlerinin büyük bir kısmı halk tarafından tutulduğu ve hatta aksiyonları tüccar arasındaki alışverişlerde nakit yerine kullanıldığı için 500 franklık senetler 100 franklık yeni kupürler haline getirilmişti. Bankanın hissedarlarına düzenli olarak yüzde 5'in altına düşmeyen, zaman zaman yüzde 10'a yükselen temettü ödemesi sayesinde hisse senetlerinin 180 frankı bile aştı-

(Turkiye Salnamesi, 1926)

SELANİK BANKASI

Türk Anonim ŞirketiTamamen ödenmiş sermayesi .....30.000.000 Frank

Türkiye'nin en eski mali

İhtiyat Akçesi 10.057.532 Frank
Hususi İhtiyat Akçesi
müessesesidir 2.232.322,32
Merkezi - İstanbul

Kuruluş Tarihi
1888

Türkiye'deki Şubeleri
Istanbul, İzmir, Mersin
Samsun, Adana

Yunanistan'daki Şubeleri
Atina, Selanik, Kavala

Alelumum Banka Muamelatı
Çek Muamelatı
Hususi Kasalar İcarı

Her cins nakid üzerine hesap keşidesi

Kredi Mektupları

Adres: Voyvoda Caddesi Telefon: Beyoğlu 4070,4071,4072,4073,4074, İstanbul 3381, 3392.

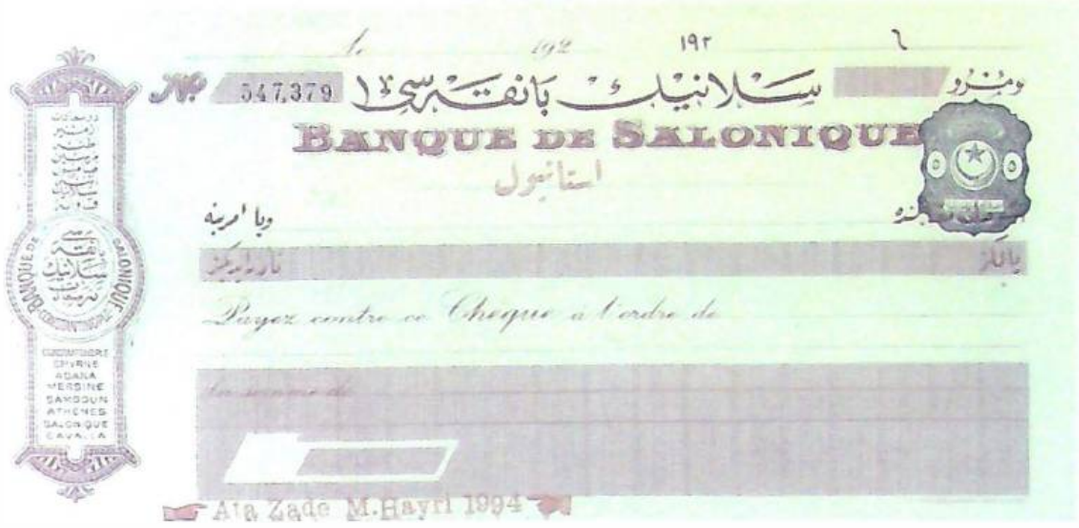

ğı seneler olmuştur. Hisselerinin Nominal değeri 100 frank olmasına rağmen, örneğin 1900 yılında piyasa değeri 160 franka yükselmişti. Hisse senetlerinin piyasada gördüğü rağbet üzerine banka 28 Kasım 1904 tarihinde herbiri yine 100 frank nominal değerde 1000 hisse senedi daha ihraç ederek sermayesini 60 milyon franka çıkarmıştı. Bankanın piyasada dolaşan hisse senetlerinin değeri nominal değerlerinin çok üstüne çıktığı için yeni ihraç edilen senetlerin her biri 35 frank fazlasıyla piyasaya sürülmüş ve her senetten alınan primin 30 frankı ihtiyat akçesi kaydedilmişti.

Selanik Bankası'nın politikası

Rus-Japon savaşının bazı Osmanlı tarım ürünlerinde fiyat artışlarına yol açması, bu sebeple de bankanın şubelerinin bulunduğu kentlerde bu mallar üzerinde spekülatif faaliyetlerin artması, bankanın fonlarına olan talebi şiddetle artırmıştı. Bunun üzerine banka 5 Ağustos 1905 tarihinde yeniden her biri 100 frank nominal değerde 1000 hisse senedi ihraç ederek bu senetlerin tümünü 140 franktan merkezi Viyana'da bulunan Avusturya Memleketleri Bankası'na devretmişti. Bu yolla sağlanan senet başına 40 franklık prim fevkalade ihtiyatlara ayrılmış ve ihtiyatlar 2.700.000 franka yükselmiştir.

Selanik Bankası 1899 yılında patlak veren Osmanlı-Yunan savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nden yana bir politika izlemiştir. Hatta, Türk-İslam uyruklardan rüşdiye, yani ortaokul diploması alabilenler bu bankada çalışma olanağını bulmuşlardır. En önemliside bankanın "bir bankacılık" mektebi görevini üstlenmiş olmasıdır. Bu bankaya kapıcı olarak girip de müdür olarak çıkanların bulunduğu yolundaki söylentiler Avrupa'da bile anlatılmış, hatta bazı roman ve hikâyelere yansımıştı.

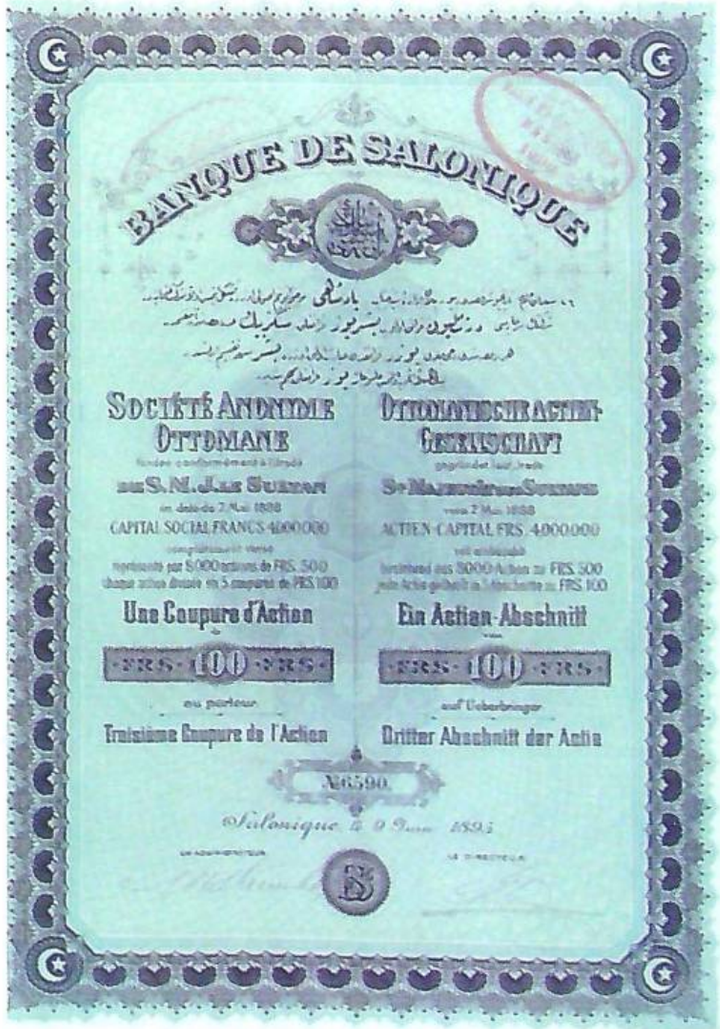

Selanik Bankası 1910 yılına kadar sermayesini devamlı artırmış, bu yılın başında 10 milyon franka nominal değere çıkarmıştı. 1928 yılında yayınlanan ilanda görüleceği gibi, bankanın sermayesi 30 milyona çıkarılmıştır. Bu tabloda ihtiyat akçesi 5 milyon frank olarak görülmektedir. Yalnız Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa da dahil olmak üzere kapitalist ülkelerin tümünün altın para sistemini terkettiği düşünülürse, bankanın savaş öncesi sermayesini muhafaza edemediği iddia edilebilir.

Ancak bankanın sahip olduğu gayrimenkullerin (örneğin 1937 yılındaki) bilanço değerinin çok üstünde değer taşıması da bize tam tersini düşündürür. Zira bu bankanın özellikle İstanbul ve Selanik'te hayli gayrımenkulü bulunmaktaydı. Bir ara gayrımenkul karşılığı ipotekli kredi veren bu banka, alacakları ödenmeyince birçok gayrı-

menkulü mülkiyetine geçirmişti. Selanik Bankası'nın, Türk Parasını Koruma Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1930'lu yılların başına kadar diğer yabancı sermayeli bankalar gibi kambiyo spekülasyonuna giriştiği ve bundan büyük paralar kazandığı bilinmektedir. Selanik Bankası merkezinin İstanbul'da oluşu ve Türkiye'deki şube sayısının ağırlığı dolayısıyla bir özellik taşımaktaysa da, bu özelliğin en önemli göstergesi bazı yıllarda yüzde 10'a kadar yükselen temettü dağıtımıdır. Bu da bu bankanın Osmanlı ekonomisinin hassas gidişatına uygun bir politika izlemesinden kaynaklanmaktadır sanırız.

Rüsum-ı Sitte İdaresi

1875 yılında sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın moratoryum ilan etmesi, yani Osmanlı dış borç tahvillerinin vadesi gelmiş olan faiz ve anapara taksitlerinin nakit yerine yeni ihraç edilecek tahvillerle ödenmesi kararı alınması Avrupa'da büyük şaşkınlık yaratmış ve mali çevreler, Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olacak bazı önlemlere yönelmişlerdi. O günlerde özellikle silah ve ordunun donatımı bu alacaklı ülkelerden ithal edildiği için, bir anda kesilen ithalat, Osmanlı ordusunun savaş gücünün yok olması sonucunu yaratmıştı. Bunu fırsat bilen Rusya topsuz, tüfeksiz, mermisiz ve hatta savaş gemileri kömürsüz kalan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edecek ve birkaç ay sonra Yeşilköy'e kadar gelecekti.

Bu savaş süresince Osmanlı Bankası ve Galata banka ve bankerleri ellerinden geleni yapmışlardı ama, bunların finansman kaynağı Avrupa'da olduğu için, yapılan yardım savaşın ağır bir yenilgiyle sonuçlanmasını önleyecek boyuta erişememişti.

Bu arada savaş tazminatını da ödeyerek Rusların İstanbul'u işgalini önleyen Osmanlı Bankası öncülüğündeki Galata banka ve bankerleri, savaş sonunda kaynaklarını büyük ölçüde yitirmişlerdi.

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Savice de Titres

Constantinople, le 14 Mars 1908

Son Excellence Rechad Pacha
Ancien Ministre des Finances Conseiller d'Etat
En Ville

Nous avons l'honneur de vous informer qu'il a été détaché des Titres en Dépôt Libre reposant sous votre dossier à Cours nu aux fins d'encaissement, les coupons mentionnés ci-dessous.

Nous en inscrivons le produit, soit: Lt. 5,72

au Crédit de votre Compte

Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de notre considération très distinguée.

Pour la BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE
14 MAR 1908
CONSTANTINOPLE

DÉCOMPTE

B. I. O. No 377 c—Sept. 1907 — [illegible]

Nombre de Coupons	Dénomination des titres	Echéance 1908	Montant par Coupon	Total	Produit
13	OBL. DETTE OTTOMANE Unifiée 4%	Mars 14	L: 44		Lts: 5,72

Aynca Avrupa banka ve bankerlerine olan borçları onları da yok olmak tehdidiyle karşı karşıya bırakıyordu. Krizin şiddetini azaltmak için, Osmanlı Bankası ve onunla mukadderat birliği yapmış Galata banka ve bankerleri, birkaç ay süren görüşme ve tartışmalardan sonra, Osmanlı hükümetinden alacaklarını tahsil için yeni bir teklif hazırlamışlardı. Bu suretle adına "Rüsum-ı Sitte İdaresi" denilen, o zamana kadar dünyada kurulmuş en büyük "İltizam" şirketi ortaya çıkacaktı. Şirketi kuranların Osmanlı İmparatorluğu ile yaptıkları özel anlaşmaya göre bunlar alacaklarını tahsil edebilmek için İstanbul ve civarına ait altı adet vergi ve rüsumun tarh ve tahsilatını yüklenecek bir organizasyon kuracaklardı. Bu suretle bu altı vergi ve rüsumun hasılatı birikmiş borçlar ve bunların faizlerini ödemeye tahsis edilecek, geriye kalanı devlete teslim edilecekti.

Osmanlı Devleti'nin devam edebilmesi için bu şirketin başarılı olması gerekiyordu. Önceleri daha küçük çapta mültezim şirketleri kurulmuş ve hepsi çok kötü sonuçlar vermişti. İlk olarak Rüsum-ı Sitte İdaresi başarılı olacak ve iki yılda Osmanlı Bankası ile Galatalı alacaklılar hükümetten alacaklarının yarısından fazlasını tahsil etmiş olacaklardı. İşte bunu gören Avrupalı alacaklılar hemen araya girerek 1875'te moratoryum nedeniyle faiz ve anapara ödemeleri durdurulmuş

olan Osmanlı dış borçlarını tahsil için bu Rüsum-ı Sitte İdaresi'ni devralma girişiminde bulunacaklardır. Yapılan müzakere ve tartışmalardan sonra Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerinin geriye kalan alacaklan Avrupalı alacaklılar tarafından ödenerek Rüsum-ı Sitte İdaresi. Düyun-ı Umumiye İdaresi olarak 1881 yılında yine aynı Sirkeci Celal Bey Hanı'nda faaliyete başlayacaktı. Esaslan ve işleyişi "Muharrem Karamamesi"yle belirlenen Düyun-ı Umumiye İdaresi faaliyete başlayınca. Galata'nın banka ve banker piyasası üçlü bir kontrol mekanizması kurmaya yönelecekleri di. Osmanlı Bankası başta olmak üzere diğer banka ve bankerler, bu defa kendilerinden güçlü bir idare olan Düyun-ı Umumiye'nin politikasına uyum göstermeyen her türlü politika ve işlemden vazgeçeceklerdir.

1863 yılında faaliyete geçen Osmanlı Bankası, kurucu ve hissedarlarının bekledikleri senyöraj hakkının kullanılmasında başarılı olamamıştı. Bu bankanın yöneticileri kendileri için en kârlı işlem olan belirli bir ankes karşılığı onun en az iki üç katı banknot ihracının bankaya sağlayacağı kârı hiç akıllarından çıkarmamışlardı. Öyle ya, en fazla yüzde 4 faiz ödeyerek buldukları fonlarla altın satın alıp, bu altının kıymetinin en az iki üç katı banknot ihraç etmekle paranın maliyetini ödedikleri faizin en az iki katı altına düşürebileceklerdi. Bu sayede elde edecekleri aşın kârı da Osmanlı Devleti ile paylaşmaları sözkonusu değildi. Başka bir deyişle, Osmanlı Devleti'nin senyöraj hakkını bedavadan kullanacaklardı. Kârlan bununla da kalmıyordu. Bankaya mevduat olarak yatırılan altın ve hatta gümüş para --devlet mevduatı olsa bile- ihraç edebilecekleri banknot için, üçte bir oranını geçmemek üzere, karşılık sayılabilecekti.

Osmanlı Bankası'nın banknotlarının piyasada tedavülü Osmanlı İmparatorluğu'nun dış kredi ihtiyacını tehdit eden bir sonuç da yaratabilirdi. Nitekim Avrupa'da 19. yüzyılın başından itibaren sanayi devrimi ülkeleri merkez bankalarının bu bankaların banknotları ile devlet sektörünün olduğu kadar özel sektörün de finansman ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlardı. Böylece iktisat teorisinde gerçek anlamda tasarruf olmayan banknot ile finanse edilen altyapıların ve sanayileşmenin finansmanı, "her yatırım tasarrufunu doğurur" prensibine uygun bir gelişme gösterecekti. Oysa Osmanlı Bankası, banknot ihracında ankesine göre fazla açılamadığından, faiz haddi Avrupa sanayi memleketlerindeki sanayi girişimcilerinin yatırımları için ödedikleri faizin çok üstünde kalmıştır. Bu sebeple ne Osmanlı Devleti ne de bu ülkede sanayi kurmak isteyenler, bunların gerektirdiği altyapıları gerçekleştirememişlerdir.

Sir Edgar Vincent'in oyunu

Çizelgede görüleceği gibi, Osmanlı Bankası banknotları 1863-1908 yılları arasında büyük bir gelişme kaydetmiş olmasına rağmen, örneğin 1906 yılında 1 milyon 300 bini aşan Osmanlı Lirası olarak görünen emisyon hacmi, o günlerin sanayileşmiş büyük devletler merkez bankalarının ulaştığı emisyon hacminin çok gerisinde kalmıştır. Örneğin aynı yıla ait Fransa Merkez Bankası'nın emisyon hacmi 146 milyon Osmanlı Lirası'nı bulmaktadır. Bu rakam aslında yüz misli bir fark ortaya koymaktadır. Romanya Merkez Bankası'nın emisyon hacminin bile aynı yılda üç milyon Osmanlı Lirası'nı geçtiğini hatırlayacak olursak, Osmanlı Bankası'nın be-

lirli ankes karşılığı banknot ihracında aşırı muhafazakâr davrandığını kabul etmek zorunda kalırız.

1895 yılında bu bankanın genel müdürü olan Sir Edgar Vincent, İngiltere'nin soylu ailelerinden birinin kızıyla evlenip 'Sir', yani asalet ünvanını alınca fütursuzca hareketlere başlamıştı. Transval Altın Madenleri Şirketi skandalını yaratmış; kurduğu anonim şirketle edindiği topraklarda altın çıkarmaya kalkmış, kabak bankanın başına patlamıştı. İstanbul'da bir hayli aklı başında insanı kandırarak bunlara hisse senedi satmış olan Sir Edgar Vincent, sonunda bankayı büyük bir çıkmaza sokmuştu. Mesele İngiltere adliyesine kadar uzanmış, fakat karar Sir'ün lehine çıkmıştı. Mahkeme Transval Altın Madenleri Şirketi'nin banka ile hiçbir hukuki ilişkisi olmadığını ileri sürerek beraat kararı vermiş ve banka yönetim kurulu da bunu onaylamıştı. Fakat olay bir çok kimsenin canını yaktığı için bir panik havası yaratmış ve halk ellerindeki banknotlarla bankaya hücum ederek altın karşılıklarını istemeye koyulmuştu. Banka yöneticileri gayet soğukkanlı davranmış, İngiltere'den Simplon Ekspresi'ne özel vagon taktırarak getirttikleri altınlarla halka karşılıklarını ödemeye başlamış ve birkaç gün içinde güven sağlanarak büyük bir tehlike savuşturulmuştu. Aslında bu olay bankanın güvenilirliğini de belgelemişti. Zira gerek içerdeki ve gerek dışardaki rakipler devamlı olarak banknotların da akibetinin kaimeler gibi olacağını bunların da kısa zamanda değerlerinin dörtte birine alınıp verileceğini söylemekle kalmıyor, bu yolda yayın bile yapıyorlardı. Bu sebeple Transval olayı bankaya biraz pahalıya mal olmasına rağmen, banknot emisyonunu ileriki yıllarda arttırmak için gerekli morali vermişti.

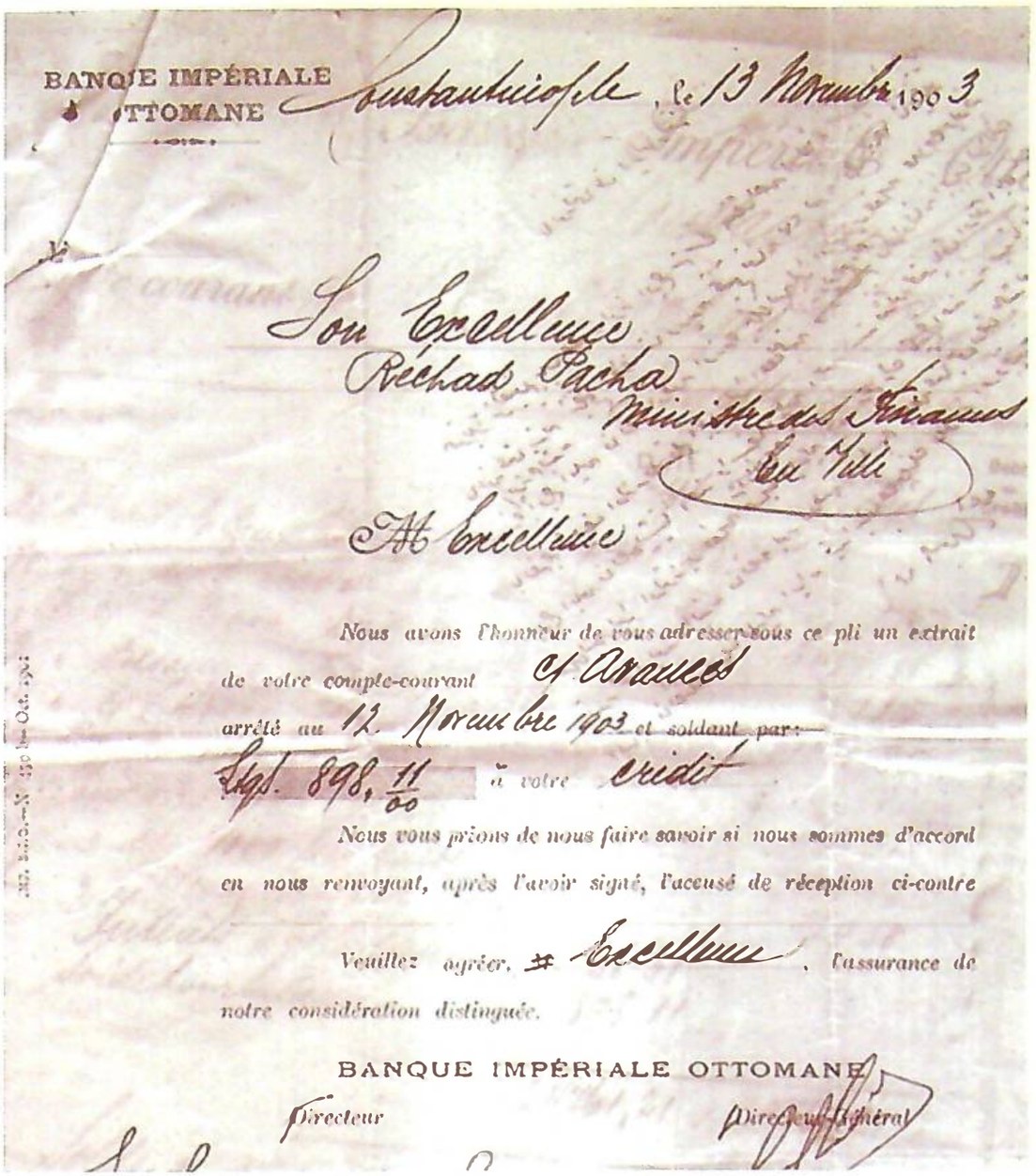
BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Constantinople, le 13 Novembre 1903

Son Excellence
Rechad Pacha
Ministre des Finances
Ses Villa

A Son Excellence

Nous avons l'honneur de vous adresser sous ce pli un extrait de votre compte-courant Ct Courant arrêté au 12 Novembre 1903 et soldant par Ltqs. 898, 11/00 à votre crédit

Nous vous prions de nous faire savoir si nous sommes d'accord en nous renvoyant, après l'avoir signé, l'accusé de réception ci-contre

Veuillez agréer, # Excellence, l'assurance de notre considération distinguée.

BANQUE IMPÉRIALE OTTOMANE

Directeur — Directeur Général

Fakat önemli olan Osmanlı Bankası banknotları ile Osmanlı tarım, ticaret ve sanayisinin ilişkisiydi. Tarım bölgelerinde kaimelerin geçmiş günlerde halka verdiği zararlar abartılarak sürekli anlatılıyordu. Bu sebeple Osmanlı Bankası taşra şubeleri kendi banknotlarıyla iş yapmıyorlardı. Tüccar ve sanayicilerin büyük bir kısmı da özsermaye dışındaki finansman ihtiyaçlarını dışa bağlı kredi şekilleriyle finanse etmekteydiler. Daha öncede belirttiğimiz gibi, tüccar ve imalatçıların talebinin 19. yüzyıl sonuna doğru hızla yükselmesi, birçok Avrupa bankasının Osmanlı ülkesinde şube açmasına sebep olmuştu. Osmanlı Bankası banknot emisyonunu artırabilmiş olsaydı, bir dizi yabancı bankanın gelişmekte olan Osmanlı merkantilist rantlarına ortak olmaları mümkün olmayabilirdi. Osmanlı Bankası banknotlarının taşra şubelerinde işlem görmemesinin ve Osmanlı tarımının şiddetli talep artışına rağmen kayda değer bir gelişme gösterememiş olmasının önemli sebebi budur. Taşra şubeleri mevduat olarak top-

Osmanlı Bankası'nın 1886-1908 yılları arasındaki banknot ihraç durumunu gösterir çizelge

Yıllar	Osmanlı Lirası	Yıllar	Osmanlı Lirası
1863	8.700	1886	387.000
1864	7.400	1887	483.000
1865	25.200	1888	497.000
1866	39.900	1889	541.000
1867	42.500	1890	732.000
1868	96.500	1891	751.000
1869	256.400	1892	957.000
1870	68.500	1893	952.000
1871	134.000	1894	923.000
1872	247.600	1895	688.000
1873	222.800	1896	623.000
1874	324.500	1897	761.000
1875	109.000	1898	892.000
1876	24.500	1899	916.000
1877	18.100	1900	1931.000
1878	17.700	1901	968.000
1879	70.000	1902	1.217.000
1880	136.000	1903	1.229.000
1881	264.000	1904	1.289.000
1882	190.000	1905	1.256.000
1883	260.000	1906	1.300.000
1884	344.000	1907	1.200.000
1885	384.000	1908	934.000

Kaynak: Adrien Billiotti. "La Banque Impériale Ottomane", Paris 1909.

1907 yılına ait banknot tedavülü ve bankanın merkez şubesindeki banknot karşılığı ankes durumu

Merkez şubedeki emisyon	Osmanlı Lirası	1907 Tedavüldeki banknotlar Osmanlı Lirası
Ocak	859.100	1.381.609
Şubat	928.700	1.407.158
Mart	626.800	1.363.548
Nisan	854.300	1.390.550
Mayıs	1.196.300	1.377.628
Haziran	995.300	1.398.847
Temmuz	1.140.400	1.389.755
Ağustos	1.227.000	1.408.268
Eylül	992.900	1.408.873
Ekim	930.400	1.396.050
Kasım	1.111.700	1.293.383
Aralık	1.111.300	1.277.145

Kaynak: Adrien Billiotti, "La Banque Impériale Ottomane", Paris 1909.

ladıklan altın sikkeler karşılık gösterilerek banknot ihraç edebilseydi. çiftçi için gerekli olan gübre. alet edevat ve tanın makineleri ithalatı için kaynak yaratılmış olurdu. Nitekim, 1950'den sonra Merkez Bankası emisyon hacmindeki gelişmeler. tanmdaki gelişmenin büyük ölçüde kaynağını oluşturmuştu.

Kısacası, Osmanlı Bankası banknot ihracında başarılı olamadığı için, zamanla Osmanlı ekonomisindeki nisbi önemini yitirmişti. Böylece, devam edegelen finansman rantlarını yabancı merkez bankalarının emisyon gücüne bağlı olarak Osmanlı ülkesine gelip yerleşen diğer yabancı bankaların paylaşmalarına ortam hazırlamış oluyordu.

Kullanılmayan senyöraj hakkı ve sonuçları...

Osmanlı Bankası'nın senyöraj hakkını kullanmada Avrupa merkez bankaları yanında aciz kalmasının bir sebebi de bu hakkın kullanılması ile sağladığı kân ve hatta prestiji saklamak zorunda kalmış olmasıdır. Avrupa piyasasında kurucularının itibarı sayesinde en fazla yüzde 4'ten en az bir yıl vadeli kredi alarak bununla aldığı altının en az iki katı değerinde banknot ihraç etmesi, paranın maliyetini yüzde 4'ten yüzde 2'ye indirmesi olanağını vermekteydi. Bu fark, Osmanlı Devleti'nin senyöraj hakkı idi ve bu sebeple farkın getirisini devletle şu ya da bu şekilde paylaşması gerekirdi. Osmanlı Bankası "bir gün biri çıkar gerçeği ortaya atar" endişesiyle bunu gizli tutmuş, dolayısıyla senyöraj hakkını kullanmasının doğurduğu olumlu sonuçlardan uzak kalınmıştır. Hatta banka yöneticileri para darlığı başgösterdiği dönemlerde hükümetten gelen teklifleri bile binbir bahane bularak reddetmişlerdir. Bunda, fazla ileri gidersek bu suretle elde ettiğimiz kazanç, Avrupa finans çevrelerinde de konuşulmaya başlanır ve ortaya rakipler çıkar endişesi de rol oynamış olabilir. Fakat senyöraj hakkının kullanılmaması, Osmanlı Devleti'nin tarımda olduğu kadar eğitim, sanayi ve sair önemli gelişmişlik göstergelerinde geride kalmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

Alman Bankaları

Fransız-Alman savaşında Ren vadisine hakim olan ve iki önemli Fransız eyaletini sınırları içine alan Almanya, artık Fransa ve İngiltere'nin yanında sanayi ülkesi olmaktan öteye varmak, yani gerek sömürgecilikte ve gerek dünya ticaretinde öne geçme politikasına ağırlık vermişti. Osmanlı limanlarına Fransa ve İngiltere'ye oranla daha uzakta kalmanın getirdiği navlun farkları yüzünden ekonomik kayıplara uğrayan Almanya, bu defa demiryollarının gelişmesiyle Osmanlı ülkesine ulaşmada avantajlı duruma geçecekti. Nitekim Baron Hirsch'in öncülüğüyle inşa ettirilen Rumeli demiryolları Almanya'nın sanayi merkezlerine bağlanınca Osmanlı - Alman ticareti bir anda yeni boyutlar kazanmıştı. Bu demiryolunun deniz yolu ile rekabeti bir bakıma Osmanlı tüketicisine de büyük fayda sağlamıştı.

Baron Hirsch'den Osmanlı Devleti'nin talebi, ticari demiryolundan ziyade askeri maksatlarla donatılmış bir demiryoluydu. Zaten Baron Hirsch teklifini yaparken "Şimdiye kadar 500 binden fazla askeri silah altında tutmak zorunda kaldınız. Rumeli'de yapacağım demiryollarından sonra asker sayısını bunun onda birine indirebilirsiniz. Böylece bu demiryolunu dünyanın en kısa zamanda kendi kendini geriye ödeyebilen yani amorti edilebilen demiryolu haline getirebilirsiniz," demişti. Hirsch iddialı görünüyordu. Gerçekte 19. yüzyılın ikinci yansından sonra Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Rumeli'nin hemen her tarafında Ruslar ve Avrupa devletleri tarafından planlı bir şekilde kışkırtılarak silahlandırılmış Ortodoks ve Hıristiyan Osmanlı azınlıkları, art arda çıkardıkları isyanlar sebebiyle Rumeli'nin her yöresinde Osmanlı ordusunu yığınak yapmak zorunda bırakmışlardı. Bu gerçek karşısında Baron Hirsch'in Rumeli demiryollan planı, dünyada ilk kez ekonomik olmaktan ziyade askeri hedeflere ağırlık verecekti.

19. yüzyılın son çeyreğinde Avusturya-Macaristan ve Almanya, dünyanın en büyük sanayi devletleri arasına girince, Rumeli demiryollannda sadece asker taşınmayacak, bu yollar 1838'den itibaren açık pazar haline gelen Osmanlı ülkesine her türlü sınai malın sevkiyatında da kullanılacaklardı. Ayrıca Almanya, sanayisinin ihtiyacı olan hammaddeleri en eko-

DEUTSCHE BANK

BERLIN

Fondée en 1870

Capital entièrement versé M. 200.000.000
Réserves fin 1909 M. 107.700.000

Dividendes de 1890 à 1903 11 % de 1904 à 1908 12 %
1909 et 1910 12½ %.

Succursales : BREME, BRUXELLES, DRESDE, FRANCFORT s M.
HAMBOURG, LEIPZIG, LONDRES, MUNICH, NUREMBERG, WIESBADE

Succursale de Constantinople

SIÈGE PRINCIPAL : Galata, Rue Voïwode, N° 25-27

AGENCE DE STAMBOUL : Basmadjian Han,
Rue Achir Effendi, Kiutubhané.

La Deutsche Bank, Succursale de Constantinople, tant à Galata qu'à Stamboul, s'occupe de toutes opérations de Banque à des conditions très avantageuses.

Le Siège Principal met à la disposition du Public à des prix de location très-modérés, des compartiments dans ses chambres fortes construites avec les derniers perfectionnements. — Une salle spéciale, munie de cabines, permet aux locataires la manipulation de leurs dépôts en parfaite sécurité et à l'abri de toute indiscrétion.

HEURES DE CAISSE : 9 à 2 à 4 heures.
LES VENDREDIS 9 à 2 à 1 »

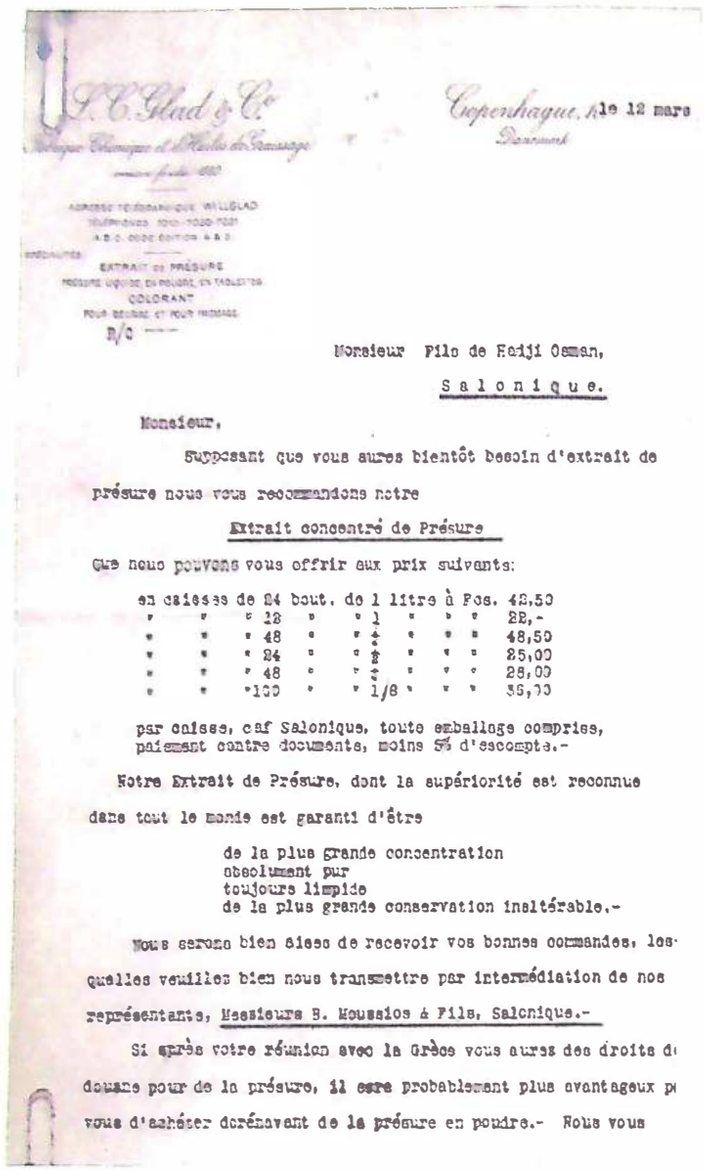

F. C. Glad & Co.

Copenhague, le 12 mars
Danemark

EXTRAIT DE PRÉSURE
COLORANT
R/C

Monsieur Filo de Kaiji Osman,
Salonique.

Monsieur,

Supposant que vous aurez bientôt besoin d'extrait de présure nous vous recommandons notre

Extrait concentré de Présure

Que nous pouvons vous offrir aux prix suivants:

en caisses de	24	bout. de	1	litre à Fcs.	42,50
" "	12	" "	1	" "	22,-
" "	48	" "	1/2	" "	48,50
" "	24	" "	1/2	" "	25,00
" "	48	" "	1/4	" "	28,00
" "	100	" "	1/8	" "	55,00

par caisse, caf Saloniques, toute emballage compries, paiement contre documents, moins 5% d'escompte.-

Notre Extrait de Présure, dont la supériorité est reconnue dans tout le monde est garanti d'être

de la plus grande concentration
absolument pur
toujours limpide
de la plus grande conservation inaltérable.-

Nous serons bien aises de recevoir vos bonnes commandes, les quelles veuillez bien nous transmettre par intermédiation de nos représentants, Messieurs B. Moussios & Fils, Salonique.-

Si après votre réunion avec la Grèce vous aurez des droits d douane pour de la présure, il sera probablement plus avantageux p vous d'acheter dorénavant de la présure en poudre.- Nous vous

nomik bir şekilde sağlayacak olan geniş topraklara sahip Osmanlı ülkesine ulaşan Anadolu demiryollarının bu arada Bağdat'a, Basra'ya kadar uzanan demiryollarının yapım ve işletmesi için başvuracaktı. Alman sermayesi, bankaları ve iş adamları Osmanlı ülkesinde fırsat kollayacaklar; ve çeşitli proje ve teklifleri art arda sunmaya ve uygulamaya yöneleceklerdi.

İşte Deutsche Bank ve Deutsch Orient Bank, Alman finans kapitalinin yukarıda sıraladığımız demiryolları işletmelerini o zaman cari olan usullerle desteklemenin yanı sıra, bu demiryollarının sağlayacağı finans rantlarından pay almak üzere getirilmiş bankalar olarak karşımıza çıkacaktır.

İlanlarından anlaşılacağı gibi, bu bankaların Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birkaç şubesinin bulunması, etki sahalarının aynı şekilde sınırlanmış olması anlamına gelmez. Zira imparatorluk sınırları içinde binlerce mahalli sarraf ve tüccar bu bankaların temsilciliğini resmi veya gayriresmi olarak yapmaktaydılar.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı azınlıklarının önemli bir kısmı yabancı okullarda eğitim görmüş tüccar ve işadamlarıydı. Hatta, örneğin Rumeli'de İstanbul'daki Robert Kolej'den mezun olmuş, daha sonra Amerika'da ziraat ve ticaret eğitimi almış tüccar ve çiftçilere de rastlanmaktaydı. İşte bunlar, bu bankalarla her türlü işbirliğine girerek bankaların etkinliğinin bütün imparatorluk ticaret merkezlerine yayılmasını sağlayacaklardı. Bunlardan bazıları o kadar güçlenmişlerdi ki, Rumeli demiryollarında özel vagonla seyahat ediyorlardı. İşte bu gelişme içinde özellikle Rumeli'de nisbi olarak geri kalmış olan İslam Türkler tarım ve ticaret alanlarındaki güçlerini yitirmişlerdi; bu sebeple de demiryolu şirketleri sadece üçüncü mevki bekleme salonlarında ve vagonlarda Türkçe açıklamalar yapmakla yetineceklerdi.

1870 yılında kurulan Deutsche Bank'ın sermayesi 200 milyon mark idi. Bu, o zamanın altın para sistemiyle 11.48 milyon Osmanlı lirası tutuyordu. 1917 yılında sermaye ve ihtiyatların toplamı 425,5 milyon marka, yani 25.5 milyon Osmanlı lirasına çıkacaktı. Sermaye bakımından Osmanlı Bankası'yla eşit durumda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Alman Bankası'nın iş hacmi yani kredi olarak sağlanmış fonlar bakımından büyük bir üstünlük sağladığı görülmektedir. 1909 yılında bu bankanın plasman hacmi 100 milyon markı, yani 6 milyar Osmanlı lirasını aştığı halde, Deutsche Bank nisbi olarak Osmanlı Bankası'na özkaynaklarla topladığı mevduatta üstünlük sağlamıştır. Bankanın hisse senetlerinin kuruluş yıllarında 100 ile 110 mark seviyesindeyken 1909 yılında 250 marka kadar yükselmiş olması bu farkı iyice açıklar. Ayrıca banka yüzde 12 gibi o günlere göre yüksek sayılabilecek bir temettü dağıtarak Avrupa'nın en verimli bankaları arasına girmiştir.

Bu bankanın Alman politikası doğrultusunda misyonu vardı. Süveyş Kanalı'nın İngiliz ve Fransız kontrolü altında bulunması Alman hükümetlerinin Uzakdoğu ticareti ve sömürgeciliği bakımından tehditkâr sonuçlar yaratıyordu. Bu sebeple Almanlar, alternatif ulaşım olanaklarını arayıp devreye sokmak için Bağdat'a kadar ekonomik güçlerini uzatmak ve Basra Körfezi'ni Uzakdoğu pazarlarına ve sömürgelerine ulaşmakta kullanmak istiyorlardı. İşte bu doğrultuda görev alan Deutsche Bank, Bağdat'ta görkemli bir bina inşa ettirerek bu politikaya uygun bir bankacılık görevi üstlenmişti.

Deutsche Orient Bank ve sömürge bankacılığı örneği

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanların daha üstünlerini imal ettikleri için Fransa cephesinden çektikleri silahlara müşteri olan Osmanlı Devleti'nin bu silahlar için ödediği paralara bakacak olursak, savaşta en büyük darbeyi bu müttefikinden yediğini anlamakta güçlük çekmeyiz.

Bu silahlar, herbiri birer özel firma olan aracı kuruluşlara Alman ordusu tarafından hurda fiyatına satılmaktaydı. Bu firmalar bunları ufak tefek tamirden geçirdikten sonra, bu iki Alman bankasının aracılığıyla Osmanlı hükümetine fahiş fiyatlarla satıyorlardı. Aynı bankalar İzmir ve Mersin'de, hatta Beyrut ve Basra'da çeşitli cephelerde dövüşen Alman orduları ve Alman halkının tüketimi için incir, üzüm, fındık, tütün, buğday ve arpa ihraç eden Alman tüccarlarını ve Osmanlı azınlık tüccarlarını finanse ediyorlardı. Bu sebeple bu bankalar bu hurda silahlara karşılık savaş günlerinde önemi artan Osmanlı ürünlerinin pazarlanmasına aracı olduklan gibi, mübadele hadlerinin de Almanya lehine, Osmanlı Devleti aleyhine işlemesini sağlıyorlardı. Osmanlı ordularının tütüne varıncaya kadar bütün ihtiyaçlarını keserek Almanlara pazarlaması bu ittifakın en can alıcı noktasıdır. Osmanlı ordusuna ancak küflü tütün, küflü incir, üzüm ve böceklenmiş buğdayı bırakan bu Alman-Osmanlı ittifakı, işte bu bankaların eseridir.

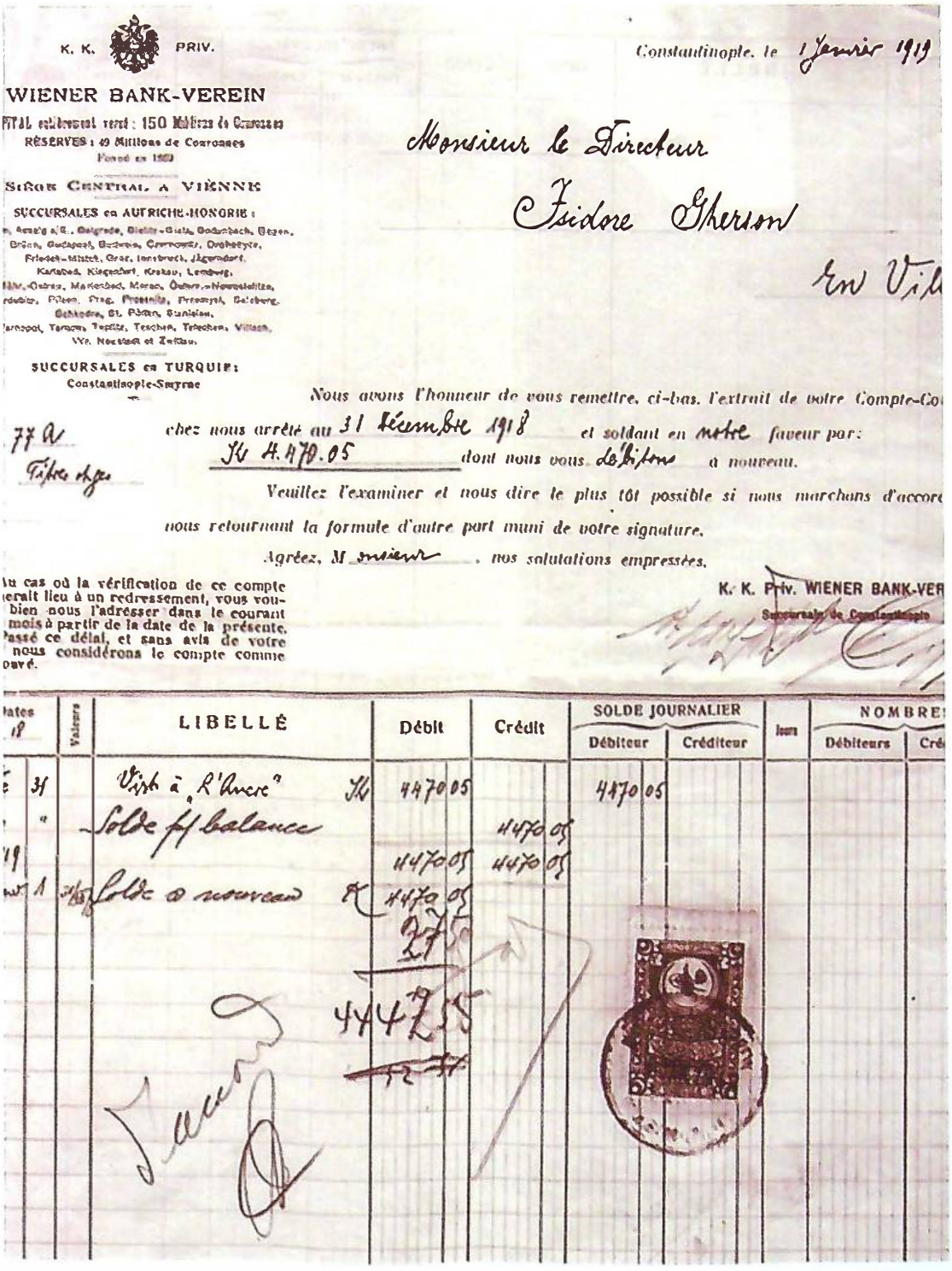

K. K. PRIV.

WIENER BANK-VEREIN

FITAL entièrement versé : 150 Millions de Couronnes

RÉSERVES : 49 Millions de Couronnes

Fondé en 1869

SIÈGE CENTRAL A VIENNE

SUCCURSALES en AUTRICHE-HONGRIE :

SUCCURSALES en TURQUIE :

Constantinople-Smyrne

Constantinople, le 1 Janvier 1919

Monsieur le Directeur

Isidore Gherson

En Vil

Nous avons l'honneur de vous remettre, ci-bas, l'extrait de votre Compte-Co

chez nous arrêté au 31 décembre 1918 et soldant en notre faveur par:

Tk 4.470.05 dont nous vous débitons à nouveau.

Veuillez l'examiner et nous dire le plus tôt possible si nous marchons d'accord

nous retournant la formule d'autre part muni de votre signature.

Agréez, Monsieur, nos salutations empressées.

K. K. Priv. WIENER BANK-VER

Succursale de Constantinople

Au cas où la vérification de ce compte serait lieu à un redressement, vous voudrez bien nous l'adresser dans le courant du mois à partir de la date de la présente. Passé ce délai, et sans avis de votre part nous considérons le compte comme prouvé.

Dates 18	Valeurs	LIBELLÉ	Débit	Crédit	SOLDE JOURNALIER Débiteur	SOLDE JOURNALIER Créditeur	Jours	NOMBRE Débiteurs	NOMBRE Créditeurs
31		Vist à "L'Ancre" Tk	4470 05		4470 05				
"		Solde p/ balance		4470 05					
19			4470 05	4470 05					
1		Solde à nouveau Tk	4470 05						
			27 50						
			4442 55						

Deutsche Orient Bank

Deutsche Orient Bank, Alman milli bankasının öncülüğü, Dresden ve Bavyera bankalarının iştirakiyle anonim şirket olarak 1906'da (3 Ocak) İstanbul'da Alman Başkonsolosluğu'nda yapılan ortaklar toplantısı sonucunda kurulmuştur. Bütün faaliyetini Osmanlı ülkesinde yürütecek ve Alman ekonomisinin Türkiye'deki çıkarlarının düzenleyicisi ve yürütücüsü olacaktır. Bankanın sermayesi 32 milyon mark, yani 1.8 milyon Osmanlı lirası olup tamamen ödenmişti. O günlerde Osmanlı Bankası'nın sermayesi 12 milyon Osmanlı lirası olduğuna göre, bu bankanın Osmanlı ülkesinde yapabileceği işlerin boyutunu önceden kestirmek mümkündü. Bankanın ila-

nında görüleceği gibi Osmanlı başkenti ile Galata, İstanbul, Beyoğlu, Pangaltı ve Kadıköy şubeleri yanında Edirne, Bursa, Mersin, Adana ve Cidde şubeleri de vardı. 1910 yılında bu bankanın genel müdürü, aynı zamanda Berlin'deki Dresden Bank'ın (Alman Merkez Bankası) da başında bulunan General Eugéne Gutmann idi. Bu zatın aynı zamanda İstanbul'daki merkezin de genel müdürü olması çok anlamlıdır. Zira bu banka İstanbul'da faaliyete geçer geçmez Osmanlı ordusuna el atacak ve silah, askeri araç gereç satımında komisyon aldığından adeta tekelci duruma girecektir. Hatta bu bankanın Osmanlı ordusunun hurda araç ve gereçleri ile silahlarını ve savaş gemilerini satın aldığı bilinmektedir. Aynı banka, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya'ya ve diğer Balkan devletlerine silah ve askeri mühimmat satan ve hurda ticareti yapan Alman ve yerli tüccarları finanse etmekteydi. Gerçekte bu bankanın özellikle İstanbul'daki yüzü, görkemli bina ve bürolarıyla gerek Osmanlı devlet adamlarını ve gerek aracı tüccarları gıpta ettirecek durumdaydı. Hele zaman zaman İstanbul'a gelip görkemli bir şekilde karşılanan ve uğurlanan General Başkan von Haumann ile bankanın Almanya'daki merkez şubesinin başkanı General E. Gutmann'ın tavır ve hovardalıklarıyla büyük sempati toplamışlardı. Hatta rivayet edildiğine göre, başta Enver Paşa olmak üzere İttihat Terakki erkânı bunları karşılamaya ve uğurlamaya Sirkeci garına kadar giderlermiş.

Osmanlı ülkesinde ün yapmış ve hatta Alman sevgisini, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alan Osmanlı Devleti'nin dostlu-

DEUTSCHE BANK

(Doyçe Bank-Berlin)
Tarih-i Tesisi: 1870
Tamamen Tediye Edilmiş Sermayesi ve İhtiyatları:
428.500.000 Mark (23.5 Milyon Osmanlı Lirası)
Almanya'nın başlıca şehirlerinin kâffesinde şubesi ve acentası mevcuttur.
Memalik-i sairede şube ve acentaları:
İstanbul, Bağdat, Brüksel, Londra

DERSAADET ŞUBESİ
Merkez-i Umumi: Galata Voyvoda Caddesinde 25-27
İstanbul Acentası: Aşir Efendi Kütüphanesi Sokağında Basmacıyan Hanında
Vezne Muamelatı: Alafranga saat 9:30-4
Cuma Günleri: Alafranga saat 9:30-1
Doyçe Bank'ın Dersaadet şubesi bilcümle muamelat-ı sarrafiye deruhde eder.

- Hesab-ı cari küşadı.
- Muayyen vadeli ve vadesiz tevziat.
- Komisyon mukabilinde hesab-ı cariye mahsuben tevdiat, poliçe ve senet iskontosu.
- Bilcümle merakiz-i mühimme-i dahiliye ve ecnebiye üzerine çek ve poliçeler arz ve itası.
- Her memleketteki merakiz-i mühimme üzerine havalenameler, mali ve ticari mektupları, bahren ve telgrafla tediyat emirleri itası.
- Bilcümle memalik üzerine keşide edilecek adi veya evrak mukabili kredi küşadı.
- Havale senedine karşılık ikrazat.
- Mahalli ve ecnebi poliçelerde esham ve tahvilat bey ve şirası, esham ve tahvilat muhafazası.

Merkez-i umumi gayet mutedil fiyat ile son tekâmülata göre inşa edilmiş olan müstahkem odaları arzu edenlere icar eder. Ayrıca, odaları şamil hususi bir salonda müstecirler kemal-i emniyetle nezaretten masun olarak ve evrak ve nukuda ait muamelât-ı zatiyelerini ifa edeceklerdir.

DOYÇE ORIENT BANK

Deutsche Orientbank Aktiengesellschaft		
Merkezi	:	Berlin
Sermayesi	:	23.000.000 Mark
Müessisleri	:	Dersdener Bank, A.Schfthauser Bankverein, Nationalbank, Doyçland
Kasa saatleri	:	Cuma ve pazar günleri kapalıdır. 10'dan 12'ye, 2'den 4'e kadardır.
Dersaadet şubeleri	:	Galata: Voyvoda Caddesi'nde
İstanbul'da	:	Bahçekapı'da Cermanya Hanı'nda
Beyoğlu'nda	:	Cadde-i Kebir'de
Pangaltı'da	:	Büyükdere Caddesi'nde
Kadıköy'de	:	İskele Caddesi'nde
Bunlardan maada	:	Edirne, Bursa, Mersin, Adana ve Cidde'de şubeleri vardır.

Doyçe Orient Bank şubeleri bilcümle banka muamelatı ile iştigal ederler.

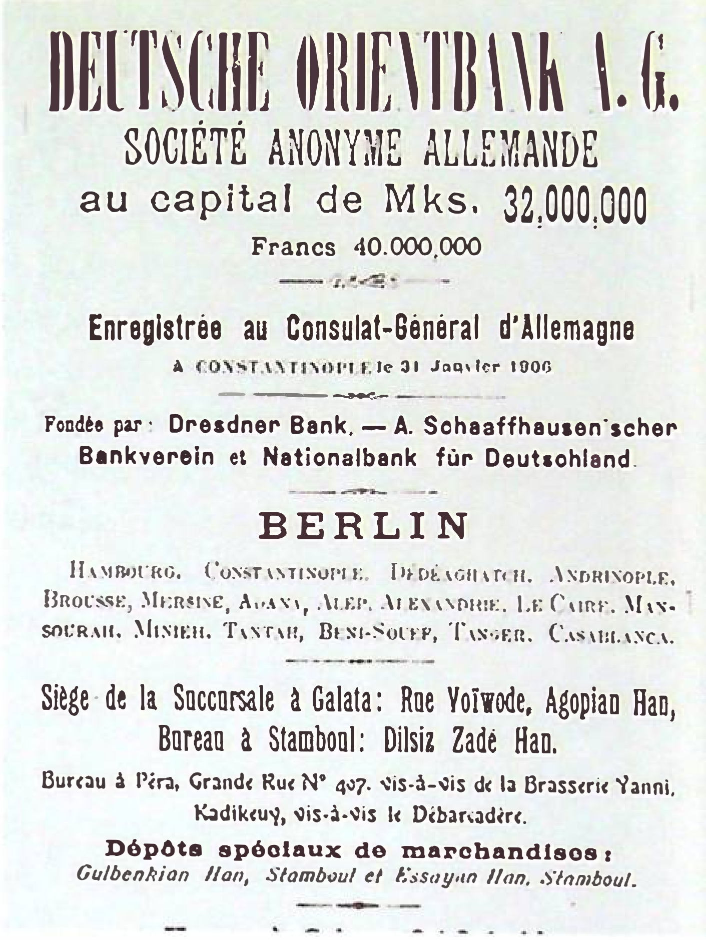
DEUTSCHE ORIENTBANK A. G.
SOCIÉTÉ ANONYME ALLEMANDE
au capital de Mks. 32,000,000
Francs 40.000,000
Enregistrée au Consulat-Général d'Allemagne
A CONSTANTINOPLE le 31 Janvier 1906
Fondée par : Dresdner Bank, — A. Schaaffhausen'scher Bankverein et Nationalbank für Deutschland.
BERLIN
HAMBOURG, CONSTANTINOPLE, DÉDÉAGHATCH, ANDRINOPLE, BROUSSE, MERSINE, ADANA, ALEP, ALEXANDRIE, LE CAIRE, MANSOURAH, MINIEH, TANTAH, BENI-SOUEF, TANGER, CASABLANCA.
Siège de la Succursale à Galata: Rue Voïwode, Agopian Han, Bureau à Stamboul: Dilsiz Zadé Han.
Bureau à Péra, Grande Rue N° 407, vis-à-vis de la Brasserie Yanni, Kadikeuy, vis-à-vis le Débarcadère.
Dépôts spéciaux de marchandises : Gulbenkian Han, Stamboul et Essayan Han, Stamboul.

ğunu etkin bir şekilde sağlamakta etkin olmuş bu iki bankanın gizli işlerini, göstermediklerinin yüzlerini ortaya çıkarabilmek için aradan yüzyıla yakın bir zamanın geçmesi gerektiğini söylemek tarih anlayışımızdaki geri kalmışlığımızın en büyük göstergesidir.

Her iki bankanın Türkiye'deki faaliyetleri neticesi hisse senetlerinin değerinin o zaman dünya banka sektöründe görülmemiş bir şekilde birkaç yıl içinde katlandığını ve bu sonucu hazırlayan asıl sebebin bankacılık faaliyetinin altında yatan kirli işler olduğunu anlamakta yine de pek fazla geç kalmış sayılmayız.

دویچه اوریانت بانق آقسیه نقزلشافت
DEUTSCHE ORIENTBANK Aktiengesellschaft
مرکزی : برلین
سرمایه‌سی : ۲۳۰۰۰۰۰۰ مارق
مؤسسلری : درسدنر بانق ، شافهاوزنسه‌ربانقفراین ، ناسیونال بانق فوردویچلاند
قصه اعتکری : ١٠ دن ١٢ و ٢ دن ٤ قدر در.
جمعه و بازار کونلری قپالیدر
درسعادتده شعبه‌لری
غلطه‌ده : وویوودا جاده‌سنده
استانبولده : باغچه قپوده ، جرمانیا خاننده
بك اوغلنده : جادهٔ کبیرده
پانغالتیده : بیوکدره جاده‌سنده
قاضی کویده : اسکله جاده‌سنده
بونلردن ماعدا
ادرنه ، بروسه ، مرسین ، اطنه وجده‌ده شعبه‌لری واردر.
دویچه‌اوریانت بانق وشعبه‌لری
بالجمله بانقه معاملاتی ایله اشتغال ایدرلر.

DEUTSCHE BANK دویچه بانق
برلین
تاریخ تأسیسی ١٨٧٠

Not: Bu banka ilanları 1917 yılı Ocak ayında Galatasaray Sultanisi'nde açılan Hilal-i Ahmer (Kızılay) Sergisi Rehberi'nden alınmıştır. Rehber Alman silah ve ilaç fabrika çeşitli Alman mallarını tanıtan ilanlarla doludur. Türkçe-Almanca olarak yayınlanmıştır.

Osmanlı'da bankacılık eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1845 yılında kurulan ilk banka "Banque de Constantinople" ilk günlerinden itibaren Avrupa banka sistemi ile bütünleşmişti. Bu banka bir nevi takas odası gibi çalıştığı için özellikle İngiltere ve Fransa banka ve tüccarlanyla hesap ve muhaberatı da bir yıl içinde beklenilmeyen boyutlara çıkmıştı.

Bütün bu işleri yürütecek personeli dış ülkelerden getirtme olanağı yoktu. Fakat başka bir gelişme, İstanbul Bankası'nın ve daha sonra kurulacak bankalann personel ihtiyacını karşılıyacaktı.

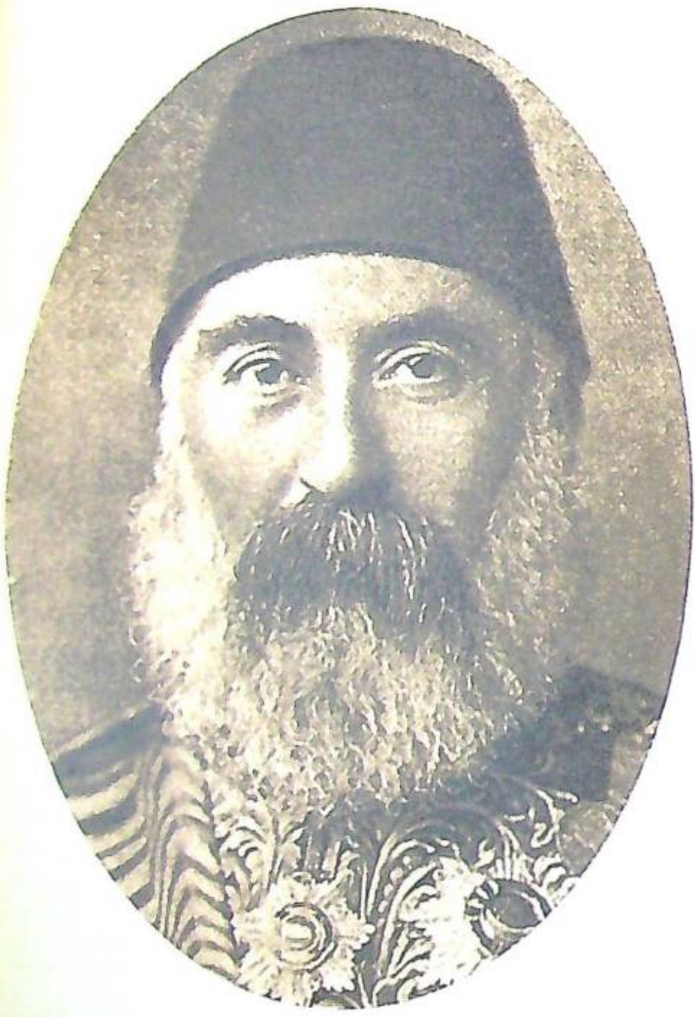

Agop Paşa

Osmanlı hükümeti de bu yeni dönemde özellikle mali işlerin ağır basması yüzünden bürokrasisini yeni şartlara uydururken aynı kaynaktan yararlanacaktı. Ne idi bu kaynak?

Yeniçeri teşkilatının ortadan kaldınlmasının ardından çeşitli dini ve sivil vakıflar okullar, aşhane, hastane gibi hayır kurumlan açmak için İstanbul'a ve öteki liman kentlerine akın etmeye başlamışlardı.

O yıllarda gerek Fransa, İngiltere ve sair Avrupa ülkelerinde eğitim büyük bir gelişme gösterdiği için, kısa zamanda anavatanda iş bulma olanağı elde edemeyen çok sayıda yetişmiş insan gücü oluşmuştu.

Bunların bir kısmını boğaz tokluğuna ve dini organizasyonlar içinde Osmanlı ülkesine getirmeyi başaran Katolik, Protestan ve sair mezhep ve dinlere bağlı kuruluşlar, kısa zamanda görkemli binalar inşa ederek çağın gerektirdiği bilgilerle donatılmış insangücü yetişmesine olanak vereceklerdi.

Gerçi İslam çocukları bu okullara gidemiyorlardı ama, şöyle bir araştırdığımızda Mustafa Reşid Paşa'dan Hasan Fehmi Paşa'ya kadar birçok ünlü devlet adamının gizli olarak bu okullara devam ettiklerini görürüz. Bu gelişmeden en çok imparatorluğun Rum, Ermeni, Musevi ve diğer İslam olmayan uyruklan faydalanacak ve bu okullarda eğitim görenlerin bir kısmı cemaat okullarının kurucusu olacak, eğitim kadrosunda da yer alacaklardır.

İşte Osmanlı ekonomisinin çeşitli kollarda gelişmesinin de öncüleri bu kurumlar olacaktır. İstanbul Bankası'nın yetişmiş insangücü ihtiyacını yine bunlar karşılayacaklardır.

Bu okullardan diploma alarak çıkan azınlık gençleri, eğitimlerini Avrupa'da tamamlayıp yurda döndükten sonra bir kısmı iş hayatına atılmış, bir kısmı Osmanlı Bankası başta olmak üzere diğer banka ve benzerkuruluşların, yabancı ticaret ve sanayi şirket-

lerinin vazgeçilmez elemanları arasına girmişlerdir.

En önemlisi, bunların azınlık cemaat okullarının eğitim kadrolarını oluşturmalardır ki, bu da sözü geçen okulların seviyesini yükselttiği gibi günün ihtiyaçlarına uygun öğrenci yetiştirmede büyük başarı göstermelerini sağlamıştır.

Bu gelişme sonucu azınlık gençleri Avrupa ekonomisi ve finansı ile bütünleşen Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli ticaret ve finans kurumlarının kurucusu ve üst kademelerini oluşturan elemanlar haline gelecekleri gibi, Osmanlı Devleti kadrolarının en hassas, daha doğrusu en çağdaş kadrolarının vazgeçilmez elemanları olacaklardı. II. Abdülhamid devrinin başında bu gibi yabancı okullar İslam-Türk uyruklara da açılacak, hatta benzeri devlet okulları art arda kurulacaktır. İşte bu gelişmenin en önemli göstergesi, Abdülhamid devrinde iki defa Maliye Nazırlığı yapmış olan Agop Paşa'dır.

Banka memurluğundan Maliye Nazırlığı'na: Agop Paşa

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda azınlıklara büyük fırsatlar tanımıştı. Bu, sadece devlet bürokrasisi için değil, banka, ticaret şirketleri, çeşitli vapur ve demiryolu işletmeleri için de geçerliydi. Örneğin Osmanlı Bankası'nda ya da Selanik Bankası'nda odacı veya evrak taşıyıcısı olarak işe başlayan bir gencin şube yöneticiliğine, hatta genel müdürlüğe kadar yükseldiği iş âleminde sürekli anlatılırdı. Özellikle bankalar birer okul gibiydi.

Her türlü hesap, muhasebe ve muhabere bilgilerinde kısa bir zamanda yetişip şöhret olan kişilerin sayısı gitgide çoğalmıştı. İşte Agop Paşa bu türün en iyi örneklerinden biriydi. Osmanlı kaynaklarına göre Agop Paşa, Kazas ailesine mensuptur. Agop Paşa'nın doğduğu tarih olan 1832 yılında Darphane amirliği yapmakta olan Artin Kazas ile Agop Paşa'nın akrabalık ilişkilerini maalesef saptayamadık. Agop Paşa Maliye Nazırı ve paşa olmadan önce sıradan bir vatandaş olduğu için Osmanlı kaynaklarında ailesi hakkında pek bilgi yoktur.

Kendisinin Ermeni okulunda ilk eğitim gördüğünü ve sonra hemen çalışma hayatına atıldığını yazan Osmanlı kaynaklan, bu Ermeni cemaat okulları hakkında da bilgi vermemekte, hatta onları Osmanlıca eğitim yapan mahalli okullara benzetmektedirler. Oysa bu benzetme doğru değildir. Hele İstanbul, Trabzon, Erzurum, Kars, Adana, İzmir, Mersin, Beyrut gibi Osmanlı kentlerindeki Rum ve Ermeni okulları, Avrupa'nın sanayi devletlerinin okullarına çok yakın bir eğitim vermekteydi.

Osmanlı Bankası raporunda Agop Paşa imzası

Agop Paşa'nın mezun olduğu Ermeni okullarının ilk üç sınıfı sonrasında Ermenice, Fransızca ve Türkçenin yanı sıra ticari hesap ve elemanter matematik okutulmaktaydı. İlk üç yılın sonunda yapılan sınavı başaranlar dördüncü sınıfa geçiyordu. Bu sınavı kazanamayanlar eğitimlerine

دوائر میریه وتجاران وسائره طرفندن واپورلره ارکاب وتحمیل اولنان عساکر ومهاجرین واشیا وسائره ایچون قطع اولنان بیلت وپولیچه‌لرنده محرر مقدار وقیمت ونوللرینی مبین اصحابنك طلبی اوزرینه نسخهٔ ثانی مقامنده بریله‌جك علم وخبردر

اسم واپور	سفر نومروسی	قوچان نومروسی	ورق نومروسی
[illegible]	١	٢٢٢	

تحمیل اولنان اسکله	اخراج اولنه‌جق اسکله	بیلت نومروسی	پولیچه نومروسی
	[illegible]		٤٢٦

تحمیل ایده‌جك اسمی	قبض ایده‌جك اسمی	نول: پاره	نول: غروش	دنك	پارچه	قنطار	فی	عن قیمت	نفرا	اشیانك جنسیله نولین پشین ویاخود حواله اولدیغی وسائر ملاحظات
[illegible]			[illegible]		١٦	١٨٠٠	٢٧٥			[illegible]
			٥١٥							
		١٠	٢	[illegible]						
		١٠	٥١٧							

[illegible] اسمی محرر واپوره [illegible] اخراج اولنمق اوزره تسلیم اولنان [illegible] دن

موجب تعرفه [illegible] اولندیغی مبین اشبو علم وخبر اعطا قلندی

[illegible]

orada son vermiş oluyorlardı. Üçüncü sınıftan altıncı sınıfa kadar okutulan dersler ise bugünkü liseler ayarındaydı. Bunun yanında ticari hesap, borsacılık, hatta ticaret ve hukuk dersleri okutulmaktaydı. Bu okullar öğrencilerini yeni Fransız, İngiliz, Avusturya, İtalyan okullarına kaptırmamak için yabancı dil derslerini de güçlendirmişlerdi. Nitekim Agop Paşa'nın, Osmanlıcayı Maliye Nazın olduğu günlerde dahi Ermeni şivesiyle konuşmaya devam ettiği, ama Fransızcayı gayet düzgün ve hatasız konuştuğu gibi Rusça ve İtalyancayı da konuşmakta güçlük çekmediği bilinmektedir. Agop Paşa birkaç iş değiştirdikten sonra Osmanlı Bankası'na banko memuru olarak girer ve kısa zamanda

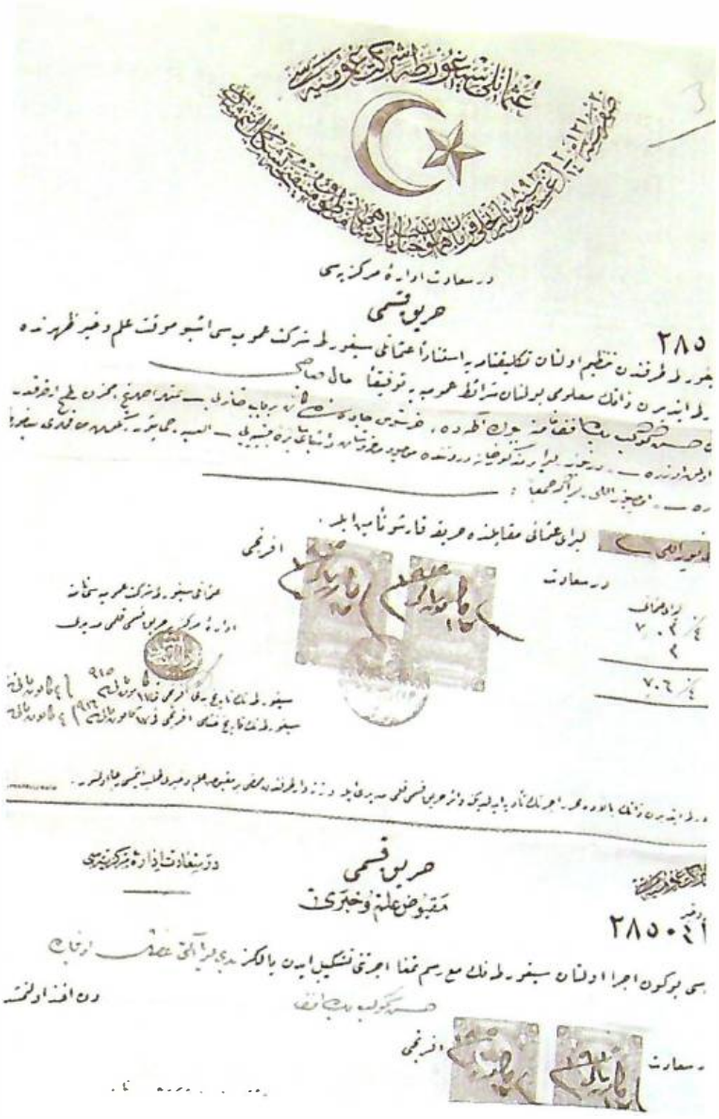

bankanın gizli hesap ve işlerini yürüten memurlar arasında yer alır.

Osmanlı Devleti'nin şeriat düzeninden çağdaş ekonomik düzene geçtiğini ortaya koyan Murabaha Nizamnamesi 1865 yılında yayınlanıp yürürlüğe girmiştir. Agop Paşa, Osmanlı ülkesinde ilk defa olarak faizin meşruluğunu kabul eden ve uygulanmasına açıklık getiren Murabaha Nizamnamesi'nin bankalar yönünden çelişkili ve yetersiz yönlerini ortaya koyan Osmanlı Bankası raporunun hazırlanmasına katkıda bulunmuş, bu arada bankanın örtülü ödenekli memurları arasına girmiştir.

Rusya Savaşı sırasında sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın moratoryuma gitmesi,

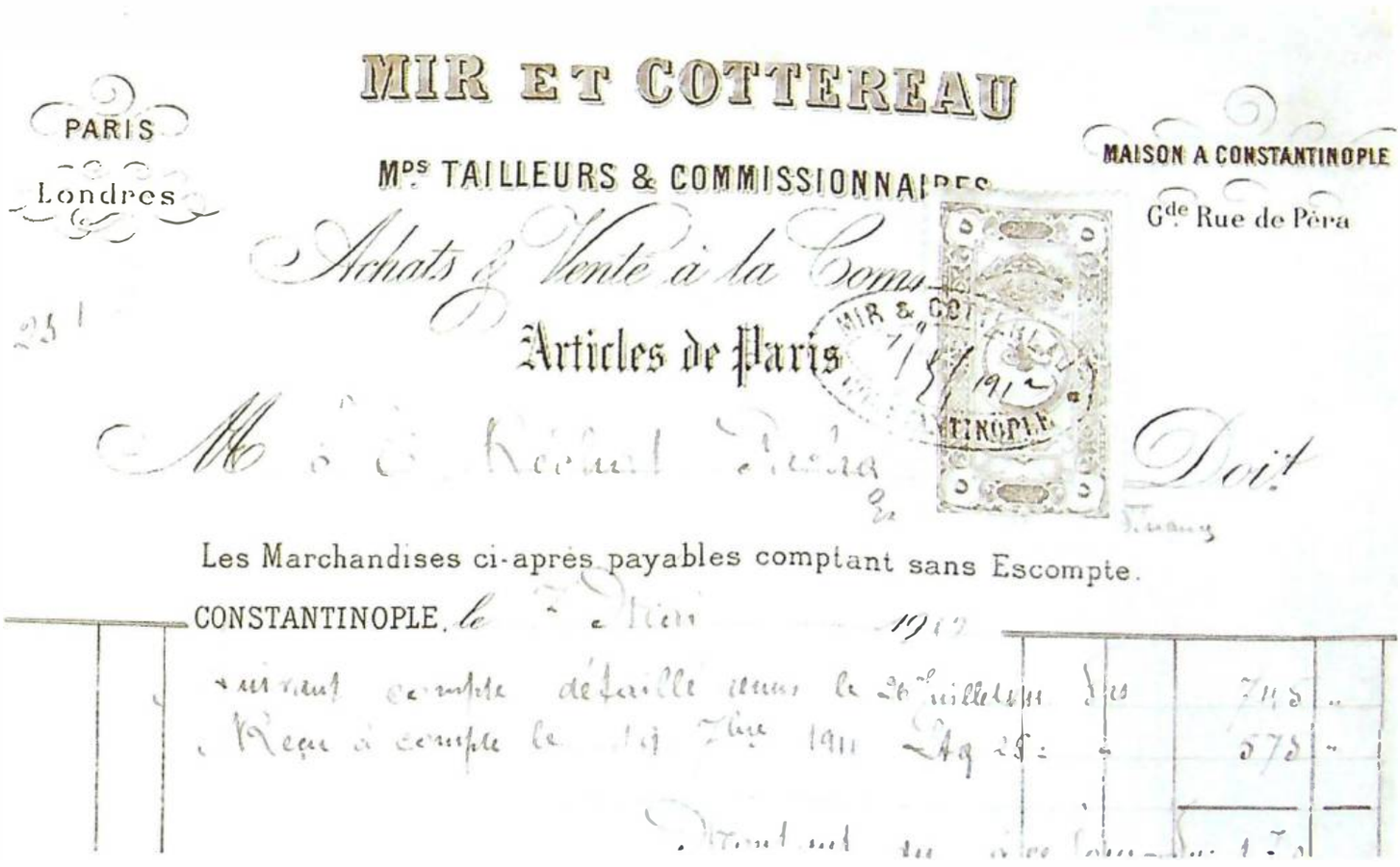

Batı finans kapitali ile Osmanlı hükümeti ilişkilerinin askıya alınmasına sebep olmuştu. Bu yüzden savaş sırasında ve sonrasında Osmanlı maliyesi görülmemiş krizler içine girmişti. Osmanlı Bankası ve diğer yabancı bankalar ile Galata bankerleri savaş sırasında biriken alacaklarını alabilmek için çareler aramaktaydılar. Biriken borçların faizleri bileşik faizle katlanmıştı. Buna karşılık Hazine-i Hassa'ya ait, Arabistan ve Nil sahillerine kadar uzanan çiftliklerin gelirleri yıllardır ya hiç tahsil edilemiyor ya da büyük gecikmelerle ve faiz yürütülmeden tahsil edilebiliyordu. Kutsal topraklardaki akarlar bile aynı durumdaydı. İşte savaştan sonra bir taraftan Düyun-ı Umumiye ve Tütün Reji Şirketleri kurulup faaliyete geçerken diğer taraftan Hazine-i Hassa gelirlerini düzene sokmak için yeni tahta çıkmış olan Abdülhamid gerekli temaslara başlamıştı.

Hazine-i Hassa'nın başına, Abdülhamid'in borsa ve plasman işlerine öteden beri yardımcı olan Osmanlı Bankası Galata Şubesi memurlarından Agop Kazas Efendi'nin getirilmesiyle sözü geçen gelirler büyük ölçüde artacak, eski borçlar temerrüt faiziyle (o günlerde yürürlükte olan Murabaha Nizamnamesi'nde yasak olan "mürekkep faiz"le) tahsil edilecektir. Agop Paşa'nın bu hareketi, Abdülhamid tarafından çok beğenilmiş olacak ki, paşayı ikinci defa Maliye Nazırlığı'na getirdiğinde Hazine-i Hassa müdürlüğünü yürütmesini bizzat isteyecekti.

Hazine-i Hassa'ya çağdaş muhasebe kuralları...

Agop Paşa Hazine-i Hassa'da göreve başladığı ilk günlerden itibaren bu kurumun hesaplarını çağdaş muhasebe usullerine göre (yevmiye ve defteri kebir olmak üzere çift defter tutarak) yürütmüş ve bu sayede Hazine-i Hassa bir muhasebe ve ticaret okulu gibi çalışmış, birçok İslam-Türk genci bu kurumda yetişmiş ve bunların bazıları Ziraat Bankası üst kadrolarında yer almışlardır. Osmanlı Bankası, diğer Galata bankaları ve yabancı bankalar murabaha kanunları yürürlüğe girdikten sonra yine kendi bildiklerini okumuş, faiz hesabından hiç taviz vermemiş ve bu Murabaha Nizamnamelerinin "Mürekkep faiz yasaktır" hükmünü devletle olan cari hesaplarında dahi şu veya bu şekilde uygulamamayı başarmışlardır.

Tabii bu işte Agop Paşa'nın uygulamalarından cesaret aldıkları da açıktır. Agop Paşa ise faiz uygulamalarındaki titizliğinin sebeplerini konu edenlere şu cevabı vermekte ısrar ediyordu: "Bendenizden evvelki maliye nazırları entere sempli (basit faiz) bile bilmiyorlardı, nerede kaldı ki entere kompozeyi..."

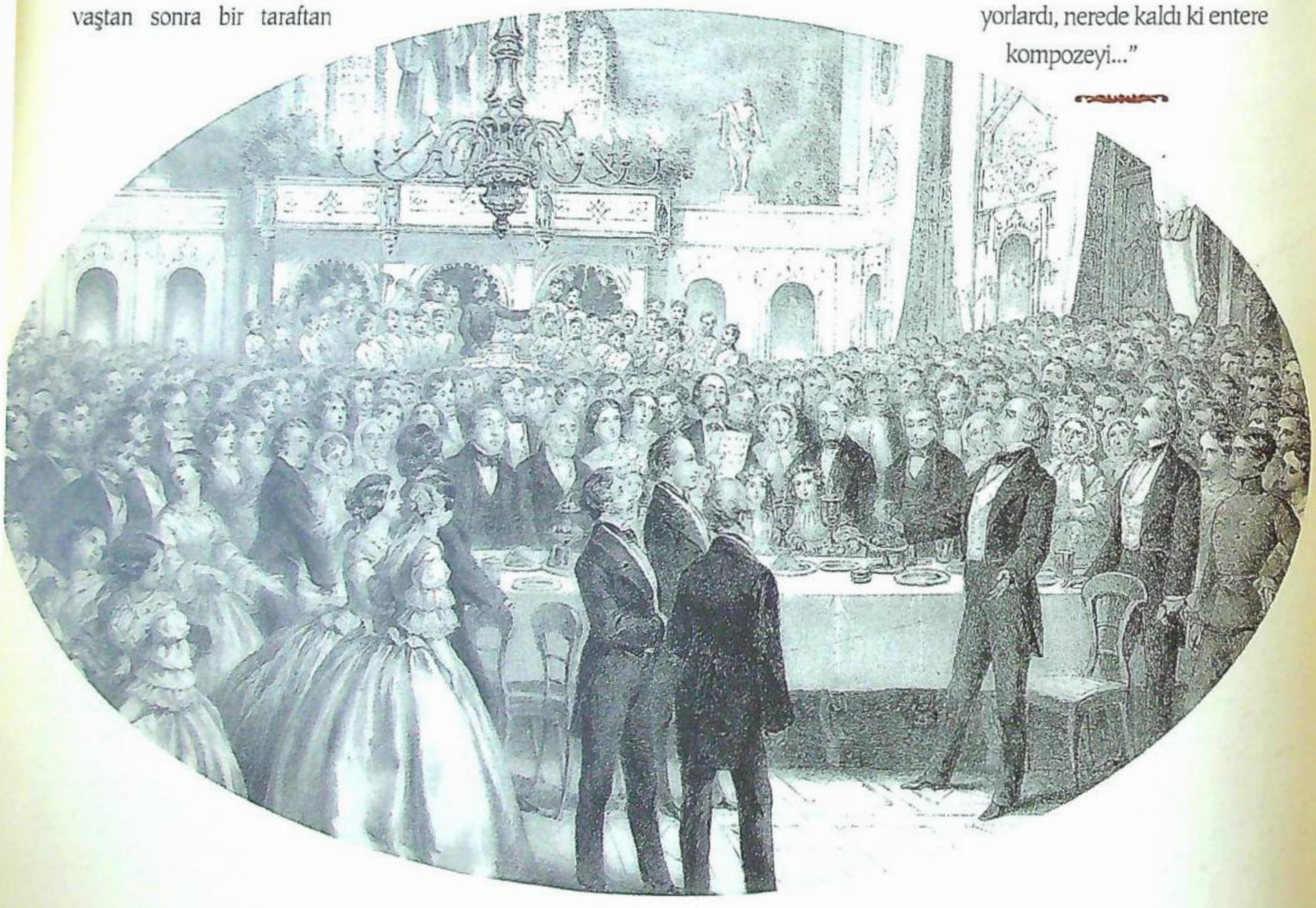

Osmanlı İmparatorluğu ve faiz uygulamaları

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ve böylelikle Akdeniz'e inip denizlerdeki ticaret ve para düzenine bulaşmasıyla faiz gerçeği karşısında kalmıştır. 11. yüzyıldan beri Akdeniz ticaretinin finans alanında tekeller oluşturan Venedik ve Ceneviz bankerleri, bir taraftan tüccarın altın ve gümüş parasını korsanlardan korumak için bunların yerine geçen senet ve kâğıtlar piyasaya sürerken, diğer taraftan da faiz haddini kontrol etme ve düşük tutma olanağı yaratmışlardı. Gerçekte bu bankerler sahip oldukları yani ankeslerindeki altın ve gümüş para ve maden stokunun çok üstünde tüccar kâğıtları piyasaya sürerek Akdeniz ticaretinde paranın zaman değerini, yani faizi düşürme olanağını bulmuşlardı. Bu bankerler, tüccar ve prenslerin ya da halkın altın ve gümüş para vesair kıymetli eşyalarını alıp, karşılığında takdir ettikleri kıymet üzerinden yüzde 4 dolayında faiz veriyor ve bunları karşılık tutmak suretiyle çıkardıkları, kendi damga ve imzalarını taşıyan tüccar kâğıtlarından yüzde 8'e varan faiz alıyorlardı. Fakat iş bununla da bitmiyordu. Sahip oldukları ankesin çok üstünde tüccar kâğıdı ihraç ettikleri için, faiz haddinin düşük kalmasını sağlıyorlardı. İşte bu operasyonlar kısa zamanda Venedik ve Cenova'nın sadece Akdeniz'de değil, bütün dünya ticaretinde söz sahibi olmalarını sağlamıştı.

İşte Yavuz Sultan Selim Akdeniz'e çıkıp Mısır'ı ele geçirince, ne olduğunu belki de hiç farketmeden, Venedik ve Cenova bankerlerinin faiz oyunlarına devletini, tebasını ve tüccarını sürüklemiş olacaktı. Bu gelişmenin Yavuz Sultan Selim ve Osmanlı devleti bakımından olumlu yanı, paranın ucuzlaması, yani faiz haddinin yüzde 5'lere kadar düşmesi olacak ve nihayet Fatih Sultan Mehmed Galata'ya yerleşmiş olan Venedikli ve Cenevizli bankerlerin finans desteğini alarak İstanbul'u kolaylıkla ele geçirecekti.

1877 tarihli 100 kuruş

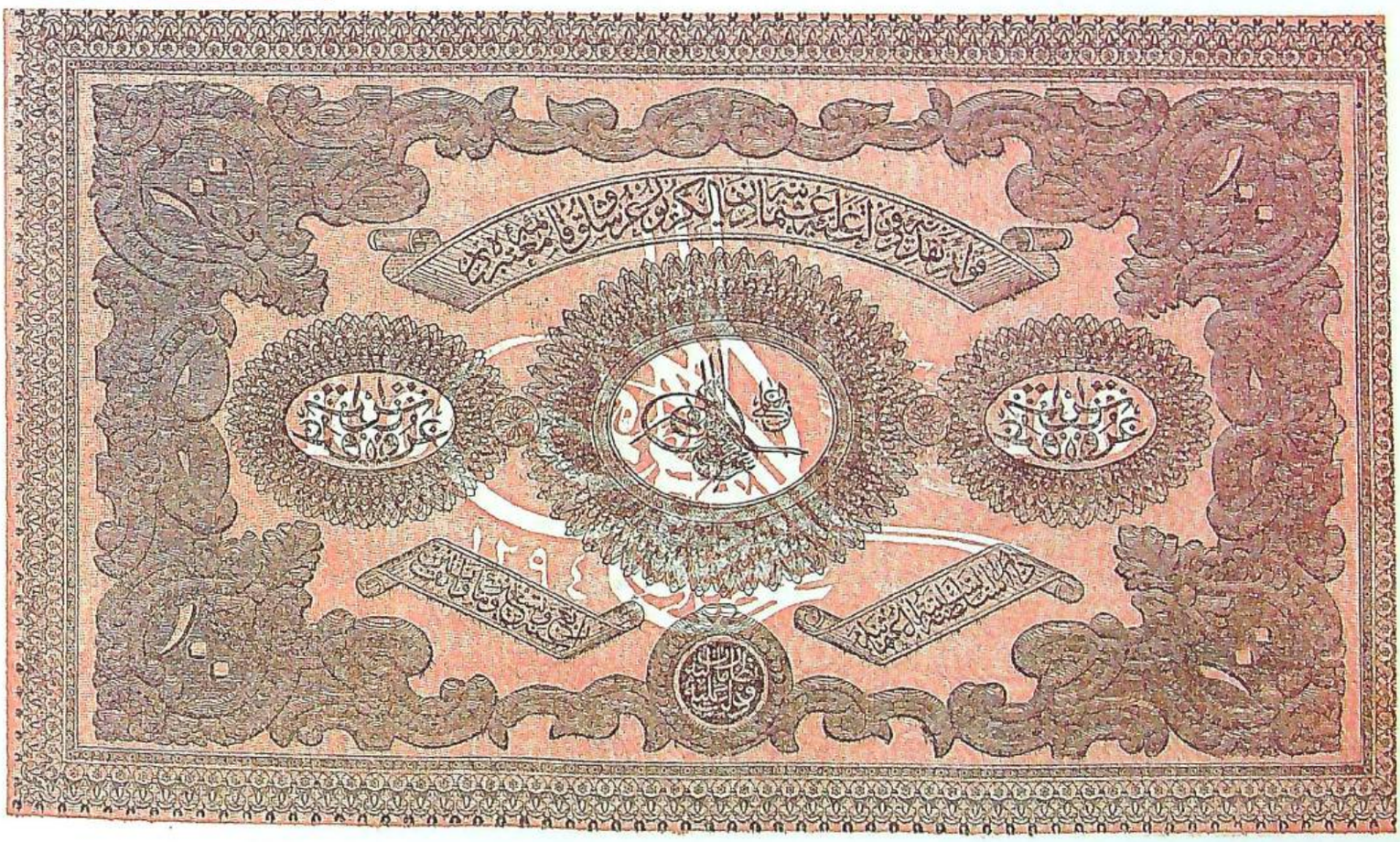

1877 tarihli 5 kuruştan detay

Faizin kaldıraç rolü...

Osmanlı Devleti'nin Kanuni devri sonunda yine altın, gümüş ve bakır paraların hakim olduğu bir kısır düzene girdiği görülecektir. Avrupa'da humanizma ve Rönesans'tan sonra merkezi devletlerin oluşumunu ve gelişmesini sağlayan merkantilizm ve daha sonra sanayi devrimine götüren bankacılık, bankerlik ve bunların yarattıkları kaldıraç etkisi, başarısızlıkları şeriata karşı uygulamalara bağlayan zihniyetlerin hakim olduğu üç yüzyıl boyunca Osmanlı ülkesinde hiçbir uygulama olanağı bulamamıştır. Avrupa'da merkezi devletler Venedik ve Ceneviz'deki uygulamaları devlet tahvilatı ve anonim şirket uygulamalarıyla genişleterek sürdürürken, Osmanlı İmparatorluğu'nda altın ve gümüş

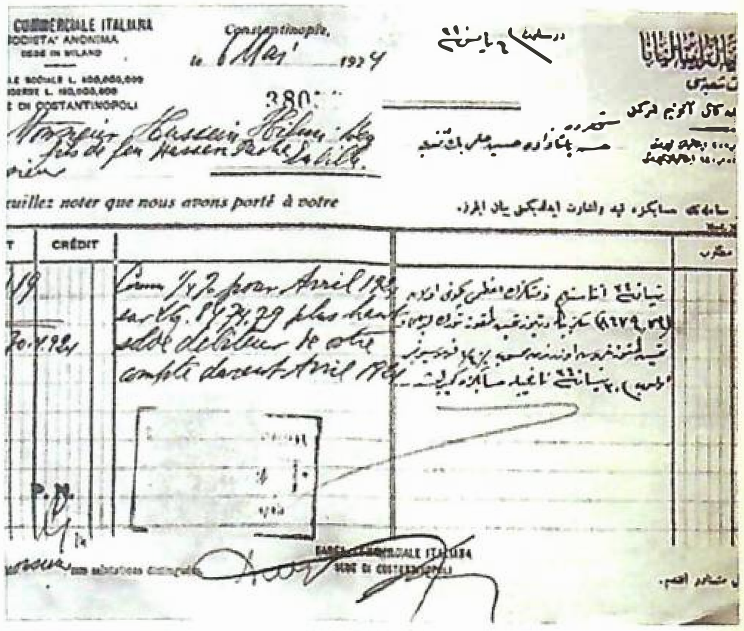
COMMERCIALE ITALIANA
Constantinople, le 1924
...illez noter que nous avons porté à votre
CRÉDIT

Murabaha Nizamnamesi

16 Şevval 1280 (1865)

Birinci Madde- Devrişerhi edane ve istidane malı eytamın ve kuyruklu tabir olunan senedi hamil olan sarrafın ikraz ettikleri akçe faizleri hakkında mevzu olan nizamat bilaistisna, sair şunun bunun ikraz eyledikleri akçe güzeştesi ayda yüzde biri tecavüz etmemesi 1268-1853 senesinde neşr olunan nizam icabından olarak, bundan ziyade faiz işletmek devletçe memnudur.

İkinci Madde- Dain ile medyun arasında yapılmış olan senede, haddi nizamiyesinden ziyade taiz mukavelesi münderiç olduğu surette, mezkur işbu mukavele Ticaret Mahkemesinde muteber tutulmayıp mezkure tenzil edilecektir. Fakat zikrolunan murabaa nizam memaliki mahrusada 1268 senesinden evvel vuku bulan istikrazatta yüzde birden ziyade faiz mukavele olunmuş olduğu takdirde, tarihi mezkure kadar mukavele de senette gösterilmiş olan faiz tamamı ile hesap olunacak ve o tarihten sonra da miktarı nizamisine renzil kılınacaktır.

Üçüncü Madde- Nizami haddinden ziyade faizin miktarı borç senedinde zikredilmiş değilse ve anaparaya zam olunupta borçlu tarafından geçerli değiller, yani senet veya mektup veyahut bir muteber defter ibraz ile veya daine mübeyyin tekâlifi ile ziyade faizin anaparaya zam olunmuş olduğu hakim tarafından sabit olursa o halde maddeyi atiyenin ahkâmına göre muamele edilecektir.

Dördüncü Madde- Düyunu mütezammin senet (kanunsuz fark için yeni bir senet) dain ve düyun arasında cereyan eden muhasebeden mezkurenin bittiği tarihten eğer mezkur senet tecdit düyun sebebi ile yani akdiçe medyunun diğer senedi olupta vadesinin sona ermesinden ziyade, faiz zammı ile yeniden tanzim olunmuş ise o halde eski senet tarihinden itibaren yürütülmüş olan faizden miktarı fahişin nihayet on seneliği tenzil olunarak kusurunun tahsiline hüküm olunacaktır. Fakat işbu on sene müddet Murabaa Fermanı'nın neşir tarihi olan 1868 senesini tecavüz edemeyecektir. Ve eğer hesap olunan işbu on senelik fahiş miktar ana para ile nizamen kabul ve tasdik olunan faiz miktarından fazla zuhur ederse, fazlanın borçtan çıkarılması gerekli olacaktır. Hatta dayinin yine aynı borçludan ciheti saireden dolayı diğer matlubu olsa dahi işbu fazla matluba mahsup olunamayacaktır.

Beşinci Madde- Borçlu ile alacaklı arasında dengelenmiş hesabı kathi olup ana para ve faizi kâmilen tediye edilmiş olan düyun için haddı nizamından ziyade faiz alınıp verilmişse iadeyi hesap ile faizinin tenzili caiz olmayacaktır.

para yetmezliğinin tek çaresi paranın maden değerini düşürmek olarak görülmüş, bu da iç ekonomik yapıyı altüst etmiştir.

Nitekim 18. yüzyıl boyunca Avrupa'da ilim ve fen, merkantilizm ve sanayi devrimine bağlı olarak hızla gelişirken, ayarı düşürtülmüş para ile kendine ait han, hamam, dükkân, bostan ve sair akarın kiralarını toplamaya mecbur kalan vakıflar, medreseleri finanse edemez olmuşlar ve 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, ulema ve din adamları bakımından belirli bir gerileme görülmeye başlanmıştır. Tahsis edilmiş para, 1838 ve 1839 yılında Fransa ve İngiltere ile imzalanan ve ticaret antlaşmaları sonucu açık pazar haline gelen Osmanlı ülkesinde özellikle "Gedik" tabir olunan loncaların esnafını da büyük zarara sokmuştur. Ancak, sözü geçen iki ticaret antlaşması diğer Avru-

1877 tarihli 50 kuruştan detay

Altıncı Madde- Faizden başka ahaliden subaşılık aidatı nazımı ile ve diğer adlarla akçe alınmak katiyyen memnu olduğundan, böyle şeyler et
miş olduğu tebeyyün ederse hükümetçe kabul olunmayacağı gibi bundan böyle cüret edenlerin haklarında kanunen icrayı ceza kılınacaktır.

16 Şevval 1280-1865

Murabaha Nizamnamesi

1888

Birinci Madde- İşbu nizamnamenin neşir tarihinden itibaren her nevi adi ve ticari borçlar faizinin üst sınırı yılda yüzde dokuz olarak tayin edilmiştir.

İkinci Madde- İşbu nizamnamenin tab ve neşrinden evvel senelik yüzde 12 hesabı ile aktedilmiş olan faiz mukaveleleri işbu nizamnamenin ilan gününe kadar meri ve muteberdir.

Üçüncü Madde- Borçlu ile alacaklı arasında nizami hadden ziyade faiz mukavelesi yapılmış olduğu ya senede yazılması ile veyahut anaparaya zam olduğunu ispat edilmesi ile ortaya çıkmış olursa faizin senelik miktarı yüzde dokuza tenzil edilir.

Dördüncü Madde- İkrazat faiz kaç sene mürür ederse etsin nihayet anapara miktarına tecavüz etmeyecektir. Anaparaya tecavüz eden faizi hüküm etmekten bilcümle hüküm yasaktır.

Beşinci Madde- İkrazata mürekkep faiz yürütülmesi caiz değildir. Ancak evvela istikraz edilmiş meblağa mahsuben üç sene zarfında borçlu tarafından akçe teslim edilmemiş bulunduğu halde, üç senede işlemiş bulunan faizin anaparaya zammı için alacaklı ve borçlu arasında ittifak hasıl olduğu halde, yalnız üç sene için faiz-i mürekkep yürütülebilir. Ticaret Kanunu hükmünce yürütülmüş hesabı cari de ortaya çıkan birleşik faiz muamelatı bundan müstesnadır.

Altıncı Madde- Borçlu ile alacaklı arasında alacak verecek muameleleri devam ettiği müddetçe, ister nakili hesap edilmiş olsun ve ister borç senedi yenilenmiş veya değiştirilmiş olsun, fahiş faizin nizami hadde indirilmesi iddiası geçerlidir. Fakat kâmilen tediyeyi düyun edilmiş ve alacaklı ile borçlu arasında kathi muamele kılınmış ise fahiş faizin istirdadı iddiası geçerli olamaz.

Yedinci Madde- 16 Şevval sene 1280 (1865) tarihli Murabaacılar Nizamnamesi işbu nizamnamenin ilan tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.

pa devletlerine de teşmil edilip Osmanlı ülkesi bir açık pazar haline gelince, "faiz olayı" tekrar gündeme gelmiştir. Zira yeni ticaret mallarının ve hizmetlerin dolaşımıyla birlikte bankacılık ve bankerlik ve bunlara ait işlemler de gündeme gelecektir.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u ele geçirdikten sonra, Bizans müesseselerinin birçoğunu kabullenme sonucu, devletin kurum ve kişilerden borç alması ve bunun için -adına faiz denmese bile- bir kira ödenmesi uygulamasına geçilmişti. Aslında faiz lafı edilmiyordu, ama gerçekte paranın zaman değeri gerçeği hüküm sürmeye başlamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artık devlet eskisi gibi Galata bankerlerinden aldığı borçlarla yetinmeyecek ve dış ülkelerden de faizle borç almaya başlayacaktı. Böylece Osmanlı tahvilleri, Osmanlı Devleti'nin damgası altında, tahvil sahibine bir yılda ödenecek faiz miktarını ve faiz haddini açıklayan süslü püslü kâğıtlar olarak Avrupa'da elden ele dolaşmaya başlayacaktı. Evet, devlet faizi resmen kabullenmediği halde 19. yüzyılın tam ortasında bütün dünya finans alemini hayrette bırakan yüzde 8 faizli ve 10 kuruştan başlayıp 20, 50, 100 kuruşluk kupürler olarak, adına -para yerine kaim olduğu için- "kaime" denilen ve devletin faizli borçları anlamına gelen kâğıtlar ihraç edilmişti. Bu kaimeler ilk çıkarıldığı günlerde finans aleminde Osmanlı Devleti'ne en yüksek faiz ödeyen devlet sıfatını da kazandıracaktı. Fakat bunlar da yetmeyecekti. Artık Avrupa'nın her malını ithal eden ve iç üretim yapısı yok olan bir ülke olarak yaşayabilmek için finans âleminde en yüksek faizleri ödeyerek iç ve dış borçlanma yoluna gidecekti. Yüksek faizli Osmanlı kâğıtları Avrupa'da dolaşırken içerde de "konsolid" adı ile dal budak salmıştı. O kadar ki, mollalar, şeyhler, hocalar, hacılar her fırsatta bu faizciliği eleştirmelerine rağmen, çoğunun ölümlerinden sonra -zamanın tabiriyle- en büyük "konsolidçi" oldukları ortaya çıkacaktı. Büyükada'da meşhur banker Jorj Zarifi'nin komşusu, yolda rastladığı zaman ona selam bile vermekten kaçınan Şemsi Molla dahi, öldükten sonra mirasçılarını bıraktığı konsolidlerle sevindirecekti. Gerçekte bu başıboş faiz oyunu belasından kurtulmak için çare yine Batı'dan gelecek ve para tahvilat ve faiz işlerini devlet adına yürütmek için banka kurma teşebbüsleri başlayacaktı. Birkaç denemeden sonra nihayet 1863 yılında Osmanlı Bankası kurulacak ve Osmanlı adı bankacılığa yani faizciliğe bulaştığı için bu işin artık devlet işi olduğunu resmen açıklamak ve düzenlemek için ilk Murabaha Nizamnamesi çıkarılacaktı.

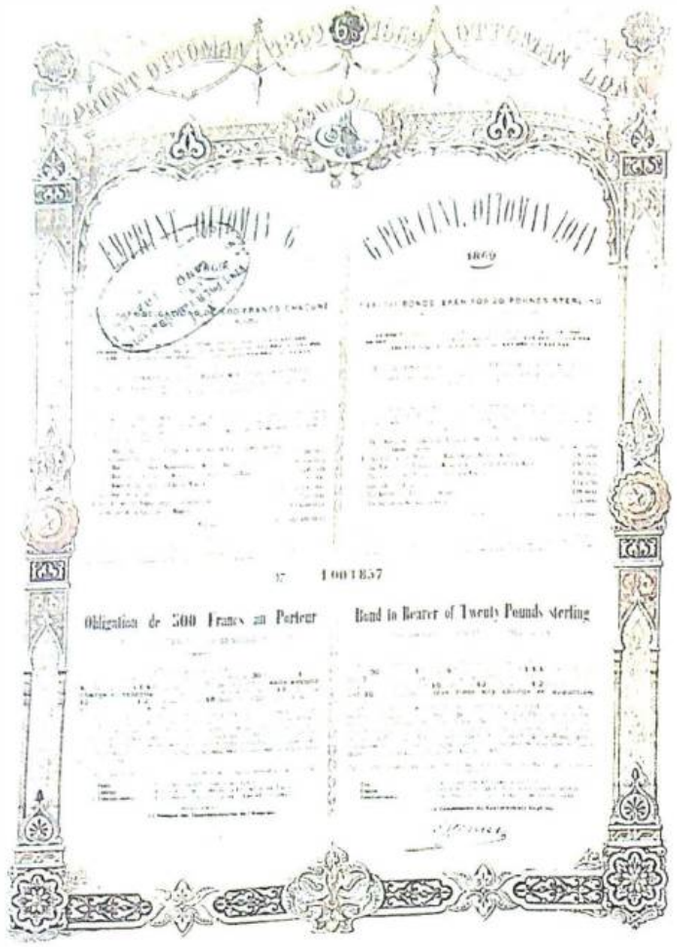

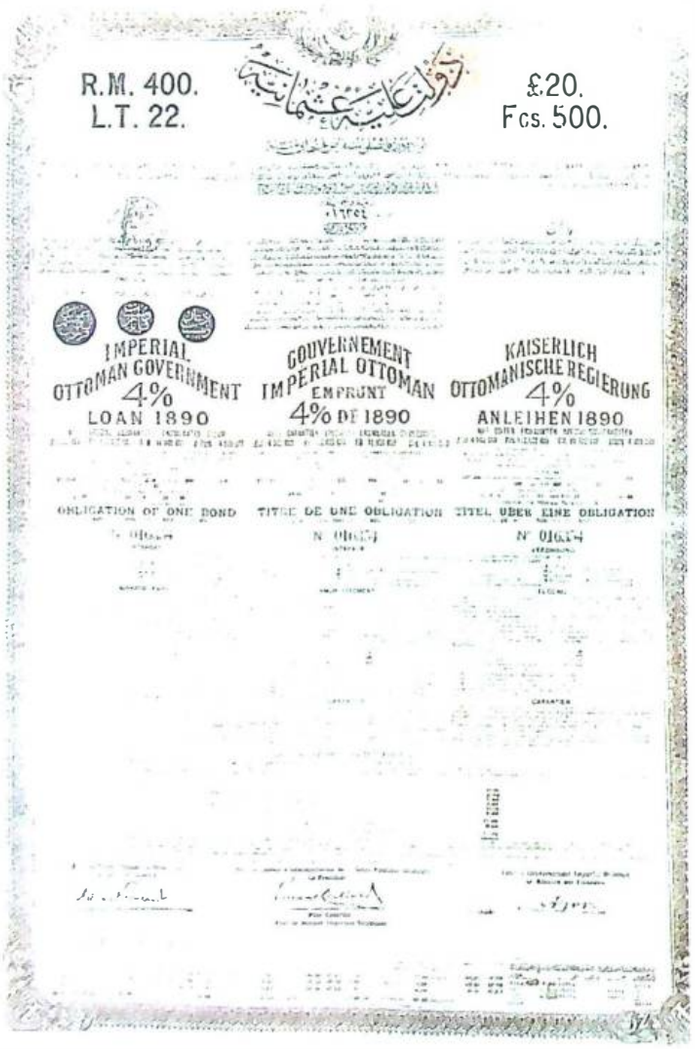

Murabaha Kanunları ve faiz işlemleri

16 Şevval 1280 (1865) tarihli "Murabaha Nizamnamesi"nin birinci maddesi, faiz haddine ayda yüzde 1'i geçmemek şartını getirmektedir. İşte bu hüküm bugüne kadar gelip sürecek bir faiz hesaplama kargaşası yaratacaktır. Gerçi daha sonraki nizamnameye de bileşik faiz uygulamasını yasaklayan bir madde konulacaktır, ama mahkemeler neyin basit ve neyin bileşik faiz olduğu hakkında senelerce sürüp giden bir kararsızlık içine düşeceklerdir. Nitekim ayda yüzde 1 faizli bir yıllık borç halinde yüzde 12 değil yüzde 12.6'ya ulaşır. İki yıl vade halinde gerçek faiz yüzde 14'e yaklaşır. Hele bugünlerde ülkemizde vade ile ev satın alanları ele alacak olursak, bileşik faiz hesabı gerçeğini inkâr ede ede nereye geldiğimizi görürüz.

Her iki nizamnameyle faiz haddini ilk olarak ayda yüzde 1'de, sonra da yıllık yüzde 9'da tutma girişimi, sermaye birikiminin sıfır olduğu ve devletin devamlı olarak dış ülkelerden aldığı borçlarla ekonomisini yürüttüğü o günlerde bankalar, bankerler ve sarraflar ve hatta vadeli yani veresiye mal satan tüccarlar ile bunların müşterileri arasında yukarıdaki birkaç örnekte olduğundan çok daha derin yara açan ihtilaflar ortaya çıkarmıştır.

Devlet şeriata uymak için

1888'de yayınlanan İkinci Murabaha Nizamnamesi'nin 5. maddesindeki "İkrazatta faiz-i mürekkep yürütülmesi caiz değildir" hükmünü koyduğu günlerde Düyun-ı Umumiye İdaresi ile Osmanlı Reji Şirketi "paranın zaman değerini" yani bileşik faizi bütün kurallarıyla uyguluyorlardı ve bu nizamnameden sonra da uygulamaya devam etmişlerdi. Keza Osmanlı Bankası ve diğer Galata bankaları ve bankerleri, yabancı bankalar dünya finans piyasaları kurallarını hiç aksatmadan

yürüteceklerdi. Maaşlarını köşe bucaktaki sarraflara kırdıran subay, memur, cami imamları dahi tıpkı bugün olduğu gibi bileşik faiz ile borçlarını ödüyorlardı. Her iki nizamnameyle temerrüt faizi yani borçlunun ödemeyi zamanında yapmaması halinde gecikme günleri için mürekkep faiz hesabı tutulmasını devlet gücüyle önleme girişiminde bulunulması, kamuoyunu oyalamaktan öteye gidemeyecekti.

Hele her iki nizamnamenin anapara ile faizi birbirinden ayırma gayretleri tam bir aldatmaca idi. Yabancı su, elektrik, havagazı, telefon şirketleri borcunu zamanında ödemeyen veya hiç ödemeyen abonelerinden gecikme zammı olarak aldıkları paranın faizle hiç ilgisi olmayacağını söyleyip pekâlâ murabaha kanunlarının dışına çıkabiliyorlardı.

Bu iki Murabaha Nizamnamesi, Osmanlı Bankası başta olmak üzere Galata ve Osmanlı ülkesinin bütün liman kentleriyle ticaret yolları üzerinde bulunan banka, banker ve tüccar kuruluşlarının işlemlerini hiç etkilemişe benzemiyordu. Hatta Osmanlı Bankası alacaklarını tahsil için devletten olan alacaklan da dahil, haftanın bazı günlerini tahsis etmişti. Bu suretle alacaklarının bir kısmını vadesinden bir iki gün önce tahsil etmek olanağını buluyorlardı; bu da faizin faizinin ne kadar önemli olduğunu ve finans dünyasının başarısının nerede olduğunu göstermeye yetiyordu. Osmanlı Devleti'nin dünya kapitalizmi ile içiçe girdiği günlerde birtakım kaideler koyarak sözde şeriata uygun davrandığını göstermesi, kelimenin tam anlamı ile "göstermelik" olacaktı. Ortaçağ'da Katolik kilisesinin ve İslam dünyasının faizi "haram" saymaları, bu faizle alınan paranın nereye ve nasıl kullanılması gerektiğinin tam olarak ortaya çıkmamasından kaynaklanmaktaydı. Oysa Avrupa'da ilk olarak merkantilizm, sonra sanayi devriminde "kaldıraç" olayı, faizle para ikraz etmenin ekonomik ve sosyal gelişmenin temeli olduğunu göstermişti. Osmanlı Devleti'nin Yavuz Sultan Selim devrinden beri içerden ve dışardan faizle aldığı borçlar ise askeri masraflara, tüketim finansmanına gittiği için İmparatorluğun gerileme ve yok olmasını faize bağlayanlar bir bakıma haklı çıkmıştır, diyebiliriz.

Oysa bu paralarla Avrupa'da olduğu gibi tarıma kredi sağlanmış olsaydı, örneğin dış borçların yüzde 10'u tarımın finansmanında kullanılsaydı, faizi ekonomik gelişmenin itici gücü olarak görmek mümkün olur ve Avrupa'nın en geniş tarım alanlarını elinde tutan Osmanlı Devleti buğday ithal etmekten yüzyıllar önce kurtulmuş olurdu.

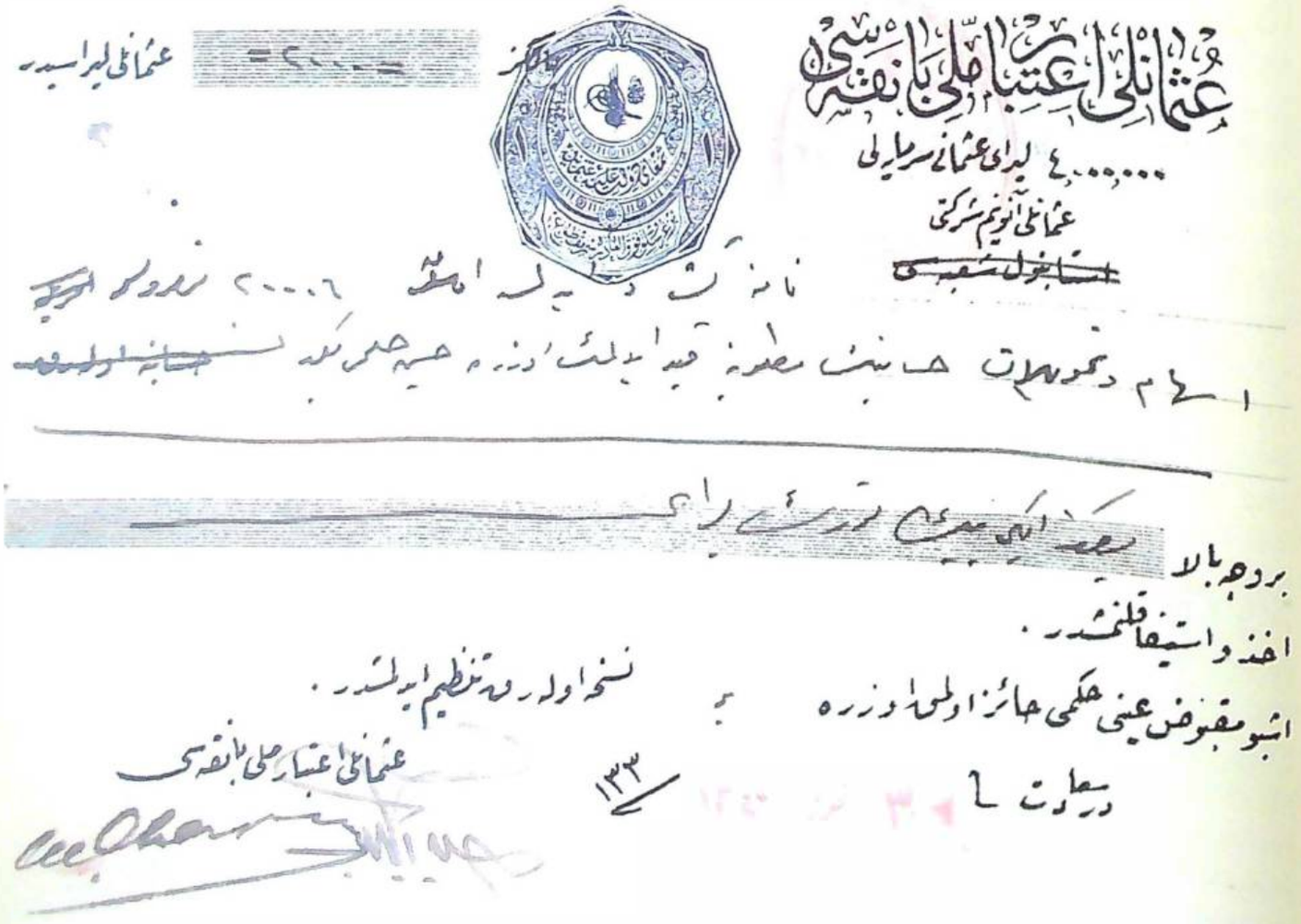

İttihat-Terakki bankacılığı ve İtibar-ı Milli Bankası

Abdülaziz döneminin sonunda sadrazam Mahmud Nedin Paşa tarafından moratoryum ilan edilmesinin ardından Osmanlı tahvillerinin aniden borsalarda değer yitirmesi, Galata borsasında her türlü işlem yapmayı meslek edinmiş kimselerle birlikte, Osmanlı Bankası ile diğer Galata banka ve bankerlerini özellikle portföylerinde bulunan Osmanlı tahvillerinin yarı yarıya değer yitirmesi yüzünden, büyük zararlara sokmuştu.

Fakat asıl darbeyi İslam-Türk halkı yemişti. Zira bankalar ve borsaya yakın azınlıklar son on beş yıl içersinde gerçekte pek de hak etmedikleri büyük kazançlarının ancak bir kısmını kaybetmişlerdi. Oysa moratoryum kararı alan Mahmud Nedim Paşa bile aldığı karardan en fazla ziyan edenlerin arasında yer alacaktı. Hatta sadrazamlıktan düştükten sonra büyük bahçeli konağını satacak, küçük bir eve taşınacaktı. Moratoryum olayının sonunda Abdülaziz'in tahttan indirilip Meşrutiyet'in ilanı ile iç ve dış borçlardan dolayı Osmanlı Bankası, Osmanlı Umum Kredi Bankası, Osmanlı Umum Şirketi Bankası, İstanbul Bankası ve hatta Abdülaziz devrinde Galata'ya gelip yerleşmiş olan yabancı bankaların tümü açılan Meclis-i Mebusan'da bir dizi itham altında kalacaklardı.

Milli banka özlemi

İlk Meclis-i Mebusan'da ateşli hatipler "Bir milli banka bile kuramadık" diyerek feryat edeceklerdir.

Bir milli banka özlemi ve ihtiyacı, 1876-77 Osmanlı-Rus Savaşı'nda çok daha derin bir biçimde hissedilmiştir. Moratoryum ilanı ile Avrupa finans çevrelerinden ve özellikle silah firmalarından kredi alabilme gücünü yitirmiş olan Osmanlı Devleti, parasızlık nedeniyle belki de tarihinin en büyük yenilgisi ile karşı karşıya kalacaktı. Zaten Avrupa iktisadi kurumlarıyla ilişkisinin bozulması Ruslara cesaret vermiş ve silahsız, cephanesiz bırakılmış askerini giydirmek ve beslemekte büyük güçlükler çekmişti. Osmanlı Devleti, Osmanlı Bankası ile diğer banka ve bankerlerin kaynaklarını kullanarak birkaç cephede süren bu savaşı yürütmeye çalışmıştı ama, bu banka ve bankerlerin kaynakları da büyük ölçüde Avrupa bankalarına finans ve ticaret kurumlarına bağlı olduğu için, savaşın feci bir sonuca ulaşmasına engel olmamıştı. Böylece Ruslar, Osmanlılarla yaptıkları savaşlar arasında en kolay kazandıkları savaş sonucu Yeşilköy'e kadar gelip İstanbul'u tehdide başlamışlardı. Hatta tazminat talebinde bulunmuş, aksi halde İstan-

İtibar-ı Milli Bankası evrakı (solda) ve çeki

bul'u işgal etmekle tehdit etmişlerdi. bulunmuşlardı. Tehlikeyi farkeden, daha doğrusu Osmanlı hükümetinden eski alacakları ile savaş süresince açtıkları kredilerin Rusya'nın İstanbul'u işgali ile tehlikeye gireceğini anlayan Osmanlı Bankası ile Galata banka ve bankerleri, Rusya'nın istediği tazminatı ödemeyi üstlenmişlerdi. Aslında Avrupa finans kurumlarının ve özellikle Osmanlı dış borçları tahvillerinin büyük bir kısmını elde tutan banka, kişi ve kurumların rızası ve desteğini alarak bu işe karar vereceklerdi. Savaş sona erdikten sonra Abdülhamid bu savaşın kötü sonuçlarından ders alarak yenilginin asıl sebebi olan mali yetersizliği ve düzensizliği gidermek için Avrupalı ve yerli alacaklılar olan Osmanlı Bankası'yla ve Galata'nın diğer banka ve bankerleriyle ilişkilerini kendinden evvelkilere nazaran çok daha bilinçli olarak yürütmeye çalışmış ve başarılı olmuştur.

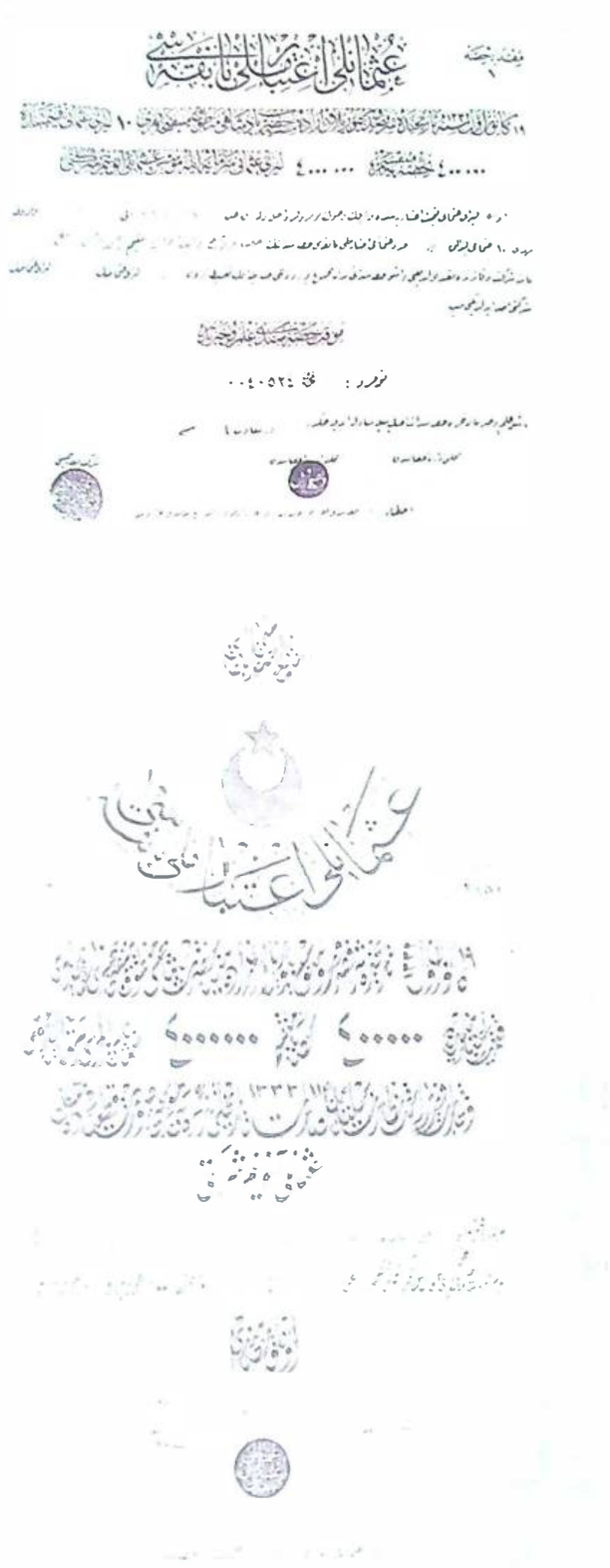

Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulup Avrupa'dan yeniden dış borç alma olanağı bulunduğunda durum yine savaş öncesine dönmüştü. Düyun-ı Umumiye İdaresi ve onun kurduğu, Osmanlı tütünleri tekelini elde etmiş olan Reji İdaresi ile Osmanlı Bankası, II. Abdülhamid'in sansürlü basınından da yararlanarak, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi başarmışlardı.

Basına yansıyan gelişmeler

Bu arada Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ekonomi politikalarının himayecilik esaslarına yönelmesi ve bunların Fransa ile İngiltere'ye karşı ekonomilerini koruma tedbirleri almaları, Osmanlı basınına da yansımaya başlayacaktı. Özellikle Rumeli Demiryolları'nın Selanik'e bağlanmasının ardından bu kentte serbest ticaret rejiminin bütün kuralları geçerlilik bulmuştu. Bu yeni düzen maddi olanakları ve bilgi dereceleri düşük olan Türk İslam tüccar ve esnafı zora sokmuş, birçoğu iflas etmiş veya işini tasfiye etmişti. Bu sebeple, Selanik'te başlayan ve şimdiye kadar sadece edebiyat yönüyle ele alınmış olan yenilik cereyanları sadece bu kentteki Türk İslam basınına değil, Musevi ve Rum azınlıklarına ait gazete ve dergilere de yansıyacaktı. İttihat ve Terakki hareketinin bu bölgede başlamasının ve Selanik'ten İstanbul'a hareket eden, adına "Hareket Ordusu" denilecek ordunun arkasında iktisadi alanda yukarıda saydığımız hedeflerle donanmış kişilerin bulunduğunu kabul etmek zorundayız. Bunların bir milli banka kurulması görüşünde birleşmeleri de tabiidir.

Böylece İttihat ve Terakki parti olarak iktidara geçince, bu partinin içinde sağcı liberal kanat yanında Alman iktisadi kalkınma modelini benimsemiş himayeci bir kanat oluşacaktı.

İttihat ve Terakki hareketi içinde bankacılık 1908 devriminin ilk günlerinden itibaren gündeme gelmiş ve ele alacağımız İtibar-ı Milli Bankası'na gelinceye kadar birkaç banka kurulmuştur. Fakat bütün bu bankalar ön-

İTİBAR-I MİLLİ BANKASI

İttihat Terakki'nin iktidarı devrinde kurulan bu banka bu ayın 23'ünde heyet-i umumiyesini içtimaa davet etmişti. Bizi bu satırları yazmaya sevkeden, sermayesinin tamamı Osmanlı parasından mürekkep ve bütün manası ile milli bir müessese olan bu bankanın inkişafına çalışmak vecibesindendir.

Bankanın sermayesini teşkil eden 4.000.000 lira, dörtyüzbin hisseye ayrılmış olup, yüz binden fazlası hükümet tarafından satın alınmış, bakiyesi ahaliye satılmıştır. Satılığa çıkarılan üçyüz bine varan hisse senedi hamillerinin yekûnunun 47.000 kişiye varmış olması bankanın küçük sermayedarlarının parası ile işletildiğini ispata kifayet eder.

Bundan takriben ikibuçuk sene evvel kurulan İtibar-ı Milli Bankası o zamanki hükümet tarafından özel imtiyazına nail olmuş ve hatta devlet bankası namzedi olabileceği gösterilmiş ve pek kısa müddet sonra yarı resmi bir mahiyet almıştı. Memurlar askerlikten muaf kılındığından müdür olarak Avrupa'dan celb edilen mütehassıs, en güzide banka memurlarını milli bankaya celb etmekte zahmet çekmemişti.

Bu sayede az bir zaman zarfında banka piyasasında mühim bir mevki tutmaya muvaffak oldu. İtibar-ı Milli'ye rağbet o kadar çok idi ki, yalnız dokuz aydan ibaret birinci mali yılı sonunda muhtelif namlar altında mühim ihtiyat akçeleri ayrıldıktan sonra hissedarlara yüzde on faiz ve temettü verildi. İzmir ve İstanbul'da birer şube açmaya mecbur olundu. Ne çare ki bütün manasıyla iyi bir iş yapmakla yetinme de İttihatçıların şanından değildi. Yalnız menabi-i umumiyeyi düşünmekten ne çıkar? Evvela can, sonra canan!

İtibar-ı Milli Bankası'nı kurmakla İttihatçılar bu kaideyi unutmadıklarını gösteriyorlardı.

Bütün ticari müesseseler gibi İtibar-ı Milli Bankası'nın da bir idare heyetine sahip olması tabii idi. Tertip ve tanzim edilip irade-i seniyye'ye arzedilen nizamnameye göre meclis-i idare azalarına yüzde 15 temettüat tahsis edilmişti. Meclis-i idare azalarının beş sene müddetle tayin edildiklerini belirten bir madde ithal etmiştir ki, bugün ihtiyat akçeleri sayesinde kıymet-i hakikiyesi yedi lirayı geçmiş olan banka hisse senetlerinin piyasada üç-üçbuçuk liraya satılmasına sebep bu madde ile meclis-i idare azalarının şahsiyetidir.

Gerçekte, verdiği beş liraya mukabil, senevi elli kuruş temettü alan ve mesela İngiltere'de devletin resmi bankası reisinin yalnız 2.000 lira ücret aldığını bilen hissedar bizim Hüseyin Cahit beyimizin 6.000, aza Mithat Şükrü bey, Serem Kebar, Mahmut beylerimiz gibi yaranın her sene 4.000 liranın üzerine oturmasını gerektirmez. Diğer tarafta bankanın başında sırf İttihat ve Terakki muhaddim ve mebusanın isimlerini görmek ahalice şayan-ı itimat bir şey teşkil etmediğinden, hisse senedine karşı beklenilen rağbet gün geçtikçe geriliyor.

Sanki bu isbat-ı kifayet etmemiş gibi bir de bankanın başına müdüriyet meselesi çıktı.

Gerçekte Mütarekeye kadar banka müdürü umumisi olan mütehassıs kişi nedendir bilinmez memleketimizi terk etmek mecburiyetinde kaldı. Yerine hemen bir diğerinin tayini emri acil vaziyetti. Ve tabii bu vazifeyi ifa etmektedir. İfaya muktedir olduğunu ispat etmiş bir zat el altında mevcut iken sırf İttihatçı olmaması yüzünden bu genç bertaraf edildi. Müdüriyet-i umumiye makamına tecrübe ve malûmat-ı sarrafiyeden tamamen mahrum bir zat oturtuldu. Muamelat-ı sarrafiyede en birinci derecede şayan-ı ehemmiyet olan unsurun sürat olması nazar-ı itibare alınırsa, o zamana kadar bankada alışmış oldukları sürat ve emniyet yerine atalet ve tereddüt kaim olduğunu gören müşterilerin bir diğer banka ile işlerini gördükleri anlaşılır.

Ne olursa olsun bu yağlı kuyruğu bırakmayı bir türlü göze almayan meclis-i idare heyeti, bir ince kurnazlıkla kendi yerini sağlamlaştırmak emeline girmişlerdir. Damat Ferit Paşa, Reşat Hikmet, Celal Muhtar gibi hürmet ve itimad-ı âmmeyi kazanmış zevatın hamiyetine sığınarak nizamnamenin kendilerine verdiği mezuniyete istinaden münhal olan meclis-i idare azalığına tayin etmişlerdir.

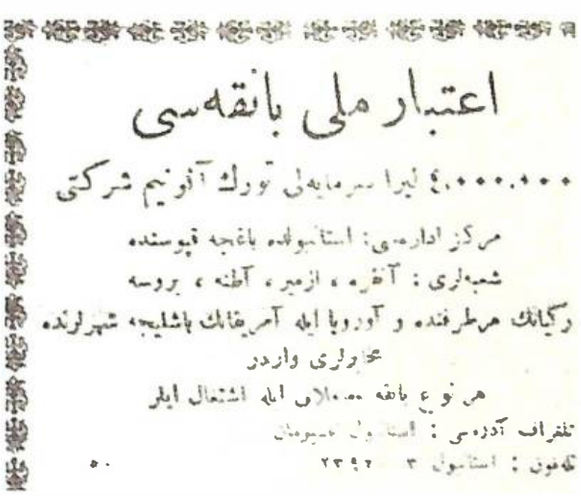
اعتبار ملی بانقه‌سی

٤،٠٠٠،٠٠٠ لیرا سرمایه‌لی تورك آنونیم شرکتی

مرکز اداره‌سی: استانبولده باغچه قپوسنده

شعبه‌لری: آنقره، ازمیر، آطنه، بروسه

رکیانك هر طرفنده و آوروپا ایله آمریقانك باشلیجه شهرلرنده

محاورلری واردر

هر نوع بانقه معاملاتی ایله اشتغال ایلر

تلغراف آدره‌سی: استانبول همیوتان

تلفون: استانبول ۳ ۲۳۹۲

Hiçbir sebebi olmadığı halde ihtikâr yapmış olmakla itham edilen bu banka bu iddiayı ancak heyet-i idaresini teşkil eden zevatın şahsiyetine medyun olmuştur. Kim bunlar? Bugün ya Malta'da ya Bekirağa Bölüğü'nde bulunuyorlar.

Küçük sermayedarların menfaatlerini korumak hükümete düşen bir görev olduğu gibi memleketimizin iktisadiyatı nokta-i nazarından dahi İtibar-ı Milli Bankası'nın sübutu zararlı her türlü ahvale karşı gerekli tedbirleri almayı kendine sermaye ittihaz eylemesi dahi bu tedbirlerin başında gelir. Bu sebeple heyet-i umumiye toplanmazdan evvel meclis-i idare'nin teşkili ve ona ait işler hakkında banka nizamname-i esasiyesine ithal edilmiş olan maddelerin feshi konusunda lazım gelen açıklamada bulunması gereklidir. Bu suretle de bankanın istikbaldeki işlerini çeteci zihniyet ile değil, iş adamı kafası ile sürdürülebilen bir yeni meclis-i idare heyetinin heyet-i umumiyece intihabını temin etmesini hükümetten kemal-i ehemmiyetle rica ederiz.

İTİBAR-I MİLLİ BANKASI
40.000 lira sermayeli Türk Anonim Şirketi
Merkez-i İdaresi: İstanbul'da Bahçekapısı'nda
Şubeleri: Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Türkiye'nin her tarafında ve Avrupa ile Amerika'nın başlıca şehirlerinde muhabirleri vardır.
Her nevi banka muamelatı ile iştigal eder.

Telgraf adresi: İstanbul Nasyonal Telefon: İstanbul 3-2392

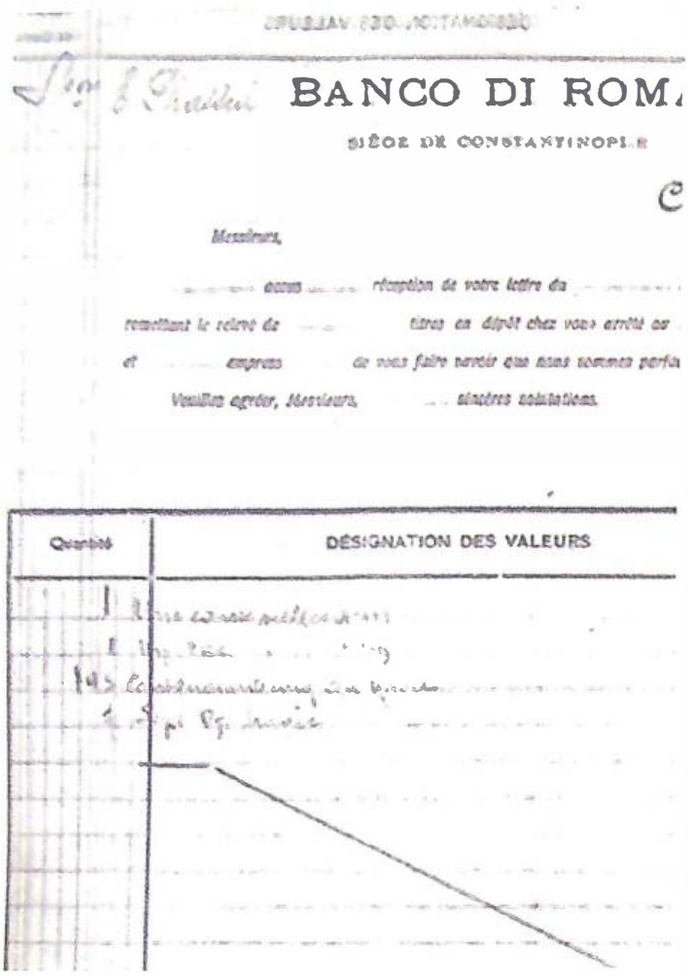
BANCO DI ROM.

SIÈGE DE CONSTANTINOPLE

Messieurs,

Quantité | DÉSIGNATION DES VALEURS

görülen hedefleri gerçekleştirememiş ve art arda gelen savaşlar içinde kaybolup gitmişlerdir. Yalnız Çanakkale zaferinin sağladığı coşku ile Birinci Dünya Savaşı içinde kurulacak İtibar-ı Milli Bankası, işlemleriyle, dedikodusu ve zaman zaman çaresizliğiyle Cumhuriyet'in kuruluş yıllanna kadar gündemde kalacaktır.

İtibar-ı Milli Bankası denemesi

1908 devrim hareketi ile birlikte ortaya çıkan ve yeni milliyetçilik hareketlerinin göstergesi olan Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık düşünceleri arasında tek ortak nokta, ekonomide belirmeye başlamıştı. İslamcılar "İslam Salon Mecmuası" adı ile yayınladıkları, ekonomik meseleye en başta yer veren dergilerinde Osmanlı Devleti'nin gerçek anlamda milli iktisadi kurum ve işletmelere, özellikle bir bankaya sahip olmadığından yakınıyor ve güçlü devlet olmayı ekonomiye bağlıyorlardı. Aynı düşünce Türkçü akımın Türk Yurdu adlı dergisinde de savunulmaktaydı. Bu derginin iktisat yazarı Parvus daha da ileriye giderek, Avrupa'nın Osmanlı ülkesini siyasi değilse bile iktisadi anlamda sömürge haline getirdiğini ve bu durumdan ancak milli bir ekonomiye sahip olmakla kurtulunabileceğini ifade ediyordu. Osmanlıcı akım ise "Resimli Kitap" ve "Şehbal" dergilerinde -geniş bir yelpaze içinde kalmakla beraber- liberal ekonomiden sosyalist ekonomik düzene kadar bütün ekonomik politikaları içeren çok ciddi makalelere yer veriyordu.

İtalya ile Trablusgarp Savaşları başlayınca ortalık bir anda karışmıştı. Zira sosyalistler İtalya'nın bu emperyalist gelişmesini gerekli buluyorlardı. Bu fikri İtalya'daki o zamanki sosyalist akımları yönetenlerin tümü benimsemişti. Sosyalizmin ülkede güçlenmesi için İtalya'nın güçlü bir sana-

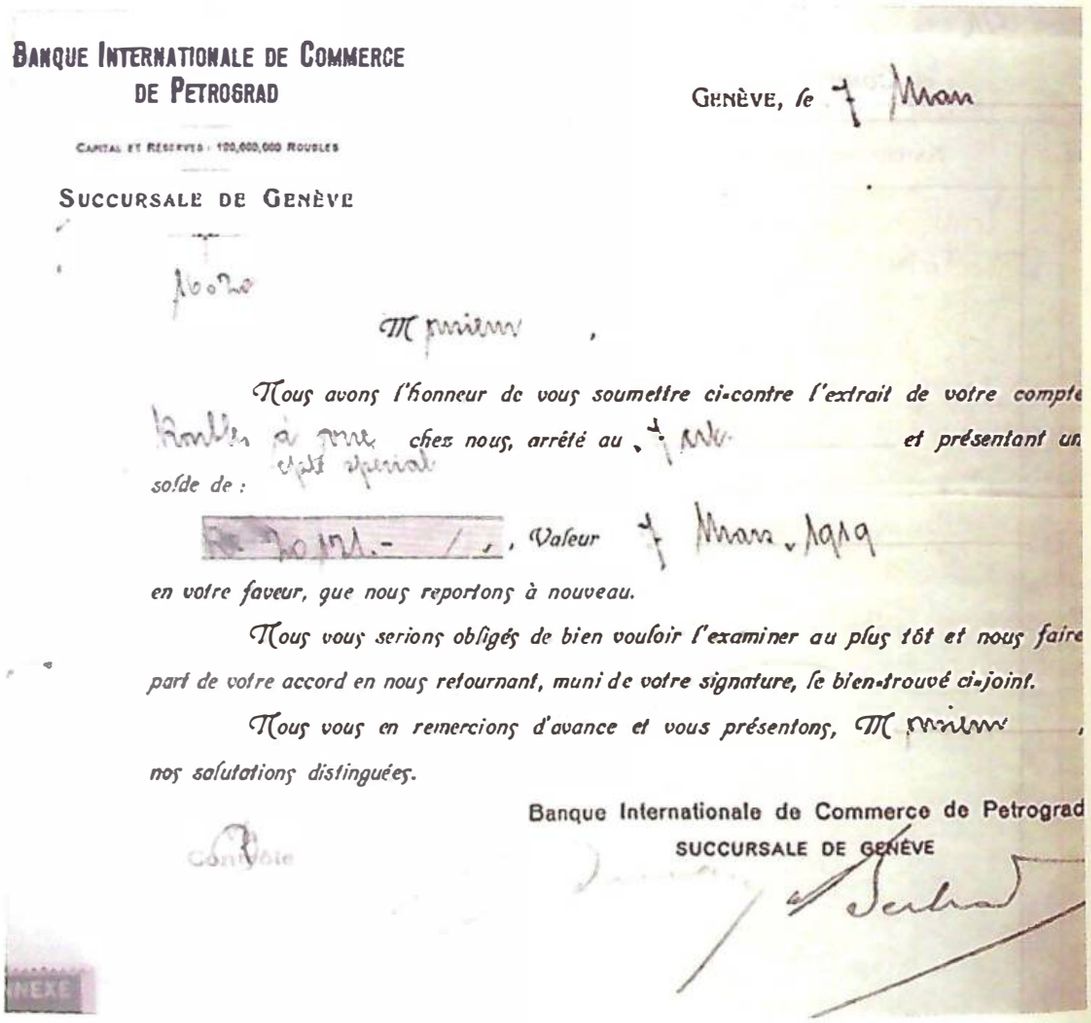
BANQUE INTERNATIONALE DE COMMERCE DE PETROGRAD

CAPITAL ET RÉSERVES : 100,000,000 ROUBLES

SUCCURSALE DE GENÈVE

GENÈVE, le 7 Mars

Nous avons l'honneur de vous soumettre ci-contre l'extrait de votre compte Roubles à vue chez nous, arrêté au 7 Mars et présentant un solde de :

, Valeur 7 Mars 1919

en votre faveur, que nous reportons à nouveau.

Nous vous serions obligés de bien vouloir l'examiner au plus tôt et nous faire part de votre accord en nous retournant, muni de votre signature, le bien-trouvé ci-joint.

Nous vous en remercions d'avance et vous présentons, M , nos salutations distinguées.

Banque Internationale de Commerce de Petrograd
SUCCURSALE DE GENÈVE

yi ülkesi haline gelmesi gerekiyordu ve bu da en kısa yoldan ancak sömürgeciliğe öncelik vermekle gerçekleşebilirdi. Aynı düşünce Balkan Savaşı'nda Osmanlı ülkesinden toprak kapmak isteyen Balkan ülkelerinde de geçerlik bulmuştu. Bu Balkan ülkelerindeki bütün sosyalistler milliyetçilerle birlikte hareket edeceklerdi.

Millileşme hareketine verilen destekler

İtalyan ve Balkan savaşlarında düşmanların bu şekilde birleşmesi, İttihat ve Terakki'yi bütün siyasi akımları temsil eden bir parti olarak haklı çıkarmış ve bilhassa ekonomik alanda "millileşme" hareketi bütün düşünürler tarafından desteklenmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında İngiliz ve Fransızlara karşı yer alınca, Osmanlı ülkesindeki banka sistemi, özellikle Galata borsasının Londra ve Paris borsalarıyla ilişkisi resmiyetten çıkıp gayrıresmi hale gelmişti. Gerçi Osmanlı ülkesinde şubeleri bulunan Fransız ve İtalyan bankalarının büyük bir kısmı faaliyetlerini durduracaklardı. Fakat Osmanlı Bankası'nın statüsü farklıydı. Kaynakları İngiliz ve Fransız olduğu için artık eskisi gibi bir yan devlet bankası görevini sürdüremeyecekti. Ayrıca bir dizi Alman Bankası onun yerini almak için sırada bekliyordu. Hatta bunlar savaş başlayınca Osmanlı hükümet merkezinde şubeler açacaklardı. İttihat ve Terakki Partisi'nin bütün gücüyle desteklediği Alman bankaları ve diğer iktisadi kurumları, halk nezdinde pek rağbet görmemişti. Özellikle Osmanlı azınlıkları ırkçı politikaların destekçisi olarak gördükleri bu banka ve kurumlarla, şirketlerle iş yapmaktan çekiniyorlardı. Bu da milli bankacılık ve milli şirketler kurulması için teşebbüse geçen İttihat ve Terakki iktidarının geniş bir iş âleminden destek almasını sağlayacaktı. Bu nedenle de Birinci Dünya Savaşı ile birlikte art arda milli banka ve şirketler kurulacaktı.

"İtibar-ı Milli Bankası", Çanakkale zaferinin coşkusuyla ekonomide milli kuruluşların halktan büyük destek görmelerinin bir ürünüdür. 1916 ilkbaharında Almanların Marne Savaşı'nda hızlarının kesilmesi ve Alman iktisadi gücünü temsil eden Alman parasından başlayarak bütün tahvilatın ve diğer kâğıtların İstanbul'da da değer yitirmesi, İtibar-ı Milli Bankası ve bazı milli sıfatını taşıyacak büyük anonim şirketlerin kurulmasına adeta destek olacak bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya ile birlikte cephelerde art arda aldığı yenilgiler karşısında Osmanlı ekonomisinin içine

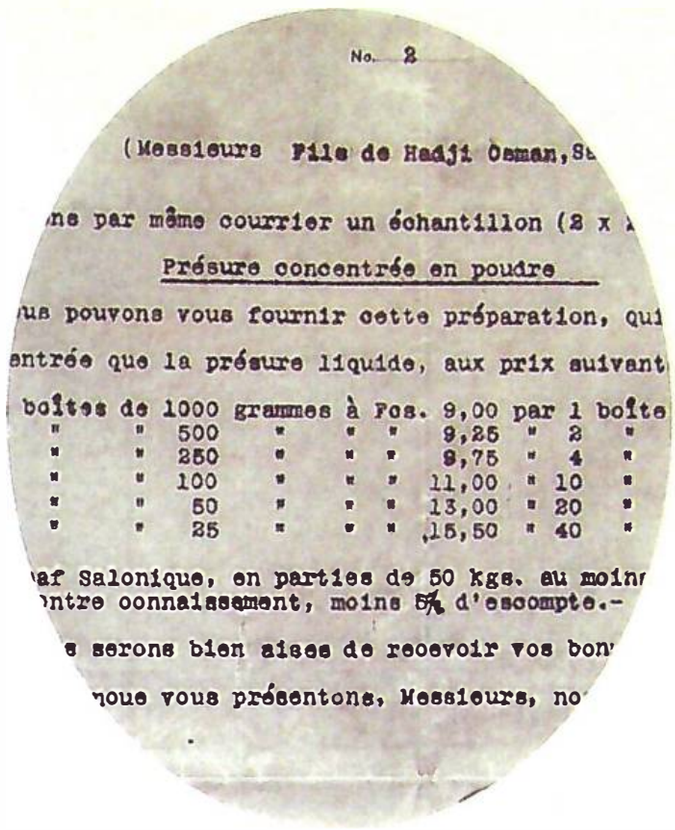

No. 2

(Messieurs Fils de Hadji Osman,St

ne par même courrier un échantillon (2 x

Présure concentrée en poudre

us pouvons vous fournir cette préparation, qui

entrée que la présure liquide, aux prix suivant

boîtes	de	1000	grammes	à	Fcs.	9,00	par 1	boîte
"	"	500	"	"	"	9,25	" 2	"
"	"	250	"	"	"	9,75	" 4	"
"	"	100	"	"	"	11,00	" 10	"
"	"	50	"	"	"	13,00	" 20	"
"	"	25	"	"	"	15,50	" 40	"

af Salonique, en parties de 50 kgs. au moin

ntre connaissement, moins 5% d'escompte.-

s serons bien aises de recevoir vos bon

noue vous présentons, Messieurs, no

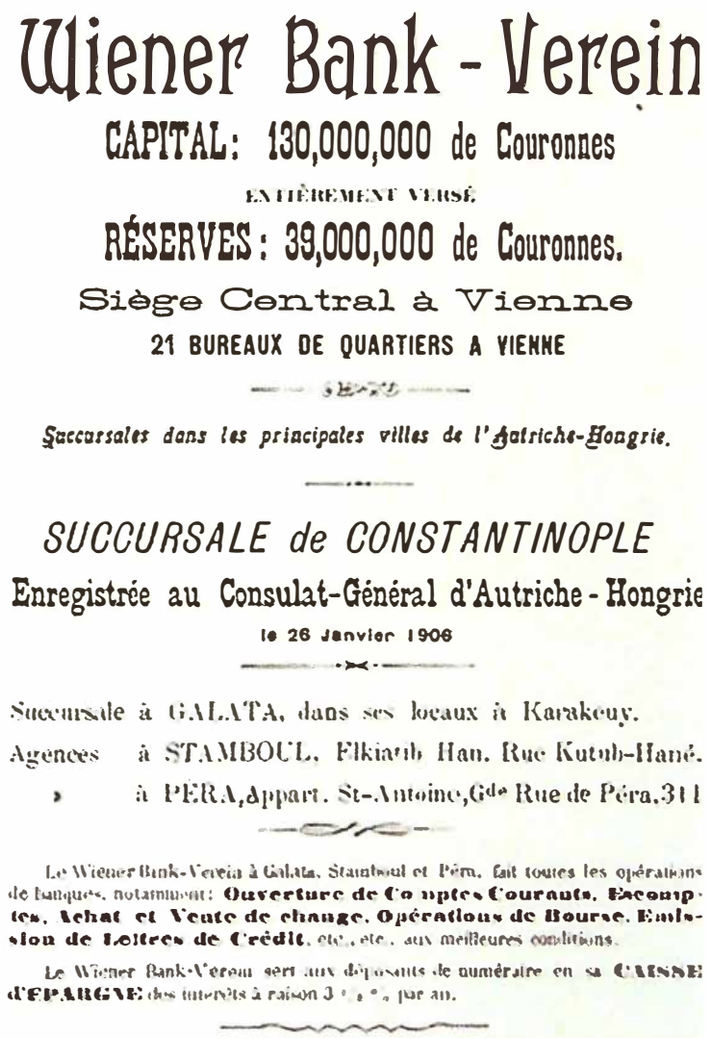

Wiener Bank-Verein

CAPITAL: 130,000,000 de Couronnes

ENTIÈREMENT VERSÉ

RÉSERVES: 39,000,000 de Couronnes.

Siège Central à Vienne

21 BUREAUX DE QUARTIERS A VIENNE

Succursales dans les principales villes de l'Autriche-Hongrie.

SUCCURSALE de CONSTANTINOPLE

Enregistrée au Consulat-Général d'Autriche-Hongrie

le 26 Janvier 1906

Succursale à GALATA, dans ses locaux à Karakeuy.

Agences à STAMBOUL, Elkiatib Han, Rue Kutub-Hané.

» à PÉRA, Appart. St-Antoine, Gde Rue de Péra, 311

Le Wiener Bank-Verein à Galata, Stamboul et Péra, fait toutes les opérations de banques, notamment: **Ouverture de Comptes Courants, Escomptes, Achat et Vente de change, Opérations de Bourse, Emission de Lettres de Crédit**, etc., etc., aux meilleures conditions.

Le Wiener Bank-Verein sert aux déposants de numéraire en sa **CAISSE d'EPARGNE** des intérêts à raison 3 ½ % par an.

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

DETTE PUBLIQUE

TROIS POUR CENT

N° 2241,534 RENTE : 5 fr.

LE DIRECTEUR DE LA DETTE INSCRITE certifie que le PORTEUR a droit à une Rente de

cinq francs

avec jouissance du 1er Octobre 1933

Paris, le 22 Novembre 1933

Vérifié : Le Chef Agent Comptable des Transferts et Mutations ou des Transmissions et Remembrements des rentes au porteur,

Vu : Le Chef Agent Comptable du Grand-Livre,

LE DIRECTEUR

düştüğü krizler, milli sıfatını taşıyan bu iktisadi kurumları da etkileyecek ve İtibar-ı Milli Bankası da kendi payına düşen eleştirilere uğrayacaktı.

Kambiyo buhranı ve İtibar-ı Milli Bankası

Art arda gelen Balkan ve İtalyan savaşları, 1908 devrimi sonrasında dünya ticaretiyle daha da bütünleşen Osmanlı Devleti'ni, 1854 yılında ilk dış borcu aldığı günlerin koşullarına götürmüştü. Bu ilk dış kredi Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacak olan İngiltere ve Fransa'dan, silah satın alma şartına bağlı bir kredi anlaşmasıyla alınmıştı. Bu kredi, Osmanlı hükümeti yanında Ruslara karşı savaşan İngiltere ve Fransa'nın savaş masraflarının büyük bir kısmını Osmanlı Devleti'ne ödetmek gibi bir sonuç yaratacaktı. Zira Osmanlı ordusuna verilen silah ve her türlü askeri araç gereç, mermiler de dahil, teknik ve iktisadi anlamda zamanını doldurmuş, bugün çok kullanılan bir tabirle "Obsolate" olmuştu. Fakat müttefikler 2.5 milyon sterlin olarak saptanan bu kredinin yüzde 80 oranında gerçekleştirilmesini ve yıllık amortisman payı yüzde 1 olmak şartıyla faiz haddini de yüzde 6 olarak saptamışlardı. Verilen silah ve malzemenin değeri bu toplamın yüzde 80'ini aşamayacağı için gerçek faiz haddi yüzde 7.5'e geliyordu. Aradaki yüzde 20'lik fark, bu kredinin komisyonculuğunu yapanlara gidiyordu. Fakat iş bu kadarla da kalmamış, tüccar gemileri İstanbul'a bir sürü askeri malzeme getirerek hükümete satmışlardı. Bunun yanında gıda maddeleri ile subaylara üniforma için büyük ölçüde kumaş da ithal edilmiş ve bu savaşın maliyeti 5 milyon sterline ulaşmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı

1914'te de müttefik Almanya aynı oyunu oynayacaktı. Almanya bu savaşa hazırlanmaya on yıldan fazla bir zaman önce başlamıştı. Yeni model silahlar üretmede ön safa geçince, elindeki hurda silahları müttefiki Osmanlı Devleti'ne devredecekti. Fakat Osmanlı Devleti Balkan ve İtalyan savaşlarında bu silahları gerektiği gibi kullanamayıp bu iki savaşı da yönetimdeki aksaklıklar nedeniyle

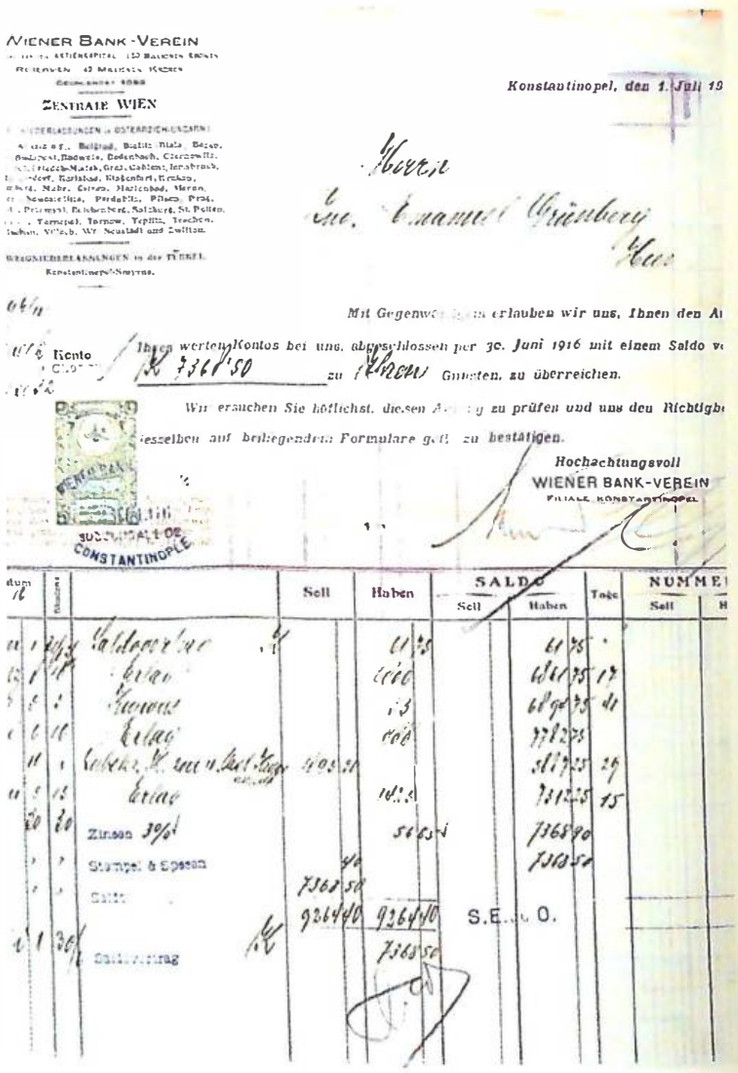
WIENER BANK-VEREIN

ZENTRALE WIEN

Konstantinopel, den 1. Juli 19

Mit Gegenwärtigem erlauben wir uns, Ihnen den Ausz

Ihrem wertem Konto bei uns, abgeschlossen per 30. Juni 1916 mit einem Saldo v

zu Ihren Gunsten, zu überreichen.

Wir ersuchen Sie höflichst, diesen Auszug zu prüfen und uns den Richtigbefunden desselben auf beiliegendem Formulare gefl. zu bestätigen.

Hochachtungsvoll

WIENER BANK-VEREIN

FILIALE KONSTANTINOPEL

SUCCURSALE DE CONSTANTINOPLE

Soll	Haben	Saldo Soll	Saldo Haben	Tage	Nummer Soll	Nummer Haben
Zinsen 3%						
Stempel & Spesen						
		S.E. u. O.				

BANQUE D'ATHÈNES

Société Anonyme

Capital entièrement verse Drachmes 60,000,000

Réserve Drachmes 10,480.000

Siège Social à Athènes

SUCCURSALES

EN GRÈCE : Le Pirée, Patras, Syra, Calamata, Tripolitza, Volo, Larissa.

EN CRÈTE : La Canée, Candie, Rethymo.

EN TURQUIE : Constantinople Succursale à Galata avec Agence à Stamboul Samsoun, Trébizonde, Kérassunde, Baffra, Smyrne, Chio, Port-Vathy Samos, Mersine, Adana, Tarsous, Salonique, Serres, Cavalla, Xanthie, Janina.

EN EGYPTE : Alexandrie avec succursale avec agence au quartier de Moharrem Bey, Le Caire avec succursale avec agence au quartier de Mousky, Zagazig, Mansourah, Mit-Ghamir, Tantah, Béni-Souef Port Soudan.

A LONDRES : 22 Fenchurch Street E. C. 2, à Limassol (Chypre), à Khartoum Soudan.

A HAMBOURG : (8 Makelerz Strasse).

CONSEIL D'ADMINISTRATION

MM. FRANGHIADES, Administrateur de la Compagnie du Chemin de Fer Pirée-Peloponnese, *Président*.

J. BOTASSIS, Président de la Société Ethnologique de Grèce, *Vice Président*.

EMM. A. BENACHI, ministre de l'Agriculture, du Comm. et de l'Ind., Chef de la Maison Chemi Benachi & Cie, Prés. de la Commun. Hellenique d'Alexandrie.

JOHN C. ELIASCO, chef de la Maison C. Eliasco fils de Constantinople.

D. E. ELIOPOULOS, Dirext. de la Banque, Pres. de la Societe Transatlantique de Grece, Administrateur de la Société privil. pour favoriser le raisin de Corinthe.

E. EMBIRICOS, ancien ministre de la Marine, président de la Société de Navigation de Grece.

Z. C. MATSAS, Directeur-Général de la Banque, Président de la Société Privilégiée pour favoriser le raisin de Corinthe, etc.

BARON ANDRÉ DE NEUFLIZE, Administ. de la Banque de l'Union Parisienne.

MARQUIS DE REVERSEAUX, Ancien Sénateur de France, Administ. de la Banque de l'Union Parisienne, Président du Conseil d'Admin. de la Banque de Bruxelles.

MICHEL SALVAGO, Chef de la Maison Salvago & Cie Alexandrie, Administrateur de la National Bank of Egypt, etc.

DENIS STEFANOU, Ancien Ministre de la Justice et des Affaires Etrangeres.

CH. WEHRUNG, Administrateur de la Banque de l'Union, de Maroun, de la Banque Commerciale de Roumanie, etc.

Directeur-Général *Z. C. MATSAS*

Adresse Télégraphique « ATHÉNOCLÈS »

La Banque d'Athènes fait toutes les opérations de Banque, telles que *Escomptes, Recouvrements, Avances sur Titres, Prêts sur Marchandises, Emission de Lettres de Crédit, de Chèques et de Traites Télégraphiques sur toutes les Villes de l'Europe et Pays d'outre Mer, Ordres de Bourse, Placements de Coupons, Location de Coffres-Forts de toute dimension, Ouverture de Comptes Courants, Achat et Vente de Devises Monnaies Etrangères.*

La Banque d'Athènes reçoit des Fonds en compte de dépôts à vue et à échéances fixes, en Or et en Billets de Banque à des conditions très avantageuses. Elle a de plus un service spécial de Caisse d'Epargne.

La Banque d'Athènes fournit aussi les renseignements utiles sur toutes les

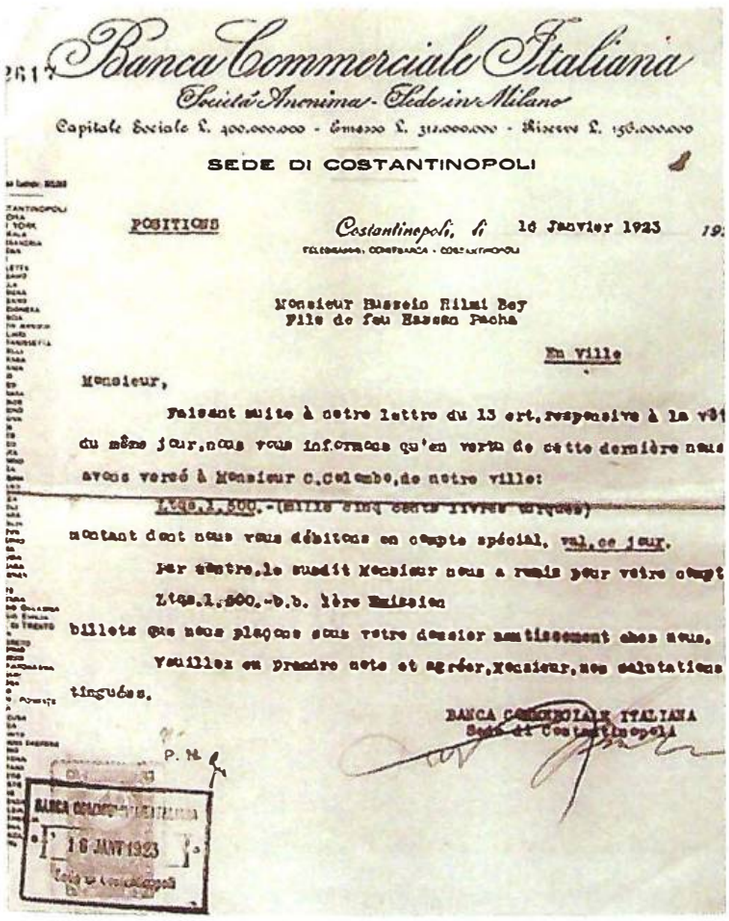

Banca Commerciale Italiana

Società Anonima - Sede in Milano

Capitale Sociale L. 400.000.000 - Emesso L. 300.000.000 - Riserve L. 150.000.000

SEDE DI COSTANTINOPOLI

POSITIONS

Costantinopoli, li 16 Janvier 1923 19.

Monsieur Hussein Hilmi Bey
Fils de feu Hassan Pacha

En Ville

Monsieur,

Faisant suite à notre lettre du 13 crt, responsive à la vôt
du même jour, nous vous informons qu'en vertu de cette dernière nous
avons versé à Monsieur C. Colombo, de notre ville:

Ltqs. 1,500.- (mille cinq cents livres turques)

montant dont nous vous débitons en compte spécial, val. ce jour.

Par contre, le susdit Monsieur nous a remis pour votre compt
Ltqs. 1,500.- b.b. 1ère Emission
billets que nous plaçons sous votre dossier sans intéressement chez nous.

Veuillez en prendre note et agréer, Monsieur, nos salutations
tinguées.

BANCA COMMERCIALE ITALIANA
Sede di Costantinopoli

P. N.

16 JANV 1923

İtibar-ı Milli Bankası ve İhtikâr

İkdam 25 Haziran 1922

Hissedarâın Heyetti Umumiyesinde Banka'nın ihtikar yapmamak yüzünden hasılatını lüzum derecesinde tevsi edemediği sebebi ile şimdi banka ihtikâra girmekle iyi mi etti, fena mı? Müdürün bu bâbdaki izahatı

İtibar-ı Milli Bankası'nın geçen çarşamba günü yapılan hissedarân heyeti umumiyesi içtimaında bilançonun müzakeresi esnasında bazı münakaşalar cereyan etmiş ve nihayet 59 muhalif reye karşı 480 rey ile bilanço tasdik ve tasvip edildi. Hissedarlardan bazısı Heyet-i İdareye vaki olan hücumunda İtibar-ı Milli Bankası'nın kambiyo muamelatı ile katiyyen işgal etmediği ve müdürü Celal Muhtar Bey'in bir banker değil doktor olması dolayısı ile âlem-i ticarette en mühim rol oynayan kambiyonun ihmal edildiği iddia edilmiştir.

Gerçekte dört senede bankerler ve mütehassıslar tarafından kabul edildiği gibi, 800 bin lirayı aşan mühim bir meblağ kâr ettiği halde doktor olan Celal Muhtar Bey'in bir senelik masarifi umumiyeyi çıkardıktan maada bankaya bir miktar kâr temin etmiş olması hücumların hiç de yerinde olmadığını göstermektedir. Dün bu konuda fikirlerine müracat etmiş olduğumuz Banka Müdürü Dr. Celal Muhtar Bey aşağıdaki beyanatta bulundu:

"Benim kambiyo işlemi yapmadığımı tenkit ediyorlar. Bu doğrudur. Ben kambiyo işlemi yapmadım. Bu noktada haklıyım. Çünkü kambiyo en dehşetli spekülasyon, en keskin bir kumardır. Bundan bir kere kazanan olabilir. Fakat bir adamın daima kazanması mümkün değildir. "Kâr zararın ayrılmaz ortağıdır" derler. Bu bir hakikattır. Kambiyodan pek büyük ticaret (kâr) bırakıldı. Bu sebeple ihtikâra girmeden müşterilerimize lazım olan kambiyo (döviz anlamında) muamelesini yaptık. Ziyan etmeyip bir parça kâr temin ettik.

Bundan maada, benim ihtikâr nedir bilmediğim, uzman bir banker olmayıp fen adamı olduğumu söylüyorlar. Evet, bu da doğrudur. Dörtyüz bin Osmanlı hissedarının ki birçoğu biçareler ve yetimlerin malı olan sermayeyi iş olsun diye her işe sokmayı siz de istemezsiniz. Zaten ihtiyatkârane hareketten banka zarar görmedi ki? Bir çok müessesenin büyük zararlara girdiği şu bir senede banka bütün masraflarını fazlası ile çıkardıktan sonra bir evvelki seneye ait olan muamelattan ortaya çıkmış olan zararları kapatmaya muvaffak oldu. Ahval-i iktisadiyenin aldığı bugünkü hal iki sene evvel öngörülmüş ve bankayı korumak için idare heyeti ile gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir, hatta bazı bize emniyeti olan tüccarın bu senelerdeki en iyi kârı iş yapmaktan ileri gelmiştir. Hatta sermayeden senelik bir ikisini yiyerek, buhranlı değil, fakat memnun olan şu zamanların tamamı ile geçinceye kadar sabretmek ve ondan sonra sermaye-i asliyenin

yüzde seksen ve doksanı ile olsun muameleye başlamanın makul olacağını tavsiye ettim. Bunun aksini yapanların ekserisi zarar etti.

Bu hususta meclis-i umumide muteber tacirimizden Mösyö Pinhas bana şu gösterilen âsar-ı infiali söyledikten sonra dedi ki: "Kendisine kızması icap eden birisi de benim, bankanın bana verdiği 20 bin lira krediyi müdüriyet kesti. Ben de hemen borcumu tasfiye ettim. Fakat hemen kızmadım, çünkü ben hissedardım. Bunun bankanın nizamı için yapılmış olduğunu anladım. Bu sene masraf çıkmış, kâr da fena değil. Ben daha ileri gidilerek bankanın geçmiş senelerde 300 bin lira zarar ettiğini pek fazla önemsemiyorum. Tüccara soruyorum: Bu buhranlı zamanlarda sermayenizin bu kadarını kurtlara yedirir misiniz? Cevap veriniz." Mösyö Pinhas'ın bu sözlerine cevap veren olmadı. Bazı zevatın aleyhimdeki hücumlarına gelince: Herkes reyinde hürdür, fakat vicdanının sesi ile hareket eder. Fakat herkes bir değildir. Mesela Maliye Nezareti'ne müracaatla benden şikâyet eden zevat içinde bankanın idaresinden ve bankanın hukuk ve menfaatini korumak için bankadan ihraç edilmiş eski memurlar, bankanın aldığı tedbirlerden kendilerini mutazarrır addedenler de var. Bu gibi zevat şüphesiz aleyhimde bulunabilirler.

اعتبار ملی بانقه‌سی

Hatta beyanatta bulunanların içinde aleyhimde olmakla beraber gayet samimi zavat-ı muhterem de vardır.

Bu muhalifler de raporun tasdikini istediler. 59 muhalife karşı 480 rey ile tasvip ettiler.

"Geçen senenin müteferrik masrafları bu senekinden fazladır" diyenlerin iddiası da boştur. Bilançonun müfredatı tetkik edilirse masarif-i mütteferikanın aşırı olmayıp bilakis düşük olduğu görülür. Geçen sene çıkarmış olduğumuz memurlara ikramiye olarak verilen 8 bin lira ile kiraların zammından dolayı fazla verilen 14 bin lira bu senenin masarif-i mütteferikasından çıkarılırsa kârın yalnız bu senenin masarifine ait olduğu anlaşılır. Bankanın istikbali hakkındaki fikirlerime gelince: İhtiyatkârana tedbir alarak hareket etmek, meşkûk işlere, müşkil işlere girmemek, ahvali islah kesbetmedikçe, Memalik-i Osmani'nin her tarafında şubeler açıp işletmeye başlamak üzere bankamızın bilinen halini idame ve gaip olan sermayeyi kazanmak istikbali de kazanmak demektir, bu da pek uzak değildir."

(İkdam, 25 Haziran 1922)

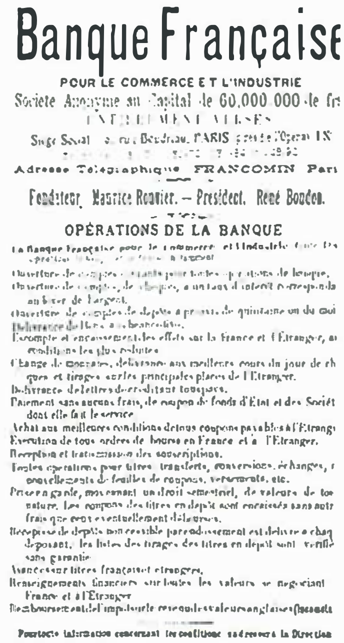
Banque Française
POUR LE COMMERCE ET L'INDUSTRIE
Adresse Télégraphique FRANCOMIN Paris
OPÉRATIONS DE LA BANQUE

kaybedeceği için, elde kalan silahlar Almanya ile olan ilişkilerin sürdürülmesinin sebebi haline gelecekti. Bu silahların kullanılması ve bunlarla ilgili talim ve denemeler, karşılıklı ziyaretler ve yeni siparişler, arada kurulan dostluklar ve menfaat ilişkileri Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer almasına sebep olacaktı. Gerçekte Almanların verdikleri silahlar arasında yenileri de vardı ama, asıl ağırlığı 1870 Fransa Savaşı'nda kullanılan silahlar teşkil ediyordu. Bu silahlar için verilen paranın 10 milyon lirayı aştığı bilinmesine rağmen, işin en ilginç tarafı, Osmanlı maliyesini ve ekonomisini çıkmaza sokan yanı, Alman savaş tahvilatının getirdiği büyük zarardır: Savaşın ilk aylarında Almanların Fransız cephesinde gösterdikleri büyük başarının coşkusuyla daha önce sözünü ettiğimiz Alman bankalarının önünde kuyruk olarak Alman savaş tahvilatını kapışan Türk halkı ve bu arada İtibar-ı Milli Bankası ile sair Türk bankaları, savaşın yenilgiyle sonuçlanmasını gölgede bırakacak bir hüsrana, felakete uğrayacaklardı.

Bu arada Osmanlı hükümetinin ihraç ettiği, savaşın finansmanına yönelik tahviller de özellikle Çanakkale Zaferi'nin sağladığı coşku ile Hıristiyanı, Musevisi de dahil bütün Osmanlılar, Alman savaş tahvillerini almak için kuyruklar oluşturacaklardı. İtibar-ı Milli Bankası başta olmak üzere diğer Türk bankaları da bu Alman savaş tahvilatının her gün yükselen fiyatına tamah ederek rezervlerinin önemli bir kısmını bu tahvillere kaydıracaklardı.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İslam halkın çektiği sıkıntılar şu veya bu şekilde fazlasıyla dile getirildiği halde, İttihat ve Terakki'nin aynı halkın gönüllü ve zorunlu tasarruflarını büyük hayaller uyandırarak nasıl çarçur ettiği konusunda pek bir şey yazılmamıştır. İşte bu gerçek savaş sonunda bütün açıklığıyla ortaya çıkınca birtakım gazete ve dergilerde "Kendi paramızı kendimiz kullanalım" gibi başlıklar altında yazılara rastlanacaktır. Bu başlık aslında bir gerçektir: Yüksek sa-

vaş konjonktürü ile ortaya çıkan tasarrufları Türk halkı öncelikle müttefik Alman banka ve tahvilatına ve bazı şirketlerin hisse senetlerine yatırmış; Almanya'nın savaş sonrasındaki dünya ekonomi tarihine geçen enflasyon sürecine girmesinin etkisiyle bütün bu tasarruflar yok olup gitmiştir.

Türk-İslam tüccar ve üreticilerin, bu arada İtibar-ı Milli Bankası gibi bankaların en büyük kaybı, vatanseverlik ile ekonomik kararlan oluşturan sebepleri farkedememesinden kaynaklanmıştır. Örneğin savaş sonrasında bütün bankalar döviz spekülasyonuna yönelirken İtibarı Milli Bankası "memlekete zarar getiriyor" diye bu işten uzak kalmıştır. Böylece Atina Bankası ve Selanik Bankası ile İstanbul ve İzmir başta olmak üzere işgal edilen kentlerde şube açan İngiliz, Fransız, İtalyan bankaları Osmanlı lirası kambiyosu üzerinde yoğun kambiyo işlemleriyle büyük paralar kazanırken İtibar-ı Milli Bankası'nın Genel Müdürü, o yılların en önemli kişilerinden Doktor Celal Muhtar Bey, gazetecinin kendisine bu konuda sorduğu soruya şu cevabı verecektir: "Yapmadığım için büyük paralar kaybettik." Ve bu sözünü bir övünç ifadesi olarak ortaya koyacaktır. Oysa bu bankanın ankesindeki en büyük kısmı mevduat olan Osmanlı liralarının yarısını bile döviz olarak tutmak, "Paramızı kendimiz kullanalım" sloganının gereği idi.

Dr. Celal Muhtar Bey'in açıklamaları

"İkdam" gazetesinin 25 Haziran 1922 tarihli sayısında, İstiklal Savaşı'nın en kritik günlerinde İstanbul'da başta İngiliz ve diğer müttefik paralan ve bu arada Yunan drahmisine karşı Osmanlı lirasının kambiyo değerini düşürmeye yönelik operasyonlarda İtibar-ı Milli Bankansı'nın yer almadığı iddiası vardır. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ni yok edercesine küçültmesi kadar önemli olan bu kambiyo spekülasyonu ve bankaların bu konudaki politikaları pek araştırılmamıştır. Oysa bu kambiyo olayı Sevr ve İstiklal Savaşı kadar önemliydi. Nitekim Cumhuriyet kurulduktan ve Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra da İstanbul borsasında Türk parasının devamlı olarak aleyhinde sonuçlar yaratacak kambiyo spekülasyonu yapılacak ve bu 1930'ların başına kadar sürecekti. Sonunda Cumhuriyet hükümeti ilk olarak borsayı Ankara'ya taşıyacak, sonra da Türk Parasını Koruma Kanunu ile bu işe son verecektir.

Sevr Anlaşması hükümlerinin belli olmaya başladığı günlerde Müttefikler tarafından işgal edilen Galata borsası, o günlere kadar görülmemiş bir kambiyo spekülasyonuna sahne olacaktı. İstanbul'un işgaliyle birlikte İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bankaları, müttefik ve tarafsız kalmış başka ülkelere ait bankalar İstanbul'a akın edeceklerdi. İstanbul, açık şehir olması ve gümrüklerin büyük ölçüde kaldırılmış olması sebebiyle birçok yabancı firmanın da akınına uğrayacaktı. İşgalci müttefiklerin askerleri, sivil görevlileri ve kentin oluşturduğu ranttan pay kapmak isteyen bir dizi maceraperest, bu arada ihtilalden kaçan Ruslar İstanbul'u doldurmuşlardı.

Kambiyo spekülasyonunu bilinçli olarak başlatan, Atina ve Selanik bankalarıyla banker İstanbullu Rum sarraf ve tüccarlardı. Daha sonra bu spekülasyona İstanbul'da çok önemli kişilerin de başını yakacak olan Banca di Sconto da katılacaktı. Osmanlı lirasının Avrupa paralarına ve bu arada Yunan drahmisine karşı değerini düşümek ve İstanbullu Rumlara İstanbul'un tapusunu ele geçirmeleri için gerekli olan kredi kaynaklarını sağlamak amacı güdülüyordu. Bunun politik sebepleri vardı: Birincisi İstanbul'un tapusunu ele geçir-

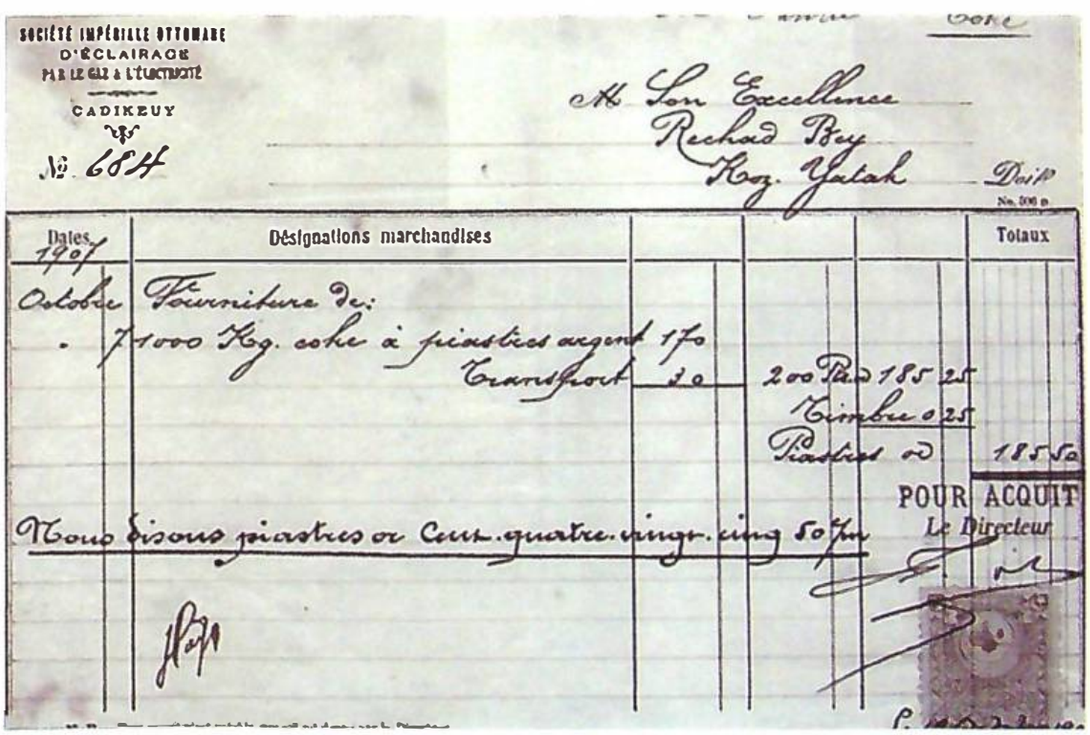
SOCIÉTÉ IMPÉRIALE OTTOMANE
D'ÉCLAIRAGE
CADIKEUY
№ 684
A Son Excellence
Rechad Bey
Koz. Yalak
Dates 1907
Désignations marchandises
Totaux
Octobre Fourniture de:
7 1000 Kg. coke à piastres argent 1/0
Transport 20
200 Piast 185 25
Timbre 0 25
Piastres or 185 50
Nous disons piastres or Cent. quatre. vingt. cinq 50/m
POUR ACQUIT
Le Directeur

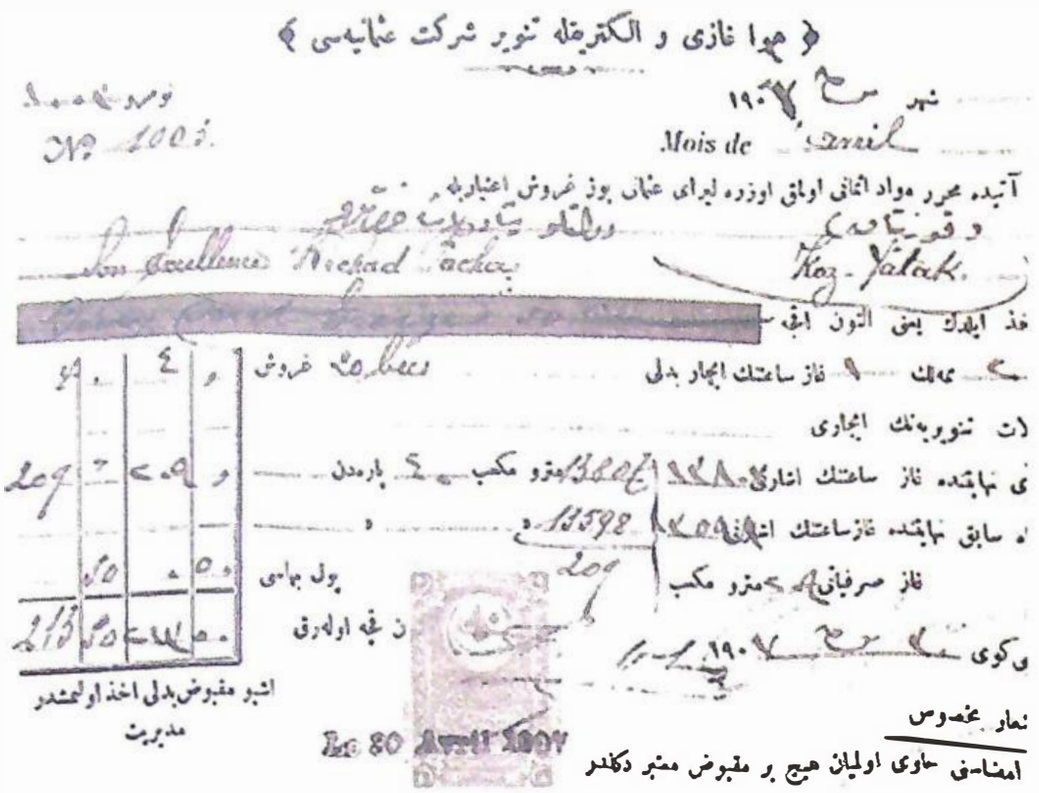

FILATURE DE LIN & D'ETOUPES

SPECIALITE DE FILS JAUNES

RETORDAGE

mek, ikincisi işgalci Yunan ordusuna yardım. Wilson prensiplerine göre, İstanbul gibi ihtilaflı kentlerin sahibi olmak için tapu ölçeği kullanılacaktı.

Bu sebeple İstanbul Rumlarıyla dünyanın şurasında burasında zengin olmuş Rumlar, İstanbul'da mülk edinme eylemini başlatmışlardı. Atina ve Selanik Bankası ile bazı yabancı bankalar da bu işi finanse etmeye koyulmuşlardı. Bu işte ana kaynak, kambiyo spekülasyonuydu. Zira İstanbul'da Türklerden satın alınacak gayrimenkuller için Osmanlı lirası ödemek gerekiyordu. Kambiyo oyunları ile devamlı olarak Osmanlı lirasını düşürerek ek kaynak yaratılmış oluyordu. Bu noktada işin garip tarafı, İtibar-ı Milli Bankası Müdürü'nün kambiyo spekülasyonuna katılmadığı için bankaya büyük paralar kaybettirdiği iddiasına açık bir yanıt vermemiş olmasıdır.

Bunun sebebi o günlerde İstanbul'un hâlâ işgal altında olması ve basına konulan sansür olabilir. Celal Muhtar Bey bu işten 800 bin Osmanlı altın lirası kaybettiklerini ifade ediyor. Oysa o günlerde büyük taarruz hazırlıkları içinde olan Ankara hükümeti bu paranın onda birini bulmak için çırpınıp durmuştu...

Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da bankalar

Fransız generali Franchet de Esperay İstanbul'un fatihi olarak beyaz atı üzerinde bankaların yuvalandığı Voyvoda Caddesi'nden geçerken, önde giden bando mızıka takımının çıkardığı gürültüden rahatsız olan banka memurları kapıları pencereleri kapattırmışlardı. Zira hepsinin zihni meşguldü ve İstanbul'un yeni fatihi Fransız generalini tanımaktan çok daha önemli işleri vardı.

Gerçekte koca İmparatorluğun başkentinin işgali bütün bankaları telaşa düşürmüştü. Karaköy'de de Komisyon Hanı'nın, yani Galata borsasının önü mahşer gibiydi. Sabahleyin açılışta Osmanlı iç ve dış tahvillerinde büyük bir düşüş olacağını tahmin edenler, (bu işte ilk elden çıkaranlar kazanır) ilkesine uymak için borsa kapılarının açılmasını bekliyorlardı. Bir gün önce gece yarısına doğru sterlinin Osmanlı lirasına karşı 10 kuruş değer kazandığı haberiyle uykuya dalanlar, sabahleyin uyandıklarında bunun doğru olmadığını göreceklerdi. Şuna inanılıyordu: "Osmanlı'dan bu kadar alacağı olan İngilizler ve Fransızlar Osmanlı'yı yaşatmaktan başka çare bulamayacaklardır."

Fakat Yunanlıların İzmir'e çıkışı ve Anadolu'da hiç direniş görmeden ilerlemeleri bütün Ege ve Akdeniz Osmanlı limanlarındaki ticareti durdurmuştu. Karadeniz ticareti de Yunan harekâtından etkilenmişti. Ticaretin durması, bütün bankaları olumsuz yönde etkilemişti. Oysa Osmanlı Bankası haricindeki bütün yerli ve yabancı bankaları, yaşamlarını sürdürebilmek için, ticaret hacminin daralması karşısında bu defa stokçuluğa ve kambiyo oyunlarına öncelik vereceklerdi.

Savaş sonrasında ise İstanbul başta olmak üzere İzmir ve Anadolu'nun güney kısmındaki işgalcilerin yeni kurdukları düzen, ticareti yine canlandıracaktı. Fakat İstanbul'un işgalinden sonra en önemli bankacılık olayı kambiyo spekülasyonuydu.

Daha önce de açıkladığımız gibi, İstanbullu Rumlar, Amerikan Devlet Başkanı Wilson'un ortaya koyduğu prensipleri hesaba katarak İstanbul'un tapusunu ele geçirmeyi, böylece Sevr Andlaşması'nı takip edecek yeni barış anlaşmasında İzmir ve havalisi ile birlikte İstanbul'u sa-

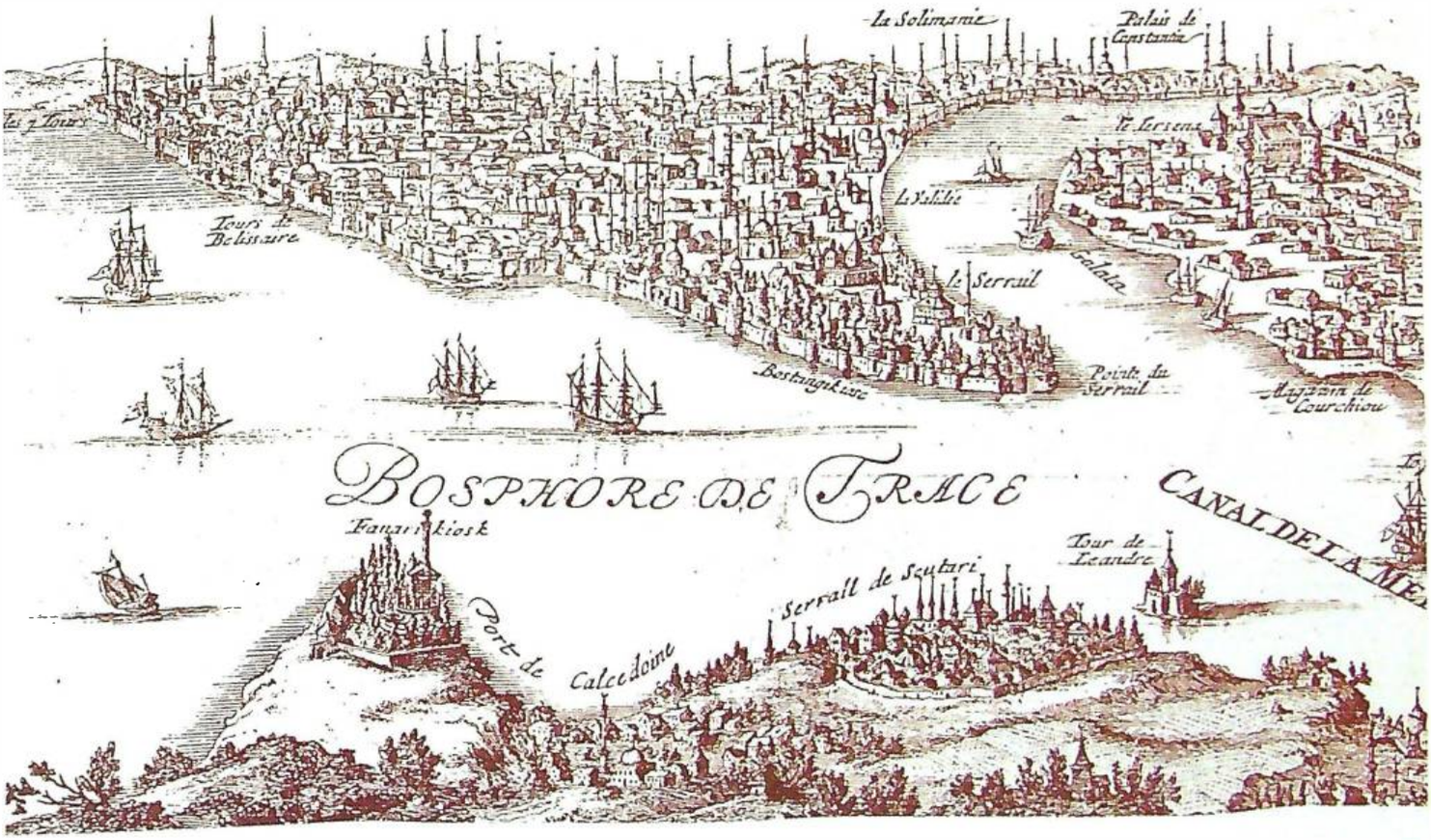

hiplenmeyi amaçlamışlardır. Bunun için, Atina Bankası öncülüğüyle sterlin ve drahminin değerini borsada Osmanlı lirasına karşı yükseltmek suretiyle yaratacakları ek fonlarla İstanbullu Rumlara ve hatta dışardan bu iş için İstanbul'a gelmiş olan Rumlara kredi sağlayacaklardı.

Kambiyo spekülasyonu para getirmeye başlayınca, bütün bankalar spekülasyona yöneleceklerdir. Hatta bu iş için yeni bankalar açılacak, Avrupa'dan ve Amerika'dan bankalar gelip İstanbul'da şube açacaklardır. Bazı açıkgöz ve maceracı banker ve sarraflar, kambiyo oyununu tutku hali-

ne getirenler İstanbul'un yolunu tutacaklardır.

Para ikraz eden küçük çaplı Türk kurumları

Bu furyaya karşı İstanbul'daki Türk-İslam uyruklan gayrımenkullerini yabancılara satmamaları için, Bâbıâli basını harekete geçecekti. 1921 yılında "Salık Veren, Muhibban" adı altında yayınlanan bir adres kitabında, bütün Türk dükkân ve şirketlerinin bakkal ve eczacılara kadar adresleri verilerek bunlardan başka hiçbir yerden alışveriş edilmemesi isteniyor; paraya ihtiyacı olanlann hangi banka ve bankerlik kurumlarına başvurmaları gerektiği belirtiliyordu.

Aynı kitapta ilginç bir ilana rastlamaktayız. "Emlak ve İkrazat Osmanlı Bankası" adını taşıyan bir bankanın kurulduğunu öğreniyoruz. Buradan, "Enval-i Gayrımenkule İkrazat Sandığı", "İstanbul Emanet Sandığı", "Tahsilat Sandığı" gibi İslam Türk finans işletmeleri yanında, "para ikraz eden" küçük çapta İslam-Türk kurumlarına da rastlamaktayız.

Gerçekte bu kitapçık, "Türk'ün aklı sonradan gelir" ifadesine iyi bir örnektir. İstanbul'da devlet kapılarının tamamen kapandığı, savaş öncesine göre asker ve memur kadrolarının yarıdan aşağı düşürüldüğü günlerde yalnız İstanbul'da değil, Anadolu'nun işgal edilmiş veya edilmemiş olan kentlerinde de birçok bankalar ve para işleriyle uğraşan firmalar açılacak, bunların bir kısmının kurucusu ve yöneticisi eski Osmanlı bürokrasisinin tanınmış kişileri olacaktır.

Dört yıla yakın bir zamanı kapsayan İstanbul'un işgali, Türk-İslam İstanbullulara yeni geçim kaynakları da açmış ve bu arada Türkler tarihlerinde ilk olarak bankerliğe kalkışmışlardı.

Emlâk ve ita.
Bankası

Sermayesi:

20,000,000

Merkezi Ankara

Kuruluş tarihi : 927

Şubeleri:

İstanbul

İzmir

Bursa

Bursa Şubesi:

Kozahan — Dairei mahsusa Telefon : 250

Banka, emlâk üzerine (Mevcut ve yapılmakta olan) her türlü muamelâtta bulunduğu gibi gayet cüz'i bir iskonto ile müteKaidin ve eytamı eramile yardımda bulunmaktadır...

Banque de Mételin

SOCIÉTÉ ANONYME

Fondée par Iradé Impérial en 1891

Reconnue en Grèce par Décret Royal.

Constantinople, Mételin, Alexandrie, Smyrne, Salonique, Athènes, Arvaly, Dikely, Chio, Nazly, Sokia, Mont-Athos, Stamboul, Péra, Plomary et Ayasso.

Président L. ZARIFI

Vice-Président. GEORGES G. ZERVOUDACHI

Vice-Président et Direct.-Général, P. M. COURTGI

Vice-Consul I. d'Allemagne.

OPÉRATIONS DE BANQUE

Changes, Titres, Recouvrements, Escomptes, Comptes-Courants, etc.

Dépôts d'argent à vue et à terme

Caisse d'Epargne 4 %.

SERVICE DE LA NAVIGATION A VAPEUR

"ÉGÉE"

P. M. COURTGI & Cie

HOUILLERES DE COZLOU

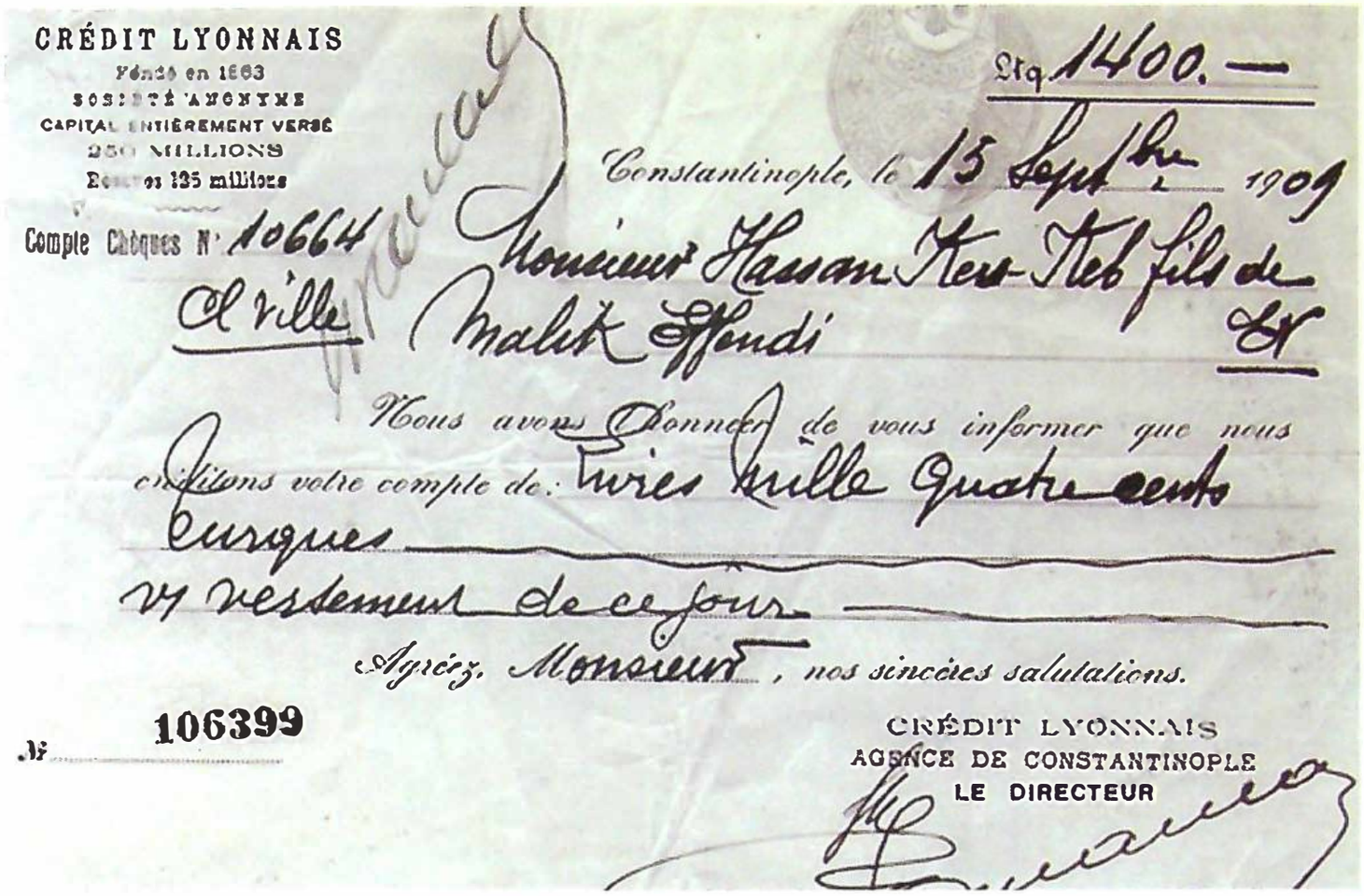

CRÉDIT LYONNAIS
Fondé en 1863
SOCIÉTÉ ANONYME
CAPITAL ENTIÈREMENT VERSÉ
250 MILLIONS
Réserves 125 millions

Ltq 1400.—

Constantinople, le 15 Septbre 1909

Compte Chèques N° 10664

Monsieur Hassan Kerr-Keb fils de Malik Effendi

Cl ville

Nous avons l'honneur de vous informer que nous créditons votre compte de: Livres mille quatre cents turques

v/ versement de ce jour

Agréez, Monsieur, nos sincères salutations.

N° 106399

CRÉDIT LYONNAIS
AGENCE DE CONSTANTINOPLE
LE DIRECTEUR

İşgal kuvvetlerinin yaptığı büyük harcamalar ve Rumların İstanbul'un tapusunu ele geçirme girişimleri için Atina bankası başta olmak üzere bazı yabancı bankaların İstanbul'a devamlı aktardığı fonlar, İstanbul'da iş hayatını canlandırmıştı. Bu arada İstanbul'u işgal etmiş olan müttefikler işgalin uzun yıllar sürebileceğini düşünerek işgalci kadrolarını genişletmişler, hatta bazı görevlilerin ailelerini İstanbul'a getirip yerleşmelerini sağlamışlardı. Bu olay İstanbul'un rantını yükseltmede çok etkili olmuştu.

Hatta Rumların da işini zorlaştırmıştı. Ev, işyeri kiralan bazı semtlerde savaş öncesine göre on katına kadar çıkmıştı. İşte bu rant furyası bankalar başta olmak üzere herkesi pay alma girişimine zorlayacaktı. Anadolu'dan bir kısım Türk sermayesi dahi İstanbul'a yönelecekti.

Bu kent alanı spekülasyonu sebebiyle oluşan rantlardan pay kapmanın en kestirme yolu bankerlik olmuştu. Türkleri özel girişimciliğe sevkeden önemli bir etken daha vardı: İstanbul'un artık Osmanlı Devleti'nin başkenti olamayacağı, Yunanistan'a verilmese bile uzun bir süre galiplerin yönetiminde kalacağı inanışı...

İşte Türkler böyle bir kentte ancak iş adamı, bir iş sahibi olarak yaşayabileceklerdi. Fakat ne yazık ki iş adamlığı işgal kalktıktan sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Türklerden pek rağbet görmeyecek ve işgal yıllarında iş adamlığına girişen Türklerin büyük bir kısmı tekrar devlet kapısına dönecektir.

İşgal döneminde Türklerin banka kurmaları ve bankerlikte gösterdikleri gayretler yeni Cumhuriyet Türkiyesi'nde bankacılığın önemini farketmek bakımından büyük ölçüde etkili olacaktır.

Cumhuriyet hükümetinin devlet bankası arayışları

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni daha ilk günlerinden itibaren meşgul eden ve acele olarak çözüme bağlanması gereken en önemli iş, tedavüldeki Osmanlı kâğıt paralarını kontrol altına almaktı. Zira savaş sonrasında bu paralar spekülasyon metaı olmuştu. İstanbul'un işgalinden sonra da İngiliz lirası karşısındaki 1 Osmanlı lirası = 110 kuruş paritesi 750 kuruşa kadar çıkmıştı. Bu, İstanbul borsasının kuruydu. Örneğin Ankara'da 800 kuruşa kadar yükselmişti. İlk akla gelen ve eksperler tarafından önerilen, bu kâğıt paraları yenileriyle değiştirmek ve böylece para hacmini hiç olmazsa yüzde 90 kontrol altına almaktı. Bu işleri yapmak ve yürütmek için bir

devlet bankasına ihtiyaç vardı. Gerçekte Osmanlı Bankası istese devlete yardımcı olabilirdi, ama onun da başı dertteydi. Zira tedavülde olan Osmanlı Bankası banknotlarını ellerinde tutanlar, her an bunların altınla ödenmesini talep edebilirlerdi.

Bu sebeple, banka bütün kaynaklarıyla bunları piyasadan çekmek işine girişmişti. Hatta çeşitli şartlardan faydalanarak bunları paritelerinin altında bir ödemeyle toplamaya başlamıştı. Bu arada 1924 yılında kurulan ve yıl sonuna doğru faaliyete geçen "Türkiye İş Bankası", kadrosu, parasal olanakları ve deneyimi bakımından bu Osmanlı kâğıt paralarını Cumhuriyet paralarıyla değiştirilebilecek kapasitede değildi. Bu para değiştirme operasyonuyla ilgili olarak Büyük Millet Meclisi'nde konuşma yapan Cemal Hüsnü Bey, (sonradan Taray soyadını almıştır), Osmanlı Bankası ile bir anlaşma yapmadan böyle bir işe kalkışılmamasında ısrar edecektir. Eski Osmanlı kâğıt paralarıyla değiştirilip tedavüle girecek ilk Cumhuriyet paraları ile tedavülde bulunan Osmanlı Bankası banknotları arasında önemli bir fark bulunacaktı. Osmanlı banknotları istenildiği an banka tarafından ilk ihraç edildikleri gündeki altın değeri ile itfa edilebildikleri halde bu Cumhuriyet paralarının "mecburi tedavül" esasına bağlanması, iki tür para arasında önemli bir fark oluşturacaktı.

Bu sebeple Osmanlı Bankası ile anlaşmadan bu işe girişilmemesi görüşü ağırlık kazanmıştı. Öyle de oldu. İkdam gazetesinin 25 Ağustos 1925 tarihli sayısında, Osmanlı Bankası'nın yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de resmi bankası olması için iki tarafın da anlaşma zemini aradıklarını ifade eden bir yazıya rastlamaktayız. Bu haber, bazı girişimler olduğunu doğrulamaktaydı. Ama özellikle Milli Mücadele hareketinin başından beri adı geçen banka ile mücadelenin liderlerinin ilişkilerinde böyle bir noktaya gelinebileceğini asla akla getiremeyecek ağırlıkta tatsız olaylar geçmişti.

Ne olmuştu da şimdi gizliden gizliye de olsa hükümet yetkilileri ile banka temsilcileri arasında bir yakınlık kurulmuş ve bu banka bir anda olumlu haberlerle yeniden önem kazanmaya başlamıştı? Bu sorunun cevabı,1924 yılı boyunca bir sürü dedikodulara sebep olarak kurulacak Türkiye İş Bankası'na bağlanan ümitlerin boş çıkmasıydı. Osmanlı Bankası'nın devlet bankası olma imtiyazı devam ettiği için İş

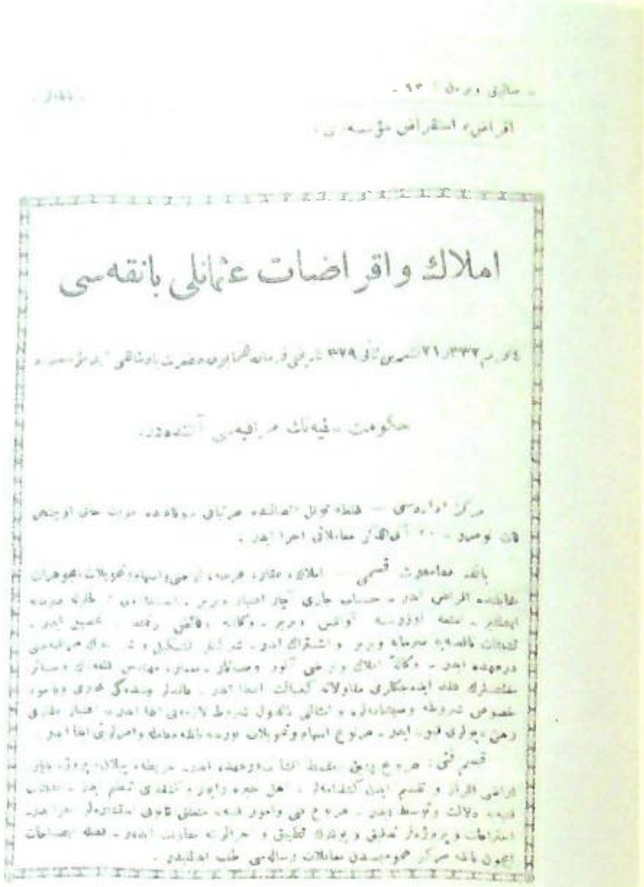
املاك واقراضات عثمانلی بانقه‌سی

EMLAK ve İKRAZAT OSMANLI BANKASI

Muharrem 1332 ve Teşrin-i isani 1329 tarihli ferman-ı hümayun-ı mukaddesi padişahî ile müesses ve Hükümet-i Seniyyenin murakebesi altındadır. Merkez-i İdaresi: Galata Mertebani Sok. Hürriyet Han 3. Kat No: 20

Bankası'na hükümet tarafından bir resmi görev verilmemişti. Bu bankanın ne kaynakları ne de yönetim ve peronel kadrosu, yeterliydi. Ayrıca yeni Cumhuriyet hükümetinin Lozan Antlaşması'yla kabul ettiği Düyun-ı Umumiye ve diğer mali yükler konusunda bilgi sahibi olma tekeli de Osmanlı Bankası'nın elindeydi. Bu sebeple Osmanlı Bankası'nın süresini uzatmak teknik açıdan gerekliydi. Kaldı ki yeni Türkiye Cumhuriyeti iktisadi rejimi ile Batı modeline bağlı kalacağını İzmir İktisat Kongresi'nde bütün dünyaya ilan etmiş ve o günlerden sonra da bu tutumunu bütün gücüyle ortaya koyma çabası içine girmişti.

Diğer taraftan İstanbul Ticaret Odası 1924 yılında, yeni Cumhuriyet Hükümeti'nin iktisat politikası hakkında önerilerde bulunurken bir devlet merkez bankası olarak Osmanlı Bankası modelini öneriyordu.

BANQUE BELGE POUR L'ETRANGER
SOCIÉTÉ ANONYME
Filiale de la Société Générale de Belgique

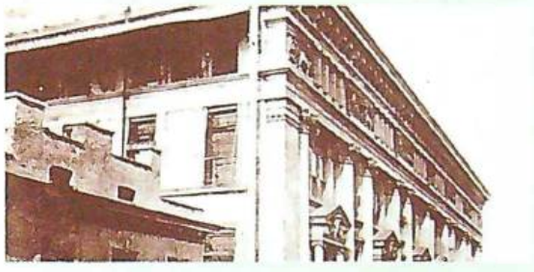

OSMANLI BANKASI SORUNU

Osmanlı Bankası, Türkiye Cumhuriyeti'nin bankası ünvanı altında ne zaman muamele edecektir?

Osmanlı Bankası yeni anlaşma sonucu Cumhuriyet Hükümeti'nin resmi bankası vaziyetini iktisap eylemiş, 1925 senesi Ağustos'unda sona eren imtiyaz müddeti 1935 senesi Mayıs ayına kadar on sene müddetle uzatılmıştır. Ancak Büyük Millet Meclisi'nce verilen istikamet dairesinde husule gelen son anlaşmanın tamamı ile tatbik olunması için yine Meclis tarafından tasdiki icap edeceği gibi, Banka heyet-i merkeziyesinin de bu şekli itirazsız kabul etmesi zaruri bulunmuştur. Mamafih bu son müzakerat, Meclis'in evvelce banka meselesini müzakere ederken vardığı istikamet dahilinde cereyan eyleyeceği cihetle Hükümet akd ve imza edilen anlaşmanın Meclis tarafından tasdik edileceğine emin bulunmakla Bankanın 4 Ağustos'tan sonra faaliyetine devam etmesinde hiçbir mahzur görülmemiştir. Husule gelen bu son anlaşma hakkında tafsilat almak üzere dün banka mahfelinde tahkikat icra ettikse de bankanın selahiyettar ve alakadar bütün erkânı bu hususta mutlak bir ketumiyet göstermektedirler.

(İkdam, 22 Ağustos 1925)

1921 SALIK VEREN, MUHİBBAN

İstanbul Ticaret Odası tarafından desteklenen ve İstanbul'daki bütün Türk işyerlerinin ve doktor, dişçi ve benzeri meslekleri icra edenlerin adreslerini içeren kitapçık, yukarıdaki başlığı taşımaktadır.

1921 yılında İstanbul'da faaliyet gösteren başlıca bankaların isim ve adresleri:

Atina Bankası-Galata'da Voyvoda Caddesi
Asya Bankası-Galata Adalet Hanı
Bank Santral-Galata Agopyan Han
Banko Di Roma-Mahmudiye Sokağı, Büyük Kamondo Han
Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası-Galata Ünyon Han
Doyçe Orient Bank-Galata Voyvoda Caddesi
Rus Ticaret Bankası-Galata Voyvoda Caddesi
Ziraat Bankası-Galata Voyvoda Caddesi
Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası-Galata Voyvoda Caddesi
Osmanlı Bankası-Galata Voyvoda Caddesi
Osmanlı Ticaret Bankası-Galata Mazlumyan Han
Amerikan Tröst Company of Newyork-Galata Karaköy
Fransız Şark Bankası-Galata, Mazlumyan Han
Kredi Lyonne-Galata Gümrük Sokağı
Türkiye İktisat Bankası-Kitaphane Sokağı
Vienner Bank Inc.-Karaköy

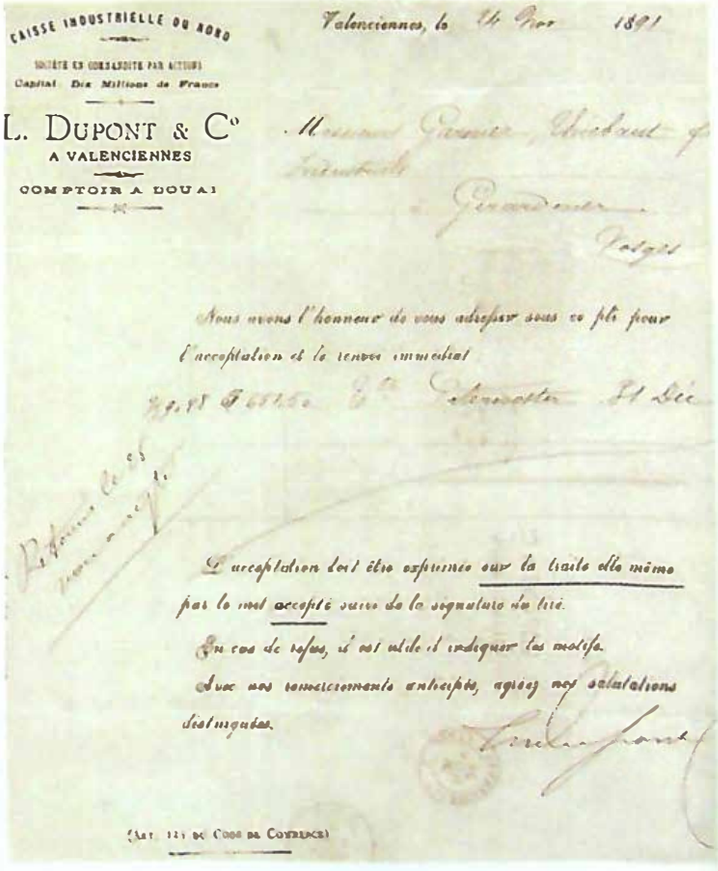

CAISSE INDUSTRIELLE DU NORD
Capital Dix Millions de Francs
L. DUPONT & Cie
A VALENCIENNES
COMPTOIR A DOUAI

Valenciennes, le 14 Déc 1891

Nous avons l'honneur de vous adresser sous ce pli pour l'acceptation et le retour immédiat

L'acceptation doit être exprimée sur la traite elle même par le mot accepté suivi de la signature du tiré.

En cas de refus, il est utile d'indiquer les motifs.

Avec nos remerciements anticipés, agréez nos salutations distinguées.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...

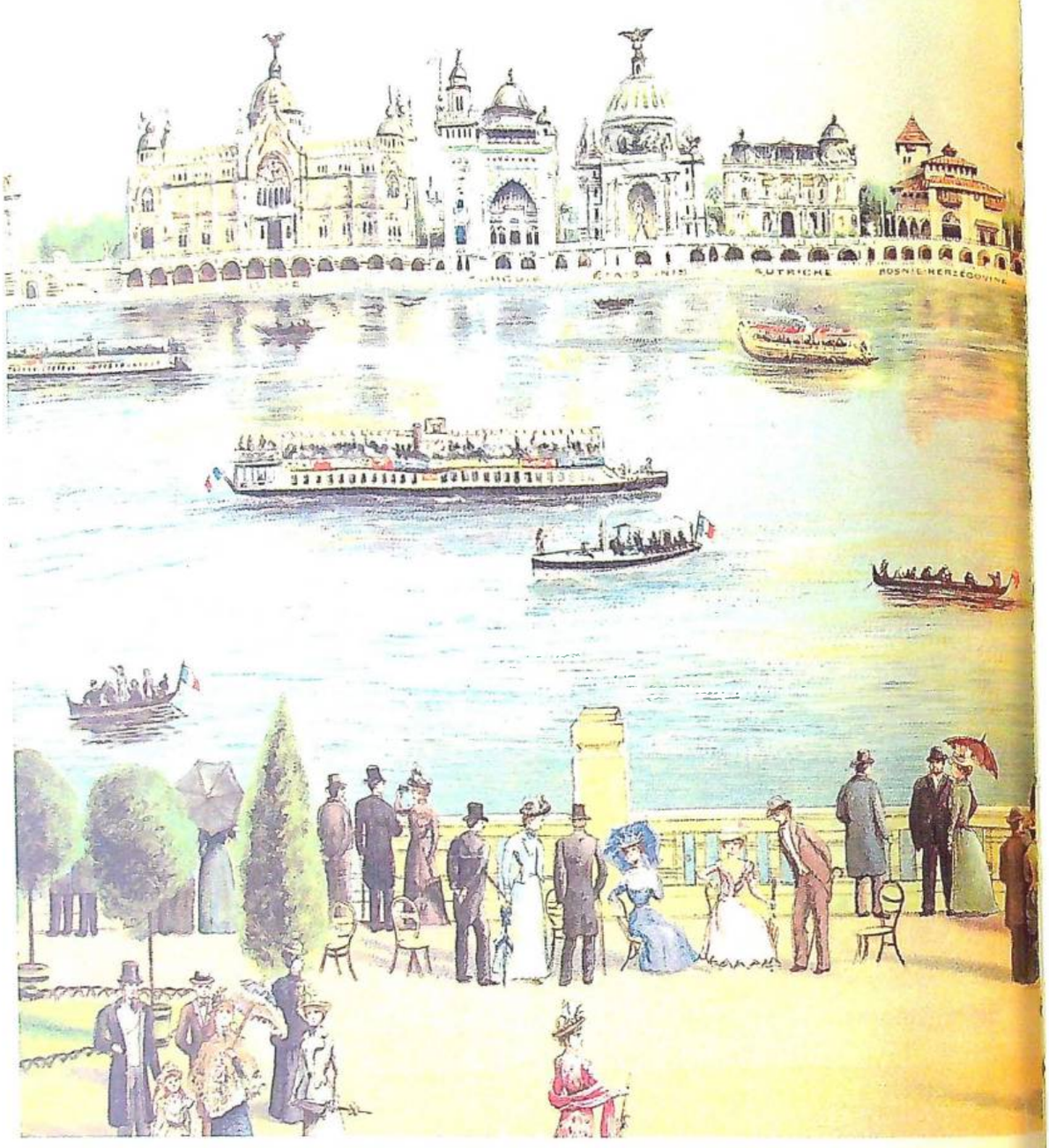

Paris'teki Uluslararası sergide Osmanlı Pavyonu

Cumhuriyet'in ilanından önce Galata borsasında başlamış olan döviz spekülasyonu, Fethi Bey'in başkanlığında kurulan yeni cumhuriyet hükümetini fazlasıyla rahatsız ve tedirgin ediyordu. Çünkü Ankara'nın beklentileri tam tersi yöndeydi. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, artık İstanbul'da borsa ve bankalarda, her köşe bucakta sürüp giden, Türk parasının her gün biraz daha değerini kaybetmesine sebep olan alışverişin duracağı tahmin ediliyordu. Bu arada Ankara hükümeti özellikle frank, İngiliz lirası ve İtalyan liretinin Türk parasına karşı değer kazanmasını önlemek için bazı

takas anlaşmalarına bile girmişti. Fakat o günlerde bu tür anlaşmaları sadece Komünist Rusya yapıyordu. Bu sebeple İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nda art arda toplantılar düzenleniyordu. İstanbul'da mevcut yerli ve yabancı banka temsilcileriyle de toplantılar yapılıyordu. Fakat bu kambiyo işinin üstüne gittikçe de o zamanki tabirle "kambiyo yükseliyordu", yani döviz fiyatları artıyordu. Ankara'da yeni Cumhuriyet hükümet, döviz fiyatlarının artmasıyla ödemeyi yükümlendiği Osmanlı borçları bakımından ek bir yük altına girdiği için, bu olayın üstüne gitmek zorunda kalmıştı. Fakat nasıl? Rusya'nın uyguladığı usullere benzeyen birkaç teşebbüs yalnız Batılıları değil, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nı da ayağa kaldırmıştı. Ayrıca kambiyoda istenilen devlet etkisini yapabil-

İngiliz lirası on kuruş daha fırladı..
Hükümet paramızın istikrarı için mühim tedbirler alıyor...
Dün Borsa'da mühim bir içtima aktedildi...

Ankara'dan gelen malûmata nazaran hükümet paramızın istikrarını temin için esaslı tedbirler ihdasına başlamıştır. Sterlin muhavaatının kontrolü altında cereyanı, hükümetin elinde Sterlin bulunduğu cihetle, hükümet ihtiyacatı için uzun müddet mübadelede bulunmaması, diğer devletlerle hükümetimiz arasında emtia mübadelesi (takas) usulünün tatbikinin bir sonucudur. Bunlardan herhangi birinin tatbiki paramızın istikrarı üzerinde belli başlı âmil olacaktır. Hükümet bu oluşumu inceden inceye tetkik ettirmekle beraber, diğer taraftan Borsa Komiserliği de bu mesele ile meşgul olmaktadır.

Banka murahasları dün Borsa'da İçtima ettiler

Özellikle dokuz bankanın murahassları komiserlik tarafından vuku bulan davet üzerine dün saat ondörtte komiserlik odasında içtima etmişlerdir. İçtima üçbuçuk saat devam etmiş ve paramızın istikrarı meselesi etrafında uzun müddet müzakerat cereyan etmiştir.

Mevcut Borsa Nizamnamesi'nin 21. maddesi mucibince bütün bankaların Borsa Komiserliği nezdinde delegeleri mevcuttur. Osmanlı Bankası, Kredi Livonne Bankası, Selanik Bankası, Banka Komerçiale İtalyana tarafından komiserlik nezdinde delege olarak göstermişlerdir.

Borsa Komiserliği bunlardan başka İş Bankası, Ticaret ve Sanayi Bankası, Ziraat Bankası, Sanayi ve Maden Bankası, İtibarı Milli Bankası'nı dünkü içtimaya davet edilmiş ve bu suretle dünkü içtima bütün bankaların murahasslarının huzurunda akdolunmuştur.

Borsa Komiserinin Beyanatı

İçtimadan sonra kendini ziyaret eden muhabirimize borsa komiseri Kemalettin (Başkomiser) Bey aşağıdaki bilgileri vermiştir:

"Bugün Bankaların murahassları ile içtima ederek başlıca üç mesele etrafında müzakeratta bulunduk.

Birincisi: Borsa'da tabii terfiler üzerinde ve buhran zamanında adil olabilmek için Borsa'ya arz edilmek üzere bir 'ihtiyat akçesi' bulundurabilmesi.

İkincisi: Kambiyo (döviz anlaşması) satıcılarının Borsa'ya arz ettiği miktar esasen malûmdur. Diğer taraftan memleketin ticari ve saire kambiyo ihtiyacatı malûm bulunmak itibarile sabit bir kambiyo teminatı kabil olup olmadığı.

Üçüncüsü: 'Avance sur Change' (döviz karşılığı avans) gibi ecnebi kambiyosu (bugünkü tabirle döviz) veren bankaların parasını almak meselesinin açıklanması bugünkü (dünkü) içtimada bu üç mesele münakaşa edilmiştir."

Daha sonra yapılan müzakerat ve alınan kararlar hakkında biraz bilgi lütfeder misiniz?

"Bugünkü müzakeratın sonucunu Maliye Vekâleti'ne arzetmeden evvel size birşey söylemek olanağım yok.

İçtimadan sonra müzakere zabıtları derhal derlenerek Maliye Vekaletine arzedilmiştir."

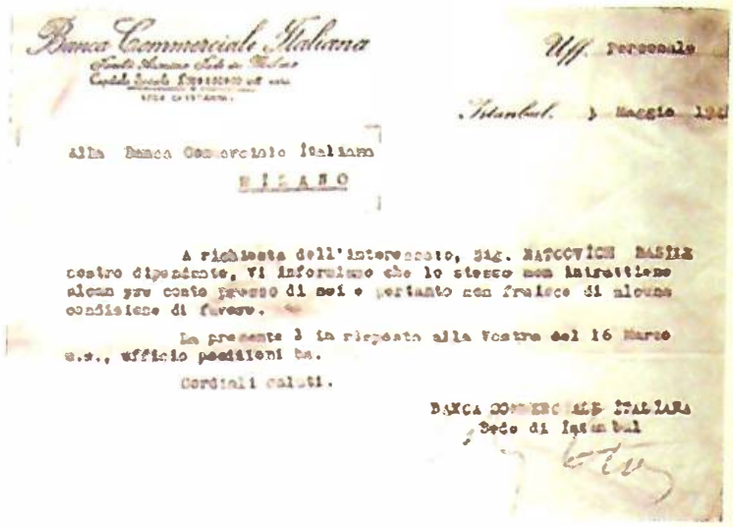
Banca Commerciale Italiana

Uff. Personale

Istanbul, 3 Maggio 19

Alla Banca Commerciale Italiana

MILANO

A richiesta dell'interessato, Sig. RATCOVICH BASILE costì dipendente, Vi informiamo che lo stesso non intrattiene alcun suo conto presso di noi e pertanto non fruisce di alcuna condizione di favore.

La presente è in risposta alla Vostra del 16 Marzo u.s., ufficio pendenti No.

Cordiali saluti.

BANCA COMMERCIALE ITALIANA
Sede di Istanbul

mek için, bir devlet bankasına ihtiyaç vardı. Biraz acele olarak kurulan Türkiye İş Bankası'nın ne olanakları ne de kadroları döviz piyasasına müdahale edecek işlemleri yürütmeye yeterli değildi. İşte bu hengâme arasında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Ankara'ya sunulmak üzere, ekonomi politikası hakkındaki görüşünü bildiren bir rapor düzenleyecekti.

Yıllarca Maliye Nazırlığı yapmış olan Cavid Bey'in riyaseti altında Osmanlı Bankası Yönetim Kurulu'nda bulunan Hamit Bey ile Yüksek Ticaret Okulu profesörlerinden Vehbi Bey ve İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın yönetim kurulunda veya başka bir görevde bulunan üyelerinden oluşan ondört kişilik bir komisyonun hazırladığı rapor, Türk ekonomi tarihinde önemli bir yer alacak içeriğe sahip olacaktı.

Bu raporu hazırlayan komitenin reisi Cavid Bey Türkiye'de ekonomi ilmine aşinalığı bakımından en önde gelen bir sima idi.

Çeşitli seviyelerde ekonomi ders kitapları kaleme almış ve bu kitaplar harp okulları da dahil, bütün asker ve sivil lise ve yüksek okullarda okutul-

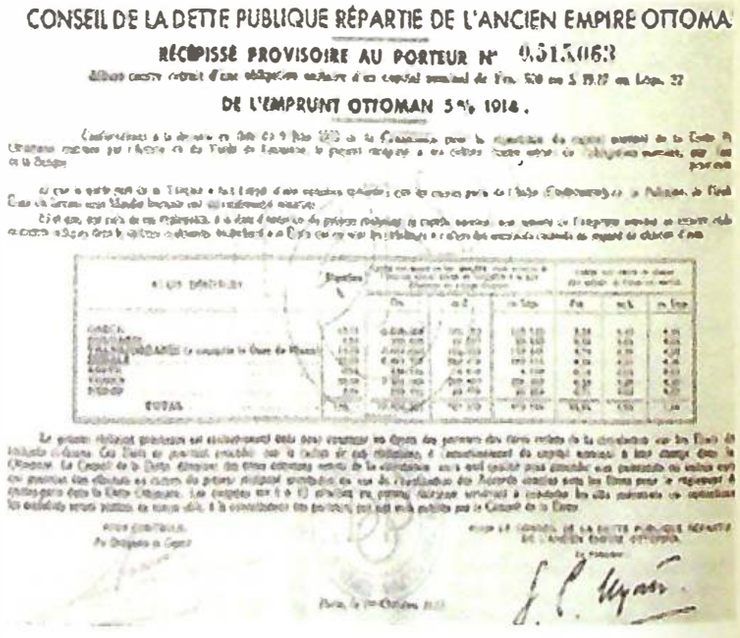
CONSEIL DE LA DETTE PUBLIQUE RÉPARTIE DE L'ANCIEN EMPIRE OTTOMAN

RÉCÉPISSÉ PROVISOIRE AU PORTEUR N° 0.513.063

DE L'EMPRUNT OTTOMAN 5 % 1914.

muştu. Ayrıca Cavid Bey o günlerde "Dainler Vekili" sıfatını taşıyordu, yani 1855 yılından beri Avrupa finans kapitalinin aracılığıyla alınan dış borçların henüz ödenmemiş kısmı için 1881'de yayınlanan "Muharrem Kararnamesi" ile kurulmuş olan "Düyun-ı Umumiye İdaresi"nin temsilcisi idi. Bu raporun Ankara'ya ulaşmasının üzerinden bir yıl bile geçmeden Cavid Bey Atatürk'e suikast olayının sanığı olarak tutuklanıp Ankara'ya götürülecek ve İstiklal Mahkemesi'nde ölüm cezasına çarptırılacaktı. İngiltere başta olmak üzere bütün Batılı devlet başkanlarının ve hükümetlerinin Cavid Bey'in affedilmesi için yaptıkları ısrarlı başvurulara rağmen mahkeme kararı derhal yerine getirecekti.

İşte bu raporda, yeni Türkiye ekonomisinin kalbinin yine İstanbul'da atmaya devam edeceği ifade ediliyor ve Ankara hükümetinin bu hususu gözönüne alarak raporda yazılanlara kulak vermesi isteniyordu ama, aradan bir yıl geçmeden bu raporun yazılmasında büyük katkısı olan Cavid Bey'in idam edilmiş olması, Ankara'da rapora karşı bir hava esmesine yetecekti. Kaldı ki raporun Ankara'ya gönderildiği gün başbakan olan ve rapordaki liberal görüşleri benimseyebilecek kadar iyimser olan Fethi Bey başbakanlıktan çekilecek ve yerine İsmet Paşa geçecekti.

Hatta rivayet edildiğine göre, raporun devlet müdahalesinin zararlarını ortaya koyan kısımlarına fazlasıyla öfkelenen İsmet Paşa, bu raporu kaldırtıp bir tarafa atmıştı.

Gerçekte İstanbullu tüccar ve iş adamları ve bu arada bazı milli ve yabancı bankalar işlerine şu veya bu şekilde devletçe müdahale edilmesinden endişe ediyorlardı.

Fakat aynı günlerde İstanbul'da sürüp giden kambiyo spekülasyonu ve Osmanlı Bankası'nın emeklilik yardım sandığında yaptığı bir tüzük değişikliğiyle Anadolu şubelerinde çalışan ve emeklilik yaşına gelmiş olan Türk-İslam memurların emeklilik hakkını kaldırması, yine bir Ermeni vatandaşın bu bankaya ibraz ettiği Osmanlı Bankası banknotunun altın olarak ödenmesi isteğinin geri çevrilmesi ve işin mahkemeye yansıyıp uzadıktan sonra kararın olumsuz çıkması, yeni Cumhuriyet hükümetinin müdahaleci davranışlarını haklı çıkarmaya yetiyordu. Banknot meselesinde mahkemenin "Böyle bir talep ancak devlet tarafından vaki olduğunda bankanın altınla ödeme yapacağı" kararını vermiş olması, gerçekte 1896 yılında patlak veren krizden sonra alınmış bir karara dayanıyordu. Böyle bir hüküm zaten altın para sisteminde, merkez bankalarının banknot ihraç ettiği bütün Avrupa ülkelerinde mevcuttu. Ama yine de Ermeni bir vatandaşın mahkemeye müracaat etmesi ortalığı karıştırmaya yetmişti...

Kambiyo spekülasyonu hakkındaki rapor

Ticaret ve Sanayi Odası'nın Ankara'ya sunduğu raporun en ilginç kısımları, bankaların kambiyo işlemlerinde piyasa kurallarına ve serbest rekabet kuramının başlıca ilkelerine uyulmasında ısrar edilmiş olmasında aranmalıdır. Konuyu açıklamak için raporun bankalarla ilgili bölümünden bazı kısımları buraya aktarmayı gerekli buluyoruz. İlk olarak "Spekülasyon" başlığı

Esasen Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey şehrimizde bulunduğu için Borsa komitesinden Kemalettin Bey bugün kendisini ziyaret edecek, dünkü müzakerat hakkında malûmat verecek ve açıklamalarda bulunacaktır.

Suret-i hususiyede aldığımız malûmata göre, dünkü içtimaa esaslı bazı maddeler hakkında mühim kararlar ittihaz edilmiştir. Bilhassa Sürjanj (Surchanges) meselesi etrafında müzakerat cereyan etmiş ve ecnebi kambiyoyu (döviz) vererek mukabilinde bankalardan muhtelif eşkal altında alınan Türk parasının muayyen bir şekil altında ödenmesi hakkında bir esas tesbit olunmuştur.

Borsa mahfeli dünkü içtimada fevkalade önem vererek ve paramızın istikrarını temin edecek esaslı tedbirler ittihaz edildiğini beyan ediyorlardı.

İngiliz Lirası 10 Kuruş fırladı

İngiliz Lirası dün borsada yine mühim temevvüçler arz etmiştir. Öğleden evvel 912 kuruşdan açılan İngiliz lirası, öğlene kadar 913 kuruşa çıkmış, öğleden sonra çıkmaya devam ederek 940 kuruş 20 paraya kadar yükselmiştir.

Nihayet İzmir'den gelen İngiliz lirası Borsaya arz edilmiş ve akşam üzeri 929 kuruşa inmiştir. Neticede sterlin dün sabahki fiyata nazaran 10 kuruş yükselmiştir.

(Yeni Ses, 23 Eylül 1926)

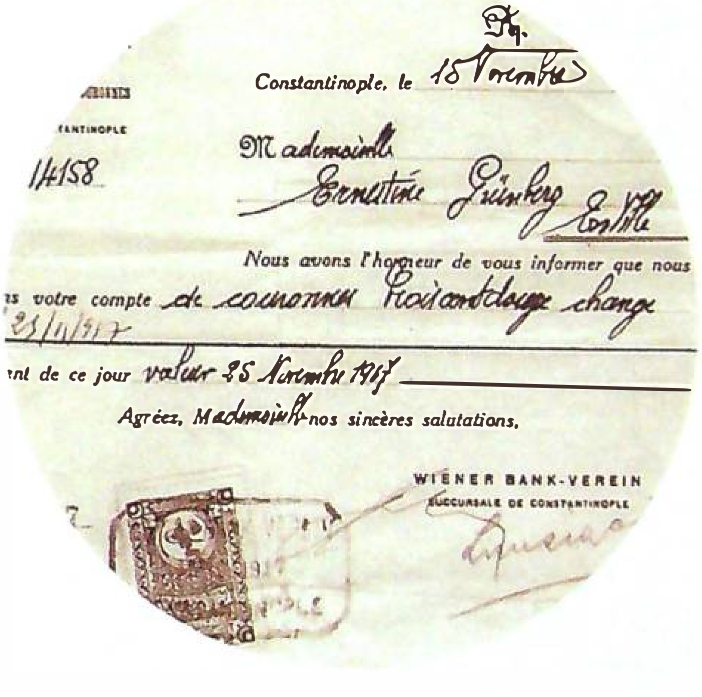
Constantinople, le
Nous avons l'honneur de vous informer que nous
votre compte
de ce jour
Agréez, Mademoiselle, nos sincères salutations.
WIENER BANK-VEREIN
Succursale de Constantinople

altında yazılmış olanları olduğu gibi aktarmayı düşündük: "Spekülasyonun tesiratına gelince, maalesef bizde yanlış anlaşılmış olan deyimlerden biri 'spekülasyon'dur. Spekülasyon umumiyetle ihtikâr anlamına gelmekte ve zecrî tedbirlerle önlenmesi yoluna gidilmektedir. Sonradan neşredilen Borsa Nizamnamesi'ne çeşitli hükümlerde "kambiyo üzerinde spekülasyon memnudur" kaydının ilavesi de bu zümredendir. Hayatta herkes spekülé eder. Ticaretin ruhu spekülasyondur, gerçekte terfi edeceğini zannettiğiniz bir malı satın alırsınız veya fiyatı düşeceğini tahmin ettiğinizde bu malı satarsınız. Umumiyetle spekülasyon hiçbir ihtiyacı hakikiye dayanmış olmaksızın, sırf fiyatların terfii ve tenzili ümidi ile yapılan muamelatı içermektedir. Bu muamelatın hiçbir hakiki ihtiyaca dayanmış olmamasından, spekülasyonların tümünün muzır olduğu ve paramızın kıymetini devamlı düşürdüğü sonucu çıkarılmak isteniyor. Halbuki keyfiyet hiç de böyle değildir. Spekülasyonun vazifesi, tenzili gerçekleştirmek, teşvik etmek değil, tenzil veya terfiin vukunu evvelden keşfederek ondan istifade etmektir. Bu itibarla, ahali ve erbabı tarafından yapılacak spekülasyon iktisadi zekânın en yüksek bir şeklidir. Gerçek ihtiyaca dayanmış olmaması bile borsanın nâzımıdır. Fiyatların ilerde yükseleceğini hisseden spekülatörler eğer hakiki meslek erbabından iseler müdahaleleri ile terfi veya tenzilin yavaş bir

seyir istikametinde olmasını temin ederek nâzımlık rolünü görürler ve bu suretle mesela üç ay sonra kambiyonun birden fırlamasına veya birden tenziline mani olarak piyasada bir hercümerç vuku bulmasını önlemiş olurlar."

Raporda "Borsa İhtikârı" başlığı altında aynı konuya daha da açıklık getirme gayretlerine rastlanmaktadır.

Bankacılıkta bir devrin sonu..

1845'te banker Baltacı ile Fransız ortağı Alléon'un kurdukları İstanbul Bankası Osmanlı ekonomisinin özellikleri doğrultusundaki bankacılığın ilk modelidir. Sonrakiler de, 1916 yılında Birinci Dünya Savaşı içinde kurulan ve son Osmanlı bankası olan, Cumhuriyet'ten sonra

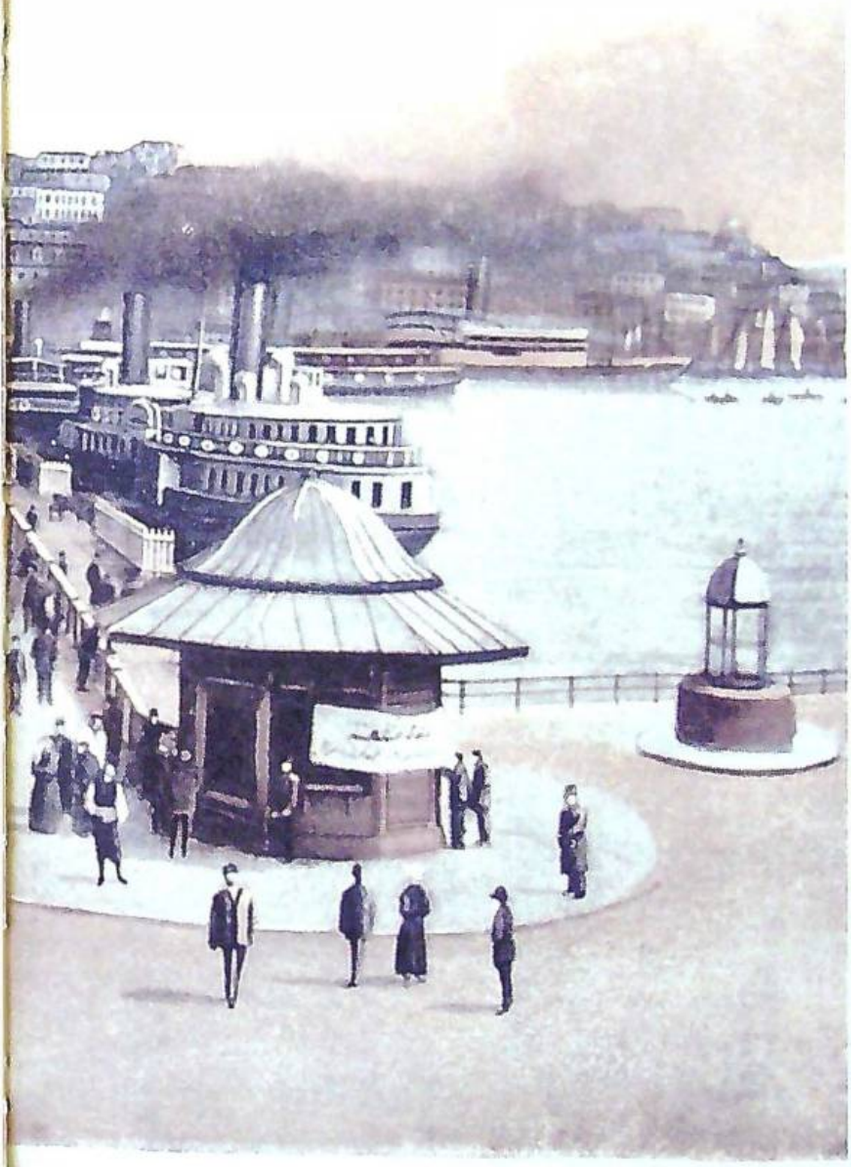

Osmanlı Bankası mahkemede... Banknotları tediyeden imtina ettiği için...

Son günlerde önemli bir vaka ve bunu takiben bir dava ikamesi varit olmuştur ki başından sonuna kadar bütün safhaları alaka ile takip edilmeye değer. Hadise şöyle cereyan etmiştir: 1330 (1914) senesinde Osmanlı Bankası toplam 80.000 lira olan banknot ihraç etmişti, bu banknotların zuhurunda "İşbu evrak ibraz olundukta bedeli altın olarak tediye olunacaktır" yazılıdır.

Bu banknotların bir haylisine sahip olan avukat Salvador efendi isminde bir zat, geçende bunlardan 23.604 numerolu 100 kuruşluk bir tanesini alarak Osmanlı Bankası veznesine götürmüş ve bu banknotun bir tarafındaki kayd-ı mahsusu mucibince altın olarak istemiştir. Bu talep karşısında veznedar tediye edemeyeceğini söyleyip, Salvador efendinin sebebini öğrenmek istemesi üzerine müdüre müracaat edileceğini söylemiş. Bunun üzerine Salvador efendi hemen müdüre çıkmış ve izahat talep etmiştir. Bankanın müdürü demiştir ki: 22 Temmuz 1330-1914 tarihli Bank-ı Osmani tarafından çıkarılan banknotların tedavülünün mecburiyeti hakkındaki muvakkat kanunun 3. maddesi "Kanunun mer'i olduğu müddetçe Bank-ı Osmani banknotlarını tasfiye mecburiyetinden varestedir" şeklindedir. Bizi istediğiniz tediye mecburiyetinden vareste kılar." Bunun üzerine Salvador efendi de Eminönü Sulh Mahkemesi'ne giderek bankanın adem-i tediyesinden dolayı bir dava ikame etmiştir. Bu davaya dün başlanmış, mahkemede Salvador efendi vekili Şekip bey ile birlikte hazır bulunmuş, bankayı da vekil Gotaki efendi temsil etmiştir.

Davacı Salvador efendi demiştir ki:

"Davalının istinat ettiği kanun 1 Wisan 1332 tarihinde, yani yürürlüğe giriş tarihinden iki sene sonra yayınlanmış Tevhid-i Meskûkât Kanunu'nun 7. ve 8. maddeleri ile ilga edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca aynı kanunun 7. maddesi "Akçenin nevi nasıl tayin ve tasrih edilmişse onunla ifa olunur. Yalnız Hazine bu hükümden müstesnadır." Sekizinci maddede de "1896 tarihli Meskûkât Kararnamesi mülga olunduğu gibi, kanun hükümlerine mugayir bütün kavanin ve nizamat ve mukarrerat dahi mülgadır" şeklindedir. Bu sebeble banka benim banknotu altınla ödemek mecburiyetindedir. Bundan başka Mecelle'ye göre "Senedin vasfı herhangi nevi nukud üzerine vaki olmuşsa ondan tediyesi icap eder." Buna mukabil bankanın vekili adı geçen banknotun Osmanlı Bankası'na aidiyetini tetkik için mahkemeden müddet istemiştir. Bunun üzerine mahkemenin devamı 13 Mart Çarşamba günü saat üçbuçuğa bırakılmıştır. *(Vakit, 7 Mart 1924)*

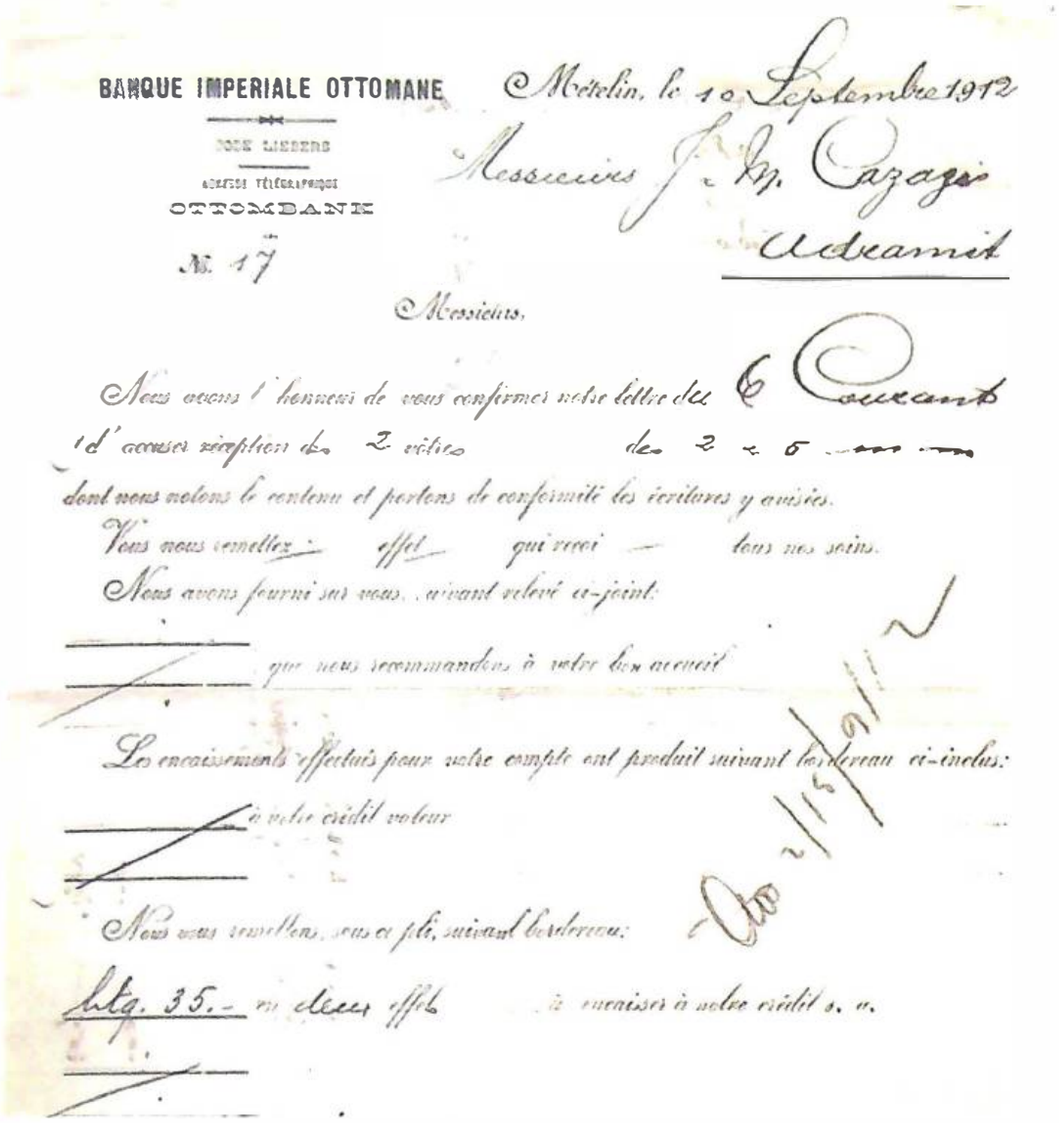

BANQUE IMPERIALE OTTOMANE

CODE LIEBERS

ADRESSE TÉLÉGRAPHIQUE

OTTOMBANK

№ 17

Mételin, le 10 Septembre 1912

Messieurs J. M. Cazazis

Adramit

Messieurs,

Nous avons l'honneur de vous confirmer notre lettre du 6 Courant

d'accuser réception des 2 vôtres des 2 & 5 ...

dont nous notons le contenu et portons de conformité les écritures y avisées.

Vous nous remettez effet qui reçoi tous nos soins.

Nous avons fourni sur vous, suivant relevé ci-joint:

que nous recommandons à votre bon accueil

Les encaissements effectués pour votre compte ont produit suivant bordereau ci-inclus:

à votre crédit valeur

Nous vous remettons, sous ce pli, suivant bordereau:

Ltq. 35.- en deux effets à encaisser à notre crédit s. a.

faaliyetini Osmanlı bankacılığı ilkeleriyle sürdürmeye çalışacak "İtibar-ı Milli Bankası" da hep aynı özelliği taşıyacaklardır. Nedir bu özellik?

Banque de Constantinople'u kuran ve işletenlerin amaçlan merkantilist gelişmenin getireceği rantlara ortak olmaktan ibaretti. 1838 yılında İngilizlerle yapılan, ertesi yıl Fransızlarla tekrarlanan, daha sonra sanayileşmede gelişme göstermiş olan Avrupa devletleriyle Amerika Birleşik Devletleri'ne de teşmil edilen ticaret antlaşmalanyla Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacmi görülmemiş seviyeye çıkmıştı. Bu ticaretin en büyük özelliği, Avrupalı ihracatçılar kadar ithalatçılara da büyük rantlar kazandırmasıydı. Bu rantları ödeyenler, o günlerde Osmanlı sayılan herkesdi. Osmanlı azınlıklan aşağı yukan ilk yirmi yıl boyunca bu gelişen ticaretin yürütücüsü Avrupalılara çıraklık edecekler, ancak yüzyılın sonuna doğru önce ortak, sonra bağımsız ticaret işletmelerine sahip olacaklardır.

Avrupa finans kesimi de bu ranttan pay almak için Osmanlı ülkesinde bankalar kuracaktır. Söz konusu ticaret antlaşmaları, sadece mal alışverişi ile sınırlı kalmamıştı; bankacılık başta olmak üzere her türlü ticari meslek uzmanları, muhasebeciler, komisyoncular, borsa eksperleri yanında müzikacılar, kuklacılar, cambazlar, piyangocular, at koşuları tertipçileri ve hatta muhabbet tellallarına kadar her türlü maceraperest, Osmanlı ülkesinde oluşmaya başlayan ranttan pay almak için fırsatları değerlendirmeye koyulmuşlardı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin resmi istekleri üzerine doktorlar, eczacılar, baytarlar, bilim adamları, öğretmenler de merkantilizmin oluşturduğu rantlardan kendilerine düşen payı alacaklardı.

1838'de gümrük resimlerini yüzde 12'den yüzde 3'e indirerek gümrük kapılarını açan Osmanlı Devleti, ilk beş altı yıl büyük bir gelişmeye öncülük etmişti. İthalat beş kat artmış, buna karşılık ihracat üç katına çıkmıştı. Mal yüklü gelen büyük bir kısmı yelkenli ve deneme halinde buharlı gemiler, teknik olarak boş gitmenin sakıncalarını giderebilmek için "marjinal maliyet eşittir sıfır" uygulamasına ilk örnekleri vererek, Osmanlı ülkesinde ne bulurlarsa alıp götürmüşlerdi. Bu arada eski Yunan ve Roma kalıntılarından sayısız zenginliklerde Avrupa yollarını tutacaktı.

Ticaret hacminin görülmemiş bir şekilde artması işin finansman yönünü ön plana çıkarmış ve dış ticaretin açık vermesi sebebiyle ortaya çıkan tediye bilançosu açığını kapatma çarelerin başında bankacılığın geldiğini anlaşılmıştı. Bu merkantilist gelişme, bankaların kurulmasının ve Avrupa bankalarının Osmanlı liman kentlerine yerleşmesinin en birinci sebebi olacaktır.

Bankacılıkta sorun hep aynı: Sermaye...

İlk kurulan İstanbul Bankası, sermayesi olmayan bir bankaydı. Bu deneme dünya bankacılık tarihinde daha

sonra da tekrarlanacaktır. İstanbul Bankası hakkında şimdiye kadar yazılan her kitap ve makalede bu bankanın sermayesinin olmadığının yazılması, bunun hukuki anlamda da bir gerçek olduğunu göstermektedir.

İkinci banka olarak Kırım Savaşı'nın yarattığı dış ödeme sorunlarını çözmek için kurulan Ottoman Bank'ın hukuken yatırılmış bir sermayesi bulunduğu anlaşılıyorsa da, bu bankanın Osmanlı Devleti'nin bu savaşta müttefikleri olan İngiliz ve Fransızlann hurda silahlarını ve araç gereçleri pazarlayan tüccarların finans desteği ile kurulduğu bir gerçektir. Osmanlı Bankası başta olmak üzere bundan sonraki yabancı ve yerli bankalar da sermaye bakımından aynı özelliği taşıyacaklardır. Örneğin Osmanlı Bankası ve onun peyki durumunda olan Galata bankerlerinin kurdukları bankalar, hukuki olarak sermayeleri bulunmasına rağmen, kurucuları ve ortakları kendi fonlarını Osmanlı ülkesinde şu veya bu şekilde plase etmekte hep çekingen davranacaklardır. Bunlar alacaklı tüccar ile borçlu tüccarın arasına girip finans rantları sağlayacaklardır. Bu arada aynı tüccar fonlarını Osmanlı Devleti'ne borç vermekte kaynak olarak kullanacaklardır. Dış borçların organizasyonunu üstlenerek, ticaretin finansmanıyla gerçekleşen finans rantlarını ele geçireceklerdir.

1920'lerin başına kadar gelen dönemde Osmanlı bankacılığının bir özelliği de, tüketimi finanse etmesidir. Gerçi 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gelişen Osmanlı merkantilizmi transit ticaret ile zaman zaman tediye açıklarını kapatacak kadar gelir yaratmıştır ama, bu banka kredilerinin tüketim ve askeri harcamalar dışında imar, altyapı ve özellikle büyük kentlerde meskenler, büyük binalar ve caddeler inşası hep projeler halinde kalmıştır. Batılıların "Kredi Fonsiye" adını verdikleri, kamusal altyapı, mesken ve işyeri inşasının finansmanında büyük başarı göstermiş bankalar bir türlü ortaya çıkamamıştır. Bu sebeple Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında büyük kentlerde mesken ve işyeri buhranı başlamış, fakat bir tesadüf eseri 1929 krizi ile ortaya çıkan genel iktisadi buhran, mesken buhranını önemli konu olmaktan çıkarmıştır.

Osmanlı bankacılığında kredi

fonsiye ihtiyacının diğer bir yönü de İstanbul başta olmak üzere en önemli liman kentlerinde binaların ahşap olması dolayısıyla çıkan yangınların verdiği zararlardır. Birçok iktisatçıya göre Osmanlı kentlerinde binaların ahşap olması, kredi fonsiye'nin ortaya çıkmasını önlemişti. Zira hiçbir banka, örneğin tamir için bile ahşap evlere ipotek karşılığı kredi vermemekteydi ve bunda haklı görünüyorlardı. Böylece kredi fonsiyenin devreye girmemesi sonucu, gayrimenkul ipoteği karşılığı kredi alamayan mülk sahipleri, ne evlerini tamir ettirebilmişti, ne de harap olanları yıkıp ipotek şartlarına uygun kâgir evler inşa ettirebilmişlerdi. Buna karşılık, İstanbul'un bazı semtlerinde, özellikle Beyoğlu ve Galata'da 1850'lerden itibaren inşa edilen kâgir binaların hemen tümü, kredi fonsiye olarak değilse de, büyük ölçüde banka finansmanı ile inşa ettirilmişlerdir. 1907'de yangınlar sebebiyle ahşap binalar yapımı yasak edilmişse de, taş meskenler inşaatı banka desteği olmadığı için beklenen gelişmeyi göstermemiştir. Rivayet edildiğine göre, sonlarına doğru inşası tamamlanan Osmanlı Bankası'nın Bankalar Caddesi'ndeki (eski adıyla Voyvoda Caddesi) görkemli binasının açılışında bulunan Osmanlı sadrazamının o akşam, yağan yağmur dolayısile her tarafı akan Süleymaniye'deki köşkünün kapısından içeri girerken neler söylediğini bilmiyoruz, ama herhalde "Allah bizi ne zaman damı akmayan evlere kavuşturacak" cümlesini mırıldanmıştır.

Devletin "senyöraj" hakkını elinden alan bankacılık ve sonuçları

İktisatçılar bankaların sanayileşmenin finansmanında etken olmalarını o memleketin para-banka politikasına bağlı olarak ele alırlar. Avrupa'da merkez bankaları kurulduktan sonra bu bankaların altın karşılığı banknot ihracı ile kullanılabilir fonları arttırmaları, sanayileşme için gerekli tasarrufu doğuran en büyük etkendir. "Her yatırım tasarrufunu doğurur" sözündeki gerçeklik, sanayileşmede para politikasının önemini öne çıkarmaktır.

Osmanlı Devleti de bu gerçek karşısında kalarak Osmanlı Bankası'nın kurulması yönündeki tavsiyelere uymuştur. Buna göre Osmanlı Bankası, örneğin yüzde 30 altın ankes ile banknot ihraç ederek bu banknotlarla ikraz edilebilir fonların maliyetini en fazla yüzde 2'ye mal ettiği halde, hükümetin bütçe açıklarını finanse etmekten öteye gidemeyecektir.

Hükümetler de, barış zamanında dahi dünyanın en kalabalık ordusuna sahip olunması nedeniyle, Osmanlı Bankası'nın kaynaklarıyla silah satın almak ve askeri giydirip beslemekten başka hiçbir şey yapmamışlardır. Oysa bu fonlarla, bırakalım sanayileşmeyi, tarım mallarını üretildikleri yerlerden pazarlara ve ihraç edilecekleri limanlara getirebilecek büyük ticaret şirketleri, demiryolları işletmeleri finanse edilmiş olsaydı, tarım ihracatındaki artış, sanayileşmenin finansmanında büyük kaynak oluşturdu. Nitekim 1950'lerden sonra Merkez Bankası kaynaklarını bu yönde kullanılmış ve bir taraftan sanayileşme için gerekli asgari altyapılar gerçekleştirirken, diğer taraftan tarım mallan ihracatı sanayileşmenin ithalata bağlı her türlü gerecini finanse etmiştir. Osmanlı Bankası'nın "senyöraj" hakkını tam olarak kullandığı da söylenemez. Banka, geçirdiği birkaç acı tecrübeden sonra banknot ihracını çok sınırlamıştır. Oysa o günlerde bırakın Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerini, Balkan devletleri dahi merkez bankalarını kurmuşlar ve senyöraj hakkını kendi iktisadi gelişme politikaları doğrultusunda kullanabilmişlerdir. Bunun sonucu olarak, 19. yüzyılın son günlerinde, Ziraat Bankası kâr amacı gütmeyen bir banka olduğu ve köylüye verdiği kredinin faizi yüzde 10'dan aşağı inmediği halde, Bulgaristan'da köylü bu faizin yansı kadar bile faiz ödememekteydi.

1908 devriminden sonra devletçi ve özel girişimci olarak ikiye ayrılmış olan iktisat politikalarının uygulanmasında, banka gerçeği ön safhaya çıkmıştı. Bu birbirine zıt iki politikayı birleştiren, bankalar olacaktı. Hatta birkaç Fransız, bina yapımı ve finansmanında büyük işler başarmış olan bankaları da içine alan bir "Kredi Fonsiye" bankası kurup, Taksim Meydanı ve çevresini düzenlemek ve Harbiye'ye doğru uzanan azınlık mezarları alanını da içine alan geniş arazi üzerinde modern iş binaları ile apartmanlar inşa etmek istemişlerdi. Art arda çıkan savaşlar bu projenin gerçekleşmesine engel olmuştu, ama her şeye rağmen İttihat ve Terakki bankacılıktan vazgeçmeyecek, bu partinin öncülüğü ve desteğiyle art arda bankalar kurulacaktı. Bu bankalar piyasa koşullarına uymadıkları için, zaman zaman da bu partinin iktisadi gerçeklere dayanmayan karar ve uygulamaları nedeniyle çok güç durumda kalacaklardır. Örneğin diğer yerli ve yabancı firmaların döviz spekülasyonundan büyük paralar kazandığı günlerde, "İtibar'ı Milli Bankası'nın bu iş memlekete zararlıdır" diyerek geriye çekilmesi, bu politikanın en tipik örneğidir.

Bu tür bankacılığın Osmanlı ekonomisine ve daha sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti bankacılığına yaptığı etkiler ayrı bir araştırma konusudur.

Sonuç

Osmanlı dönemi bankacılığı bu sonu getirilmemiş cümlelerle sona eriyor. Gerçekte özellikle Bankacılıkta Osmanlı döneminin ne zaman sona erdiği Cumhuriyet döneminin ne zaman başladığı konusunda bir fikre varmak mümkün değildir. Her ne kadar İttihat ve Terakki hareketi ile Bankacılık'da piyasa ekonomisi kuralları çiğnenmiş ve "güdümlü" diyebileceğimiz bankacılığa geçilmek istenmişse de ard arda çıkan savaşlar böyle bir uygulamayı sınırlamıştır. Bu sebeple Devletin iktisadi politikası yürütülmesinde "Milli Bankacılık" dönemi ancak 1930'ların başında bir Merkez Bankasının kurulması ile Cumhuriyet hükümetlerine nasip olacaktır. İşte bu sebepledir ki Osmanlı dönemi bankacılığı özellikle İttihat ve Terakki hareketi ile sonu getirilmemiş bir döneme gelmiş ve bu işin sonunu getirmek de halen "Finans Dünyası" dergisinde yayınlamaya devam ettiğimiz Cumhuriyet Türkiyesi Bankacılığında mümkün olacaktır.

Osmanlı dönemi Bankacılığı hakkında yaptığımız bu araştırmayı sona erdirirken okuyucularımızdan daha fazlasını yapamadığımızdan dolayı özür dileriz. Bunun sebebi Türkiye'deki kaynakların dağınık olması ve ancak şahsi çabalarla bunların bir kısmından faydalanmak olanağının elde edilmesidir. Ben bu işi artizanal seviyede başlatmaya çalıştım ve bir yığıntı haline getirmekten başka birşey yapamadığım belgeler ve kitaplar arasından işte bu kadarını çıkarabildim. Üstelik de gözlerimi de bir anlamda tükettim... Fakat şuna kaniyim ki ilerde bu işle uğraşacak yazar ve bilim adamlarımız çok daha iyisini yapacaklardır. Tek tesellimiz de budur...

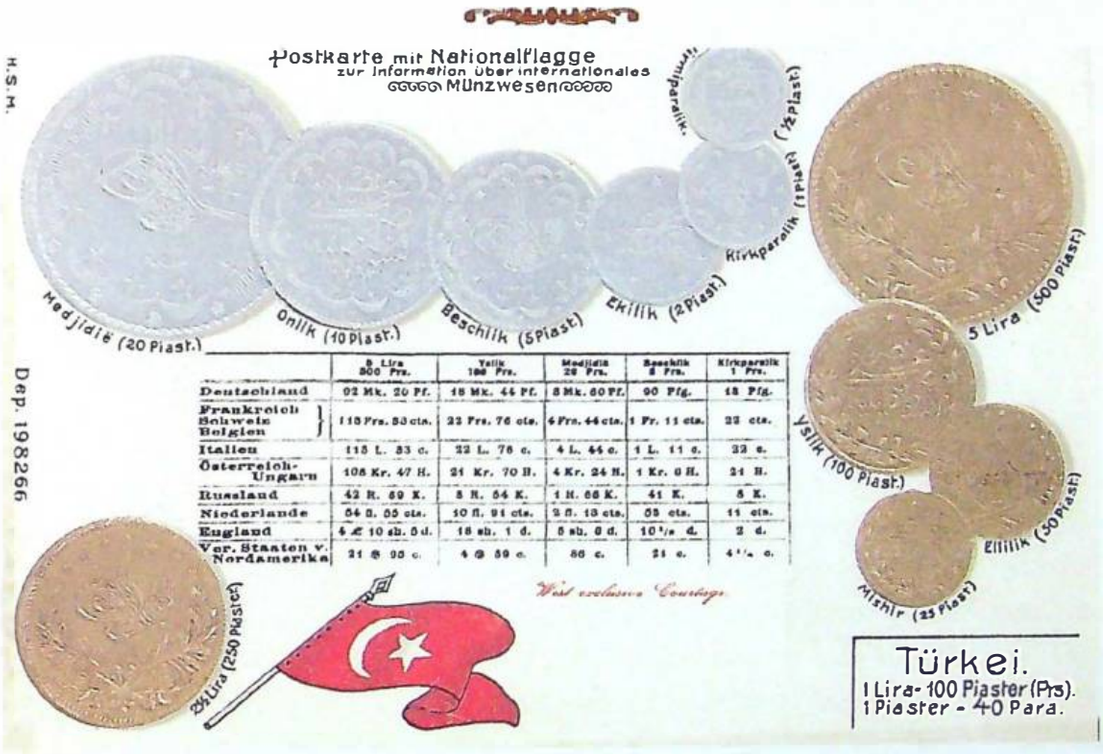

	5 Lira 500 Frs.	Yelik 100 Frs.	Medjidie 20 Frs.	Beschlik 5 Frs.	Kirkparalik 1 Frs.
Deutschland	92 Mk. 20 Pf.	18 Mk. 44 Pf.	3 Mk. 60 Pf.	90 Pfg.	18 Pfg.
Frankreich Schweiz Belgien	115 Frs. 50 cts.	23 Frs. 76 cts.	4 Frs. 44 cts.	1 Fr. 11 cts.	22 cts.
Italien	115 L. 50 c.	23 L. 76 c.	4 L. 44 c.	1 L. 11 c.	22 c.
Österreich-Ungarn	108 Kr. 47 H.	21 Kr. 70 H.	4 Kr. 24 H.	1 Kr. 0 H.	21 H.
Russland	42 R. 59 K.	8 R. 54 K.	1 R. 66 K.	41 K.	8 K.
Niederlande	54 G. 55 cts.	10 fl. 91 cts.	2 fl. 13 cts.	55 cts.	11 cts.
England	£ 10 sh. 5 d.	18 sh. 1 d.	3 sh. 6 d.	10½ d.	2 d.
Ver. Staaten v. Nordamerika	21 @ 90 c.	4 @ 59 c.	80 c.	21 c.	4½ c.

Ekler

Ceride-i Havadis,
1258 (1842)

Paris nam bankanın keyfiyetini evvelki ceridede bildirmiştik. Fransa'nın her büyük şehrinde benzerleri var ise de, asıl büyük başı Paris'te olan Baran bankasının 1250 (1835) senesinden 1255 (1840) senesine varıncaya kadar her sene ne kadar meblağ teraküm ettiği aşağıda beyan olunur.

Seneler	Mudi adedi	Mevduat(1)
1835	*81.714*	*296.120*
1836	*121.527*	*497x480*
1837	*178.878*	*883.608*
1838	*206.454*	*860.006*
1838	*267.255*	*1.168.712*
1839	*310.843*	*1.308.450*
Toplam		*1.318.456*

(1) Bir KESE 120 Fransız frankı karşılığıdır.

Bu hesap üzerine beş sene müddette bu kadar adamdan bankaya nakil olan bu kadar para verilmiş ve günden güne artırılmıştır. Zira güzeştesi (faizi) sene be sene aslına zam olunageldiğinden bu akçelerin sahibinin bir mülk alacak veyahut bir zanaata girip bankada akçesini sermaye edecek oldukta bankadan akçesini istediği saatte almaktadır. Bu suretle az zamanda Fransa'da bir fıkara kalmayacağı malûmdur. Zira bu usul icra olundukça mal peyda edeceği bediidir. Halbuki bir memleketin ahalisi ne kadar servet bulurlarsa tâbi oldukları devlet de o kadar kesb-i kuvvet eder; hatta tebası zenginleştikçe o devletin ikbalini isteyeceği ve zevali suretlerini görürse mala ve cana elinden geldiği yardımı icra ederek o keyfiyeti redde ikdam ve gayret eyleyeceği, tahrik istemediğinden, makule devlet tebası ile yekvücut menzilesinde olacağından gittikçe kuvvet bulacağı şüpheden aridir.

Ceride-i Havadis,
1845

BANKER ROTSCHILD'IN ALACAKLARI

Avrupa'da olan sarraflardan devletlerin istikraz etmesi keyfiyeti eski âdet bulunmakla merkum sarraf Rotschild'in kaç devlete verdiği kredileri aşağıda derc ediyoruz.

Frank olarak (1)	
Prusya	*125.000.000*
Alman Prensliğine	*5.000.000*
Alman Prensliğine Dükü'ne (Heus Oran)	*2.500.000*
Avusturya	*90.000.000*
Rusya devletine	*93.000.000*
6 Defa Fransız devletine	*954.000.000*
İngiliz Devletine	*500.000.000*
Yekûn	*768.500.000*

(1) 24 frank bir Osmanlı altın lirası idi.

Ceride-i Havadis,
sayı 379, yıl 1849

BANKA

Bilindiği üzere ziraatin bazıları masraf-ı lazıme için istikraz ve tefecilere muhtaç olduklarına ve tüccardan bazısı tamahkâr bulunduğu sebebiyle, bu gibi ziraatle uğraşanlara verdikleri akçenin güzeştesine (faizine) zam ve ilave etmekte bulundukları ve bu ise muamelat-ı gayr-ı layıkadan bulunduğundan, vali hazretleri bundan böyle bu gibi muamelat-ı fahişenin vukua gelmesine mani olunması zımmında idareleri altında bulunan Tarsus Sancağı kaymakam ve naip ve aza-yı meclise iki zat gönderildiği, bildiriliyor...

Ceride-i Havadis,
1273-1858

YABANCI KALP VE TEDAVÜLDEN KALDIRILMIŞ PARALARIN OSMANLI ÜLKESİNDE TEDAVÜLÜ

Bir müddetten beri Dersaadet'e bir takım meskûkat-ı nasahiye-i ecnebiye getirilerek bunların bir takımı ait olduğu devletin memleketinde dahi yasak olan meskûkâttan ve bir takımı dahi hiç bir devletin sikkesi olmayıp adeta memnuattan olduğundan ve pek çok kimseler bunların ne olduğunu bilmeyerek akçe yerine almaktadırlar. Bu durum ise muamelat-ı umumiyei bütün bütün ihlal eder bir şey olduğundan bunun yasaklanması konusunda bundan böyle bu gibi bakır meskûkat-ı ecnebiyenin hiçbir yerde kabul olunmaması ve halk arasında tedavül etmemiş geçen yetmişbir senesi (1856) Cemazyülahir ayının beşi tarihli bilcümle sefaretlere bir tezkere suretile resmen beyan olunmuştu. Fakat aradan bir zaman geçince bazı muhtekirler bunu bir büyük sermaye ittihaz ederek diyar-ı ecnebiden külliyetlice bakır celb ile neşreylemekte olduğu halde bu günlerde halkın itibarından dahi düşmüş olması ile artık meskûkat-ı mezkûrenin Dersaadet'te gerek Memalik-i Mahruse'nin herbir tarafında gûya men edilmiş ve yasak olduğundan bu kerre dahi resmi ilanın yenilenmesi yoluna gidilmiştir. Fakat adı geçen meskûkatın bu suretle yasaklanması ile beraber alım satım muamelelerine halel gelmemek ve yedlerinde bulunan esnaf takımı mümkün mertebe zarardan kurtulabilmeleri için gerekli tebirlerin alınması dahi gerekli görüldüğünden, mevcut teshil muamelatı zımmında Hazine-i Hassa Nezareti Celilesi tarafından ayda üçbin keselik kadar sikke-i hassa imaline zaruret olunarak çeşitli mevkilerde mahsus memurlar tayin ve ikamesile isteyenlere başabaş ile kaime değiştirilmesi ve artık şunun bunun köşe başlarında baş ayar akçe bozmalarının men ve yasak olunması ve bir de halis olmayan Osmanlı sikkesi tedavülünün nedreti külliyesi taşra dışından geldiğinden, bundan böyle Dersaadet'çe gına hasıl oluncaya kadar hiçbir kimsenin yüz kuruştan ziyade taşraya sikke-i nahalisiye götürememesi ve ahali ve esnafın yedlerinde kalan yasak ecnebi meskûkatının Hazine-i Hassa Nezaret-i Celilesi tarafından takdir olunacak kıymet-i hakikiyesiyle meskûkat-ı nahalliye-i Osmaniyeye tebdil olunacaktır (nahalis meskûkat, bakır para anlamındadır).

Tüccarın ellerinde bulunanların dahi getirdikleri mahallere iade ettirilip eğer yine lüzumu olacak olursa Hazine-i Hassa Nezaretinden dahi kıymet-i sahhiyesi üzerine mübayaa olunmuş ve kumpanya teşkili ile sikke-i memnuanın tedavülüne mecburiyet hasıl etmek için iştira olunan sikeyi Osmaniyeyi kullanmaları beklenen muhtekirler tutulduğu anda yedlerinde bulunan meskûkatın ele geçirilip zaptı ile derece-i ihtikâr ve tekerrür haline göre onbeş günden üç ay müddete kadar hapis ile cezalandırılması ve işbu yasağın hilafına olarak sikke-i nahalise-i Osmaniyenin miktar-ı mukarrerinden ziyade taşraya götürmek isteyenler tutulursa gümrükten mal kaçıranlar için icra olunduğu gibi kaçıracağı akçeden değerinin iki katı ceza alınmasına karar verilmiştir. Bu alınan kararların herbir taraflara umumen neşri ile herkese bildirilmesine....

Ceride-i Havadis,
11 Şubat 1859

KAİME'LERİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Faizsiz olarak tedavül eden evrak-ı nakdiyenin sahtekârlar tarafından taklidinin önlenmesi zımnında beher sene yeniden tabettirilmiş olan evrak-ı nakdiye ile tebdil olunması nizamının konmasının gereği olarak bu sene dahi yenileme zamanının gelmiş olması dolayısile mezkûr iki defadır bu iş yapılamadığı için ellerinde eski kaime bulunanların mehl-i mezkûr zarfında Hazine-i Maliye'ye getirip tarz-ı cedid üzere tab olunan kavaimlerle tebdil ettirmeleri ve bu müddetin sona ermesinden sonra da taraf-ı terhinlerine dahi geçen Recep ayının onbeş ve Muharrem ayının onsekizi tarihlerinde müzakere ile beyan kılınmış ve mezkur mahaller muktazi olmuş ise de henüz evrak-ı atikanın arkası alınmış olduğuna ve bu sahtekâranın işlerini bırakıp bir takım ehl-i arz adamların zarar görmesine sebeb vermiş olması yüzünden bundan böyle bir daha temdit olunmamak üzere, işbu hesab-ı rumi üzere Eylül ayının sonuna kadar bir mehil daha verilerek bu müddet içinde her kimin elinde bu gibi evrak-ı nakdiye var ise yenisi ile tebdil ettirmesi ve hitamı müddetinde yine eski evrak görüldüğü halde kabul ve itibar olunmaması hususunda bu kerre katiyyen karar verilmiş olmakla sonra beyan-ı mazerete mahal kalmamak için keyfiyetin suret-i katiyyede olarak devlet-i metbuatleri tebaasına beyan ile gerekli olanın yapılmasına mizakere ile beyan-ı mezkure mahal kalmaması için bütün süfera-yı ecnebiyeye bildirilmiştir.

Journal de Constantinople, 25 Mart 1860

BIR DEVLET BANKASI KURMA TEŞEBBÜSLERI

Son olarak Türkiye Bankası'na (Banque de Turquie) ait imtiyaz mukavelesinin başlıca maddelerini yayınlamıştık. Bu anlaşmanın hükümleri bir taraftan Osmanlı Devleti'ni temsilen Osmanlı Veziri, Maliye Bakanı ve Hariciye Bakanı hazretleri ile ve diğer taraftan Mösyö William Glasdone ve Mizhem Emmanuel Rodoacash gibi Boldra Londra'nın tanınmış bankerleri ve adı geçen bankayı kurmayı üstlenmiş kişiler vardı.

Bu anlaşmaya katılanlar şirketin kurulmasını sağlamak üzere bir anonim şirketin kuruluşu ile ilgili şartlar, yükümlülükler ve mesuliyetleri Fransız anonim şirketlerin kuruluşurdaki şartları, yükümlülükleri ve saireyi gözönünde bulundurmuşlardır.

Bu statü örneği Osmanlı Vekiller Heyeti tarafından görüşülüp tasdik olunduktan sonra İrade-i Seniye alınması için Padişah hazretlerine arzedilmiş ve oradan çıktıktan sonra iki nüsha olarak yeniden kaleme alınarak iki taraf yetkilileri tarafından imzalanmıştır. Böylece tanzim edilen evrakın bir nüshası Osmanlı Devlet Şûrası'na, diğeri de diğeri de Türkiye Bankası'nın arşivlerinde muhafaza edilmek üzere banka kurucularına teslim edilmiştir.

Bu belgeyi iyice inceleyebilmek için iki kısma ayırmak gerekir: Birincisi kurulan bu şirketin özel durumu ile ilgilidir: Şirket ortaklarının hak ve yükümlülüklerini ve özellikle bu hissedarların beklenen menfaatlerini açıklamakta idi. Gerçekte bu bankanın faaliyet ve işlemleri bir bakıma tahdit edilmiş olduğu için sermayesine iştirakçilerin alternatif menfaatlerini de göz önünde bulundurmak gerekiyordu. İşte biz bu yazıda bu menfaat beklentilerini ele alacağız. Şöyle ki:

Şirketin sermayesi bir milyon sterlin olarak saptanmıştır. Bu sermaye herbiri 22 mecidiye veya 500 frank değerinde 50.000 hisse senedinden oluşacaktı. Sermaye daha ilerde 3 milyon sterline kadar çıkarılabilecekti. Sermaye arttırılması Osmanlı hükümetinin iznine bağlı bulunacaktı.

Banka bir milyon sterlin tutarındaki sermayesi tamamen ödenmiş yani bankanın kasasına girmiş olduktan sonra ancak faaliyete geçebilecekti.

Banka şu işlemleri yapabilecekti:

1) İstanbul'da ödenmesi şartı ile bütün kambiyo senetlerini (römiz ve tret) ve diğer ticaret senetlerini iskonto etmek. Osmanlı Devleti hudutları içinde ve dış ülkelerde ödenebilir bütün ticari senetleri ve kambiyo havalelerini satın almak ve satmak. Bu evrak ve senetlerin tümünün tanımış banker, tüccar, sanayicileri ait olması gereklidir.

Bankaya devredilen kabiyo senetleri ile tüccar senetlerinin muteber ve ödeme kapasitesi olanlar tarafından imza edilmiş olmasına dikkat edilecektir.

Bankaya verilen kambiyo senetleri ve ticari senetler ancak vadelerine en az gün kaldığı zaman bankaya ve mücbir ve makul bir sebebe dayandığı halde kabul edilecektir. Keşidecinin veya onun muhatabı veya yüklenicisinin âcizliği halinde adı geçen evrakı tanzim eden ya hemen ödeme yapacak ya da ödeme âcizliği olan imzanın yerini alacak garantiler vermesi gerekecektir.

2) Altın ticareti yapmak. Gümüş ve bakır ticareti de yaparak bu üç tür kıymetli maden üzerine avans vermek.

3) Kamu kurumları ve özel işletmeler hesabına her türlü ödeme yapmak ve hasabı cariye geçmek üzere her türlü nakit ve benzerini kabul etmek.

Açılan kredilerin tavanına kadar bankanın ikametgâhında ödenecek olan taahhüt ve havaleleri ödemek.

5- Her türlü senet ve tahvilat ile kıymetli eşya ve mücevherleri müşteri hesabına muhafaza etmek.

6) Yüzde altı'dan daha aşağı olmak şartı ile ve 90 günü aşmayan vadelerle ve banka idaresinin saptayacağı hudutlar içinde borcunu ödeyebilecek kişilere avans vermek.

Şube ve ajanslar üzerine vadeye göre veya ibrazında ödenmek üzere birkaç günlük havaleler sunmak. Banka hükümetin mührü bulunan, pulu yapıştırılmış olan hiçbir yüksek kıymetli her türlü senedi üzerine muamele yapmayacaktır.

- Banka Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine hükümetin Avrupa bankalarına olan borçlarını ödemek görevini üstlenecektir. Ayrıca hükümete vereceği bütün avanslar için bir hesap tutacak, böylece bu hesapta hükümet namına yaptığı tahsilat mahsup gösterilmiş olacaktır. % 6 faizli ve 30 ile 90 gün arası değişen vadelerle Hazine Bonoları ihraç edecektir. Özellikle şu işlemlerin bankaca yapılması yasak edilmiştir:

1) İpotek veya sanayi hisse senetleri karşılığı borç vermek. Banka ancak şüpheli alacaklarını garanti etmek için ipotek veya rehin olarak gayrımenkul, hisse senetleri, devlet tahvilatı, kıymetli reşya işlemi yapabilir. Bu takdirde de borçlunun aczi halinde en geç bir yıl içinde ipoteği çözmek zorundadır.

2) Kendi hisse senetleri karşılığı kredi vermek veya bu senetleri satın almak.

3) Sanayi işletmelerinde gerek doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yer almak. Altın, gümüş ve bakırdan başka hiçbir mal ticaretine ve alışverişine girişmemek.

4) Kendi hesabına kamu fonlarını ve kâğıtlarını satın almak.

5) Kendi ihtiyaçlarını görecek olandan fazla gayrımenkul sahibi olmak.

Bankaya verilmiş olan imtiyaz gereğince İstanbul'a ve imparatorluğun bankanın şube ve temsilcileri olduğu yerlerde her an altına çevrilebilecek banknont ihracı hakkını vermiştir. Banknotların altın karşılığı ödeme işlemleri İstanbul'da banka merkezinde ve şubelerinde sabah saat ondan öğleden sonra saat üçe kadar ödenebilecektir. Bank-Post Bill adı ile anılan emre havaleli banknotlar ise haftanın bazı günlerinde hemen veya birkaç gün vade ile nakden ödenecektir.

Gerek banknotların ve gerek (Bank-post-bill)lerin Bankanın umumi heyetinin üçte iki çoğunlukla vereceği karar üzerine çıkarılması hükme bağlanmıştır. Bankanın statüsünün

tasdikinden hemen sonra Osmanlı hükümeti veya banka müdüriyeti bankanın ilk işlemleri için gerekli olan banknotları bastırma, işine başvurabilirler.

Banknot ve bank-post bill, 100 kuruşluk altın mecidiyenin misillerini ve kısımlarını temsil etmektedir. Buna göre Osmanlı imparatorluğunun para birimi olan 0,912 1/2'yi temsil edecektir.

Banka banknotlarını istediği altın para ile ödeyebilir Yalnız bu ödemenin hesabı Darphane-i Amire'nin tarifesi üzerine Osmanlı hükümetince saptanmış olan 0,912 1/2 dirhem altın içeren 100 kuruşluk mecidiye olacaktır. Banka ayar ve kıymeti Darphane-i Amire'nin tarifesine göre hükümet tarafından değeri saptanmış olan bütün gümüş paralar karşılığı banknot verebilecektir. Fakat banka bu tür paraları tekrar her ne şekilde olursa olsun tedavüle sokmayacak, ancak Darphane-i Amire'ye yollayarak karşılığında tam ayarlı gümüş para alacaktır. Banka 15 Şubat 1859 tarihli imtiyaz mukavelesine ek olarak çıkarılan bir protokol anlaşmasına göre resmi değeri olmayan ve sadece maden değerleri dolayısıyla piyasada işlem gören gümüş paraları kabul edecek fakat bunları tekrar piyasaya sürmeyerek Darphane'ye yollayıp resmen geçerli gümüş para alacaktır. Bu değiştirmede yukarıda bahsedilen mecidiye kurları uygulanacaktır.

Beşlik altılık ve bu gümüş paralarla bunların daha küçük bölümleri banka tarafından ne kabul edilecek ne de işleme tabi tutulacaktır.

Banka kanuni ölçülere uymayan hiçbir altın ve gümüş para almayacak ve her kimden olursa olsun bu tür paralar eline geçerse bunları ortadan ikiye bölerek iade edecektir.

Banka mukavelenamesinin 11. maddesi gereğince bankanın şubelerince piyasaya sürülen bankonotlar tıpkı İstanbul'daki merkezi tarafından ihraç edilmiş gibi kabul edilecek ve aynı merkez bankasında veya ihraç edildikleri yerde altın ve gümüş para olarak ödenecektir.

Banknotlar bu maksatla görevlendirilmiş bir müdür ve murakıp tarafından imzalanacak ve Banka Guvernörü veya onun yardımcısının mühürünü içerecektir.

Emre yazılı kâğıtlar (Bank-Post Bills) genel müdür tarafından imzalanacaktır.

Şubeler tarafından ihraç edilecek bankonotlar hangi şube tarafından ihraç edildiği belirtilerek şube müdürü tarafından imza edilecektir. (Bank-Post-Bills)ler ise aynı şekilde işlem görecektir.

Not: Zamanın bir Beyoğlu gazetesinden alınan yukarıdaki yazı. Osmanlı Devleti'nin bir merkez bankası kurmak için giriştiği teşebbüslerin sonucu olarak "Banque de Turquie" adı ile kurulacak bir bankanın önerilen ve hatta tasdik edilip yürürlüğe konulan mukavelesinin şartlarını ortaya koymaktadır. Devletin para basma yani senyöraj hakkını tamamen elinden alan ve bu yolda bankanın kazançlarının kiminle paylaşılacağı hiç konu edilmeden yazılmış olan bu makaleyi sunarken bir de yorum yapmayı gerekli görüyoruz: Para basma hakkını bir imtiyaz olarak yabancılara veren ve bu işten kazanılacak paralara ortak olmak için hiçbir direnişte bulunmayan yöneticilerin tutumunu çaresizlik ya da cahillik olarak yorumlamak okuyuculara düşecektir. Belki bu yorumumuz gerçeğe ulaşmak için daha birkaç neslin gelip geçmesini bekleyecektir.

Journal de Constantiople,
30 Haziran 1861

PİYASA'DA OLUŞAN BONOLAR

Büyükdere, Yeniköy ve Büyükada'da 4 ve 5 kuruşluk bonolar tedavülde bulunmaktadır; eğer bu hareket durmazsa şahıslar ve şirketler kendi nam ve hesaplarına kaime bastırıp tedavüle sokacaklar.

Resmen para basmak ile yetkililerin bugün piyasada görülen durum karşısında bir fayda bile sağladıklarını inkâr etmek safça bir iş olur. İşte bu kişiler veya ticari firmalar hiçbir garanti ve karşılık göstermeden kendi nam ve hesaplarına kâğıt para basıp bunu pekâlâ metal paralar ile değiştirebiliyorlar. Hatta bu kâğıt bonoları kullanarak bir anlama paraların yıpranması, yırtılması, kolayca kullanılmaz hala gelmesinden fayda bile sağlamış oluyorlar. Tabii bu kişiler ve kurumlar bir taraftan da özellikle karşılığını metal ile ödemek zorunda oldukları için kendi kağıtlarının dolaşımını da yakından gözetliyorlar.

Bu emisyonların hududuna gelince, bu konuda ancak tek anladığımız şey, bunları ihraç edenin duyduğu zevk ve bunları ellerinde dolaştıranların da iyi niyetidir. Örneğin bir pastacı ne kadar çok pasta satarsa size de o kadar fazla bu paradan verebilir. Bir toplum içinde yönetim başında olan güçler ne kadar çok sayıda olursa bunların piyasaya sürdüğü paralardan elde ettikleri kazançlar da o kadar büyük olur. (Burada yazarın kastettiği İngiliz, Fransız ve sair güçlü Avrupa memleketleri tebaası tüccarlar ile bunların Galata'daki Osmanlı tebaası ortaklarıdır.)

Bu durumda böyle bir şeyin Osmanlı ülkesinin kuşatmasını önlemek mümkün değildi. Hükümetin işi idi, fakat hükümet bunu yapamadı. Nasıl yapabilirdi? Piyasada tedavüldeki para iş hacmini, özellikle küçük ve perakende ticaretin gelişmesini önlüyordu. Bunun için hükümet de işi oluruna bırakmayı tercih etti ve sonunda bu duruma gelindi.

Fakat şu anda şunu da belirtmek isteriz ki, Bâbıâli bu konuda radikal tedbirler almak niyetindedir ve bunun için girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

Fakat beş kuruş değerindeki bonolar artık öyle bir duruma gelmiştir ki, bunlar piyasada kullanılmakla beraber tam anlamı ile suiistimal edilmişlerdir. Bu inanılmaz birşeydir.

Not: Bu yazının devamında da hep aynı şey tekrar edilmektedir. Mesele Osmanlı hükümetini yabancıların kontrolü altında olacak ve her türlü para basma yetkisini elinde bulunduracak bir bankanın kurulmasına mecbur etmektir. Bu ilk olarak "Türkiye Bankası" kuruluş çabaları ile ortaya çıkacak, fakat bankanın kurulması ile beraber yok olması bir olacaktır. Daha sonra 1863 senesinde Osmanlı Bankası kurulacak ve banknot çıkarma tekelini ele geçirecektir. Fakat bu tekel de pek etkili olmayacak, Osmanlı Devleti "Kaime" ihracına devam edecektir. Fakat bu ihraç'tan yine de en çok faydayı Osmanlı Bankası başta olmak üzere diğer Galata banka ve bankerleri ile yabancı bankalar sağlayacaklardır.

Journal de Constantinople,
22 Eylül 1861

Banque de Turquie olarak kurulan ve bir merkez bankası görevini yürütmeye yönelik banka hakkında Beyoğlu'nda yayınlanan bir gazetede imtiyaz mukavelenamesinde son yapılan değişiklikler hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Bankanın kuruluşuyla piyasadaki mevcut Kaime'nin (kağıt para) geri çekilmesini ve yeniden kaime ihracını yasaklayan birinci maddedeki şart kaldırılmış bulunmaktadır.

İkinci madde gereğince Osmanlı hükümeti mevcut kaimeleri piyasadan çekmek için oluşturulmuş olan fonları bankaya teslim edecektir.

Üçüncü maddeye göre bu fonların bankaya ödenmesi Maliye Bakanlığının emri ile yapılacak ve bu kaimeleri teslim alacak komisyona bankanın iki direktörü de tayin edilmiş olacaktır.

Dördüncü maddeye göre piyasada kalmış bulunan kaimeler için bankaya bir komisyon ödenecektir.

Beşinci maddeye göre banka faaliyetine gelecek mayıs ayı sonunda başta saptanmış olan sermayenin yarısı ile başlayacaktır. Yarım milyon sterlinlik sermayenin diğer yarısı ancak gelecek 1882 yılının aralık ayı sonunda yatırılmış olacaktır. Bu tarihte de banka kendi bankonotlarını piyasaya sürebilecektir.

Yukarıda zikrettiğimiz gazetenin yazdığına göre yukarıdaki şartların Londra'daki yetkililer tarafından kabulü, bu kişilerin bu hükümleri aksiyonerlerine kabul ettirmiş olmalarına bağlı olacaktır. Bilindiği gibi bu bankanın aksiyonerleri yatırdıkları paranın uzun zamandan beri âtıl bırakılması sebebiyle kuşku ve endişe içindedirler. Şimdi altı ay evveline kadar hiçbir geleceği olmadığı sabit olan bu projenin tekrar canlandırılmak istendiği görülmektedir.

Mecmua-i Fünûn,
Sayı 3 ve 4, 1279 (1862)

İLGA-I KAVÂIM-I NAKDİYE
(Kâğıt Paraların Yürürlükten Kaldırılması)

Gerek devlet hazinesince, gerek vatandaşlarca yapılan işlerde çeşitli sakıncalar doğuracak dereceye gelmiş olan kâğıt paranın tedavülden alınması, doğrusu yüce saltanat hakkında bir bakıma feyz ve mutluluk sayılması gerekten bir olaydır. Bu olay uğurlu, önemli bir olay sayılmakla birlikte tüm Osmanlı tebaası ile birlikte biz de yüce padişah için ellerimizi kaldırıp Allaha dua etmekte acele ederiz.

Adı geçen evrak önceleri işlemlerin kolaylaştırılması gibi hayırlı bir iş için çıkarıldığı halde sonraları çeşitli nedenlerle amacından saptırılmış, tedavül süresi olan 23 yılda sarayca birkaç kez yürürlükten kaldırılması yolunda girişimde bulunulmuş ise de her defasında çeşitli engeller yüzünden bunda başarılı olunamamıştır.

İşbu pürüzlerle, şekillerle dolu düğümler hâlâ sadaret makamını süsleyen fehametli, devletli Mehmet Fuat Paşa Hazretlerinin becerikli elleriyle çözülmüş, Paşa hazretlerinin asıl meslekleri olan politikada değil, -Yunanistan ve Suriye konularında olduğu gibi- askerlik alanında da cesaret ve kudret sahibi olduğu görülmüştür. Aynı özellikleri mali konularda da sözkonusudur. Paşa'nın bu yetenekleri Padişah hazretlerinin de dikkatini çektiği için kendisine ilgi göstermişlerdir. Bizde bu başarının devamını dileriz.

Osmanlı Devletinde kâğıt paranın ortaya çıkış tarihi, nedeni, tedavül ve izalesi hakkında bilgi edinmek yararlı olacağından bu konudaki araştırmalarımızı aşağıya alıyoruz:

Eski dönem başlarında, Tanzimat döneminde kurulan maliye örgütü mali işlemleri değişik bir yöntemle yürütmeye başlamıştı. Bu değişiklikler sırasında para darlığını gidermek için eyalet ve vilayetlerden toplanması gereken vergilerin tahsiline kadar tedavüle çıkarılıp daha sonra kaldırılmak üzere üst sınırı 500 kuruşa kadar sekiz yıllık 4000 kese faiz ve 32.000 kese acil senet kaimesi tertip olunmuş, bu kaimeler sergi şeklinde el yazısıyla yazılarak gerek İstanbul'da, gerekse ülkenin başka köşelerinde para yerine geçmek üzere tahsil edilmiştir.

Daha sonra Hic. 1256 recebi ortalarında sözü edilen 4000 kese faizli 32.000 keselik kaimenin üzerine 38.000 keselik evrak zam ve ilave ile toplamının anaparası 80.000 ve faizi 10.000 keseye ulaşmıştı. Bu ikinci tertip kaimeler yine eski değerde olup fakat taşınıp korunmaları kolay olsun diye boyları küçültüldü, üzerlerindeki yazılar özetlendi. Bunlar 50, 150 ve 250 kuruşluk olmak üzere üç çeşit olup önyüzlerinde Padişah tuğrası, arka yüzlerinde de Maliye Nezareti'nin mührü bulunuyordu.

Taksitlerin ödenmesi zamanı geldiğinde kesinti yapılmaksızın, faizin tamamının hazinece ödeneceği ayrıca işaret edilmişti.

Yine aynı yılın (1256) şaban ayı sonunda 50, 100, 250, 500 ve 1000 kuruş değerinde

beş cins evrak tertip olunmuştu. Bunların taklit edilip basılmaması için de özel önlemler alınmıştı.

El yazısı ile hazırlanan kaimelerin taklit edilebileceğinin anlaşılması üzerine kaimeler matbaada basılmaya başlandı, eski yazma kaimeler hazinece basılı olanlarıyla değiştirildi. Ancak değiştirme işlemi yapılırken sahteleriyle asıllarını ayırdedebilmek çok güç oluyordu.

Alınan tedbirlerin üzerinden 20 ay geçtiği halde el yazısı eski kaimeler tümüyle tedavülden kalkmamıştı. Bunların hazineye dönmek suretiyle ortadan kalkması zaman alacağı için 1258 şaban ayı ortalarından itibaren üç ay süreyle el yazısı olanlar matbularıyle değiştirilmiştir.

Yine bunun gibi 1263'te kâğıt paraları taklitten korumak için paraların şekil, renk v.b. gibi durumlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Fakat bu kez 250 kuruşluktan vazgeçilerek 500, 1000, 5000 ve 10.000 kuruşluktan ibaret olmak üzere düzenlemeler yapılmış, anılan yılın haziran ayı başlangıcından itibaren eski kaimelerle değiştirme işine girişilmiştir.

1265 seferinde yeni bir karar alınarak kullanma güçlüğü gösteren 10.000 ve 5000 kuruşluk kaimeler tedavülden kaldırılarak 50 ile 1000 kuruş arası kaimeler yürürlükte bırakılmıştır.

İşbu faizli kâğıt paralar ilk çıktığı zaman halktan ilgi görmemişti. Çünkü halk kâğıt paraya alışkın değildi. Ancak devlet hazinesinin garanti vermesi, üstelik yılda iki kez % 6 faiziyle geri ödenmesi kâğıt paranın saygınlığını artırmıştı. Önceleri halkın % 30-40 noksanıyla değiştirdiği kâğıt paralar sonraları değer kazanmış, madeni paralara gösterilen ilgiden fazla ilgi görmüştür.

Sarayın o sırada bazı olağanüstü harcamalarından dolayı 1267 yılı rebiülevvelinde faizsiz yirmilik ve otuzluk kaime çıkarılmış, çok geçmeden bunların da fazla sayıda sahtesinin görülmesi üzerine altı ayda bir kontrol cihetine gidilmiştir. 1268'de kâğıt kaimelerin her yıl şekil ve renklerinin değiştirilmesi ile ilgili bir karar yayımlanmıştır.

Bir miktar kâğıt ve mürekkep harcanarak devlet hazinesine büyük miktarda, kolay yoldan ve akıcı servet kazandırılması düşünülürken bu konuda yolsuzluklar yapılabileceği ilgililerin aklına gelmemişti. 1268 yılı cemaziyülevvelinde kâğıt para tedavülü sırasında tüm memurlardan yardım parası toplanılarak kâğıt paraların tümüyle tedavülden kaldırılması düşünülmüş, ancak uygulama olanağı bulunamamıştı.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti kâğıt paranın imha edilip ortadan kaldırılmasından kesin olarak ümidini kesmiş, o zamana dek yalnız İstanbul'u ilgilendiren bu fenalığı ülkenin her tarafına yayarak mazarratı hafifletmeye çalışmıştı. Devletin tüm hazine ve mal sandıklarınca kabul olunmak üzere 2.500.000. keselik faizsiz, numaralı kâğıt para çıkarılmasına, bunun 500.000 keseliğinin Avrupa üzerine kambiyoyu tutmak için halis para olarak onulmasına karar verildi. Ayrıca 750 bin kese sermayeden. 500 bininin tedarikine, 2 milyon keseliği meydanda bulunan kâğıt paranın değiştirilerek kaldırılmasıyla birlikte küsurunun hazinenin düzensiz borçlarının ödenmesi için ayrılmasına, sözü

geçen 2.500.000'den başka mülki düzenlemelere harcanmak üzere beş yıl zarfında 2 milyon kesilik kaime çıkarılmasına ve fesholunan mezkûr Paris borçlarına karşılık gösterilmiş olan meblağın yıllık 150 bin kesesi işbu yeni kaimelerin bölüm bölüm ödenmesine ayrılarak 18 yıl zarfında tümüyle ortadan kaldırılması konularına 1277 yılı ramazan ayı bitiminde karar verilmiştir.

Kâğıt Paranın Osmanlı ülkesinde yayılmasına karar verildikten sonra İstanbul'da Avrupa üzerine kambiyoyu tutmak için eyaletlere dağıtılıp tertip edilen 300 bin keselik halis paranın bedeli bulunan kaimeler bastırılarak gelecek mart ayı başında tedavüle çıkarılmak üzere yerlerine ulaştırıldı.

Genel olarak osmanlı tebaasının böyle sıkıntılı bir dönemde yüce saltanata yardım etmeyi bir övünç nedeni sayacağı kesindir. Ancak kâğıt paranın İstanbul'da ticaret hayatı ile öbür işlemlerde var olan kötü etkisi meydanda iken çoğu eyalet halkı bu tedbirin bilinen vahim sonuçlarını hissederek bazıları paylarına düşen parayı bedelsiz olarak devlet hazinesine terkedip bağışlamak üzere kâğıt paraların memleketlerinde tedavüle konulmamasını özellikle rica ettiler.

İstanbul'da da mart ayı başlarında tedavüle konulacak numaralı yeni kaimeler çıkarılıncaya kadar normal masrafları karşılamak üzere onluk ve yirmilikten başka yüzlük ve ellilik olmak üzere eski usulde 60 keselik kaime çıkarılıp bu yolla az zaman süresince kaimelerin miktarı fazlaca arttığından doğal olarak saygınlığına halel gelerek gittikçe altının fiyatı yükselip 225 kuruşa varmış, hatta 1278 yılı cemaziyülahir ayının onuncu perşembe günü sabahleyin birden bire 300-350'ye kadar alınıp verilmiştir. Bunun üzerine o gün alış veriş erbabına bir güvensizlik gelerek hemen dükkân ve mağazalarını kapattıklarından bu durum herkeste bir endişe ve ıstırap nedeni oluşturmuştur. Fakat bu türlü bir buhranın sıradan bir olay gibi sayılması insanlar üzerinde ne kadar vahim etki yaratacağı belli olduğundan, derhal bu fesattan yararlanan sarrafların toplandığı Havyar Hanı ve para işlemlerine mahsus başka yer ve dükkanların hükümetçe kapattırılması, zahire ve erzak dükkanları açılmasının teşviki gibi etkili önlemlerin alınması kaçınılmaz olmuştur.

Özel bir memuriyetle Şam'da bulunduğu halde kendisine sadrazamlık görevi verilen Mehmed Fuat Paşa daha sonra İstanbul'a döndüğü zaman kâğıt paranın burada karşılaştığı sıkıntı ve bir taraftan da eyalet ve vilayetlerde yarattığı korkuyu farketmişti. İstanbul'da kaimeye itibarının iadesi olanaksızlık derecesindeydi. Taşrada her ne kadar gereken yerlerde mümeyyizler görevlendirilmesi kararlaştırılmış ise de, sahihinin sahtesinden ayırdedilmesi güçlüğü kaimenin ileride buralarda da İstanbul'daki gibi kötü duruma düşeceği göstermektedir. Tahminlere göre bu durumun ileride düzeltilmesi de son derece güçtür. Bu durumu göz önüne alan devlet büyükleri mali konularda devrimler yapmak, tedbirler almak için geleceğe yönelik kararlar almışlardır. Eyaletlerde kâğıt paranın tedavülünden vazgeçilerek önceden gönderilip gereken bedeli hemen hazineye girmiş olan 300 bin keselik kâğıt paranın uygun bir şekilde çekilmesi düşünülmektedir. Ar-

tık her ne fedakârlığı gerektirirse gerektirsin, kâğıt paranın İstanbul'dan da atılması tasarlanarak gerek bunun icrası, gerekse düzensiz borçların ödenmesi için Avrupa'dan % 32 kuruş eksiğine olmak ve yıllık % 6 faiz verilmek üzere 8 milyon İngiliz lirası borç alınarak tedavülden kaldırılacak kaimenin % 40'ı para ve % 60'ı yeni senetlerle temmuz ve ağustos ayları zarfında değiştirilmesi uygun görülmüş ve geçen mayıs ayında durum herkese ilân edilmiştir.

İşbu önemli emir güzel bir ilânla düzenlenip duyurulmuş, bu konu için "Tebdil-i Kavaim İdaresi" adıyla oluşturulan idarenin icraatı beğeni toplamıştır.
İşbu komisyon Ayasofya civarında bulunan Darülfünun'da faaliyete geçirilip işe başlamadan önce iki gün deneme yapılmış, temmuzun ilk pazar günü açılış yapılmış, muayene süresi son bulduğunda 49 gün işlemiş bulunan değiştirme işi ağustosun son cuma günü saat dokuzda kapatılmıştır.
Belirtilen süre zarfında halktan toplanan kâğıt para 998.800.720 kuruş yani 1.097.601 kese ve 220 kuruşluk olup yerine aşağıda bedeli yazılı ödemeler yapılmıştır.

599.393.000	*yeni senetler*
8.361.3641	*beyaz Mecidiye*
303.173.642	*Mecidiye altınıyla İngiliz ve Fransız lirası*
12.720.437	*Londra ve Paris üzerine keşide olunan poliçeler bedeli*
998.800.760	*Toplam*

Tedavülden alınan söz konusu kaimeler, 33.50.000 adetten fazla olup yaklaşık 1300 adedi bir kıyye itibariyle 26 bin kıyye kadardır. İşbu miktar 49 güne bölündüğü zaman biri biri üzerine günlük 20.380.000 şu kadar kuruşluk yani 40764 keselik ve yaklaşık 530 kıyye olmak üzer 68 bin adet evrak alınıp muayene ve kontrol edildikten sonra derhal bedeli sahiplerine ödenmiş demek olur.

Halkla olan işlemlerin hesabı yarına bırakılmayıp günü gününe görülmüş olduğundan eylülün hemen üçüncü günü muamelat muhasebesi defteri hazır bulunarak idare komisyonu tarafından incelenip mühürlenmiş, imzalanmış, işbu önemli emir de yalnız iki sandık emini ile dört kâtip aracılığıyla düzeltilmiştir.
Kaime alımına mahsus kırk vezne olup her birinde bir kâtip ve bir yoklamacı ile bir kontrol memuru, her iki vezne için üç zımbacı atanmıştı. Kaime veznelerinden başka küllliyetli kaime değiştirecek olanlar için büyük odalar ayrılmış, buralarda da kırktan fazla muayeneci, yoklamacı, zımbacı ve üç dört kâtip görevlendirilmişti. İşbu vezneler başka başka hesaplarını verip muhasebe odasında ve kaime mahzeninde de ayrı ayrı hesapları görülürdü.
Memurların tümü tatil günleri dışında her gün sabah saat 1200'den önce Darülfünun'da hazır bulunup sabah ve akşam kayıtları tutulurdu. Adı geçen yer halk için saat birden dokuza kadar açık olup yalnız bir saat dinlenme molası verilirdi. Saat 9.00'dan sonra kaime vezneleri almış oldukları kaimeleri özel çizelgeleriyle birlikte kaime mahzenine

götürüp orada darphane tarafından atanmış memurlar aracılığıyla yeniden muayene edip sayarlardı. Noksan ve kalp çıkarsa götürür vezneye ödettirirlerdi.

Anılan kaime veznelerinde tutulan kaimelerin bedelini ödemek için yedi tane ödeme veznesi olup, bunların da her birinde birisi para, öbürü senet ödemeye mahsus iki memur ile bir yazıcı vardı. Kaime veznelerinden gelen bonolar çizelgelere geçirildikten sonra bedelleri ödenirdi. Harcanan paranın dörtte biri bazı günler gerekirse daha çoğu gümüş mecidiye ve kalanı altın olarak verilirdi. İşbu 14 veznedar hergün akşam üstü yukarıda sözü edilen sandık eminleriyle ve bunlar da Genel Muhasebe müdürüyle hesaplarını görerek o günkü defteri kapatırlardı. Böylece vezneler ile müşteriler arasında dönen kaime miktarları, memurların yaptıkları işlemler, daha doğrusu kaime konusundaki işlem hacmi ortaya çıkardı.

Ödeme veznelerinde az bir miktar paranın fazladan verilmesi gibi bazı yanlışlıklar da yapılabiliyordu. Yanlışlık yapanlar tayin ediliyordu. Bir defasında veznenin biri para ve senet olarak 90 bin kuruş fazlalık gösterdiğinden vezne kapatılmış, veznedar ise cezalandırılmak üzere bağlı olduğu Maliye Nezaretine gönderilmişti.

Kaimelerin ikinci defa olarak mahzendeki sayımı sırasında 60 bin kuruş noksan çıkmış, yapılan araştırma sonucunda çalındığı anlaşılarak suçlular yakalanıp cezalandırılmışlardır. İşbu kaime değiştirme idaresi bir komisyon aracılığıyla idare olunup aşağıda adları yazılı kişilerden oluşturulmuştur:

Başkan: Meclis-i Vâlâ üyelerinden Devletlû İbrahim Paşa Hazretleri

Üyeler: İzzetlû Franko Efendi, Muhasebe-i Umimiye Müdürü İzzetlû Ağaton Efendi, Banc Ottoman Direktörü Mösyö Kilirtson, Mösyö Gavaraçino.

Hazine ve kaime mahzeninin gece ve gündüz korunması, düzeninin sağlanması konusunda silahlı kuvvetlerden bir kolağası, bir yüzbaşı, bir mülazım ile yüz er, askeri inzibat teşkilatından yine bir yüzbaşı ve bir mülazım ile 20 er komisyon emrine verilmişlerdi.

Bu komisyonun çalışmalarına sarayca her türlü kolaylık gösterildiği gibi işlerine müdahale de edilmemiştir. Komisyon başkanı, üyeler, sivil ve asker görevliler çok çalışkan ve yetenekli insanlardı. Bu kadro, görevini eksiksiz yerine getirmişti.

Komisyonun görevi sona erdikten sonra getirilecek kaimelere sadece senet verilmek üzere 6 ay süre verilmişti. Durum önceden ilân edilmişse de halkın elinde az miktar kaime kaldığından bu süre sonradan bir aya indirilmiştir. Bu süre içerisinde kaimeler yalnız darphane tarafından senetlerle değiştirilmiş, 2 milyon kuruş (4000 kese) lık işlem yapılmıştır.

Aşağıda yazılı 26.000 kıyyeden ibaet olan sözkonusu evrak, yeniden kâğıt yapılmak üzere ilgililere satıldığında karşılığında 100.000 kuruş hasılat elde edileceği tahmin olunmuştur.

Murabaha Nizamnamesi

1865

Birinci Madde - Devr-i şehri ile edane ve istidane mal-ı eytamı ve Kuyruklu tabir olunan senedi hamil olan sarrafanın ikraz ettikleri akçe faizleri hakkında mevzu olan nizamât bilaistisna meridir; şunun bunun ikraz eyledikleri akçe güzeştesi ayda yüzde biri tecavüz etmemesi binikiyüzaltmışsekiz senesinde neşrolunan nizam icabından olarak bundan ziyade faiz işletmek olmak devletçe memnudur.

İkinci Madde- Dain ile medyun arasında yapılmış olan senede hadd-i nizamiyesinden ziyade mukavelesi olduğu surette işbu mukavele Ticaret Mahkemesinde muteber tutulmayıp hadd-i mezkûre tenzil edilecetir. Ve fakat yukarda zikrolunan Murabaha Nizamnamesi'nin Memalik-i Mahrusada neşir tarihi olan binikiyüzaltmışsekiz senesinden evvel vuku bulan istikrazatta yüzde birden ziyade faiz mukavale olunmuş olduğu takdirde tarih-i mezkûre kadar mukavele ve senette gösterilmiş olan faiz tamamı ile hesap olunacak ve o tarihten sonra da miktar-ı nizamisine tenzil kılınacaktır.

Üçüncü Madde- Nizami haddinden ziyade faizin miktarı borç senedinde zikredilmiş değilse ve anaparaya zam olunupda borçlu tarafından geçerli deliller yani senet veya mektup veyahut muteber defter ibraz ile veyahut daine mübeyyin tekâlifi ile ziyade faizin anaparaya zam olunmuş olduğu hakim tarafından sabit olursa o halde madde-i atiyenin ahkâmına göre muamele edilecektir.

Dördüncü Madde- Düyunu mutazammın senet dain ve duyun arasında cereyan eden muhasebeden mezkûrenin bittiği tarihten yani mezkûr senet tecdid-i düyun sebebiyle yani evvelce medyunun diğer senedi olup da vadesinin sona ermesinden sonra faiz zammı ile yeniden tanzim olunmuş ise o halde eski senet tarihinden itibaren yürütülmüş olan faizden miktar-ı fahişin nihayet on seneliği tenzil olunarak küsurunun tahsiline hüküm olunacaktır. Fakat işbu on sene müddet Murabaha fermanının neşir tarihi olan 1868 senesini tecavüz edemeyecektir. Ve eğer hesap olunan işbu on senelik fahiş miktar anapara ile nizamen kabul ve tasdik olunan faiz miktarından fazla zuhur ederse fazlanın borçtan çıkarılması gerekli olacaktır.

Hatta dayinin yine aynı borçludan cihet-i saireden dolayı diğer matlubu olsa dahi işbu evvel matluba mahsup olunamayacaktır.

Beşinci Madde- Borçlu ile alacaklı arasında itirazsız hesab-ı kati olup anapara ve faizi kâmilen tediye edilmiş olan düyun için hadd-i nizamından ziyade faiz alınıp verilmiş ise iade-i hesabile faizinin tenzili caiz olmayacaktır.

Altıncı Madde- Faizden başka ahaliden şubaşılık aidatı namı ile ve diğer adlarla akçe alınmak katiyyen memnu olduğundan, böyle şeyler etmiş olduğu tebeyyün ederse hükümetçe kabul olunmayacağı gibi bundan böyle cüret edenler hakkında kanunen icra-i ceza kılınacaktır.

16 Şevval 1280 (1865)

TERAKKİ
1867 Eylül 20 (Pazartesi)

Ahad ve efrad arasında olan ikraz ve istikraz hususunda borçlu ile alacaklı birbirleri hakkında şartları yerine getirmek işin kaidesidir. Bu suretle hem borçlu vakit ve zamanı ile itibarı yerinde iken borcunu ödeyerek rahat eder, alacaklı alacağını kolaylıkla tahsil ederek bu ikrazdan beklediği fayda ve menfaati sağlamış olur. Böyle iyi bir sonucun ortaya çıkabilmesi iki tarafın birden dikkat ve dirayeti ile mümkündür. Yani borçlunun rahatı vadede borcunu ödemeğe bağlı olduğu gibi, alacaklının beklediği faydanın başarı ile sonuçlanması dahi belirli vadenin sona ermesinde borcunu ödemede acze düşmesine bırakmasına bir sebep ortaya çıktığı halde, mademki iktidar ve itibar bellidir, o sebebi bilip alacağını tahsil için acele etme yerine belki gerekirse biraz daha ikraz ve iane ile gücünü artırmasına itina eylemesine bağlıdır. Bu şartlara riayet olunmayan borç alacak işlerinde tarafların hedeflerine ulaşmaları mümkün olamaz. Borçlunun vade sonunda borcunu ödeyememesinden dolayı korkan alacaklının bu işten beklediği kazancı sağlayamayacağı tecrübeler ve gerçekler göstermiştir.

Gelelim devletler arasındaki istikraza, elbette bir devletin servet ve malına ve zenginliğine itimat halktan bir kişinin memuriyet ve varlığına olan emniyet ve itimattan daha gerçek ve daha güven verir. Keşfiyat, araştırma şüphesiz devletler hakkında daha kolay ve daha iyi sonuç verir. Çeşitli memleketlerin durumuna şöyle bir baktığımızda, borcu ziyade olan devletler borçlarını ödemede az borcu olan devletlerden daha ziyade sürat ve sühulet içinde bulundukları halde, devlete akçe ikraz etmekte emniyeti ihmal etmeyen memleketlerde hem ahali servetini arttırıyor hem devlet memuriyeti imar işlerini arttırıyor, yani devletin aldığı borç her halde mülkün imar ve refaha kavuşması için sarfedileceğinden, o memleketin halkının ikraz edecekleri paralardan kendileri de bizzat faydalanacakları gibi, devlet dahi istikraza sebebiyet veren şeylerin gerçekleşmesiyle şan ve şerefini arttırdığı gibi memleket de mamur hale geliyor ve zenginleşiyor. Mesela Ingiltere devleti, Fransa Kralı 14. Louis zamanından büyük Napolyon'un ortaya çıkışına kadar yaptığı savaşlar sebebiyle birçok borç etmiş. 1700 senesinde bir milyar Frank borcu olup bu borç sözü edilen yıldan 1773 senesine kadar ancak iki buçuk misli daha artarak üçbuçuk milyara çıkmışken 1784 senesinde beş milyara ve o sıra Pitt'in İngiliz başvekaletine gelerek Fransa Cumhuriyeti ve Bonapart ile açtığı büyük savaşlar sebebiyle borcu birdenbire yirmisekiz milyara ulaşmaşsa da İngilizler akıllı davranıp lordları ve asılzadeleri ve sair her türlü zenginleri, devletin ihtiyaçlarını karşılamak için keselerini açmalarını ve fedakârlığa katlanmalarını, yani gerçekte milli servet ve zanaatlarını ve vatanın mamuriyet ve refahını azaltıp yok etmemek için çalışarak devlet, millet ve vatandaşlarını yok olmak ve husrana uğramaktan kurtardılar. Ve devlette olan alacaklarının istihsali hususunda ettikleri emniyet ve o emniyetin üzerine gösterdikleri sebat ve metanet alacaklarının faizleri ile birlikte bir kaç misli olarak ödenmek gibi bir sonuca erişmiş oldular. Devleti böyle külliyetli borç ve faiz vermeye, kudretli edecek irad kazanmaya kaynak olan ticaret ve milli servetin artışı hususuna bizzat şahit oldular ve bu hali yaşadılar, gördüler. İşte bu sebepledir ki bugün İngiltere'nin iç borçları ne kadar fazla olursa, hazine tahvilat ve senetlerinin herşeyden ziyade rağbet görmesi ve kıymetli olması işte onun eseri ve sonucudur. Amerika Birleşik Dev-

letleri'nin yakın zamanda çok büyük bir tehlike içinde olduğu (iç savaş) halde aslında görülmemiş ve duyulmamış miktarlarda istikraz akdetmesi ve ahalinin hiç tereddüt etmeden buna iştiraki de bu kabilden örneklerdir. Fransa'da sermaye sahiplerinin İngiltere ve Amerika sermaye sahipleri gibi davranmayıp devlete bu hususta emniyetsizlik göstermeleri ve kâh istikrazı kabulünde, kâh alacaklarını tahsil etmede gerektiğinden ziyade acele etmeleri, bu işin beklenen sonucu vermesini önlemiştir. Şöyle ki, İngiltere'de Pitt'in o politika heyecanı arasında milletin gayretiyle maliye buhranına dahi mukavemet etmişken, Fransa Cumhuriyeti Fransızların zikrolunan tereddüt ve emniyetsizlikleri sebebiyle iflas ilan eyledi. Fakat Fransızlar dahi akıllarını başlarına alarak, güçlerini kullanıp bu halin vahametini, vereceği zararları anlayıp idrak edince durumu hemen değiştirip düzelttiler. Hatta imparator Napolyon çok defa istikraz edeceği zaman banka ve kumpaniyelere hacet bırakılmayarak alınacak akçeyi ahaliden aldılar.

Bu açıklamalardan maksadımız biz de Avrupalıların gösterdikleri misalden ibret alıp Türkiye'de her tarafta bolca bulunan bunca faydalı kaynak ve menbalardan istifadeyi ecnebilere bırakmamızı akla getirmek ve incelemektir. Mülkümüzün gerçek ve sabit servetlerine karşı ecnebilerin kâh devletimize emniyet edip akçe ikraz ederek, hadde hesaba gelmez fazla paralar ve faizler almaları ve kâh kendi entrikaları ve kendileri arasındaki rekabet sebebiyle tereddüt göstermeleri bizim için itici ve aklımızı başımıza getirici bir şeydir. Özellikle Rumeli Demiryollarında İngilizler'in hissedar edilmesinden ötürü İzmir Demiryolu kumpanyasının bilinen istikraz için devletimizi müşkülat çıkarmaya kalkması bizce gözardı edilemeyecek bir ibrettir.

Gerçi bunun gibi büyük bir inşaatta kumpanyaların hissedar olmalarının sağlayacakları menfaatlere bağlı olması beklenirdi. Fakat burada konumuz olmadığı için bu konuda fikir beyan etmeyeceğiz.

Özet olarak, devlet hazinesini mecbur kaldığı için ecnebi sermayedarına müracaata mecbur etmekten alıkoymaya ve ihtiyacı ahalinin servetine müracaat ile def etmek kendimizi o kudrete malik etmeye gayret göstermeliyiz.. Yani vatanımızın doğal zenginlik gücünü vermekte olduğu faydanın kudretini ve bunların bizim olduğunu bilip ona göre istifadeye çalışmalıyız. Buna göre Hazine-i Celile'ye icabı halinde harice ihtiyaç bırakmaksızın lüzumu olan meblağı ikraz ve vermekte birbirimizle yarışmalıyız. Devlet bizde o iktidarı görünce memnun olarak kamuoyunun devlet işlerine vukufu ile bir kat daha kendini göstermesi için varidatın nerelere sarf olunduğundan ve istikrazı icap ettiren sebebin neden ibaret bulunduğundan milleti tatmin eder ve belki istidat ve kabiliyetimize göre o günlerde gerekli olan faydalı şeylerden ilgilileri haberdar eder. İşte hükümetle teba arasında gerçekleştirilmesi vatanın saadetini sağlayan irtibat istenilen seviyesine bu suretle varır. Ve böylelikle gerekli ıslahat dahi kolaylıkla gerçekleştirilebilir.

Bu maksadın esası ise maarifin yaygınlaştırılmasıdır, hep beraber okuyalım, çalışalım, ilerleme yolunu tutalım, gayret edelim ve vakit kaybetmeyelim, zira şimdiye kadar kaybettiğimiz vakitler elverir ve gaflet ve ataletimiz eseri olarak gördüğümüz alametler artık yeter.

Hayreddin.

Journal de Constantinople,
15 Nisan 1875

BANKA BİR FAYDA KAYNAĞIDIR

"İş adamlarına, bankerlere, esnafa, perakendecilere, zanaatkârlara, geleceklerini düşünen fakirlere, tasarruf yapanlara..."

Ottoman Bank'ın İstanbul, İzmir ve diğer kentlerde şube açmasından sonra şu satırları kendileri için yazdığımız her sınıf halka ve onların temsilcilerine. "Banka hesabınız var mı?" şeklinde bir soru yönelttik. Bu arada, gerekli olacağını bildiğimiz ve bankaların faydalarını ayrıntılı olarak ortaya koymak için işte bu yazıyı hazırladık.

Konuyu bilmeyenler ve hatta varlığını inkâr edenler bankada hesap açtırmanın ne olduğunu tabii ki bilemezler. Bu konunun yabancısı olanlar bundan böyle de yabancısı olarak kalmaya devam edebilirler. Bu konuda tereddüt edenler bu durumlarından kurtulmak için bir bankanın kurulup işlemesini beklerler. Birçok mütevazi kimse de bankaya yatırabileceği paranın küçüklüğünden bahsederek olmasa da olur kanaati içindedirler. Bu arada bazı kişiler vardır ki, bunlar bankanın kendi paralarının muhafazası, hesaplarının düzen li ve doğruluğu, kendilerine birtakım avanslar verebileceği, kredi açıp onlar namına tahsilat bile yapabileceği hususlarına -sanki bankaların veya daha doğrusu bankerlerin de onlar gibi çoluk çocuk ve aile sahibi değillermiş gibi- inanmak istemezler. Bazı insanlar vardır ki, ben bankersiz de kendi işimi yaparım demektedir. İşte ben bu tür insanlara, bankada hesap açtırmanın pek o kadar önemli bir şey olmadığını iddia edenlere diyorum ki, evet sizler bankerlerin paranızın yönetiminde en iyi yargıç olduğunu eskilerin yaptığı gibi şimdiki banka ve bankerlerin işlerini eskiler kadar hiç olmazsa yapabileceklerini hatırlatmak isterim. Ayrıca bu konuda şunu da hemen hatırlatayım ki, birçok tüccar sırf bir bankada mevduatım olsun diye hiçbir faiz talep etmeden 1.000'den 10.000 sterline kadar varan bir meblağı bankerler nezdinde tutmaktadır.

Birçok tüccarın böyle bir inanış içinde olmadıkları halde bunu yapmaları elbette mümkün olamayacaktır.

Fakat şu anda söyleyeceklerime devam etmeden önce şu Osmanlı Bankası'nın (Ottoman Bank) ne olduğu konusunda bazı açıklamalar yapmak istiyorum: Kararsızlar devamlı olarak bankanın kendilerine ne kadar faydalı olabileceğinin hesabı içindedirler. Ben bu kararsızlara şunu söylemek isterim ki, bu banka (Ottoman Bank) bütün sağlam ve güçlü bankalar gibi şimdiye kadar gösterdikleri başarıyı ve müşterilerine sağladıkları faydaları yerine getirecektir.

Ottoman Bank aralarında 500.000 sterlin toplayarak bu derece önemli bir sermaye oluşturmuş olan tüccarlar, iş adamları ve bankerler tarafından kurulmuştur. Bu kişiler bu banka ile İngiliz hükümetinin yüksek izinlerine ve onaylarına nail olmuşlar ve Türkiye'de İngiliz usul ve prensiplerine uygun olarak işleyecek bu banka için padişah hazret-

lerinin onayını ve isteğini sağlamışlardır. Eğer banka başarılı olursa şirket sermayesini 2 milyon sterline kadar çıkaracaktır ve bu parayı İngiltere'den getirip Osmanlı ülkesindeki çeşitli ticaret ve diğer sektörlerdeki işletmelerin finansmanında kullanacaktır. Ayrıca bu bankayı kurucu şirket bu bankanın müşterilerinin her türlü beklenilmeyen olaylar dolayısıyla karşılaşabilecekleri riskler ve zararları dahi karşılamak üzere ikinci bir iki milyon sterlini ortaya koymak suretiyle görevini tam olarak yerine getirmeye hazır bulunmaktadır.

İngiltere'de bir bankanın kurulduğu her yerde ticari hayat hızla gelişmiş, bölge veya kentin insanları refaha ulaşmış, para bollaşmış ve bu arada da genelde olduğu gibi bankerler de büyük paralar kazanmışlardır. Böylece herkese fayda sağlamıştır. İşte bizi buraya getiren bu geçirilmiş deneyimdir. İşte biz de bu imtiyazlı ülkede bir yardım eli uzatmayı ve insanlarının zekâsı ve geniş kaynaklarının ümitlenmeyi hakkını bahşettikleri geniş kaynakları sayesinde ticaret ve iş hayatına gerekli destek ve yardımı yapmaya geldik.

İşte bizim bankamıza bu gözle bakmalısınız. İşte bu sebebler dolayısıyla bu ülkeye sermaye getiriyoruz, eğer memleketinizin bundan daha fazla fayda sağlayacağını, sağladığını görürsek ve sağlarsak daha fazlasını da getirmeye hazırız.

Şüphe yoktur ki aramızda kredi almanın, kambiyo işlemleri ve altın karşılığı senetlerin sağladığı kolaylıkları anlamayacak kimse yoktur sanırım. Fakat aramızda hâlâ bazı kimseler örneğin İngiltere halkı gibi Bankanın her türlü işlemde aracılık edebileceğini bu suretle işlerin hem çabuk ve hem de gereğine uygun yürütülebileceğini bilmeyenler olabilir. İşte bu broşürü yayınlamakla gayemiz Banka'nın müşterilerine nasıl hizmet edeceğini, menfaatlerinin nasıl ona bağlı olduğunu ve bunun da nasıl paralarını ona emanet etmekle gerçekleşeceğini açıklamaktır.

İlk olarak paranızla bankada bir hesap açtırırsanız bu para emin ellerde demektir. Farzedelim ki 5.000, 10.000 veya daha fazla kuruşunuz var ve bu paraları evinizde veya işyerinizde tutuyorsunuz. Bu paraları kayıp edebilirsiniz, uşaklarınız çalabilir, hırsız veya haydutlara kaptırabilirsiniz, eviniz yanar paralarla beraber, herşey olabilir. Fakat asıl önemli olan bu tehlikelerden hiçbiri başınıza gelmese bile gelebileceği ihtimali sizleri devamlı tedirgin eder. Oysa paranız bankada olursa içiniz daima rahattır, hiçbir endişe duymazsınız.

Oysa bankaya koyduğunuz paranız dış ve iç alem ne olursa olsun daima son kuruşuna kadar size istenildiğinde iade edilecektir, bunun için 4 milyon sterlinlik bir sermaye garanti akçesi olarak yaptırılmış bulunmaktadır.

Dahası, eğer önemli bir tüccar iseniz, büyük işler yapıyorsanız önemli olan paranızın bankada bulunması dolayısıyla kendinize pahalı bir veznedar tutmaya ihtiyacınız kalmaz. Böylece böyle bir kasadarın namusu ve dürüstlüğü hakkında her gün düşünüp durmadan kurtulursunuz. Banka sayesinde üzerinde tahrifat yapılmış muhasebe kayıtlarından da kurtulmuş olursunuz. Hesabı cari defteriniz cebinizdedir ve bu sayede sizin iznini ve emriniz olmadan hesabınızdan bir kuruş bile çekilemez.

Eğer bankada hesabınız olursa bu banka veya banker sadece paranızın korunmasını sağlamakla kalmayacak ona emanet olarak vereceğiniz bütün kıymetli eşya ve kâğıtlarınızı da muhafaza edecektir. Üzerinizde adınız ve sanınız yazılı bir kutuya sahip olabilirsiniz. bu kutuya kıymetli kâğıtlarınızı, bu arada vasiyetnamenizi ve kıymetli mücevherlerinizi yerleştirebilirsiniz. Bu kutuyu istediğiniz zaman bankadan alır, içine bir şeyler daha koyabilir veya içinden birşeyler alır, sonra götürüp yine bankaya teslim edersiniz. Bütün bu işlemler için banka size hiçbir ödeme yaptırmayacaktır.

Dahası, paranızın hesabını yapmak, para saymak gibi külfetlerden kurtulmuş olacaksınız. Herhangi bir yerden bir miktar para aldığınızda bu paranın nereden geldiği ve hangi kıymetli evrakın karşılığı olduğunu saptamanıza banka yardımcı olacağı gibi eğer bu para altın veya gümüş sikkelerden ve bu arada o üzeri pas tutmuş beşliklerden oluşuyorsa, bunları oturup saymaya ve gerçek değerlerini saptamaya (o günlerde tahşiş edilmiş ve kalp paralar piyasada hâlâ tedavülde idi) hiç ihtiyacınız olmayacaktır. Zira banka bütün bu işleri hesabınıza yapmış olacaktır; bu paralar karşılığı istediğiniz cins parayı hemen takdim edecektir, dahası, işleriniz dolayısile elinize geçen yabancı para senetleri ile vadesinde ödenecek diğer tüccar senetlerini bankaya götürürsünüz ve banka bunların tahsilat işi ile ilgili işlemleri sizin hesabına yapar.

İşin icabı ortaya çıkan ve vadesinde ödenmesi gereken Osmanlı lirası veya dış ülke paraları ile değerlendirilmiş borç senetlerini bankanız vadeleri geldiğinde sizin hesabına öder, siz de iş yerinize ve hatta evinize tahsilat için gelenlerden kurtulursunuz.

Dahası, tüccar veya iş adamı iseniz bankada bir hesabınız varsa bu hesaba giriş çıkışlar için bankanın tuttuğu kayıtlara bakarak kendi hesaplarınızı ve muhasebenizi kontrol etmiş olursunuz. Eğer hesaplarınızda yanlışlık varsa onu bankadaki hesabınız ortaya çıkarabilecektir. Eğer bir kimseye veya şirkete olan borcunuzu ödemeyi bankaya bırakmış olursanız, karşı taraf ödemenin yapılmadığını iddia ederse, bankanın kayıtları bu iddianın da doğru olmadığını ortaya çıkaracaktır.

Dahası eğer iş adamı falan olmayıp da, bir kilise mensubu, yahut bir yerde memur, veya konsoloshaneler ve sefaretlerde görevli iseniz yani paranızın faizi ile gelir sağlıyorsanız, bu tür gelir sahibi olma bakımından banka çeşitli olanaklar yaratacaktır. Eğer bir iş adamı değilseniz gelir ve giderinizi hesaplamak çok can sıkıcı bir şey olabilir.

Bu gelir gider hesaplarını faraza seninin ilk ayında tutup, sonraki ayların birinde sıkılıp bırakabilirsiniz. Oysa eğer banka alışkanlığınız varsa banka bu işi sizin hesabınıza yapacaktır. Böylece gelir gider durumunuzun gerçek yüzünü her an görebilecek duruma girebilirsiniz.

Hesaplarınızdaki kargaşalığı önlemek ve ve doğru hesap yapabilmek için bütün paranızı bankaya yatırın ne yapıp yapın harçlığa ihtiyacınız olsa dahi paranızı ister 10 ister 1000 kuruş olsun bankaya yatırın. Özet olarak diyelim ki, ne yapın yapın bütün paranız Banka'nın elinden geçsin. Bu şekilde hareket ettiğinizde banka her altı ayda bir size bu altı aylık müddet zarfında bankadan çektiğiniz ve yatırdığınız paranın kat'i hesabı-

nı gösteren bir pusula verecektir. Bu pusula'da paranın ödendiği veya tahsil edildiği kimselerin ve kurumların da adları okunur ve temiz bir yazı ile yazılmış olarak tarafınıza sunulmuş olacaktır. Eğer bono, senet karşılığı mal almışsanız, bu senet ve bonolara alacaklının ismini okunur şekilde yazmış olursanız işin geri tarafını banka halleder. Böylece her altı ayda bir bütün ödemelerinizi ve tahsilatınızı gösterir bir belgeye sahip olursunuz. Dahası, eğer bir tereke hazırlamak üzere görevlendirilmişseniz, veya herhangi bir han veya binanın idarecisi durumunda iseniz, bir hayır kurumunun veznedarı bulunuyorsanız Banka veya bankerinize gidip sırf bu tür işinize ait olmak üzere bir hesap açtırabilirsiniz. Böylece veznedarı olduğunuz kurum ile kendi öz paranız birbirine karışmış olmaz ve kuruma ait gider ve gelirler de banka'da belgelenmiş olur. Ayrıca işin külfeti de üstünüzden kalkmış olur.

Bankaya para yatırmış olmanın en büyük kolaylığı çeşitli ödemeleri yapmak için yanınızda hep para taşımak gibi bir külfetten sizi kurtarmasıdır. Banka hesabınız karşılığında size bir çek defteri verir ve bu zımbalı defterin ana kısmına ve zımbalı kısmına kime ne günü ne kadar para ödeneceğini yazarsınız ve zımbalı kısmı kesip ödemeyi yaptığınız kişiye veya şirkete verirsiniz. Bu tür ödeme şekli bütün riskleri asgariye indirecektir.

Banka'da bu şekilde sırf çek kullanmak için para tutmanın sermayenize bir gelir sağlamadığını düşünebilirniz. Fakat bunun da kolayı vardır. Cari hesabınız yanında bir de mevduat hesabı açarsınız ve bankaya bu iki hesabı azami faiz getirecek şekilde kullanılmasını talep edebilirsiniz.

Bankada paranızın olması itibarınızı arttırır.

REVUE de CONSTANTINOPLE,
22 Nisan 1875

İTİBAR-I OSMANİ'NİN (Galata piyasasındaki adı ile Ctédit Général Ottoman Bankası'nın) YILLIK GENEL KURULU

Eğer Galata'daki hanların büyük bir kısmına bir sigara tüttürmek ve bir kahve içmek için giderseniz birçok insanın bir şeylerden şikâyet ettiğini, ahlandığını, vahlandığını duyar ve görürsünüz.

Bununla beraber bu şikâyet ve vahlanmalardan çok vahim sonuçlar çıkarılması gerektiği gibi, fazla önem de verilmemesi gerekir. Eğer bu devamlı şikayetler insanların bir zaafı değilse bir iş sahibi olanların adeta bir önemli ihtiyacıdır.

Buna bir gerçek misal vermek için Fransa'nın başkentinde oluşmuş bir misali ele alacağız. 1848-1870 arası, bu uzun süre boyunca iş hayatı bakımından kötü ve iyi günler gelip geçmiştir. Şimdi biz fazla mübalağa yapmış olmakla itham edilmeksizin diyebiliriz ki, bu devre zarfında iyi günler, kötülerden çok ama çok fazla olmuştur. Fakat buna rağmen, biz hiçbir Parisli iş adamının ağzından şu sözleri işitmedik:

"Eh, nihayet işte işlerin pek iyi yürüdüğü bir yıl..."

Durumdan genel olarak memnun olmak bakımından Galata, Paris'ten coğrafya haritalarındaki kadar uzak bulunmuyor. Ağlama, sızlama bakımından da Paris Seine nehri kıyıları ile boğaziçi sahilleri arasında hiçbir fark görünmüyor.

Fakat şimdi biz işlerin tam aksine iyi gittiğini gösteren bir örnek vereceğiz.

Galata piyasası çok hassastır'da Londra, Paris'te ve Viyana'da olsun, bütün gelen haberlere karşı çok hassastır. Bu piyasa son savaştan beri (Fransız-Alman savaşı) Avrupa üzerinde dolaşan kötü havayı hissediyor. Osmanlı Devleti'nin bütçesinin yayınını bekliyorlar. Genelde halk Osmanlı Bankası'nın yeniden düzenlenmesi ile ortaya koyacağı yeni hizmet ve faaliyetler hakkında yeterli derecede bilgi sahibi bulunmuyor.

Demiryolları meselesi de fazla çözülmüş değildir.

Hükümetin o muhteşem niyetlerine ve özel kişilerin gösterdikleri yardım isteğine rağmen Anadolu'daki açlık, Türkiye'nin bir bölümünü hüsrana boğdu. Diğer bölgelerde ise, bugün epizoti (sıtma) ile mücadele etmek gerekiyordu.

İşte size işlerin büyük bir hamle ile hız kazanmasını önleyen bir dizi engel! Bunun sonucu olarak da işte size işlerin yeniden hız kazanmasını önleyen sebepler...

Bütün bunlardan dolayı işlerde bir stagnasyon hüküm sürüyor: Bir taraftan bir hayli Türk lirası ve kıymetli evrak kasalarda atılmış duruyor. Buna karşılık banka ve kredi kurumlarında onları idare edenlerin zekâları oranında yüksek bir konjonktür içinde bulunuyorlar.

İşte size gözünüzün önüne serebileceğimiz bir örnek:

Bir zamanlar çok başarılı olan finans kurumlarımız vardı. Bugün ellerindeki paraları başka işlerde kullanmadıkları için ortaklarına iade etmek durumundadırlar. Bunların

yanında başka finans kurumları var ki, bunlar da beş yıllık bir faaliyet devresi içinde % 106.75 oranında temettü dağıtma olanağına kavuşmuştur.
İşte Osmanlı Genel Kredi Bankası'nda olanlar da budur. Aksiyonlarının herbirinin değeri onikı Osmanlı lirasıdır. Şu halde ilk beş yıllık faaliyet süresince her hisse senedi faiz ve temettü olarak aşağıda görüldüğü gibi gelir elde etmiştir.

1869-1870	*Osmanlı lirası :*	*1-1,71*
1870-1871	*Osmanlı lirası :*	*2,28 1/2*
1871-1872	*Osmanlı lirası :*	*2,66*
1872-1873	*Osmanlı lirası :*	*1,0*
1873-1874	*Osmanlı lirası :*	*2,26*
Toplam		**9,71 1/2**

Hisse senedi başına 1,30 Osmanlı lirasını bulan kanuni ve fevkalade ihtiyaçlarına banka yöneticilerine verilen primleri de ilave edersek, hisse başına tümü oniki Osmanlı lirası yapar.

Çiceron gibi büyük hatiplerin sözlerinin rakamlar kadar etkili ve ikna edici olduğunu kimse bugün iddia edemez.

Osmanlı Bankası, Osmanlı İmparatorluğu Genel Şirketi (banka) gibi kurumların yanında bu bankanın kuruluşu daha yeni olduğunu biliyoruz. Fakat bu banka diğerleri gibi kısmetini Londra, Paris, Viyana gibi piyasalarda arayacak yerde, kurulduğu yerde işlemlerinin büyük bir kısmını yoğunlaştırarak kısmetini arama yoluna gitmiştir.

Eşi bulunmaz organizasyonu ve bu bankaya akıllı, zeki yöneticilerinin sağladığı dürtü sayesinde 1873 yılında başlayıp 1874 yılına kadar sarkan kriz fazla güçlük çekilmeden atlatılmış oldu.

Bu şirketin en kötü kriz ve kargaşa günlerinde dahi şerefli durumunu muhafaza edebilmesini en fazla Mösyö Bernard Tubini sayesinde olmuştur. Fakat adil olmak gerekirse, onun bu başarısı yanında yönetimi altında bulunan eşsiz idarecilere ve memurlara da haklarını vermek lazımdır.

Bu bankanın 1873-1874 yılları hesap yılı sonuçlarının ayrıntılarına girmeden evvel şunu hemen söyleyebiliriz ki, bu yılda 176.230 Osmanlı lirası tutarında bir kâr sağlanmıştır. Bu rakama, bu hesap yılının verdiği bakiye olan 76.072 Osmanlı lirasını da ilave edebiliriz. Bu şekilde bu yıla ait kâr toplamı 252.302 Osmanlı lirasına yükselmiş olur.

Bu rakamdan Statü gereğince ayrılması gereken ihtiyat akçesi ve banka yöneticilerine verilecek pay çıkarıldıktan sonra Genel Kurul'a hisse senedi başına 160 kuruş dağıtılması teklifi getirilecektir.

İşte bu rakama hissedarlara tanınan yatırdıkları sermaye üzerinden % 6 oranındaki faiz payının eklenmesiyle yatırılmış sermaye üzerinden % 20.5 oranında bir gelir sağlanmış olduğu görülecektir. Ayrıca bankanın İstanbul'daki murakıbı Conrad Peter tarafın-

dan tasdik ve kabul edilmiş olan geçmiş hesap yılının sonuçları da genel kurula tam katılım ile kabul edilecektir.

Bu bankanın geçmişi hakkında yeterli bilgi verdikten sonra, şimdi de Genel Kurul toplantısında olan bitenleri ele alacağız.

Bu toplantı 19 Nisan 1875'te yapılmıştır. Eğer aldığımız bilgiler doğru ise, toplantıya ilgi çok fazla idi. Osmanlı Genel Şirketi (rakip Galata bankası) hariç bütün ciddi banka ve firmalar bu toplantıda temsil edilmişti. Hissedarlar şu üç maksatla biraraya getirilmişti:

1- Yönetim kurulu tarafından hazırlanan beşinci hesap yılı raporunu dinlemek.

2- Her hisse senedine dağıtılacak olan temettü ile hesaplar hakkında fikirlerini ifade etmek.

3- Mevcut yani halen görevde olan yöneticilerin görev müddetleri sona erdiği için, onların yerine yenilerini seçmek.

Toplantının açılması sırasında mösyö M.B.Tubini başkanlık koltuğuna yerleşmiş bulunuyordu. Mösyö Stefanoviç ve Mösyö E. Eugénidis en büyük pay sahibi hissedar olarak sayım işlerini üstlenmişlerdi. Mösyö M.Barker sekreterlik görevindeydi. Aşağıda birkaç yönü ile içeriğini belirteceğimiz Yönetim Kurulu Raporu'nu da Mösyö Marcourd okuyacaktı.

İlk olarak daha evvel de konu ettiğimiz temettü dağıtımına dair teklifler ele alındı. Sonra Paris'teki yöneticilerin vermiş oldukları karar heyete arz edildi. Halen mevcut yöneticilerin yasal müddetleri sona erdeğinden bunlar söz alarak şahsi sebepler dolayısıyla aynı makamda yer alamayacaklarını bildirdiler. Bu durumda hissedarlar Genel Kurul'a yapılan bu teklif gereğince yeniden oy kullanma durumuna girdiler.

İşte onların bu durumları aşağıdaki cümle ile çok açık bir şekilde ortaya konmuş oldu: "Efendiler, bu münasebetle sizlere şirketinizin daha iyi bir şekilde idare edilmesi açısından kolayca ve elverişli olacağı kanaatine varacağınız bir tarzı emirlerinize ve kabulünüze arzetmemize müsaade edin. Bu yönetim kurulu üyelerinin sayısını sekize çıkarmak, onu güçlendirmek olacaktır. Bırakalım yeni üyeleri onlar kendi aralarında, kâh buradan kâh Paris'ten seçip ortaya koysunlar. Sonra onların seçimi sizlerin oylarınıza sunulsun."

Başkan tarafından yapılan bu teklif herkesin katılması ile kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak da Mösyö Ciacinto Tubini, Muhran Düz Bey, Köçeoğlu Agop Efendi, Jean Lorando, Mısırlı Andon Bey gibi halen yönetim kurulu üyesi olanlar tekrar seçilmişler ve Mösyö Zani Stefanoviç, Bernard Tubini, Paradia S.Chiari de onlarla birlikte yönetim kurulu üyeliğine getirilmişlerdir.

Bernard Tubini yönetim kurulu üyeliği yapacaktı. Seçilmiş olan yöneticiler Osmanlı İmparatorluğu Genel İtibar Bankası'nın gelecekteki servet ve gücü ile ilgili olarak da çok önemli bir iş hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir.

Bu beyleri, şimdi bankanın sadece menfaatlerini gözetmekle kalmayacak ve özellikle bankanın içinde bulunduğu kârlı ve nemalı durumda muhafaza etmekle yetinmeyerek, yeni ufuklar açılması beklenen genel müdürlerini seçmek görevi bekliyordu.

Çok akıllı ve tam anlamı ile namuslu ve zaten genel sekreterlik görevini yüklenmiş olan

Mösyö Ribiollet'in başkan olması için bütün oyları toplaması beklenmektedir.

Osmanlı hükümeti, imparatorluğun yeniden organize edilmesi için büyük gayretler sarfediyor.

Osmanlı Bankası herşeyini kendisi yapmak istiyor ve istediğini de yapabilecek durumdadır. Büyük kaynakları olan ve çok büyük kapasiteleri olan kişiler tarafından yönetilen kurumlar kısa bir zaman içinde bu durumda yeni bir faaliyeti alıp yürütmeye çağrılacaklardır. İşte, Kredi Jeneral Ottoman gelecekte gerçekleşmesi istenilen bütün kombinezonlarda yer alabilecek bir kapasite ve olanaklara sahiptir. Bu fikrimizin banka yönetim kurulunca paylaşıldığını sanıyoruz. Bu bankanın raporundaki aşağıdaki ifadeyi göstermekle, bu hükmü verebiliriz:

"Sizlerin gelecekteki yönetim kurulu lehine, sizlerden kısmi ve kısa bir sürelik yetki talebinde bulunurken, yabancı ülkelerle veya kurumlarla büyük işlere girişebilmek için işte bu kurula şimdiden yetki vermenizi talep ediyoruz. Şöyle açıklanabilir: Ya Paris'te bankamızın bir şubesini açmak, ya da bankamızı erdemli, fakat kendisi ile beraber aramıza aynı hedeflere ve amaçlara bağlı grupların kuruluşları ve toplulukları ile işbirliği etmeye götüren anlaşmalar olmalıdır."

Görüldüğü gibi yönetim kurulu, bankanın çevresini genişletmek ve bu suretle ona gerek memleket dahilinde, gerek dışarıda yeni kâr kaynakları sağlamak amacını gütmektedir. Birlik ve beraberlik başarının tek kaynağıdır. Büyük kârlar asla bölünmenin hakim olduğu ve genel kurullarda vaktin herkesin birbirini suçlamakla geçirilmesi ile asla sağlanamaz.

Kredi Jeneral Ottoman (bankanın o zaman en çok kullanılan adı) ortaklarının şirket yönetim kurulu ile tam anlamı ile fikir birliği ve alışveriş içinde olması gibi bir büyük olanağa sahiptir. Hissedarlar kendi temsilcilerine candan tebriklerini sunmuşlar ve yönetim kurulunun bankanın bu görevini hakkı ile yapıp başarıya ulaştığını ilan etmişlerdir.

İşte yönetim kurulu raporu ile bu toplantının bu kısmında yapılan açıklamalar ve yorumları:

"Efendiler,

Sizleri Statümüz hükümlerine uygun olarak Genel Kurulumuza davet etmiş bulunuyoruz. Amacımız sizleri beşinci faaliyet yılı hakkında bilgi sahibi etmektir.

İşlemlerimizi kapsayan bu yıl da elde ettiğimiz sonuçlar; piyasamıza yılın başında beklenilen sonuçların üstünde bir başarı kaydetmiştir. Bu arada bütün piyasalarda bir kriz hüküm sürmekteydi ve bu krizi atlatmak için sizlerin gördüğü gibi, hesap yılımızın sonunda bu krizi atlatmamıza yardım edecek olan ve sonradan şartlar uygun olduğunda sizlere iade edilecek 76.072,41 O.L. tutarında gelecekte ödenmek üzere bir hak kesintisi yapmak zorunluluğu ortaya çıkmıştı.

Şimdi şunu sizlere iletmekte acele davranmak istiyoruz ki işlerin genel olarak iyi, verimli gitmesi sayesinde bugün sizlere bu parayı bugünkü hakkınız olan yıllık temettünüzle birlikte iade etmek durumundayız ve ödemeyi hemen yapacağız. Böylece sizlerin istek ve kabulleri ile ihtiyata ayrılmış olan bu para tekrar sizlere ödenmiş olacaktır.

Fakat bu konuda daha fazla şeyler söylemeden önce sizlerin de büyük ilgisini çektiğini

bildiğimiz bazı banka işlemlerimiz hakkında sizlere bilgi vermek istiyoruz. Sonra geriye doğru bakarak bankamızın beşinci hesap yılı sona erdiği şu güne kadar kaydedilen gelişmeleri açıklamak istiyoruz.:

1. 1872 yılı %9 faizli Hazine Bonoları ile ilgili faaliyetlerimiz:
Bu Hazine Bonoları ile ilgili olarak yüklenmiş olduğumuz hizmetler 1874 yılında da devam etmiştir. Gerek bankamız ve gerek Londra ve sair yerlerde bu bonoların ihracında yer almış olan kurumlar tarafından muntazam yürütülmüştür.
Bu bonolara ait damgalı kuponların "Esham-ı Umumiye" adı verilen yeni bonolarla değiştirme işlemi bu değiştirme işini tertip edenleri memnun edecek şekilde düzenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir.

2-1871 yılı % 6 faizli dış borç tahvilleriyle ilgili 2. Hizmet:
Bu kredinin akdinde taraf olarak, yapmakla yükümlü bulunduğumuz hizmetleri Istanbul'da yürüttük ve faiz ödemeleri ile kura çekiminde itfa olanağı elde eden tahvillerin bedelini ödeme işlemlerinde önemli sayılabilecek bir kazanç elde edemedik.

3- % 6 faizli 1871 tarihli dış borçlar ile ilgili olarak yaptığımız hizmet:
Bu borcun emisyonunda hem başlıca âkid hem de emisyon işlerini yürütmek gibi ikili bir görev üstlenmiş olan bankamız, Istanbul piyasasında bu kredi ile ilgili hizmetleri yüklenmiş bulunuyordu. Gişelerimize iade edilmek üzere getirilmiş amorti edilmiş tahvilat ile bunlara ait ödenecek faiz kupon bedellerinin yekûnu önemli seviyelere ulaşmıştır. İşte bu kuponlarla ilgili ödemeler sırasında Osmanlı hükümetiyle dış kredinin organizatörleri arasında bu borcun kupon ödeme ve sair yükümlülüklerini üstlenmiş olan Sendika ile (Bu sendikaya banka da dahildi) bir anlaşma husule gelmiş ve bu sayede işin yükü biraz olsun hafifletilmiştir. Hele bu işin Osmanlı finans âleminde bir kriz hakim olduğu günlerde olması önemini artıracaktır. (1)
İşte bu anda, Sendika'nın piyasadaki genel durum dolayısıyla çok ağırlaşan durumunu biraz olsun hafifletecek alacaklılar ile borçlu devlet arasında bir anlaşma gerçekleştirilmişti. Osmanlı hükümeti 1874 yılı Ekim ayında alacaklara nakit ödeme yerine o güne kadar birikmiş anapara ve faizleri içeren bir ödeme yapmıştı.

(1) Osmanlı dış borçlarında borcun peşin ödemesini yapan ve sonra tahvilleri piyasaya sürerek bu iş ile her türlü ilgisini kesen finans ortaklığına Sendika adı verilirdi. Ayrıca, tahvillerin faiz ve anapara ödemeleri ile yükümlü bir veya birkaç banka ortaklığı da vardı. Sendika bazı hallerde bu işi de üstlenebiliyordu.

"Kâr ve Zarar" hesabımız giriştiğimiz devlet tahvilatı satış ve kupon ödeme işleminden elde edilen kazançlarımızın ağır bastığı bir bakiye arzetmiştir.
Elde kalan 8.058 devlet tahvilatı, bilançomuzda %53 oranında yani nominal kıymetlerine göre %53 oranında değerlendirilmiştir.
Bu tahviller üzerinden Hazineye verdiğimiz avans kredinin düzenleyicisi sendikayı kendi menfaatlerinin ihlal edildiğini görmesi üzerine Padişah Efendimizin hükümetine itirazda bulunuldu.

Bu iş bizim hesap yılımızın sonuna doğru gerçekleşmiş ve Sendika da son likidasyonu gerçekleştirmeden önce işlemin sonucunun ne olacağına beklemiştir. Şimdi bizler anlaşmazlığa bir çare bulunmuş olmasından büyük memnuniyet duyuyoruz.

4- Osmanlı Demiryolları inşaatı için yapılan
% 5 faizli 50.000.000 O.L. tutarında istikraz
Geçen yıl Osmanlı hükümetiyle Osmanlı Bankası ve İtibar-ı Osmani Şirketi (bu banka) arasında yapılan bir anlaşmaya göre bu krediyle ilgili ödemeler durdurulmuştu.
Bu anlaşma ile ilgili görüşmeler bu hesap devresinde de ele alınmadığı için biz de yaptığımız ödemeleri bir yeni hesaba girerek bunlar üzerinden % 10 faiz yürüttük ve kâr ve zarar hesabına geçirdik.

5. Osmanlı Maliyesinin Hazine Tahvilatı
Geçen Ekim ayında portföyümüzde bulunan ve Aralık'ta vadeleri gelmiş olan 99.926.12.3 İngiliz lirası tutarında Osmanlı maliyesine ait borç senedi mevcuttu. Bu alacak 12 Kasım 1873 tarihinde hükümetle yaptığımız bir kontrat üzerine verdiğimiz 160.000.000 Frank krediden kaynaklanıyordu.
Bu Hazine tahvilatının bedeli vadelerinde ödenmiş olup bu işlemden elde ettiğimiz gelir "kâr ve zarar" hesabına geçirilmiştir.

6. Rumeli Demiryolları Sendikası obligasyonları ikinci emisyon
Bu sendika tahvillerin taksimi, ve sermaye ile ilgili olarak yapılan iki dağıtım ile likide olmuştur. Taksimde bize düşen ve halen portföyümüzde olup bize 31 Ekim de, 2.716.74 Osmanlı lirası zarar getiren ve kâr ve zarar hesabımızda gösterdiğimiz herbiri 130 frank değerinde 9.825 obligasyondan ibarettir.

7. Peru hükümetinin GUANO'larının satışı
Bir milyon frank yatırmak suretiyle giriştiğimiz bu işi dercetmemize asıl sebep bu ülke ile olan işlerimizin normal olarak devam ettiğini belirtmek için gerekli görmüş olmamızdır.

8. 1872 % 5 faizli Peru hükümeti istikrazı
Bizim bu istikraza iştirakimiz ile ilgili hesap Sendika'nın tahvilleri taksimde bize düşen kısmın satışı ile ilgili olarak burada konu edilmiştir. Sendikanın kasasına giren paralar ona nakit olarak iki ödeme yapmak olanağını vermiştir. İkinci bir ödemenin yapılacağından emin olarak bilançomuza koyduk, sonradan bu ödeme de gerçekten yapıldı. Böylece faizlerin de ödenmiş olmasından beşinci hesap yılımıza faiz olarak da 3.278,16 O.L. tutarında bir gelir kâr ve zarar hesabımıza geçirilmiştir.

9. 1972 İspanyol kredisi Frs-80.000.000
31 Ekim 1873 tarihinde bu krediye 500.000 franklık iştirakimiz sebebiyle %20 oranında kaydettiğimiz ve hesaplarımıza geçirdiğimiz zararı zaten öngörmüş bulunuyorduk.

Bu beşinci hesap yılı boyunca yatırdığımız sermayenin 3/4'ünü geri alabildik ve geri kalan dörtte bir o günden beri henüz ödenmedi. Bu arada, ödenmeyen kısıma ait anaparaya ilave edilecek faizler hakkında Paris Komitemiz teminat vermiştir. Faizlerle ilgili ödemeler yapılmış olup hesaplara geçirilmiştir-

10- 1875 yılı % 7 Faizli Mısır Devleti istikrazı

Bir evvelki hesap dönemimizin kapanmasından sonra bu istikraz hakkında aldığımız iyi haberler olaylar tarafından başka yöne sürüklenmedi. 1874 yılı sonunda Sendikayı teşkil edenlerin herbiri gerek tahvillerin ve gerek sermayelerinin çeşitli dağıtımları ile iyi yola girmişlerdi. Ayrıca bu krediye iştirak paylarından geri kalanı da tahsil edebilmeleri hususunda garantiler de almışlardı. Bu işlemleri sonucu olarak çok tatmin edici bir kazanç da sağlamış oluyorlardı.

Kurların iyileşmesinden faydalanarak elimizde kalmış olan tahvilleri de sattık ve böylece bu işteki iştirakimizi kâr ve zarar hesabının alacağına geçirdiğimiz kazancı da sağlamış olduk.

Geçen Şubat ayında faiz payı olarak bize ilk dağıtım yapıldı. Bu işlem de gerçekleşmesi beklenen diğer hak ödemeleri ile birlikte bu yılın hesabına girecektir.

11- % 5 Faizli 1874 Osmanlı konsolide istikrazı

Bu işleme bizim gibi ilgi gösterenlerle beraberce 250.000 O.L. değerindeki iştirakimiz, bu hesap yılının kapanmasından evvel tamamen tasfiye olunmuştur.

31 Ekim'de yaptığımız araştırma ve aldığımız haber sermayemizin tümünü geri alabileceğimiz gibi. Debours'e ödemelerimize göre % 5 oranında bir kâr sağlamamızın da mümkün olacağı anlaşılmıştı.

Bu tarihten itibaren gerçekleştirilen dağıtımlar sonunda % 7,75 oranında bir kazanç sağlayacağımız anlaşılmıştır.[1]

12 Bankamız yeni merkezi arsa ve inşaat giderleri

Bankamız için gerek arsa alımı ve gerek inşaat giderleri olarak yapılan harcamalar toplam 11.643,52 Osmanlı lirasına ulaşmıştır. İnşaat tam anlamı ile gün be gün denetlenmiştir. Bina tamamlanmış bulunmasına rağmen, bütün servislerimizin ihtiyaçlarını en iyi bir şekilde karşılayacak hale gelmeden yerleşmek niyetinde değiliz. Bu tür toplantılarımız da bundan böyle gerekli olan konfor içinde yapılacaktır. Bina masraflarının tümü gelecek hesap yılında fevkalade masraflar hesabı üzerinden bir vizöman ile tamamen likide edilmiş olacaktır.

13- Kambiyo işlemleri

Kambiyo işlemlerimizi önemli bir şekilde yavaşlatmış olmamıza rağmen, son krizin başından itibaren getirdiği bütün sonuçlardan kaçınamadık. Gerek piyasamızda ve gerek ülkelerdeki iflaslar az çok bize de dokundu ve bu sebebten 15.945,75 O.L. kaybımız oldu.

(1) Osmanlı iç ve dış borçlarında bütün Galata banka ve bankerleri aralarında sendikalar kurarak ve bunlara yabancıları da iştirak ettirerek katılıyorlardı. Fakat bunların yaptığı iş tahvilleri pazarlamaktı. Gerçekte bazı tahviller daha piyasaya çıkarılmadan bir miktar hükümete avans veriyorlardı ama, burda da başka bir iş çeviriyorlardı: Genellikle sendika örneğin 1874 borcunda olduğu gibi, % 5 faizli bu krediyi anaparanın, örneğin yüzde 60'ını devlete peşin olarak ödeyerek veya kısa vadeli borçları karşılığı tutarak işi bitiriyordu. Sonra tahvilleri piyasada % 5 faizle fakat örneğin O.L. nominal değeri olan yani itfası halinde 100 lira ödenecek bir tahvili çabuk elden çıkarıp likide etmek için 60 liraya kadar satıyorlardı. Bu 60 liranın Osmanlı hükümetine ödenmiş olan paranın daima üstünde bir rakam olduğu da bir gerçekti. Nitekim 1875 iflasından bir yıl önce alınan dış borç Osmanlı hükümeti hesabına % 55 olarak geçirilmiştir. Tahvil, piyasaya sendika tarafından 60 liraya sürüldüğü farzedilirse, alıcının % 6 olan nominal faizi 60 lira ödeme karşılığı 6 lira geleceğinden gerçek faiz haddi tahvilat sahipleri için % 10 yükselmiş oluyordu. Devlet ise bu örnekte olduğu gibi 100 liralık bir tahvil karşılığı peşin olarak veya banka ve bankerlere birikmiş borçlarını tasfiye amacı ile bu krediden sadece her 100 lira için 55 lira alacağı için, % 12 yaklaşık bir faiz ödemiş oluyordu. Oysa ki o günlerde Avrupa'nın ekonomisi krize girmiş olan sanayi ülkelerinde devlet borçlarının faizi % 5'i geçmemekteydi. Kaldı ki bu devletler merkez bankalarının bankonot ihracı sayesinde piyasadan borç almayı asgari hadde indirebiliyorlardı.

Bu suretle kaydettiğimiz zararları, bir kısmını beşinci hesap yılında karşılamak ve geri kalanını da ilerki yıllarda karşılamak üzere 5.000 O.L. tutarındaki bir kısmını bu amaçla devretmiş bulunuyoruz. Bu şekilde bu zararları yaymak suretiyle karşılanmış olmak yolunu tutmuş olduk.

14. Portföy

Portföyümüzde mevcut bulunan 3. Seri Hazine Bonoları, Esham-ı Umumiye, Rumeli Demiryolları tahvilatı, 1873 % 6 faizli dış istikrazı, Şirketimiz hisse senetleri, % 7 faizli Mısır tahvilatı, ve saire den oluşan portföyümüzü 31 Ekim kurlarına göre değerlendirdik. Bu kıymetli evrakın bir kısmı sözkonusu faaliyet yılı içinde satılmış, cari hesap yılına bu satışların bıraktığı kazanç gelir olarak geçecektir.

15- Kâr ve zarar

Bilançomuzun başlıca kalemleri hakkında yaptığımız açıklamayı bilançomuzun kâr ve zarar hesabı hakkında bilgi vermek suretiyle sona erdirmiş olacağız. Bu hesap yılı sonunda elde ettiğimiz safî kâr bütün masraflar ve yükümlülükler çıkarıldıktan sonra yani % 16 civarında bir meblağ düşürüldükten sonra, 176.230,74 Osmanlı lirası tutarındadır.

Bu rakam üzerinden şu ödemeler yapılmıştır:

O.L. 60.000 31 Ekim'de vadesi gelmiş olan faiz hesabına

Böylece geriye hissedarlara, yöneticilere ve ihtiyatlara ayrılacak olan meblağ ortaya çıkmaktadır:

Statü gereğince % 5 ihtiyat akçesi (O.L.)	*5. 511 ,54*
%10 Yöneticilere	*11. 053 ,08*
Hissedarlara	*93. 669 ,12*
TOPLAM	*110 .230 ,74*

Efendiler, sizlere geçen son toplantımızda açıkladığımız gibi; ilerde dağıtılmak kaydı ile özel bir ihtiyat akçesi oluşturduk.

Dördüncü hesap yılımıza ait kâr bakiyesi.	*76.072,41*	*O.L.*
İdarecilere düşen % 10	*7.607,74*	*O.L.*
Sizlere ait olan meblağ	*68.465,17*	*O.L.*

Bu yıla ait kârlarda % 85 oranındaki hissenize düşen payı oluşturmaktadır.

162.161,20O.L. Sizlere dağıtılacak toplam

Bu açıklamaların sonucu olarak, efendiler, sizlerden 1873-74 temettüünü hisse başına 1.60 Osmanlı lirası olarak saptamanızı istiyoruz. Bu temettü bu ayın 10'undan itibaren ödenmeye başlanacaktır. Ayrıca ihtiyat akçesi olarak da aşağıdaki değer saptanmıştır:

Hisset başına	*1.60 O.L.*	*O.L. 160.000*
Fevkalade ihtiyatlara ayrılan bakiye	*2.161,20 O.L.*	
Toplam	*162.161,20 O.L.*	

Bu durumda ihtiyatlarımızın sermaye değeri:

O.L. 49.381.23	*Tüzük gereği İhtiyat*
OL. 31.285.74	*Fevkalade İhtiyatlar*
O.L. 130,666,97	*toplam, Hisse senedi başına 1,36 O.L.*

Bankamızın kuruluşundan beri sizlere dağıtılan kârlar, yönetici payları, her türlü ihtiyatlar 1.174.185,26 gibi bir rakama ulaşır. Bu da hisse başına 11.74,5 O.L, gibi bir değer arzeder.. Ödenmiş sermaye 1.100.000 O.L. olduğuna göre de artış yüzde olarak % 106,75 demektir.

Belki de bazı elverişli şartların ürünü olabilecek, fakat sizlerin menfaatlerine bizlerin göstermiş olduğu gayretlere de bağlı olması gereken böyle bir sonucu sizlere arzetmekten büyük sevinç ve gurur duyuyoruz. Vardığımız sonuçlar herşeyden evvel şunu gösteriyor ki, ortağı bulunduğumuz bankamızın ard arda gelen ve piyasaları her yerde alt üst eden krizler ve iflaslardan faaliyetinin ilk beş yılında hiç etkilenmediği ortaya çıkmıştır.

Yönetim kurulu üyelerinin Statümüzün 15. maddesi gereği görev süreleri sona ermiş bulunmaktadır. Paris komitemizi temsil eden yönetim kurulu üyelerimiz sırf kurula katılımlarının külfeti sebebiyle aday olmak istemediklerini bildirmişlerdir.

Burada onların vermiş oldukları bu karar dolayısıyla üzüntülerimizi belirtirken, ileri sürmüş oldukları sebeplere saygı duyuyor ve ayrılmış olmalarından dolayı üzüntülerimizi belirtmek istiyoruz. Dışarda kalan diğer yönetim üyeleri beş yıl için seçilebilirler. Bu münasebetle, sayın Mösyöler müsaade edin de sizin de faydalarını takdir edeceğiniz ve bankamızın yönetimi bakımından çok önemli olan bir tedbiri bilgilerinize arzedelim. Teklifimiz yönetim kurulu sayısını dörtten sekize çıkarmaktır. Yönetim kurulumuz bu dört üyeyi faaliyet yılımız boyunca gerek buradan ve gerek Paris'ten seçecekleri yöneticileri yıl sonunda yapılan toplantıda sizlere sunsunlar, sizler de bu namzetler içinden bu dört yeni üyeyi seçin.

Gelecekteki yönetim kurulunun oluşumuyla ilgili olarak sizlerden böyle bir yetki isterken Banka'nın yabancı ülkelerle olan ilişkileri ve oralardaki faaliyetini geliştirmek için bir proje geliştirmek yetkisi ile ilgili olarak da yönetime bazı yetkiler vermeniz isteniyor. Bu proje aslında gerek Paris'te bankamızın bir şubesini açmak; ya da bankamızla menfaat, politika ve faaliyetleri bu bakımdan tamamen uygun ve birlikte hareket edebilecek fevkalade özellikleri olan bir kurum, bir banka daha kurmak ve amaçlarımız ve menfaatlerimizi onunla birleştirmektir.

Gelecekteki yönetim kurulumuzun kurmuş olduğu ilişkiler ve giriştiği her türlü faaliyet ne olursa olsun, bunların tümü bankamızın ve sizlerin menfaatine yönelik olacağından asla şaşmayın. Son gününe geldiğimiz bizlere yetki verme zamanınız boyunca Müdürümüz tarafından gayet aktif bir şekilde desteklendik, kendisinden beklenen yardımı fazlası ile gördük. Şimdi burada kendisine minnettarlığımızı bildirmeyi bir görev biliyoruz.

Paris komitemizden bu ayın 17'si tarihli şu telgrafta almış bulunuyoruz:

"Yıllık Rapor'u aldık; fakat gerekli yorumumuzu yapmak için vakit müsait olmadığından Yönetim Kurulu'na bizler de ibramızı arzederiz."

İSTANBUL MURAKIBININ RAPORU

Efendiler;

Kredi Jeneral Ottoman'ın (İtibar-ı Umumiy-i Osmanî) durumu hakkında sizlere yeterli bilgi veren raporu hepiniz dinlemiş bulunuyorsunuz, ben bu veri ve değerlendirmelerin doğruluğu yönünde açıklamalar yapmak görevini üstlenmiş bulunuyorum.

Şunu memnuniyetle belirteyim ki, bankanın gerek muhasebesi ve gerek kasa hesabı hepimizi memnun edecek bir düzen ve normlara uygunluk içindedir.

Sizlerin onayına sunulmuş bulunan Bilanço ve Kâr ve Zarar Hesabı tarafından büyük bir itina ile incelenmiş olup sizlere bu konuda bu iki hesabın mükemelliğinden başka verecek bilgim yoktur.

Banka müdüriyeti tabii zaruri olarak bana bütün defter, ilgili evrak ve saireyi vermiştir, bundan başka sayın muhasebe müdürü de gerekli evrak ve defterleri emrime amade kıldı. Bütün bunları incelemiş bulunuyorum.

Bu durumda, sayın üyeler, sizlere şunu ifade edebilirim ki, Kredi Jeneral Ottoman'ın durumu sizlere sunulmuş olan bilanço ve kâr ve zarar hesabına tamamiyle uygun bulunmaktadır ve bağlı bütün hesaplarının çok büyük bir itina ile düzenlenmiş olduğunu beyan ederim.

İstanbul, 9 Nisan 1875 İmza: Conrad Peter

Yukardaki rapor okunduktan sonra gündemde olan teklifler birbiri ardına oya sunularak katılanların tümünün iştiraki ile kabul edilmiştir.

Bunun sonucu olarak Genel Kurul şunları karara bağlamıştır:

1- 1873-74 hesap yılı, daha evvel ödenmiş olan hissedarlara ait faiz payına ilaveten içinde bulunulan ayın 30. gününden itibarren hissedarlara hisse başına 1,60 O.L. dağıtılması.

2- Beşinci faaliyet yılı kârlarına dahil bulunan 2.161,29 O.L.'nın Fevkalade İhtiyatlar hesabına aktarılması.

3- Yönetim kurulu üyeliklerinin yeni kabul edilen sayıya ulaşabilmesi için yıl boyunca Istanbul veya yabancı ülkelerde ikamet eden dört yönetici seçilebilmesi için ve diğerlerine katılabilmeleri için aşağıdaki sekiz yöneticinin yönetim kurulu üyeliğine tayini:

Mösyö Giaomo Tubini, Mihran Düz Bey; Köseoğlu Agop Efendi, Jean Lorando, Mısırlı Andon Bey, Zani Stefanoviç, Pandia Secilıiari, Bernard Tubini (delege yönetici).
Vlasto Bey'in teklifi üzerine, Yönetim Kuruluna ve Müdürlüğe tebrik ve şükranlar arz edilmiştir. Bu karara bütün kongre üyeleri eksiksiz katılmıştır.

Galata 19 Nisan 1875

İmzalar: A. Barker (Sekreter) (İmza)

S.Stefanoviç (Sekreter yardımcısı)

E.Eugénidi (Sekreter yardımcısı)

Not: Oturumun başında saptandığına göre genel kurul toplantısına 52.513 adet hisse senedini temsil eden ve 5.239 adet oy hakkı olan hissedarlar iştirak etmiştir.

3 Ocak 1878

KAVAİMİN İLGASI

La Turquie gazetesi şu ilave-i mühimmeyi neşretmiştir:

31 Aralık tarihli ilan-ı resmi. Bâbıâli'nin açıkladığı karara göre Hazine-i Celile ile bir milyon altıyüz altmışbin Osmanlı lirasından ibaret eylediği istikraz mütehaddilerine kavaimin ilgası için kararlaştırılmış olan tedbirlerin icrası ile kavaim-i nakdiyeyi kâmilen meydan-ı tedavülden kaldırıncaya kadar hergün nezaret-i muhsusası altında kaime mübayaası için dört bin liranın Bank-ı Osmanı'ye teslimi emredilmiştir.

İmdi şu kararın icrası için Bank-ı Osmanı hergün kaime mübayaası için meblağ-ı mezküreyi sarf ve istimal edeceğini ilan eder.

Evvela pazar ve yortu günlerinden maada hergün İstanbul'da Cezayirli Hanı'nda mevki-i mahsusayı alafranga saat onbuçukdan saat ikiye kadar açarak kaime mübayaa eyleyecektir.

Saniyen, iş bu mübayaatın bir suret-i muntazamada cereyanı için lazım olan miktar sıra numeroları açılıp hergün mevkiin açılmasından evvelce yani sabahları ahaliye tevzi olunacaktır.

Salisen kaime götürenler bedellerindeki numero sırası ile kabul olunup kaimeleri altına tebdil olunacak ve beher adamın on Osmanlı liralığa kadar kaimesi kabul ve tebdil kılınacaktır. Şurası malüm olmalıdır ki her adamın satacağı kaime daima birden on liraya kadar olmak üzere teslim edilmiş olacaktır.

Diğer bir ilan vukuuna kadar kuruşluk kaime ile beşlik kaimeler her meblağın küsuratını ikmal edecek nisbette kabul olunup fazlası kabul olunmayacaktır.

Dördüncüsü, orada herkesin önünde muamelat-ı lazımesi yapılan teslim edilen kaime derhal iptal kılınacaktır.

Beşincisi, gerek İstanbul'da ve gerek Galata'da Bank-ı Osmanı'nin kapısına yapıştırılan ilân her gün lira kaç kuruş hesabı ile kaime mübayaa olunacağı ilan edilecektir.

İş bu kararın uygulanması bazı tedbirlerin önceden alınmasını gerektirdiğinden Bank-ı Osmanı ile İstanbul'daki şubesinde açılacağı işbu ilanda beyan olunan mevkiler Kânun-ı sani Miladiyenin yedinci salı gününden evvel açılamayacaktır.

Eğer Galata'da diğer bir mevkiin dahi açılması lazım gelirse Bank-ı Osmanı Maliye Nezareti ile anlaşarak bunun çaresini tayin edecek ve bu konuda ittihaz edilen kararı dahi halka ilan eyleyecektir.

Ceride-i Havadis,
1293-1878

AHVAL-İ MALİYE

Her ne kadar gazeteler asayiş temini teminatını ita etmekte iseler de, Avrupa'nın umum ahalisinin vakid-i mustakbelden emniyetnameleri Avrupa borsalarında bir rahatsızlık müşahede olunarak gerilemeye meyil ve ona doğru gitmeye gün ve gün ziyadeleşmektedir. Borsamız dahi bu sırada bulunuyor. Avrupa borsasında fiyatlar aşağı doğru indikde borsamızda eshamların fiyatı bu nisbette tatbik olmaktadır.

Bu hafta borsamızın tasfiye muamelatı nizamı dairesinde vuku bulup satıcılar tarafından aynı tahvilat teslim etmek üzere deftere göre kayıt olunanların miktarı beşyüzellibin olmakla ikiyüzellibin ziyade görülmüş ve bu sebebten Depor bir müddet için iki ikibuçuk para tenzil kılınmıştır.

Londra ve Paris borsaları ile borsamız arasında eshem fiyatı bir miktar farklı bulunduğundan dolayı Avrupa'dan buraya irsal olunacak Esham-ı Umumiye tahvilatında bir miktar temettü görünmekle beraber bu temettüden istifade için Avrupa zenginleri Dersaadet'e külliyetli esham gönderdikleri haber telegrafisi geldiğinden bir de geçen maliye bendimizde yazıldığı veçhile Dersaadet bankerlerimiz Avrupa'dan külliyetli esham tahvilatı sipariş eyleyerek beklemekte bulunduklarından her ne kadar şimdilik piyasamızda aynı esham tahvilatı az bulunuyorsa da bir müddet sonra külliyetli tahvilat bulunacağını anlayabiliyoruz.

Kırk milyon cedid konsolid'in bakı kalıp Bank-ı Osmanî'nin muhtar bulunduğu kısmı deruhde edip etmemek müddeti bu hafta hulûl etmişse de rüyetine göre adı geçen banka deruhde ettiği tahvilatların bir haylisini satmamış, nezdinde kalmış olduğundan dolayı Hükümet-i Seniye'den işte bu kalan kısım için bir vade-i cedide dahi talep etmektedir.

Baron Hirş'in (Rumeli Demiryolları yapımcısı) hakimleri gelerek hakim komisyonunun içtimaı ile devlet ve Baron Hirş arasındaki muvazaanın az zamanda fasl ve tasfiye olunacağı ümidi hakimlerin ve Baronun avdeti ile nakabil olunmuş olmakla bu sebebten ve eshamın tenzili fiyatından ve kurrasının keşidesinden nâşi şimendöfer tahvilatı dahi gün begün fiyatı tedenni etmekte bulunup bir kaç gün evvel 128 frank iken şimdi 125 franka satıcılar tarafından teklif olunmakta ise de talepleri cüz'idir.

Banka ve mali şirketlerin tahvilatı muameleleri ise pek cüz'i olup fiyatları dahi itibaridir.

Dersaadet bankalarımızın bu kadar ahval-i memleket-i Mahruse'ye vukuf kazanabilmek ve idareleri altında gafil gafil zevatlar bulundurmak ile beraber bu aralık Bank-ı Osmanî'den başkası evvelki gibi umur-ı maliyeden iktisap etmeyerek güçlükle ve bazısı nakl-i sermaye ile yaşamakta, bazısı tatil-i muamelat ile mahvolmakta iken Credit Lyonnais nam Paris bankasının evvelki gün muamelatından henüzce haberdar olarak Dersaadet'te bir şube küşadına talip ve hele gazetelerle ilan ede ede nihayet Avrupa'dan getirdiği akçelerini yüze beş, altı, yedi faizle rehin mukabilinde vermekte olduğuna üzülerek şahit olmaktayız.

Ceride-i Havadis,
6 Haziran Cuma 1878

GALAT BORSASINDA ESHAM VE TAHVILAT FIYATLARI

	Kuruş	Para
Açıldı	48	32
Öğle Vakti	47	38
Saltanat-ı Seniye'nin istikrazı ile maliye şirketleri		
Osmanlı Lirası Kuruş		
İtibar-ı Umumi-i Osmani'nin bir hisse senedi	10	7
Şirket-i Umumiye-i Osmani bir hisse senedi	7	33
Dersaadet Bankası	6	-
Tranvay Şirketi hissesi	3	30
	Frank	Santim
Rumeli Demiryolu tahvilatı	125	50
Saltanat-ı Saniye'nin 1863 senesi istikraz hisseleri...	342	-
Saltanat-ı Seniye'nin 1865 tahvilatı	343	-
Saltanat-ı Saniye'nin 1869 Tahvilatı	281	-
Saltanat-ı Seniye'nin 1873 tahvilatı....	88	-

31 Aralık 1880'e göre genel durum

AKTİF		
KASA	O.L.	18.123,10
Mobilya ve kuruluş masrafları	"	2.700
Muhtelif Kıymetler	"	24.022.60
Gayrımenkuller	"	21.485, -
Potföy	"	5,411.734
Borçlu Cari Hesaplar	"	46,619, 44
Borçlu Kurumlar	"	1285.21
Mısır Hazinesine çekilen Tretler	"	25,000.54
Çeşitli avanslar	"	45,706,
Muhtelif Borçlular	"	9.773,67
10/ 22 Kasım 1879 Andlaşmasına İştirakimiz	"	201,447.58
1. Kategori		
10/22 Kasım 1879 Anlaşmasına İştirakimiz	"	138.967,27
2. Katagori		
Osmanlı Hükümetine senet karşılığı Avanslarımız	"	128,885,62
Ödeme emirleri	"	10,043,47
Yekun	"	**89m. 371, 26**

Bir İngiliz lirası 180,50 kuruş hesabına göre 600.000 Sterlin	*O.L*	*657.000,00*
İhtiyat Fonu	"	*69.989,24*
Provision fonu	"	*-45,029,35*
Alacaklı Cari Hesaplar	"	*3.543,79*
Alacaklı Ortaklar	"	*5,824,42*
Emre bağlı hesaplar	"	*12.189,62*
Muhtelif Alacaklılar	"	*19.734,34*
KÂR VE ZARAR 1879 Hesap yılı Bakiyesi ile birlikte		*22.838,52*
100.000 Hisse Senedine ödenen 16 Numerolu "		
kuponlar karşılığı sağlanan kazanç	*O.L.*	*89.420,-*
1879 Hesap yılı bakiyesi çıkarıldıktan sonra	*O.L*	*15,807,98*
Kar ve Zarar	**O.L.**	**891. 374, 26**

31 Aralık 1880 tarihinde Kâr ve Zarar

Borç

Verilen mobilya amortismanı, ilk kuruluş masrafları amortismanı, mukavele ve işçi ücretleri	*O.L.*	*12.938,71*
100.00 Aksiyon üzerinden alınan 16. Numaralı faiz kupon bedelleri	*O.L*	*39.4205*
İHTİYATLAR	*O.L.*	*6.136,44*
Alacaklı Bakiyeler	*O.L.*	*15,807,98*
		74.303,13

Alacak

Gayrısafi KAR	*74.303,13*

Tasdik ve Kabul edilmiştir.

Yönetim Kurulu Üyeleri :
imzalar: M.H. Foster, D. Fernandez, S. Stefanovich, Em. Deveaux; Leonidas Zarifi (Jorj Zarifi'nin oğlu), Mısırlığolu Onnik bey.
Muhasebe Genel Müdürü: Ed. Helniman.
Genel Kurul zaptına imza atanlar :
Genel Müdür, Murakıp, Sekreter.

"LA TURQUIE"
21 Nisan 1881

Günlük Beyoğlu Gazetesi (fransızca yayınlanır)

İstanbul Bankası (Banuque de Constantinople) Yıllık Ortaklar Genel Kurulu

Cumartesi günü İstanbul Bankası'nın (o günlerde bütün finans çevrelerinde "Banque de Constaninople" olarak biliniyordu) hissedarlar genel kurulu toplanmıştır. Toplantıya Jorj Zarifi (meşhur banker, o günlerin en gözde adamı ve Abdülhamit II'nin yakını, finans ve iktisat danışmanı) riyasert etmiştir. Möstö Fernandez ve Mösyö Pşari (her ikisi de Galata'nın ünlü bankerleri) başkan yardımcılığını üstlenmişlerdi. En çok hisse sahibi olarak da Mösyö Blessa (o da Galata'nın ünlü bankerlerinden) zabıt kâtipliği görevini ifa ediyordu.

Biz şimdi burada 164.287 Osmanlı lirası kâr ile sonuçlanan yönetim kurulu raporunu aynen açıklayacağız. Genel kurula sunulan teklif ve kurul tarafından kabul edilen tekliflerin tümü hissedarlara, tüzük gereği her hisse için %6 faiz payı dağıtıldıktan sonra, hisse başına % 7,5 oranında temettü, yani toplam olarak % 13,5 gelir sağlamış oluyordu. İhtiyatlar da raporda belirtilen çeşitli oluşumlar ile 214.698 Osmanlı lirasına yükselmişti. Bu durumda ihtiyatlar, yatırılmış kapitalin üçte ikisine ulaşmış oluyordu.

İşte raporun metni:

"Efendiler, (anlaşıldığına göre rapor Fransızca olarak takdim edilmişti)

Sizlerin onaylarınıza sunacağımız yıllık rapor, aktif-pasif olarak 1.658.278,50 rakamına ulaşan bir yekun arzetmektedir. Sizlere en önemli konuları bütün ayrıntıları ile arzetmeye çalışacağız:

Biz şimdi ilk olarak önemli bahisleri ayrıntıları ile ele alacağız.

Osmanlı Hazinesi İle Olan İlişkiler

Çeşitli fırsatlarda, sizlerin de kabul ve tasdik ettiği gibi, Osmanlı hükümetine en vefakâr yardımlarımızı gösterdiğimiz gibi, 1880 faaliyet yılı süresince Galata'da hükümetle ilgili bütün faaliyet ve işlemlere katılmak şerefine nail olduk. Diğer taraftan, endişe edilen sonuçlar 10/22 Kasım 1879 antlaşması ile başlatılan yeni mali rejim hakkındaki raporumuzda yer alan öngörülerimizin ne kadar doğru olduğunu göstermiş bulunmaktadır. Girmiş olduğu taahhütlerde Osmanlı hükümetinin gösterdiği sadakat ile direktör ve memurların enerjik ve sebatkâr çalışmaları, ilk sene Rüsum-ı Sitte yönünden beklentilerimizin çok üstünde sonuçlar alınmasını sağlamış oldular. Böylece hasılattan bize sağlanan 207.924,117 lira bizim Osmanlı hazinesinden bu yıl alacağımızı tamamen karşılamaktadır.

Yabancı Ülkelerdeki İştirakler

Bu mahalli işlemler yanında sermaye ve faaliyetlerimizi muhtelif yabancı piyasalarda kullandık. Girit'te 1880 bütçesinin uygulamasını kolaylaştırdık. Yunanistan'da Frako-Ejipsiyen bankası ile birlikte hazine bonosu ihracı operasyonunu üstlendik. Romanya'da geçen yıl kârlı sonuçlarını gördüğümüz işlemleri bu yıl da aynı sonuçlar ile devam ettirdik.

Portföy'de Kıymetli Evrak

Bu kalemde ulaştığımız rakam 555.758.82 O.L. dır.

Bu rakamın büyük bir kısmını "Defense Loan'a (1876-77 Rus savaşının finansmanı için çıkarılan tahvillere verilen ad) yatırdık.

Bu tahvillerin herbiri 80 sterlinden değerlendirilmiştir. Birleştirilmiş tahviller 60 O.L. üzerinden değerlendirilmiştir.

Esham-ı Mümtazeler 90 sterlinden, Latrium tahvilleri 100 Fransız frankından, Süveyş kanalı tahvilleri de 500 franktan değerlendirilmiştir.

Bilanço değerleri ile piyasadaki değerleri arasındaki farkları değerlendirmek amacı ile tahviller ve senetler satılmış ve bunun sonucu olarak 80.000 Osmanlı Lirası kazanç sağlanmıştır.

Kambiyo (Döviz) ve Rehin Karşılığı İstikraz

1880 faaliyet yılı içinde rehin karşılığı ikrazat ve kambiyo işlemlerimiz büyük gelişmeler göstermiştir.

Bu suretle elde ettiğimiz kazanç aşağı yukarı 5.000 O.L.'dır. Malesef piyasamızdaki kriz devam ettiği müddetçe bu tür işlemlerimiz de devam edegelecektir. İşte biz aslında bazı küçük borsa oyuncularına ve bazı tasarrufları değerlendirmek için faydalı olan işlemlere bir taraftan devam ederken bu işlemlerin hacminin artmasını önlemek üzere bazı girişimlerde bulunmak zorundayız.

Londra Şubemiz

Londra şubemiz tarafından sağlanan kâr her türlü masraf çıktıktan sonra 17.000 sterline ulaşmıştır. Şunu iyice bilmenizi isteriz ki, bu kâr özellikle kambiyo işlemleri, arbitraj ve komisyon ücretlerinden oluşmaktadır. Bu da ilerisi için bize güven vermektedir.

Statümüzün 15. maddesi uyarınca ve şimdiye kadar yapmış olduğu işlerde gösterdiği üstün başarı gereğince, Londra şubemiz müdürü Mösyö İonides bankanın yöneticilik rütbesine terfi ettirilmişti. Böyle bir tayin kararının hepiniz tarafından onaylanacağına eminiz. Londra şubemizin öneminin artması üzerine, bu şubemize bir yetkili yönetici daha tayin etmek kararı almış bulunuyoruz. Bu seçimimiz sizlerin kararına gerektiği zaman sunulacaktır.

Paris Şubesi

Bu yıl Paris şubemiz çok büyük önem arzetmiştir. Şube müdürümüz Mösyö Coronio (Galata bankerlerine mensup bir aile olup baba oğul Coronio'lar Galata'da büyük ün

salmışlardır) sizlerinde bildiğiniz gibi bilgi ve mahareti ile bankamıza çok büyük kazançlar sağlamıştır. Arkadaşlarımız Paris piyasasının onlara verdiği olanakları çok iyi kullanarak olumlu ve inanılmaz sonuçlar almışlardır.

Sağlanan Kazanç

1880 yılı kârı bütün masraflar çıktıktan sonra 2.164.287,05 Osmanlı Lirasıdır. bu değeri aşağıdaki gibi kısımlara ayırmamız gerekmektedir:

OL	*39.600*	*Hissedarlara %6 oranında dağıtılan sermaye üzerinden faiz.*
OL	*12.468,70*	*Statü gereğince ayrılması gereken % 10 ihtiyat akçesi*
OL	*12.218,35*	*Geriye kalan ve sizlere ihtiyat olarak ayırmak teklifinde bulunduğumuz meblağ.*
OL	*88.600,38*	*Yukardaki meblağdan 1875,1876, 1877 ve 1878 hesap yıllarından ihtiyat fonu olarak ayrılmış olup uzun müddet bu şekilde muhafazaları gerekmekte olduğu düşünülmüştür: Bu sebeple bunların dağıtımı aşağıdaki şartlara uygun olarak yapılacaktır:*
OL	*6.100,38*	*Aksiyonerler, yöneticiler ve kurucular tarafından statü gereğince ayrılması gereken ihtiyatlar olarak bırakılmış olan*
OL	*33.000,-*	*Kârlar üzerinden ayrılan bu payların oluştuğu devrede idarecilere ve kuruculara ait kısımı teşkil eden meblağ olarak 40.*

Bu çeşitli yazılı ifadeler ihtiyatlarımızın yekûnunun 214,698,75 O.M. yükseldiğini ifade etmektedir.

İdare Meclisi'nin Teklifleri ve Statülerdeki Değişiklik

Belirli bir devirde ve belirli şartlar altında düzenlenmiş olan statülerimiz bankanın kurucu ve yöneticilerine kâr üzerinden % 40'a varan bir pay öngörüyordu.

Bu oran yönetim kurulumuz tarafından bir anda % 32'ye indirilmiş bulunmaktadır. Bizlerin amaçları, sizlerin de çok iyi bildiği gibi, bankamızı kendisinden evvel kurulmuş Avrupa bankalarına benzetmektir. Bu sebeple, yönetim kurulumuzun yeni fedakârlıklar yapmak zarureti içine girdiği sizlerce de malûmdur. Aynı fedakârlıkları gelecekte de yapmaya hazır bulunduğumuzu bildirmek isterim. Bu durumda yöneticilere ait % 6 kâr payı ile kuruculara ait olan "% 12 oranında kâr payı, yani toplam olarak % 18 oranında bir meblağ bankaya bırakılmıştır.

Bu fedakârlık kararımızı oylarınıza arzederiz.

Bu aslında toplam olarak bankaya içinde bulunduğumuz yılda 60.000 O.L. kazandırmak demektir.

İlk olarak şunu ifade edelim ki, bu para bankada kalınca yeni senenin ilk üç ayında aşağı yukarı 80.000 O.L. değerinde bir iş hacmi yaratır. İlerki aylarda da tabii aynı şekilde nemalandırılmış olacaktır. İşte biz kurucu ve yöneticilerin sizler namına yaptığımız fedakârlığı böylece ortaya koymuş oluyoruz.

Oylarınıza arzedeceğimiz bu teklifin kabul göreceğini umuyoruz.

Yönetim kurulu: Mösyo A. Vlasto, A.D. Singros, G.Coronio, Et. Scoulidis.

İlgili 33. madde aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

% 12 Bankanın dört kurucusuna,

% 14 Yönetim kurulu üyelerine;

31 Aralık 1880 tarihli Envanter

AKTİF

Hisse senetleri:	*Henüz ödenmemiş*	*Osmanlı lirası*
Sermayenin yüzde 50	*410.000*	
Kasa mevcudu	*8.511 86*	
Tesis masrafları	*2 00,00*	
Genel Hesaplar		
İhtiyat Hesabı	*4.015,36*	
Müşteriler Cari Hesabı	*137.573, 45*	*41.187,81*
Osmanlı Hazinesi		
1.22 Kasım 1879 tarihli antlaşmaya		
iştirakimiz	*248.082.30*	
Çeşitli avanslaraiştiraklerimiz	*40.051,40*	*299.133,70*
Dış ülkelerdeki hesaplar	*15.290, 69*	
Dış Borçlar		
Rumen Hazine Bonoları	*frs. 57.193,57*	
Yunan Hazine Bonoları	*frs 590.251,87*	
	198.500, 098	
Mısır Hazine Bonoları	*Frs. 14.217*	
Senetler Cüzdanı		*2.634,78*
Muhtelif Kıymetler		*550.753,82*
Muhtelif İştirakler		*9.823,86*
		1.658.278,50

PASİF

SERMAYE		*1.100.000*
Bir evvelki döneme ait İhtiyatlar		*4.292,51*
1875. 1876.1877 ve 1878 yıllarına ait		
İhtiyatlar		*88.600,38*
1879 yılına ait ihtiyatlar		*40.978.79*
10/22 Kasım 1879 anlaşmasınaiştirak (1)	*63.097,19*	
Hükümete verilen avanslara		
İştirak	*17.112,34*	*80.209,51*
Dış ülkelerdeki Hesaplar		*30.983,56*
Muhtelif İştirakler :		
Romen Hazine Bonoları	*frs. 557.262,50*	
Yunan Hazine Bonoları	*" 28.271.,13*	*352,299, 94*
Repor'da olan kıymetler	*42.020*	
Genel hesaplar ve mahalli cari hesaplar		*15.966.674*
KAR VE ZARAR		*164.287, 05*
	O.L.	***1.658.178, 50***
Hesap yılına ait SAF KAR		***164.287,05***

La Turquie,
20 Mayıs 1881

Osmanlı İmparatorluğu Genel Şirketi
("Société Générale de l'Empire Ottoman)

16. Hissedarlar Genel Kurulu

Bu önemli kurumun (bankanın) hissedarlar genel kurulu dün saat öğleden sonra 1'de yapıldı.

Toplantıya Osmanlı Bankası Genel müdürü Möstö Foster başkanlık ediyordu, yardımcıları da en büyük hissedar olarak da Antoine Psichiary ve Paul Stefanoviç (meşhur banker Jorj Zarifi'nin kayınbiraderi) başkan yardımcılığını yapıyorlardı. Sekreterliği de Osmanlı Bankası Genel Müdür Yardımcısı Mösyö Chales Lafontaine üstlenmişti.

İşbu bankanın direktörlüğünde bulunmakta olan Mösyö Salamon Fernandez, bankanın idare meclisi raporunu okumak suretile takdim etmiştir. Biz şimdi bu raporu ayrıntıları ile ele alacağız.

Bu açıkb berrak ve içeriyi tatmin edici olan rapor bu bankanın 1880 yılındaki faaliyetini ayrıntıları ile açık bir surette ortaya koyuyordu. Rapor çok olumlu sonuçları özetlemektedir. Bankanın bu yıl kârı 61.364,42 Osmanlı lirasına ulaşmıştır. Bu rakam bu yılın Ocak ayı birinci günü ortaklara % 6 olarak ödenen faiz payını da kapsamaktadır. Bu faiz tutarı 39.420 O.L.'dır. Banka tüzüğü gereğince ayrıca 6.136,44. O.L. ihtiyat akçesi ayrılmıştır. Böylece adı geçen ihtiyatlar toplamı 69.989.34 O.L.'na yükselmiştir. 45.023,34 O.L. na yükselmiş bulunan genel ihtiyatlar bu rakama dahil değildir.

İdare Meclisi hissedarlara 20.000 O.L yani hisse senedi başına 20 kuruş temettü dağıtılmasını teklif etmiştir. Bu ödeme 15 ve 16. kuponlar karşılığında yapılacaktır.

Raporun okunmasından sonra başkan Foster hissedarlara hitaben bu konuda söz almak isteyenlerin hemen yazılabileceğini ifade etmiş, kimse çıkmayınca da oylar verilmeye başlanmış ve İdare Meclisinin yukarıdaki teklilifi herkesin katılması ile onaylanmıştır.

Crédit Lyonnais'nin (Bilindiği gibi, Fransa'nın o günlerde en ünlü bankası olan bu banka 1870'li yılların başından itibaren Osmanlı finansı ile aktif bir şekilde ilgilenmeye başlamış ve o günlerde oluşan misli görülmemiş finans rantlarından payını almak için Galata'ya bütün gücü ile yerleşmiştir) Müdürü Leon Lemoine'nın bütün kurul tarafından da onaylanan teklifi üzerine Genel Müdür Mösyö Fernandez ve bankanın başmurakıbı Mösyö Blessa'ya bütün kurulun teşekkür ve tebriklerini sunmuştur.

İşte Banka Yönetim Kurulunun Raporu :

Efendiler,

Bankamızın 31 Aralık 1880 tarihinde sona ermiş bulunan yıllık faaliyetlerini ortaya koyan ve bütün işlem ve sonuçları açıklayan yönetim kurulu raporunu sizlere açıklamak için toplanmış bulunuyoruz.

Osmanlı Hükümeti ile olan ilişkilerimiz daha evvel de olduğu gibi birlikte olarak aynı hedefe yönelmenin en iyi örneği olmuştur ve bu suretle hükümetimize bizlerden talep et-

tiği yardımı anında yerine getirmekte büyük başarı kaydettik.
1880 yılında Osmanlı Hazinesine verdiğimiz avanslar dışında bu kentte bulunan diğer banka ve finans kurumları ile birlikte katıldık. Bu son tür işlemlerin hemen tümü bugün likide edilmiş durumdadır.
Bu durumda Osmanlı Hazinesinden 31 Aralık 1880 tarihine göre alacağımız, faizler de dahil olmak üzere 464.300,47 O.L. tutarındadır. Bu rakamın oluşumunu şu şekilde açıklayabiliriz .

O.L. 201. 447,58	*birinci kategoriye dahil 10/22 Kasım 1878 Tarihli Anlaşma ile rehinli avansların yer aldığı bölümdeki avansların meblağı.*
O.L. 135.967,27	*Aynı tür ikinci kategorisinde yer alan kısmı*
O.L. 103.394,21	*Ağnam vergisi hasılatı ile garanti edilmiş doğrudan doğruya yapılan avanslar. (1879 Bakiyesi olarak)*
O.L. 443.809,06 +	
O.L. 20.491,41	
O.L 464.300, 47	*Yekûn*

1888 yılı boyunca verdiğimiz avansların yekûnu.
Efendiler sizlere şunu bildirmek isteriz ki, 1880 yılı boyunca Osmanlı devleti Hazinesinden bize olan eski birikmiş borçlar karşılığı1879 yılı bakiyesi üzerinden eski kredilerimize O.L. tahsil ettik. Bu meblağın:

OL. 43.324.39	*Birikmiş faizler*
O.L. 99.228.99	*Alacaklarımız kapital değerini oluşturmaktadır.*

Kambiyo işlemlerimiz piyasamızda arda arda gelen iflas olaylarına rağmen bunlardan etkilenmeyerek ve hatta oluşan krizi değerlendirebildiğimiz ölçüde bize kârlar sağlamıştır. Bilanço'da yer alan çeşitli kıymetler 240.922,60 O.L'na ulaşmış olup bunların büyük bir kısmı Mısır tahvilleri, Yunan hazine bonoları, Romen hazine bonolarından oluşmaktadır. Bu bonoların büyük bir kısmı 31 Aralık 1880 tarihli kurlarının çok altında değerlendirilmiştir. Oysa ki, bunların bugünkü fiyatları yükselmiş oldukları için önemleri de artmış bulunmaktadır.

Kâr ve zarar hesabı şu değeri oluşturmaktadır	*O.L. 61.364,42*
Bu rakam üzerinden Tüzük gereği olan % 6 faiz tutar	*O.L. 39.420,00*
Kalan	*O.L. 21.944; 42*
Statü gereğince ihtiyat akçesi olarak	*O.L. 6.136.44*
Bu durumda ihtiyatlar şu değere yükselmiştir:	*O.L. 69.989,24*

Bu miktara 45.023,35 O.L. olan provizyon fonları yekûnu dahil değildir.
Şunu memnuniyetle belirtelim ki, geçen Ocak ayından itibaren Osmanlı Hazinesinden gerek direkt ve gerek vasıtalı rehinler karşılığı verdiğimiz avanslar dolayısıyle 50.000 O.L. elde ettik.
Şunu da sizlere büyük bir memnuniyetle belityelim ki, mahalli faaliyetlerimiz dışında bu yıl Sayın Genel Müdürümüz Avrupa piyasasını dolaşıp bazı temaslar yaparak, özellikle Paris'ın birinci derecedeki kurumları ile faydalı ilişkiler ve işlemlere girişmiştir. Yaptığı girişimler neticesi anlaşmalarına hemen geçilecek bu işler bizlere şimdiden olumlu sonuçlar vaadediyor.
Özet olarak sayın ortaklarımız, 1880 yılında elde ettiğimiz sonuçların piyasamızdaki şartlar ve sonuçlara göre çok olumlu olduğu sizlerce de takdir edilecektir. Sanırız sizlerin bu sonuçları onaylayacağınızdan eminiz.

Murabaha Nizamnamesi,
1888

Birinci Madde- İşbu nizamnamenin neşir tarihinden itibaren her nevi adi ve ticari borçlar faizinin üst sınırı yılda yüzde dokuz olarak tayin edilmiştir.

İkinci Madde İşbu nizamnamenin tab ve neşrinden evvel senelik % 12 hesabı ile aktedilmiş olan faiz mukaveleleri işbu nizamnamenin ilanı gününe kadar meri ve muteberdir.

Üçüncü Madde Borçlu ile alacaklı arasında nizami hadden ziyade faiz mukavelesi yapılmış olduğu ya sened yazılmış olması ile veyahut anaparaya zam olduğunun ispat edilmesi ile ortaya çıkmış olursa faizin senelik miktarı yüzde dokuza tenzil edilir.

Dördüncü Madde- İkrazat faiz her kaç sene mürur ederse etsin nihayet ana para miktarını tecavüz etmeyecektir. Ana parayı tecavüz eden faize hükmetmekten bilcümle hükkâm memnudur.

***Beşinci Madde** - İkrazata mürekkep faiz yürütülmesi caiz değildir. Ancak evvela istikraz edilmiş olan meblağa mahsuben üç sene zarfında borçlu tarafından akçe teslim edilmemiş bulunduğu halde üç senede işlemiş bulunan faizin anaparaya zammı için alacaklı ve borçlu arasında ittifak hasıl olduğu halde yalnız üç sene için faiz-i mürekkep yürütülebilir. Ticaret Kanunu hükmünce yürütülmüş hesab-ı caride ortaya çıkan bileşik faiz muamelatı bundan müstesnadır.*

***Altıncı Madde-** Borçlu ile alacaklı arasında alacak verecek muameleleri devam ettiği müddetçe ister nakl-i hesap edilmiş olsun ve ister borç senedi yenilenmiş veya değiştirilmiş olsun fahiş faizin nizami hadde indirilmesi iddiası mesmudur. Fakat kâmilen tediye-i düyun edilmiş ve alacaklı ve borçlu arasında kat'i muamele kılınmış ise fahiş faizin istirdadı iddiası mesmu olamaz.*

***Yedinci Madde-** 16 Şevval sene 1280 (1865) tarihli Murabaha Nizamnamesi işbu nizamnamenin ilanı tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılmıştır.*

***Sekizinci Madde** - Adliye Nizamı işbu nizamnamenin icrasına memurdur.*

9 Recep 1304-22 Mart 1303 (1888)

La Turquie,
6 Haziran 1888

Osmanlı İmparatorluk Bankası
(bilinen adıyla Osmanlı Bankası)

Daha önce yayımladığımız bir yazı hakkında bilgi verdiğimiz Osmanlı Bankası'nın yıllık ortaklar toplantısında Mösyö Mallet (zamanın genel müdürü), bankanın kuruluşunun 25. yıldönümü dolayısıyla metnini olduğu gibi aktaracağımız bir konuşma yapmıştır:

Efendiler,

"Başbakanımızın tekliflerini desteklemekle şeref duyuyorum, bu münasebetle söz alırken Fransız delegeleri namına sizlere bazı müşahedelerimi sunacağım. Bu görüşlerime verdiğim şekil dolayısıyla sizlerden müsamahalarınızı rica ediyorum. Her şeyden önce şunu belirtmek isterim ki, bugün yapılan yirmibeşinci genel kurulu, bankanın [1] kuruluşundan bu yana yapılan yirmibeşinci kurul olarak kabul edilmelidir. Bu kuruluş yıllarına doğru geri döndüğümüzde ortaya çıkması beklenen güçlükleri göz ardı edemeyiz. Gerek bankanın özel durumu, bünyesi ve gerek Avrupa'nın Osmanlı ülkesi karşısında devamlı olarak siyasetini değiştirmesi bir tarafa, Doğu'da iş hayatının büyük riskler taşımasının banka üzerindeki etkileri de birçok güç durumlar yaratmıştır. Fakat bankanın idare kadrolarına yerleştirilmiş olan elemanların her ne pahasına olursa olsun işleri yürütmeyi başaracakları umuluyordu.

Bir çeyrek asır süresince olaylar bu değerlendirmeleri tamamıyla haklı çıkaracak bir gelişme göstermiştir. Bir çeyrek asır süresince Londra ve Paris'te bulunan iki şubemiz bir araya geldiklerinde, bankanın genel komitesini oluşturmaktadır. İşte bu komite bankamızın tartışılmaz kredisini daima ayakta tutmuş, bir devlet bankası olan kurumumuzun kendisine verilen görevleri tam olarak yerine getirebilmesini ve ihtiyatkâr ölçüler dahilinde kalarak normal bankacılık işlemlerini yürütmesini sağlamış, büyük destek olmuştur.

Bankanın kuruluşunda önemli bir mevkide bulunduğum ve daha sonra da faaliyetlerini sürdürme sürecinde giriştiği işlerin hiçbirinde dışarda kalmadığım için, hiçbir şüpheye düşmeden bu samimi antlaşmanın ortaya çıkardığı sorunları hatırlayabileceğime inanmış bulunuyorum.

Hissedarlarımızın bize hiç bir önyargıya girmeden göstermiş oldukları sadakat ve verdikleri destek olmasaydı bu elde edilen sonuçların büyük bir kısmı atıl kalabilirdi. Sizin sık sık bizleri onaylamanız anlamına gelen ve hep tekrar edilen bu tutumunuz bizleri çok etkiledi bundan böyle de bizlerin gayret ve mesailerini desteklemeye devam edeceğinizi umuyorum.

Şimdi, eylemlerimiz hangi yöne doğru, hangi amaçlara doğru yönlendirilmelidir? Bu soru bizlerin tereddüt etmeden cevaplandırabileceğimiz bir sorudur.

Osmanlı hükümeti ile ilişkiler

Osmanlı hükümeti kendisini tehdit eden krizlerden kurtulduğu günden beri kendi etrafında cereyan eden olayları dikkatle izlemeye devam ediyor. Tabii bunu yaparken de sonuçlandırmak için hiçbir girişime başlamıyor ve hiçbir büyük sorumluluk yüklenmiyor.

Fakat ne yazık ki, Osmanlı devleti ve Osmanlı hükümeti başbakanımızın da söylediği gibi bu pasif duruma girmiş olmasına rağmen bu hükümet hem çok pahalı ve hem de çok masraflı bir orduyu beslemek, ayakta tutmak zorunda. Bu ordunun yüklediği masraflar kapatılmamış gelirlerin büyük bir kısmını alıp götürüyor. (Not: Kapatılmamış gelir Düyun-ı Umumiye dolayısıyla ve diğer bazı dış borçlar karşılığı olarak, yani bunların yıllık faiz ve ana-para taksitlerini ödemek üzere Osmanlı devletinin gelirlerinin bir kısmı bu şekilde bloke edilmişti. Bu durum karşısında Osmanlı hükümeti zaman zaman bankaya olan taahhütlerini zamanında yerine getiremiyor. Şimdi, bundan böyle biz banka olarak her yıl hükümetten alacaklarımızı zamanında ve tam olarak tahsil edebilmek için bütün gücümüzü ortaya koymak zorundayız.

İşte bu masraflar hükümete kalan gelirlerin büyük bir kısmını alıp götürüyor ve hükümet de bu sebeple bankaya tarifeye ve zamana bağlanmış ödemelerini yapamıyor.

1887 yılında bu alacaklarımızı tahsil edebilmiş olsaydık, bu yıla ait kâr ve zarar hesabının bakiyesi çok daha fazlaya yükselebilirdi. Zira iyi biliyorsunuz ki, bu bakiye aslında gerçek olarak tahsil edilecek miktarı ifade etmektedir. Şuna inanıyoruz ki, Osmanlı Maliye Bakanlığı gelecekte bütün gerekli ödemelerin zamanında yapılmasını önleyecek bütün tedbirleri almakta bizim kadar isteklidir. Düyun-ı Umumiye idaresi olumlu gelişmeler kaydetmekten hiç geri kalmamıştır. Bu sebeple her türlü şartlar altında biz bu idarenin yönetimine en enerjik desteklerimizi sürdürmek zorundayız. Faydalı ve olumlu etkileri bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda ve diğer yerlerde görülen ve duyulan bu tanınmış ve becerikli adamlar topluluğunun (Düyun-ı Umumiye İdaresi) sundukları hizmetleri inkâr etmeye kalkmak mümkün değildir. Bütün ilgili işlerini yürütüp yönettikleri kamusal değerli kağıtlar (yani Düyun-ı Umumiye'nin ihraç etmiş olduğu Osmanlı tahvilatı) bir müddetten beri yeni bir nam ve değere ulaşmış bulunmaktadır. Şu da bir gerçektir ki, bu yöneticilerin yönetim ve himayesine bırakılan Osmanlı borçlarının karşılığını teşkil eden atf edilmiş gelirlerin şüphe ile algılanması gerekeceğini kimse aklına getiremez. Ayrıca altı yıldır bu adamların yönetim ve kontrolüne verilmiş olan tüm varidat grubunun üç yüz milyon frankı aştığını da kimse inkâr edemez.

Osmanlı tütünlerini işletme yetkisini üstlenen Reji idaresi bizleri umduğumuzdan fazla bekletti başarıya ulaşmak için. Fakat bu kurum da yakın zamanda işlerini yola koydu ve bizlerin yaptığı gelir tahminlerine yakında ulaşacak gibi görünüyor. Bu Reji'ye ortak olarak, Osmanlı Bankası ve onun Alman ve Avusturyalı ortakları hükümete başvurup Reji'nin sermayesinin indirilmesini talep ettik ve bu talep hükümet tarafından kabul edildi. Bu suretle Reji'nin kârının dağıtılması sağlanacak; son üç senede kaydedilen ziyanlar bilançodan çıkarılmış olacaktır. Bu kurumun hisse senetlerinde kaydedilen kıymet

artışı, bu değişmeyi piyasanın olumlu karşıladığını ortaya koymaktadır. Bu işletmeye yaptıkları devamlı katkıları dolayısıyla yabancı ortaklarımıza teşekkür etmek isteriz. Biz de kendi yönümüzden onlarla işbirliği yapmaya devam edeceğimizi bütün kalbimizle doğrulamak isteriz.

Biliyorsunuz ki banka, Osmanlı Hükümeti'nin talebi üzerine ve Viyana'nın tanınmış kurumları ve dünyanın tanınmış büyük bankaları ile birlikte Türk Rumelisinde "Bağlantı Hatları" olarak bilinen demiryolları inşası işine teşebbüs etmiştir. Varaja'dan Üsküp'e kadar olan hattın açılışı Selanik'i Belgrat, Pesh ve Doğu Avrupa'yı birbirine bağlamış oluyordu.

Diğer hat da tamamen inşa edilmiş bulunmaktadır, fakat Bulgaristan'ın bu yolu Sırp hududundan ayıran hattın inşasını bitirmesinden önce buranın faydalı bir şekilde işletilmesi mümkün değildir. Balkan yarımadası demiryolu ağı tamamlandığında, uluslararası güçlükleri yenmekte tereddütsüz hiç çekinmeye yer olmayacaktır. Uzun zamandan beri mevcut olan uluslararası zorluklar ve Osmanlı hükümetleri ile yapım ve işletmeyi üstlenmiş olan şirketler arasındaki anlaşmazlıklar bir çözüme ulaşabilecektir. İşte o zaman, demiryolları hatllarının canlandıracağı vilayetlerde bir refah dönemi başlayacak ve bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nun gelir kaynakları artmaktan geri kalmayacatır. (2)

Şu anda Osmanlı hükümetinin dikkati Anadolu'da demiryolu hattı inşa etmek gibi çok zor bir teşebbüse yönelmiştir. Bizler şu anda bu büyük işin meydana getireceği sorunları en iyi bir şekilde değerlendirmek maksadı ile üst derecedeki memur ve yetkililerle temas halindeyiz. Bu konuda devlet adamlarının gösterdikleri gayretleri bizler katıksız bir memnuniyetle selamlıyor ve devlet adamlarının tarımda ve sanayide büyük hamleler yapılmasını sağlayacak teşebbüse girişmelerini canü yürekten kutluyoruz. Ve bu yönde kendisine sunulan bütün tekliflerde gösterdiği ilgi ve bağlılık dolayısıyla sayın Sultan hazretlerine teşekkür ve şükranlarımızı sunuyoruz.

Burada şu anda toplanmış bulunanlar memnuniyetle öğreneceklerdir ki, Genel Müdürümüzün sağlık durumu düzelmiştir ve kendisi iyileşmeye başlamıştır. Bizler, sizlerin itimadına layık olduğunu gösterdiği makamına bir an evvel dönmesini canü yürekten temenni ediyoruz.

İşte, bizim Manş ötesi komitesi tarafından size aktarmakla yükümlü bulunduğum mesaj bu söylediklerimden ibaretttir. Bu komitenin bugün gümüş yılını da kutluyoruz..."

(1) Aslında Rusya'ya ödenen savaş tazminatına Osmanlı Bankası diğer Galata banka ve bankerleri ile birlikte iştirak ettiği için, Osmanlı hükümetinin teklifi ile Istanbul ve civarına ait altı rüsum ve verginin hasılatı bu alacaklılar tarafından kurulan ve adına "Rüsum-ı Sitte İdaresi" adı verilen kurumun durumu bu ban-

kayı da çok ilgilendiriyordu. 1878'de kurulan bu iltizam şirketi üç yıl devam etmiş ve büyük başarı gösterdiği için 1881'de Avrapalı alacaklılar bu şirketi devralmışlar ve Düyun-ı Umumiye, finans alemindeki adı ile "La Dette Ottomane" idaresini kurmuşlardır. Bu idare sözü geçen altı verginin hasılatı ile birlikte tütün tekelini de üstlenmiş ve birkaç yıl içinde REJİ adı ile bilinen tütün tekeli idaresini kurmuştur.1875 yılında, yani Rus savaşından önce Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın "Moratoryum" ilan ettirmesi üzerine kesilen Avrupa finans kapitali ile olan ilişkiler Düyun-ı Umumiye idaresi ile yeniden faal bir duruma girmiştir. Bu idare, 1854-1874 yılları arasında Avrupa finans âleminden alınan, henüz anapara ve birikmiş faizleri ödenmemiş olan çeşitli borçlara ait tahvilleri yeniden ihraç ettiği A, B, C, ve D tipi tahvillerle değiştirmiştir. Böylece birkaç yıldan beri mağdur oldukları Avrupa gazetelerinde sayfalar dolusu yazılarla belirtilen Avrupalı alacaklılar alacaklarını % 8'e varan gecikme faizi ile birlikte yeni tahviller olarak tahsil etmişlerdir. Bu tahvillerin faiz ve anapara taksitleri Düyun-ı Umumiye idaresi tarafından senede iki taksitle muntazam ödenmiştir. Cumhuriyet'ten sonra Lozan antlaşması ile Düyun-ı Umumiye idaresi kaldırılmış, fakat Osmanlı tahvil sahipleri alacaklarını son kuruşuna kadar tahsil etmişlerdir. Oysa ki 1914-18 savaşı sonunda galip devletler dahi Avrupa'da iç ve dış borçlarını ödemede altın esasından vazgeçtikleri gibi, bu borçlarını kâğıt para ile dahi ancak kısmen ödemişlerdir.

(1) Gerçekten Rumeli Demiryolları, Avrupa bağlantıları sayesinde Osmanlı Rumeli'sinde büyük gelir artışı sağlamıştır. Fakat bu artış İslam-Türk uyruklara pek az yansımıştır. Bunun da göstergesi, sadece üçüncü mevki yolculara mahsus olan bekleme salonlarında Türkçe açıklama bulunmasıdır. Oysa birinci ve ikinci mevkilerde Yunanca, Sırpça, Bulgarca ve Fransızca olarak her türlü yazılı açıklama bulunmaktaydı.

La Turquie 3 Temmuz
1888

OSMANLI BANKASI

Paris'te yayınlanan "Messager" 26 Haziran tarihli gazetesinin sayısında şu satırları okumaktayız:

Osmanlı Bankası aksiyonerlerinin yıllık genel kurulu yarın Londra'da yapılacaktır. Biz bilanço ile 31 Aralık tarihli ve bu toplantıda okunacak olan Bilanço ile Yönetim Kurulu raporunu daha evvelden aşağıda sunuyoruz:

İşte bu belgeler:

Yönetim Kurulunun Raporu:

Yönetim Kurulumuz hissedarlara yirmibeşinci yıllık raporunu sunmakla büyük şeref duymaktadır: 1887 yılı 31 Aralıkta durdurulmuş hesaplara göre 431.438 sterlin tutarında bir kâr arzediyor.

Bu, hisse senedi başına 12 şilin ve 3 peniye gelmektedir.

Safi kâr ise 260.330 sterlin olup hisse senedi başına 10 şiin 3 peni demektir. Bu safi kâra geçen yıldan bakiye kalan safi kârı ilave edersek 262.802 sterlin yapar ki, Bu da kâr ve zarar hesabı lehine hisse başına 2 şilin demektir. İdare Meclisimiz hisse senedi başına 10 Şilin kâr payı ödenmesini tavsiye etmektedir. Bu yatırılmış sermayenin % 5'i demektir. Bu suretle geriye yeni yılın hesabına devredilecek miktar 12.820 sterlin kalacaktır.

Geçen yılda sürdürülmüş olan bankanın faaliyetleri ve bunlarla ilgili işlemlerinde hiçbir aksaklık olamıştır. Bu yıl zarfında bir türlü ardı kelmeyen siyasi olayların belirsiz gelişmeleri hemen hemen bütün ticari firmaları etkiledi.

Yönetim kurulumuz üzülerek belirtir ki, üyelerimizden ikisi geçen yıl içinde vefat etmişlerdir. Mösyö John Stewart 1887 yılı haziran ayında vefat etmiş, Marki de Ploeuc de ertesi ay hayata veda etmiştir. Her ikisi de bankanın ilk faaliyet yıllarından beri birer otorite idi ve bankaya büyük sadakatla ve şevkle hizmet etmişlerdir.

Yönetim kurulunun İngiliz bölümünde bu şekilde boşalan azalıklara parlamento üyesi saygıdeğer Charles W. Mills tayin edilmiştir.

Osmanlı Bankası'nın 31 Aralık 1897 tarihli Bilançosu

PASİF	
SERMAYE	*10.000.000*
Ödenmemiş Ser. 5.000.000. Sterlin	*3.000.000*
Tedavüldeki Bananın Bankonotları	*453.776*
Ödenecek Senetler	*1.193.775*
Muhtelif Cari Hesaplar	*3.772.597*
Sabit vadeli	*682.819*
Statü gereği Rererv	*318.846*
Kâr ve Zarar (geçen Hesap döneminden kalan	
2489 Sterlin, 11 şilin ve 9 6. dahil)	*262.820*
	11.669.653
AKTİF	
KASA (İstanbul ve diğer şubelerde) Sterlin	*1.601685*
Mevcut Fonlar	*381.321*
Alacaklı senetler	*1.857.028*
Portföydeki senetler	*3.613.242*
Muhtelif Cari Hesaplar	*2.229.750*
Senet Üzerine vanslar	*237.509*
Gayrımenkul ve menkuller	*79.221*
Hükümete Statü gereğince verilen avanslar	*681.818*
Hükümetle olan cari hesap	*207.507*
	11.669.633

SABAH, günlük Gazete,
27 Kasım 1894

BANK-I OSMANÎ ANONİM ŞİRKETİ
Sermayesi: Altın lira-i Osmanî 10.000.000

Merkez idarehanesi: Galata'da;
Istanbul Şubesi: Hamidiye caddesi Tomson Hanında;
Beyoğlu Şubesi: Beyoğlu Cadde-i Kabir'inde 190 numarada
Vilayet şubeleri: Adana, Beyrut, Mersin, Selanik, Aydın, Bursa, Nazilli, Samsun, Halep, Şam, Minos, İzmir, İskenderiye, Konya, Uşak, Sofya, Edirne, Larnaka, Filibe.

Esham ve poliçe senedi mukabilinde ve vade-i muayyene veyahut hesab-ı cari kaidesince ikrazaatta, poliçe senedi iskonto edilip memalik-i mahrusede ve memaliki ecnebiyede kupon ve poliçe bedellerini tahsil ve borsada mübayaat siparişlerini ifa ve meskûkât alım satımı yaptığı ve Bank-ı Osmani'ye muayyen bir zaman için tevdi olunan mevduat:

Bir sene vadeli mevduata % 2,5, altı ay vadeliye % 1,5, üç ay vadeli mevduata yüzde bir faiz verildiği...

Istanbul'daki şubeler adı geçen muamelattan gayrı emtia üzerine dahi ikraz-ı nukud eylediği, emaneten veyahut vesika-i aidiye olarak tevdi olunan eşyanın muhafazasını deruhde ettiği...

Hatta bu cümleden olduğu üzere Hükümet ile Banka arasında anlaşma husule gelmesine ve hükümetin resmi bankası şeklini kesb etmesine rağmen henüz "Osmanlı Bankası" firması değiştirilmemiş olup eskiden olduğu gibi kısmen bankanın şartları ve kısmen de şerait-i cedideye göre icra-i faaliyet etmektedir.

İşte bu gibi hususlar sebebiyle anlaşmanın uygulanmasına devam edilmesi şimdilik bir zaman meselesidir. Yoksa anlaşmanın Meclis'ce tasdikinden hükümet emin bulunduğu gibi heyet-i merkeziyenin vaktile Mösyö "Senac" a selahiyet-i külliye bahş eylediğinden bankanın eski müddeti de esasen bitmiş olduğundan yeni bir müşkilat ihdas edilmesine imkân görülmemektedir.

Heyet-i merkeziye son anlaşma hakkındaki bazı malümatı mütalaa etmiş ve bu hususta haberleşmeye girişmiştir.

Osmanlı Bankası'nın "Türkiye Cumhuriyeti Bankası" firması altında ve yeni şartlara göre icra-i muameleye girişmesi için daha bir müddet geçeceği anlaşılmıştır.

OSMANLI BANKASI

Bursa, Bursa'da yayınlanır,
1 Aralık 1324 14 Aralık 1908

Havadis-i Vilayet,
Hesab-ı Cariden İtibarı Maliyeye Tecavüz

Müessesat-ı maliyece her umuritibar-ı maliyenin devam ve hüsnü cereyanı ise, muhafaza-i ciddiyet ve vakara münhasır olup aksi hal adem-i emniyet-i daimî ve sukut-ı itibar gibi bir illetî tavrı olacağından şu muzayaka-i hazirenin imkân haline gelmesi ve eytam ve ahval-i askeriyenin birer aylık maaşlarının tasfiyesini nakabil edecek kadar mühim olan, bu güne kadar takip olunmayıp Bursa Bank-ı Osmanî şubesi ile Malsandığı arasında şimdiye kadar tekzüd namı ile mevcut sandık arasında irae edilen fakat sırf yedd-i ihtilasa geçtiğinde katiyyen tereddüt etmeyen ve elyevm mevkut bulunan seksenikibindokuzyüzellisekiz kuruşun 317 (1902) senesinden beri aliühale bırakmakta olduğundan ve hukuk-ı hazinenin mürur-ı zaman gibi avariz-i kanuniyeye uğratılması hesabı elceme gayrı haiz olduğuna göre, medyunların hakları suret-i ziyanını ve kimlerden tazmin-i istihsali lazım geleceğini mübeyyin ve mevsu olarak elde edilen bir kıta rapor sureti gelecek nüshamızda aynen derc ile hukuk-ı hazineyi gasp edenler hakkında hakikat-i hali bütün açıklığı ile teşhir ve yazmak üzere çıkan bu şayianın zuhur-ı ihracı zımmında bu işe vâkıf olanlardan mürekkep bir heyet-i hesabiye teşkiline taraf-ı defterdariden teşebbüs olunması beklenmektedir.

Tasvir-i Efkâr,
4 Temmuz 1919

BANKA MÜSTAHDEMİNİN GREVİ

Maaşlarının artırılması ve saat-i mesailerinin azaltılmasına dair dermeyan ettikleri taleplerinin kabul edilemesi üzerine grev ilan ettiklerini yazdığımız banka müstahdemini evvelki gün Taksim bahçesinde toplanarak fotoğraflarını aldırmak suretile aralarındaki tesanüt ve birliği göstermek istemişler ve aralarında fikir alışverişinde bulunmuşlardır.

Bankalar dün kapılarını açmışlarsa da memurların adem-i mevcudiyetine binaen iş görmek kabil olamamıştır. Müstahdemin sendikası reisi Kafaris karşı gazeteleri (o günlerde Beyoğlu'nda yayınlanan Avrupa dilleri ve Rumca, Ermenice gazetelere verilen sıfat) ile neşrettiği beyannamede memurin arasında tam tesanüt mevcut olduğunu ve banka direktörlerinin yeni memurlar tedarik etmeleri imkân dahilinde bulunmadığını dermeyan eylemiştir. Rumca gezeteler memurları iltizam etmekte ve banka direktörleri ve bilhassa Atina Bankası direktörü Konstantinidi aleyhinde şiddetle idare-i kalem etmektedir.

(Nahider) ve (Mos) gazeteleri banka müdürünün harp esnasında ehemmiyetli bir suretle bankanın para kazandığı halde madun memurların ihmali ve haklarının gasp edildiğini yazıyorlar (Patris) gazetesi memurların tezyid-i maaştan maada onbeş günlük mezuniyet verilmesi ve her sene nihayetinde maaşlarına zam yapılmasını talep etmelerini dile getiriyor.

İkdam,
12 Mart 1927

KÖYLÜ VE ZİRAAT

Bir hayli zamandan beri memleketimiz arpalarının büyük bir kısmını yabancı ülkelere ihracı ile iştigal eden bir şirket "Arpaların temizlenmesi" hakkında Ticaret Vekâletine bir rapor takdim etmiştir.

Raporda deniliyoki:

Malûm olduğu üzere Türkiye arpalarının tümü bira imaline elverişlidir. Özellikle bazı kısımlar mahsulatı Avrupa piyasalarında pek makbul olup birçok bira fabrikaları ve bilhassa İngiliz bira imalathaneler-i memleketi saire mahsulatı fiyatlarından yüksek olsa bile Türkiye arpalarını münasip bir fiyatla tedarik edebildikleri takdirde bunları sairlerine tercih etmektedirler. Harb-i Umumiden evvel bira fabrikaları bira mayası yapan fabrikaları arpaları temizlemek ve taş ve toprakları ve ufaklarını ayırmak için makinelerle bu işi yapmak yoluna gidiyorlardı İşte bu tarihte Türkiye arpalarına ancak bazı Avrupa memleketlerinin mahalli mahsulatı ile Kaliforniya arpaları müstesna olmak üzere hiçbir mahallin mahsulatı rekabet edemiyordu. Türkiye mahsülatının külliyetli miktarlarda istihlakinden dolayı Kaliforniya arpaları her ne kadar temiz ve yabancı maddelerden arınmış olarak sevk edilmekte idiyse de Avrupa fabrikalarının tümünde kalbur makinaları mevcut olduğundan Kaliforniya'nın rekabeti etkin olamıyordu. Harb-i Umumiden beri geçen seneye kadar Avrupa'ya Türkiye arpaları gönderilmediğinden bu fabrikaların tümü diğer memleketler mamûlatını özellikle de Kaliforniya, Şili, Avusturya gibi mahaller mamullerini istihlak etmekte idiler. Memleketler piyasalarında hakim durumda olan fiyat artışı ve talebin fazlalığından cesaret alarak istihsallerini azami miktarda arttırmışlar ve Kaliforniya'da olduğu gibi, bazı memleketler dahi gayet temiz ve yabancı maddelerden arınmış arpalar arzetmeye başlamış olduklarından neticede Avrupa'da tüketiciler temiz mal almaya alışarak ekseriyetle temizlenmiş arpalar istemektedirler.

Gerçekte Harb-i Umumiden evvel Türkiye arpalarında zuhur eden fazla miktarda taş ve topraklardan alıcılar şikâyet etmektedirler. Bu babtaki arzularını yerine getirmek üzere Haydarpaşa'da başlamış olan tesisat halen harap vaziyettedir.

Şurası büyük önem taşır ki, bugün Avrupa'da matlup bulunan şartları yerine getirmiş olmadan yüklenilen arpaların büyük bir kısmı Avrupa piyasalarında satılamayacak veya pek düşük fiyatla alıcı bulacaktır.

Bir an evvel köylünün bundan haberdar edilmesi ve arpasını mümkün olduğu kadar temiz olarak pazara getirilmesi menfaat-ı icabından bulunduğuna kanaat getirmesi memleketin iktisadiyatı açısından gerekli ve şarttır.

Bu babada basit bir misal gösterilmesi durumu açıkça izah eder: Onbeşbin kiloluk mahsul yediyüzelli kiloluk yabancı maddeler içermektedir. Farzedelim ki bu yabancı maddeler yalnız 750 kilo miktarında olsun; bu suretle köylü dahilden vapura, mesela Anka-

ra'dan Haydarpaşa'ya nakil ettiği 750 kilo toprak ve saire için navlun masarifi olarak 7.5 lira kaybetmekte ve bunun taşlı ve topraklı olarak Avrupa'ya sevk edilmesinden ötürü vagon başına 22.5 lira kaybetmektedir.

Köylü bu yükteki 750 kilo toprağın beher okkasında 8 kuruş olmak suretile vagon başına 60 lira kazanmasına mukabil, diğer taraftan asgari yüz otuz lira kayıp etmektedir. Bu itibarla Türkiyenin ileride 15.000 vagon ihraç edeceği seneler olacaktır ki, o hesap ile memleket bir milyon lira kayıp etmiş olacaktır. Aynı hale Türkiye bakla, yulaf, kabahice, buğday, kuşyemi, keten tohumu ve saire ihracında da tesadüf edildiğinden diğer memleketler mahsulatı arazisine nisbetle işbu hububat ve sairenin içerdikleri mühim miktarda yabancı maddeler dışlanarak fiyatlarının tenzili önlenmiş olacaktır.

Memleketimizin gerçek menfaatlerine ait olan bu önemli meselenin mesuliyetle halli için müracaat edilecek en uygun tedbirler, bütün hububatta yabancı maddelerin resmen %'3 nü tecavüz etmesinin temini lazımdır.

Esasen mahsulat-ı arziyemizin mağşuş halde sevklerinden memlekete isabet aden ziyan Ticaret Odamızca da naza-rı dikkate alınarak geçen sene Ağustos ayında en maruf zürramızın da iştiraki ile tertip edilen bir toplantıda bu cihetler düşünülmüş ve Adana borsasınca zürra ve tüccardan mürekkep bir heyet teşkil olunarak işbu heyet aracılığı ile zahirelerimizin cinslerinin tasnifi konusunda bir talimatname tanzim ve tasdik olunmuştur.

Ceyhan, Adana, Tarsus ve Mersin'de borsa olan yerlerde borsalarca ve olmayan yerlerde odalarca zahirelerin tahlili için bir laboratuar tesisi yoluna gidilerek önümüzdeki ihracat mevsimi için Borsaca tedbirler ihtiyarında bulunulmakta olduğundan, idrak edeceğimiz mahsulatımız bu sene temiz ve taştan azade bir halde ihracına muvafık olacağımızı ümit etmekteyiz. Bu sebeple Oda ve Borsa memleketin selametine gerekli olan iktisadi çareleri temine çalışmakta ve fakat bu hususta başarılı olmak, tüccar ve zürramızın mesele ile ehemmiyetli surette alakadar olmalarına bağlı bulunmaktadır.

Bibliyografya

Yabancı Dil Kitaplar

1- Le Baron I. de TESTA "Recueil des RTraités de la Porte Ottomane cilt 1-6 Paris 1892

2- A. de La Jobnquiere "Histoire de 1' Empire Ottoman "Paris 1881

3- A. Bax Blanqui "L'Etat Social de la Turquie" Paris 1842

4- A. Blanqui "Voyage en Bulgarie" Paris 1845

5- Nenoit Bcwick " "Etudes Pratiques sue la Question d'Orient" Paris 1881

9- Nenoit Bcwick" "Le Congres de Berlin" Paris 1888

10- Nenoit Bcwick"La Banqueroute Ottomane" Paris 1882

A.du Velay" "Essai sur 1'Histoire Financiere de la Türquie

11- Charles Mor avich "Histoire Financiere de la Turquie" Paris 190-

12- E.Eugelhard "La Turquie et le Tanzimat" Paris 1888

13- D.Geogiades "La Turquie Tuequie Actuelle" 1902 Paris

14- G.x H.Ganen "Les Siltans Ottomans" Paris 1902

15- A.Enggelhard "le Droit d'Entervantion et la R Turquie" Paris m880

16- Jan Bouvier " Naissance d'une Banque, Le Crédit Lyonnais" Paris 1996

17- E. Founier "Les Progres des Banques en Russie" Paris 1880

18- Louis Ramber "Notes et Impressions de Turquie, Paris 1901

19- A. Billiotti "La Banque Impériale Ottomane" Paris 1909

20- Houry "De l'Intervantion Européenne en Orient" Paris 1842 A. Blanqui "I.'Etat Sociel de la Tmrquie" Paris 1'2

- A. Blanqui "Voyage en Bulgarie" Paris 1845

Destrides "Conférences sur la Turquie" Paris 1855

Yazarın adı belli değil "Un "Un reforme Praticable en Turquie" Atina 1853

- Pojoulat "La France et la Russie a Constanbtinople" Paris 1853 S. Rousser "Histoire de la Guerre de Crimée" Paris 1853 S. Rousser "Histoire de la Guerre de Crimée" Paris 1877 L.de Gourdon "Histoire deu Congres de Paris" Paris 1857

David S. Landes " Bankers and Pacha"s London 1856 P. Dupont Perrier" Le Monde Financier de Paris Sous le Seconde Empire" Paris 1925

Emden Paul h. "Money Powers in Europen in the Nineteenth and Twentieth Centuries" London 18'1

Gill Bernatrd Banques et Credit sous la Monarchie Consitaire" Paris1925

Hidy Ralph "The House of Bankink in Amsterdam Trade and Finance": English Merchand Bank Bankers at Work 1736-1861 Cambridge 1849 King W.T. "History of of the Londion Discount Market" 19"1 London.

Llaude Fohleden" L'Industrie Textile au Temps du Second Empire" Paris 1956

Mouis Foyot, A. Lanjalley" Dictionaire des Finances" Paris 1..... (iki Cilt)

Cervati et N.O.Sargologo" İndicateur de Constantinople" 1866, 1868, 1890, 1904 ve 1909 yılıkları.

Yabancı dil Gazete ve dergiler

İstanbul'da yayınlananlar : La Tyrquie, Journal de Constantinople,

The Oriental Adviser, Phare du Boshore, Osmanlı

Fransızca gazete ve dergiler:

Revue de de deux Mondes", L'İllustration" ANNALES"

Günlük gazeteler: Echo de Paris, Le Figaro, Le Temps, le Petit Parisien, le Soleil.

Latin Alfabeli Kitaplar

Prof. Dr. Haydar Kazgan "Galata Bankerleri" TEB yayınları, 1991

" Galata Borsası İstanbul Borsası, Istanbul 1995

" "Osmanlı'dan Cumhuriyete Şirketleşme" İstanbul 1994

" Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali" İstanbul 1995

" "Sanayi Tarihi" I.T.Ü İşletme Fak. yayını 1988

Prof.Dr. Gülten Kazgan "İktisadi Düşünce" İstanbul 1993

Prof. Dr. Sabri Ülgener" Zihniyet, aydınlar ve İzlenimler" İstanbul 1 1983

Prof. Dr. Halil Seyidoğlu "Uluslararası Finans" İstanbul 1994

J.K. Galbraith "Ekonomi Kimden Yana" İstanbul 1988

J.K. Galbraith "Kuşku Çağı" İstanbul 1980

Milton Fridman "Çapitlizm ve Özgürlük" İstanbul 1975

Dr. Ahmet Tabakoğlu "Türk İktisat Tarihi" İstanbul 1986

Reşat Ekrem" Osmanlı Muhahedeleri ve Kipitülasyonlar" İstanbul 1934 Ali Kemali "Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati İstanbul 1944

A. Du Velay "Türkiye Maliye Tarihi Ankara 1978

M.Zeki Pakalın "Maliye Teşlomatı Tarihi" Cilt 1-4 Ankara 1977

Hakkı Yeniay" "Osmanlı Borçları Tarihi" Ankara 1936

Mahmut Kemal İnal "Son Sadrazamlar" İstanbul 1949 1-9 cilt.

Borsa Rehberi "Osmanlı Dönemi Borsa ce Mali Sistemi" İstanbul 1990

Osmanlı Dönemi Bankacılığı Bibliografyası
Eski Türk Harfleri ile basılmış kitaplar:

1- Ahmet Cevdet Paşa" "Tarihi Cevdet" cilt 9-12 1904

2- Esat Efendi "Üssü Inkılap" Istanbul 1836

3- Ahmet Cevdet Paşa" "Maruzat" (yeni Türkçe) 1860

4- Ahmet Rasim "Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi", İstanbul 1328-1928 Cilt 3 ve 4

5- Lütfi Fendi "Tarihi Lütfu) cilt 110 İstanbul (muhtelif tarihlerde basılmıştır.)

6- Mustafa Nuri Paşa" Neta içi Elvukuat" İstanbul 1329

9- Mahmut Celalettin Paşa "Miradı Hakikat" Cilt, 1, é, ", İstanbul 1911

10- Ahmet Mithat Efendi "Üssü Inkılap" İstanbul 1897

11- Otto Hubart "Ilmi Tedbiri Servet" Istanbul 1870

12 Süleyman Paşa "Hissi Inkılap" İstanbul 1910

13- Mehmet Kenan "Ticaret Tarihi" İstanbul 1920

14- Sakızlı Ohannes "Ilmi Servet" İstanbul 1882

15- Ali Mithat "Mithat Paşa" İstanbul 1909

16 " Andre Karneci " Iş İmparatorluğu " çeviren Asım Teyfik, İstanbul

17- Osman, Nuri "Abdülhamidi Sani ve Devrei Saltanatı" 3 Cilt, İstanbul 1911

18- "PONTMÜS" Anara ve İstibaret Matbuası Üs.... Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır, Ankara 1922

19- Süleyman Sudi "Defteri Müktesit, cil 1,é, İstanbul 189 Ayrıca, "İmtiyazat ve Mukavelat" cilt 1-14

20- DÜSTUR, İlk tertip 1-4 ve ekleri Yeni seri 1-14

Arap harfleri ile gazete ve dergiler

1) Dergiler, Ulumu İktisadiye ve ictimaiye'i Mecması Serveti Fünun, Şehbal, Resimli Gazete, Resimli Kitap, Malumat, İslam Salon Mecmuası, yeni Mecmuayı Ebuzz....
2) Gazeteler
1) Cerideyi Havadis
2) Ruznameyi Cerideyi Havadis
3) Nizan
4) Tercümanı Hakikat,
5) Tanın
6) Servet,
7) Osmanlı,
8) Vakıf,
9) Sabah
10) Zaman

Bibliografya

1- Yabancı Diller

1- A.D. La Jonquié Histoire de l'Empire Ottoman" Paris 1881
2- Houry "De l'Intervention- Européem fa Orient" Paris 1842
3- A. Blamqui "Etat Social de la Turquie, Paris 1842
4- A. Blanqui "voyage en Bulgarien Paris 1845
5- Destrilhes-" Considences sur la Turques, Paris 1855
6- Yazarı Belli değil "Use Reforme Praticable en Turquie" ath.... 1853
7- Poujoulat "La France et La Russia Coastantinople" Paris 1853 8- S. Rousset "Histoire la Gurre Crimée" Paris 1877
9- Gourdon "Histoire du Congerés de Paris" Paris 1857
10- Baros L. de Testa "Recueil des Traités de la Porte Ottomane" Paris 11864- Tome 1,2,3,4
11- Ubicini "La Question des Principautés Devaat 1' Europe Paris 1858
12- Colas "La Turquie en 1864" Paris 1864
13- Belim "Essai sur 1' Histoire Economique de la Turqui" Paris 1865
14- Chertier "Las Réformes en Turquie" Paris 1865
15- Düc de Valmy "La Turquie et 1' Europe" en 1867" Paris 1867
17- "Osman bey "La Turquie Sous Abdulaziz "Bruxelles 1868
18- Bemoit Brunswik "La Banqueroute Turque" Paris 1875
19- Bemoit Brunswik "La Crise Francière en Turquie" Paris 1874
20- Benoit Brues.... .."Etudes Patiques sur la Question d' Orient Paris 1868
21- Nejip H. Cihiha "Traité de la Propri... Immobiliére en Drcit Ottoman" Le Caire, 1906
22- A. Du Velay "Essai sur 1' Histoire Financière de la Turquie" Paris 1903
23- Le Conte Agénor de Cosparia "Constantinople" Paris 1877
24- 'Indicateur Constantinopolitain, Quide Commerce, 1868" Cervati et N.O. Sargologo. İstanbul 1868.
25- Cervati Frères "Annuaire Oriental du Commerce" 1890 Constantinople 1890
26- Mercel Clerget "La Turquie, Passé et Présent" Paris 1938
27- T.S. Ashton "La Rivoluzione Industrial" Roma 1976
28- E.Anchieri, F.Migliorini, S.Nava, E.Rossi' La Nuova Turchia" Roma 1939
29- Paul Coles 3 La Lutte -Contre les Turcs. " Paris 1969
30- Le Guide Sam" Carches (France) 1928
31- Basil Mathews "Young İslam on Trek é London 1927

Dergi ve Gazeteler;

1- La Turquie
2- La Phare du Bosphore
3- La Revue de Constantinople
4- Journal de Constantinople
5- Le Moniteur Ottoman
6- Osmanlis
7- Illustration (France)
8- Les Annales (France)

Türkçe gazete ve dergiler

1- Cevdet Paşa "Tarihi Cevdet" Cilt 9-10, 11-12
2- Esat Efendi "Üssü Zafer" İstanbul 1241 (1826)
3- Ahmet Rasim "Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi" cilt 24. İstanbul 1328
4- Ahmet Saip "Vakıyı Sultan Abdülaziz" Mısır, Kahir, 326
5- Lütfi Efendi "Lütfi Tarihi" Cilt 1-13
6- Mustafa Nuri Paşa "Netaiçi Elvukuat" Dersaadet (İstanbul) 1329
7- Mahmut Celalettin Paşa "Miradı Hakikat "Cilt 1,2,3, İstanbul 1327
8- Ahmet Mithat Efendi "Üssü Inkılap" İstanbul
9- Selanikli Fazıl Necip "Sanayii Cismiye" İstanbul 1303-1888
10- Otto Hübeer "İlmî Tedbiri Serve" Çeviri; Ahmet Hilmi 1870
11- Mehmet Selahattin "Bir Türk diplomatının Evrakı Siyasiyesi" İstanbul 1306-1891
12- M. İskender, Ali Reşat" Kapitülasyonlar" 1330, İstanbul- 1915
13- Evangelinos Misailidis "Seyrele Dünyayı" yayına hazırlayanlar Robert Amhegger, Vedat Günyol- İstanbul 1986
14- Sait Paşa "Hatırat" İstanbul 1328-1913 Cilt: S,2,3.
15- Salih Münir Paşa "Diplomasi" İstanbul 1328
16- M. Şemsettin "Maziden Atiye" Dersaadet 1332-1923
17- Dr. Paul Reberiç "Hattı Saltanat" (Bağdat Demiryolu) İstanbul 1331 1915
18- Mustafa Zihni "Tevsii Mezuniyet "İstanbul 1324
19- Süleyman Paşa "Hissi Inkılap" İstanbul 1326
20- Ali Fuat "Ricali Mühimmeyi Siyasiye" İstanbul 1928
21- Ch. Lefour" Türkiye Ricali devleti" İstanbul 1826
22- Celal Nuri "Cografyayı Tarihi Mülkü Rum" Konstantiyeye, 1917
23- Faik Sabri "Osmanlı Coğrafyayı İktisadiyesi " Dersaadet 1331
24- Fatma Aliye "Cevdet Paşa ve Zamanı "Dersaadet 1332-1916
25- Kolağası Reşat "1293-1877 Seferi" İstanbul 1326-1911
26- "Babalinin İçyüzü" Çeviri T.N. -İstanbul 1324
27- Doç. Dr. Sabri Ülgener "İktisadi İahitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet meseleleri - İstanbul 1951
28. C. Raylett "İngiliz Alman Rekabeti" Çev. Muslihiddin Adil-İstanbul 1326-1911
29- Mehmet Zeki Pakalın "Maliye Teşkilatı Tarihi " Cilt 1-4 1977 Ankara
30- Lütfü Güçer "16-18. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret politikası "Türk İktisat Tarihi Yıllığı içinde Sayı 1. yıl 1987 - İstanbul
31- Maliye Tetkik Kurulu "Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılın Sonunda Üretim ve Dış Ticaret "Ankara 1970

32- Murat Özyüksel "Anadolu ve Bağdat Demiryolları " İstanbul 1988
33- G. Vasıf "Sanayimizin Eshabı İnhitatı" İstanbul 1922
34- Harles Moravitz "Türkiye Maliyesi" Ankara 1978
35- Rıfat Paşa "Müntehibatı Eser" İstanbul 1291-1876)
36- Remzi Saka Anonim Sayi ve Sermaye" İstanbul 1928
37- Şeyhislam Celalettin Efendi "Hatırat" 1336-1920 İstanbul
38- Dr. Victor Sehattetin "Berlin Bağdat" İstanbul 1330
39- Mehmet Kenan "Ticaret Tarihi" İstanbul 1336-1920
40- Kemal İnal "Osmanlı Devrinde son Sadramazlar" Istanbul 1943- Cüz - 1-12
41- Ali Reşat " Asrı Hazır Tarihi " Dersaadet 1330
42- Hayrullah Fatin "Kitabı Hukuku Milel" Dersaadet 1 290-tercüme
43- Abdurrahman Şeref "Tarih Musahebeleri" Istanbul 1339
44- Cevat Paşa Maruzat" hazırlayan Dr. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980
45- Emin ve Arif " Almanlar Atimizi Nasıl görüyorlar" Istanbul 1330
46- Ahmet Rasim" İstibdattan Hakimiyeti Milliyeye" Istanbul 1924
47- Hasan Ferit "Nukud ve İtibarı Mali" 2 cilt, Istanbul 1330
48- Sadıtk Erdem" Miratı Mühendishaneyi Berri Humayun" İstanbul 1986
49- Tüccarzade İbrahim Hilmi" Avrupalılaşmak, felaketlerimizin Esbabı İstanbul 133a-1916
50- Hakkı Nezihi "İhracat Maddelerimiz "İzmir 1928

Dergiler

1- Serveti Fununa
2- Malumat
3- Resimli Gazete
4- Resimli Kitap
5- Şehpal
6- Bahçe (Selanik)
7- Donanma
8- Mecmuayı Ebuzziya
9- Zekâ.
10- İçtihat
11- Türk Yurdu
12- Yeni Mecmua
13- İslam Salom Mecmuası
14- Sıratı Müstakim
15- Ticaret ve Ziraat Vakaleti Mecmuası

Gazeteler

1- Tercüman-ı Hakikat
2- Osmanlı
3- Mizan
4- Vakit
5- Tasfir-i Evkâr
6- Takvimi Vakayı
7- Cerideyi Havadis
8- Tanin
9- Meşveret
10- Serveti fünun (günlük gazete)
11- Malumat (günlük gazete)
12- Mukavelat Mecmuası